

卐

ચત્તારિ-મંગલાનિ

卐

અરિહંતા મંગલાનિ, સિદ્ધધા મંગલાનિ ।
સાહુ મંગલાનિ, કેવલિ પન્નત્તો ધમ્મો મંગલાનિ ॥
પ. પૂ. ન્યાયવિશારદ-ન્યાયાચાર્ય શ્રીમદ્ ચરોવિજયજી ઉપાધ્યાયજી
રચિત, ૧૨૫-૧૫૦ અને ૩૫૦ ગાથાના સ્તવનોનો, સંક્ષિપ્તભાવાર્થ
થાને

આત્મ પ્રબોધ ગ્રંથ ભાગ ૧-૨ અને ૩ નો

યાદેવે દેવતા બુદ્ધિ
ધર્મે વ ધર્મ ધી. શુદ્ધા

ગુરૌ ચ ગુરુતા મતિ
સમ્યક્ત્વ મિદમુચ્યતે

૨૦૫/૫
૨૨/૩
P. 11/11

ૐ ક્ષ્મી ક્ષ્મી ક્ષ્મી અસિઆઠસા દક્ષાનવા તપેશ્વો નમઃ

સોચ્ચા લાણહ કલ્લાણં સોજ્જા જાણહ પાવણં ।
ઉમયં પિજાણહ સોચ્ચા, જે સયં તં સામાયરે ॥

સાંભળવી નથી ગમતી કોઈને આજે, સંતોની અમૃત વાણી ।
સાંભળવી જોવી ગમે છે સૌ-ને, ભૂકં જીવનની ભૂકી કહાની ॥

પ્રકાશક : ભાવાર્થકાર

સિદ્ધાંત પાશ્વિક પંડિત શાંતિલાલ કેશવલાલ અમદાવાદ.

મૂલ્ય :- વાંચો-વંચાવો-વિચારો-વિનિયોગકારી-વિવેકી બને

18967

: પ્રકાશક :

ભાવાર્થકાર : સિદ્ધાંત પાશ્વિક પંડિત
શાંતિલાલ કેશવલાલ-૭૦

ઠ. પાલડી, જૈન-મં. સો-સામે વર્ધમાન ફ્લેટ નં. ૪૪
અમદાવાદ-૭.

294.41
YAS-C

: પ્રાપ્તિસ્થાન :

આ ગ્રંથ પ્રકાશન પ્રતિ, જ્ઞાન ભક્તિરૂપે આર્થિક
સહાય કરનારાઓ, જેમના નામ ૧૫-૧૬ પાને આપેલ છે.

પ્રથમ-આવૃત્તિ-પ્રત-૧૦૦૦-પ્રકાશન

વીર સં. ૨૫૧૧, વિક્રમ સં. ૨૦૪૧, સને ૧૯૮૫

હિંદી આવૃત્તિ હુક સમયમાં બહાર પડશે.

પ્રિન્ટર્સ :

પૂના પ્રિન્ટર્સ એન્ડ ટ્રેડર્સ

નારાયણ નિવાસ,

મહેલીકૂવા, શાહપુર,

અમદાવાદ.

ટાઇટલ-ફોટા :

એમ. વાડીલાલની કંપની

નોટ : હેટ આપવા યોગ્ય આત્માને આ પુસ્તિકા હેટ આપવી, તેમજ
બંધાવવા યોગ્ય આત્માને અવરૂચ વાંચવા આપવી,

આમુખ

પ્રથમ મુખ પૂજા ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ નવપદાત્મક શુદ્ધ ધર્મધર્મીના ગુણ સ્વરૂપનું સાધ્ય સાધનદાવે અહાર અક્ષરોથી વદન-નમસ્કાર ભવ તેમજ ધ્યાનાદિ ભાવે શુદ્ધાવલંબન હેતો-એવો આત્માથી આત્મા, અનુક્રમે અવશ્ય નવપદને પ્રાપ્ત કરવાવાળો થાય છે. એ નવપદમાં પ્રથમ પદે જે શ્રી અરિહંત પરમાત્મા છે તે શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માઓ કે જેઓ સ-શરીરી સ્વરૂપે-પરમાત્મ ભાવમાં-પરિણામી હોય છે, આથી તેઓ પ્રાપ્ત કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શને કરી, મોક્ષ માર્ગની અવિ-સંવાદી દેશના આપી ચતુર્વિધ શ્રી સધની સ્થાપના કરતાં હોય છે. સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માએ અવિસંવાદી ભાવે જીજ્ઞાસુ પીઠું પદ-જે અશરીરી ભાવે સાદિ અનંતમે ભાગે પરમશુદ્ધ અનંત-અક્ષય પરમાત્મ ભાવમાં નિરંતર પરિણામી જે સિદ્ધ પદ છે તેને આત્માથી (મોક્ષાથી) આત્માએ પરમ સાધ્ય ભાવમાં સ્થાપવાનું છે તેમજ (૩) બ (૪) ઘા અને (૫) માં પદમાં અનુક્રમે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ ભગવંતોને ગુરુપદમાં લેવાના છે. કેમકે તેઓ શ્રી તીર્થંકર ભગવંતની આજ્ઞાએ પ્રવર્તન કરવાવાળા હોય છે. તેમજ આત્મધર્મ સ્વરૂપી ૧-૭-૮ અને ૯ માં પદમાં સ્થાપેલ, સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન-સમ્યક્-ચરિત્ર તેમજ સમ્યક્-તપ ગુણની અનુક્રમે આરાધના કરી આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાની છે. ઉપર જીજ્ઞાસુ અવિસંવાદી ભાવથી ઉત્તમ આત્માથી આત્માને નવપદમાં-મુખ્ય શ્રી અરિહંત પદનું સવિશેષ મહત્ત્વ સહેજે સમજાય તેમ છે.

આ નવપદમાં પ્રથમના બે દેવપદમાં અને તે પછીના ત્રણ ગુરુપદમાં રહેલા બંને ધર્મીઓના પાંચે પદમાં રહેલા આત્માઓને અનુક્રમે $1 + 2 + 3 + 4 + 5 = 15$ ગુણે યુક્ત ભણવાના છે. આ સાથે આત્મ સાધનાથી અનિવાર્ય એવા ધર્મની-૧-૭-૮ અને ૯ એ ચાર પદમાં અનુક્રમે $1 + 2 + 3 + 4 = 10$ ગુણધર્મની ૫ આચાર વડે સૌ પ્રથમ આરાધના કરી પ્રાપ્તિ કરવી જરૂરી છે.

ઉપર જીજ્ઞાસુ ધર્મીના ૧૦૮ ગુણ તેમજ ધર્મીના ૧૩૫ ભેદને સાધ્ય, સાધન દાવે અહાર અક્ષરોથી વદન-નમસ્કાર, તેમજ ધ્યાનાદિ ભાવે, અવલંબતો આત્મા સર્વજ્ઞ નવના અભેદ અકેના સંબંધે-અભેદ ભાવે અવશ્ય તે તે પદને પ્રાપ્ત કરે છે. આ સંબંધે શાસ્ત્રમાં જીજ્ઞાસુ નીચેના સૂત્રના અર્થને સંવિદ પ્રાક્ષિક ગીનાર્થ-ગુરુ ભગવંત પાસે સમ્યક્ પ્રકારે અવધારવો અનિવાર્ય આવશ્યક છે.

“एगमि पूर्यपि सन्ने ते पूर्या हुति
एगमि हिलियपि सन्ने ते हिलिया हुति.”

ભાવાર્થ :-અત્રે એ સમજવું અનિવાર્ય આવશ્યક છે કે પંચપરમેષ્ઠિપદમાં રહેલી કોઈ એક વ્યક્તિને (પદની યથાર્થતા સહિત) પૂજવાથી સમસ્ત પંચ પરમેષ્ઠિને પૂજ્યાનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે કોઈ પણ પદમાં રહેલી કોઈ એક પણ વ્યક્તિની હિલના-નિંદા કરવાથી સમસ્ત પાંચે પદની વિરાધના કર્યાનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. આ અર્થથી કોઈ પણ એક વ્યક્તિમાં એકાંત દષ્ટિરાગી (નાસમાત્ર કરી) બનવાનું આત્માથી આત્માને કદાપી ઉચિત લાગતું નથી.

આ સંબંધે વિશેષતઃ એ પણ ભણવું જરૂરી છે કે શ્રી જૈન શાસનને વિષે સુદેવ-સુગુરુ અને સુધર્મને આદરવા સાથે, કુદેવ-કુગુરુ અને કુધર્મનો પરિકાર કરવા સંબંધે પણ સ્પષ્ટ આદેશ આપવામાં આવેલ છે, જેનો સમસ્ત વિસ્તાર આજ્ઞા-ડડરાજી વિરાજી ન ચિવાય ન ભવાય ન એ સૂત્રના અર્થમાં યોજાયેલ છે. તેના કિંચિત્ લાગણ્યે આ પુસ્તિકાનું સમસ્ત લખાણ સમજવાનું છે.

આ સંબંધે વીર સંવત ૮૮૪ અને વિક્રમ સંવત ૪૧૪ માં થયેલા, તાર્કિક શિશમણી વાદી પ્રભાવક શ્રી મલ્લવાદીજીએ પૂર્વે શ્રુત સંબંધી “નય પ્રાભુત”ની એક પ્રાચીન ગાથા ઉપરથી પોતે નયયક સાર (દ્વાદશાર નયયક) નામના મહાન ગ્રંથની રચના કરેલી છે, તે પ્રાચીન ગાથા અને નીચે આપવામાં આવેલી છે, તે ઉપરથી વાંચકોને અમોએ ઉપર જણાવેલ લખાણને મૂલવવું સુગમ થઇ પડશે અને ગ્રંથ વાંચવામાં પ્રેરણા ઉપજશે એમ બાણી અને આ ઉલ્લેખ કરેલા છે.

મૂળ ગાથા :-

“વિધિ નિયમ મંગઃ વૃત્તિઃ, વ્યતિ રિલ્ત્વા દનર્થક વયોવત્
જૈનાદમ્યચ્છા સનમનૃતઃ, મવતીતિ વૈધર્મ્યમ્.”

ભાવાર્થ :-આત્માર્થા-આત્માએ-આત્માર્થને લક્ષમાં રાખીને-આત્મચિંતના-અવિસંવાદી ભાવે પ્રવર્તન કરવું જોઇએ, અન્યથા અધર્મમાં ધર્મશુદ્ધિ સ્થાપીને, કદાપી આત્માર્થ સાધી શકાતો નથી, તેમ છતાં અશાની-અધર્મદાણુઓ, ગાડરીવા પ્રવાહની જેમ ગતાતુગતિકતાએ જે કોઈ ધર્મ પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેથી તેઓમાં નિષ્ચેથી-રાગદ્વેષ તેમજ કલેશ-કંકાશની વૃદ્ધિ થાય છે.

શ્રી જૈન શાસનમાં સૌ પ્રથમ તો મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરીને જે આત્માઓએ સૌ પ્રથમ સમ્યક્ત્વ શુણને પ્રાપ્ત કરેલ હોય છે તે આત્મા પોતે પ્રાપ્ત કરેલ સમ-સંવેગ-નિવેદ-અનુકંપા અને આસ્તિક્ય રૂપ શુણે કરી અનુક્રમે પશ્ચાત્તુપવીએ શાન્તિચાર-દશતાચાર-ચારિત્રાચાર-તપાચાર તેમજ વીર્યાચારમાં નિરતિચાર પણ પ્રવર્તન કરી, આત્મશુદ્ધિ કરી-મોક્ષપદને (સિદ્ધપદને) પ્રાપ્ત કરી શકે છે એમ સ્પષ્ટ જણાવેલ છે આ માટે કહ્યું છે કે...

“વંસણ મટ્ટો મટ્ટો, વંસણ મટ્ટસ્સ નત્થિ નિવ્વાણ’
સિજ્ઞન્તિ ચરણ રહિયા, વંસણ રહિયા ન સિજ્ઞન્તિ.”

ભાવાર્થ :-આ સંસારમાં પ્રથમથી જ (ખાણમાં માટી અને સુવર્ણના ન્યાયે) કર્મસંયોગી આત્માએ ભ્યાં સુધી આત્મ-પરિણામ અને કર્મ (જડકલ્પ) ના પરિણામને ભિન્ન-ભિન્ન સ્વરૂપે જુદા-જુદા બદ્ધતા નથી, અર્થાત્ આત્માર્થ સાધક સમ્યગ્દર્શન શુણને પ્રાપ્ત કરેલ નથી, ત્યાં સુધી તે આત્મા આત્મ શુદ્ધિ કરી શકતો નથી-બ્યારે સમ્યગ્દર્શિ આત્મા તો ગમે તે ઉપાયે કરી, આત્માર્થ-સાધના સમર્થ હોય છે.

શ્રી જૈન શાસનમાં, નિશ્ચય સ્વરૂપી તેમજ વ્યવહાર સ્વરૂપી, આત્માના શુદ્ધાશુદ્ધ પરિણામ-પ્રવૃત્તિને, સાધ્ય-સાધન ભાવે યથાર્થ અવિરૂદ્ધ ભાવે સંક્લેપથી યા વિસ્તારથી જાણનાર આત્મા જ યથાતથ્ય સ્વરૂપે સાચી આરાધના કરી, આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે એમ જણાવેલું છે, તે માટે સૌ પ્રથમ નિશ્ચયથી સમ્યગ્દર્શન શુણને, તેમજ વ્યવહારથી સમ્યક્-ચારિત્ર એ બન્ને શુણને નિશ્ચય સ્વરૂપથી તેમજ વ્યવહાર સ્વરૂપથી સમ્યક્ભાવે અવશ્ય જાણવા જરૂરી છે. અને તે માટે-સૌ પ્રથમ દ્વાદશાંગીરૂપ ધ્વ્ય સમ્યગ્જ્ઞાનની ધ્વ્ય-ભાવથી યથાર્થ અવિરૂદ્ધ ભાવે આરાધના કરવી જરૂરી છે, આ સમજણ આવેથી ઉપરની ગાથાનો મર્મ આપોઆપ સમજાશે. અન્યથી મિથ્યાભાવે કેવળ અસત્ વિકલ્પો કર્યા કરવાથી (ખાંતિમાં ભટકવાથી) તો કેવળ સંસાર વૃદ્ધિ થાય છે એમ જાણવું.

પ્રાસ્તાવિક

૫. પૂ. ન્યાય વિશારદ ન્યાયાચાર્ય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીના જીવન વૃત્તાંતની દૃઢ નોંધ.

શ્રી યશોવિજયજી સારસ્વત સત્ર સમિતિ-ડોઈ તરફથી સંવત ૨૦૦૯ માં પ્રગટ થયેલ પુસ્તિકા નં. ૧ ના આધારે અત્રે કેટલીક બાબતો જણાવીએ છીએ.

ઉપરની પુસ્તિકાના પાના-૮ ઉપર તેઓએ જણાવ્યું છે કે આ “સુજસ-વેલી ભાસ”-શ્રી કાંતિ વિજયજી રચિત-એ ચાર ઢાળમાં અત્રે જણાવે છે, તે ૩-૧૪ શ્રી શાંતિસાગરજી ભંડારની પ્રતિ ઉપરથી લીધેલ છે. હાલમાં તેનો વહીવટ અમદાવાદમાં શ્રી આશુદ્ધજી કલ્યાણજી પેઢી પાસે છે.

(૧) પૂર્વે જે મહાન ભુતધર આત્માઓ ઘઈ ગયા તેઓની પ્રતીતિ કરાવે તેવા મહાન શ્રી યશો-વિજયજી ઉપાધ્યાયજી હતા.

(૨) શ્રી યશોવિજયજીની માતાનું નામ સોભાગદે હતું તેમજ તેમના પિતાનું નામ નારાયણ હતું. તેઓ ગુજરાતમાં કલેલ પાસે કન્હોડું ગામમાં રહેતા હતાં. શ્રી યશોવિજયજીનું નામ જન્મવત-કુમાર તેમજ તેમના ભાઈનું નામ પદ્મસિંહ હતું. તે બંને ભાઈઓએ અણહિલપુર પાટણ જઈ શ્રી શ્રી નયવિજયજી પાસે સં. ૧૬૮૮ માં દીક્ષા લીધી હતી તે વખતે શ્રી યશોવિજયજીની ઉંમર આશરે દશથી બાર વર્ષની હોવા છતાં તેઓ યોગ-ઉપધાન સહ શાસ્ત્રો ભણવામાં અગ્રેસર થતાં, તેઓને તેજ ૧૬૮૮ ની સાલમાં, તે વખતના ગચ્છના નાયક શ્રી વિજય દેવસૂરિના હસ્તે વડી દીક્ષા આપવામાં આવી હતી.

(૩) પોતાના ગુરૂ નયવિજયજી સાથે યશોવિજયજી સંવત ૧૬૯૯ માં રાજનગર (અમદાવાદ)માં પધારેલ તે વખતે તેઓએ શ્રી સંઘ સમક્ષ આટ-મહા અવધાન કર્યા હતાં. તેથી શ્રી સંઘે તેઓને વધુ અભ્યાસ માટે તે વખતના ત્રિલોકાધાર કાશી મોકલવાનો નિર્ણય કર્યો હતો, તે સુજળ તેઓ પોતાના ગુરૂ નયવિજયજીની સાથે કાશી-બનારસ ન્યાય-તર્ક વિગેરે દર્શન શાસ્ત્રોના અભ્યાસ કરવા ગયેલા, તેઓએ સાં (૩) ત્રણ વર્ષ અભ્યાસ કરી, અન્ય દેશથી આવેલા વાદીને વાદમાં જીતી લીધેલા તેથી ત્યાંના પંડિતોએ તેમને ન્યાય-વિશારદનું બિરુદ આપેલું. ત્યારબાદ તેઓ આગ્રા શહેરમાં (૪) ચાર વર્ષ પર્યંત રહીને, ત્યાંના વિદ્વાન-આચાર્ય પાસેથી-સૂક્ષ્મ અભ્યાસ કરેલા.

(૫) ત્યારબાદ તેઓએ ગુજરાત તરફ આવવા પ્રયાણ (વિહાર) કરેલ. તેઓ શ્રી અમદાવાદ નાગેરી શાળાના ઉપાશ્રયે પધારેલ. તે વખતે ગુજરાતના સુખા મહાબતખાનની સમક્ષ તેઓએ અદાર મહા-અવધાન પ્રયોગ કરી બતાવેલા, તેથી તેઓની છુદ્દિના સર્વત્ર યુગ જ વખાણ થવા લાગેલા. તેથી તે વખતના શ્રી સંઘે સંવત ૧૭૧૮ માં તે વખતના ગચ્છધિપતિશ્રી વિજયપ્રભસૂરિના હસ્તે “ઉપાધ્યાયની” પદવી આપી હતી.

(૬) શ્રી યશોવિજયજીની સાધુતા સંખ્યા, તેમજ તેમની વિદ્વતા સખ્યા અનેક વિદ્વાનોએ અનેકવિધ રીતે તેઓની મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરેલી છે. તેઓને જૈન શાસ્ત્રોના (આગમોનું) રહસ્યોનું નય-પ્રમાણ-નિરૂપ-સપ્ત ભંગાદિ સ્વરૂપે, યથાર્થ જ્ઞાન હવું તે તેમના રચેલા ગ્રંથો ઉપરથી વિદ્વાનોએ એકીમતે દર્શાવેલ છે.

(૬) શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીનું ડબોઈમાં સંવત ૧૭૪૩ માં સ્વર્ગગમન થયેલું (કાળ ધર્મ પામેલા) તે પછી ૧૭૪૫ માં જે-સ્થળે તેમને અગ્નિદાહ કરેલો તે સ્થળે તેમની સ્મરણ પાઠકાને સ્તૂપ મૂકવામાં આવેલો જે આજે પણ હયાત છે. હાલમાં ડબોઈમાં (વડોદરા જીલ્લામાં) તે સ્થળે, સર્વિશેષ ઐતિહાસિક સુદર રચનાઓ કરવામાં આવેલી છે. શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયની પ્રાપ્ત ગ્રંથ પર પરા નીચે મુજબ છે.

(૭) અઠ્ઠમર બાદશાહ પ્રતિષોધક શ્રી હીરસુરિજના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી કલ્યાણ વિજયજી ગણિ તેમના મુખ્ય શિષ્ય હામવિજયજી ગણિ તેમના મુખ્ય શિષ્ય શ્રી જીતવિજયજી ગણિ તેમના ગ્રંથ બ્રાતા શ્રી નયવિજયજી ગણિ, તેમના શિષ્ય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજી.

(૮) અત્રે વાંચક વર્ગને એ જણાવવું ખાસ જરૂરી છે કે, પ પૂ. શ્રી ય. ઉ. જીની જન્મ સાલ અને તિથિ બંને મળતા નથી, તેમજ દીક્ષા-ઉપાધ્યાય પદ અને સ્વર્ગારોહણની પણ માત્ર સાલ મળે છે. પરંતુ એકેની તિથિ મળતી નથી. એથી એમની યાદ તાજી કરવાનો કોઈ ચોક્કસ દિવસ શ્રી જૈનસંઘ પાસે આજે તો નથી. તેમજ વળી તેઓશ્રીને પ પૂ. અધ્યાત્મ યોગીરાજ શ્રી આનંદધનજી સાથે જે સુયોગ થયેલો, જેનો તેઓએ પોતે ભતે જ અષ્ટપદી રચી (જે-પાના-૧૫૬-૧૬૦ ઉપર અત્રે છાપેલ છે) એકરાર કરેલો છે તે હકીકત સંબંધી પણ કોઈ સાલ-તિથિ કે સ્થળ પ્રાપ્ત થતું નથી.

પ્રસ્તાવના

[૧]

સંપ્રતિ દુસમા કાલે, દશમાશ્વર્ય ભાવતઃ વિરુદ્ધા ચારિણો લોકાઃ વર્તન્તે ચ પદે પદે
સત્ પ્રરુપળથા મુખ્યા, ધર્મ મર્મ વિદ્વન્તિ નઃ તેષાં જ્ઞાત્વા જ્ઞાતિના, જસ ભાષા ચિ-ભાષિતા

આ હુંડા અવસર્પિણીના કાળમાં અનેક (સામાન્ય પશ્ચે નહિ બનવા યોગ્ય) આશ્ચર્યકારક બનાવો બનેલા છે, તેમાં દશ (૧૦) મોટા આશ્ચર્યો બનેલા છે, તેમાં છેલ્લા દશમા આશ્ચર્યમાં શ્રી કલ્પસૂત્રના રચયિતા શ્રી ભટ્ટબાહુ સ્વામીજીએ જણાવ્યું છે કે, જ્ઞાસન યાને શ્રી તીર્થના અભાવ કાળમાં, નીચે જણાવ્યા મુજબ કુલ રફે પલ્લોપમકાળ શ્રી તીર્થનો અભાવ હતો. તેમાં નવમા અને દશમા શ્રી સુવિધિનાથ અને શ્રી શીતલનાથના આંતરામાં ૧/૪ પલ્લોપમકાળ તેમજ દશમા અને અગીયારમા ભગવાનના આંતરામાં પણ ૧/૪ પલ્લોપમકાળ તેમજ ૧૧મા અને ૧૨મા ભગવાનના આંતરામાં ૩/૪ પલ્લોપમકાળ, તેમજ ૧૨મા શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામી અને ૧૩ મા શ્રી વિમળનાથના આંતરામાં ૧/૪ પલ્લોપમકાળ, તેમજ તેરમા અને ચૌદમાં તીર્થ કરના વચ્ચેના આંતરામાં ૩/૪ પલ્લોપમકાળ તેમજ ચૌદમા અને પંદરમા ભગવાનના આંતરામાં ૧/૪ પલ્લોપમકાળ તેમજ પંદરમાં શ્રી ધર્મનાથ અને (૧૬) સોલમા શ્રી શાંતિનાથ તીર્થ કર પરમાત્માના વચ્ચેના આંતરામાં ૧/૪ પલ્લોપમકાળ તીર્થનો યાને જગમ ધર્મ તીર્થનો અભાવ હતો, આ રીતે કુલ રફે પલ્લોપમકાળ જગમ તીર્થના અભાવ કાળમાં, પાખંડી પંડિત-પુરોહિતોએ ઉત્સુક પ્રરૂપણાઓ કરીને, ધર્મના નામે હિંસાદિ અધર્મમાં લોહીને પ્રવર્તાવેલ, તે મુજબ આજે પણ ઉત્સુક-ભાષણો કરીને, પાખંડીઓ અનેક લોહીને ધર્મના નામે, હિંસા, જુદા, ચોરી, અપ્રજ્ઞા અને પરિગ્રહાદિ પાપકારી અધર્મના માર્ગમાં પ્રવર્તાવી રહેલા હોવાથી, પ. પૂ. શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીએ ૧૨૫-૧૫૦ અને ૩૫૦ ગ્રાથાના રચેલ આ ત્રણેય સ્તવનો, જેમાં મુખ્યપશ્ચે, શૂદ્રતત્ત્વની તેમજ ધર્મતત્ત્વની પરીક્ષા કરાયેલી છે. તે સાથે, સર્વજ અને સર્વદેશી શ્રી તીર્થ કર પરમાત્માની દેશનાની સાક્ષી માટે, સર્વત્ર શાસ્ત્ર-પરંપરાનો આધાર લીધેલ છે. એજ રીતિએ અમેએ પણ પૂર્વ મહાપુરુષોના વચનોનો તેમજ પ્રવર્તમાન શાસનનો આધાર લઈને આ સંક્ષિપ્ત ભાવાર્થ લખ્યો છે.

સર્વજ અને સર્વદેશી ત્રિલોકનાથ શ્રી તીર્થ કર ભગવાંતની દેશના (પ્રરૂપણા) ત્રિકાળાભાષિત-પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી અવિરૂદ્ધ હોવા સાથે યથાતથ્ય (૧૪ ગુણસ્થાનકકારોહણ) સ્વરૂપે હેતુપાદેયતાને જણાવનારી હોવાથી સર્વજીવોને હિતકારિણી હોય છે. કેમકે તેઓએ પૂર્વના ત્રીભલવમાં (સવિ જીવ કરુ) જ્ઞાસન (મોક્ષ માર્ગના) રસીની ભાવનાના યોગે શ્રી તીર્થ કર નામકર્મ બાધેલું હોય છે. તેથી શ્રી તીર્થ કર પરમાત્માઓને અવસ્થ (અવન-જન્મ-દીક્ષા-કેવળજ્ઞાન અને નિર્વાણ) એ પાંચ કલ્યાણક સ્થાનો હોય છે. તેમાં તેઓ ત્રીભ કલ્યાણક સ્થાનકે અવસ્થ દીક્ષા લેઈ (સંસાર ત્યાગ કરી સાધુપણું અંગીકાર કરી) ૪ થા કલ્યાણક સ્થાનકે ચારે આત્મગુણધર્મ કમેના સર્વથા ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી, સમસ્ત (ત્રિકાલિક અનાદિ-અનંત) જગતના સમસ્ત શુદ્ધાશુદ્ધ ભાવોને, પ્રત્યક્ષ-પ્રમાણથી (હસ્તામલકવત્) બળુતા-દેખતાં થઈ સર્વ જીવોના હિત-કલ્યાણના અર્થે નવતત્ત્વાત્મક ધર્મ દેશના આપતાં હોય છે. કેવળી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણજ્ઞાન ક્રોઈ એક કેવળી આશ્રયી સાદિઅનંતમે ભાંજે હોય છે તેમજ સમસ્ત સિદ્ધભગવાંત આજ્ઞથી અનાદિ અનંતમે ભાંજે રહેલું છે. એમ બંધુવું.

શ્રી કેવળી ભગવંતોની દેશના સમસ્ત પંચાસ્તિકાયરૂપ જગતના ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ ભાવમાં પરિણામ પામતાં અનેક દ્રવ્યોના અનેક ભાવોમાંથી “અપિતાનપિત સિધ્ધિઃ” એ સૂત્રાનુસારે પોતે બળુલા સમસ્ત ભાવોમાંથી અનભિલાષ્ય ભાવોને છોડીને, અભિલાષ્ય ભાવોમાંથી પણ, અનંતમા ભાગને જ (વચનયોગી પરિમિતના હોવાથી) તેઓ જણાવતાં હોય છે. તેનો પણ અનંતમો ભાગ શ્રી ગણુધર ભગવંતો ઝીલતા હોય છે અને તે સમન્વેદા (ઝીલેલા) ભાવોમાંથી પણ અનંતમાં ભાગરૂપે, દ્વાદશાંગી રૂપ શ્રુતની (મનોમન) રચના માત્ર કરતા હોય છે, આ દ્વાદશાંગી રૂપ શ્રુત જ્ઞાનને, નીચે મુજબના ચાર નિષ્પેદથી અવિરૂદ્ધ અવધારણું જરૂરી છે. (૧) દ્રવ્યતઃ દ્વાદશાંગી એક વ્યક્તિ આશ્રયી સાદિ-સાત છે. તેમજ અનેક વ્યક્તિ આશ્રયી અનાદિ-અનંત છે. (૨) ક્ષેત્રતઃ ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી ક્ષેત્ર (ભરત-ઐરવતાદિ) આશ્રયી સાદિ-સાત છે, તેમજ નોઉત્સર્પિણી અને નો-અવસર્પિણી ક્ષેત્ર (મહાવિદેહાદિ) આશ્રયી અનાદિ-અનંત છે, તેમજ (૩) કાળતઃ ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીકાળ આશ્રયી સાદિ-સાત છે, તેમજ નો-ઉત્સર્પિણી નો-અવસર્પિણી, કાળ આશ્રયી અનાદિ-અનંત છે, તેમજ (૪) ભાવતઃ દ્વાદશાંગી સૂત્ર સ્વરૂપે સાદિ-સાત હોય છે. તેમજ અર્થ-વિશેષથી તો અનાદિ-અનંત (ધ્રુવ-શાશ્વત) કેવળીભાષિત એક જ અવિસર્વાદિ અર્થને જણાવનારી હોય છે.

પંચાસ્તિકાય (જીવાસ્તિકાય, ધર્માન્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, અને પુદ્ગલાસ્તિકાય) મય આ જગત અનાદિ-અનંત સામાન્ય-વિશેષ સ્વરૂપે ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ ભાવમાં પરિણામી હોવાથી નિત્યાનિત્ય છે. તેને યથાર્થ અવિરૂદ્ધ ભાવે-અન્ય આત્મા સંબંધે બળુવા જણાવવા માટે, પાંચ જ્ઞાનમાંથી માત્ર શ્રુતજ્ઞાન (સ્વ-પર પ્રકાશક હોઈ) વડે ઉપકાર થઈ શકે છે, આ શ્રુતજ્ઞાન વડે પણ બળુલા સર્વભાવો એકી સાથે કહી શકાતા નથી, તેથી તે સ્વરૂપે વક્તા વડે, તે-કથંચિત્ અવક્તવ્ય ભાંગામાં સમાયેલા હોય છે એમ બાણુવું, પ્રત્યેક પદાર્થને સદાકાળ (૧) સ્વદ્રવ્ય (૨) સ્વક્ષેત્ર (૩) સ્વકાળ અને (૪) સ્વભાવ-પરિણામે, અસ્તિપણું બાણુવું. તેમજ (૧) પર દ્રવ્ય (૨) પરક્ષેત્ર (૩) પરકાળ (૪) પર-ભાવ પરિણામે નાસ્તિપણું બાણુવું, પરસ્પર વિરુદ્ધ એવા ઉપરના સ્વરૂપે વળી પ્રત્યેક પદાર્થ કથંચિત્ અસ્તિ સ્વરૂપે તેમજ કથંચિત્ નાસ્તિ સ્વરૂપવાળો હોઈ, પ્રત્યેક પદાર્થને સ્થાત્ અસ્તિ, તેમજ સ્થાદ નાસ્તિ બંને ભાવો સહિત બાણુવા માટે ત્રીજા સ્થાત્-અસ્તિ-નાસ્તિ ભાંગાનો આશ્રય લેવો જરૂરી છે. આ ત્રણેય ભાવોને કથંચિત્ કહી શકાય છે, તેમજ-કથંચિત્ નથી કહી શકાતા, તે-ભાવે, તેના ખીજા ચારે ભાગને, પ્રમાણુ સપ્તભંગથી શાસ્ત્રાર્થથી બાણી લેવા જરૂરી છે, જો કે આજે પ્રાપ્ત સમસ્ત સમ્યગ્દ્રવ્યશ્રુત મૂળ દ્વાદશાંગી શ્રુતની અપેક્ષાએ, શાસ્ત્રમાં જણાવ્યા મુજબ ધુળની પ્રથમ મોટી ઢગલી ત્યાંથી ઉપાડી એક જગ્યાએથી ખીજી જગ્યાએ એમ અનેક વખત ઉપાડીને અન્યત્ર મૂકના, જેમ મૂળ ધુળની ઢગલી કંમશઃ અદ્ય-અદ્યતા પામતી થકી અતિ અદ્ય માત્ર રહી જાય છે, તેમ આજે પ્રાપ્ત અતિ અદ્ય શ્રુત થકો પણ નવે તરવોનો જો પ્રમાણુ નય સાપેક્ષ અભ્યાસ કરવામાં આવે તો, તે મૂળ શ્રુતના મર્મને પામી શકાય તેમ છે. આ સંબંધે તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં “નામ, સ્થાપના દ્રવ્ય ભાવતઃ તન્ન્યાસ તેમજ “પ્રમાણ-નયૈરધિગમઃ” એમ રૂપે જણાવવામાં આવ્યું છે. આ સંબંધે સમ્ભવિત સૂત્રમાં ૩-૩-ગા-૪૫ માં જણાવેલ છે કે.....,

“જો હેઢવાય પક્ષમ્મિ હેઢઓ, આગમે ય આગમિઓ
સો સ સમય પળવઓ, સિદ્ધાંત વિરાહગો અન્નો”

અર્થ :— સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રી તીર્થ કર પરમાત્માના પ્રમાણ (સપ્ત ભાગાત્મક) વચનોની પ્રમાણભાવથી (સ્વાતંત્રી) તેમજ નવ વચનોની સપ્તતથ સાપેક્ષ અવિરૂદ્ધ પ્રકૃતિ કરનાર આત્માને તો, શ્રી જીનેશ્વરના માર્ગનો શોધાવનારો ભણુવો, અન્યથા યદ્વા-તદ્વા પ્રવચન કરનારને શ્રી જીનેશ્વરના માર્ગનો ઉરૂહ (ધાત) કરનારો ભણુવો.

આ સંબંધે કુચુરૂઓના અજ્ઞાન અને સમોદ્ધમલક ઉત્સૂત્ર પ્રવચનોમાં દષ્ટિ રાગી બની (અંધો અંધ પુલાયના ન્યાયે) અધર્મની પ્રવૃત્તિમાં ધર્મશુદ્ધિ ધારણ કરનારા તત્ત્વમૂલ આત્માઓને, મુદેવ-સુચુરૂ અને સુધર્મતુ અવિસર્વાદિ સ્વરૂપ જોળખાવવા માટે, પ. પૂ. શ્રી ય. લ. જી એ આ ૧૨૫-૧૫૦ અને ૩૫૦ ગાથાના સ્તવનોની રચના કરીને, મુદેવ તત્ત્વતુ સ્વરૂપ તેમજ સુધર્મ તત્ત્વતુ સ્વરૂપ, જેમનાથી પામી શકાય છે. તેવા સુચુરૂના લક્ષણોને સૌ પ્રથમ જણાવીને આત્માથી આત્માઓ પ્રતિ મહાન ઉપકાર કરેલો છે. જેનો આ સંક્ષિપ્ત ભાવાર્થ, સંવત ૧૯૪૬ માં કાળધર્મ પામેલ શુદ્ધ પ્રકૃત શ્રી શાંતિસાગરજીની દેશનાનુરાગી, અમારા પૂજ્ય પિતાશ્રી કેશવલાલ મોહનલાલે આપેલ, સિદ્ધાંત પાક્ષિક દષ્ટિની સહાયતાએ તેમજ અમોને પુત્રવત્ પ્રેમથી શાસ્ત્રાર્થનો વિશુદ્ધ બોધ આપનાર પઠિત ભગવાનદાસ હરખચંદભાઈના યોગ થકી, તેમજ સ્થાવર તીર્થની યાત્રાઓએ કરીને, અને જ મમ તીર્થે તે, સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકાઓની પરમ સ્નેહ પૂર્વકની ધર્મ સહાયકતાના યોગે, જે મુયોપશમ પ્રાપ્ત કર્યો છે, તે અનુસારે નિર્લભાવે અને અમોએ રજૂ કરેલ છે.

આ સંબંધે સૌ પ્રથમ અમો સૂત્ર-સિદ્ધાંતાનુસારે, સુચુરૂ ભવ્ય આત્માઓએ, અવશ્ય ભણુવા યોગ્ય આત્માર્થ-સાધક-સિદ્ધાંતતુ સ્વરૂપ, સાતે નવ દષ્ટિએ જણાવીએ છીએ. જેનો તત્ત્વગતી અવશ્ય આદર કરશે એવી અભિલાષા છે.

(૧) નેગમનય દષ્ટિએ : જે કોઈ અર્થ, સિદ્ધિના અંત પ્રતિ લઈ ભય તેને સિદ્ધાંત ભણુવે.

(૨) સંપ્રહનય દષ્ટિએ : જે અર્થમાં, સિદ્ધિ આપવાની શક્તિ છે તેને સિદ્ધાંત ભણુવો.

(૩) વ્યવહારનય દષ્ટિએ : જે અર્થને અનુસરીને ભૂતકાળમા અનેક આત્માઓએ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે, વર્તમાનમાં પ્રાપ્ત કરે છે, અને ભવિષ્યમાં પણ પ્રાપ્ત કરશે, તેને સિદ્ધાંત ભણુવો.

અજૂ સૂત્ર નય દષ્ટિએ : વાદી-પ્રતિવાદી વચ્ચે નિર્ણિત થયેલો (પરસ્પર વિરૂદ્ધ ભાવોમાં અવિરૂદ્ધતાયોગ્ય) જે અવિસવાદી અર્થ (સાધ્ય-સાધન ભાવની અવિસર્વાદિતા) તેને સિદ્ધાંત ભણુવો.

(૫) શબ્દનય દષ્ટિએ : જે અર્થને અનુસરીને, ઉત્તમ આત્માઓ યથાશક્તિ ગુણસ્થાનક કમારોહણ ભાવે, ઇષ્ટાર્થ સિદ્ધિની સાધના કરી રહ્યા છે. તેને સિદ્ધાંત ભણુવો. (આ સંબંધે ટાઈટલ પેઈજ નં. ૨ ઉપર છેડે, અમોએ સૂત્રોની ગાથાઓની સાક્ષીએ-સપ્તતથ સાપેક્ષ આરાધકતા જણાવી છે.)

(૬) સંકિરૂદ્ધ નયની દષ્ટિએ : જે સાધનામાં શુદ્ધ સાધ્ય સાધનની અવિકળતા થાને પરિણામિ ભાવે યથાર્થ-અવિરૂદ્ધતા રહેલી હોય તેને (ક્ષપક ગ્રેણી માડવી) સિદ્ધાંત ભણુવો.

(૭) એવંભૂત નયની દષ્ટિએ : જે ઘટ્ટી આત્માને પ્રવૃત્તિ શ્રી સિદ્ધપદની પ્રાપ્તિ થાય તેવી અક્ષય-સાધના (શુદ્ધ ક્ષણિક લાવનું) પરિણમન) તેને સિદ્ધાંત બધાવો.

આ ઉપરથી હુદ્દિશાળી-આત્માથી-વાંચકો, સમજી શકશે કે કોઈપણ મુત્તરાર્થનો ભોધ, ઉપર બધાવેલ સિદ્ધાંતથી, અર્થાત્ નય પ્રમાણથી અવિરૂદ્ધ હોવો જરૂરી છે, આથી જ તેા અમોએ પણ આ લાવાર્થ લખવામાં મુખ્યપણે પ. પ. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ, શ્રી વીતરામ-સ્તોત્રમાં બધાવેલ
“આજ્ઞાડગાધ્યા-વિરાજ્યા જ, જિવાય જ મવાય જ”

એ અવિસંવાદી પ્રમાણ સુત્ર વચનને, મુખ્યપણે દષ્ટિમાં રાખીને સર્વત્ર તત્ત્વ-ત્રયી સાપેક્ષ નય તત્ત્વત્ત્વક નવેપદ સંબંધી, શુદ્ધ સાધ્ય-સાધન દ્વારના સાધક-ગાધક બંને લાવોનું પ્રતિપાદન કરવા રૂપે, આ સંક્ષિપ્ત ભાવાર્થ લખ્યો છે. જેમ પ્રમાણજ્ઞાન સંબંધે-પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ તેમજ પરોક્ષ પ્રમાણજ્ઞાનના સ્વરૂપને યથાર્થ અવિરૂદ્ધ ભાવે સમજવા જરૂરી છે, તેમ સપ્તનય વચન સંબંધે પણ એ સમજવું જરૂરી છે કે નૈગમનયના સ્વરૂપથી માંડી એવંભૂતનય સુધી ઉત્તરોત્તર સૂક્ષ્મ-સૂક્ષ્મતર લાવવામાં પ્રત્યેક નય, અન્ય નય દષ્ટિના સ્વરૂપને, ગોણુ ભાવે સાપેક્ષ પડે સ્વીકાર કરતો થકો પોત-પોતાના સ્વરૂપને મુખ્યપણે કહે તો-તે સમ્યક્ભાવે પ્રત્યેક નય દષ્ટિના વિચારને સુનયપાત્ર છે. આ માટે નૈગમનયના વિચારે પણ એવંભૂતથી અવિરૂદ્ધ હોવા જરૂરી છે, તેમજ એવંભૂત નય દષ્ટિનાં સ્વરૂપમાં પણ પ્રથમના નૈગમાદિ નયોના સ્વરૂપની હેતુતાનો પણ ગોણુ ભાવે સ્વીકાર કરાયેલો હોવો જોઈએ, અન્યથા એકાંતપ્રથક લાવી સમસ્ત નય વચનો, તે માત્ર મિથ્યા પ્રધાપો સમજવાના છે. આજ અર્થથી સમ્મતિ સ્વરૂપ કહ્યું છે કે—

“જાઘંતા વચનપદ્ધતા લાઘંતા ચેવ નથા વિ સ્સદ્વાઓ

તે ચેવ પર સામયા સમ્મત સમુદયા સદ્વે”

આ સંબંધે વિશેષથી બધાવવાનું કે પરમ ધર્મની સંસ્કૃતિના-સ્પર્ધાત્મક-ધર્મપ્રધાન આ ભારત દેશમાં, પૂર્વકાળમાં અનેક ઉત્તમ મહાપુરુષોએ, દેવતત્ત્વ-શુદ્ધતત્ત્વ ને ધર્મતત્ત્વની વિશદ્ધ અર્થ-વિચારણા અને આચરણને, માનવજીવનનું ધ્યેય સ્વીકારેલ હુતું.

જ્યારે આજે નો દેવળ દાંલિક સ્વરૂપે, બિન-સાપ્રદાયિકતા, લોકશાહી સમાજવાદ, સામ્યવાદ, તેમજ એકાત્મવાદના નાદે, અવિકલિત સમાનતા આણુવાના અનેકવિધ બ્રાંતિ મૂલક મિથ્યા આદર્શોની શ્રેણીમાં, અજ્ઞાન અને ભ્રમોહિતના નશામાં ચત્યુર બની, નમ પડે નાચી-રહેલા કેટલાક અનાર્થ સંસ્કૃતિના આશોકો, (નાસ્તિકો) દ્વારા દેવતત્ત્વ શુદ્ધતત્ત્વ નેમજ માનવ જીવનને યોગ્ય ધર્મતત્ત્વનો-ધ્વસ કરવા માટે, કાયદાનુચારના ના જોડા નીચે, રાજકીય સના હાંસલ કરીને, વિજ્ઞાનના સહારે, ભગ્નતિ અને પ્રગતિના નામે, માનવ જીવનને નષ્ટ બ્રૂ કરવાના કુટિલ આસવથી બ્રૂણચારી જીવનને યુક્તિ-પ્રયુક્તિ સહ પ્રથમ પ્રગતિ-ચોપીને, તે દ્વારા પાપાચારોનું પ્રચટ સ્વરૂપે પ્રકાશન કરવા અર્થાત્ બ્રૂણચારોને શિષ્ટાચાર રૂપ પ્રસારણ કરવાના જે નિત્ય લોકાત્મલુ પ્રજનો થઈ રહ્યા છે, આમ જ્યાં તે નાસ્તિક નેનાંઓને (બ્રૂણચારી રાજકીય સનાધારી બ્યક્તિઓને) કેટલાક પાખંડી પંડિત, પુરોહિત, સાધુ-સતો પણ, પોત પોતાના મલિન સ્વાર્થ (વિપયો પોપવા) ખાતર સીધી તેમજ આડકતરી રીતે સાધ્ય-સહકાર આપી રહ્યા છે.

આત્મ ધર્મ-પ્રધાન સંસ્કૃતિ વાળા ભારત દેશમાં આજે આવી વિપક્ષ પરિસ્થિતિ હોવા છતાં પણ, તે સમસ્ત પ્રપંચોએના સમસ્ત પ્રપંચોથી ત્રિવિધે ત્રિવિધે અજગાર રહી જે કોઈ આત્માથી

આત્માઓ, શ્રી તીર્થ"કર પરમાત્માની વાણીને સંભળવા બહુવારપ્રથમ શુશ્રુષા શુણ્ણે કરી. (જોકે આને તો આ શુશ્રુષા કિંગનો કુશુશ્રુષો તો કેવળ સત્-સંભળાવવાના વેપાર તરીકે ઉપયોગ કરતા હોય છે) જેનો સત્ય અર્થ તો એ છે કે—

“સુશ્રુષા ઋવણં સૈવ મહર્ણં ધારણં તયા

દ્વદ્વપોદ્ધાઽર્થવિજ્ઞાનં તત્ત્વજ્ઞાનં ચ ધીઃ ગુણાઃ]

ઉપર જણાવેલ શુદ્ધિના આઠે શુણ્ણોને અનુક્રમે શાસ્ત્રાનુસારીતાએ અનુસરશે તે આત્માઓ છેલ્લે અવશ્ય, તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને તે થકી પોતાના આત્માના હિતાહિતને યથાર્થ અવિરુદ્ધ ભાવે બહુવા વાળા થશે તે સાથે બીજા ધર્મરાગ અને ત્રીજા ગૌવાવચ્ચ શુણ્ણ, જેમ એ ત્રણ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કિંગોને (શુણ્ણોને) અનુસરતો એવો આત્મા સમ્યક્ત્વાભિમુખ થયેલો હોઈ, સમ-સંવેગ-નિર્વેદ-અનુકંપા અને આસ્તિક્ય એ પાંચ લક્ષણ શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ (આત્મ-ધર્મ) ને પ્રાપ્ત કરીને, તે પંચવિધ સમ્યક્ લક્ષણે અનુક્રમે કરીને, શાસ્ત્રાનુસારી પંચવિધ આચારમાં, આત્મ શુદ્ધિ ધર્મ પુરુષાર્થ તેમજ મોક્ષ પુરુષાર્થ પ્રતિ સાચો ઉદ્યમ કરશે, તે આત્માઓ અવશ્ય કર્મના બંધનથી મુક્ત બની શાશ્વત સુખને પ્રાપ્ત કરવાવાળા બનશે. વાચકે આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં લેવાની છે કે શ્રી જૈન દર્શન સિવાય કોઈ પણ દર્શનમાં કર્મના બંધનને તોડીને મુક્તિના શાશ્વત સુખને પામવાનો ઉપાય બતાવેલ નથી.

છેવટે જણાવવાનું કે આ પુસ્તિકાનું અનેક-વખત સુધારા-વધારા સાથેનું લખાણ તૈયાર કરી ત્રેલકાપી તૈયાર કરી આપવા માટે મીતાનો (અમારી પુત્રીનો) અમોને ખૂબજ સહકાર પ્રાપ્ત થયેલ છે, તેમજ જાપકામ માટેનું તેમજ પુસ્તિકાની સમગ્ર પુસ્તક જલદી તૈયાર કરાવી આપવામાં પંડિત હરજીવનદાસ ભાઈચંદભાઈનો ખાસ સહકાર પ્રાપ્ત થયેલ છે, તેમજ આ પુસ્તિકાના પ્રકાશન માટે, હૃષી-કિસાહ સહ આર્થિક સહાયતા કરવા પૂર્વક, આ પુસ્તિકાનું વિતરણ કાચી સ્વી-કારી પોતાને ત્યાં જાનની પરબ મંડાવેલી છે તે ભાગ્યશાળીઓના નામ આ સાથે આપવા થકી અમોને તે સૌની સાથે જ્ઞાન-હકિત કર્મનો ખૂબ જ હૃષી આનંદ પ્રાપ્ત થયો છે.

લિ. સિદ્ધાંત પાક્ષિક પંડિત શાંતિલાલ કેશવલાલના જયજીનેન્દ્ર વાંચશો.

(૧૨૫) આશાના સ્તવનની

અનુક્રમણિકા

દાળ ૧ થી પા. ૧ થી ૪ સુધી જેમાં મુખ્યપક્ષે આત્મતત્ત્વ સંબંધી અજ્ઞાની આત્માઓને, મિથ્યા-તત્ત્વજ્ઞાનરૂપી દારૂ પીવડાવનાર, કુચ્છરૂપી અળગા રહેવા માટે સૌ પ્રથમ કુચ્છરૂપીના લક્ષણો બતાવ્યા છે.

દાળ ૨ છ પા-૫ થી ૯ સુધી તેમાં સુચરના ચોતરૂપ યોગાવંચકતાએ પ્રાપ્ત આત્મબોધનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવેલ છે.

દાળ ૩ છ પા. ૧૦ થી ૧૭ સુધી તેમાં શાસ્ત્રાનુસારી, આત્મ-તત્ત્વના શુદ્ધ સ્વરૂપની યોગબાણ કરાવી, આત્માર્થ સાધકતાનું સ્વરૂપ જણાવેલ છે.

દાળ ૪ થી પા ૧૮ થી ૨૩ સુધી તેમાં શુદ્ધ આત્મ પરિણામની સાધકતાએ આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ નિઃશંક પક્ષે સમજાવવા પૂર્વક આત્માર્થ શ્રવ્ય ક્રિયા, આત્મ શુદ્ધિ કરી શકની નથી એમ સ્પષ્ટ સમજાવેલ છે.

દાળ ૫ મી પા ૨૪ થી ૨૯ સુધી તેમાં, કેવળ આત્મ-પરિણામ શુદ્ધિને કેવળ શબ્દ માત્રથી રટવાનું સ્વીકારી જેઓ શુદ્ધ વ્યવહાર (પંચાચાર) નો નિબંધ કરવામાં પોતાની છુદ્ધિ-શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે તેઓ-નિશ્ચય વ્યવહાર બ-નેથી નષ્ટ-બ્રષ્ટ થાય છે એન જણાવેલ છે.

દાળ ૬ ટૂંકી પા. ૩૦ થી ૩૮ સુધી જેઓ આત્મ-પરિણામની શુદ્ધિનું લક્ષ પ્રાપ્ત કર્યા વગર, કેવળ બાહ્ય વ્યવહાર માત્રથી પંચાચારના પાલનમાં જ આત્મશુદ્ધિનો આરોપ કરે છે, તેઓ પણ પ્રથમથી-નિશ્ચય દૃષ્ટિથી બહુ હોવાથી તત્ત્વથી શુદ્ધ વ્યવહારથી પણ બ્રષ્ટ હોય છે. એમ જણાવેલ છે.

દાળ ૭ મી પા-૩૯ થી ૪૨ સુધી આત્માર્થ પ્રતિ યથાર્થ સાધ્ય-સાધન હાવમાં, રૂચીવંત આત્માઓના વ્યવહારની વિચિત્રતાને શાસ્ત્રાનુસારે સમજાવી છે.

દાળ ૮ મી પા. ૪૩ થી ૪૭ સુધી “અમિદિસા પરમે ધર્મઃ” એ વચનને વ્યવહારમાં એકાંતે સર્વન યોગનારાઓને, શાસ્ત્રાનુસારે-હિત્સર્ગ અપનાવ ગર્જનો-યથાતથ્ય ભાવે સ્વીકાર કરવાનું સમજાવેલ છે.

દાળ ૯ મી પા-૪૮ થી ૫૦ સુધી શ્રી છનેધર ભગવંતોની દ્રવ્યથી દ્રવ્ય પૂજના અધિકારી સમયગ્ દષ્ટિ આત્માઓને, તે ધર્મી મુખ્યતથા ભાવ પૂજનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપદેશ આપેલો છે. તેમજ આરંભ-પરિણામના ત્યાગી આત્માઓ એ શ્રી છનેધર ભગવંતની દ્રવ્યથી દ્રવ્ય ભક્તિ નહિ કરનાં-કેવળ ભાવ-ભક્તિ જ કરની જોઈએ એમ શાસ્ત્રાધારે જણાવેલ છે.

દાળ ૧૦ મી પા. નં. ૫૧ થી ૫૮ સુધી જેઓ ઔદયિક ભાવ સાથે શુદ્ધ ક્ષયોપશમ ભાવની સાધકતાએ-ધર્મ પ્રાપ્તિમાં મૂઠ-અજ્ઞાનીઓ છે, અર્થાત્ ઔદયિક ભાવે સાથે ક્ષયોપશમ ભાવની જે ક્ષયિત મિન્ના મિન્નતા છે. તેને સ્વાદુ-વાદ શૈલીએ યથાર્થ ન સમજવાથી શુભ યોગ પ્રવૃત્તિને પણ એકાંતે અધર્મ રૂપ જ બાંહે છે, આવા મિથ્યા વિચારનું પ્રસારણ કરનારાઓ સંબંધે એ બાણનું જરૂરી છે કે જ્યાં જાન પ્રવૃત્તિ છે, ત્યાં આત્મશુદ્ધિ નથી જ એમ માનવાથી તો તેઓ કાઈ પણ સ્વરૂપે આત્મશુદ્ધિ માટેની કાંઈ પણ શુભ પ્રવૃત્તિ પણ કરી શકે નહિ, આથી તો શાસ્ત્રાસાહેબ પંચાચારના વ્યવહારનો ઉચ્છેદ થયે, આ માટે આત્માર્થ આત્માઓએ સુચરૂ પામેથી-ચૂર-લણુ ભાવે ધર્મ-અધર્મ સંબંધી નિશ્ચય વ્યવહાર ધર્મનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જરૂરી છે એમ જણાવેલ છે.

દાળ ૧૧ મી પા-૫૯ થી ૬૪ સુધી સુચરૂ પામેથી આત્માર્થ સાધવા લાગી સમયગ્ બોધ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલા આત્માને-આત્માર્થ સાધવા માટેની શુદ્ધ પરિણામનું સ્વરૂપ જણાવેલ છે.

૧૨૫ આથાના રતવનનું શુદ્ધિ-પત્રક

પાત્રું	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૨	૭	ચનનો	વચનનો
૨	૭	કરવામાંવ	કરવામાં
૧૭	૧૩	ત્યેવં	હત્યેવં
૧૭	૨	દ્રવ્વા	દવ્વા
૧૯	૫	મરણુ થાય છે	મરણુ પ્રાપ્ત થાય છે
૧૯	૫	તેણે પોત	તેણે પોતે પૂવે ^૧ બાંધેલા
૨૨	૧૭	તો-તે	તો પરમાર્થે ^૧
૨૩	૨૨	પુરીત્યઓ વા	પુરોત્યઓ વ
૨૩	૨૩	દુદ્ધિ	દુરિ
૨૮	૧૯	તેમ છતાં પશુ	પરંતુ
૨૯	૧૯	વાટે	માટે
૩૨	૧૦	નુદ્ધત્તિમ્	નુદ્ધત્તિમત્
૫૦	૨૨	રહેશે ?	હશે ?
૬૪	૨૯	મૂર્ત્તા-મૂર્ત્તા	મૂર્ત્તા-મૂર્ત્ત
૬૪	૩૨	ઓષિગમિક	ઓષગમિક

૧૫૦ આથાના રતવનનું શુદ્ધિ-પત્રક

પાત્રું	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૬૯	૨	અનંતને	અનંત મે
૬૯	૧૪	નિર્મિતિમ્	નિર્મિતમ્
૭૧	૬	નીપરમાત્માના	પરમાત્મ બાવને
૭૮	૧૫	પરમાત્મભાવ	પરમાત્મ ભાવને
૮૩	૭	કરી જતાં જ નથી	કરીને શા માટે ભય ?
૮૪	૧	ચત્ય	ચૈત્ય
૮૪	૨	ને	તે
૧૦૭	૧૪	સંકલિત	સંકલિષ્ઠ
૧૧૫	૬	ઉપયોગે	ઉપયોગે
૧૧૬	૨૨	મિથ્યાત્વેવમતો	મિથ્યાત્વે-વર્તેતો
૧૧૮	૬	મુનિભગવતોની	મુનિભગવતોએ શ્રી જીનેશ્વર=
૧૨૨	૨૧	જાતના-સ્થાનેથી	ભગવંતોની
૧૪૬	૯	વિશુદ્ધિમાં શેષ	ઉન્નતમાં માગે ^૧
૧૪૬	૧૧	વલિય	વિશુદ્ધિમાં વિશેષ
૧૪૭	૬	વાચના	વલિય
૧૪૯	૬	નિમિચથ	વાચના
૧૫૨	૧૯	કેમ કરી	નિમિચથ
			કેમે કરી

૩૫૦ ગાથાના સ્તવનલું શુદ્ધિ-પત્રક

પાત્રું	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૧૬૧	૩ છ	હીટી પછી, ચાને આત્મ પ્રજોષ ગ્રંથ ભાગ-૩ બે ઉમેરવું.	
૧૬૪	૧૭	ફળ /	ફળ
૧૬૬	૨૬	સૂત્ર	સૂત્ર
૧૬૭	૧૦	કહે	કહે
૨૦૫	૧૫	અપાવવા	અપાવવાની
૨૧૭	૭	કાયા	કાયા
૨૨૫	૩	પ્રતિજ્ઞાન	પ્રતિજ્ઞાના
૨૫૧	૧૪	સ્થાનકવાળાને	સ્થાનકવાળાને
૨૬૪	૪	પ. પૂ. શ્રી પ	પ. પૂ. શ્રી. પ
૨૬૯	૫	રહેવા	રહેલા
૨૮૧	૨૩	ઐટલો	ઐટલો
૨૮૨	૨૦	કંઈક બે	કંઈક
૨૮૫	૪	પાપ	પાપ-તાપ
૨૮૮	૫	કરે કરે	કરે
૨૮૮	૧૦	બને છે	બનીને
૩૦૩	૨૫	(૬) વચનથી અને કાયાથી પાપ કરવું નહિ, ઉમેરવું.	
૩૦૩	૨૬	(૬)	(૭)
૩૧૩	૧૧	આગળ	આગમ
૩૧૩	૧૫	શુભને	શુભે કરી
૩૧૭	૨૪	કરવો	કરતા
૩૨૬	૧૪	મુઠિઆય	મુઠિદોય
૩૨૬	૧૭	રવામાં	કરવામાં
૩૩૦	૯	તેથી	તેથી
૩૩૨	૧૨	અમણને	અમણ-તે
૩૩૪	૫	જન	જતાં
૩૩૬	૪	આવણ	અવણ
૩૩૭	૨	ચાલે	રાખે
૩૪૩	૧૩	આથી જ તે તો	આથી જ તો-તે
૩૫૨	૨૩	વ્યવાર ના	વ્યવહારના

આ પુસ્તિકાના પ્રકાશન પ્રતિ-ગતિ ઉત્સાહ સહ આર્થિક સહાય કરવા રૂપ ભંજિત કરી, જેઓએ આ પુસ્તિકાનું વિતરણ કાર્ય સ્વીકારી, પોતાને જ્ઞાનની-પરળ માંડી છે, તે ભાગ્યશાળીઓની શુભ નામાવલી.

રકમ	દાતાનું નામ	અરનાસું	ગામ
૫૦૦૧	ચીમનલાલ વાડીલાલ	ઠે. રતનપોળ-ફે-૪ એન્ડ કુર્ા.	અમદાવાદ
૨૫૦૧	,, થરાદ નિવાસી શ્રીચુત્	ઠે નગરથેઠ મારકીટ રતનપોળ	અમદાવાદ
	થેઠ શ્રી ગગલદાસ હાલચંદ		
૨૫૦૧	,, થરાદ નિવાસી શ્રીચુત્	૧૩, કળાવિહાર સોસાયટી	અમદાવાદ
	મોરખીયા કીર્તિલાલ ચીમનલાલ,	ખાનપુર	
૨૦૦૧	થરાદ નિવાસી શ્રીચુત્	D/૪૦૩ બોરસલ્લી એપાર્ટમેન્ટ	અમદાવાદ
	વોહરા રસીકલાલ કાળીદાસ,	ખાનપુર	
૧૦૦૧	થરાદ નિવાસી શ્રીચુત્ થેઠ	કીકાભટ્ટની પોળ. અમદાવાદ	અમદાવાદ
	થેઠ રમણલાલ મોહનલાલ		
૧૦૦૧	થરાદ નિવાસી શ્રીચુત્ થેઠ	હહેરાસરવાળો ખાંચો,	
	બાણુલાલ મોહનલાલ	કીકાભટ્ટની પોળ	અમદાવાદ
૧૦૦૧	થરાદ નિવાસી શ્રીચુત્	૮ માળ, ધવલ એપાર્ટમેન્ટ	અમદાવાદ-૧
	સંઘવી પ્રવિણચંદ્ર વાઘજીભાઈ		
૧૦૦૧	થેઠ વાળા ટેક્ષ્ટાઇલ,	૮૫, આનંદ શોપીંગ	અમદાવાદ
		સેન્ટર રતનપોળ	
૧૦૦૧=૦૦	થરાદ નિવાસી શ્રીચુત્ વારિયા વાઘજીભાઈ અનોપચંદ.		
	રાજેન્દ્રપોળ, થરાદ (ભ. બનાસકાંઠા)		
૧૦૦૧	થરાદ નિવાસી શ્રીચુત્	B. ૭૫, ગગનવિહાર	અમદાવાદ
	કોસી રમેશકુમાર મદતલાલ,	સાબરહોટલ પાસે, ખાનપુર	
૧૦૦૧	શ્રીચુત્ પારી કાંતિલાલ મદતલાલ,	૧૩, A. વીતરાગ	અમદાવાદ
		સોસાયટી, પાલડી	
૧૦૦૧	શ્રીચુત્ મહેશકુમાર કાંતિલાલ	૪૪, વર્ધમાન ફ્લેટ પાલડી,	અમદાવાદ
૧૦૦૧	શાહ બાણુલાલ મોતીલાલ,	૬૫, વર્ધમાન ફ્લેટ પાલડી	અમદાવાદ-૧
૧૦૦૧	શ્રીચુત્ શાહ રાજેન્દ્રકુમાર રતિલાલ	સરસપુર વાસણશેરી	અમદાવાદ
૧૦૦૧	અમદાવાદ નિવાસી શ્રીચુત્	ઝવેરીવાડ વાઘજીપોળ,	અમદાવાદ
	ખડખડ પ્રમોદકુમાર જયંતીલાલ		

૧૦૦૧ પ. પૂ. પ્રવર્તિની સાધ્વીજીશ્રી

લાવણ્યશ્રીજીના ઉપદેશથી

૧૦૦૧ પ. પૂ. વિમળમધ્યથી સાધ્વીજીશ્રી

તરૂણશ્રીજીના ઉપદેશથી

૨૫૦૧=૦૦ શ્રીચુત્ કાંતિલાલ ચિમનલાલ શાહ

C/o. સુવાસ પ્રીન્ટરી બસ સ્ટેન્ડ પાસે નવા હીસા. તે શ્રી જૈન પાઠશાળા
જીના હીસાના ધાર્મિક શિક્ષક સ્વર્ગસ્થ શ્રી નરપતલાલ ટીલચંદ વડેચાન
શિષ્ય તરફથી.

૧૦૦૧=૦૦ શ્રીચુત્ હીનેશભાઈ તથા જીતમભાઈ

૧૪૪, ઓપનકારી સ્ટ્રીટ, કોઈમ્બતુર

૧૦૦૧=૦૦ શ્રીચુત્ મંગળદાસ બી. કપાસી

૩૦, મોહમીલ રોડ..... કોઈમ્બતુર

૧૦૦૧=૦૦ શ્રીચુત્ કાનજીભાઈ વી. શાહ.

૫૧, પેરીય સ્વામી રોડ. આર. એસ. પુરમ્ કોઈમ્બતુર

૧૦૦૧=૦૦ શ્રીચુત્ વસંતલાલ હી. શાહ.

૮૪, સીરીચન ચર્ચ રોડ. નં. ૧ કોઈમ્બતુર-૧

યાદેવે દેવતા હૃદિધ

ધર્મે ચ ધર્મ ધી. શુધ્ધા

ગુરુયે ચ ગુરુતા મતિ

સમ્યક્ત્વ મિદમુચ્યતે

ૐ શ્રી ૐ શ્રી અસિઆઠસા દજ્ઞાનયા તપેચ્યો નમઃ

અજ્ઞાનં હિ સ્વલુ કષ્ટં, ક્રોધાદિભ્યોપિ સર્વં પાપેભ્યઃ અર્થં હિતમહિતંવા, ને વેત્તિ યેનાશ્વતો જીવઃ

અર્થ : પ્રત્યેક આત્માને, જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદ્ભવે, પોતાના આત્માના હિતાહિતના સ્વરૂપનું જે અજ્ઞાન છે, તે ક્રોધાદિ સર્વ પાપ કર્મો કરતા પણ વિશેષ કષ્ટકારી છે એમ જાણવું. આ માટે શાસ્ત્રોમાં સતી-પરોન્દ્રય-પર્યાપ્તો આત્માજ, શ્રુતજ્ઞાનના આધારે, પોતાનું હિતાહિત જોવા-જાણવા સમર્થ બની શકે છે, એમ સ્પષ્ટ-અસંદિગ્ધપણે જણાવાયેલ છે. આ સંબંધે ૫-પૂ-શ્રી-૫-ઉ-૭ એ પોતેજ જ્ઞાન ક્રિયામ્યામ્ મોક્ષઃ એ સૂત્રાનું સારે સાચા-જૈનનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ જણાવ્યું છે.

“પદ”

પરમ શ્રુ જૈન કહો કયું હોવે,
શ્રુ ઉપદેશ બિના જન મુઠા-દર્શન જૈન બિગાવે... પરમ

કહત કૃપાનિધિ સમજળ ગ્રીષે, કર્મ મેલ જો ધોવે
બહુલ પાપમલ અંત ન ધારે, શુદ્ધ રૂપ નિજ જોવે.....પરમ

સ્વાદ્વાક પૂરણ જો જાણે, નય ગર્ભિત જશ વાચા
ગુણ-પર્યાય-દ્રવ્ય જો ધુએ, સોઈ જૈન હે સાચા..... પરમ

ક્રિયા મૂઠ મતિ જો અજ્ઞાની, ચાલત ચાલ અપૂઠી
જૈન દશા જીનમેહિ નાહિ, કહેસો સખહી જૂઠી..... પરમ

પરપરિણતી અપની કરી માને, કિરિયા ગર્વે લેલો
ઉનકુ જૈન કહો કયુ કહિયે, સો મૂરખમે પહેલો.....પરમ

જ્ઞાન ભાવ જ્ઞાની સખ માહિ, શીવ સાધન સદ્ધિએ
નામ જોખસે કામ ન સીએ, ભાવ ઉદાસે રહિએ.....પરમ

જ્ઞાન સકળ નય સાધન સાધો, ક્રિયા જ્ઞાનકી દારી
ક્રિયા કરત ધરતુહે મમતા, વાહિ ગલેમે ફારી... પરમ

ક્રિયા બિના જ્ઞાન નહિ કળ કુ, ક્રિયા જ્ઞાન બિનુ નાહિ
ક્રિયા જ્ઞાન દોઉ મિલત રહત હે, જ્યો જલરસ જલમહિ.....પરમ

ક્રિયા મમનતા બાહિર દિસત, જ્ઞાન શકિત જસ ભાંજે
સદગુર શીખ સુને નહિ કળ કુ, સો જન જનમે લાજે.....પરમ

તત્ત્વ ધુહિ જનકી પરિણતી હે, સકળ સૂત્રકી કૂંચી
જગ જશ વાદ વધે ઉનહી જો જૈન દશા જસ ઉંચી.....પરમ

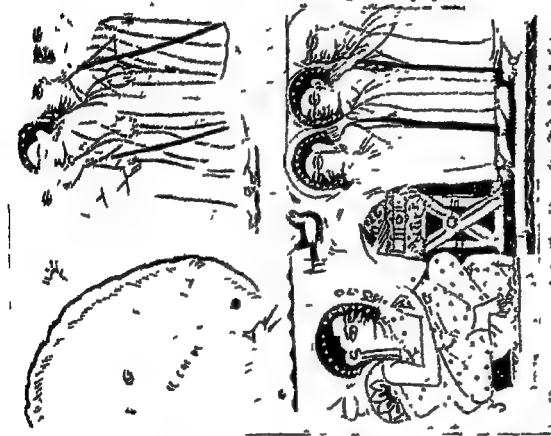
આ ઉપરથી જૈનો (શ્રાવક) ને, સૂત્ર-અર્થ-જાણવા-જાણાવવાની મનાઈ કરતી પરંપરા, કેટલી વ્યાજબી છે, તે-સુએ વિચારવું

श्री आनिनाय भवतानना पुत्र श्री आहुलीदीप्यु येताना
मोदाभाष भवत यमर्षी सायेतु पंचविध (वायु इच्छि-आहु-
ई ई अन मुच्छि) युष्म, इवभरते-शिवभरी, आहुलीदीप्यु
नीरुम लेम कश्चित्पुष्पमा रहेतु, सात्मी-सु इरील य जनेना
मोदये, इवजानन पाभी-मोहे अय.

अहंममेतिमन्योज्यं मोहस्यजगद्वान्यकृत, अयमेवाहितमूर्खः प्रतिमन्त्रोऽपिमोहजित् ॥

शुक्रात्म इव्य मेवाहं शुद्ध ज्ञानं गुणो मम, नान्योऽहं न ममान्ये चेत्यदो मोहास्त्रमुल्बणम् ॥

प्रकाशयर् मत्तुं छित्तुष्ट पक्षे पावन इरनार
श्री स्युसलकनो येतानी-यात (७) साध्याल
जेतो सायेतो इर्ध न-न इन योग

अकथत कवाकार रथकार प्रतिमोपध
श्री इवाथ (वैस्या) आविभजुं अकथत नृत्य

પરમ પૂજ્ય શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીએ શ્રી સીમંધર
પરમાત્માને વિનંતિ કરવા રૂપે, રચેલ, (૧૨૫) ગાથાના
સ્તવનનો સંક્ષિપ્ત ભાવાર્થ

યાને

આત્મ-પ્રબોધ-ગ્રંથ ભાગ-૧

નામી-અનામી, પ્રતિ-શીર નામી, જયતુ સદાસ્તે પર બ્રહ્મવાદી;
શાસન પ્રભાવે નિઃશેષ જાણી, વાણી પ્રકાશું હું જાણી-અજાણી,

: ભાવાર્થકાર :

સિદ્ધાંત પાક્ષિક પંડિત શાંતિલાલ કેશવલાલ

ઢાળ (૧) પહેલી

સ્વામિ સીમંધરા વિનતિ, સાંભળો માહરી દેવ રે;
તાહરી આણું હું શિર ધરું, આદરું તાહરી સેવ રે.

સ્વામી સીમંધરા વિનતિ ॥૧॥

ભાવાર્થ:-વર્તમાનકાળે મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે, યોત્રીશ-અતિશય અને
પાત્રીશ પ્રકારના ગુણુવાળી વાણી વડે, ભવ્ય જીવેને-ભોક્ષ માર્ગનો ઉપદેશ કરી
રહેલા એવા ત્રિલોકનાથ-તીર્થંકર શ્રી સીમંધર સ્વામીને, વિનંતિ કરતા થકા.
પ. પૂ. શ્રી ય-જી-જી કહે છે કે હે શ્રી વીતરાગ પરમાત્મા ! હું તમારી આજ્ઞા
મુજબ પ્રવર્તન કરતો થકા-તમારી સેવા કરી રહ્યો છું, તો મહારી આ વિનંતિ
આપશ્રી સીમંધર-પરમાત્મા સાંભળો-આમ કહીને પોતે શ્રી સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી
પરમાત્મા પ્રત્યે પોતે તેમના પ્રરૂપેલા સત્ય અર્થને જ પ્રકાશી રહેલા છે એમ
કહેવા માંગે છે.

કુગુરૂની વાસના પાસમાં, હરિણપરે જે પડ્યા લોક રે;
તેહને શરણુ તુંજ વિણ નહિ, ટળવળે બાપડા ફેક રે.

સ્વામી સીમંધરા વિનતિ ॥૨॥

ભાવાર્થ :—સર્વકાળે અને સર્વક્ષેત્રે, જ-જ આત્માને-જવા જવા સુગુરુઓ યા કુગુરુનો યોગ પ્રાપ્ત થાય છે. તે આત્મા તે ગુરુએ ખતાવેલા દેવતત્ત્વમાં તેમજ ધર્મતત્ત્વમાં શ્રદ્ધા કરી તેને અનુસરતો રહે છે, આથી કુગુરુની સોખતે ચઢેલા આત્માઓ, અનાદિથી ચતુર્ગતિ રૂપ સંસારમાં ભટકે છે અને હંબુ પણ જો તેઓ સુગુરુની સંગત નહિ-કરે તો, તેઓને અનંતો. કાળ સંસારમાં ભટકવું પડશે, તે માટે સૌ પ્રથમ આત્માથી આત્માઓએ કુગુરુની સોખત છાડવી જોઈશે અને સુગુરુના અનંતો આદર કરવામાંવ ઉત્સાહિત બનવું પડશે. તે માટે આ પ્રથમ ઢાળમાં સૌ પ્રથમ કુગુરુનાં લક્ષણો ખતાવવામાં આવ્યા છે. જેને વિચારીને જોયો કુગુરુની સોખતથી અળગા થયા હશે તેઓને નિમ્નચેથી સુગુરુનો યોગ ઉપકારક થશે.

જ્ઞાન-દર્શન-ચરણ ગુણ વિના, જે કરાવે કુળાચાર રે;

દૂટે તેણે જગ દેખતાં, કિહાં કરે લોક પોકાર રે,

સ્વામી સીમંધરા વિનતિ ॥૩॥

ભાવાર્થ :—સૌ પ્રથમ તો આત્માથી આત્માએ-આત્માથી સાધક સમ્યગ્-જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રગુણની આરાધના કરવી જોઈએ. કેમકે તે વિના કેવળ કુળાચારે-યા લોકાચારે ધર્મ-ક્રિયાઓ કરવા થકી, કોઈ આત્મશુદ્ધિ થતી નથી. તેમ છતાં જોયો પોતાની સાંસારિક મતલબો સાધવા ધર્મ-ક્રિયાઓ કરે છે, અને કરાવે છે, તેઓ બંને આત્માથી નષ્ટ-બ્રષ્ટ થાય છે. પરંતુ કુગુરુની સોખત થકી, તેઓને ઉપરનું સત્ય સમજાતું નથી.

જેહ નવિ ભવ તર્યા નિરગુણી, તારશે કેણી પરે તેહ રે;

એમ અભણ્યા પડે ફંદમાં, પાપ બંધે રહ્યા જેહ રે.

સ્વામી સીમંધરા વિનતિ ॥૪॥

ભાવાર્થ :—જોયોમાં વિષય-વૈરાગ્ય કે, સંયમ ભાવપ્રતિ કોઈ આદર-બહુમાન પ્રગટેલા નથી, તેવા સંવેગ-નિર્વેદ ભાવ શૂન્ય દાંભિકો કેવળ બાહ્ય ધર્માનુષ્ઠાનો પ્રતિ પાપાચારની પ્રવૃત્તિએ-પ્રવર્તન કરતા-કરાવતાં હોય છે. આ રીતે દષ્ટિ-રાગમાં અંધ બનેલા તેઓ સમ્યગ્-દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાદિના આલંબન રહિત એવી પોતાની સ્વચ્છંદાચારી વિષય કષાય પોષક પાપાચારની પ્રવૃત્તિમાં પોતાને ધર્મ-રાગના પરિણામવાળા બેતાં હોય છે. આથી શું તેઓ પાપબંધથી બચી શકશે ?

કામકુંભાદિક અધિકનું, ધર્મનું કો નહિ ચૂલ રે;
દોકડે કુગુર તે દાખવે, શું થયું એ જગ ચૂલ રે.

સ્વામી સીમધરા વિનતિ ૥૫૫૥

ભાવાર્થ :-જેમ કામકુંભ સર્વપ્રકારના, મનોવાંછિત પૂરે છે, તેમ શુદ્ધ-ધર્મ પણ આત્માને-સર્વ પ્રકારના કર્મોના આવરણોથી અળગો કરી સમસ્ત પ્રકારની રિક્તિ-સિદ્ધિ આપે છે. તેને કેવા-પ્રકારે મૂલ્ય આપીને ખરીદી શકાય? અર્થાત્ તેનું કોઈ મૂલ્ય હોઈ શકે નહિ તેમ છતાં જેઓ ધનાદિથી ધર્મ ખરીદ કરવા ઇચ્છે છે, તેમ જ જેઓ ધનાદિ-મૂલ્યથી વિવિધ પ્રકારે ધર્મ-વેચવાનો ધંધો કરે છે, તેઓ બંને હકીકતમાં તો પોતે-પોતાના આત્માને જ ઠગતા યાને છેતરતાં હોય છે. શું આ આશ્ચર્ય-આત્માથી આત્માએ વિચારવા જેવું નથી ?

અર્થની દેશના જે હીએ, ઓળવે ધર્મના અથ રે;

પરમપદનો પ્રગટ ચોર તે, તેહથી કેમ વહે પંથ રે.

સ્વામી સીમધરા વિનતિ ૥૬૬૥

ભાવાર્થ :-જેઓ સાંસારિક ભોગ-સુખો વડે, તેમ જ યશ-કીર્તિના પ્રલોભનથી પ્રસિદ્ધિ મેળવવાના કાંકાં મારી રહ્યા છે. તેઓ સુખ્યત્વે-ધનના લાલચુ હોય છે. તેથી ધન-પ્રાપ્તિ માટે-ધર્માનુષ્ઠાનો પ્રતિ, આદર-પ્રીતિ ભાવનું પ્રકાશન કરતાં હોય છે, પરંતુ શાસ્ત્રાજ્ઞાએ સંયમ ધર્મ સાધવામાં પ્રમાદી હોય છે. આવાં ઠોંગી-ધર્માચરણ કરનારાઓને, પરમાત્માએ પ્રકાશેષ પરમાત્મપદ પામવાના પંથનો (માર્ગના) ઉચ્છેદકો બણવા.

વિષય રસમાં ગૃહી માચિયા, નાચિયા કુગુર મદપૂર રે;

ધૂમધામે ધમાધમ ચલી, જ્ઞાન-મારગ રહ્યો દૂર રે.

સ્વામી સીમધરા વિનતિ ૥૭૭૥

ભાવાર્થ :-જેઓને કુગુર એ પાંચે ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીશે વિષયોના ભોગમાં આસક્ત બનાવેલા છે, તેઓ તો, નિરંતર વધુને વધુ ભોગ સુખની પ્રાપ્તિના ધર્માનુષ્ઠાનો પ્રતિ અતિ ઉત્સાહથી પ્રવર્તન કરતા રહે છે. તેથી તેઓને શાસ્ત્રાજ્ઞાનુસારે અનુક્રમે જ્ઞાનાચારાદિ પંચાચારના પ્રવર્તન કરવા સંબંધમાં કોઈ રસ હોતો નથી. પરંતુ કેવળ બાહ્ય સ્વચ્છિત-કલ્પિત ધર્માનુષ્ઠાનો કરતા-કરાવતા થકાં તેઓ સૌ પોતપોતાની મંત્રલ્પે ભમતા રહે છે.

કલહ કરી કદાગ્રહ ભર્યા, થાપતા આપણા બોલ રે;

જિન વચન અન્યથા દાખવે, આજતો વાજતે ઢોલ રે.

સ્વામી સીમંધરા વિનતિ ॥૮૧॥

ભાવાર્થ :—આજે તો પૂર્વે જણાવેલા વિષયાભિલાષી ઢોંગી ધર્માત્માઓ સૌ પોત-પોતાના કુચુરોએ, મોટા આડંબર સહિત (સમૈયા પૂર્વક) ધર્મ પ્રવચનો આપવા બોલાવતા પ્રત્યક્ષ બેવાય છે. અને તેઓ પણ પ્રવચન કરવામાં કુશળતા પૂર્વક પોત-પોતાના કદાગ્રહને આગળ કરી સર્વત્ર કલહકારી વાતાવરણનું સર્જન કરતાં હોય છે. પરંતુ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ બતાવેલ સામાયિક (સમભાવની પ્રાપ્તિરૂપ) ધર્મનો તો, આ રીતે તેઓ ખરેખર હ્રદયે કરતાં હોય છે.

કેઈ નિજ દોષને ગોપવા, રોપવા કેઈ મત કંદ રે;

ધર્મની દેશના પાલટે, સત્ય ભાષે નહિ મંદ રે.

સ્વામી સીમંધર વિનતિ ॥૮૨॥

ભાવાર્થ :—જ-જ મિથ્યાભિમાની કુચુરો હોય છે, તેઓ-પોતાના અજ્ઞાન તેમ જ સંભોલ મૂલક-કુચુરપણાના દોષે કરી દુષિત હોવાથી, તેઓને પોતાના તે-તે દોષો છુપાવવા માટે ધર્મ તત્ત્વની દેશનામાં, સમય ધર્મના નામે અનેક જુદાજુદા પ્રકાશના પડે છે. તેમજ વળી કેટલાક તો પોતાની વિશેષતા દર્શાવવા-પોતાનો નવો માર્ગ-(પંથ) થાપવા માટે મોક્ષમાર્ગના હેતુ ભૂત-સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર માર્ગનો હ્રદયે કરી લોક-ભોગ્ય-લોકરંજનનો-લોક ભક્તિકારી માર્ગ-થાપતાં હોય છે અને તેમાં તેઓને અનેક(ધણ) લાભયુ તેમજ પર-ભોગી, ધર્મ ઢોંગી આત્માઓનો સાથ સહકાર પણ મળતો હોય છે.

બહુમુખે બોલ એમ સાંભળી, નવિ ધરે લોક વિશ્વાસ રે;

ઢૂંઢતા ધર્મને તે થયા, બ્રમર જેમ કમલની વાસ રે.

સ્વામી સીમંધરા વિનતિ ॥૮૩॥

ભાવાર્થ :—સર્વકાળે-સર્વેજીવો, સુખ પ્રાપ્ત કરવાની, અને દુઃખથી મુક્ત થવાની ઇચ્છાવાળા હોય છે, અને તે માટે ધર્મનું અવલંબન લેવાની ઇચ્છાવાળા પણ હોય છે. પરંતુ કુચુરો તેમની લાગણીનો દુરુપયોગ કરતા હોય છે, એટલે કે કુચુરો અને તેમના હાસકો, અન્ય-અજ્ઞાની-ભોળા જીવોને ધર્મતત્ત્વને નામે અધર્મના પંથે ચઢાવી પોતપોતાનો મતલબ સાધતા હોય છે. આવું માયાવી સ્વરૂપ-પ્રગટપણે પ્રત્યક્ષ બેઠને આત્માથી આત્માઓ તો તેમનાથી અળગા રહી બ્રમરની જેમ શુદ્ધ ધર્મતત્ત્વ પામવા માટે કમળની જેવા ઉત્તમ સુચરનો યોગ-શોધતા હોય છે.

પહેલી ઢાળ સમાપ્ત

ઢાળ-(૨) જી

(૧)

એમ હુંઢતાં રે ધર્મ સોહામણો, મિલિઓ સહુરૂં એક;
સાચો મારગ, તેહણે દાખવ્યો, આણી હૃદય વિવેક.

શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો ॥૧૧॥

ભાવાર્થ :-પ્રથમ તો જોને હિંસા-જુઠ-ચોરી આદિ પાપ પ્રવૃત્તિઓ પ્રતિ જુગુપ્સા વર્તે છે, અને મધ્યસ્થ ભાવે, આત્માર્થ-સાધક સુચરૂનો યોગ ઈચ્છતો થકો, નિર્દોષ ભાવે પ્રવચન સાંભળના પ્રતિ નિરંતર ઉઘમી હોય છે, તેને શ્રી જીનશાસન જથવંતુ હોવાથી, સુચરૂના યોગે નિશ્ચય વ્યવહારે સાધ્ય-સાધન દાવે, અવિતત્ય-ધર્મ-તત્ત્વનું જણપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

(૨)

પર ધર જોતાં રે ધર્મ તુમે ફિરો, નિજ ધર ન લાહો રે ધર્મ;
જિમ નવિ જાણે રે મૃગ કસ્તૂરીઓ, મૃગમહ પરિમલ મર્મ.

શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો ॥૧૨॥

ભાવાર્થ :-સંવિદ્ય પાક્ષિક (મોક્ષામિલાપી) ગીતાર્થ (સૂત્ર અર્થના જાણુ) ચુરૂ ભગવંત આત્માર્થ-આત્માઓને, આત્મ-શુદ્ધ્યર્થે શુદ્ધ-ધર્મતત્ત્વનું સ્વરૂપ જણાવતાં થકો કહે છે કે, પ્રથમ તો પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કરવાની ઈચ્છાવાળા આત્માએ, અંતર્મુખ વૃત્તિએ (બહિર્દષ્ટિપણાનો ત્યાગ કરીને) પોતાના આત્માના સ્થાન-સ્વરૂપનો વિચાર કરી પ્રાપ્ત ક્ષયોપશમિક આત્મિક ગુણોમાં જે ભાવે શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ થાય, તેને ધર્મ જાણવો જોઈએ. અર્થાત્ બાહ્ય રિક્ષિ-સિક્ષિના વ્યાસોહમાં પડી, પુણ્યોદયે પ્રાપ્ત અનુકુળતાઓમાં ધર્મ બુદ્ધિ (સુખબુદ્ધિ) ધારણ કરવી જોઈએ નહિ કેમકે આત્મ-તત્ત્વથી અગ્રગા થવાવાળા ક્ષણિક જડ તત્ત્વના, સંયોગ-સંબંધોમાં, સુખકારિત્વ બુદ્ધિએ મમત્ત્વ ધારણ કરવા રૂપ મિથ્યામતિ તો આત્માને-અંતર્મુખ દષ્ટિવાળો થવા દેતી નથી, તેથી તે આત્માને સાચા-સહજ આત્મિક સુખનો (ધર્મનો) અનુભવ પ્રાપ્ત થતો નથી. જ્યારે જે કોઈ આત્માએ અંતર્મુખવૃત્તિએ, પોતાના આત્માને, સમસ્ત-પરભાવથી અળગો જાણ્યો છે, તેના આત્માઓ આત્મશુદ્ધિ કરી શકે છે, એમ જાણવું.

(૩)

જેમ તે ભૂલો રે મૃગ દિશિ દિશિ ફરે, હોવા મૃગમદ્ ગંધ;
તેમ જગ દૂંઢેરે બાહિર ધર્મને, મિથ્યા દૃષ્ટિ રે અંધ.

શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો ॥૧૩॥

ભાવાર્થ :—જેમ પ્રત્યેક દ્રવ્ય પોત-પોતાના ગુણોના સમુદાયથી યુક્ત હોય છે, તેમ પ્રત્યેક આત્મ (દ્રવ્ય) તત્ત્વ પણ પોત-પોતાના અનંતાગુણોથી યુક્ત (શાશ્વત) છે. તેથી આત્માને સાચું સુખ તો, પોતાના જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તત્ત્વ-વીર્ય-ઉપયોગાદિ ગુણોમાં વિશેષતઃ પરિણમતાં થકાં પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ છતાં જડ-પુદ્ગલ દ્રવ્યના વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ શબ્દાદિ ચિત્ર-વિચિત્ર પરિણમનોમાં મુગ્ધ બનીને જે કોઈ આત્મા તે થકી સુખ મેળવવાના ક્ષાંક્ષાં મારતો રહે છે, તેને તો ઉત્તમ જ્ઞાની ભગવંતોએ મિથ્યા દૃષ્ટિવંત યાને તત્ત્વતઃ અંધ કહ્યો છે.

(૪)

જાતિ અંધનો રે દોષ ન આકરો, જે નવિ દેએ રે અર્થ;
મિથ્યા દૃષ્ટિ રે તેહથી આકરો, માને-અર્થ-અનર્થ.

શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો ॥૧૪॥

ભાવાર્થ :—જન્મથી અંધ એવો જન્માંધ આત્મા તો જગતમાંનાં કોઈપણ પદાર્થને દેખી શકતો નથી, પરંતુ મિથ્યાદૃષ્ટિ આત્મા તો જે જે પદાર્થ-જેના સ્વરૂપમાં છે, તેને તે થકી ઉલટા (વિપરીત) સ્વરૂપે જ જોતો હોવાથી અર્થાત્ નિત્ય-શુદ્ધ-આત્મ-તત્ત્વને-અનિત્ય અશુદ્ધ જાણે છે, તેમ જ અનિત્ય-અશુદ્ધ-પુદ્ગલ-જડ-દ્રવ્ય-સંજોગને નિત્ય-શુદ્ધ સુખકારી જાણે છે, તેથી તે વધુ દોષવાન હોવાથી વિશેષ દુઃખોને પ્રાપ્ત કરવાનાગો થાય છે. આ સંબંધે શાસ્ત્રમાં મિથ્યાદૃષ્ટિ આત્માઓના જે (૨૧) એકવીશ લક્ષણો ખતાવ્યા છે, તેનો શુદ્ધગમથી સૌ પ્રથમ અભ્યાસ કરી-અણી-તે થકી પોતાના આત્માને અળગો કરી શુદ્ધ કરવો જરૂરી છે. કેમકે જન્માંધ આત્મા તો માત્ર પોતાને જ તે ભવ પુરતું જ દુઃખનું ભાજન બનાવતો હોય છે. જ્યારે મિથ્યાદૃષ્ટિ આત્માઓ તો પોતાને તેમજ બીજા અનેક અજ્ઞાની આત્માઓને, ઉન્નાર્ગે પ્રવર્તાવીને, અનંત દુઃખોનું ભાજન બનાવતા હોય છે.

(૫)

આપ પ્રશંસે રે પર ગુણ ઓળવે, ન ધરે ગુણનો રે લેશ;
તે જિનવાણી રે નવિ શ્રવણે મુણે, દિયે મિથ્યા ઉપદેશ...

શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો, ૧૧૫૥

ભાવાર્થ :-આ ગાથામાં ઉપર જણાવેલ એકવીશ દોષત્રાણો આત્મા મુખ્યપણે દેવો હોય તે જણાવતાં થકાં પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જી. જણાવે છે કે મિથ્યાત્વી આત્મા પ્રથમ તો હમેશા સર્વત્ર પોતાની જ ખડાઈ દેખાડતો રહે છે. અને અન્ય દોષપણ ગુણી આત્માના ગુણોને-દોષ રૂપે પ્રકાશતો હોય છે. અથવા તો તેને અવગણતો હોય છે. આથી તેને ધર્મ-શ્રવણ કરી જ્ઞાન-પ્રાપ્ત કરવાની વેશમાત્ર ઈચ્છા હોતી નથી. પરંતુ પોતાની વિદ્વતાનું પ્રદર્શન કરતો થકા, લોકોને ઉન્માર્ગ પ્રતિ આકર્ષણ ઉપજાવતો રહે છે.

(૬)

જ્ઞાન પ્રકાશે રે મોહ તિમિર હરે, જેહને સદ્ગુરૂ સૂર;
તે નિજ દેખે રે સત્તા ધર્મની, ચિદ્ધનંદ ભરપૂર....

શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો ૧૧૬૬

ભાવાર્થ :-સૂર્ય સમાન સંવિજ્ઞાપાક્ષિક ગીતાર્થ ગુરૂ ભગવંત, ભવ્ય જીવેને સંસાર દૂષમર્થો-બહાર કાઢીને-મોક્ષ માર્ગ પ્રતિ પ્રવર્તાવનાર હોય છે. આથી તેઓ શુદ્ધ સાધ્ય-સાધન દાત્રમાં બનેની, અર્થાત્ નિશ્ચય શુદ્ધિ તેમજ વ્યવહાર શુદ્ધિની યથા-તથ્ય સ્વરૂપે આવશ્યકતા સ્વીકારનાર હોય છે. આ માટે વ્યવહાર શુદ્ધિમાં સૂત્રાનુસારી (વિધિ સાપેક્ષ) ક્રિયાની આવશ્યકતા સ્વીકારી, સાધ્ય શુદ્ધ્યર્થે-નિશ્ચયથી પરિણામ શુદ્ધિ રૂપ અર્થે શુદ્ધિની આવશ્યકતા, સ્વીકારતા હોવાથી ધર્મતત્ત્વના સ્વરૂપમાં શ્રદ્ધા ઉપજાવવા માટે નિરંતર આત્માના ષટ્-સ્થાન સ્વરૂપને સમજાવવારૂપ દેશના આપતા હોય છે, જેણે ષટ્-સ્થાનનું સ્વરૂપ જાણીને તેમાં શ્રદ્ધા ઉપજાવી છે, તેવો સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા, નિરંતર પોતાના આત્માની શુદ્ધિના પ્રયોજનત્રાણો હોય છે. કારણ કે તેનામાં પોતાના આત્મિક સુખરૂપ મોક્ષ-તત્ત્વને પ્રાપ્ત કરવાની તીવ્ર ઈચ્છા-રૂચી પ્રગટેલી હોય છે.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ શુદ્ધ-દેશના અને આજ્ઞાનુસારી ક્રિયામાં યથા-શક્તિએ પ્રવર્તન પામતું શ્રી જૈનશાસન આજે પણ જયવંતું વર્તે છે,

તેમ છતાં પોતાની-મોટાઈની મહત્વતાના વ્યામોહમાં ફસાયેલા કેટલાક કુગુરુઓ, કેવળ પોતામાં શ્રદ્ધા રાખવાનું જણાવીને ભોળાજીવોને-અજ્ઞાની રાખીને-દષ્ટિ રાગી બનાવી-મૂળમાર્ગનો ઉગ્રદેહ કરતા હોય છે. એમ આજે પણ પ્રત્યક્ષ-એવાય છે. આ માટે અમોએ છપાવેલ “શ્રી જૈન ધર્મ” અને સ્યાદ્વાદ યાને ત્રિકાળા-બાધિત સાપેક્ષ સત્ય” નામની પુસ્તિકામાં (૧૦૮) પ્રશ્નોત્તરમાં (૬૨)માં પ્રશ્નના જવાબમાં શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માની દેશનાની સાથે અવિરૂદ્ધતા બાણુવા-સમજવા માટે સાત પ્રકારના કર્મોની બાણુકારી કરવી જરૂરી છે. એમ જણાવ્યું છે તે-ત્યાંથી બાણુ લેવું.

(૭)

જેમ નિર્મળતારે રતન સ્ફટિક તણી, તેમ જે જીવ સ્વભાવ;
તે જીવવીરે રે ધર્મ પ્રકાશીઓ, પ્રબળ કષાય અભાવ,
શ્રી સીમધર સાહિબ સાંભળો. ૧૧૭૥

ભાવાર્થ:-સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી, ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર, શ્રી મહાવીર પરમાત્માએ જણાવ્યું છે કે, વસ્તુ સ્વરૂપે તો આત્મ-તત્ત્વ સ્ફટિકની જેમ નિર્મળ અક્ષય-અરૂપી-અનંત-જ્ઞાનાદિગુણમય છે, પરંતુ ત્રિવિધ કર્મના, સંયોગ-સંબંધે, સંસારમાં વિવિધ સ્વરૂપે-જન્મ-મરણ કરતો થંકા ભટક્યા કરે છે, તે માટે સાચા-શાશ્વત સુખના અભિલાષી આત્માઓ, અનુક્રમે પ્રથમ નોકર્મથી ઝટલે સંયોગ પ્રાપ્ત સંબંધોથી (મમત્વ ભાવથી) તે પછી ભાવકર્મ તે રાગ-દ્વેષ રૂપ પરિણામથી, પોતાના આત્માને સર્વથા અળગો કરી અનંત-અક્ષય ગુણોને ક્ષાયક ભાવે-પ્રાપ્ત કરી અંતે સર્વ દ્રવ્ય કર્મોથી મુક્ત થઈ જે જન્મ-મરણ રહિત એવું મોક્ષપદ તેને પ્રાપ્ત કરે છે તેને ધર્મ જણવો. અન્યથા બાહ્યભાવની સમસ્ત શિદ્ધિ-સિદ્ધિ-યા-પ્રસિદ્ધિની પ્રાપ્તિ તે કેવળ કર્મજન્ય હોઈ અનિત્ય-તેમજ ઉપાધિ રૂપ બાણુવી.

(૮)

જેમ તે રાતે રે કુલે રાતડું, રયામ કુલથી રે રયામ;
પાપ પુણ્યથી રે તેમ જગ જીવને, રાગ દ્વેષ પરિણામ,
શ્રી સીમધર સાહિબ સાંભળો. ૧૧૮૧

ભાવાર્થ:-નિર્મળ સ્ફટિક રતનની સાથે, લાલ પુષ્પનો યોગ થવાથી તે રતન લાલ દેખાય છે, અને જે કાળા પુષ્પનો યોગ થાય તો તે જ સ્ફટિક જેમ કાળું દેખાય છે, તેમ સંસારી આત્માની સાથે શુભ-અશુભ કર્મોના સંયોગ-અજ્ઞાની-મૂઢ આત્માને રાગ-દ્વેષ રૂપ પરિણામ વાળો કરે છે. જ્યારે જ્ઞાની મહાત્માઓ-સર્વ સંયોગોને કર્મ-જન્ય ક્ષણિક બાણુ છે. જ્યારે તીવ્ર મિથ્યાત્વી આત્માઓ સંસારના રાગી હોઈ, શુદ્ધ આત્મ ધર્મના દ્વેષી હોય છે.

(૯)

ધર્મ ન કહિએ રે નિશ્ચે તેહને, બેહ વિભાવ વડ વ્યાધિ;

પહેલે અંગે રે એણી પર ભાળાયું, કર્મે હોય ઉપાધિ...

શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો ॥૧૯॥

શ્રી આચારંગ સૂત્રમાં ભગવંતે જણાવ્યું છે કે :-

“વ્યવહારો કમ્મુણા લવાહ-અકમ્મસસ વવહારો જ વિજ્ઞહ”

અર્થ : આત્માને-સમસ્ત વ્યવહાર, કર્મેના સંબંધે હોય છે. કર્મ રહિત આત્માને જન્મ-મરણાદિ કોઈ વ્યવહાર હોતો નથી.

ભાવાર્થ :- કર્મ જન્ય ગતિ-અત્યાદિ ચૌદે-માર્ગણા સ્થાનનું સ્વરૂપ તે આત્માનું મૂળ શુદ્ધ સ્વરૂપ નથી, તેથી કર્મના સંબંધયુક્ત સમસ્ત સોપાધિક સ્વરૂપને, આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ માનીને તેમાં બુદ્ધ કે હ્રુદ્ધ બનવું નહિ.

(૧૦)

બે-બે અંશે રે નિરૂપાધિકપણું, તે તે જાણો રે ધર્મ;

સમ્યગ્દષ્ટિ રે ગુણુઠાણા થકી, જવ લહે શિવ શર્મ,

શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો ॥૨૦॥

ભાવાર્થ :- ઉપર જણાવ્યા મુજબ પરમ શુદ્ધ ક્ષાયિક ભાવ તેમજ પારિણામિક એ-બે ભાવનું જ જ્યાં આત્મ-પરિણમન છે, તેવા સિદ્ધ-પરમાત્માઓનું જ પરમ શુદ્ધ-આત્મ સ્વરૂપ છે. તેને જ મુખ્ય પદ્યે આત્મ-ધર્મ જણવો બેધએ, તેમ છતાં તે સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવા ભણી, આત્માની (૪) થા સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનકની વિશુદ્ધિથી માંડી (૧૪) ચૌદમા અયોગી ગુણસ્થાનકની સ્થિતિને નય વિશેષથી ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિ સ્વરૂપે સ્વીકાર કરવો બેધએ.

(૧૧)

એમ જાણીને રે જ્ઞાન દશા ભજ, રહીએ આપ સ્વરૂપ;

પર-પરિણતીથી રે ધર્મ ન છાંડિએ, નવિ પડિએ ભવરૂપ.

શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભળો ॥૨૧॥

ભાવાર્થ :- ઉપર જણાવ્યા મુજબ કર્મ-જન્ય-પરભાવ પરિણમન ભાવથી સમસ્ત પ્રકારે અળગા થવાના દૃઢ સંકલ્પ રૂપ, શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ-ગુણપરિણામના, પાંચ લક્ષણોમાં. ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધિએ વધવારૂપ, જ્ઞાન દશા વડે, આત્મા-આત્મ શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરતો થકા મુક્તિના શાશ્વત સુખને પ્રાપ્ત કરનાવાળો થાય છે. અન્યથા-આત્માને, કર્મ-સંયોગે જન્મ-મરણ કરવા જ પડે છે.

બીજી ઢાળ સમાપ્ત

ઢાળ-(૩) છ

(૧)

જિહાં લગે આતમ દ્રવ્યનું, લક્ષણ નવિ જાણ્યું;
તિહાં લગે ગુણઢાણું ભણું, કેમ આવે રે તાણ્યું.

આતમ તત્ત્વ વિચારીએ. ॥૨૨૧॥

ભાવાર્થ :-જ્યાં સુધી આત્મશુદ્ધિમાં-આત્માની ઉપાદાન શક્તિની કારણતામાં અનિવાર્ય આવશ્યક, સમ્યક્ત્વ ગુણના (૧) પદ્ધતિ સ્થાનની શ્રદ્ધા વડે, (૨) ભાવ-અનુકંપા થકી (૩) નિર્વેદ (વિષય-વૈરાગ્ય) પૂર્વક (૪) સંવેગ (ભોક્ષાભિલાષ) પ્રગટાવીને, (૫) તે માટે સમ (સામાયિક) ભાવમાં રહેવાનો-ભાવ આત્માએ સ્વીકારેલો હોતો નથી, ત્યાં સુધી તે આત્મા આત્મ, શુદ્ધિની-કારકતાના અભાવે-ક્રોધ-વિશુદ્ધ ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. આ માટે કહ્યું છે કે—

“નાદં સણિસ્સ નાણં, નાણેણ વિણા જ હંતિ ચરણ ગુણાઃ;

અગુણીસ્સ નત્થિ મોક્ષો, નત્થિ અમુક્કસ્સ નિવ્વાણં”

અર્થ :-સમ્યગ્ કર્મ-નગુણ પ્રાપ્ત કર્યા વગર, સમ્યગ્જ્ઞાન હોતું નથી, સમ્યગ્ જ્ઞાન વગર સમ્યક્ ચારિત્ર તેમજ સમ્યક્તત્ત્વ ગુણ પ્રાપ્ત કરી શકાતો નથી, સમ્યક્-તત્ત્વ ગુણને પ્રાપ્ત કર્યા વગર-પૂર્વ સંચિત કર્મોની નિર્જરા (ક્ષય) કરી શકાય નહિ, અને સર્વ કર્મોના ક્ષય કર્યા સિવાય શુદ્ધિના શાશ્વત સુખને આપનાર નિર્વાણપદ પ્રાપ્ત કરી શકાતું નથી.

(૨)

આતમ અજ્ઞાને કરી, જે ભવ દુઃખ લહીએ;

આતમ જ્ઞાને તે ટળે, એમ મન સદ્દહીએ.

આતમ તત્ત્વ વિચારીએ ॥૨૨૨॥

ભાવાર્થ :-અનાદિકાળથી જે આત્માઓ આ સંસારમાં ચારે ગતિમાં ભટકી રહ્યા છે તેનું મૂળ કારણ તેઓએ પોતાના આત્માને જાણખ્યા સિવાય, લોકસંજ્ઞાએ તેમજ જ્ઞાપક સંજ્ઞાએ ધર્મ-કરણીઓ કરી છે, તે છે. તે માટે હવે જે પોતાના આત્માને પરાધીનપણે પ્રાપ્ત જન્મ-મરણના દુઃખોમાંથી છોડાવવો હોય તો પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ સમ્યક્ત્વગુણને, પાંચ લક્ષણ સહિત શાસ્ત્રમાં જણાવેલા (૬૭) બોલ યુક્ત સૌ પ્રથમ જણવો જોઈશે. કેમકે સમ્યક્ત્વગુણને આત્મસાત્ કર્યા વિના આત્મા

સંસારના બંધનમાંથી છુટવાની ક્રિયા કરી શકતો નથી. આ સત્યમાં નિઃશંકતા પ્રાપ્ત કરવી જરૂરી છે.

(૩)

જ્ઞાન દશા જે આકરી, તેહ ચરણ વિચારો;
નિર્વિકલ્પ ઉપયોગમાં, નહીં કર્મનો ચારો,

આતમ તત્ત્વ વિચારીએ ॥૨૪॥

ભાવાર્થ:—નિશ્ચયની દૃષ્ટિએ આત્મા-પોતાના સમસ્ત જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ અનેક સિન્ન-સિન્ન ગુણોના સિન્ન-સિન્ન પરિણામો સહિત એકત્વિક ભાવનયની દૃષ્ટિએ એક જ પરિણામવાળો હોય છે. આથી સમ્યગ્ જ્ઞાન ગુણની, ઉપયોગ વિશુદ્ધિ જે ક્રિયા તેને ભાવ ચારિત્ર કહ્યું છે. તેથી જ તો નિર્વિકલ્પક જ્ઞાનોપયોગીને, કર્મબંધનો અભાવ કહ્યો છે.

(૪)

ભગવદ્ અંગે ભાખીએ, સામાયિક અર્થ;
સામાયિક પણ આતમા, ધારો સૂધો અર્થ.

આતમ તત્ત્વ વિચારીએ. ॥૨૫॥

ભાવાર્થ:—ઉપર જણાવ્યા મુજબ-પાંચમું અંગસૂત્ર તે શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં ગુણીને-ગુણથકી અસિન્નતાએ વિચારીને, શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપી આત્માને સામાયિક ગુણથી અસિન્ન જણાવેલ છે. અર્થાત્ જ્યાં સામાયિક છે, ત્યાં આત્મશુદ્ધિ છે એમ જણાવેલ છે. આ સાથે ભેદ ગ્રાહક વ્યવહારનયની દૃષ્ટિએ શાસ્ત્રમાં ચાર પ્રકારના સામાયિક જણાવેલ છે. તો તેમાં તથાપ્રકાર-યથાર્થ-અવિરુદ્ધ-શ્રદ્ધા કરવી. (૧) સમ્યક્ત્વ સામાયિક (૨) શ્રૂત સામાયિક (૩) દેશવિરતિ સામાયિક (૪) સર્વવિરતિ સામાયિક.

(૫)

લોકસાર અધ્યયનમાં, સમકિત મુનિ ભાવે;
મુનિ ભાવ જ સમકિત કહ્યું, નિજ શુદ્ધ સ્વભાવે.

આતમ-તત્ત્વ-વિચારીએ. ॥૨૬॥

ભાવાર્થ:—શ્રી આચારંગ સૂત્રના ત્રીજા લોકસાર નામના અધ્યયનમાં જણાવ્યું છે કે—

“જં સમ્મંતિ પાસહ તં મોણં તિ પાસહ;
જં મોણંતિ પાસહ તં સમ્મંતિ પામહ”

અર્થ :— પૂર્વે નિશ્ચયનયની દષ્ટિએ શુદ્ધ જ્ઞાનોપયોગમાં દર્શન અને ચારિત્ર જણાવ્યું, તેમ અત્રે જ્યાં સમ્યગ્ દર્શન છે ત્યાં મુક્તિનો અભિલાષ હોય છે એમ બણવું તેમજ જ્યાં મુક્તિનો અભિલાષ છે, ત્યાં સમ્યક્ત્વ બણવું એમ જણાવ્યું. તેનો પરમાર્થ એ છે કે સમ્યગ્ દષ્ટિ આત્મા-સાંસારિક ઈન્દ્રિયજન્ય પુદ્ગલિક સુખનો અભિલાષી હોતો નથી, તેમ છતાં કર્મોદયે-એટલે અવિરતિના ઉદયે, સાંસારીક કાર્યો વ્યવહારથી કરતો હોય છે, એમ બણવું. આમ કહીને શાસકારે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે જે આત્માઓએ અનાદિ મિથ્યાત્વ પરિણામને (તણ કરણ કરવા પૂર્વક) તોડીને, સમ્યક્ત્વગુણને પ્રાપ્ત કરેલ છે તે આત્મા-આત્મ શુદ્ધિનો અર્થી હોય છે. અન્યથા મિથ્યાત્વી-આત્મા-પર-પૌદ્ગલિક, ક્ષણિક ઉપચરિત સુખ-દુઃખના હેતુભૂત સંયોગ-વિયોગમાં મુગ્ધ હોય છે.

(૬)

કષ્ટ કરો સંજમ ધરો, ગાળો નિજ દેહ;
જ્ઞાન દશા વિણુ જીવને, નહીં દુઃખનો છેહ.

આતમ તત્ત્વ વિચારીએ ૥૨૭૥

ભાવાર્થ :—સમ્યગ્ દર્શનગુણ પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય આત્માને સમ્યગ્જ્ઞાન એટલે આત્માર્થ સાધવાની બુદ્ધિ હોતી નથી. તેમ છતાં જે-જે જીવો સુખ મેળવવાની ઈચ્છાએ જે-જે પ્રકારની કષ્ટકારી-તપ સંયમની ક્રિયાઓ કરે છે, તે થકી તેઓને સંસાર-પરિભ્રમણના કારણભૂત પુણ્યકર્મોનો કથંચિત્ કર્મબંધ થાય છે. પરંતુ જન્મ-મરણના દુઃખોમાંથી છોડાવનાર-આત્મ-શુદ્ધતા પ્રાપ્ત થતી નથી.

(૭)

બાહિર ચતના બાપડા, કરતાં દૂહવાયે;
અંતર જતના જ્ઞાનની, નવિ તેણે થાયે.

આતમ તત્ત્વ વિચારીએ ૥૨૮૥

ભાવાર્થ :— જેઓને આત્મ તત્ત્વનું સાચું જ્ઞાન નથી એટલે કે કર્મોદયે-જીવ ચોર્યાંથી ક્ષાપ જીવાંચોનીઓમાં ઉપજે છે અને મરે છે, તે કર્મબંધ પણ પ્રત્યેક જીવ, પોતે, અજ્ઞાન અને સંભોહે કરી, પ્રત્યેક સમયે સમયે ત્રિવિધ-પ્રકારની બાહ્ય-યોગ કરણીમાં રાગ-દ્રેષ ભાવે વર્તે તો થકા બાંધે છે. આથી સૌ પ્રથમ આત્માર્થી આત્માએ કર્મબંધના હેતુ ભૂત મિથ્યાત્વ-અવિરતિ-પ્રમાદ-ક્રમાય અને યોગ પરિણામથી આત્માને

અળગો રાખવા પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે. આ પ્રયત્ન પાણુ અનુક્રમે પ્રથમ મિથ્યાત્વ ભાવથી અળગા થઈ-પછી અવિરતિ ભાવથી અળગા થઈ, પ્રમાદ છોડી, કષાય ભાવથી અળગા થઈ-સૂક્ષ્મ-આદર યોગ થકી આત્માએ-અળગા થવાનું છે. શાસ્ત્રાનુસારી ઉપર મુજબનો ક્રમ છોડીને જ-જીવો કેવળ બાહ્ય-યોગ ક્રિયામાં જયણા રાખે છે. અર્થાત્-અહિંસકતાનો આગ્રહ રાખે છે તેઓ વાસ્તવિક રીતે પોતાના આત્માને સામાયિક ભાવમાં રાખીને ભાવ દયા વડે-જે વિશુદ્ધ કરવાનો હતો-તે નહિ કરતાં, ઉઘટાના બાહ્ય ક્રિયાના વિધિ-નિષેધના આગ્રહમાં પડી-રાગ-દ્વેષ વડે વધુ ને વધુ સંકલેશકારી બનતા હોય છે.

(૮)

રાગ-દ્વેષ મક્ક ગાળવા, ઉપશમ જળ ઝીલો;

આતમ-પરિણુતિ આદરી, પર પરિણુતિ પીલો.

આતમ તત્ત્વ વિચારીએ ॥૨૯॥

ભાવાર્થ:- જેઓ પરભાવ-પરિણુમનરૂપ યોગ-ક્રિયાના શુભાશુભ પ્રવર્તનમાં બાહ્ય-પ્રસિદ્ધિએ રાયતા રહીને, હિંસાદિ અશુભ-ક્રિયાઓ પ્રતિ દ્વેષભાવ ધરે છે તેમજ દયા-દાન-તેમજ ધંદ્રિય-દમન પ્રતિ રાગભાવ ધરે છે તેઓ આતમશુદ્ધિ-કારક-ઉપશમ ભાવથી અળગા હોઈ, તે થકી તેમને કોઈ-આત્મિક-ચુણ્ણની પ્રાપ્તિ થતી નથી, કિન્તુ-બાહ્ય સિદ્ધિ-પ્રસિદ્ધિ મળવાથી તેઓ ઉઘટાના અભિમાનથી અકકડ બનતા હોય છે. આ માટે પ્રત્યેક આત્માએ કેવળ પોતાના આત્મહિતને અનુલક્ષીને સમસ્ત પરભાવ-પરિણુમન સ્વરૂપમાં-રાગ-દ્વેષના પરિણુમથી અળગા થવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

(૯)

હું એહનો એ માહરો, એ હું એણિ બુદ્ધિ;

એતન જડતા અનુભવે, ન વિભાસે શુદ્ધિ.

આતમ તત્ત્વ વિચારીએ ॥૩૦॥

ભાવાર્થ:-મિથ્યાત્વ મોહના ઉદયમાં વર્તતા આત્માઓ, કર્મ સંયોગે પ્રાપ્ત શરીર તેમજ પિતા-પુત્ર તેમજ પતિ-પત્ની આદિ સંબંધોને પોતાના જ કરી લેખવે છે તેમજ તેઓ સૌ પોતાના શરીરને જ આત્મા સમજી તેની જ આળ-પંપાળ કરતા હોય છે. આ રીતે કર્મોદયે પ્રાપ્ત સમસ્ત જડ તત્ત્વના સંયોગ-વિયોગમાં હર્ષ-શોક-કરતો

થકા-આત્મા, પોતાનું આત્મ-જ્ઞાન ગુમાવી દેતો હોઈ, તેને આત્મશુદ્ધિનો વિચાર માત્ર, કરવાની કુરસદ હોતી નથી.

(૧૦)

બાહિર દષ્ટિ દેખતાં, બાહિર મન ધાવે;
અંતર દષ્ટિ દેખતાં, અક્ષય પદ પાવે.

આત્મ તત્ત્વ વિચારીએ ॥૩૧॥

ભાવાર્થ:- જે આત્માઓ-અણુ આદિ ઇન્દ્રિયો વડે જડ-પુદ્ગલ દ્રવ્યના વિવિધ-વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ-અને શબ્દાદિ ભાવોને બાહીને-તેમાં છુપ્પ થઈ છુપ્પ બની વારંવાર તેનાજ યોગ-ભોગને ઇચ્છે છે. તેઓનું મન પણ તે થકી નિરંતર તેનાજ સંકલ્પ-ચિકલ્પો કરતું રહે છે. પરંતુ જે આત્માઓને સુશુદ્ધનો યોગ પ્રાપ્ત થયો હોય છે અને તે થકી, પોતાને અનંતી પુણ્યાર્થએ પ્રાપ્ત, મનુષ્યભવ તેમજ મનો-લબ્ધિનું સ્વરૂપ બહુનું હોય છે તે આત્માઓ તો, સ્વભાવ-વિભાવે કરી સકળ કર્મોના-કર્તા-ભોક્તા એવા પોતાના આત્માને દીર્ઘકાલિકી તેમજ દષ્ટિવાદોપદેશિકી સંજ્ઞાએ શુદ્ધ શાશ્વત નિત્ય સ્વરૂપે સમ્યક્ત્વ ગુણે કરી ઝાળખીને પોતાના આત્માના શુદ્ધ અનંત-અક્ષય-જ્ઞાનાદિ ગુણોને, કર્મના બંધનથી છોડાવી તેને સ્વાધીન કરવાનો પ્રયત્ન કરતા હોય છે. અને તે થકી તેઓ પરમશુદ્ધ અનંત-અક્ષય-સુખને અન્યાયાધ સ્વરૂપે પ્રાપ્ત કરે છે.

(૧૧)

ચરણ હોવે લજ્જાદિકે, નવિ મનને ભંગે;
ત્રીજે અધ્યયને કહ્યું, એમ પહેલે અંગે.

આત્મ તત્ત્વ વિચારીએ ॥૩૨॥

ભાવાર્થ:- હવે જણાવેલ અર્થથી સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે આત્મશુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરનાર, પરમ શુદ્ધ ચારિત્ર ગુણુ તે, અજ્ઞાને કરી, શત્રુ મનસ્કે ભાવે, કે ઝોધ સંજ્ઞાએ યા લોક સંજ્ઞાએ, પ્રવર્તન કરનારમાં હોતો નથી-હોઈ શકે પણ નહિ-આ સંબંધે શ્રી આચારાંગ સૂત્રના ત્રીજા અધ્યયનમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે કે “વિતિગિચ્છાસમાવન્નેજ” અપ્પણં ન હમતે સમાર્હિ”

(૧૨)

અધ્યાત્મ વિષ્ટું જે ક્રિયા, તે તો તનુમલ તોલે;
મમકારાદિ ચોગથી, એમ જ્ઞાની બોલે.

આત્મ તત્ત્વ વિચારીએ ॥૩૩॥

ભાવાર્થ:-જે આત્માઓએ આત્મશુદ્ધિનું ધ્યેય-લક્ષ, પ્રાપ્ત કરેલું હોતું નથી, તે આત્માઓ જે-જે ધર્મ ક્રિયાઓ કરે છે, તે થકી સાધ્યાભાવે તેઓને કોઈ શુભ વૃદ્ધિ કે આત્મ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી નથી, કિન્તુ કેવળ બાહ્ય વ્રત-તપ-જપાદિ યોગ ક્રિયાઓમાં મગ્ન ભાવે કરી અહંકારી બની વિશેષતઃ કર્મબંધ કરતા રહે છે. આ સંબંધે પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જી આગળ બણાવે છે કે

(૧૩)

હું કરતા પરભાવનો, એમ જેમ-જેમ-જાણે;
તેમ તેમ અજ્ઞાની પડે, નિજ કર્મ ને ધાણે.

આત્મ તત્ત્વ વિચારીયે ॥૩૪॥

ભાવાર્થ:-મિથ્યાદષ્ટિ આત્માઓ-આત્મશુદ્ધિના લક્ષ વગર જે-જે ધર્મ ક્રિયાઓ (મન-વચન-કાય યોગની શુભ પ્રવૃત્તિઓ) કરે છે તેને તેઓ આત્મશુદ્ધિના સાધન રૂપે ન બણતાં હોઈ તે-તે વિવિધ ક્રિયાઓ કેવળ પુણ્યાર્થે કરવા માત્રનું સાધ્ય રાખીને (શાસ્ત્રાનુસારી વિધિ-નિષેધને અવગણીને) અજ્ઞાન અને અહંકાર પૂર્વક કરતા હોઈ, તેઓને તે થકી, કેવળ વિશેષતઃ શુભાશુભ કર્મબંધ થતો હોય છે.

(૧૪)

પુહ્નગલ કર્મોદ્ધિક તણો, કરતા વ્યવહારે;
કરતા ચેતન કરમનો, નિશ્ચય સુવિચારે.

આત્મ તત્ત્વ વિચારીયે ॥૩૫॥

(૧૫)

કર્તા શુદ્ધ સ્વભાવનો, નય શુદ્ધ કહીએ;
કર્તા પર પરિણામનો, બેઉ કિરિયા ગ્રહીએ.

આત્મ તત્ત્વ વિચારીયે ॥૩૬॥

ભાવાર્થ:-શુદ્ધ નિશ્ચયનય દષ્ટિએ, પ્રત્યેક આત્મા માત્ર પોતાના અનંત ગુણોના સિન્ન-સિન્ન સ્વરૂપમાં, કર્તૃત્વભાવે પરિણમે છે. તેમજ પોતાના સમસ્ત પરિણામનો ભોક્તા પણ છે. પ્રત્યેક આત્મા આવિર્ભાવે પ્રાપ્ત ગુણોમાં, સિન્ન-સિન્ન સમયે સિન્ન-સિન્ન ભાવમાં પરિણામ પામતા હોઈ ગુણોનો-હિપભોક્તા છે, અને-તે પ્રત્યેક સમયે, પરિણામ સ્વરૂપી પર્યાયનો ભોક્તા છે તેમજ વળી પ્રત્યેક સંસારી આત્મા અનાદિથી કર્મ સંયોગી છે. તેમજ અસંખ્યાત પ્રદેશે કથયિત્ જ્ઞાનાદિ ગુણોના ક્ષયોપશમ યુક્ત પણ છે. આથી સંસારી આત્માઓ કથયિત્ શુદ્ધ છે તેમજ કથયિત્ અશુદ્ધ પણ છે. આ શુદ્ધાશુદ્ધપણની ચર-લઘુતા, શાસ્ત્રાનુસારે ૧ થી ૧૪ શુભસ્થાનકના સ્વરૂપથી બણુ લેવી.

સંસારી આત્માઓ કર્મ (કર્મણુ શરીરનામ કર્મ) ના યોગે મન-વચન કાય-યોગના ઉપદાન કારણરૂપ શરીરાદિ પ્રાપ્ત કરે છે. અને મન-વચન-કાય યોગમાં પ્રવર્તન કરતો થકા નવીન કર્મબંધ કરે છે. આ રીતે કર્મથી શરીર અને શરીરથી કર્મબંધ કરતો થકા અનાદિ કાળથી આ સંસારમાં ચારે ગતિમાં જન્મ-મરણ કરતો થકા ભટકયા કરે છે. આથી સ્પષ્ટ સમજાયું હશે કે, દ્રવ્ય કર્મના ઉદયાનુસારે આત્મા-શરીરાદિ ધારણુ કરે છે. અને શરીર સંબંધે મન-વચન-કાય યોગથી સાંસારિક જ-જ કાર્યો કરે છે, તે પૌદ્ગલિક કાર્યો છે-આત્માનું આ સ્વરૂપ વ્યવહારનય દષ્ટિએ પ્રગટ સત્ય સ્વરૂપ છે. અર્થાત્ અનિરૂદ્ધ છે. આથી જતો કર્મના ઉદયાનુસારે પ્રાપ્ત શુભાશુભ સ યોગમાં અજ્ઞાની આત્મા-રાગ-દ્વેષ-રૂપ પરિણામવાળો થાય છે, અને તે થકી યોગ વડે ગ્રહણુ કરેલ કર્મોમાં અલ્પાધિક રસ તેમજ સ્થિતિ સ્વરૂપી પરિણામ સર્જી તેનો પૂર્વે. બધેલા કર્મોની સાથે (બંધ) તેનો સંબંધ કરે છે. આ રાગ-દ્વેષ રૂપ પરિણામ, જડને હોતોનથી પરંતુ જડના યોગે તેને આત્માનો પરિણામ બણવો બેઈએ. કેમ કે આત્મા પોતે જ અશુદ્ધ નિશ્ચયનયની દષ્ટિએ આ રાગ-દ્વેષ રૂપ ભાવ કર્મનો કર્તા છે. અને તેથી જ પોતે કરેલા કર્મનો પોતે ભોક્તા પણ છે. આથી સમજવું કે પ્રત્યેક સંસારી આત્મા પ્રત્યેક સમયે-સમયે યોગ તેમજ ઉપયોગ સ્વભાવે કરી શુદ્ધ શુદ્ધ સ્વરૂપે બનને પરિણામે પરિણામ પામતો હોય છે. તેને વિશેષતઃ પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ ૫ થી ૧૪ ગુણસ્થાનકના સ્વરૂપથી શાસ્ત્રાનુસારે સમ્યક્ પ્રકારે બણવો જરૂરી છે.

ઉપર જણાવેલ સ્વરૂપને, કેટલાક એકાંત શુદ્ધ નિશ્ચયનું સ્વરૂપ સાંભળીને આત્માના અનાદિ કર્મ જન્ય વ્યવહારનય સ્વરૂપને કેવળ કલ્પના માત્ર સમજે છે. તેઓને પોતાના અશુદ્ધ સ્વરૂપને દૂર કરવાના પરિણામ-પ્રયત્નો હોતા નથી. તેથી તેઓ શ્રી જીનેશ્વરોએ પ્રવર્તાવેલ પંચાચારમય વ્યવહાર ધર્મનો ચેન-કેન પ્રકારે તિરસ્કાર કરવામાં જ પોતાની શક્તિનો દુર્બંધ કરતા રહે છે. પરંતુ જ-આત્માને કર્મના બંધ-નથી મુક્ત થવાની સમ્યગ્-પ્રુદ્ધિ (ઇચ્છાક્રિયા) પ્રગટી છે. તેને માટે શાસ્ત્રકારોએ જણાવ્યું છે કે સૌ પ્રથમ તો, પૂર્વે કર્મના ઉદય પ્રાપ્ત, શરીર સ્ત્રી-પુત્ર-ધનાદિના યોગ સંબંધોને -વિયોગી, બણીને તથા રૂપ સમસ્ત નો-કર્મમાંથી મમત્વ (મારા પણાના) ભાવને દૂર કરવાથી આત્મામાંથી રાગ-દ્વેષ રૂપ ભાવકર્મનું કર્તાપણું ટળી જાય છે. આ રીતે રાગ-દ્વેષના પરિણામથી મુક્ત થયેલો આત્મા પોતાના આત્માની સાથે દ્રવ્ય કર્મ સ્વરૂપે રહેલા સમસ્ત કર્મોને અનુક્રમે અળગા કરી સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરવાવાળો થાય છે. આ માટે કહ્યું છે કે—

“પુર્વિ રાગાદ્યા વિમાવા સન્વઓ વિમિજિજા,
પચ્છા દ્રવ્વા કમ્મા, સન્વ વિમિન્નો નિયો અપ્પા”

પ્રથમ જણાવેલ સત્ય—અર્થને અવગણીને—કેટલાક અકર્તૃત્વ વાદીઓ તેમજ ધ્રુવર (કર્તૃત્વ) વાદીઓ, તેમજ વળી કેટલાક અનિશ્વર વાદી (ઓટોમેટીક—યાને નિર્દેશિતતાએ તેમજ કેવળ ક્ષણિક સ્વરૂપે જ સર્વ પ્રકારના ઉત્પત્તિ લયને વિચારનારા) ઓ—તેમજ આજના વિજ્ઞાનવાદીઓ એટલે જડ—પુદ્ગલ દ્રવ્યોની સહાયતાએ, (હકીકતમાં પરાધીનતાએ) જીવન જીવવામાં ઉત્સુક બનેલાઓ—આત્માર્થથી નહ—જાન બનીને, દુર્ગતિમાં જવા યોગ્ય પાપ કર્મો પ્રગટપણે કરી રહેલા દેખાય છે. આવા દુષ્ટ આત્માઓના સંસર્ગથી ઉત્તમ આત્માએ સમસ્ત પ્રકારે અળગા રહેવું જરૂરી છે.

ત્રીજા હાળ સમાપ્ત

મિન્નાઃ પ્રત્યેકમાત્માનો, વિમિન્નાઃ પુદ્ગલાઅપિ;
શૂન્યસંસર્ગ ત્યેવં, યઃ પચ્ચતિ સ પચ્ચતિ.

અર્થ:-પ્રત્યેક આત્માઓ, પોતપોતાના શુષ્ક સંહિત નિત્ય છે, જ્યારે કર્મોનુસારે આત્માની સાથે દેહાદિભાવે, સંપ્રિલબ્ધ યોગથી જોડાયેલ—મન—વચન, કાચ યોગની પ્રવૃત્તિરૂપ યોગ સંબંધ તેમજ અસંપ્રિલબ્ધ યોગથી જોડાયેલ, સમસ્ત, સ્ત્રી, પુરુ, ધન—ધર—રાજ્ય—વિગેરે પુદ્ગલનાં સંબંધથી આત્મા તો સિન્ન જ છે આવો નિઃશંક યોગ જે-જે આત્માઓમાં નિરંતર વર્તે છે તેઓ સાચા જ્ઞાનીઓ છે એમ સમજવું.

ઢાળ (૪) થી

(૧)

શિષ્ય કહે બે પરભાવનો, અકર્તા કહ્યો પ્રાણી;
દાન હરણાદિ કિમ ધટે, કહે સદ્ગુરુ વાણી.

શુદ્ધનય અર્થ મન ધારીએ ॥૩૭॥

ભાવાર્થ : પૂર્વે જણાવેલ નિશ્ચય શુદ્ધ સ્વરૂપી આત્મ સ્વરૂપમાં શંકા લાવીને અન્ને શિષ્ય-ગુરુને પૂછે છે કે પ્રભો—બે આત્મા કેવળ પોતાના શુદ્ધ ગુણોમાં જ રમણતા પામવાવાળા (પરિણામ પામવાના) સ્વભાવવાળો છે, તો આ જગતમાં પ્રત્યક્ષ ભાવે-દાનાદિ ધર્મ ક્રિયાઓ તેમજ હિંસા, ચોરી આદિ ક્રિયાઓ કાણુ કરે છે ? હવે શ્રી સદ્ગુરુ ઉપર જણાવેલ શિષ્યના પ્રશ્નનો પ્રથમ શુદ્ધનય દષ્ટિએ, તેમજ પછી વ્યવહારનય દષ્ટિએ, આત્મ-તત્ત્વનું જ-જ-શુદ્ધાશુદ્ધ સ્વરૂપ છે તે જણાવે છે.

(૨)

ધર્મ નવિ દિએ નવા સુખ દિએ, પર જંતુ ને દેતો;
આપ સત્તા રહે આપમાં, એમ હૃદયમાં ચેતો.

શુદ્ધનય અર્થ મન ધારીએ ॥૩૮॥

ભાવાર્થ :—કાઈપણુ આત્મા-પોતાના જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ ગુણો કાઈપણુ અન્ય આત્માને આપી શકતો નથી તેમજ કાઈપણુ અન્ય આત્માના ગુણો પોતે લઈ પણુ શકતો નથી, તેમજ વળી કાઈપણુ આત્મા-પોતાનું જ સહજ સુખ છે—તે અન્ય કાઈ પણુ આત્માને આપી શકતો નથી એટલું જ નહિ કાઈપણુ આત્મા કાઈપણુ આત્માનું સુખ-દુઃખ લઈ શકતા નથી તેમજ કાઈને આપી પણુ શકતા નથી. કારણ કે પ્રત્યેક આત્માનું પોત-પોતાનું જ આગવું સ્વ-સ્વરૂપ છે તે પોતાનામાં રહેવાવાળું હોય છે. જની કાઈપણુ અન્ય આત્મા સાથે કાઈ લેવડ-દેવડ થઈ શકતી નથી એમ જણાવું તે અનુભવ પ્રત્યક્ષથી-અવિરૂદ્ધ છે.

(૩)

ભોગ વશે જે પુદ્ગલ ગ્રહા, નવિ જીવના તેહ;
તેહથી જીવ છે જૂ-જૂ-ઓ, વળી જૂ-જૂ-ઓ દેહ.

શુદ્ધનય અર્થ મન ધારીએ ॥૩૯॥

ભાવાર્થ:-મન-વચન અને કાય યોગે કરી આત્મા, પ્રત્યક્ષથી જે-જે સ્ત્રી પુત્ર-ધનાદિનું અહંભુ કરે છે, તે વાસ્તવિક સ્વરૂપે તો તેના પોતાના હતા નહિ અને છે પણ નહિ એટલું જ નહિ પરંતુ ખરેખર તો પોતાનું શરીર (દેહ) પણ પોતાનું નથી કેમકે આત્માને તેનાથી અળગો થતો પ્રત્યક્ષ બેવાય છે. તેમ છતાં પ્રત્યેક સંસારી આત્માને દેહાદિ સંબંધે જે-જે જન્મ-જીવન તેમજ મરણ થાય છે તે-તે તેણે પોતે કર્મોના ઉદયાનુસારે તેને પ્રાપ્ત થાય છે એમ બહુવું.

(૪)

ભક્ત પાનાદિ પુદ્ગલ પ્રતે, નવિદિએ છતિ વિના પોતે;

દાન હરણાદિ પર જતુને, એમ નવિ ધટ બેતે,

શુદ્ધનય અર્થ મન ધારીએ ॥૪૦॥

ભાવાર્થ :-જગત વ્યવહારમાં, એક આત્મા ખીબ આત્માને ભોજનાદિ જે-જે પુદ્ગલિક વસ્તુઓ આપતો-લેતો પ્રત્યક્ષ બેવાય છે તે તમામ વસ્તુ વાસ્તવિક સ્વરૂપે તો, આપનાર આત્માની હતી જ નહિ તેમજ લેનાર આત્મા પણ તે જડ પુદ્ગલિક વસ્તુઓને તરતતઃ અહંભુ કરતો નથી-માત્ર દેહાદિક સાથે એક ખીબ પ્રતિ તે-તે વસ્તુઓનું આદાન-અહંભુ કરાય છે.

(૫)

દાન હરણાદિક અવસરે, શુભ અશુભ સંકલ્પે;

દિએ હરે તું નિજ રૂપને, મુખે અન્યથા જલ્પે.

શુદ્ધનય અર્થ મન ધારિએ ॥૪૧॥

ભાવાર્થ :-જ્યારે જ્યારે પણ જે-જે કોઈ આત્મા-પોતા સંબંધે કે અન્ય આત્મા સંબંધે જે-જે કોઈ જડ-પુદ્ગલિક વસ્તુઓની લેવડદેવડ કરે છે, ત્યારે ત્યારે-તે-તે ક્રિયા સંબંધી પૂર્વ-પશ્ચાત્ત જેવા જેવા શુભાશુભ સંકલ્પ-વિકલ્પો કરે છે. તે-તે સાચો (યાને પોતાના આત્મ પરિણામ) થકી તે આત્મા શુભાશુભ કર્મોના બંધ કરે છે તેમજ યથાઅવસ્થિત નિર્વિકલ્પક સાથે નિર્જ્ન પણુ કરે છે. આ પરમ સત્ય સ્વરૂપની અવગણના કરીને, અજ્ઞાની મોહાંધ આત્માઓ પુદ્ગલિક સાવના આદાન-અહંભુને જ પોતાનું 'સાચું' સ્વરૂપ સમજતા હોય છે અને તેમાં આસક્તિ ધરીને, આત્માર્થથી અજ્ઞ થતા હોય છે.

(૬)

અન્યથા વચન અભિમાનથી, ફરી કર્મ તું બાંધે,
જ્ઞાયક ભાવ જે એકલો, ગ્રહે તે સુખ સાધે.

શુદ્ધનય અર્થ મન ધારિયે ॥૪૨॥

ભાવાર્થ :- શુભાશુભ યોગ પ્રવૃત્તિમાં (જે મુખ્ય પણે કર્મોદય જન્ય છે) જે અજ્ઞાની આત્માઓ કેવળ પોતાનું કર્તૃત્વ થાપીને વળી તે થકી વિશેષતઃ રાગ-દ્વેષ વાળા પરિણામ કરતા રહે છે. તેઓ તથાપ્રકારના પોતાના-અજ્ઞાન અને સંભોહે કરી, કેવળ વધુ ને વધુ કર્મબંધન ઉપાજન કરતા હોય છે. જ્યારે સમ્યગ્જ્ઞાની આત્માઓ જેમ અને તેમ યોગક્રિયા કરવા થકી પણ અળગા રહેવાનો પ્રયત્ન કરતા હોય છે. કેમકે તેમને તો પાંચ આશ્રવરૂપ-હિંસા-જુઠ-ચોરી-મૈથુન અને પરિગ્રહના પાપથી અળગા રહેવું ઇષ્ટ હોય છે. તેથી જ-જે કોઈ યોગક્રિયા કરે છે, તે થકી કોઈ બાહ્યભાવની આકાંક્ષા નહિ રાખતા, કેવળ પોતાના જ્ઞાનાદિ શુભોની શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ અર્થે કરતા હોઈ શાસ્ત્રાનુસારી નિધિ-નિષેધ પૂર્વક પંચાચારની ક્રિયા કરતા હોય છે. તેથી પરલાન પરિણામથી અળગા રહેવા રૂપ નિર્વિકલ્પ ભાવે કરી પોતાની આત્મશુદ્ધિ કરતા રહે છે.

(૭)

શુભ અશુભ વસ્તુ સંકલ્પથી, ધરે જે નટ માયા;
તે ટળે સહજ સુખ અનુભવે, પ્રભુ આત્મરાયા.

શુદ્ધનય અર્થ મન ધારિયે ॥૪૩॥

ભાવાર્થ :- સ્પર્શેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય, પ્રાણેન્દ્રિય, અહુરિન્દ્રિય, તેમજ શ્રોત્રેન્દ્રિય વડે ગ્રહણ કરતાં (જણાતા) જહ-પુદ્ગલ દ્રવ્યોના સ્પર્શ-રસ-ગંધ-રૂપ તેમજ શબ્દાદિ વિષયોમાં જ-જે અજ્ઞાની મૂઠ આત્માઓ-શુભાશુભ પણું વિચારી તે પ્રતિ રાગ-દ્વેષ રૂપ પરિણામે કરી પોતાના આત્માને વિકારી (ભોગાકાંક્ષી) બનાવે છે. તે થકી તે આત્મા ભવાભિનંદી પણ સંસાર પરિગ્રમણ કરતો રહે છે. કેમકે તે થકી તે આત્મા નવા નવા કર્મના બંધનો પ્રાપ્ત કરતો રહે છે. પરંતુ આત્મજ્ઞાની આત્માઓ તે સંબંધે વિકારી (ભોગ-વિલાસી) બનતા નથી. તેઓ તો વૈરાગ્ય ભાવે કરી પોતાની આત્મ નિર્મળતાનો અનુભવ કરતા હોય છે.

(૮)

પરતણી આશ વિષ વેલડી, ફલે કર્મ બહુ ભાંતિ;
જ્ઞાન દહને કરી તે દહે, હોએ એક જે જાતિ.

શુદ્ધનય અર્થ મન ધારિયે ॥૪૪॥

ભાવાર્થ:—જે મૂઢ આત્માઓ, પર પુદ્ગલ દ્રવ્યોના સંયોગમાં સુખ પામવાની કલ્પનાઓ કરી, તેને પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નોમાં રાગ્યા—માર્યા રહે છે, તે આત્માઓ સંસાર પરિભ્રમણ કરાવનારા ધોર કર્મોના બંધનને પામે છે. જ્યારે ઉત્તમ-સમ્યગ્-જ્ઞાની આત્માઓ તેા પોતાના આત્મ દ્રવ્યને કેવળ પોતાના અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણુવાળો—અક્ષય સ્વરૂપે જોતો-જણતો હોઈ, કર્મોદય પ્રાપ્ત સકળ ઇષ્ટા-નિષ્ટ ભાવો પ્રતિ ઉદ્દાસીન વૃત્તિવાળા હોઈ નિરંતર પૂર્વ સંચિત કર્મોના ઉદ્દટાનો ક્ષય કરતા હોય છે,

(૬)

રાગ-દ્વેષ રહિત એક જે, દયા શુદ્ધ તે પાળે;
પ્રથમ અંગ એમ ભાખિયું, નિજ શક્તિ અબુખાળે.

શુદ્ધનય અર્થ મન ધારીયે ॥૪૫॥

ભાવાર્થ:—જે આત્મા કર્મોદય જન્ય સંયોગ-વિયોગમાં પોતાના આત્માને તે થકી અળગો જણે છે, તેથી તે સંબંધે તેને કોઈ રાગ યા દ્વેષના પરિણામ થતા નથી. આવા આત્માઓ, પોતાની તેમજ અન્ય આત્માની ભાવ દયાના પરિણામે કરી, કોઈ અકાર્ય કરતા નથી એટલું જ નહિ પરંતુ કેવળ અનાશંખભાવે શુદ્ધ કર્મોપદેશ આપતા રહે છે.

(૧૦)

એકતા જ્ઞાન નિશ્ચય દયા, સુગુરૂ તેહને ભાળે;
જેહ અવિકલ્પ ઉપયોગમાં, નિજ પ્રાણને રાખે.

શુદ્ધનય અર્થ મન ધારીયે ॥૪૬॥

ભાવાર્થ:—જે આત્માએ પોતાના આત્માને એકાકી અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણુમય-અક્ષય શુદ્ધ સ્વરૂપે જોળ્યો છે, તે આત્મા સમસ્ત પર સંબંધથી (બાહ્ય તેમજ અભ્યંતર-કર્મથી) પોતાને અળગો જણે છે. તે થકી તેને પર સંબંધે કોઈ વિકલ્પ કરવાનો ન હોઈ—પોતે કેવળ પોતાના આત્મ ભાવમાં જ રમણુતા કરતો રહે છે. આવા આત્મ રમણી આત્માઓને શાસ્ત્રકારોએ શુદ્ધ નિશ્ચયનય દષ્ટિએ દયાવાન કહ્યા છે.

(૧૧)

જેહ રાખે પર પ્રાણને, દયા તાસ વ્યવહારે;
નિજ દયા વિણ કહો પર દયા, હોએ કવાણુ પ્રકારે ?

શુદ્ધનય અર્થ મન ધારીયે ॥૪૭॥

ભાવાર્થ:—જે કોઈ આત્મા, ક્વચિત્ અન્ય મનુષ્ય-પશુ-પંખી વિગેરે પ્રાણીઓની સ્થુલ થકી પ્રાણરક્ષા કરે છે, તેને શાસ્ત્રકારોએ વ્યવહાર દયા કહી છે, કેમકે જે આત્માને પોતાનો આત્મા જ જ્યાં કર્મના બંધનોથી બંધાય, અનેક જન્મ મરણના પાશમાં પડી રહ્યો છે, તેને જ જો કર્મના બંધન થકી છોડાવવાના પરિણામ-પ્રયત્નવાળો નથી એટલે કે જે આત્માને જ્યાં પોતાની જ ભાવ દયા નથી, ત્યાં તે અન્ય આત્માઓ પ્રતિ દયાના (ભાવ) પરિણામ વાળો કેવી રીતે હોઈ શકે? અર્થાત્ તેની બાહ્ય સ્વરૂપે કરાતી ક્વચિત્ દયાની પ્રવૃત્તિને માત્ર સ્થુલ થકી વ્યવહાર દયા બලુવી, કેમકે તે થકી તે આત્મા કેટલુંક પુન્ય તો ઉપાર્જન કરે છે. પરંતુ તેને આત્મશુદ્ધિનો પરિણામ બલુવો—તે મિથ્યા છે.

(૧૨)

લોકે વિષુ જેમ નગરની મેદિની, જેમ જીવ વિષુ કાયા;

ફોકે તેમ જ્ઞાન વિષુ પર દયા, જિસી નટી તણી માયા.

શુદ્ધનય અર્થ મન ધારીયે ॥૪૮॥

ભાવાર્થ:—જે કોઈ આત્મા સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાદિ શુણ્યોએ કરી રહિત છે એટલે જેનામાં-શમ-સ વેગ-નિર્વેદ-અનુકંપા તેમજ આસ્તિક્યાદિ ભાવોનું પ્રાગદ્ય નથી તે આત્માની બાહ્યથી કરાતી દયા-દાનાદિની તમામ ધર્મ કરણી તે નાટકી સ્ત્રીની માયા જેવી તુચ્છ-હુલ્લુકે તેમ જ દાંસિક બલુવી. અર્થાત્ તેની બાહ્ય-સ્વરૂપે-જે કોઈ પ્રસિદ્ધિ દેખાય તે પણ જેમ કોઈ નગર ધણું શોભાયમાન હોય પરંતુ તે નગરમાં એક પણ માણસનો વાસ ન હોય તે જેવું શોભે, તેવી આત્મશુદ્ધિ વિનાની કેવળ પ્રસિદ્ધિની શોભા બલુવી, જે વાસ્તવિક સ્વરૂપે તો તે દુઃખકારક હોય છે.

(૧૩)

સર્વ આચારમય પ્રવચને, ભણ્યો અનુભવ યોગ;

તેહથી મુનિ વમે મોહને, વળી અરતિ-રતિ શોગ.

શુદ્ધનય અર્થ મન ધારીયે ॥૪૯॥

ભાવાર્થ:—શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ સર્વ પ્રકારના આચાર શુદ્ધિનું ક્ષણ-શુદ્ધ આત્માનુભવ, જણાવ્યો છે, કે જે પ્રાપ્ત થવા થકી ઉત્તમ-આત્માને શાતા-અશાતાના ઉદયે રતિ-અરતિ જન્ય હર્ષ-શોકાદિ ભાવોનું પ્રાગદ્ય હોતું નથી, અર્થાત્ તેઓ પર-ભાવ સંબંધે લુપ્થ કે ક્ષુબ્ધ બનતા નથી.

(૧૪)

સૂત્ર (અર્થ) અક્ષર પરાવર્તના, સરસ શેલડી દાખી;
તાસ રસ અનુભવ ચાખીયે, જીહ્વા એક છે શાખી.

શુદ્ધનય અર્થ મન ધારીયે ॥૫૦॥

ભાવાર્થ:—ઉપર જણાવ્યા મુજબ શુદ્ધ આત્માનુભવ, તે આત્માને પ્રાપ્ત થાય છે, કે જે-આત્મા, ઉત્તમ આત્માઓએ શુદ્ધ આત્માનુભવ પ્રાપ્ત કરીને આત્માના હિતાહિત પ્રતિ પ્રેરણાદાયી જે જે શાસ્ત્ર (વચનો) ની રચનાઓ કરેલી છે તે-તે સૂત્રો (શાસ્ત્રો)નું વારંવાર પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાય થોડે કરી, અભિનવ અર્થોથી અવધારણુ કરે છે. આત્મ શુદ્ધ અનુભવ જ્ઞાન જે-ઉત્તમ શેલડીના રસના આસ્વાદ સરખું-આનંદકારી હોય છે. આવો અનુભવ તે આત્મા પોતે અરૂપી હોવાથી તે જ્ઞાન પણ અરૂપી તેમજ અદ્વય અને અગોચર હોય છે. અન્યથા પર જડ દ્રવ્યના ભોગ સંબંધે જે મિથ્યા સુખાસાસરૂપ અનુભવ જ્ઞાન છે તે-તો કેવળ સંકલેશની યાને (ભોગવૃષ્ટાની) વૃદ્ધિ કરનારું હોય છે. એમ જણવું.

(૧૫)

આતમરામ અનુભવ ભભે, તબે પરતણી માયા;
એહ છે સાર જીન વચનનો, બણી એ શીવ છાયા.

શુદ્ધનય અર્થ મન ધારીયે ॥૫૧॥

ભાવાર્થ:—શુદ્ધ નિશ્ચયનય દષ્ટિએ ગુણ-ગુણીના અભેદ ભાવ સ્વરૂપી શુદ્ધ આત્માના શુદ્ધાનુભવનું સ્વરૂપ જણાવીને છેવટે પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જી જણાવે છે કે જે કોઈ આત્મા જેમ-જેમ પર સંયોગિક ભાવના મમત્વ ભાવથી અળગો થઈ શુદ્ધાનુભવનું આસ્વાદન કરેતો રહેશે, તેમ-તેમ તે આત્મા સુક્રિતાના અનંત-અક્ષય-શાશ્વત સુખના અનુભવને પ્રાપ્ત કરવાવાળો થશે.

ચોથી ઢાળ સમાપ્ત

મોસસ પછા ય પુરોત્થઓ વા
પયોગકાહે હી, દુરી દુરંતો

ઢાળ (૫) મી

(૧)

એમ નિશ્ચય નય સાંભળીજી, ખોલે એક અબજી;
આદરશું અમે જ્ઞાનનેજી, શું કીજે પચ્ચખાણું.

સોભાગી જીન સીમંધર મુણે વાત ાપરા

ભાવાર્થ :- પૂર્વે ચોથી ઢાળમાં આત્માનું શુદ્ધ નિશ્ચય નયની દૃષ્ટિએ પ્રાપ્ત કરવા ચોગ્ય જે પરમ શુદ્ધ અનંત-અક્ષય-અરૂપી-અવ્યાબાધ સ્વરૂપ છે, તે સાંભળીને-જાણીને, પોતાના તે જણ પણાને જ જે-વાગોળ્યા કરે છે, તેવા તત્ત્વમૂઢ આત્માઓ જે નિશ્ચય સ્વરૂપને સાધ્યમાં લાવીને-તે, પ્રાપ્ત કરવાના સાધનરૂપે, શાસ્ત્રમાં જે-પંચાચારનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, તેનો અનાદર કરે છે. તેઓ પણ પોતાના આત્માને શુદ્ધ કરી શકતા નથી. કેમકે સાધકને ઈષ્ટાર્થ સિદ્ધિ તો, શુદ્ધ-સાધ્ય-સાધન દાવે જ પ્રાપ્ત થાય છે, અન્યથા કોઇપણ બાજુ કે અભ્યંતર શુભાશુભ ક્રિયા (શાસ્ત્રમાં જણાવ્યા મુજબ) તેનું-ઇચ્છિત ફળ આપવા અસમર્થ છે એમ જાણવું.

(૨)

કિરિયા ઉત્થાપી કરીજી, છાંડી તેણે લાજ;
નવિ જાણે તે ઉપજેજી, કારણ વિણ નવિ કાજ.

સોભાગી જીન સીમંધર મુણે વાત ાપરા

ભાવાર્થ :- જે તત્ત્વમૂઢ આત્માઓ પૂર્વે જણાવ્યા મુજબનું પ્રત્યેક આત્માનું સંબંધનય દૃષ્ટિએ, સત્તામાં જે-પરમ શુદ્ધ સ્વરૂપ છે. તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેના ઉપાયોને યથાર્થ-અનિરૂદ્ધ ભાવે અનુસરવા માટે, પ્રથમ સાધ્ય-શુદ્ધ્યર્થે પંચ-પરમેષ્ઠિ સ્વરૂપી આત્મ તત્ત્વની જે શુદ્ધતા છે; તેને નિશ્ચયશુદ્ધિએ જે-જે સ્વરૂપે (સમ્યગ્-જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપાદિ ચોગે) પ્રાપ્ત કરાય છે. તેને સાધનરૂપ જાણીને, પણ તેની અવગણના કરે છે. તેઓ સાધ્ય-સાધન ઉભય શુદ્ધિથી અપ્પ થાય છે.

(૩)

નિશ્ચયનય અવલંબતાજી, નવિ જાણે તસ મર્મ;
છોડે જે વ્યવહારનેજી, લોપે તે જીન ધર્મ.

સોભાગી જીન સીમંધર મુણે વાત ાપરા

ભાવાર્થ :- જે જે આત્માએ જે-જે સ્વરૂપે પોતાના શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપની સાધના કરી પોતાના આત્માને નિર્મળ બનાવ્યો છે, અને પોતે-પોતાના આત્માના મુવિશુદ્ધ જ્ઞાન-

દર્શન—ચારિત્રાદિ ગુણોમાં રમણુતા કરી રહ્યા છે તે ભાવે તે આત્માનું નિશ્ચય શુદ્ધ પશું છે. આવા શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપી, પંચપરમેષ્ઠિને ચારે—નિષ્કેપથી અવલંબીને જે આત્માઓ જે-જે ભાવે પોતાનું શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવાનો ઉદ્ધમ કરી રહ્યા છે. તેને શુદ્ધ વ્યવહાર બહુવો—આવા આત્મ સ્વરૂપની સાધના કરતા (આશ્રવ તત્ત્વના ત્યાગ વડે તેમજ સંવર તત્ત્વના આદર વડે) વ્યવહાર ધર્મને (મન-વચન-કાચ યોગની બાહ્ય શુભ પ્રવૃત્તિને ઐકાંતે—આત્મ પરિણામ નથી એમ કહીને જેઓ તેનો અપલાપ (તિરસ્કાર) કરે છે તેઓને ખરેખર તો, શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ પ્રવર્તાવેલ તીર્થ (શાસન)નો, ઉચ્છેદ કરવાવાળા બહુવા.

(૪)

નિશ્ચય દૃષ્ટિ હૃદય ધરીજી, પાલે જે વ્યવહાર;
પુણ્યવંત તે પામશેજી, ભવ સમુદ્રનો પાર.

સોભાગી જીન સીમંધર સુણો વાત ॥૫૫॥

ભાવાર્થ :—પોતાના શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવાના લક્ષ સાથે—ધ્યેયથી અવિચલિત ભાવે જે-જે આત્માઓ, પોતાના શુદ્ધ સાધ્યને, ધ્યાન-ક્રિયા આદિ જે-જે શાસ્ત્રાનુસારી સાધનાએ કરી સાધે છે, તેઓ અવશ્ય પોતાના તે પવિત્ર શુદ્ધ સાધ્ય-સાધન દાવે કરી પોતાના આત્મામાં સત્તાગતે રહેલી-શુદ્ધતાને અનુક્રમે આનિર્ભાવિ—(નિશ્ચય શુદ્ધતાએ) પ્રાપ્ત કરી પરમ-સિદ્ધિપદને પામવાવાળા થાય છે—થયા છે અને થશે એમ નિશ્ચયી (અનુભવથી—અવિરૂદ્ધ ભાવે) બહુવું.

(૫)

તુરંગ ચડી જેમ પામીએજી, વેગે પુરનો પંથ;
મારગ તેમ શિવનો લહેજી, વ્યવહારે નિર્ઝન્ય.

સોભાગી જીન સીમંધર સુણો વાત ॥૫૬॥

ભાવાર્થ :—ઉપર જણાવેલ નિશ્ચય-વ્યવહારની સાધનાને દૃષ્ટાંત સહ જણાવતાં થકાં—પ. પૂ. શ્રી. સ્થ. હ. જી જણાવે છે કે જેમ કોઈ માણસને દૂરના ગામે જવું હોય છે, તેને થોડો (વાહન) જેમ તે દૂરના ગામે જઈ જવામાં સહાયક (ઉપકારક) થાય છે. તેમ મોક્ષ માર્ગની સાધના, સાધુતા (નિર્ઝન્યતા) વડે સાધનારો આત્મા, શીઘ્ર મોક્ષને પ્રાપ્ત કરવાવાળો થાય છે.

(૬)

મહેલ ચઢંતા જેમ નહિંજી, તેહ તુરંગનું કાજ;
સંજી નહિ નિશ્ચય લહેજી, તેમ તનુ કિરિયા સાજ.

સોભાગી જીન સીમંધર સુણો વાત ॥૫૭॥

ભાવાર્થ :- વ્યવહારનયના ૧-૪-૫-૬-૧૩ એ પાંચ ગુણસ્થાનકોમાં, સાધકતાના વ્યવહારના ૧-૪-૫-૬ એ ચાર પ્રાથમિક ગુણસ્થાનકોનું બાહ્ય સ્વરૂપ ગીતાર્થ ગુરુ ભગવંત પાસેથી જાણી લેવું. આથી સમજાયે કે અપ્રમત્ત દશા, પ્રાપ્ત કરેલ સાધકને ૭-૮-૯-૧૦-૧૧-૧૨ ગુણસ્થાનકે કોઈ બાહ્ય નિમિત્તાવલંબી ક્રિયાનો વ્યવહાર હોતો નથી-જેમ ઇષ્ટ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ અનેલો મુસાફર ઘોડાને (વાહનને) બહાર છોડી દે છે.

(૭)

નિશ્ચય નવિ પામી શકેજી, પાલે નવી વ્યવહાર;
પુણ્ય રહિત જે એહવાજી, તેહનો કુણુ આધાર.

સોભાગી જીન સીમંધર મુણે વાત ૫૫૮૫

ભાવાર્થ :- શાસ્ત્ર-વચનથી આ વાત સ્પષ્ટપણે-અનિરૂદ્ધપણે સમજાય છે કે, સૌ પ્રથમ તો આત્માએ સમ્યક્ત્વ ગુણ પ્રાપ્ત કરવા માટે “તન્નિસર્ગાદધિગમાદ્વા” એ સૂત્રાનુસારે ગીતાર્થ-ગુરુભગવંત પાસેથી શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ પ્રકાશેલ નવે તત્ત્વનો-પ્રમાણ તેમજ નય સાપેક્ષ બોધ કરી, તેમાં જણાવેલ હેય-જ્ઞેય અને ઉપાદેય સ્વરૂપોમાં, પોતાની શ્રદ્ધા-રૂચી પ્રગટાવવારૂપ સમ્યક્ત્વ ગુણને પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ.

ઉપર જણાવેલ સ્વરૂપથી એ પણ સ્પષ્ટ સમજાય છે કે સમ્યક્ત્વ પામેલો આત્મા, પોતામાંથી કષાયાદિ દોષોને દૂર કરવા માટે, યથાશક્તિ દેશવિરતિ યા સર્ગવિરતિ ભાવનો આશ્રય લેવાનું ઉચિત કાર્ય કરવામાં ઉત્સુક અનેલો હોય છે અન્યથા જે આત્માઓ શાસ્ત્રવિહિત ધર્મ-પ્રવૃત્તિ કરવામાં મૂઠ જની કેવળ વિષય-કષાયમાં આસક્ત રહી આરંભ-પરિચ્છાદિના પાપ-કાર્યોમાં રચ્યા-પચ્યા રહે છે. તેવા આત્માઓ અપાર દુઃખમય ચતુર્ગાનિ રૂપ સંસારમાં નિરાધાર પણે ભટક્યા કરે છે.

(૮)

હેમ પરીક્ષા જેમ હુએજી, સહત હુતાશન તાપ;

જ્ઞાનદશા તેમ પરખીયેજી, જિહાં, બહુ કિરિયા (તપ-સંયમ) વ્યાપ.

સોભાગી જીન સીમંધર મુણે વાત ૫૫૮૫

ભાવાર્થ :- જેમ હેમ (સુવર્ણ) ની પરીક્ષા કષ-તાપ અને છેદે કરીને કરાય છે. અને તે પછી જ તેનું સાચું મૂલ્ય થાય છે તેમ સમ્યગ્દર્શન-યુક્ત સમ્યગ્જ્ઞાનની પણ પરીક્ષા ચારિત્રમાં-પરિસહ-ઉપસર્ગ સહન કરવા થકી થાય છે, અન્યથા કેવળ બાહ્ય-સ્વરૂપી-તપ-સંયમાચાર, તે આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ નથી.

(૯)

આલંબન વિણુ જીમ પડેજી, પામી વિષમી વાટ;

મુઝ પડે ભવકૂપમાંજી, તેમ વિણુ કિરિયા ધાટ.

સોભાગી જીન સીમંધર મુણો વાત ॥૬૦॥

ભાવાર્થ :—જેમ કેઈ વિષમ માર્ગને ઝોળંગવા માટે, જરૂરી સહાયક આલંબન વગર તે દુર્ગમ માર્ગે જવું યોગ્ય નથી, તેમ ક્ષયોપશમિક, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-તેમજ સમ્યક્ ચરિત્ર, તે દેશવિરતિપણું તેમજ સર્વવિરતિપણું એ ત્રણેના જીનાજાનુસારી આલંબન સિવાય જે કેઈ સંસારભિલાષી યાને ભવાભિનંદી જીવો—અજ્ઞાન પૂર્વક-આત્માર્થ સાધવા જે-જે ધર્મ ક્રિયાઓ કરે છે, તેઓને તે થકી, કેવળ પોતાનો સંસાર વધારવારૂપ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ જાણવું કેમ કે તેમની સાધના (ક્રિયા) પ્રથમથી જ અસમ્યક્, યાને માયાયુક્ત હોય છે.

(૧૦)

ચરિત ભણી બહુ લોકમાંજી, ભરતાદિકનાં જેહ;

લોપે શુભ વ્યવહારને જી, બોધિ હણે નિજ તેહ.

સોભાગી જીન સીમંધર મુણો વાત ॥૬૧॥

ભાવાર્થ :—પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ શ્રી જૈન શાસનમાં પ્રવેશેલાં પાંખડીયોમાં, કેટલાક તો, જેમણે બાલ્યથી-દેશવિરતિ તેમજ સર્વવિરતિ પણાની ક્રિયાઓ કર્યાં સિવાય પોતાનું આત્મ કલ્યાણ સધ્યું છે. તેવા ભરત ચક્રવર્તી-વિગેરેના દૃષ્ટાંતો આપી-દેશવિરતિ પણાના તેમજ સર્વવિરતિ પણાના વ્યવહાર કરવાવાળા શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ પ્રવર્તાવેલા સાધુ-સાધ્વી-આચક-આત્રિકારૂપ શ્રી ચતુર્વિધ સંધનો, અનાદર યાને તિરસ્કાર કરે છે, તેમજ વળી કેટલાકો, માત્ર મુનિ વિગેરેના દૃષ્ટાંતો આપી અજ્ઞાની આત્માઓ પણ આત્મ કલ્યાણ સાધી શકે છે, એમ જણાવી-જ્ઞાન માર્ગનો ઉચ્છેદ કરી રહ્યા છે. આવા આત્માઓ પોતે તો કુલાચારે પામેલા દ્રવ્ય-સમ્યક્ભાવથી પણ નષ્ટ-ભ્રષ્ટ થાય છે. એટલું જ નહિ પરંતુ અભિગ્રહીક મિથ્યાત્વના જોરે અન્ય આત્માઓને પણ ઉન્નમોર્ગે પ્રવર્તાવવાનું, ઘેર પાપ કરતાં તેઓ અચકાતાં નથી. ખરેખર તો આ પણ એક આશ્ચર્ય જ છે કે આજે પણ શ્રી વીર શાસન જયવંતું હોવા છતાં, આવા પાંખડીઓના પાશમાં કેટલાક જૈનો પણ ફસાયેલા છે.

(૧૧)

બહુ દલ દીસે જીવનાંજી, વ્યવહારે શિવ યોગ;
છીંડી તાકે પાધરોજી, છોડી પંથ અયોગ.

સોભાગી જીન સીમધર મુણે વાત ૥૬૨૥

ભાવાર્થ:- સમસ્ત શ્રી જ્ઞેન શાસનમાં “તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રનું” પ્રથમ સૂત્ર “સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન-આરિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ” નિર્વિવાદ સ્વરૂપે સર્વામાન્ય છે. એટલે કે સમ્યગ્ દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ આરિત્રનો, સંયુક્ત (અભેદ) આત્મ પરિણામ તે મોક્ષમાર્ગ છે એટલે આત્મશુદ્ધિનું કારણ છે તેમ છતાં અજ્ઞાન તેમજ સંસારમાં મુગ્ધ બનેલાઓ, કેવળ-એક માત્ર જ્ઞાન-યા શ્રદ્ધા અથવા તો બાહ્ય વ્રત-તપ-જપાદિ ક્રિયાને આત્મશુદ્ધિને હેતુ સમજીને-અહંકાર અને મમત્વ ભાવનું પોષણ કરતાં હોય છે. જો કે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ પંદર ભેદ સિદ્ધપદ પ્રાપ્તિનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. તેમાં પ્રત્યેક બુદ્ધસિદ્ધ, ગૃહસ્થલિંગે સિદ્ધ, અન્ય લિંગે સિદ્ધ તેમજ વળી અતીર્થ સિદ્ધમાં મરૂદેવા માતા આદિના દૃષ્ટાંતો પણ આપેલા છે. તે અનુસાર કટલાક તત્ત્વમૂઢ જીવો તે-તે એકદેશીય દૃષ્ટાંતોને-નિકૃત સ્વરૂપે મુખ્યપણે સ્વીકારીને, ઉપર જણાવેલ મૂળ (મુખ્ય) માર્ગનો ઉચ્છેદ કરી રહ્યા છે તેઓને શાસ્ત્રાનુસારે પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જી જણાવે છે કે સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરેલા જીવોમાં મોટે ભાગે તો પ્રથમ જણાવેલ સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન-આરિત્રાદિને અનુક્રમે પ્રાપ્ત કરીને ગયેલાઓ વધુ છે એમ અદ્વયબહુત્વ દ્વારમાં જણાવેલું છે. તે માટે ક્વચિત્ કોઈ જીવે પોતાની ભવ સ્થિતિના પરિપાક કરી, કોઈક એકાદી-વિશિષ્ટભાવે સિદ્ધપદ પ્રાપ્ત કર્યું હોય, તેના અચ્છેદારૂપે સ્વીકાર કરેલા બેઠઝે. તેમ છતાં, પણ તેને મુખ્યપણે મોક્ષ માર્ગ જણાવો બેઠઝે નહિ.

(૧૨)

આવશ્યકમાં ભાખિયોજી, એહી જ અર્થ વિચાર;

કૃણ સંશય પણ જણતાજી, જાણીજે સંસાર.

સોભાગી જીન સીમધર મુણે વાત ૥૬૩૥

ભાવાર્થ:- શ્રી આવશ્યકાદિ સૂત્રોમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે કે કેવળ, અજ્ઞાને કરી યા અધશ્રદ્ધાએ કરી યા, પોતાની મતિ કદપનાએ કરી જે-જે ધર્મક્રિયાઓ કરાય છે તે શુદ્ધ-સાધ્ય-સાધનદાવ નિર્પેક્ષ હોવાથી સંશયાત્મક હોય છે. આવી સંશયાત્મક ક્રિયાઓનું કૃણ, કેવળ સંસાર વૃદ્ધિના હેતુ ભૂત અનેક પ્રકારનો કર્મબંધ જણાવો. કેમકે આચારાંગ સૂત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવેલ છે કે-

“વિતિગિચ્છા સમાવન્નળં અપ્પાણં ન હમતે સમાહિ”

અર્થ:-શંકા-કાંક્ષા-વિતિગિચ્છાદિ દ્વાષ યુક્ત આત્મા-સમાધિ (સામાયિક) ભાવને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

અત્રે કેટલાકો ઉપરની ગાથાનો અર્થ શ્રી આચારાંગ સૂત્રના લોકસાર નામના પાંચમાં અધ્યયનના નીચેના સૂત્રથી “સંશયં પરિબાળઓ, સંસારે પરિણામ મવહ સંશયં અપરિબાળઓ, સંસારે અપરિણામ મવહ” એવો અર્થ કરે છે કે, “પોતાને ઇચ્છિત અનુકૂળ વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે સંશય હોવા છતાં પણ પ્રવૃત્તિ તો કરવી જોઈએ, કેમકે ઇચ્છિત પદાર્થની પ્રાપ્તિનો સંશય, તે-તો પ્રવૃત્તિનું અંગ છે. આ માટે તેઓએ ન્યાય-મતાવલંબીઓના નીચેના સૂત્રાર્થને દૃષ્ટાંતરૂપે સ્વીકાર કરેલો છે.” કૃત્યાદૌ ફલસંશયેડપિ ચથોપાયસ્વ નિશ્ચયાત્ પ્રવૃત્તિ સ્તથા ધર્મેડપિ” જેમ ખેડૂતને ખેતીના ફળમાં સંશય હોવા છતાં, ખેતી કરવી જરૂરી છે,” આવો-અર્થ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર પરમાત્માએ પ્રકાશેલ પ્રમાણુસૂત્રને-ચથાર્થ તથા નહિ સમજનારા, સર્વત્ર કેવળ પોતાની મતિને અનુકૂળ અર્થો કરી-મિથ્યા (નિપર્યાસ) ભાવને પ્રાપ્ત કરતાં હોય છે. ઉપર જણાવેલ શ્રી આચારાંગસૂત્રનો અવિસંવાદી અર્થ તો એ-છે-કે, સુખમાં (બ્રાંત) સંશયી આત્મા સંસારમાં સુખ શોધતો કરે છે, જ્યારે આત્મિક સુખમાં અશંસથી-સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા, સંસારમાં સુખ જોતો નથી, આવો આત્મા, શુદ્ધ સાધ્ય-સાધન હોવે, આત્માર્થ સાધવામાં નિરંતર ઉદ્યમી હોય છે.

શ્રી જૈન-દર્શનના મૌલિક ત્રિષયોને અવિસંવાદિ દષ્ટિએ, નિશંકપણે સમજના વાટે અમેએ પ્રકાશિત કરેલ “દષ્ટિ-વાદ” નામની પુસ્તિકા જોવી.

પાંચમી ઢાળ સમાપ્ત

શ્રી આચારાંગસૂત્ર (૫)

સે-આયાવાદી, હોયાવાદી, કમ્મવાદી, કિરિયાવાદી

અર્થ:-પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ જે આત્મા, પોતાના આત્માને, દ્રવ્યાર્થપણે-નિત્ય તેમજ પર્ચાય અર્થપણે અનિત્ય-જાણે છે, તે આત્મા સાચો, આત્મવાદી, લોકવાદી, કર્મવાદી, તેમજ ક્રિયાવાદી છે, અન્યથા-બ્રાંત-મૃષાવાદી છે.

ઢાળ-(૬) ટૂઢી

(૧)

અવર ઇસ્યો નય સાંભળી, એક અહે વ્યવહારો રે;
મર્મ દ્વિવિધ તસ નવિ લહે, શુદ્ધ અશુદ્ધ વિચારો રે.
તુંજ-વિણુ ॥૬૪॥

(૨)

તુંજ વિણુ ગતિ નહિં જંતુને, તું જગ જંતુ નો દીવો રે;
જીવીએ તુંજ અવલંબને, તું સાહેબ ચિરંજીવો રે.
તુંજ-વિણુ ॥૬૫॥

ભાવાર્થ:— પૂર્વે ૪ થી ઢાળમાં સાધ્ય શુદ્ધ્યે આત્માનું નિશ્ચય શુદ્ધ સ્વરૂપ ખતાવીને, તે પછી પાંચમી ઢાળમાં સાધન શુદ્ધ્યે વ્યવહાર શુદ્ધિનું સ્વરૂપ ખતાવ્યું, પરંતુ અહંકાર અને મમત્વે મુંઝાણા મિથ્યાત્વીજીવો ખંને પક્ષે એકાંત દષ્ટિએ વસ્તુ સ્વરૂપને અહંજી કરી-દષ્ટિ રાગી ખની પોત-પોતાના સ્વચ્છ કાચારે પ્રવર્તન કરતાં થકાં કદાપિ-આત્મકલ્યાણ સાધી શકતા નથી. એ વાત સ્પષ્ટ કરવાને અત્રે પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જી. જણાવે છે કે જે-જે દષ્ટિરાગી જીવો શાસ્ત્રાર્થને ઉવેખીને, કેવળ પોત-પોતાના ઉન્માદ કરી ઉન્માદે પ્રવર્તન કરી રહ્યા છે અને પોતાને ધર્માત્મા માની-મનાવી અન્ય અજ્ઞાની-ભવાક્ષિનંદી જીવોને-યેન-કેન પ્રકારે પોતાના દષ્ટિ રાગી ખનાવી-ઉન્માદે (આશ્રવતત્ત્વમાં) પ્રવર્તન કરાવી-તેમાં ધર્મયુક્તિ (સંવરભાવ)ની સ્થાપના કરી શ્રી જીનેશ્વર ભાષિત શુદ્ધ ધર્મ (આત્મ શુદ્ધિકારક) તું અવમૂલ્યન કરી રહ્યા છે, તેઓનું સ્વરૂપ ખતાવી છેવટે ઉત્તમ આત્માઓને, તેઓથી અળગા રહેવાનું આ જઢી ઢાળથી સમજાવે છે.

પ્રથમ તો જે-જે જીવો-શ્રી જીનેશ્વર લગવંતોએ પ્રરૂપેલ સૂત્ર-અર્થ પ્રતિ જ્ઞાંત છે, એટલે તેનો અનાદર કરી-મતિ-કલ્પિત શાસ્ત્ર રચી તે-સંજ્ઞા-આચારમાં હકાઅહ ધરતાં રહી શ્રી સંઘ પ્રત્યે અંતરથી દ્વેષ યુક્તિ રાખી કેવળ પોતે-પોતાનો મહિમા વધારવા, મોટાઈ તું પ્રદર્શન કરવારૂપ સ્વમતિ કલ્પિત ધર્મચરણ કરતા હોય છે તેઓને સમજાવવા, પ્રથમ તો સાધ્ય-શુદ્ધ્યે શ્રી જીનેશ્વર-પરમાત્માનું વિધિ પૂર્વક ચારે નિલેખે-આલંબન લેવાની અનિવાર્ય-આવશ્યકતા જણાવતાં થકાં કહે છે કે પ્રભુ-તમારું આલંબન અમોને, સમસ્ત પ્રકારની માયા જળમાંથી યુક્ત કરવાને સમર્થ છે. ક્રમકે

સાધ્ય શુદ્ધિના લક્ષવાળો આત્મા, અશુદ્ધ સાધનમાં આગ્રહ રાખી શકતો નથી. જેમ નિરોગી થવાની ઇચ્છાવાળો આત્મા, રોગ વધારનાર યા રોગ નહિ મટાડનાર દવા તેમજ ડોક્ટરનો ત્યાગ કરે છે.

(૩)

જેહ ન આગમ વારીઓ, દીસે અસઠ આચારો રે;
તેહ જ બુધ બહુ માનીઓ, શુદ્ધ કહ્યો વ્યવહારો રે.

તુંજ-વિષ્ણુ ૫૬ કા

ભાવાર્થ:- શ્રી જીનેશ્વર ભગવતે પાંચે પ્રકારના આચારને પરસ્પરની સાપેક્ષતાએ ઉપકારક જણાવેલ છે. અન્યથા એકાંતે કાઠપણુ આચારને મિથ્યા કહેલ છે.

(૧) આગમ-વ્યવહાર :-તે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતના સ્વમુખે સાંભળીને, યાતો-અતીન્દ્રિય સમ્યગ્જ્ઞાની આત્મા પાસેથી-પોતાના હિતાહિત સંબંધી માર્ગ જાણીને જે-જે જીવો, તેને અનુસરીને પોતાનું આત્મ કલ્યાણુ સાધે છે તેને આત્મ-વચનાનુસારે આગમ-વ્યવહાર જાણવો.

(૨) શ્રુત વ્યવહાર:-જેમણે આત્મ-પુરુષોની વાણી સાંભળીને તેમાં શ્રદ્ધા રચી અને પ્રતીતિ કરીને-પોતાના કાર્યોપશમાનુસારે જે-જે શ્રુત-શાસ્ત્રોની રચના કરી છે. તેને યથાર્થ સ્વરૂપે અવધારીને તે અનુસારે જે-આત્મા પોતાનું આત્મ કલ્યાણુ સાધવાનો પ્રયત્ન કરે છે, તેને શ્રુત-વ્યવહાર જાણવો.

(૩) આજ્ઞા વ્યવહાર:-જેમણે આગમ વ્યવહારાનુસારી-શ્રુતવ્યવહારનું શરણું સ્વીકારેલું છે તેવા-સંવિજ્ઞ-પાક્ષિક ગીતાર્થ ગુરૂની આજ્ઞાએ આત્મકલ્યાણુ સાધવાનો પ્રયત્ન કરવો તેને આજ્ઞા-વ્યવહાર જાણવો.

(૪) ધારણા વ્યવહાર:-પ્રથમ સુચરૂની આજ્ઞામાં વર્તીને (ગુરૂકુળવાસમાં રહીને) જેમણે આત્માની-સાધક-બાધક દશાનું યથાર્થ જ્ઞાન-ભાન પ્રાપ્ત કર્યું છે તે આત્મા પોતે-પોતાના જાણપણા આપેલ, પોતા સંબંધે તેમજ પર સંબંધે-જે વ્યવહારે પ્રવર્તે, તેને ધારણા-વ્યવહાર જાણવો.

(૫) જીત વ્યવહાર:-જે થકી પોતાનો આત્મા રાગ-દ્વેષ રૂપ કપાય ભાવ ઉપર વિજય (જીત) મેળવી શકે તેને જીત વ્યવહાર જાણવો-આ અર્થથી સ્પષ્ટ સમજાયું હશે કે શ્રી જીન શાસનમાં ઉપરના પાંચે પ્રકારના વ્યવહારો કંઈ ચિન સિન્નાસિન્ન હોય છે. આથી જ શ્રી જીન શાસનમાં ઉપરનાં પાંચે પ્રકારના વ્યવહારને સમ્યગ્-વ્યવહાર કહેવો છે. અન્યથા જીનાજ્ઞા-નિર્પેક્ષ વ્યવહારને મિથ્યા-બુઢો વ્યવહાર જાણવો.

(૪)

જેહમાં નિજમતિ કલ્પના, જેહથી નવિ ભવપારો રે;
અધ પરંપરા ખાંધિઓ, તેહ અશુદ્ધ આચારો રે.

તુંજ-વિણ ૥૬૭૥

ભાવાર્થ:—જે વ્યવહારમાં યાને બાહ્ય ધર્મ ક્રિયામાં આવશ્યક સૂત્ર-અર્થના યોધની પ્રાપ્તિ કરેલી હોતી નથી અર્થાત્ જે કેવળ પરા-પૂર્વથી ચાલ્યો આવેલો વહેવાર કે-જે કેવળ અજ્ઞાનીઓ-અને અહંકારીઓ વડે અનુસરાતો ચાલ્યો આવેલો હોય છે અને જે થકી સામાયિક ભાવની પ્રાપ્તિને ગદલે ઉઠાની સંકલેશ ભાવની જ વૃદ્ધિ થતી હોય છે તેને કેવી રીતે ધર્મ વ્યવહાર કહી શકાય? અર્થાત્ તેને ધર્મ વ્યવહાર કહેવો-તે-કેવળ મૂર્ખાંમી જ છે. આ માટે કહ્યું છે કે:—

“સામાયિકં યથાસર્વં ચારિત્રેષ્વનુવૃત્તિતમ્,
અધ્યાત્મં સર્વં યોગેષુ, તથા ડન્નગત મિવ્યતે”

અર્થ:—જેમ આત્મ શુદ્ધિ કારક ચારિત્ર ગુણમાં ચાર પ્રકારના સામાયિક ગુણની અનિવાર્ય આવશ્યકતા રહેલી છે તેમજ “મોક્ષેણ યોજનાત્ યોગઃ એ વચનની સાર્થકતામાં પણ તમામ ધર્મ ક્રિયામાં, અધ્યાત્મ, અર્થાત્ આત્મ શુદ્ધિના લક્ષની અનિવાર્ય-આવશ્યકતા રહેલી છે, આ માટે શ્રી જીનશાસનમાં પ્રાથમિક સામાયિકની ધર્મક્રિયામાં જ અધ્યાત્મ ભાવની પ્રાપ્તિ અર્થે, મુહપત્તિ પડિલેહણમાં પચાસ (૫૦) યોક્તો નિધિ સ્પષ્ટપણે બતાવેલો છે, જે નીચે સ્વજન બાણી લેવો જરૂરી છે. (૧) સૂત્ર-અર્થ તત્ત્વ કરી સદહું.

(૨)

(૩)

(૪)

સમકિત મોહની, મિશ્રમોહની, મિથ્યાત્વ મોહની પરિહરું.

(૫)

(૬)

(૭)

કામરાગ, સ્નેહરાગ દષ્ટિરાગ પરિહરું.

(૮)

(૯)

(૧૦)

સુદેવ - સુચર - સુધર્મ આદરું.

(૧૧) (૧૨)

(૧૩)

કુદેવ - કુચર - કુધર્મ પરિહરું.

(૧૪)

(૧૫)

(૧૬)

જ્ઞાન - દર્શન - ચારિત્ર આદરું.

(૧૭) (૧૮) (૧૯)
જ્ઞાન વિરાધના, દર્શન વિરાધના, ચારિત્ર વિરાધના પરિહરૂં.

(૨૦) (૨૧) (૨૨)
મનગુપ્તિ - વચનગુપ્તિ - કાર્યગુપ્તિ આદરૂં.

(૨૩) (૨૪) (૨૫)
મનદંડ - વચનદંડ - કાર્યદંડ પરિહરૂં.

(૨૬) (૨૭) (૨૮)
હાસ્ય - રતિ - અરતિ પરિહરૂં.

(૨૯) (૩૦) (૩૧)
ભય - શોક - દુઃખા પરિહરૂં.

(૩૨) (૩૩) (૩૪)
કૃષ્ણ લેશ્યા-નીલ લેશ્યા-કાપોત લેશ્યા પરિહરૂં.

(૩૫) (૩૬) (૩૭)
રસગારવ-રિક્ષિગારવ-શાતાગારવ પરિહરૂં.

(૩૮) (૩૯) (૪૦)
માયા શબ્દ - નિયાણુ શબ્દ - મિથ્યાત્વ શબ્દ પરિહરૂં.

(૪૧) (૪૨) (૪૩) (૪૪)
કેધ - માન પરિહરૂં. માયા - લોભ પરિહરૂં.

(૪૫) (૪૬) (૪૭)
પૃથ્વીકાય - અપ્કાય - તેલકાયની જયણા કરૂં.

(૪૮) (૪૯) (૫૦)
વાહકાય - વનરપતિકાય અને ત્રસકાયની રક્ષા કરૂં. આ સમગ્ર પદ્યાસ

(૫૦) યોક્ષનો વિધિ તેમજ વિસ્તાર્ય ગુરુભગવંત પાસેથી અવશ્ય જાણી લેવો.

અન્યથા અપ્રધાન-દ્રવ્ય સામાયિક વડે, સામાયિક ભાવની પ્રાપ્તિ અસંભવિત છે.

આ યોક્ષમાં પ્રથમ જે સૂત્ર-અર્થ તત્ત્વ કરી સદ્દહું એમ જે કહ્યું તેનો પરમાર્થ

જે છે કે, સૂત્ર, તે આગમ-શાસ્ત્ર-શબ્દ, અર્થાત્ આગમ્યતે ઇતિ આગમ, તે સ્વરૂપે

જે 'અગમ' તેમજ અર્થ, એટલે, તત્ત્વયોધ-તે નિગમ, આ અગમ-નિગમના અર્થને

(૧૭) (૨૭) પર્યાય નામ વિશેષથી "અગમ-નિગમ નામની પુસ્તિકામાંથી" જોઈ લેવો.

(૫)

શિથલ વિહારીએ આચર્યા, આલંબન જે કુહારે;

નિયત વાસાદિક સાધુને, તે નવિ જાણીએ રૂડાં રે.

તુંજ-વિણુ ૧૧૬૮૧

ભાવાર્થ :- ઉપર જણાવેલ અર્થથી બુદ્ધિમાન-આત્માથી આત્માઓ સહેજ સમજી શકે તેમ છે કે સામાયિક ભાવની પ્રાપ્તિ અર્થે શાસ્ત્રકારોએ, શું કરવું જોઈએ અને શું ન કરવું જોઈએ (વિધિ-નિષેધ) તે સ્પષ્ટ જણાવેલું જ છે. આથી જ્યાં જ્યાં ઉપર જણાવેલ વિધિ-નિષેધનું જાણપણું તેમજ યથાતથ્ય સ્વરૂપે તેનું વિધિ-નિષેધ સ્વરૂપે અનુસરણ કરાતું નથી, તે તમામ ક્રિયાઓને કુચુરો દ્વારા કરાવાતો મિથ્યા (જુકો) ધર્મ વ્યવહાર બજાવો. આવી જુટડી ધર્મ ક્રિયાઓમાં પ્રથમથી જ કોઈ આત્મશુદ્ધિનો પરિણામ ન હોવાના કારણે, કોઈ આત્મશુદ્ધિ થતી નથી. કિન્તુ આડંબર પ્રધાન હોવાથી, તે ક્રિયાઓ ખોટી-પ્રસિદ્ધિ અપાવી, આત્માને અહંકારી બનાવે છે. આ સંબંધે-સાધુઓની શિથિલતા, યાને ધર્મ-વિરુદ્ધ-વર્તનને, જણાવનારા, કૂડા આલંબનોનું યાને જુકા વ્યવહારનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી (૩૫૦) ગાથાના સ્તવનમાં જણાવાયેલ છે તે ત્યાંથી બહી લેવું.

(૬)

આજ નવિ ચરણ છે આકરું, સંહનનાદિક દોષે રે;

એમ નિજ અવગુણ ઓલવી, કુમતિ કદાગ્રહ પોષે રે.

તુંજ-વિણ ॥૬૬॥

ભાવાર્થ :- કેટલાક પાખંડી કુશીલીયા સાધુઓ, પોતાના સૂત્ર-સિદ્ધાંત વિરુદ્ધ અનાચારી પણાના દોષોને ઢાંકવા માટે તેમજ તે તે દોષોને યુજીરૂપે જણાવતાં થકાં અજ્ઞાની ભોળા પોતાના દષ્ટિ-રાગી જીવોને કહેતા હોય છે. કે આજના પંચમકાળમાં તો શાસ્ત્રમાં જણાવ્યા મુજબ પૂર્વકાળના મુનિઓમાં જવું સંધયણ બળ હતું તેવું રહ્યું નથી. તેથી જેટલું પળાય તેટલું પાળીએ છીએ એમ કહીને તેઓ પોત-પોતાના અહંકાર અને મમત્વને પોપવા માટે અનેક પ્રકારના સાવધ-વ્યાપાર યુક્ત ધર્માનુષ્ઠાનો કરતાં-કરાવતાં રહી, પોતાને ધર્મના રક્ષક જણાવતાં હોય છે. આ સંબંધે જણાવવાનું કે, જે સંધયણ-બળને સાધુ-આચાર સંબંધે વિચારીએ તો શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવેલ છે કે દશે પ્રકારના કલ્પને-શ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસનના સાધુએ તો નિયત-સ્વરૂપે આચરવાનો છે. પરંતુ તેમને માટે સંધયણ બળસંબંધે તેમાં કોઈ છૂટછાટ મૂકવામાં આવી નથી. વળી શાસ્ત્રમાં સર્વસામાયિક ભાવમાં રહેવાના પરચક્ષાણુ રૂપ, કરેમિલં તે સૂત્ર સર્વે તીર્થંકર પરમાત્માના સાધુઓએ એક સરખું ઉચ્ચરવાનું અને પાળવાનું હોય છે એટલે પળાય તેટલું પાળવું એમ કહેવું તે પરચક્ષાણુ ભંગ સમાન છે. સત્ય

હકીકત તો એ છે કે પરચક્ષણને અનુસરવામાં એટલે સાવધ-વ્યાપારથી અગા રહેવામાં કોઈ સંધયણ બળની આવરયકતા હોતી નથી, તેમ છતાં સહસાત્કારે યા અનુપયોગે-યા ક્વચિત્ કોઈક પ્રમાદ દોષે કરી ને કોઈ સાવધ પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવી હોય તો તેનું પ્રાયશ્ચિત્ લેઈ શુદ્ધ થવું જોઈએ એમ શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ બહુવેલું છે પરંતુ સાવધ-વ્યાપાર રૂપ ઉન્માર્ગને માર્ગ તરીકે સ્વીકારવાનું કોઈ પણ શાસ્ત્રમાં બહુવેલું નથી.

(૭)

ઉત્તર ગુણમાંહે હીણુડા, ગુર કાલાદિક પાળે રે;
મૂળ ગુણે નહિ હીણુડા, એમ પંચાશક ભાળે રે.

તુંજ-વિણુ ૧૧૭૦૧

ભાવાર્થ:-શ્રી જીનશાસનમાં આજે સ્વમતિ કલ્પિત સૂત્રો તેમજ સૂત્રોના સ્વમતિ કલ્પિત અર્થોમાં અનેક પ્રકારના ત્રિવિદો પ્રવર્તે છે, પરંતુ આજના કાળે-સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન-આરિત્રાદિ ગુણોમાં ન્યુનાધિક પણુ-પૂર્વકાળનાં સાધુઓની અપેક્ષાએ-અતિ-અલ્પ માત્રામાં ભલે હોય પરંતુ તેથી સદોપ (સાવધ-વ્યાપારને) પ્રવૃત્તિને ગુણરૂપે તો સ્વીકારી શકાય જ નહિ. જે કાળે કેવળ દોષ યુક્ત જ વ્યવહાર પ્રવર્તે, તે વારે શ્રી જીનશાસનનું અસ્તિત્વ જ નહિ હોય. આથી સમજવું કે ગુણની તરતમતા આજે ભલે અલ્પ માત્રામાં હોય, તેથી કાંઈ દોષને ગુણરૂપ માની લેવાની ખૂબી તો ન જ કરાય.

(૮)

પરિગ્રહ-ગ્રહવશ લિંગીયા, લેઈ કુમતિ રજ માથે રે;
નિજ ગુણ પર અવગુણ લહે, ઈન્દ્રિય વૃષભ નવિ નાથે રે.

તુંજ-વિણુ ૧૧૭૧૧

ભાવાર્થ:-જે-જે બાહ્ય સાધુ વેશ માત્ર-ગ્રહણ કરવા પડે પોતાની જાતને સાધુ તરીકે માની-મનાવી રહ્યા છે. તેઓ-અનેક-વિધ-પરિગ્રહમાં આસક્ત બની, પોતાની પાસે તેમજ અન્યત્ર બીજા પાસે-વિવિધ સ્વરૂપે અનેક વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરી તેમાં પોતાની માલિકી રાખી રહ્યા છે તેમ છતાં તે-તો સર્વ-ધર્મર્થો છે એમ કહીને તે થકી પોતે તેમજ પોતાના અનુયાયીઓના પાસે ઈન્દ્રિયોના વિષયોના ભોગ-ઉપભોગમાં આવે તે રીતે તેનો ઉપયોગ કરી રહ્યા છે. તેના સાધુઓ માત્ર સાધુત્વના ગુણોથી ખણ છે. એટલું જ નહિ પરંતુ તેમનું તથા પ્રકારની મન-વચન અને કાયાની

સમસ્ત પ્રવૃત્તિ, પોતાને તેમજ પોતાના આશ્રિતોને પણ સમ્યક્ત્વાદિ ગુણોથી નષ્ટ-બ્રષ્ટ કરનાવાળી થાય છે એમ બાણવું.

(૯)

નાણુ રહિત હિત પરિહરી, નિજ દંસણુ ગુણુ દૂંસે રે;
મુનિ જનના ગુણુ સાંભળી, તેહ અનારજ રૂસે રે.

તુંજ-વિણુ ૥૭૨૥

ભાવાર્થ :-ઉપર જણાવ્યા મુજબ જેઓ કેવળ લિંગધારી-પાખંડી સાધુઓ હોય છે, તેઓ પ્રથમથી જ સમ્યક્ત્વ ગુણુને-વધુ ને વધુ નિર્મળ કરવાના હેતુભૂત ગુરુગમથી જ્ઞાન-ગુણુ મેળવવા માટે શાસ્ત્રમાં જણાવેલ પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયથી તેો અળગા જ રહેવાનું પસંદ કરતા હોય છે અને પોતાના તુચ્છ પરિગ્રહના સહકારે-અહંકારે કરી, અન્ય ઉત્તમ આત્માઓની લઘુતા કરવા તેમજ પોતાની વિશેષતઃ પ્રસિદ્ધિ માટે શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ આહંબરીય ધર્માનુષ્ઠાનોના અનેકવિધ આયોજનો કરતાં રહેતા હોય છે.

(૧૦)

અણુસમ દોષ જે પરતણો, મેરૂ સમાન તે બોલે રે;
જેહ શું પાપની ગોઠડી, તેહ શું હિયડું બોલે રે.

તુંજ-વિણુ ૥૭૩૥

ભાવાર્થ :-જે આત્મામાં પોતાની પ્રસિદ્ધિ કરવાનો મિથ્યા-અહંકાર પ્રગટેલો હોય છે, તે આત્મા હંમેશા અન્ય ઉત્તમ આત્માના ક્વચિત્-કિંચિત્ દોષને-મહાન દોષરૂપે પ્રકાશતો કરે છે, જ્યારે પોતે-પોતાના-અજ્ઞાન અને સંતોષમૂલક પાપ-વ્યાપારમાં, પોતાના સરખે સરખાનો સહારો લઈને બન્ને જણા પોત-પોતાની આગવી મતલબો સાધવા માટે, અનેક પ્રકારે માયા-કપટ યુક્ત કેવળ ધનાર્થે જ ધર્મ-કાર્યો કરેલાં-કરાવતા હોય છે.

(૧૧)

સૂત્ર વિરૂદ્ધ જે આચરે, થાપે અવિધિના ચાળા રે;
તે અતિ નિબિડ મિથ્યામતિ, બોલે ઉપદેશ માળા રે.

તુંજ-વિણુ ૥૭૪૥

ભાવાર્થ:-પૂર્વે જે પાંચ પ્રકારના વ્યવહાર જણાવ્યા છે, તેને પ્રગટપણે અવગણીને માત્ર સ્વેચ્છાચારીપણે-ત્રિપય-કપાય પોષક વિચાર-વાણી અને વર્તનમાં માયાએ કરી ધર્મ-બુદ્ધિ સ્થાપીને, પોતે શાસ્ત્રાનુસારિતાએ-ગુરુઆજ્ઞાએ, તેમજ પરંપરાએ, સર્વકાર્યો કરી રહેલ છે એમ કહીને અજ્ઞાની-લોભી જીવોમાં-મોટા આહંભરીય-અનુબંધનો કરાવતો થકો સર્વત્ર કલેશ કંકાસ-કરાવતો ફરે છે, એવા માયાવી, કપટી આત્માને શાસ્ત્રમાં અતિ નિખર (તીવ્ર) મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મના અંધ તેમજ હૃદયવાળો જણાવ્યો છે.

(૧૨)

પામર જન પણ નવિ કહે, સહસા જૂઠ સશૂકો રે;
જૂઠ કહે મુનિ વેષે જે, તે પરમારથ ચૂકો રે.

તુંજ-વિણુ ॥૭૫॥

ભાવાર્થ:-જગત વ્યવહારમાં પણ સામાન્યથી, એ સ્પષ્ટ જણાય છે કે અજ્ઞાની યા દરિદ્રી આત્માઓ પણ સહસા-નિરાધાર જુઠ વચ્ચે બોલતા નથી, તો પછી મુનિવેષ પહેરીને-સાધુ થઈને, જે કેવળ માયા-કપટથી જુઠ વચ્ચે બોલતો ફરે છે, તેને તો શાસ્ત્રકારોએ સમસ્ત પ્રકારે પુણ્યાર્થ-શૂન્ય કહ્યો છે.

(૧૩)

નિર્દય હૃદય છ કાયમાં, જે મુનિ વેષે પ્રવર્તે રે;
ગૃહ-યતિ ધર્મથી બાહિરા, તે નિર્ધન ગતિ વર્તે રે.

તુંજ-વિણુ ॥૭૬॥

ભાવાર્થ:-જે સાધુએ કરેમિલંતે સૂત ઉચ્ચરીને, (છએ કાયના જીવોની રક્ષા કરવાનું પરમ્પ્રપાણ કહેલું છે) તે-જે-જેમાં છએ કાયના જીવોની વિરાધના પ્રગટ-પણે થતી હોય, તેવા કાર્યો ઉત્સાહ પૂર્વક કરે, યા કરાવે તો, તેને શાસ્ત્રકારોએ ક્ષિપારી કહીને, ગૃહસ્થ ધર્મથી તેમજ સાધુ ધર્મ બંનેથી પણ ભ્રષ્ટ થયેલો જણાવ્યો છે. કેમકે, ઉત્તમ-શ્રાવક ગૃહસ્થો પણ પોતાથી છ કાયની વિરાધના કરવામાં આવતા પાપોની નિંદા-ગર્હ કરવા પૂર્વક પ્રતિક્રમણ કરતાં હોય છે. આ માટે વંદિતા સૂત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે “છ કાય સમારંભે-પયણે ય પયાવણે ય જે દોસા; અતર્હા ય પરર્હા, ઉભયર્હા ચેવ તં નિંદે.”

(૧૪)

સાધુ ભગતિ જિન પૂજના, દાનાદિક શુભ કર્મ રે;
શ્રાવક જન કહો અતિ ભલો, નહિ મુનિ વેષે અધર્મે રે.

તુંજ-વિણુ ॥૭૮॥

ભાવાર્થ:-જે મુનિ વેષ યાને સાધુવેષ-પહેરીને-અસાધુના કાર્યો કરે છે, અર્થાત્ અન્ય પાસેથી દ્રવ્યાદિ ઉધરાવીને પોતાની મોટાઇ-બડાઇ-દેખાડવા, અનેક-પ્રકારના આરંભ-સમારંભના સાવધ કર્યો કરે છે, યા કરાવે છે. તેના કરતાં, પોતે પુન્યથી ઉપાર્જન કરેલ દ્રવ્યથી, જે ગૃહસ્થો-દાન-જિનપૂજ-તેમજ સાધુ મહાત્માઓની-આહાર-પાણી-તહેરાવવારૂપ નિરંતર ભક્તિ કરે છે, તેને શાસ્ત્રકારોએ ઉત્તમ કહ્યા છે.

(૧૫)

કેવળ લિંગધારી તણો, જે વહેવાર અશુદ્ધો રે;
આદરીએ નવિ સર્વથા, જાણી ધર્મ વિરુદ્ધો રે.

તુંજ-વિણુ ॥૭૯॥

ભાવાર્થ:-છેવટમાં શ્રી. પ. પૂ. ય. ઉ. જી અતિ મહત્ત્વની બાબત જણાવે છે કે જે કેવળ લિંગધારી સાધુ છે. એટલે કેવળ સાધુનો વેષ માત્ર પહેરેલો છે અને જનામાં સમ્યગ્-જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ કોઈ ગુણો નથી-કેવળ કપટ યુક્ત ચારિત્ર પાળે છે. તેા તેનો સંગ છોડી દેવો, એટલું જ નહિ પણ તેમની નિશ્ચાયે કોઈ ધર્મક્રિયા પણ કરવી નહિ.

છટ્ટી દાળ સમાપ્ત

પૂયળદ્વી જસો કામી, માળતસ્માળ કામણ;
વહુ પસવહ પાવં, માયા સલ્લં ચ કુવર્ડ.

ઉ-પ-૨-૩૫

અર્થ :- જે મનુષ્ય પૂજનો અર્થી, યશનો ઇચ્છુક, તેમજ માન, સન્માનની ઇચ્છાવાળો છે, તે ઘણાં પાપો કરતો હોય છે, કેમકે તે માયા (કપટ) શક્યને સેવતો હોય છે.

દાળ-(૭) મી

(૧)

જે મુનિવેષ શકે નવિ છંડી, ચરણ કરણ ગુણ હીણાળ,
તે પણ મારગમાંહે દાખ્યા, મુનિ ગુણ પક્ષે લીણાળ;
મૃધાવાદ ભવકારણ જાણી, મારગ શુદ્ધ પ્રરૂપેળ,
વંદે નવિ વંદાવે મુનિને, આપ થઈ નિજરૂપેળ. ૥૭૯૬૥

ભાવાર્થ:- જે કોઈ મુનિ શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબ, સંયમ પાળવાને અસમર્થ હોય તો-તેણે પોતાની જન્મભૂમિ-દીક્ષાભૂમિ, તેમજ વિહાર ભૂમિનો ત્યાગ કરી, સુશ્રાવકપણું અંગીકાર કરવું તે શ્રેષ્ઠ છે. તેમ છતાં જે પોતાના મુનિવેષનો-ત્યાગ કરવા ઇચ્છતો નથી-તો-તેણે શિયિલાચારી સાધુ પણ, જે ઉત્સૂત્ર-પ્રરૂપણાને-અનંત-ભવ-ભ્રમણનું કાગળ જાણીને પોતે શુદ્ધ પ્રરૂપણા આપતો રહે, અને પોતાના શિયિલાચારને નિંદતો રહે, તેમજ ઉત્તમ મુનિઓને વાંદતો રહે, પરંતુ તેમની પાસે પોતાને વંદન કરાવે નહિ, તેમજ દોષ શિષ્ય પરિવાર પણ કરે નહિ, અર્થાત્ પોતાનો નવો-માર્ગ સ્થાપે નહિ તો તેવા મુનિને શાસ્ત્રકારોએ સંવિદ્ધ પાક્ષિક પણે-આરાધક જણાવેલ છે, આ સંબંધે શાસ્ત્રમાં-હિંસા-બુદ્ધ-ચેરી-મૈથુન-પરિવ્રજ આદિના કિંચિત્ દોષયુક્ત આચારી સાધુને માત્ર ચારિત્ર ગુણથી બ્રહ્મ થયેલ જણાવેલ છે. ન્યારે ઉત્સૂત્ર-પ્રરૂપણા કરનારને તો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર એ ત્રણે ગુણથી નહ-બ્રહ્મ જણાવેલ છે.

આ સંબંધે ખાસ જણાવવાનું કે આજથી લગભગ (૯૫) પંચાણું વર્ષ પૂર્વે અમદાવાદમાં કાળધર્મ પામેલ શ્રી શાંતિસાગરજીએ સાધુ-વેષ-છોડી શુદ્ધ પ્રરૂપણા કરી હતી, એમ જણવા મળેલ છે.

(૨)

મુનિ ગુણ રાગે પૂરા શૂરા, જે-જે જયણા પાલેળ,
તે તેહથી શુભ ભાવ લહીને, કર્મ આપણું ટાળેળ;
આપ હીનતા જે મુનિ ભાળે, માન સાંકડે લોકેળ,
એ કુર્ધર વ્રત એહનું દાખ્યું, જે નવિ કુલે ફેકેળ. ૥૮૦૥૥

ભાવાર્થ:- જે કોઈ શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબ સંયમ પાળવાને અસમર્થ મુનિ હોય, તે પણ અન્ય શુદ્ધ સંયમી મુનિઓના ગુણ પ્રત્યે-વિનય-બહુમાન ધરતો થકા, પોતાની શક્તિ અનુસારે જ એ કાયની જયણા-પાળતો થકા પ્રવર્તે-તો, તેને પણ તે થકી કર્મકાય કરવા પણું હોય આરાધક કહ્યો છે, કેમકે પ્રસિદ્ધપણે પોતાનું સંયમ પાળવા

સંબંધે નિર્બળ પણ જણાવીને, માન-મૂકીને યથાર્થ સ્વરૂપે લોકોની પાસે પ્રકાશવું,
એને પણ જ્ઞાની-પુરૂષોએ દુર્ધર વ્રત જણાવેલ છે.

(૩)

પ્રથમ સાધુ બીજે વર આવક, ત્રીજે સંવેગ પાખીલ,
એ ત્રણે શિવ મારગ કહીએ, જહાં છે પ્રવચન સાખીલ;
શેષ ત્રણે ભવ મારગ કહીએ, કુમતિ કદાચહ ભરિયાલ,
ગૃહ્યતિ લિંગ કુલિંગે લખીએ, સકળ દોષના દરિયાલ. ૥૮૧૥

ભાવાર્થ:-શ્રીજીન શાસનને વિષે શાસ્ત્રાનુસારે પ્રવર્તન કરતાં હોય એવા
સાધુને અને આવકને તેમજ ત્રીજા સંવેગ પાશિક શુદ્ધ પ્રરૂપકને એ ત્રણેને અનુક્રમે
આરાધક કહ્યા છે, પરંતુ જેઓ શાસ્ત્રાજ્ઞા વિરૂદ્ધ-સ્વમતિ કલ્પનાએ-અહંકારી પણે-
મમત્વભાવે જે કોઈ શુદ્ધશુદ્ધ ક્રિયાઓ કરે છે, અને-પોત-પોતાને ઈષ્ટ-અનુકૂળ વેષ
ધારણ કરી, લિંગના કદાચહ કરી કલહ-કંકાસ કરતા કરે છે, તેઓને તો વિષય-કષાયને
આધીન થયેલા અનેક દોષના ભંડારરૂપ જણીને, સંસાર સમુદ્રમાં રહેવાવાળા માંછલા
સમજવાના છે.

(૪)

જે વ્યવહાર મુગતિ મારગમાં, ગુણકાણાને લેખેલ,
અનુક્રમે ગુણુએણિનું ચઢવું, તેહજ જિનવર દેખેલ;
જે પણ દ્રવ્ય ક્રિયા પ્રતિપાલે, તે પણ સન્મુખ ભાવેલ,
શુકલ બીજની ચંદ્રકલા જેમ, પુરણ ભાવમાં આવેલ. ૥૮૨૥

ભાવાર્થ:- સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી ત્રિલોકનાથ-તીર્થંકર ભગવંતોએ જીવની
હિતાનની ભૂમિકાના અસંખ્યાતા ભેદોને, કેટલીક સમાનતા વડે, (૧૪) ચૌદ પ્રકારના
ગુણુસ્થાનક વડે પ્રકાશેલ છે, જે ગુણપણુ તો આંતર શુદ્ધિની અપેક્ષાએ જણવાના છે.
તેમ છતાં આશ્વ-વ્યવહાર-સ્વરૂપમાં પણ ૧-૪-૫-૬-૧૩ મે ગુણુસ્થાનક વર્તતા
જીવોનું-જે-જે સ્વરૂપ જણાવેલ છે, તેને શાસ્ત્રથી અનિરૂદ્ધ સમજવું જરૂર છે. પ્રથમ
મિથ્યાત્વ ગુણુસ્થાનક, વર્તતો જીવ પોતાના અજ્ઞાન અને સંમોહને લીધે,
હિતકારક ભાવોને અહિતકારી જાણે છે, તેમજ અહિતકારી ભાવને-હિતકારી
જાણી તેમાં આસક્ત રહેતો હોય છે. આમ છતાં જ્યારે-જ્યારે મિથ્યાત્વી
આત્મા પણ સદ્બોધને પ્રાપ્ત કરી, મિથ્યાત્વનું વમન કરતો હોય છે, ત્યારે
તે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિને અભિમુખ થયેલો હોઈતે જીવ, સમ્યક્ત્વ-ગુણને પ્રાપ્ત
કરે છે.

સમ્યક્-દર્શન-પામેલો-આત્મા, શમ-સર્વેગ-નિર્વેદ-અનુકંપા અને પદ સ્થાનમાં આસ્તિક્યતા ધારણ કરીને, પશ્ચાત્તુપ્વીએ-અનુક્રમે, સમ્યક્-સ્વરૂપે-જ્ઞાન-દર્શન-આરિત્ર-તપ તેમજ વીર્યાચારમાં પ્રવર્તન કરતો થકો-પોતાની આત્મ-શુદ્ધિ કરતો હોય છે. પરંતુ-જૂઠ-ભાયા-કપટ-ભાવે કોઈ ધર્મકરણી કરતો નથી.

પાંચમા ગુણુસ્થાનકે વર્તતો આત્મા-દેશવિરતિધર હોય છે. તેથી સંસારી આગારી (મ્હી-ધન-ગેહાદિના પરિગ્રહવાળો) હોય છે. બ્યારે છઠે ગુણુ સ્થાનકે વર્તતો આત્મા પાંચ મહાવ્રતધારી સર્વવિરતિધર હોય છે. તેથી અણુગારી-સાધુ પણે વિચરતો હોય છે. છેલ્લે તેરમે ગુણુસ્થાનકે-કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનને પામેલા આત્માઓ-કેવળ ભાવે-પ્રવર્તન કરતા હોય છે. કેમકે તેમને હવે કાંઈજ સાધવાનું અર્થાત્ પ્રાપ્ત કરવાનું હોતું નથી પરંતુ ભવોપગ્રહી ચાર અઘાતી કર્મનો જ યથાવસ્થિત સ્વરૂપે ક્ષય કરવાનો હોય છે.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ પાંચે ગુણુસ્થાનકના બાહ્ય શુદ્ધ વ્યવહારને વિસ્તારથી-શાસ્ત્રાર્થથી અવિરૂદ્ધ અણીને, જે આત્માઓએ પોતાની શક્તિ અનુસાર ગુણુસ્થાન ઉપર ચઢવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે, તેવા આત્માઓ મોક્ષપદને પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે એમ અણુવું. તેમજ વળી જે આત્માઓને પોતાની આંતર-શુદ્ધિનું યથાર્થ જ્ઞાન-જ્ઞાન થયેલું હોતું નથી, તેવા આત્માઓ પણ, જે આંતર-શુદ્ધિનો લક્ષ રાખીને, નિઃશંક્ય ભાવે, યથાશક્તિ જે-જે બાહ્ય ઢાનાદિ શુભ ક્રિયાઓ કરે છે તેઓને પણ અનુક્રમે ગુણુ પ્રાપ્તિ થાય છે એમ અણુવું.

(૪)

તે કારણુ લજ્જાલલિક્ષી પણ, શીલ ધરે જે પ્રાણીજી,
ધન્ય તેહ કૃત પુણ્ય કૃતારથ, મહાનિશીથે વાણીજી:
એ વ્યવહારનથે મન ધારો, નિશ્ચય નય મત દાખ્યુંજી,
પ્રથમ અંગમાં વિતિગિચ્છાએ, ભાવ ચરણુ નવિ ભાખ્યુંજી ॥૮૩॥

ભાવાર્થ:-વળી શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે જે લોકો કેવળ લોક-લજ્જાલલિક્ષી પણ શીલવ્રતાદિનું પાલન કરે છે અર્થાત્ વિસા-જૂલ-ચોરી-મૈથુન તેમજ પરિગ્રહાદિના પાપ કર્મોથી જેમ અને તેમ અગ્રગા રહે છે, તેથી ભોગોપભોગમાં પણ અહંકાર અને આસક્તિ પૂર્વકનો વ્યવહાર કરતા નથી.

તેંઓને પણ તથાવિધ દાન-શીયળ-તપ તેમજ શુભ ભાવના આદિના પ્રમાણિક વ્યવહાર વડે, અકામ નિર્જરા કરવા સાથે વિશિષ્ટ પુણ્ય બંધ પણ થાય છે. આ સંબંધે કહ્યું છે કે—

“પાપા-પાપ ન કીજીએ તો પુણ્ય ક્રિયા-સો વાર”

આથી તે આત્મા સંસારમાં ઉત્તરોત્તર મનુષ્યગતિ તેમજ દેવગતિમાં પણ ઉચ્ચ સ્થાન-સ્થિતિ-પ્રાપ્ત કરે છે. આ વાત વ્યવહારનથે પ્રમાણ બાજુવી. પરંતુ નિશ્ચયનય દૃષ્ટિએ તો, આત્મ શુદ્ધિ વગર, અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ ગુણ પ્રાપ્ત કર્યા વગર, શુદ્ધ-સાધ્ય-સાધનદાવશત્ય ક્રિયાઓ કરનાર આત્માને ભાવ-ચારિત્રનો (જે વડે વિશેષતઃ સકામ નિર્જરા કરાય છે) પરિણામ હોતો નથી. એમ પણ પ્રથમ અંગસૂત્ર, તે શ્રી આચારાંગ સૂત્રમાં સ્પષ્ટ બાજુવેલું છે.

સાતમી ઢાળ સમાપ્ત

જહ જિણમયં પવજ્જહ, તા મા વ્યવહાર નિચ્છણ મુયહ;
इकेण विणा तित्थ, छिज्जइ अन्नेण उ तच्चं. ॥૧॥

અર્થ:-હે-મુમુક્ષુ ! જો-તું શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતના માર્ગને અનુસરવા ઇચ્છતો હોય તો, વ્યવહાર કે નિશ્ચય કોઈનો પણ-અનાહર (અપલાપ) કરીશ નહિ, કેમકે વ્યવહારનો અપલાપ કરવાથી તીર્થથી બ્રહ્મ થઈશ, અને નિશ્ચયનો અપલાપ કરવાથી-આત્માર્થથી બ્રહ્મ થઈશ.

હાળ (૮) મી

(૧)

અવર એક ભાષે આચાર, દયા માત્ર શુદ્ધ જ વ્યવહાર;
જે બોલે તેહિ જ ઉત્થાપે, શુદ્ધ કરું હું મુખ ઇમ જ પે. ॥૮૪॥

ભાવાર્થ:- કેટલાક આત્માઓને (૮૪) ચોર્યાશીલાખ જીવ નિકાયના (૫૬૩) ભેદવાળા જીવોના સ્વરૂપનું જ્ઞાન પણ હોતું નથી તેમજ તેમની મન-વચન-કાયની યોગ ચર્યાએ કરી, દ્રવ્યથી પણ જે દશ પ્રકારે (ધર્માવલી સૂત્રાનુસારી) હિંસા થાય છે તેનું સ્વરૂપ પણ જાણતા નથી, તેમજ વળી ભાવથી તો તેઓ પોતાના આત્માને તેમજ અન્ય આત્માને ઉન્નમર્ગમાં પ્રવર્તાવનાર ઉત્સૂત્ર-પ્રરૂપણા વડે, જે-તીવ્ર મિથ્યાત્વ મોહનીયાદિ કર્મનો બંધ થાય તેને પણ જાણતા નથી-તેમ છતાં બાહ્યસ્વરૂપે લોક દ્રષ્ટિએ (શાસ્ત્રાજ્ઞા વિરૂદ્ધ) પોતે છએ કાયની રક્ષા કરી રહ્યા છે. એમ કહીને વળી પુન્યાર્થે-મહારંજના કાર્યો કરાવે છે, તેઓ તો પ્રગટ-મૃષાવાદી છે, કેમકે વિષય-કષાય ભાવની નિવૃત્તિના પ્રયોજનવાળા શુભ વ્યવહારનો ઉચ્છેદ કરીને, તેઓ કેવળ પોતાની સ્વાર્થે-મનોવૃત્તિને પોષનારા વ્યવહારને જ ધર્મ વ્યવહાર-જણાવતા હોય છે.

(૨)

“જિનપૂજાદિક શુભ વ્યાપાર, તે માને આરંભ અપાર;
નવિ જાણે તે ઉતરતાં નઇ, મુનિને જીવદયા કયાં ગઇ. ॥૮૫॥

ભાવાર્થ:-યદ્યપિ-સાધુઓને, દ્રવ્ય થકી જીન પૂજા કરવાનો શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ નિષેધ છે, પરંતુ તે વચનને આરંભ-પરિગ્રહમાં આસક્ત એવા શ્રાવક વર્ગના સંબંધમાં બેડીને, જેઓ શ્રાવકોને જીનપૂજાદિક કાર્યો કરવાનો નિષેધ કરે છે, તેઓ-કુપુત્ર જેમ પોતાના બાપને જોળવવાનો પ્રયત્ન કરતો હોય છે તેમ જેઓ-શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાએ પોતે-તો જીવન-જીવવાની આહવા રાખે છે. તેમ છતાં તેમની જ પૂજા-ભક્તિ કરવાનો શ્રાવક વર્ગને નિષેધ કરે છે-તે ઉપર જણાવેલ કુપુત્ર સમાન છે એમ જાણવું. તેનું કારણ એ છે કે જેઓ સ્વચ્છ દાયારી છે, તેઓ સંવિજ્ઞ પાસિક ગીતાર્થ-પાસેથી શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની ઉત્સર્ગ-અપવાદ માર્ગે-પ્રવર્તન કરવાની આજ્ઞાનું સ્વરૂપ જાણવાની દરકાર કરતા હોતા નથી, તેથી શાસ્ત્રોને જોળવે છે, અને શાસ્ત્ર વચનોના પોતાને મન ફાવતા અર્થો કરી-પોતાની માયા વિસ્તારે છે. શાસ્ત્રમાં તો સાધુને પણ ક્વચિત્-કારણુવશે નહીં ઉતરવાનો પ્રસંગ આવે તો તેનો પણ વિધિ ખતાવેલ છે.

(૩)

જે ઉતરતાં મુનિને નદી, વિધિ જોગે નવિ હિંસા વદી;
તો વિધિ જોગે જિનપૂજના, શિવકારણ મત ભૂલો જના, ॥૮૬॥

ભાવાર્થ :-જેમ વિધિ પૂર્વક નદી ઉતરતા મુનિ અવિરાધક છે, તેમ નીચે જણાવેલ વિધિ પૂર્વક શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની મૂર્તિની પૂજા કરતા એવા આવકને પણ આરાધક બાણવો જોઈએ—

અંગ-વસન-મન-ભૂમિકા-પૂજ્યપગરણ સાર;

ન્યાય-દ્રવ્ય વિધિ-શુદ્ધતા શુદ્ધિ સાત પ્રકાર.

એ સાત પ્રકારની શુદ્ધિએ કરી શ્રી જીનેશ્વરની પૂજા કરનાર આવકને-વિરાધક નહિ પરંતુ શાસ્ત્રાજ્ઞાને અનુસરવાવડે આરાધક કહ્યો છે, અત્રે એ ખાસ સમજાવું જરૂરી છે કે ઉત્સર્ગ માર્ગ તેમજ અપવાદ માર્ગ કથંચિત્ સિન્ના સિન્ન હોઈ પરસ્પર સાપેક્ષ ભાવે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞારૂપ છે. એથી જ તો અપવાદ માર્ગ માટે પણ વિધિ બતાવેલ હોય છે, આથી જો આ શાસ્ત્રોમાં અપવાદ માર્ગનો વિધિ બતાવેલ હોવાથી, અપવાદને ઉત્સર્ગનિર્પેક્ષ સ્વતંત્ર-માર્ગરૂપ બાણુ છે, અને તે સ્વરૂપે એકાંત પ્રરૂપણા કરે છે, તેઓને પણ ઉત્સૂત્રભાષી બાણવા જરૂરી છે.

(૪)

વિષયારંભ તણો જ્યાં ત્યાગ, તેહથી લહીએ ભવજલ તાગ;

જિન પૂજમાં શુભ ભાવથી, વિષયારંભ તણો ભય નથી, ॥૮૭॥

ભાવાર્થ :-જેમ જગતમાં-ઝોટા-ઉત્તમ આત્માની હાજરીમાં વ્યસની આત્મા પણ વ્યસન સેવતો નથી અને તે ઝોટા પુરુષની અદ્ય સાચવે છે, તેમ જેમણે ભાવથી પણ શ્રી જીનેશ્વર પરગાથાની આજ્ઞાને સ્વીકારેલ છે. તેવા ઉત્તમ આત્માઓ શ્રીજીનેશ્વર પરમાત્માની મૂર્તિ-સમક્ષ, વિષય કપાયનો-ત્યાગ કરીને, તેમની સેવા-ભક્તિ કરતા હોઈ, તે-થકી તેમને અવશ્ય અપૂર્વ-લાભો પ્રાપ્ત થતા હોય છે અર્થાત્ વિષય-કપાય ભાવ પ્રતિ, કંટ્રોલ કરવાની પોતાની શક્તિના માપનું, ભાન તો તેઓને અવશ્ય થાય જ છે.

(૫)

સામાયિક પ્રમુખ શુભભાવ, યદ્યપિ લઈએ ભવજલ નાવ;

તો પણ જિનપૂજાએ સાર, જનનો વિનય કહ્યો-ઉપચાર ॥૮૮॥

ભાવાર્થ:—યદપિ—દેશવિરતિ તેમજ સર્વવિરતિ પણાનો સામાયિક ધર્મ, તે શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે, તેમ છતાં તેના કારણરૂપ શ્રુત સામાયિક અને તેમાં પ્રધાન કારણરૂપ સમ્યક્ત્વ ગુણની પ્રાપ્તિનું પ્રધાન કારણ તે શ્રી જીનેશ્વર—ભગવંતની સાચી—ઝોળપાણુ છે. તે પ્રાપ્ત કરવા માટે તેમની દ્રવ્ય—ભાવથી પૂજ—ભક્તિ કરવી તે, વાસ્તવમાં તો—પોતાના ચારે પ્રકારના સામાયિક ભાવની શુદ્ધિ—વૃદ્ધિનું અવિસંવાદી નિમિત્ત કારણ છે. આ રીતે નિમિત્ત કારણમાં કર્તાના યથાનય્ય પ્રયત્ન વિશેષથી, કારકતા પ્રગટે છે જે થકી ઉપદાનકારણમાં કાર્ય—પરિણામ નીપજતો હોય છે એમ બહુવું, અન્યથા નિમિત્ત, માત્ર નિમિત્ત છે.

(૬)

આરંભાદિક શંકા ધરી, જે જિનરાજ ભક્ત પરિહરી;

દાન—માન—વંદન—આદેશ, તો તુજ સમળો પડ્યો કલેશ. ॥૮૬॥

ભાવાર્થ:—જે કોઈ ગૃહસ્થ—શ્રી જીનપૂજને સાવધ, આરંભ રૂપ ગણી, ત્યાગ કરે છે, તે શું સમસ્ત શુભ ક્રિયાઓ—જેવી કે દાન આપવું, શુર્વાદિકાને માન આપવું, વંદનાદિ કરવા, તેમની સન્નુષ જવું—તેમજ ન્યાયનીતિ—પૂર્વક વ્યાપાર કરવો—આદિ વ્યવહારની સર્વ ક્રિયાઓનો પણ ત્યાગી છે ? જે વ્યવહારની ક્રિયાઓનો આજે—તે ત્યાગી નથી જ તો પછી જે કેવળ—આત્મોપકારી છે એવી જિન પૂજ નહિ કરવાથી તેને શું લાભ થશે ?

(૭)

સ્વરૂપથી હીસે સાવધ, અનુભંધે પૂજા નિરવધ;

જે કારણ જિનગુણ બહુમાન, તે અવસર વરતે શુભ ધ્યાન ॥૮૭॥

ભાવાર્થ:— શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની દ્રવ્ય પૂજ—આરંભ—પરિગ્રહધારી શ્રાવકોને પોત—પોતાની શક્તિ અનુસારે—નિવિધ ઉત્તમ દ્રવ્યોથી—કરવાની કહી છે. તે પણ જેમ અને તેમ પોતામાં—રાગ—દ્વેષાદિ દોષોની હાની થાય, તેવા ભાવથી કરવાની છે. કેમકે શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માનું ચારે નિર્લેપે લેવાતું આલંબન—આત્માને જિન બનાવવા સમર્થ છે. એટલે કે ઉત્તરોત્તર—નામથી—સ્થાપના, સ્થાપનાથી દ્રવ્ય, તેમજ દ્રવ્ય નિર્લેપથી પણ ભાવ નિર્લેપનું આલંબન વિશેષ ઉપકારી થાય છે. આથી જ્યારે—જ્યારે જે—જે આત્મા—આત્મ શુદ્ધ્યે—જે—જે નિર્લેપે શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માનું આલંબન લે છે તે વખતે તે શુભ ધ્યાનગણો હોવાથી—તેને વિશેષતઃ કર્મ—નિર્બંધરૂપ ફળની પ્રાપ્તિ યાય છે, તેથી તેની સમસ્ત દ્રવ્ય ક્રિયા (મન—વચન—કાર્યયોગની પ્રવૃત્તિ) તે અનુભંધે (પરિણામે—ફળસંબંધે) નિરવધ કહી છે.

(૮)

જિનવર પૂજા દેખી કરી, ભવિયણુ ભાવે ભવજલ તરી;

છ કાયના રક્ષક હોય વલી, એહ ભાવ જણે કેવળી. ॥૯૧॥

ભાવાર્થ:—શ્રી જીનેશ્વર ભગવતની આજ્ઞાને દૃઢ્યમાં રાખી જે-જે આત્માઓ આત્મ શુદ્ધ્યર્થે જે-જે અતુષ્ઠાનો (મન-વચન-કાયયોગની)-પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે થકી તે આત્મામાં છએ કાયના જીવોની રક્ષા કરવાનો પરિણામ વધે છે એટલું જ નહિ—આજ્ઞા-પૂર્વક અતુષ્ઠાન કરનારની ક્રિયા જોઈને, અન્ય આત્મામાં પણ પોતાના આત્મ-શુદ્ધ્યર્થે એહી જ કરવા યોગ્ય છે, એવો ભાવ પ્રગટે છે. એવું શ્રી કેવળી ભગવંતોએ કેવળજ્ઞાનથી જાણીને—આત્માથી આત્માઓ માટે—આત્મ શુદ્ધ્યર્થે—પોતા-પોતાને યોગ્ય અર્નેકવિધ-માર્ગ (આરાધકતાનું સ્વરૂપ) બતાવેલ છે. આ માટે પ્રત્યેક આત્માએ—પોતાના સ્થાન-સ્વરૂપનો વિચાર કરીને, પોતાના આત્માની શુદ્ધિ થાય તે માર્ગને અનુસરવું જોઈએ. પરંતુ ગાહરીયા પ્રવાહની માફક લોક દેખાદેખી યા તો પાખંડી કુચુરૂએ પ્રવર્તાવેલ પાપાચારમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ નહિ.

(૯)

જલ તરતાં જલ ઉપર યથા, મુનિ ને દયા ન હોએ વૃથા;

પુષ્પાદિક ઉપર તિમ જણુ, પુષ્પાદિક પૂજને ઠાણુ. ॥૯૨॥

ભાવાર્થ:—શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોની દ્રવ્યથી (સચિત્ત-પુષ્પો વગેરેથી) પૂજા કરનાર ગૃહસ્થોને સચિત્ત વસ્તુ વાપરવા સંબંધે—ઉપયોગ પૂર્વક (જયણાએ) પ્રવર્તવાનું કહ્યું છે, જમ મુનિ ભગવંતોને પણ આજ્ઞાએ (ઉપયોગ શુદ્ધિએ) અર્થાત્-પાંચ સમિતિ-તેમજ ત્રણ ગુપ્તિ ધર્મમાં પ્રવર્તન કરતાં આરાધક પણ કહ્યું છે અન્યથા—અવિધિએ—મતિ કંદપનાએ પ્રવર્તન કરનાર કદાચ પ્રગટ સ્વરૂપે અહિં સક હોય તો પણ તેને વિરાધક કહ્યો છે.

(૧૦)

તો મુનિને કિમ નહિ પૂજના, એમ તું શું ચિંતે શુભમના;

રોગીને ઔષધ સમ એહ, નીરોગી છે મુનિવર દેહ. ॥૯૩॥

ભાવાર્થ:—શ્રી જીનેશ્વરની વિવિધ-દ્રવ્યાદિકથી પૂજા કરનાર આત્માને, જે ઉપયોગ શુદ્ધિએ લાભ જ યાય છે તો મુનિ ભગવંતોએ પણ તે કરવી જોઈએ એવું

કહેનારને પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જી જણાવે છે કે શાસ્ત્રમાં પ્રભુ આજ્ઞાએ પ્રવર્તન કરનારને ઉપયોગ શુદ્ધિ કહી છે. તે માટે મુનિ ભગવંતો-તો નવવિધ પત્રિહના ત્યાગી હોઈ તેમને-દ્રવ્યાદિક-ગ્રહણ કરીને પ્રભુ પૂજ કરવી યુક્ત નથી, કેમકે પ્રભુ પૂજ તે રોગીને (ગૃહસ્થને) ઔષધ લેવા રૂપે ઉપકારક છે. જ્યારે મુનિ ભગવંતોએ તો પ્રથમથી જ પરિગ્રહનો તેમજ સમસ્ત સચિત્ત દ્રવ્યોનો સ્પર્શ કરતા માત્રનો પણ ત્યાગ કરેલો છે. તે માટે “પ્રથમ ખરડીને પછી ધોવા બેસવું.” તે મૂર્ખાઈની ચેષ્ટા મુનિ-ભગવંતો કરતા નથી-તેમને કરવી યોગ્ય પણ નથી એટલું જ નહિ બે તેઓ ચેન-કેન પ્રકારે કરે તો વિરાધક થાય છે. તેમ પણ શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવેલ છે, આથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે જેઓ ગૃહસ્થપણાનું જીવન જીવી રહ્યા છે. તેમને શ્રી જીન પૂજ (ત્રિવિધ-દ્રવ્યાદિથી શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબ) કરવી આત્માર્થ-ઉપકારી છે. તેમ જતાં શ્રાવકને શ્રીજીનપૂજનો નિષેધ કરનાર, ઉત્સૂત-પ્રરૂપણા કરનાર પાપંડી સાધુ, અવશ્ય અનેકવિધ પાપાચારોને-પ્રગટ-અપ્રગટ ભાવે આચરવાવાળો હોય છે.

આઠમી ઢાળ સમાપ્ત

મગ્ધન ગુણઠાણેર્હિ, ચ ઉ દસ ય હવંતિ તદય અમુદ્ધનયા;
વિળ્લેયા સંસારી, મન્વે સુદ્ધા ઉ સુદ્ધનયા ॥૧॥

અર્થ:- સંસારી જીવને પ્રાપ્ત થીતે માર્ગણા, તેમજ થીત-શુભસ્થાનકલું સ્વરૂપ નિશ્ચય-શુદ્ધનયની દૃષ્ટિએ તો-અશુદ્ધ છે. જ્યારે વ્યવહારનયની દૃષ્ટિએ-તે-સર્વેને પૂર્વાપરની અપેક્ષાએ શુદ્ધાશુદ્ધપણું બધુ જરૂરી છે. અન્યથા એકાત પહે મિથ્યા-વિપચયપણું પ્રાપ્ત થશે.

ઢાળ નવમી

(૧)

ભાવસ્તવ મુનિને ભલોજી, ખેઉ ભેદે ગૃહી ધાર;
ત્રીજે અધ્યયને કહોજી, મહાનિશીથ માઝાર.

સુણો જીન તુજ વિણ કવણ આધાર. ૧૯૪૧

ભાવાર્થ:—સર્વ વિરતિધર સાધુ ભગવંતોના—વિધિ-નિષેધને જણાવનાર આગમ-સૂત્રોમાંના મહાનિશીથ સૂત્રમાં જણાવ્યું છે કે, સાધુઓએ—દ્રવ્ય પૂજ કરવી, કરાવવી કે અનુમોદના ચોગ્ય નથી. પરંતુ કેવળ ભાવ પૂજ જ તેઓએ કરવી યુક્ત છે. જ્યારે ગૃહસ્થ—ઉત્તમ શ્રાવકોએ તો, પોતાને ભાવ પૂજનું કારણ બને તેવી દ્રવ્ય પૂજ પણ યથાશક્તિ કરવી જોઈએ. ઉપર જણાવ્યા મુજબ શ્રી જીનાજ્ઞાને યથાતથ્ય સ્વરૂપે નહિ સમજનાર ગૃહસ્થ—તેમજ સાધુ બંને વિરાધક ભાવને પામે છે.

(૨)

વલી તિહાં ફળ દાખીયું જી, દ્રવ્ય સ્તવનું રે સાર;
સ્વર્ગ આરમું ગેહિને જી, એમ દાનાદિ ચાર...

સુણો જીન ૦ ૧૯૫૧

ભાવાર્થ:—શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રમાં ગૃહસ્થને શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની દ્રવ્ય-પૂજના પૂન્ય થકી બારમા દેવલોક સુધી જવાની મર્યાદા છે, તેમજ દ્રવ્ય થકી દાનાદિ ચાર એટલે દાન—શીયળ—તપ તેમજ ભાવના ધર્મ એ ચારે થકી પણ ગૃહસ્થ તો બારમા દેવલોક સુધી જ જઈ શકે છે. એમ શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે. જ્યારે ભાવ વિશુદ્ધિએ તે, ગૃહસ્થ ક્ષિંગે કેવળજ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. તેમજ—કેવળ દ્રવ્યથી—ઉત્કૃષ્ટ ભાવે, સર્વવિરતિપણાનું જીવન—જીવનાર સાધુ-નવ ઐવેયક સુધી જઈ શકે છે, આથી સ્પષ્ટપણે સમજવાનું એ છે કે વિશેષતઃ પુણ્ય બંધના કારણમાં પણ વિષય-કષાયની મંદતા રૂપ વિરતિ પણાની મુખ્યતા છે. જ્યારે ભાવ વિશુદ્ધિએ તો, કોઈપણ આત્મા કેવળજ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત કરી—મોક્ષે જઈ શકે છે.

(૩)

છટ્ઠે અંગે દ્રૌપદીજી, જીન પ્રતિમા પૂજેય;
સૂરિયાલ પરે ભાવથીજી, એમ જીનવર કહેય.

સુણો—જીન ૦ ૧૯૬૧

(૪)

નારદ આઁયે નવિ થઈછ, ઉભી તેહ સુખણુ;
તે કારણુ તે શ્રાવકાણ, બાપે આળ અબણુ.

સુણો-જિન૦ ૥૯૭૥

(૫)

જિન પ્રતિમા આગળ કહ્યોછ, શકસ્તવ તેણે નાર;
અણે કુણુ વિણુ શ્રાવિકાણ, એહ વિધ હૃદય વિચાર.

સુણો-જિન૦ ૥૯૮૥

(૬)

પૂજે જિન પ્રતિમા પ્રતેછ, સૂરિયાલ સુરરાય;
વાંચી પુસ્તક રત્નનાંછ, લેઈ ધરમ વ્યવસાય.

સુણો-જિન૦ ૥૯૯૥

(૭)

રાયપસેણી સૂત્રમાંછ, મોહોટો એહ પ્રબંધ;
એહ વચન અણુ માનતાછ, કરે કરમનો બંધ.

સુણો-જિન૦ ૥૧૦૦૥

ભાવાર્થ:- હવે પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જ. ઐતિહાસિક દષ્ટિએ, સૂત્રાનુસારે ધર્મ-કથાનુયોગનો આશ્રય લઈને જણાવે છે કે છકા-અંગ સૂત્ર તે-જ્ઞાતાધર્મકથા સૂત્રમાં, પાંચ પાંડત્રની પત્ની-સતી દ્રૌપદીએ, શ્રી જીનેશ્વર ભગવતની પૂજા સૂર્યાભિ-દેવના ભાવ તુલ્ય કરી છે, એમ કહ્યું છે. વળી-તેણે શકસ્તવનો પાઠ તે નમુદ્યુણુ સૂત્રથી ભાવપૂજા પણ કરી છે એમ જણાવ્યું છે તેથી તે શ્રાવિકાઓનો આચાર છે એમ સ્પષ્ટ સમજાય છે. વળી સૂરિયાલ દેવે પણ દેવલોકમાં પણ જીનમંદિરે-જીનપૂજા કરી છે. એ હકીકત શ્રી રાયપસેણી સૂત્રમાં જણાવેલી છે.

(૮)

વિજયદેવ વક્તવ્યતાછ, જીવાભિગમેરે એમ;
જો થિતિ છે એ સુર તણીજ, તો જિન ગુણુ થુતિ કેમ.

સુણો-જિન૦ ૥૧૦૧૥

(૯)

ભાવાર્થ:- વળી શ્રી જ્ઞાનાભિગમ સૂત્રમાં પણ ત્રિજ્યદેવે-શ્રી જિનપૂજ કરી છે તે અધિકાર છે, અત્રે એ સમજવું પાસ જરૂરી છે કે, દેવો પણ બે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની યથાશક્તિ પૂજ કરે છે તો તેઓ શા માટે તેમ કરતા હશે ?

સિદ્ધારથ રાચે કર્યાંજ, યાગ અનેક પ્રકાર;

કલ્પસૂત્રે એમ ભાખિયુંજ, તે જિનપૂજ સાર.

સુણો-જિન ૧૧૦૨૥

(૧૦)

શ્રમણોપાસક તે કહ્યાંજ, પહેલા અંગ મઝાર;

યાગ અનેરા નવિ કરેજ, તે જાણો નિરધાર.

સુણો-જિન ૧૧૦૩૥

(૧૧)

એમ અનેક સૂત્રે લણ્યું જ, જિન પૂજ ગૃહિ કૃત્ય;

જે નવિ માને તે સહીજ, કરશે બહુલવ નૃત્ય.

સુણો-જિન ૧૧૦૪૥

ભાવાર્થ:- વળી શ્રી કલ્પસૂત્ર-જે યૌદ્ધપૂર્વધારી-શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીજીનું રચેલ છે અને જે હાલમાં પૃથુષણામાં વર્ષો-વર્ષ વંચાય છે. તેમાં શ્રી મહાવીર પરમાત્માના પિતાશ્રી સિદ્ધાર્થ રાજાએ, જેઓ પ્રથમ અંગ સૂત્ર તે આચારાંગ સૂત્રમાં જણાવ્યા મુજબ શ્રમણોપાસક આવક હતા, તેમણે પણ અનેક પ્રકારનાં યાગ (વિવિધ પ્રકારે જિનપૂજાઓ) કરાવેલ છે, એમ સ્પષ્ટ જણાવેલ છે. આથી હતામ ગૃહસ્થ-શ્રાવકોએ-શ્રી જિનપૂજાને-પોતાના આત્મ શુદ્ધ્યર્થે-કર્તવ્ય સમજવું બેઝંખ, તેને બદલે હલ્દે તેનો વિરોધ કરનારાઓ, ખરેખર તો, શ્રી જિનેશ્વર ભગવંત પ્રત્યે, પોતાનો દ્વેષ પ્રગટ કરી રહ્યા છે, કેમકે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની દ્રવ્ય-ભાવપૂજાનો વિરોધ કરનારાઓ, તલવારની ધાર પર ચાલવાની ક્રિયા યકી પણ, વિરોધ-મુરકેલ એવી, શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાનું પાલન, કેવી રીતે કરતા રહેશે ? એ વિચારવા બેવી બાબત છે, કેમકે મન-વચન-કાય યોગની શુભ ક્રિયાના આધાર વગર, કેવળ શુદ્ધ આત્મોપયોગનું સ્વરૂપ કેવી રીતે-સમજ-સમજવી શકાય ?

નવમી હાથ સમાપ્ત

ઢાળ દશમી

(૧)

અવર કહે પૂનઢિક ઢામ, પુણ્યબંધ છે શુભ પરિણામ;
ધર્મ ઢહાં તે નવિ કોઇ દીસે, જેમ વ્રત પરિણામે મન ઢીસે.

॥૧૦૫॥

ભાવાર્થ:-કેટલાક યોગ ક્રિયા સંબંધે ઐકાંત દષ્ટિવાદી જીવો, ઐમ કહેતા ફરે છે કે જ્યાં સુધી-જીવ યોગ ક્રિયા કરતો હોય છે, ત્યાં સુધી તેને ઐકાંતે તે થકી કેવળ પુણ્ય-પાપનો બંધ જ થતો હોય છે. અર્થાત્ શુભ ક્રિયાથી પુણ્યબંધ અને અશુભ ક્રિયાથી પાપબંધ થાય છે, તે માટે દાન પૂનઢિક સર્વે કરણી માત્ર પુણ્યબંધનું કારણ હોઇ આત્માર્થી-આત્માએ તે કરવા યોગ્ય નથી. આત્માર્થી આત્માએ તો કેવળ વ્રત-પરિણામમાં જ અર્થાત્ કેવળ-ત્યાગ પરિણામનો જ વ્યવહાર કરવો ભેઈએ. આવું બોલનાર મિથ્યાવાદીઓ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ પ્રરૂપેલ નિશ્ચય શુદ્ધિનું સ્વરૂપ તેમજ વ્યવહાર શુદ્ધિનું સ્વરૂપ સાપેક્ષ ભાવે-ભણતા ન હોવા છતાં સ્વમતિ કલ્પનાએ બંને પક્ષે ઐકાંત પક્ષપાતમાં પડી-ઉત્સૂત-પ્રરૂપણાએ કરી-સ્વ-પર-ઉભય-આત્મા-ઓને-આત્માર્થીથી નષ્ટ-ભષ્ટ કરતા હોય છે.

(૨)

નિશ્ચય ધર્મ ન તેણે જાણ્યો, જે શૈલેષી અંત વખાણ્યો;
ધર્મ-અધર્મ તણો કાય કારી, શિવ સુખ દે જે ભવજલ તારી.

॥૧૦૬॥

ભાવાર્થ:-ઉપર જણાવ્યા સુજબ શુભ યોગ ક્રિયાનો, ઐકાંત નિષેધ કરનારા, એ સમજતા હોતા નથી કે, જ્યાં સુધી આત્મા ચૈદ્દમા ગુણસ્થાનકે, અયોગી થઈને, શૈલેષી અવસ્થા પામેલી હોતો નથી, ત્યાં સુધી ચૈદ્દયિકભાવે તેને ક્રિયાવાળો જ શાસ્ત્રમાં જણાવ્યો છે. વળી આ યોગ ક્રિયા પણ ક્ષાયોપશમિક ભાતવાળાને ઐકાંતે શુભ કે અશુભ હોતી નથી કેમ કે શુભ-અશુભ બંને પ્રકારનો કર્મ-બંધ જીવ પ્રત્યેક સમયે કરતો હોય છે. એટલું જ નહિ તે-તે પ્રત્યેક સમયે મોક્ષાર્થી જીવ-સંવર-નિર્જરાના પરિણામ-પ્રવૃત્તિ વડે પૂર્વ કર્મોની વિશેષતઃ નિર્જરા (ક્ષય) પણ કરતો હોય છે. કેવળ એવંભૂત નય દષ્ટિની શુદ્ધ ક્રિયા તો જીવ-જ્યારે સર્વથા કર્મનો બંધ કરતો ન હોય, તેમજ સર્વ કર્મનો ઐકી સાથે કાય કરતો હોય છે-તે (૧૪) ચૈદ્દમા

શૈલેષીકરણના અંત સ્વરૂપમાં શાસકારોએ જણાવી છે. આથી ચોથા સમ્યગ્ દષ્ટિ ગુણુસ્થાનથી આરંભી-ચૌદમા ગુણુસ્થાન સુધીની આત્માની ઉપયોગ શુદ્ધિ પૂર્વકની જે-જે પરિણામ શુદ્ધિ તેમજ જે-જે યોગ શુદ્ધિ તેને ઉત્તરોત્તર સાધ્ય-સાધન દ્વારા આત્માર્થ સાધક ધર્મ સમજવો જરૂરી છે. અન્યથા શુભ ક્રિયાનો સર્વથા નિષેધ-તે પાપકારી-(પાપ પ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન આપનારો) બાણવો.

(૩)

તસ સાધન તું જે-જે દેખે, નિજ-નિજ ગુણુ ઠાણને લેખે;

તેહ ધરમ વ્યવહારે બાણી, કારજ કારણ એક પ્રમાણી, ૥૧૦૭૥

ભાવાર્થ:-પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ ચોથા ગુણુસ્થાનથી આરંભી, ઉત્તરોત્તર પરિણામ પ્રવૃત્તિની શુદ્ધિએ, આત્માની શુદ્ધિ કરતો આત્મા, કાર્ય-કારણ સાપેક્ષતાને અનુસરવા-વાળો હોઈ, આરાધક છે. અન્યથા મતિ-કલ્પિત ભાવે ગમે તેવી-ભાવ વિશુદ્ધિ યા ગમે તેવી બાહ્ય અહિંસક પ્રવૃત્તિ તે મિથ્યા બાણવી. આ સંબંધે નીચેની ચૌભંગી શાસ્ત્રાર્થથી અવિરુદ્ધ વિચારવી.

[૧] તણુ શક્ય રહિત, આત્મ શુદ્ધ્યર્થે, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-આશ્રિત તેમજ તપાદિ ગુણો થકી, ઉપયોગ શુદ્ધિ પૂર્વકનો, સમસ્ત (યથાર્થવિધિ-નિષેધરૂપ) યોગ વ્યાપાર તે શુદ્ધ વ્યવહાર બાણવો. જે થકી વિશિષ્ટ પ્રુણ્યબંધ પણુ થાય છે તેમજ સવિશેષ સકામ નિર્જરા થકી મોક્ષ પ્રાપ્તિ પણુ થાય છે.

[૨] સમ્યક્ત્વ ગુણુ રહિત પણુ, અનિદાન પણુ સ્વચ્છંદે કરાતી સમસ્ત શુભ યોગ (મન-વચન-કાયા)ની પ્રવૃત્તિ, તેમજ પરિસહ-ઉપસર્ગ સહન કરતો આત્મા પણુ, વિશિષ્ટ પ્રુણ્ય કર્મનો બંધ કરી દેવલોકમાં બળ છે. પરંતુ સમ્યક્ત્વ પામ્યા પૂર્વે સકામ નિર્જરા (આત્મ શુદ્ધિ) કરી શકતો નથી, અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ પામેલો આત્મા-પરિસહ ઉપસર્ગ સહન કરી જલ્દી મોક્ષ મેળવે છે એમ બાણવું.

[૩] આત્મ શુદ્ધિના લક્ષ પૂર્વક, વિષય-કષાયનો નિગ્રહ કરીને, વ્યવહાર સમક્ષિત વડે, અર્થાત્ મિથ્યાત્વ-વમતા જીવ વડે કરાતા સમસ્ત શુભ વ્યવહાર વડે, પ્રુણ્યબંધ જરૂર થાય છે પરંતુ તે, સાથે-તે સમ્યક્ત્વાદિ ગુણુ પ્રાપ્તિનો પણુ હેતુ હોઈ સમ્યક્ત્વાદિ ગુણુ મેળવ્યા પછી જ તેને મોક્ષ-પ્રાપ્તિનું પરંપરાએ કારણ કહેવું યુક્ત છે.

[૪] ભવાગિન દ્વી પણુ કરાતી, સમસ્ત શુભ-ક્રિયાઓ વડે, પણુ જીવને કિંચિત્ પ્રુણ્યબંધ જરૂર થાય છે. પરંતુ તે સાથે વિશેષ સ્વરૂપે-મિથ્યાત્વ ગોહનીય કર્મનો

ખંધ પણ થતો હોય તે પ્રુણખંધ તેને-ભવ શ્રમણમાં વધારો કરાવનાર થાય છે.
આ માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે- :

- (૧) “સ્થવિત્તા પુવ્વકમ્માઈ, સંજમેણ તવેણ ચ;
સિદ્ધિમગ્ગ મણુપત્તા, તાદ્દણો પરિનિવ્વુદ્દે-ચિ-વેમિ”
- (૨) “દુક્કરાઈં કરિ-ત્તાણં, દુસ્સહાઈં સહેતુ ચ;
કે હત્થ દેવલોપસુ, કેહ સિજ્ઞંતિ નિરયા”
- (૩) “નિશ્ચય દદિ ચિત્ત ધરીણ, પાળે જે વ્યવહાર;
પ્રુણવંત તે પામશેણ, ભવ સમુદ્રનો પાર”
- (૪) “આહારોપધિ પૂજદ્ધિ, ગૌરવ પ્રતિવંધતઃ;
મવામિનંદી યાં કુર્યાત્, ક્રિયાં સાધ્યાત્મ વૈરિણી”

(૪)

એવંભૂત તણો મત ભાખ્યો, શુદ્ધ દ્રવ્ય નય એમ વલી દાખ્યો;
નિજ સ્વભાવ પરિણતિ તે ધર્મ, જે વિભાવ તે ભાવ જે કર્મ. ૥૧૦૮૥

ભાવાર્થ:-આત્મ નિશુદ્ધિરૂપ કાર્યને લક્ષમાં રાખીને, શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક તેમજ શુદ્ધ પર્યાયાર્થિક નય દષ્ટિએ વિચારીએ તો જે-જે શુભયોગ વડે જટલો-જટલો પ્રુણખંધ થાય છે, તે દ્રવ્યાર્થિક નયની શુદ્ધતા છે. તે સાથે-તે આત્માનો જે આત્મશુદ્ધિ તરફનો જે કથચિત્ શુદ્ધ ઉપયોગ પ્રવર્તે છે તે થકી જે નિર્જરા થાય છે તે પર્યાયાર્થિક નયની શુદ્ધતા છે. શાસ્ત્રાનુસારે સંપત્તિ સંબંધે-પ્રથમના ત્રણ-કિંવા-ચાર દ્રવ્યાર્થિક છે. અને પાછળના ત્રણ પર્યાયાર્થિક છે. તે મુજબ અન્ને-આત્મ-તત્ત્વને દ્રવ્યાર્થિક, તેમજ પર્યાયાર્થિક ઉભયનય સંબંધે પણ નિશ્ચય-વ્યવહાર ઉભય સ્વરૂપી શુદ્ધતાનો વિચાર કરાવ્યો છે. કેમકે દ્રવ્ય અને પર્યાય કથચિત્ સિન્નાસિન્ન હોઈ દ્રવ્ય-પર્યાય સ્વરૂપમાં જેવી-જેવી આત્મશુદ્ધતા થા અશુદ્ધતા જે-જે સ્વરૂપે પ્રાપ્ત થાય છે તે-તે સ્વરૂપે તે જીવને, તે-તે નય દષ્ટિએ-અર્થાત્ નિશ્ચય-વ્યવહારથી શુદ્ધ યા અશુદ્ધ વિચારી શકાય છે. આથી જ તો શાસ્ત્રમાં સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માને પર્યાયાર્થિક નયદષ્ટિએ શુદ્ધ કહ્યો છે, તેમજ મિથ્યાદષ્ટિ આત્માને દ્રવ્યાર્થિક તેમજ પર્યાયાર્થિક ખંધે નયદષ્ટિએ અશુદ્ધ જણાવેલ છે. તેમ છતાં ક્ષયોપશમભાવે કથચિત્ શુદ્ધતા પણ જણાવી છે. આ સંબંધે વિશેષતઃ સમજવું કે દ્રવ્ય અને પર્યાય જેમ કથચિત્ સિન્નાસિન્ન છે, તેમ

યોગક્રિયા અને ઉપયોગ ક્રિયા પણ બિન્નાબિન્ન છે. આ સ્વરૂપમાં પણ વિશેષતઃ એ સમજવાનું છે કે ઉપયોગ થકી-યોગ ક્રિયાનું અભિન્નપણું, વ્યવહારથી છે, પરંતુ શુદ્ધ પર્યાયનું દ્રવ્યથી અભિન્નપણું નિશ્ચય સાપેક્ષ છે.

(૫)

ધર્મ શુદ્ધ-ઉપયોગ સ્વભાવ-પુણ્ય પાપ શુભ અશુભવિભાવ;
ધર્મ હેતુ વ્યવહાર જ ધર્મ, નિજ સ્વભાવ પરિણતિનો મર્મ, ॥૧૦૮॥

ભાવાર્થ:-પ્રત્યેક સંસારી આત્મા પ્રત્યેક સમયે-શુભ તેમજ અશુભ યોગ પ્રવૃત્તિવાળો, તેમજ કથંચિત્-શુદ્ધ તેમજ અશુદ્ધ ઉપયોગ સ્વભાવમાં પણ પ્રવર્તેલો હોય છે. તેના કાર્ય સંબંધે-શુભ-અશુભ કર્મનો-કર્મબંધ, અને સકામ યા અકામ કર્મ નિર્જરા પણ કરેલો હોય છે. આ બંને પ્રવૃત્તિમાં, યોગ પ્રવૃત્તિનો હેતુ ઉદ્ધિત કર્મ છે. જ્યારે ઉપયોગ પરિણામનો હેતુ આત્માની ક્ષયોપશમભાવની શુદ્ધતા તેમજ અશુદ્ધતા છે. આ બંને યોગ-ઉપયોગના સ્વરૂપને સપ્તનય સાપેક્ષ ભાવે ગુણસ્થાનક વિશેષથી ગીતાર્થ ગુરુ ભગવંત પાસેથી સમજી લેવું ખૂબ જ જરૂરી છે. ઉપરની હકીકતથી એ સ્પષ્ટ સમજવું જરૂરી છે કે યોગ પ્રવૃત્તિ (મન-વચન-કાયાની પ્રવૃત્તિ) તે પણ આત્માનું જ કર્મજન્ય સ્વરૂપ છે. કેમકે જડ-પુદ્ગલ દ્રવ્ય-તો અકર્તા દ્રવ્ય છે, તેથી મડકું કંઈ જ કરી શકતું નથી તે પ્રત્યક્ષ જણાય છે. આથી આત્મ શુદ્ધિના લક્ષ્યપૂર્વક (ઉપયોગ શુદ્ધિએ) પ્રવર્તતા સમસ્ત શુભ યોગને વ્યવહારથી ધર્મ કહેવો તે-તત્ત્વતઃ અવિરૂદ્ધ છે.

(૬)

શુભ યોગે દ્રવ્યાશ્રવ થાય, નિજ પરિણામ ન ધર્મ હણાય;
યાવત્ યોગ ક્રિયા નહી થંભી, તાવત્ જીવ છે યોગારંભી. ॥૧૧૦॥

ભાવાર્થ:-ઉપરની હકીકતથી એ સ્પષ્ટ સમજાયું હશે કે, જ્યાં સુધી આત્માને કર્મોદયે દેહનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી-દેહ દ્વારા થતી તમામ શુભ યા અશુભ ક્રિયાવડે-તે જીવ પુણ્યકર્મ અને પાપકર્મના આશ્રવવાળો છે. તેમજ પ્રત્યેક સમયે આત્મા પોતાની શુદ્ધ જ્ઞાનાદિ ચેતના પરિણામનો પણ કર્તા હોઈ, તે થકી જ વિશેષતઃ કર્મ નિર્જરા કરે છે, તેને નિશ્ચય ધર્મ જણવો. કેમકે તે થકી આત્મા નિરાવર્યતા પ્રાપ્ત કરે છે, અત્રે એ વાત ખાસ ધ્યાનમાં

રાખવાની છે. કે જ્યાં સુધી આત્માને જવા-જેવા કષાય પરિણામ થાય છે ત્યાં સુધી તે આત્મા મન-વચન-કાય યોગ દ્વારા ગ્રહણ કરેલ અષ્ટવિધ કર્મોમાં, પોતાના રાગ-દ્વેષાદિ પરિણામ મુજબ તીવ્ર મંદ સ્વરૂપે અનુભાગ (સંબંધ) તેમજ સ્થિતિ વિશેષ (તે કર્મ ભોગવવા યોગ્યકાળનું પરિમાણ) નો પરિણામ પણ સર્જને તેના પોતાના સમસ્ત આત્મપ્રદેશોની સાથે-ક્ષીર-નીર-વત્ બંધ કરે છે.

(૭)

મલિનારંભ કરે જે કિરિયા, અસદ્દારંભ તણને તરિયા;
વિષય કષાયાદિને ત્યાગે, ધર્મ મતિ રહિ એ શુભ ભાગે. ॥૧૧૧॥

ભાવાર્થ:-મુખ્ય પણે તો મલિન આરંભ એટલે હિંસાદિ (૧૮) પ્રકારની પાપકરણી, તે વિષય લોહુપતા તેમજ કષાય પરિણામને વશવર્તી પણે સંસારી જીવો અનાદિ-કાળથી કરતા આવ્યા છે અને કરે છે. પરંતુ જ્યારે-જ્યારે-જે-જે જીવને સદ્ગુરૂના યોગે-યોગાવચંકતા પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે ત્યારે તે-તે જીવો જમ બને તેમ વિષય-કષાયથી નિવર્તન પામતા માટેની-આત્મશુદ્ધિકારક પ્રશસ્ત યોગ (મન-વચન-કાય) પ્રવૃત્તિનો આદર કરે છે. આવી પ્રવૃત્તિઓને શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ પણ સમ્યગ્-જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર ગુણની પ્રાપ્તિની હેતુતાએ ધર્મ પ્રવૃત્તિ (ધર્મપુરૂષાર્થ) રૂપે જણાવેલ છે અને તેના કાર્ય સ્વરૂપે-કર્મ નિર્જરણે મોક્ષ પુરૂષાર્થ જણાવેલ છે.

(૮)

સ્વર્ગ હેતુ જે પુણ્ય કહીએ, તો સરાગ સંયમ પણ લીએ;
બહુ રાગે (શુભભાવે) જે જનવર પૂએ, તસ મુનિની પરે પાતક ધૂએ.

॥૧૧૨॥

ભાવાર્થ:-અત્રે જે કાઈ એમ વિચારે કે પુણ્ય બંધ થાય તેવી કાઠપણું ક્રિયા ન-જ કરવી બેઠાએ તો તેણે સમજવું બેઠાએ કે સરાગ-સંયમ, એટલે મુનિપણાની ક્રિયા પણ સ્વર્ગાદિનું કારણ છે, તો શું મુનિપણાની ક્રિયા પણ ન જ કરવી ? પરંતુ ખરી હકીકત (સત્ય) એ છે કે મુનિ ભગવંતો મુનિપણાની ક્રિયા કરતાં-કરતાં, આત્મોપયોગ રૂપ શુભ ભાવે પૂર્ણ-આત્મશુદ્ધિ પામ્યા છે, -તે મોક્ષે ગયા છે, તેમને મુનિપણાની ક્રિયાબાધક થઈ નથી, તે મુજબ જ

આત્મા-પોતાના આત્માને રાગ રહિત કરવાના પરિણામ પૂર્વક શ્રી વીતરાગ-
જીનેશ્વર ભગવંતનું ચારે નિશેષે-અથાતથ્ય સ્વરૂપે આલંબન લેશે-તેને પણ કર્મ
નિર્જરા વડે મોક્ષ-પદની પ્રાપ્તિ થશે.

(૬)

ભાવ સ્તવ એહથી પામીજે, દ્રવ્ય સ્તવ એ તેણે કહીજે;
દ્રવ્ય શબ્દ છે કારણ વાચી, ભ્રમે મ ભૂલો કર્મ નિકાચી. ॥૧૧૩॥

ભાવાર્થ:-પૂર્વે જે બાહ્ય-દ્રવ્ય-શુભયોગ ક્રિયાનું, આત્મ શુદ્ધ્યર્થે-સૂત્ર
સિદ્ધાંતાનુસારે ઉપકારી પણું જણાવ્યું, તેને પાખંડી-સ્વેચ્છાચારી-તત્ત્વમૂઠ
સાધુઓ (ગુરુઓ) એકાંતે મુખ્ય પણે આગળ કરીને, સંસાર-સુખાસિદ્ધાંત-
અજ્ઞાની-ભોળા જીવોને ભોળવીને, પોતાના પાખંડો પ્રસારતા હોય છે. આવા
અજ્ઞાની-પાખંડી કુગુરુઓ-પોતાના અહમ્ અને મમત્વને પોષવાના ઉન્માદમાં,
શાસ્ત્રને અને શાસ્ત્ર વચનોને આગળ કરીને, શાસ્ત્ર-વિરુદ્ધ પોત-પોતાની મતિ-
કલ્પિત ધર્મ-ક્રિયાઓમાં-એકાંતે આગ્રહ ધરતાં રહીને, તેમાં અનેક ધર્માસિદ્ધાંતી
અજ્ઞાની-ભોળા જીવોને ફસાવતાં હોય છે, આ વાતને લક્ષમાં લઈને પ.પૂ.શ્રી.
૫.ઉ.જી. એ આ છેલ્લી ગાથામાં ઉત્તમ આત્માર્થી-આત્માઓને અતિ મહત્ત્વની
વાત જણાવી છે. જે તેમની સત્ય-માર્ગ પ્રત્યેની સાચી ભાવનાની સાક્ષી પૂરે છે.

શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ અનાદિ-અનંત લોકાલોક સ્વરૂપી આ સમસ્ત
જગતને જીવ અને અજીવ એ બે દ્રવ્યોની રાશીરૂપ જણાવ્યું છે, તેમાં જીવ
દ્રવ્યો, પોતાના પરિણમનના કર્તા બોક્તા તેમજ જ્ઞાતા છે, જ્યારે પાંચે અજીવ
દ્રવ્યોને, પોતાના પરિણમનના અકર્તા તેમજ અબોક્તા જણાવેલ છે. શાસ્ત્રમાં
દ્રવ્યનું લક્ષણ નીચે મુજબ જણાવેલું છે.

“દ્રવ્યે દ્રવ્યે, દોરવ્યવો વિગારો ગુણાણ-સંદાવો;

દ્રવ્ મવ્ મવ્ માવસ્સ, મૂઝમવ્ વ જ જોગ”

અર્થ :-જે દ્રવ્ય છે, તે તે પર્યાયને પામે છે, પર્યાયોથી પમાય છે,
સત્તાનો વિકાર છે. શુણોનો સમુદાય છે, પોતાના ભાવોમાં (શુણોમાં) પરિણામી
છે. ભૂત તેમજ ભાવ, તેમજ ભાવિ ભાવનું કારણ છે. તેને દ્રવ્ય જણાવું.

છએ દ્રવ્યો નિરંતર પારિણામિક ભાવે તો પોત-પોતાના ભાવમાં નિરંતર
(સમયે-સમયે) પરિણામ પામ્યા જ કરે છે. તેમાં જે કે અરૂપી અજીવ ચાર

દ્રવ્યોના સ્વતઃ પરિણામને કમવર્તી પર્યાય સ્વરૂપે વિચારી શકાય પરંતુ તે ચારે દ્રવ્યોને પણ વ્યવહારે પરતઃ પરિણામન પણ હોય છે. વળી રૂપી અજીવ પુદ્ગલ દ્રવ્ય તો પારિણામિક તેમજ ઔદયિક એ બે ભાવમાં પરિણામ પામતું હોઈ, તેને તો પરતઃ હેતુતાએ યંત્રાદિ સ્વરૂપે તેમજ શબ્દાદિરૂપે પરિણામ પામતું પ્રગટ સ્વરૂપે ભેદ-ભણી શકાય છે. જ્યારે પ્રત્યેક આત્મતત્ત્વને યાને જીવ દ્રવ્યને તો કથંચિત્ પોતાના પાંચે ભાવમાં કર્તૃત્વ તેમજ ભોક્તૃત્વ પરિણામન હોઈ-તેને તો નિશ્ચયથી સ્વતઃ તેમજ પરતઃ બન્ને હેતુતા સાપેક્ષ શાસ્ત્રાર્થથી યથાર્થ બાણુનું ભેદ એ, કે જેથી આત્મા-પરમાત્માના ભેદભેદનું યથાર્થ જ્ઞાન-જ્ઞાન થાય.

અત્રે આત્માર્થી-આત્માને, આત્મ શુદ્ધ્યર્થે, જે શુદ્ધ દ્રવ્ય ક્રિયાનું ઉપકારી પણું છે તે સમબવનું છે. તે માટે પૂર્વે જણાવેલું સ્વરૂપ પણ ખાસ લક્ષમાં લેવાની જરૂર છે. કોઈપણ દ્રવ્ય કોઈપણ સમયે (ભાવ) પરિણામ રહિત હોતું નથી, તેમજ પોતાના ગુણોથી ભિન્ન હોતું નથી. પરંતુ જીવમાં જે ઔદાયિક ભાવનું પર્યાય-પરિણામન છે. તે સર્વે સંસારી આત્મામાં રૂપી પુદ્ગલના સંયોગ સંબંધવાળું હોઈ રૂપી હોય છે. આ જે કર્મોદયની સુખ્યતાવાળું-પુદ્ગલ દ્રવ્યોના સંયોગે, સંસારી જીવને દેહાદિ સંબંધવાળું જે યોગ પરિણામન છે તે સુખ્યત્વે તો આત્માનું કર્મોદય-જન્ય અશુદ્ધ પરિણામન છે, તેમ છતાં તેમાં કંટલું કે પરિણામન-આત્મના વિશિષ્ટ ગુણ સ્વરૂપ-હોવાથી કથંચિત્ આત્મશુદ્ધિમાં ઉપાદાનતાએ નિમિત્ત તેમજ હેતુતાએ (કારણ રૂપે) ઉપકારક પણ હોય છે. આ સંબંધે એ વિચારનું જરૂરી છે કે, આત્મ તત્ત્વનું કોઈપણ પરિણામન કર્તૃત્વ ભાવે સહેતુક છે. આથી જ કોઈપણ પરિણામનને વ્યવહારનય-પૂર્વ-પશ્ચાત્ ભાવે કાર્ય-કારણપણું છે, તેમાં પૂર્વ અવસ્થા તે કારણ છે અને ઉત્તર અવસ્થા તે કાર્ય બાણુનું. જ્યારે નિશ્ચયનય દષ્ટિએ સહજભાવી પ્રત્યેક પરિણામન, ન તો કાર્ય છે, ન તો કારણ છે. અર્થાત્ કેવળ પરિણામન માત્ર છે. પરંતુ તે પણ નિર્દેશક તો નથી જ. આથી હાલમાં સંસારી આત્માનું વ્યવહારનય દષ્ટિએ જે અશુદ્ધ સ્વરૂપ છે, તેને શુદ્ધ કરવા માટે જે-શુદ્ધ વ્યવહારનય સંબંધે, શુદ્ધ નિશ્ચયનય-દષ્ટિની, આવશ્યકતા છે, તેને યથાર્થ-અવિરૂદ્ધ ભાવે ચોખવાથી આત્માર્થી-આત્મા આત્મશુદ્ધિ કરી શકે છે, આ માટે ૫. પૂ. શ્રી-૫. ઉ. જી. જણાવે છે કે, જે ખાલ દ્રવ્ય

યોગ-વ્યવહારની ક્રિયા વડે જ આત્મા પાન શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે, તેને શાસ્ત્રકારોએ “કાર્યોત્પત્તી - કારણત્વ” એ ન્યાય તે-ક્રિયાને પ્રધાન દ્રવ્ય ક્રિયા (પ્રમાણરૂપ) કહી છે, અને તેને સંપર-નિર્જરાતત્ત્વ સ્વરૂપે-ઉપદેશ જણાવી છે. અન્યથા જ યોગ ક્રિયાથી-વિષય-કષાયની વૃદ્ધિ થવા વડે, અહંકાર અને મમત્વ ભાવની વૃદ્ધિ થાય છે, તેને તો તીવ્ર મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મના ઉદયવાળા જીવો જ ભ્રમથી ઉપકારી સમજે છે, આ માટે આત્માથી આત્માઓએ પાખંડીયો દ્વારા પ્રચારાતી પ્રલોભનકારી પ્રવૃત્તિઓ (ધર્માનુષ્ઠાનો) ના-પાશમાં (માયાબંધનમાં) ફસાવું જોઈએ નહિ.

દશમી ઢાળ સમાપ્ત

પરમ પૂજ્ય શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજી રચિત
સમાધિ-શતકમાંથી ઉદ્ધૃત-અષ્ટપદી

તાકે યોધ ન શ્રમ અફળ, જાકું નહિ શુભ યોગ;
આપ આપકું બુઝવે, નિશ્ચય અનુભવ ભોગ ૥૧૥
ઉદ્વિગ્ન વૃત્તિ નિરોધ કરી, જે ખિનુ ગલિત વિભાવ;
દેખે અંતર આતમા, સો પરમાત્મ ભાવ ૥૨૥
રાએ સાએ ધ્યાનમે, જાએ વિષય ન કોઈ;
નાએ માએ મુગતિ રક્ષ, આત્મ જ્ઞાની સોઈ ૥૩૥
રાગાદિક જખ પરિ હરી, કરે સહજ ગુણ યોજ;
ઘટ મેં ભી પ્રગટે તદ્વા, ચિદાનંદ કી મોજ ૥૪૥
પરકો કીશો બુઝાવણો, તું પર ગ્રહણ મ લાગ;
આહે જે મેં બુઝવે, સો નહિ તુંજ ગુણ ભાગ ૥૫૥
સો કહીએ સો પુછીએ, તામેં ધરિયે રંગ;
ચાતે મિટે અયોધતા, યોધ રૂપ વહે અંગ ૥૬૥
દુઃખ પરિતાપે નવી ગલે, દુઃખ ભાવિત મુનિ જ્ઞાન;
વજ ગલે નવી દહનપે, કંચનકે અનુભન ૥૭૥
તાતે દુઃખ સુ-ભાવીએ, આપ શક્તિ અનુસાર,
તો દ્રઢતર હુઈ ઉલ્લાસે, જ્ઞાન ચરણ આચાર ૥૮૥

ઢાળ-(૧૧) મી

(૧)

કુમતિ એમ સકળ દૂરે કરી, ધારીએ ધર્મની રીત રે;
હારિએ નવિ પ્રભુ બલ થકી, પામીયે જગતમાં છત રે.

સ્વામી સીમંધર તું જયો ॥૧૧૪॥

ભાવાર્થ:-પૂર્વે જણાવેલ દશે ઢાળને-શબ્દ-અર્થથી અનિરૂદ્ધ ભાવે હૃદયમાં સ્થિર કરનાર આત્મા, પોનાગાંથી સર્વ પ્રકારની કુચુદ્ધિ (કુચુદ્ધિ) દૂર થતાં, આત્મ ધર્મનો સાચો અનુરાગી બને છે, એટલું જ નહિ પરંતુ સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રી સીમંધર પરમાત્માની દેશનાને હૃદયમાં સ્થિર કરનારને, જેમ જગતના કોઈ પણ ભાવમાં આશ્ચર્ય પામવાપણું રહેતું નથી, તેવી સ્થિતિ-(સ્થિત-પ્રજ્ઞતા) પ્રાપ્ત થાય છે.

(૨)

ભાવ જાણો સકળ જંતુના, ભવ થકી દાસને રાખરે;
ખોસિયા ખોલ જે-તે ગણું, સકળ જો છે તુજ સાખરે.

સ્વામી સીમંધર તું જયો ॥૧૧૫॥

ભાવાર્થ:-અત્રે પ. પૂ. શ્રી - ય. હ. છ. શ્રી સીમંધર પરમાત્માને ઉદ્દેશીને જણાવે છે કે હે-શ્રી વીતરંગ સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી સીમંધર-પરમાત્મા-એ આ જે ધર્માર્થ-પ્રાપ્ત કરવા સંબંધે-મારા ક્ષયોપશમાનુસારે જે વાત જણાવી છે, તેને તમે સાક્ષી રૂપે પ્રમાણુતા આપી મારું રક્ષણ કરો, નહિતર તો હું મારા પ્રયત્ન નિષ્ફળ જાણીશ, આ સંબંધે જણાવવાનું કે શ્રી સીમંધર પરમાત્માએ શ્રી યજ્ઞ સાધ્વીને સાક્ષાત્-આપેલ અર્થને યુલિકારૂપે શ્રી કથૈકાલિક સૂત્રમાં છેલ્લે જણાવેલ છે કે-

“અપ્પા સ્વલ્લ સયય” - રક્ષિત્વવ્યો, સર્વિદિષ્ઠિં દુસમાહિષ્ઠિં;

અરક્ષિત્વો જાહ્નવં ઉવેદ, મુરક્ષિત્વો સ્વજ દુહાણ મુચ્ચદ.”

અર્થ :-પાંચે ઈંદ્રિયો અને નોઈંદ્રિયરૂપ છકા મનના વિષય ભોગના ત્રિકારોથી નિવર્તાવીને પોતાના આત્માને, આત્મભાવમાં (સ્વગુણ-પરિણમનના આસ્વાદન રૂપ સમાધિમાં) સ્થિર રાખીને, પ્રત્યેક આત્માએ-પોતે જ પોતાના આત્માનું કર્મ પરિણામથી રક્ષણ કરવું જોઈએ, જે-આત્મા હવે જણાવ્યા

મુજબ પોતાના આત્માનું રક્ષણ કરે છે, તે સર્વ પ્રકારના દુઃખોથી મુક્ત થાય છે અને જે આત્મા-અત્રે જણાવ્યા મુજબ પોતાનું રક્ષણ કરતો નથી-તે આત્મા આ સંસારમાં ચારે ગતિમાં જન્મ-મરણ કરતો થકો ભટક્યા કરે છે. ઉપર જણાવેલ પરમાત્માની વાણીના અર્થને-અનુલક્ષીને (૧૨૫) ગાથાના (આ સ્તવનની પ્રત્યેક ગાથા) જ રચાયેલી છે. એમ હાલમાં પણ પ્રત્યેક પંડિત પુરૂષોને સ્વીકારવું પડે તેમ છે.

(૩)

એક છે રાગ તુજ ઉપરે, તેહ મુજ શિવતર કંદરે;
નવિ મણું તુજ પરે અવરને, બે મિલે-મુર-નર-વૃંદરે.

સ્વામી સીમંધર તું જયો ॥૧૧૬॥

ભાવાર્થ:-મેં આપની ત્રિકાળાબાધિત-અવિસંવાદી વાણી શાસ્ત્રાર્થથી સાંભળીને-જણીને, આપના સ્વરૂપમાં પરમાત્મ ભાવની શ્રદ્ધા કરીને, આપની વાણી થકી જ મેં-તે પદ પામવાની ઈચ્છા કરી છે, તો હવે હું-દેવરિદ્ધિ કે રાજરિદ્ધિમાં કેવી રીતે રીઝું ?

(૪)

તુજ વિના મેં બહુ દુઃખ લહયા, તુજ મિલ્યે તે કેમ હોયરે;
મેહ વિણ મોર માયે નહિ, મેહ દેખી માયે-સોય રે,

સ્વામી-સીમંધર તું જયો ॥૧૧૭॥

ભાવાર્થ:-વળી પણ કહે છે કે હે શ્રી અરિહંત પરમાત્મા, આજદીન સુધી મેં આપને ઝાળખેલા નહિ, તેથી-મિથ્યાભિમાનમાં મહાલીને-મેં ધણુ દુઃખો સહયા છે, પરંતુ આજે જ્યારે મેં તમોને, સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી પણે જાણ્યા છે-ત્યારે, મોર જેમ મેં મનું સ્વરૂપ-જેઈ-જણીને, નાચી ઉઠે છે, તેમ મને પણ તેવો જ હર્ષ થયો છે.

(૫)

મન થકી મિલન મેં તુજ કિયો, અરણ તજ ભેટવા સાંધરે;
કીજીએ જતન જિન એ વિના, અવર ન વાંછીએ કાંધરે.

સ્વામી સીમંધર તું જયો ॥૧૧૮॥

ભાવાર્થ:—વળી પણ પ. પૂ. શ્રી - ય. ઉ. જી. કહે છે કે હે શ્રી સીમંધર પરમાત્માની મેં આપની સાથે—મનથી—(શ્રદ્ધાથી) મેળાપ કર્યો છે તેથી તમારી ચરણસેવા એટલે તમારી આજ્ઞાનું પાલન કરવાની જ એક માત્ર મારી ઇચ્છા બની રહી છે, એ સિવાય મારું મન કોઈ વસ્તુની ઇચ્છા કરતું નથી.

(૬)

તુજ વચન રાગ સુખ આગળે, નવિ ગણું સૂર-નર શમં રે;
કોડિ ભે કપટ કોઈ દાખવે, નવિ તબ્બું તો એ તુંજ ધર્મ રે.

સ્વામી સીમંધર તું જયો ॥૧૧૬॥

ભાવાર્થ:—હે શ્રી સીમંધર પરમાત્મા તમારા વચનને, હું મારા આત્મ-હિત માટે અવિસંવાદી બન્યો, તે પ્રતિ અનન્ય રાગ (આદરભાવ)વાળો થયો છું તેથી હવે—હું કોઈપણ પ્રયોજનકારી-પ્રપંચોમાં ફસાઈ જઈ તેવો રહ્યો નથી.

(૭)

તું મુજ હૃદય ગિરિમાં વસે, સિંહ ભે પરમ નિરીહ રે;
ક્રુમત માતંગના જૂથથી, તો ન કરી પ્રભુ મુજ બીહરે.

સ્વામી સીમંધર તું જયો ॥૧૨૦॥

ભાવાર્થ:—સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રી વીતરાગ—સીમંધર પરમાત્માએ ભો-તેમની અનંત-અનંત ઉપકારી વાણી સ્વરૂપે મારા હૃદયમાં વાસ કર્યો છે તો હવે સિંહ સ્વરૂપી એવા મારા સ્વરૂપ થકી, પર-મિથ્યાવાદી (હાથીયો)ના જુથોથી કોઈ પણ સ્વરૂપે ભય પામવાની જરૂર નથી, એમ મને લાગે છે.

(૮)

કોડિ છે દાસ પ્રભુ તાહરે, માહરે દેવ તું એક રે;
કીજીએ સાર સેવક તણી, એ તુંજ ઉચિત વિવેક રે.

સ્વામી સીમંધરા તું જયો ॥૧૨૧॥

ભાવાર્થ:—વળી શ્રી સીમંધર પરમાત્માને હૃદયેને પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જી. કહે છે કે શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માની—અનેક દેવેન્દ્રો—અને નરેન્દ્રો પણ સેવા કરતાં હોય છે, તેથી તેઓ અનેકના આત્માઓના સ્વામી છે. પણ મેં તો મારા હૃદયમાં આપને—સ્વામી તરીકે સ્વીકારેલ હોવાથી—મારે તો તું એક જ સ્વામી છે. તો મારા બધા સેવકની

હે પ્રભુ તમારે સાર-સંભાળ લેવી ને ઉચિત છે-જે આપ પ્રગટ ભાવે સ્વીકારો, એવી મારી અંતરની અભિલાષા છે. અત્રે એ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે કે પ્રત્યેક સંસારી આત્માનો સમસ્ત-શુભ-અશુભ વ્યવહાર, કર્મોદયના નિમિત્તે (સહકારે) પ્રવર્તે છે. આ માટે શ્રી આચાર્ય સૂત્રમાં કહ્યું છે કે,

“ વ્યવહારો કમ્પુણા ઉવાહ ”

(૯)

ભક્તિ ભાવે ઇચ્છું ભાષીયે, રાખીયે એહ મનમાંહીં રે;
દાસના ભવદુઃખ વારીયે, તારી એ સૌ ગ્રહી બાંહી રે....

સ્વામી સીમંધરા તું જયો ॥૧૨૨॥

ભાવાર્થ:-પ્રથમ જે સીમંધર પરમાત્માને પોતાની સાર-સંભાળ રાખવા જણાવ્યું તે વાતને હવે પોને જાણ્યા અર્થમાં જણાવના થકાં કહે છે કે જે આત્મા પરમાત્માની આજ્ઞાની ભક્તિ કરવાની ઇચ્છાવાળો છે, તે આત્મા-પરમાત્માની આજ્ઞાની સહાયથી આ સંસારના સમસ્ત દુઃખોથી મુક્ત થઈ, મુક્તિના શાશ્વત મુખને પ્રાપ્ત કરવાવાળો થાય છે.

(૧૦)

બાલ જીમ તાત આગળ કહે, વિનકું હું તેમ તુંજ રે;
ઉચિત જાણે તેમ આચરું, તવિ રહ્યો તુજ કિચ્છું શુંજ રે.

સ્વામી સીમંધરા તું જયો ॥૧૨૩॥

ભાવાર્થ:-હે લોકલોક ભાષી શ્રી સીમંધર પરમાત્મા, આપ નો હજાર દ્રવ્યોના ત્રણે કાળની સમસ્ત વર્તનાના જણવાવાળો છો, તેથી આપના જ્ઞાનમાં પડેલી મારી સમસ્ત વર્તના (પરિણામ)ના જણકા છે-જે પરંતુ બાળક-જેમ પોતાના પિતાની આગળ પોતાની માંગણી રજૂ કરે તેમ હું, આપને કેવળ નિનંતિ કરું છું એમ જાણુએ.

(૧૧)

મુજ હોળે ચિત્ત શુભ ભાવથી, લલો ભવ તાહરી સંવ રે;
ચાચિયે કોડિ ચતને કરી, એહ તુજ આગળ દેવ રે.

સ્વામી સીમંધરા તું જયો ॥૧૨૪॥

ભાવાર્થ:- છેવટે પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જી. કહે છે કે હે, પ્રસો સમયગ-દર્શન સહિત. હું આ સંસારમાં છું ત્યાં મુખી, આપની સેના-સેના, ચતને આજ્ઞાતું પાલન કરતો રહું, એવી આજે આપની પાસે દૃઢ પ્રતિજ્ઞા-ધારણ કરું છું.

(૧૨)

ધ્રુમ સકલ સુખકર, દુરતિ ભયહર, વિમલ લક્ષણ ગુણધરો;
પ્રભુ અજર-અમર નરિંદ વંદિત, વિનયો સીમંધરો;
નિજ નાદ તર્જિત મેઘ ગર્જિત, ધૈર્ય નિ કે નર્જિત મંદરો,
શ્રી નયવિજય બુધ ચરણ સેવક, જસ વિજય બુધ જય કરો.

॥૧૨૫॥

ભાવાર્થ:— શ્રી નય વિજયના શિષ્ય, જસ વિજયજી-ઉપાધ્યાયજીએ સર્વ પ્રકારના સુખના હેતુ ભૂત તેમજ સર્વ પ્રકારના દુઃખ અને ભયોને હરનાર, વર્તમાનમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રે વિહરમાન, સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રી સીમંધર પરમાત્મા કે જગ્યા સેધની ગર્જનાને પણ તર્જના કરતી હોય તેવી વાણી વડે ધર્મદેશના આપી રહ્યા છે, અને મેરુ પર્વતની સમાન-વૈર્યવાન હોઈ, અજર-અમર પદને પ્રાપ્ત કરવાવાળા છે અને જમની આજે નરેન્દ્રો અને દેવેન્દ્રો પણ વંદન-નમસ્કારાદિ વડે, સેવા-ભક્તિ કરી રહ્યા છે, તેમને વિનંતી કરવારૂપે આ સ્તવનની રચના કરી છે.

૧૧ શ્રી હાલ સમાપ્ત

હિતાહિત—પથ પ્રદર્શની—અષ્ટપદી

રાગ-દ્વેષ ને કામ-ક્રોધના, તાપ ને ત્યાગ મનાવીને;
અધારે આથકતાં અધો, સત્ય-ક્ષમા-ઉત્થાપીને ॥૧॥
આત્મ તત્ત્વમાં જ્ઞાત ભિક્ષુકો, ધર્મના ધંધ મચાવે છે;
અહિંસા કાળે-હિંસાકારી, આરંભો - અપનાવે છે ॥૨॥
જેવું કરે તેવું સૌ પામે, નિશ્ચયે શાણા સમજે છે;
પર-પરિણતી અપની કરી માની, મુરખ કલેશ ઉપાવે છે ॥૩॥
ધર્મ-કર્મનો કર્તા આત્મ, ભોક્તા પણ છે પોતે;
કર્મનું ફળ તે કર્મ જ જાણી, ધર્મી ધર્મ વિમાસે ॥૪॥
સુખ ધર્મોત્કૃષ્ઠ પાપાત્, એ અવિચળ સત્ય અવધારીને;
શાશ્વત્ સુખને સાધે બુધ જન, કર્મના બંધન તોડીને ॥૫॥
સર્વકાળે જગમાં દીસે, પુન્ય-પાપનું યુદ્ધ;
બન્ને સાચા માની માયે, ધર્મ-મર્મમાં મુગ્ધ ॥૬॥
ભક્તિવાદે-નગ્નતા નાદે, જ્ઞાત ભગતડા નાયે છે;
વિષય-કષાયમાં મુગ્ધ-મિમાંસક, માયા-મમતા પોષે છે ॥૭॥
કર્તા-કર્મ ને-ક્રિયા શુદ્ધિના, ત્રિવિધ એકત્વ તાલે,
સાધ્ય-સાધન શુદ્ધિએ સાધક, શાશ્વત શાંતિ સાધે ॥૮॥

સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર પરમાત્માએ
હેથોપાદેય ભાવે પ્રકાશેલ ત્રિકાલિક જગત સ્વરૂપમાંના
સત્યાસત્યનું કિંચિત્ સ્વરૂપ

એકાંત કાળવાદીઓ કહે છે કે :—

કાલઃ સૃજતિ ભૂતાનિ, કાલઃ સંહરતે પ્રજાઃ;

કાલઃ સુપ્તેષુ જાગર્તિ, કાલો हि દુરતિક્રમઃ

એકાંત સ્વભાવવાદી કહે છે કે :—

કઃ કંટકાનાં પ્રકરોતિ તૈક્ષ્ણ્યં, વિચિત્રતાં વા મૃગપક્ષિણાં ચ;

સ્વભાવતઃ સર્વં મિદં પ્રવૃત્તં, ન કામ ચારોતિ કુતઃ પ્રયત્નઃ

એકાંત નિયત (ભાવીભાવ) વાદીઓ કહે છે કે :—

પ્રાપ્તવ્યો નિયતિ વલાશ્રયેણ યોડ્યઃ,

સોડવશ્યં ભવતિ નૃણાં શુભોશુભો વા;

ભૂતાનાં મહતિ કૃતેડપિ हि પ્રયત્ને,

ના ભાવ્યં ભવતિ ન ભાવિનોડસ્તિ નાશઃ.

એકાંત ઇશ્વરકર્તૃત્વવાદીઓ કહે છે કે :—

પ્રકૃતીનાં યથા રાજા, રક્ષાર્થમિદં લોઘતઃ;

તથા વિશ્વસ્ય વિશ્વાત્મા, સ જાગર્તિ મહેશ્વરઃ

એકાંત યદ્વચ્છા (નિહેતુકતા) વાદીઓ કહે છે કે :—

પ્રતિ સમયં પરિણામઃ, પ્રત્યાત્મગતશ્ચ સર્વભાવાનામ્,

સંભવતિ નેચ્છયાપિ, સ્વેચ્છા ક્રમવર્તિની યસ્માત્;

હેતુરહિતા ભવંતિ हि ભાવાઃ, પ્રતિસમય ભાવિનશ્ચિત્રાઃ;

ભાવાદૃતે ન ભાવ્યં, સંભવરહિતં ચ પુષ્પમિવ;

એકાંત અનાત્મવાદી (નાસ્તિકો) કહે છે કે—

ભૌતિકાનિ શરીરાણિ, વિપયાઃ કરણાનિ ચ,

તથાપિ મંદૈરન્યસ્ય, કર્તૃત્વમુપદિશ્યતે;

તપાંસિ યાતના શ્ચિત્રા, સંયમો મોગવંચના,

અગ્નિહોત્રાદિકં કર્મ, બાલ ક્રિદેવ લભ્યતે.

સ્યાદ્—વાદી—ઐને। કહે છે કે—

મૂર્ત્તામૂર્ત્તે દ્રવ્યં સર્વં ન વિનાશમેતિ નાન્યત્વમ્,

યદ્ વેત્યેતત્પ્રાયઃ પર્યાય વિનાશિ જૈનાનામ્;

જીવ (આત્મતત્ત્વ) ના પરિણમન (પર્યાય) સંબંધે કહે છે કે—

“ઔપિશ્વમિક, ક્ષાયિકો ભાવો મિશ્રશ્ચ જીવસ્ય સ્વતત્ત્વમૌદયિક પારિણામિકૌચ”

“ઉત્પાદ—વ્યય—ધ્રુવ ચુક્તસત્” — “તદ્ ભાવાવ્યયં નિત્યમ્”

પ્રસ્તાવના

(૧)

સ્વપર વ્યવસાયી જ્ઞાન-પ્રમાણ

અર્થ:-પદાર્થના અસ્તિત્વ તેમજ નાસ્તિત્વાદિ અનેકવિધ ઉભય ધર્મોનો સામાન્ય-વિશેષતા યથાર્થ-અવિરૂદ્ધ બોધ, તે પ્રમાણજ્ઞાન છે. અર્થાત્ અનાદિ અનંત સ્વતઃ તેમજ પરતઃ પરિણામી, પર-દ્રવ્યાત્મક આ સમસ્ત જગતને, કથયિત-નિત્યા-નિત્ય એકાનેક-તેમજ ભિન્નાભિન્ન ઇન્દ્રિયાદિ અનેક પરસ્પર વિરૂદ્ધ ધર્માત્મક સ્વરૂપે જણવું તે પ્રમાણજ્ઞાન છે.

અમિમતાનમિમતવસ્તુ સ્વીકાર-તિરસ્કાર ક્ષમંદિ પ્રમાણમતો જ્ઞામેવેદમિતિ

તેમજ વસ્તુ માંહેલા કોઈપણ એક ધર્મને, ઉત્તરોત્તર સ્થુલ-સૂક્ષ્મ ભાવથી, હેય-ઉપાદિયભાવે યથાર્થ-અવિરૂદ્ધ જણવો તે નયજ્ઞાન છે. આ નયજ્ઞાન મુખ્યનયા બે પ્રકારે પ્રવર્તે છે તેમાં (૧) આત્માર્થ સાધક જ્ઞાન તે સુનય સ્વરૂપી હોય છે (૨) તેમજ બીજું આત્મવિકાસક જ્ઞાન તે કુનય સ્વરૂપી હોય છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામીજીએ પૂછ્યું હતું કે માતા ઝંતે ? જાણે-અજ્ઞાણે ? જવાબમાં શ્રી મહાવીર સ્વામીજીએ જણાવ્યું છે કે ..

“જાણે વિચિત્રા અત્તા, અત્તા પુણ સિયા જાણે સિયા અજ્ઞાણે”

આ સંબંધે સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામીજીએ આચાર્યજ સૂત્ર (૧) માં “હૃદમેશોસં જોસણ્ણા મવ્વહ” એ સુતાર્થથી જણાવેલ છે કે, સંસારી-પરિવ્રિધિ-પર્યાપ્ત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરેલ હોવા છતાં, કેટલાક આત્માઓ, અસંસારી ભાવે, અર્થાત્ પૂર્વપરલાવસંબંધે શત્રુ દષ્ટિએ, પ્રવર્તન કરતા હોય છે, તેવા આત્માઓ ધર્મ-અધર્મ સંબંધી વિવેક કરવાને અસમર્થ હોય છે, બ્યારે-એ કોઈ આત્માઓ આચાર્યજ સૂત્ર (૩) માં જણાવ્યા મુજબ-

“અત્યિ મે આયા ડવવાહવ, નત્યિ મે આયા ડવવાહવ” એ સૂત્ર વચનાનુસારે, મારો આત્મા મેં પૂર્વે બધેલા કર્મપરિણામના ઉદયે કરી, અત્રે ઉત્પન્ન થયો છે અર્થાત્ જન્મ પામ્યો છે પરંતુ તત્ત્વતઃ મૂળસ્વરૂપે તો દ્રવ્યતઃ ક્યારેય ઉત્પન્ન થયેલ નથી તેમજ તેનો સર્વથા નાશ પણ નથી કેમકે દ્રવ્યાર્થિક નય દષ્ટિએ પ્રત્યેક આત્મા અનંત અક્ષય જ્ઞાનાદિ ગુણ સહિત, અનાદિ અનંત ભાંગે નિત્ય (મુવ) છે. આ રીતે દ્રવ્યાર્થિક નય દષ્ટિએ, તેમજ પર્વાર્થાર્થિક નય દષ્ટિએ, પોતાના આત્માને-નિત્યાનિત્ય કર્મના કાર્ત્વ્ય-લોકાર્ત્વ્ય સ્વરૂપે જોણે સમગ્ર સ્વરૂપે જાણ્યો છે તે આત્મા, કર્મ સંબંધમાં શ્રદ્ધાવાન બની, ધર્મ-અધર્મનો વિવેક કરવા સમર્થ બને છે. આ સંબંધે આ સમજવું જરૂરી છે, કે...

“દેખાતી નથી ગર્હકાલ જો તમને,

દેખાશે કેમ ? આવતીકાલ તો તમને;

આજેપણ તમે કયાં છો ? ન સમજવું જો તમને,

સમજેલું વ્યર્થ સૌ જાણે ન સમજ્યા જો એક પોતાને”

સિ-પા-૫-શાં-૬

પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ સર્વે સંસારી આત્માના શુદ્ધશુદ્ધ સ્વરૂપને યથાર્થ અવિરૂદ્ધ ભાવે વિસ્તારથી જણાવતાં થકાં, શાસ્ત્રમાં જણાવેલ છે કે...

“મંગળ-ગુણ ઠાળેહિ, જલદસ ય હવતિ અસુદ્ધગયા,
વિળેયા સંસારી, સર્વે સુદ્ધા ડ સુદ્ધગયા”

કર્મ પરિણામી ચોદે માર્ગસ્થાનકવાળું આત્મ સ્વરૂપ, તેમજ ચોદે શુદ્ધ સ્થાનકમાં બિન્ન બિન્ન સ્વરૂપે વર્તતા સકળ જીવોનું આત્મ સ્વરૂપ, કથયિત શુદ્ધ તેમજ અશુદ્ધ છે. તે માટે તેને પૂર્વાપર ભાવે કથયિત શુદ્ધશુદ્ધ સ્વરૂપે સમ્યક્ ભાવે જાણનારા આત્મા શુદ્ધ સાધ્ય-સાધન દાવે આત્મ શુદ્ધિ કરી શકે છે. આ માટે કહ્યું છે કે ..

અપ્યા જાણહ અપ્યા, જહદ્દિઝો અપ્યસવિલ્લમો ધમ્મો;

અપ્યા કરહ તં તદ્દ, જહ અપ્યા સુહાવહો હોહ ઉ-મા ૨૩.

આત્માને આત્મા જાણે છે, તે માટે આત્માએ પ્રથમ તો-પોતાના સમ્યક્ જ્ઞાનની (આત્મ) સાક્ષીએ ધર્મ કરવો મુકત છે, કેમકે તેમ કરવાથી પોતાનો આત્મા પરમ આત્મિક સુખને પ્રાપ્ત કરવાવાળો થાય છે આમ છતાં કેટલાક આત્મ સ્વરૂપમાં મૂઠ, અભિચારિક-મિથ્યાદષ્ટિઓ, આત્મ તત્ત્વને એકાંતિ નીચે મુજબ મિથ્યાસ્વરૂપે જાણે છે અને જણાવે છે.

“અર્થઃ સ્તથૈકઃ સ્થિતો વા ક્ષયીવા, ડ્યસદ્દામતો ચે જંઠેઃ સર્વથાડડમા
ત તેવાં વિમૂઢાત્મનાં ગોચરો યઃ સપ્ક પરાત્મા મતિર્મે જિનેન્દ્રા!”

કેટલાક એકાંત દષ્ટિવાળા મતાવલંબીઓ, આત્માને, એકાંતિ કર્મના બંધન વગરનો-શુદ્ધ જ માને છે; તેમજ વળી કેટલાકો સકળ વિશ્વને એક જ આત્મતત્ત્વ રૂપ માને છે, તો વળી કેટલાકો આત્માને એકાંત નિત્ય એટલે કોઈપણ પ્રકારના પરિણામ વગરનો જ છે એમ માને છે, તેમજ કેટલાકો આત્માને સર્વથા અનિત્ય, એટલે કે પ્રત્યેક ક્ષણે-ક્ષણે સર્વથા ક્ષય પામતો જાણે છે. જ્યારે કેટલાક કેવળ ત્યાગી પ્રલક્ષવાદીઓ આત્મ તત્ત્વના અસ્તિત્વને કોઈપણ સ્વરૂપે સ્વીકાર જ કરતાં નથી.

હવે જણાવ્યા મુજબ અનેક પ્રકારના એકાંતિક વિચારના આગ્રહીઓ, કદાપી આત્મ-તત્ત્વના સાચા સ્વરૂપને સમ્યક્ પ્રકારે જાણવા સમર્થ બની શકતા નથી, તેથી જ તો પરમ શુદ્ધ પરમાત્મ સ્વરૂપમાં તેમજ સુચર સંબંધી પણ તેઓ કેવળ મૂઠ ભાવે, સ્વ-સ્વ કલ્પના મુજબ, (દેવતત્ત્વ તેમજ અતત્ત્વનું) કેવળ મિથ્યાત્વ ભાવે રટણ કરતા હોવાથી, તેઓમાં આત્માર્થ-સાધનાની સંભાવના કરવી, તે કેવળ મૂળતા જ છે. આ સંબંધે કહ્યું છે કે...

હયં નામં ક્રિયા હીનં, હયા અન્નાળવો ક્રિયા—

જે જ્ઞાન આત્મ-હિતકારી ક્રિયા (સાધના)થી આત્માને અળગો રાખનારું છે, તે જ્ઞાન અનર્થક છે, તેમજ જે ક્રિયા-આત્માની શુદ્ધિ કરવાના જ્ઞાન (સાધ્ય-સાધનદાવ) શત્રુ છે, તે ક્રિયા પણ અનર્થક છે.

આ માટે આત્મ તત્ત્વના પૂર્વે જણાવ્યા મુજબના શુદ્ધ શુદ્ધ સ્વરૂપને યથાર્થ અવિરૂદ્ધ ભાવે જાણવા માટે તો સર્વશ અને સર્વદર્શી શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતાએ જણાવેલ ૫૮-સ્થાનના સ્વરૂપને ગીતાર્થ ગ્રહ ભગવંત પાસેથી યથાર્થ-અવિરૂદ્ધ (નિઃસંક) ભાવે જાણવું જરૂરી છે (૧) આત્મા છે (૨) આત્મા નિત્ય છે (૩) આત્મા કર્મનો કર્તા છે. (૪) આત્મા કર્મનો ભોક્તા છે (૫) આત્મા કર્મનો

ક્ષય કરી મોક્ષ તત્ત્વને યેળગી શકે છે, અને (ક) તે માટેના સાચા ઉપાય રૂપે (મોક્ષાર્થી આત્માઓ) સર્વશ અને સર્વદર્શી પરમાત્માએ પ્રકાશેલ માર્ગને અનુસરવું જરૂરી છે.

ઉપર જણાવેલ પદ્મ-સ્થાનના સ્વરૂપને આગમમાં બે કે ત્રણધરવાદથી જણાવેલ છે. તેમજ બાળછવે માટે સામાન્ય તેમજ વિશેષ સ્વરૂપે એટલે કે નવનત્ત્વાત્મક સ્વરૂપે તેમજ શુદ્ધ દેવ ગુરુ અને ધર્મતત્ત્વ સ્વરૂપે આત્મ તત્ત્વનું શુદ્ધ શુદ્ધ સ્વરૂપ સર્વત્ર જણાવાયું છે, તેને સૌ પ્રથમ સંવિદ્ય પાક્ષિક ગીતાયં ગુરુ ભગવંત પાસેથી યથાર્થ સ્વરૂપે જાણવું જરૂરી છે. કેમકે તેથી, આત્માથી આત્માને, ચોતાના આત્માથી સંબંધી હિતાહિતનું યથાર્થજ્ઞાન-જ્ઞાન થાય છે. અન્યથા અજ્ઞાન પછે ઝોધ સંગ્રહનું પ્રવર્તન કે લોક સંગ્રહો કરાતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ આત્માથી સાધક બનતી નથી આ સંબંધે જરૂરી પદ્મ સ્થાનનો બોધ કરાવવા માટે, પ. પૂ. શ્રી-૧-ઉ-છ. એ રચેલ “સમ્યક્ત્વના પદ્મસ્થાન સ્વરૂપની ચોખ્ખાઈ” અંધારથી બેઠી છે.

આ સ સારમા શુભાશુભ કર્મ સંબંધે, અનાદિથી પરિશ્રમણ કરતાં આત્માને બ્યારે પણ સુગુરુ (શુદ્ધ સંવેગી) નો યોગ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તે યોગ થકી તે આત્માને સુદેવ-સુગુરુ અને સુધર્મ તત્ત્વના નિશ્ચય-અવહાર સ્વરૂપનો શુદ્ધ સાધ્ય-સાધન દાવે યથાર્થ અવિરૂદ્ધ બોધ પ્રાપ્ત થાય છે. આ રીતે સૌ પ્રથમ યોગાવ્યક્તા પ્રાપ્ત થવા વડે, ક્રિયાવ્યક્તાએ, તે આત્માને આત્મશુદ્ધિરૂપ કળાવ્યક્તાની પ્રાપ્તિ થાય છે, અન્યથા સ્વમતિ કલ્પનાએ કરાતી ધર્મક્રિયાઓ કેવળ શુભાશુભ કર્મબંધના કારણરૂપ હોઈ ભવ-શ્રમણના હેતુ ભૂત છે. આથી જ તો-

આને આપણને પ્રાપ્ત (શ્રુત) બોધથી શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માના, નામ-સ્થાપના દ્રવ્ય અને ભાવ સ્વરૂપનો સાચો બોધ થાય છે, તેમજ તે થકી, શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માના સ્થાપના નિષ્કેપને, દ્રવ્ય-ભાવથી, અવલંબતા, આત્મામાં વીભક્તતાનું આસ્વાદન થતા, મોક્ષ પુરુષાર્થમાં (સંયમ સાર્થમાં) ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધિએ (શુદ્ધ શ્રેયુએ) આગળ વધવાપણું પ્રાપ્ત થાય છે. આ સંબંધે પૂર્વે અંદાજે ૨૫૦ વર્ષ પૂર્વે થયેલા પ. પૂ. શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે, ચૌદમાં શ્રી અનંતનાથ પ્રજ્ઞાના સ્તવનમાં નીચે પ્રમાણે જણાવેલ સ્વરૂપમા અક્ષ-રૂપી-પ્રગટાવવી જરૂરી છે.

ઉપર જણાવેલ ચૌદમા શ્રી અનંતનાથ પ્રજ્ઞાનું સ્તવન કરતાં થકા, શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે પ્રજ્ઞતામય પ્રજ્ઞ મૂર્તિના દર્શનથી, ભવ્ય આત્મામાં કેવી રીતે, કેવા-કેવા ભાવ ભગ્ન થાય છે તેનું જે સ્વરૂપ જણાવેલ તે જણાવીએ છે

મૂરતિ-હો, પ્રજ્ઞ મૂરતિ, અનંત બિમ્બં,

તાહરી હો, પ્રજ્ઞ તાહરી, મુઝ નયણે વસીશ;

સમતા-હો પ્રજ્ઞ સમતા રસના કંઠ,

સહેજે-હો પ્રજ્ઞ! સહેજે અનુભવ રસ લસીશ.

મૂરતિ-હો પ્રજ્ઞ...(૧)

કેવળજ્ઞાનાદિ અનંતા અનંત શુણના કાંપર રૂપ, તેમજ સહજ સમતા-રસના કંઠમય, એવા શ્રી અનંતનાથ ભગવાનની પ્રતિમાના દર્શન થતાં જ, ભવ્ય આત્માના નયનમાં તે પૂણીનંદી પરમાત્માનું સહજાનંદી સ્વરૂપ એવું તો વસી જાય છે કે, જેથી ચોતે પણ તે અદ્વિત પ્રશ્નરસના અનુભવના આસ્વાદનમાં લીન થઈ જાય છે.

આ સ્વરૂપને-પ. પૂ. પ. શ્રી વીરવિજયજી મહારાજે પણ આ પ્રમાણે જણાવેલ છે.

અખીયન મેં અવિકારા શુભંદા તોરી અખીયનમેં અવિકારા
રાગદ્વેષ પરમાત્મ નિપાયા સંસારી સવિકારા, શુભંદા તોરી

- (૨) ભાવ-હો પ્રભુ ! ભાવ, તાપિત શ્વ,
તેહને-હો પ્રભુ ! તેહને અમૃત ઘન સમીશ,
મિથ્યા વિષ-હો-પ્રભુ ! મિથ્યા વિપની ખીવ,
હરવા હો-પ્રભુ ! હરવા, જાંશુલિમનરમીશ,

મૂરતિ-હો પ્રભુ-(૨)

આ પ્રમાણે પરમાત્માની નિર્વિકારી મુખ મુદ્રાનુ દર્શન કરનાર ઉત્તમ ભવ્ય આત્મા કહે છે કે પ્રથમ તો આધિ-એટલે મનની પીડા, (૨) વ્યાધિ એટલે શરીરની પીડા, અને (૩) ઉપાધિ તે સ્નેહી સંબંધીઓની તેમજ વેપાર ધંધા વિગેરેની બહારની પીડા, એ-ત્રિવિધ (આધિ-વ્યાધિ-અને ઉપાધિરૂપ) અગ્નિથી તપેલા રાગ દ્વેષમય સમસ્ત સંસારી જીવને, તે પ્રભુ તમારું દર્શન અમૃત સમાન હોવાથી અંતરના સર્વ દુઃખને દૂર કરનારું છે તેથી હું પ્રભુ તમારું નિર્વિકારી દર્શન ભવ્ય આત્મામાં રહેલા અનાદિના મિથ્યાત્વરૂપ વિપની ચાલને દૂર કરવા માટે ગાફી મંત્ર સમાન છે.

- (૩) ભાવ-હો પ્રભુ ! ભાવ, ચિંતામણી એહ,
આતમ-હો પ્રભુ ! આતમ સંપત્તિ આપવાણ;
એહી જ હો-પ્રભુ એહીજ શિવમુખ ગેહ;
તરવ-હો પ્રભુ ! તરવાલ ખન ચાપવાણ

મૂરતિ...હો-પ્રભુ

જેમ ચિંતામણી રત્ન સંસારીક જીવોને સમસ્ત મનોવાંછિત કળને આપનારું છે તેમજ શ્રી વીનરાગ પરમાત્માનું દર્શન આત્મસંપત્તિ રૂપ સમ્યક્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ અનેક ગુણોને પ્રગટાવનાર ભાવ ચિંતામણિ રત્ન છે, જેમ કે પ્રભુની પરમ પૂર્ણતાનાં મુખ મુદ્રા, આત્માથી આત્માને શુદ્ધ સાધ્ય-સાધન દાવમાં, પરમ શુદ્ધ તરવાલખન રૂપ હોવાથી, સહજનંદી-આ-મરમણીય પ્રભુનું દર્શન પરમ (મોક્ષ) સુખને આપનારું છે એમ ભણવું.

- (૪) જાએ-હો-પ્રભુ ! જાએ, આશ્રવચાલ,
દીઠે-હો-પ્રભુ ! દીઠે, સંવર વધેણ;
રતન-હો, પ્રભુ ! રતનત્રયી શુભમાલ;
અધ્યાતમ હો પ્રભુ ! અધ્યાતમ સાધન સધેણ.

મૂરતિ-હો પ્રભુ

શ્રી વીનરાગ પ્રભુને યથાયોગ્ય વિધિપૂર્વક નમસ્કારાદિ કરવા વડે, સમસ્ત આશ્રવ આવોનો અનુક્રમે ત્યાગ થવાથી ભવ્ય આત્મામાં સંવર ભાવની વૃદ્ધિ થાય છે. આથી તે ભવ્ય આત્મા પોતાના આત્માનું શુદ્ધિકરણ કરનાર-શુદ્ધ સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન અને સમ્યક્ ચારિત્રરૂપ અધ્યાતમ ભાવ વડે, અનેક આત્મિક ગુણોની સંપદાઓને મેળવનારો થાય છે.

(૫) મીઠી હો, પ્રભુ ! મીઠી, સુરત ટુંઝ,
દીઠી હો, પ્રભુ દીઠી, રૂચિ બહુમાનથીલ;
તુજ ગુણ હો, પ્રભુ ! તુઝ ગુણ, લાસન ચુકત,
સેવે હો, પ્રભુ ! સેવે, તમુ ભવભય નથીલ.

મૂરતિ... હો.....પ્રભુ૦

શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની પરમ શાંત રસમયી અદ્ભુત-આનંદકારી મીઠી મુખમુદ્રાનું જે ભવ્ય આત્મા, રૂચી પૂર્વક એટલે અતિ આદર ભાવ સહિત તેમજ બહુમાન પૂર્વક એટલે અંતરંગ પ્રીતિ સહિત દર્શન કરીને પરમાત્માની વિધિ પૂર્વક એટલે શાસ્ત્રાનુસારે અતિ આદર ભાવ સહિત પરમાત્માની વિધિ પૂર્વક સેવા-પૂજા કરે છે, તે ભવ્ય આત્માને પરમાત્માના શુદ્ધ દ્રવ્ય-ગુણ પર્યાયની ઝોળખાણ સહિત પૂજા કરવા વડે, પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન થવાથી મોતાયકી જ પોતાને ભવ-ભ્રમણની ભીતી ટળી જાય છે.

(૬) નામે હો પ્રભુ ! નામે, અદ્ભુત રંગ,
ઠંવણા હો, પ્રભુ ! ઠંવણા, દીસે ઉલ્લસેલ;
ગુણ આરવાહ હો, પ્રભુ ! ગુણ આરવાહ, અભંગ,
તન્મય હો, પ્રભુ તન્મય-તા એ, જે ધસેલ.

મૂરતિ...હો. પ્રભુ ..

જે આત્માને ભાવ નિષ્કેપો શુદ્ધ છે તે આત્માના ચારનિષ્કેત પણ ભાવથી અભિન્ન પણ શુદ્ધ જ બળવા તેમજ જેના જ્ઞાન નિષ્કેપો અશુદ્ધ છે તેના ચારે નિષ્કેપો પણ ભાવથી અભિન્ન પણ અશુદ્ધ જ બળવા તેમજ વળી તે ચારે નિષ્કેપોમાં પણ જે ઉત્તરોત્તર સવિશેષ ઉપકારીતા રહેલી છે-તે આ પ્રમાણે બળવી. પ્રભુનું નામ જપવા કરતા, પ્રભુનું (સ્થાપના નિષ્કેપે) દર્શન વદન અને પૂજન વિશેષ ઉપકારી છે. કેમ કે પ્રભુની પ્રભુતામયી મુદ્રાવાળી સ્થાપનાનું અવલંબન પરમાત્મ ભાવની ઝોળખાણ કરવામાં વધુ સરળ પણે ઉપકારી છે. શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની વીતરાગતાને ઝોળખવા માટે નામ નિષ્કેપ કરતાં સ્થાપના નિષ્કેપની જે સવિશેષ ઉપકારીતા છે, તે અનુભવગમ્ય બળવી તેમજ વળી તે સ્થાપના કરતાં પણ, પ્રભુના દ્રવ્ય નિષ્કેપાનું—એટલે કે સાક્ષાત્ પ્રભુના ચોત્રીશ અતિશય અને પાંત્રીશ પ્રકારની વાણીના ગુણોનું આલંબન સવિશેષ ઉપકારી છે, તેથી વળી પ્રભુના ભાવ નિષ્કેપાનું એટલે પ્રભુએ જે અઠાર કોષોને દૂર કરીને ચારે ગુણ ધાતિ કર્મેના ક્ષય કરવા વડે, જે અનંતજ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત ચારિત્ર અને અનંત વીર્યશુભ્ર પ્રાપ્ત કરેલ છે. તેમાં શ્રદ્ધા-રૂચી ઉત્પન્ન કરીને પોતાના કોષોને દૂર કરવા માટે, પ્રભુની પ્રભુતાનું ભાવાલંબન લેવું, તે પૂર્વના ત્રણે નિષ્કેપના અવલંબનથી પણ અધિક ઉપકારક બળવું.

(૭) ગુણ અનંત હો પ્રભુ ! ગુણ અનંત નો હો વૃંદ,
નાથ અનંત હો પ્રભુ ! નાથ અનંતને આદરેલ;
દેવચંદ્ર હો, પ્રભુ ! દેવચંદ્રને આનંદ,
પરમ હો પ્રભુ ! પરમ મહોદય, તે વરેલ. મૂરતિ હો પ્રભુ મૂરતિ

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે શ્રી અનનનાથ ગંગવંતને અનંતા ગુણોના વૃંદવાળા, સમ્યક્ સ્વરૂપે બળીને, પોતાની આત્મ સત્તામાં રહેલા તેમના જેવા જ અનંતા ગુણોને પ્રગટ કરવા માટે, જે ભવ્ય આત્મા શ્રી વીતરાગ પરમાત્માનું ચારે નિષ્કેપથી યથાયોગ્ય અવલંબન લે છે. તેને અવશ્ય શુદ્ધ-સિદ્ધ પરમ મહોદય રૂપ મોક્ષ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(૧૫૦) ગાથાના સ્તવનની અનુક્રમણિકા-ભાવાર્થ

ઠાળ ૧ લી ગાથા-૨૫ પા. ૬૪ થી ૮૪ સુધી. આજે જ્યારે આપણને અનતી પૂર્યાઈએ શ્રી મહાવીર સ્વામીજીનું શાસન મળ્યું છે, અને શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવતોએ ભાષેલો, આત્મશુદ્ધિનો, ગુણસ્થાનક-ક્રમારોહણ સ્વરૂપી અવિસંવાદી માર્ગ પ્રાપ્ત થયો છે (અર્થ એ છે) ત્યારે આત્મશુદ્ધિ માટેની યથાતથ્ય સ્વરૂપે-પુરુષાર્થ કરવો, એમાં જ આ મનુષ્ય જન્મ પામ્યાની સાચી સફળતા છે એમ જણાવેલ છે.

આત્મશુદ્ધ્યર્થે આત્માના જ્ઞાનાદિ પાંચ ગુણોને, સર્વિશેષ સ્વરૂપે આવિર્ભાવે પ્રાપ્ત કરવા માટે પચાચારમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જરૂરી છે, અને આ પચાચારની પ્રવૃત્તિને સામાન્યતઃ જ આવશ્યકની કરણીમાં ગીતાર્થોએ-યોજેલી છે, જે આજે સર્વ માન્ય આદરણીય છે.

સૂત્રાનુસારી-વિવિ-નિષેધ સાપેક્ષ ભાવે, આવશ્યક-કરણી કરનારે આત્મા આત્માર્થે સાચો-વિવેકવાન બને છે. આ માટે સૌ પ્રથમ સંવિત્ પાસિક ગીતાર્થ ગુરૂ પાસેથી સૂત્રાર્થનું જ્ઞાન મેળવવું જરૂરી છે. તેમ જનાં દરેકે દરેક આત્માને, પોત-પોતાના ભાવ મુજબ આત્મ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માને-આત્માર્થે દેવ-શુરની ભક્તિ (આજ્ઞાનુ પાલન) સર્વિશેષ ઈષ્ટ હોવાથી, તેમના વદન-પૂજન, પ્રતિ તેમજ ભાવયત્રી ધ્યાનાવલંબનમાં પણ પોત-પોતાની શક્તિ અનુસારે પ્રવર્તન કરવાપણું હોય છે. આથી જ તો ચિત્તની શુદ્ધિના કારણરૂપ, ચૈત્ય (સ્થાવર-જંગમ) પ્રતિ, ઉત્તમ આત્માર્થે આત્માનું સમ્યગ્ભાવે ભક્તિ-બહુમાન પૂર્વક અનુસરણ વિશેષતઃ આત્મ શુદ્ધિનું કારણ બને છે. જે અનુભવ ગમ્ય હોય છે.

આથી ક્રોધ પણ આત્મ શુદ્ધિ કારક પ્રવૃત્તિને, હેય વિચારવાથી આત્માર્થથી નષ્ટ બ્રહ્મ થવાપણું પ્રાપ્ત થશે, તેમ જનાં આત્મ શુદ્ધિકારક પ્રવૃત્તિમાં પણ, પ્રમાદદિ દોષોને તો, દોષરૂપ જાણવાના છે. અને તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું જરૂરી છે એમ શાસ્ત્રમાં સર્વત્ર સ્પષ્ટપણે જણાવેલ છે.

ઠાળ ૨ છ ગાથા ૨૨ પા. ૮૫ થી ૯૪ સુધી.

સમ્યગ્ દષ્ટિ દેવો પણ સૌ પ્રથમ પોતાના આત્મ-ઐચાર્ય, દેવભવને યોગ્ય, પરમાત્માને વદન નનન-પૂજાદિ કરવા રૂપ કરણી અવશ્ય કરે છે, તેમને અનુસરના વડે અન્ય દેવો પણ સમ્યક્ત્વ પામે છે. સમ્યક્ત્વ પામેલા દેવો, સમ્યક્ત્વને વધુ નિર્મળ કરે છે, આ સ્વરૂપમાં અવિતથ્ય ભાવે બદલા કરવાવાળા આત્માઓ, સમ્યગ્ દષ્ટિ દેવોના અવિરતિપણાની નિંદા કેમે કરી શકતા નથી.

ઠાળ ૩ છ ગાથા ૨૫ પા. ૯૫ થી ૧૦૭.

આજે પણ શ્રી જૈન શાસ્ત્રમાં યથાતથ્ય ભાવે, સ્થાવર તેમજ જંગમ તીર્થની ભક્તિના (આલ્બનની) થોડે, અનેક આત્માઓ આત્માર્થ-સાધના (જ આવશ્યકની કરણી કરવા વડે) કરી રહ્યા છે. આમ જનાં કેટલાંક અભિનિવેષિક-મિથ્યાદષ્ટિ આત્માઓ શ્રી જીન-પ્રતિમા તેમજ શ્રી જીન ચૈત્ય, જે મુખ્યતઃ ચિત્ત શુદ્ધિનો હેતુ છે, તે પ્રતિ ભક્તિ છે, એટલું જ નહિ પરંતુ અન્ય બાળ-ભોળા-આત્માઓને શ્રી જીન-પૂજાર્થી વચિત રાખવામાં પોતાની શક્તિનો દુષ્યર્થ કરતા રહે છે. જો કે સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માઓને તો મુખ્યપણે આત્મ શુદ્ધિના પરમ કારણરૂપ-દેવ-શુરની ભક્તિ ઈષ્ટ જ હોય છે તેથી તેઓ તો કેમે કરી મિથ્યાવાદીઓની ચાલમાં કસાતા નથી, એટલું જ નહિ પણ અનુક્રમે (૧) જીન-પ્રતિમા (૨) જીન-મંદિર (૩) જ્ઞાન સંબંધી ઉપકરણો (૪) સાધુ (૫) સાધ્વી (૬) શ્રાવક (૭) શ્રાવિકા રૂપ સાતે જોતોની સખ્તમાન-દ્રવ્યથી તેમજ શ્વવથી સેના-ભક્તિ કરવામાં ઉલ્લસવંત હોય છે.

જે આત્માઓએ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આત્માર્થ-સાધનતા ભણી અવિસંવાદી વાણીનું પાન કરી દેખણની તેમજ શુદ્ધિનું સ્વરૂપ જાણ્યું છે. તે આત્માઓ હિંસાદિ પાંચે આશ્રવના યથાશક્તિ ત્યાગમાં, તેમજ સમ્યક્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની પ્રાપ્તિના ઉપાયરૂપ પંચાચારની પ્રવૃત્તિમાં આદરભાવ ધરાવતા હોય છે. તેમાં સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિના પ્રધાન કારણરૂપ શ્રી જીનવચનમાં શ્રદ્ધા ઉપબવવા માટે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતનું ચારે-નિશ્ચયે આલબન લેવામાં નિરંતર ઉત્સુક રહેના હોય છે. સંસારિક નિર્માણના ઉદયવાળા આત્માને પણ ઉત્તમ નિમિત્તાલબંધને આત્માર્થ સાધના સર્વથા બાધક હોઈ શકે નહિ આત્માર્થ આત્માએ પ્રથમ આત્માર્થ સાધવા માટેનું જરૂરી જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ, અને તે પછી શ્રદ્ધા સહ યથાશક્તિ આત્માર્થસાધવાનો ઉદય કરવો જોઈએ. અન્યથા સાધ્ય-સાધન દાવ શૂન્ય ગતાવુગતિકતાએ પ્રવૃત્તિ કરવાથી, ઈશ્વર સિધ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ શકે નહિ એમ નિમ્નેથી-સમજવું.

ભાષા (૪) થી ચાથા ૨૨ પા. ૧૦૮ થી ૧૨૩.

કેવળ શબ્દાર્થઆત્મી અર્હિસકતાનું રટણ કરવાવાળા અને શાસ્ત્રોક્ત ધ્યેયહિંસા તથા ભાવહિંસાના સ્વરૂપમાં મૂઢ-અજ્ઞાનીઓ એ નથી સમજતા હોતા કે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ, અનુક્રમે સમ્યક્ત્વ સામાયિક, શ્રુતસામાયિક, દેશવિરતિસામાયિક અને સર્વવિરતિ સામાયિક ભાવમાં આત્માને-જોડતાં આત્મ શુધ્ધિ ધાય છે. એમ સ્પષ્ટ જણાવેલું છે તેમાં સૌ પ્રથમ સમ્યક્ત્વ શુધ્ધિ માટે-દ્રવ્ય સમ્યક્ શુભચાનને-ગીતાર્થ-ગ્રહ ભગવંત પાસેથી પ્રાપ્ત કરવું જરૂરી છે, તે માટે નવનરત્ત્વત્ત્વકચાન મેળવવું જોઈએ એમ શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે, પરંતુ જેઓ ઉપર જણાવેલ સાચા માર્ગની અવગણના કરી, પોત-પોતાની ઈચ્છાએ મરણ મુજબ ને-ને કોઈ ધર્મક્રિયાઓ કરે છે તે યકી તેઓમાં કેવળ વિષય-ક્રમ ભાવની જ વૃદ્ધિ ધાય છે.

શ્રી જૈન શાસનમાં મુખ્યપણે આત્માએ-આત્મભાવથી-આત્મ શુધ્ધિ કરવી જોઈએ એમ સર્વત્ર સ્પષ્ટ જણાવેલ છે, તેમ જ્ઞાનેઓ કેવળ ઉપચરિત બાહ્ય-શુભ ચોત્ર ક્રિયામાં જ ધર્મશુધ્ધિ સ્થાપીને, તે સંબંધી બાહ્યાચારમાં જ-વિવિધ પ્રકારના જોડાંત આક્રમણ પડી-રાગ-દ્વેષનું વિશેષતઃ ઉપાશ્રવ કરવા વડે પોતાના આત્માને સંસાર-વૃષ્ટિનું ભાજન બનાવતા હોય છે, તેઓ કદાપી શ્રી જીનેશ્વર યથાચરિત પાલન કરવા સમર્થ હોતા નથી.

શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ બાહ્ય શુધ્ધિ-અંતર શુધ્ધિના કારણ રૂપ બને તે માટે-નિશ્ચય સાપેક્ષ વ્યવહાર આદરવો કહ્યો છે. પરંતુ આત્મશુધ્ધિના ભક્ષ શૂન્ય કેવળ બાહ્ય શુધ્ધિ તો કેવળ-મુઘ્ય બંધનું કારણ બન્યુંથી. જે વિશેષતઃ સંસારલેહુક છે.

શ્રી જીનેશ્વર ભગવંત પૂર્વે ઉપાજેલ તીર્થ-કરનામ કરના ઉદ્દેયે તેમજ ઉત્તમ સમ્યક્ત્વસહ-તથા જ્ઞાન સહિત જન્મ પામતા હોવાથી, તેમનું સમસ્ત જીવન પાંચ ક્ષયાણુચય (પ્રશસ્ત ભાવવાળું) હોય છે. તેમ જ્ઞાનેશ્વરમાં આશ્રવ તત્ત્વને દેય સ્વરૂપ જણાવેલ છે, અને સંચર તત્ત્વને તેમજ નિર્જરા તત્ત્વને ઉપાદેય જણાવેલ છે. તે મુજબ અધ્યાવાળા આત્માને સમ્યક્દષ્ટિવાળો બનવો જોઈએ.

હિંસાદિ-પાંચ આશ્રવની કરણીથી યથાશક્તિ અળખા થઈ જેઓ આત્મ શુદ્ધી આત્માઓના પ્રશસ્ત ભાવનું-આત્મશુદ્ધ્યર્થ-વંદન-નમસ્કાર-સેવન-પૂજન રૂપે દ્રવ્ય-ભાવથી-આલંબન લે છે. તે આત્માઓ યથાતથ્યભાવે શુદ્ધ ભાવાવલંબી બનીને અવશ્ય આત્મ શુધ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

હાળ (૫) મી ગાથા-૨૩ પા. ૧૨૩ થી ૧૩૩.

પૂર્વે આત્મશુદ્ધ્યે ઉત્તમ આત્માઓના-ઉત્તમ ગુણોનું પ્રશસ્ત ભાવે (વિધિ-પૂર્વક) દ્રવ્ય-ભાવથી અવલંબન લેતા આત્મા, આત્મ શુદ્ધિ કરી શકે છે એમ જે જણાવ્યું છે. તે સંબંધી શાસ્ત્રાધારે-સમગ્ર દષ્ટિ દેવોની શ્રી જીન ભક્તિનું સ્વરૂપ-દર્શન તરીકે જણાવેલ છે.

આ રીતે ઉત્તમ આત્માઓએ પણ પોતા-પોતાને પ્રાપ્ત સાધન સામગ્રીના થોડે આત્માથે ઉત્તમ આત્માઓનું ગુણાવલંબન લેવા માટે, પંચપરમેષ્ઠિના નામ-સ્થાપના-દ્રવ્ય અને ભાવ એમ ચારે નિર્દેશથી યથાતથ્ય ભાવે-આલંબન લેવામાં ઉદ્યમી હોય છે.

હાળ (૬) દ્વિતી ગાથા-૨૫ પા. ૧૩૪ થી ૧૫૮.

શ્રી જૈન શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવેલ છે કે “પદ્મ નાભં તમો દયા” એટલે કે પ્રથમ-હિંસાદિ ઓશ્રવ ભાવની કરણીનું સ્વરૂપ તેમજ દ્રવ્ય ભાવથી અહિંસકતાનું સ્વરૂપ સૌ પ્રથમ તો શાસ્ત્રથી અવિરૂધ્ધ જણીને, તે પછી યથાશક્તિ અધ્યા-પૂર્વક આશ્રવભાવનો ત્યાગ કરવા સાથે, સંવરભાવની કરણીમાં આત્માને ભેડવો ભેઈએ.

આ સંબંધે અનુક્રમે પ્રથમ જ્ઞાનાચારનું-વિધિપૂર્વક સેવન કરવું જરૂરી છે. અન્યથા દ્રવ્ય સમ્યક્ શ્રુત પણ-આત્માને મિથ્યાભાવમાં લઈ જનારું બનશે. આ સંબંધે ગીતાથે-શુદ્ધ-ભગવંત પાસે પ્રથમ જ્ઞાનાચારના આઠે આચારનું સ્વરૂપ સમજીને-તે મુજબ જ્ઞાન મેળવવા પ્રયત્નશીલ રહેવું અન્યથા અતિચાર સહમહત્વ કરેલું શ્રુત-મિથ્યાશ્રુત બને છે, જે આત્માને આત્માર્થથી બટ કરે છે. શાસ્ત્રમાં જ્ઞાન પ્રાપ્તિ માટે-સુખ્ય ઉપાય વિનય બતાવેલ છે. જેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી અન્યત્ર જણાવેલ છે. પરંતુ તેઓ અહંકારી-અભિમાની-આપમતિઆઓ હોય છે. તેઓમાં વિનયશુદ્ધ સંબંધી કોઈ સાચો વિવેક હોતો નથી. તેથી તેઓની પાસેથી આત્મહિંતકારી જ્ઞાન મેળવવાની વેલણ કરવી ભેઈએ નહિ. કેમકે સમ્યગ્બોધ રહિત આત્માઓમાં કુદૈવ-સુશુદ્ધ-સુધર્મ સંબંધે અનેકવિધ શકાઓ હોય છે. તેમજ કુદૈવ-કુશુદ્ધ-કુધર્મમાં તેઓ પોતાનું હિત ભોતાં હોય છે, એટલું જ નહિ પરંતુ તેઓમાં ઉપાધાન કારણ તેમજ નિમિત્તકારણની કારણતામાં પણ અનેકવિધ ભ્રાંતિઓ પ્રવર્તતી હોય છે, આથી તેઓ પાપાચારની પ્રવૃત્તિઓમાં પણ રાચતા રહેતા હોય છે, આ માટે આત્માર્થી-આત્માએ શાસન પરંપરાએ અનુભવથી અવિરૂધ્ધ એવું આત્માર્થી સાધકજ્ઞાન મેળવવા ઉદ્યમશીલ બનવું જરૂરી છે, કે જે થકી નિઃશયભાવે આત્માસાધન કરી શકાય.

પરમ પૂજ્ય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી-ઉપાધ્યાય-વિરચિત
(૧૫૦) ગાથાના શ્રી વીરસ્તુતિ-રૂપસ્તવનનો

સંક્ષિપ્ત ભાવાર્થ

થાને

આત્મ પ્રબોધ-ગ્રંથ ભાગ-૨

“પ્રણમ્ય શ્રી મહાવીરં, શંકર-શિવ સૌહ્યદમ્—
ધીરં-ધીરં-પ્રકુર્વેઽહં શ્રીવીરસ્તવવાર્તિકમ્

x x x

“અર્હદ્વક્ત્ર પ્રસૂતં ગણધરરચિતં, બ્રાહ્મણં વિશાલં,
ચિત્રં વદ્યં યુક્તં સુનિગળ વૃષભૈ, ધીરિતં બુદ્ધિમદ્ભિઃ;
મોક્ષાગ્રદાર મૂતં વ્રત ચરણફલં જ્ઞેય ભાવ પ્રદીપં,
મૂળ્યા નિત્યં પ્રપન્ને શ્રુતમહ મલિલં સર્વલોકૈક સારમ્”

: ભાવાર્થકાર :

સિદ્ધાંત પાશ્વિક પંડિત શાંતિલાલ કેશવલાલ

ઢાળ (૧) પહેલી

(૧)

પ્રભુમી શ્રી ગુરુના પયપંકજ, થુલુથું વીર જીલુંદ;

ઠવણ નિક્ષેપ પ્રમાણ પંચાંગી, પરખી લહું આણુંદ રે.

જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ.

તુંજ શાસન નય શુદ્ધ પ્રરૂપણ, ગુણથી શિવસુખ લહીએ રે;

જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ. ॥૧॥

ભાવાર્થ :— અનંતી પુણ્યાઈ એ આજે જ્યારે આપણને, મનુષ્ય ભવ-આર્થ-

ક્ષેત્ર-અને ઉત્તમકુળ, સહિત, શ્રી વીર ભગવંતે ભાંખેલો-મોક્ષમાર્ગ, -ગુરૂ પરંપરાએ પ્રાપ્ત થયેલો છે. તો-આ અમૂલ્ય અવસરને, આત્માર્થે ચોજીને, યથાતથ્ય સ્વરૂપે, આત્મ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાની, ઉત્તમ આત્માએ પ્રતિજ્ઞા કરવી જોઈએ.

સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી—જોવીશમા—તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામીએ મોક્ષ-પુરુષાર્થમાં આસક્ત, એવા ઉત્તમ આત્માર્થી—આત્માઓને, તે—પ્રતિ યથાયોગ્ય પ્રયત્નવાન રહેવા માટે, ચતુર્વિધ (સાધુ—સાધ્વી—શ્રાવક અને શ્રાવિકારૂપ) શ્રી સંધની સ્થાપના કરેલી છે. જે શ્રી શાસન (સંધ) પાંચમા આરાના છેડા સુધી એટલે (૨૧૦૦૦) એકવીશ હજાર વર્ષ પર્થત જયવંતુ રહેવાવાળું છે. આજે હજુ તો તેમાંથી બે કે માત્ર ૨૫૪૦ વર્ષ જ પસાર થયા છે. તેમ છતાં આત્માર્થી આત્માઓ માટે ઘણી જ વિષમતા—દુઘાય છે. તેમ છતાં શ્રી શાસન જયવંતુ છે એમ પણ ત્રિવેક બુદ્ધિએ બેતાં સ્પષ્ટપણે જણાય છે. ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પરમાત્માએ, મોક્ષાર્થી આત્માઓ માટે આત્મ શુદ્ધ્યર્થે, અધર્મનો ત્યાગ કરી ધર્મ માર્ગનો, યથાશક્તિ સાધ્ય—સાધન દાવે આદર કરવાનો કહ્યો છે. તે ધર્મ તત્ત્વને અત્રે ધર્મ—ધર્મીના—અભેદ સ્વરૂપથી સપ્તનય સાપેક્ષ જણાવીએ છીએ. બંને શ્રી જૈન શાસ્ત્રોમાં ચૌદ ગુણસ્થાનક સ્વરૂપે વિસ્તારથી જણાવેલ છે.

(૧) નૈગમનય દૃષ્ટિએ :—અઘાર પ્રકારની પાપકરણીનો યથા—તથ્ય સ્વરૂપે ત્યાગ કરવા પૂર્વક—દાન—શીયળ—તપ—ભાવના આદિ શુભકરણીનો અનિદાન પણે આત્મશ્રેયાર્થે—યથાશક્તિ આદર કરવાવાળો હોય તેને નૈગમનય દૃષ્ટિએ ધર્મી જણવો બેઈએ.

(૨) સંપ્રહનય દૃષ્ટિએ :—સુદેવ—સુગુર—સુધર્મનું નિશ્ચય—વ્યવહારે યથાર્થ સ્વરૂપ જણીને, તેમાં શ્રદ્ધા—પ્રતીતિ અને રૂચી પ્રગટાવનાર સમ્યક્ત્વ ગુણને, પ્રાપ્ત કરીને, આત્માર્થે સમસ્ત—સાંસારીક ભાવનો ત્યાગ કરવાના પરિણામવાળો હોવા છતાં, પરાર્થે—પુણ્યના કાર્યો કરવામાં સદા ઉદ્યમવ ત હોય તેને સંપ્રહ-નય દૃષ્ટિએ ધર્મી જણવો બેઈએ.

વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ :—આ દેવે દેવતા બુદ્ધિ, ગુરૂં ચ ગુરુતામતિ—

ધર્મે ચ ધર્મધીઃ શુદ્ધા, સમ્યક્ત્વમિદમુચ્યતે ॥૧॥

નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ :—રુચિર્જિનોક્તતત્ત્વેષુ, સમ્યક્ શ્રદ્ધાનમુચ્યતે

જાયતે તન્નિસર્ગેણ, ગુરોરધિગમનેન વા ॥૨॥

(૩) વ્યવહારનય દૃષ્ટિએ :—જે-જે આત્માઓએ પ્રથમ સમ્યક્દર્શન ગુણ પ્રાપ્ત કરીને પરમાત્માએ પ્રકાશેલ, આશ્રવ—હેય, તેમજ સંવર—ઉપદેશ એ અર્થમાં પોતાનું શ્રેય જણીને—તેને પરમાત્માની આજ્ઞારૂપે, યથાશક્તિ દેશવિરતિ ભાવે યા

સર્વવિરતિ ભાવે, સ્વીકારેલ છે, તેઓને વ્યવહારનય દષ્ટિએ ધર્મી જાણવા જોઈએ, અન્યથા—જેઓ સ્વમતિ કલ્પિત—શાસ્ત્રવિરુદ્ધ આચરણ કરે છે તેવા પાપાંડી ધર્મ પ્રવર્તકોને તો, કોઈ પણ સંજોગમાં ધર્મી માનવા જોઈએ નહિ.

(૪) ઋજૂસૂત્ર નય દષ્ટિએ :- જે આત્માઓ—પોતાને પ્રાપ્ત સમ્યગ્ જ્ઞાન—દર્શન—ચારિત્ર ગુણે કરી, પોતાના આત્માને આત્મભાવમાં (ચાર પ્રકારના સામાયિક ભાવમાં) સ્થિર કરવાનો પ્રયત્ન (ઉપયોગ—શુદ્ધિએ પ્રવર્તન) કરે છે, તેઓને ઋજૂસૂત્ર નય દષ્ટિએ ધર્મી માનવા જોઈએ, અન્યથા કેવળ બાહ્ય ભાવનું ધર્મી પણ આત્મ શુદ્ધિ કરી શકતું નથી તો પછી જે સમ્યગ્દર્શન—જ્ઞાન—ચારિત્રાદિ ગુણ રહિત પણે કેવળ અન્યની નિશાએ બાહ્ય ભાવે વિરતિપણાનું આચરણ કરે છે. તેઓ તો આત્મ શુદ્ધિ કેવી રીતે કરી શકે ? અર્થાત્ ન જ કરી શકે. આ સંબંધે—આચારક અને પ્રચારકનો ભેદ કસરત કરનાર, અને કરાવનારના આરોગ્યના દૃષ્ટાંતે સમજવો જરૂરી છે.

(૫) શબ્દનય દષ્ટિએ :- શાસ્ત્રમાં, અહિંસા, સંયમ અને તપ ગુણને ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ સ્વરૂપે જાણાવેલ છે, તેને સમ્યગ્દર્શન—જ્ઞાન—ચારિત્રાદિ ગુણે કરી આરાધે, તે આત્માને, શબ્દનય દષ્ટિએ ધર્મી જાણવો, આપો આત્મા અવશ્ય—સ્વ—પર ઉભય બન્ને આત્માઓને સંસારના બંધનરૂપ રાગ—દ્વેષાદિથી છોડાવી આત્માભિમુખ બનાવી મોક્ષમાર્ગની સાધના કરવાવાળો હોય શકે છે. એમ જાણવું. અન્યથા, એટલે સમ્યગ્દર્શનાદિ—વિના—અહિંસા આદિ ધર્મ તરવારોનું કેવળ રટણ કરતાં પાપાંડી ધર્મી—આત્માઓ તો, અંતરંગ વૃત્તિએ વિષય—કષાય ભાવમાં આસક્ત રહેતા હોય, ધર્મના આડંબરો વડે, તેમના દષ્ટિરાગી આત્માઓને પણ, વિષય—કષાયનું જ પાન કરાવતાં હોય છે. જથી તેઓમાં ધર્મા—અસુચા આદિ દોષોની તેમજ અહંકાર—મમત્વભાવની વૃદ્ધિ થયેલી પ્રગટ જણાઈ આવે છે.

(૬) સંલિપ્ત નય દષ્ટિએ :- જે આત્માઓએ પોતાના અંતરંગ શત્રુ રાગ—દ્વેષાદિ—અહાર દોષોને દૂર કરીને પોતામાં સત્તાગતે રહેલા કેવળજ્ઞાન—કેવળ—દર્શન, ક્ષાયિક ચારિત્ર, અને અનંત વીર્ય, એ ચારે આત્મિક ગુણોને તદ્દાવરણીય કર્મોનો સર્વથા હય કરીને, ક્ષાયિક ભાવે પ્રાપ્ત કર્યા છે, તેવા સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રી વીતરાગ પરમાત્માઓને ધર્મી જાણવા જોઈએ. આવા શ્રી સર્વજ્ઞ વીતરાગ પરમાત્માની વાણીનું શ્રવણ સર્વજીવોને ત્રણે કાળે, હિતકારી હોય છે એમ જાણવું.

(૭) એવંભૂત નય દૃષ્ટિએ :- સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી કેવળી ભગવંતે પોતાને ભવોપગ્રાહી બાકી રહેલા, જે ચાર અધાતિ કર્મો, એટલે વેદનીય-નામ-ગોત્ર અને આયુષ્ય એ ચારે કર્મોનું-યથાતથ્ય ભાવે નિવારણ કરવા અર્થે, પોતે પોતાના કેવળ ભાવે કરી, જે જે પ્રવૃત્તિઓ કરે છે તેને પરમ શુદ્ધ ધર્મ બાણવો કે જે થકી તે આત્મા આયુષ્ય ક્ષયે-સર્વ કર્મોના ક્ષય કરવા થકી જન્મ-મરણ રહિત એવી સિદ્ધિ ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે.

શ્રી જૈન શાસનમાં શાસ્ત્રાનુસારે આત્માને, શુદ્ધ-અશુદ્ધ બંને નય દૃષ્ટિએ સાપેક્ષ ભાવે સમજનારને, યથાર્થજ્ઞાની કહેયો છે, અન્યથા એકાંગી-જ્ઞાનનો એકાંતે આગ્રહ ધરવો, તેને મિથ્યાજ્ઞાન કહ્યું છે. કેમકે વસ્તુ (પદાર્થ) અનંત ધર્માત્મક છે. આ સંબંધે પ્રત્યેક સંસારી આત્માના, અશુદ્ધનય દૃષ્ટિએ-આત્મ સ્વરૂપને જણાવતાં થકાં કહ્યું છે કે—

“સ્વયં કર્મ કરોતિ આત્મા, સ્વયં તત્ફલમશ્નુતે;
સ્વયં ભ્રમતિ સંસારે, સ્વયમેવ વિનશ્યતિ”

અર્થ :- પ્રત્યેક સંસારી આત્મા પોતે પોતાના ભાવે કર્મ કરે છે. પોતે કરેલા કર્મોનું ફળ પણ પોતે જ ભોગવે છે, એટલે કે પોતાના આત્મ-પ્રદેશોની સાથે બાધેલા અષ્ટવિધ કર્મો, પ્રત્યેક સમયે તેના વિપાકોદયે, આત્માને ચારે ગતિમાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખો આપતાં રહે છે. આ સત્યની પ્રતીતિ કરીને જે આત્માઓ ચોક્ષમાર્ગને અનુસરીને, પોતે જ પોતાના સર્વ પ્રકારના કર્મોના ક્ષય કરે છે, તેવા આત્માઓ-મુક્તિના, અનંત-અક્ષય-શાશ્વત સુખને મેળવી શકે છે. આ સંબંધે-શુદ્ધનય દૃષ્ટિએ પણ પ્રત્યેક સંસારી આત્માનું સ્વરૂપ જણાવતાં થકાં શાસ્ત્રમાં જણાવ્યું છે કે—

“નાજનં ચ દંસજનં ચેવ, ચરિત્તં ચ તવો તદ્દા;
વીરિયં ઉવમોગોય, પયં જીવસ્સ લક્ખણં”

અર્થ :- પોતાના નિરાવર્ણુ-જ્ઞાન-દર્શન-આરિત્ર-તપ-વીર્ય અને ઉપયોગ ગુણુમાં પ્રવર્તન કરવા વડે, પ્રત્યેક આત્મા, અનાદિ-અનંત નિત્ય છે.

આથી સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે-જે-જે સંસારી આત્માના જે-જે-શુભ જે-જે સ્વરૂપે કર્મોથી અવરાયેલા છે, તેને-તે-તે કર્મોના બંધનથી મુક્ત કરી-પોતાના સહજ-

શુદ્ધ અનંત-અક્ષય ગુણોને સ્વાધીન ભાવે (ક્ષાયિક ભાવે) પ્રાપ્ત કરી આત્મા, સાદિ અનંતને ભાગે મુક્તિના અનંત-અક્ષય-શાશ્વત સુખને પ્રાપ્ત કરે છે.

ઉપરની હકીકતને સર્વ-સમ્મત ભાવે સ્વીકારીને, આજે પણ શ્રી જૈન શાસનને વિષે, આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોને આવિર્ભાવે પ્રાપ્ત કરવા માટે (૩૬) પ્રકારે જ્ઞાના-ચારાદિ-પંચાચારનું, પ્રવર્તન નિર્વિવાદ પણે સ્વીકારાયેલું છે. આ સંબંધે શાસ્ત્રમાં જણાવેલા (૩૬) પ્રકારના આચારને વિધિપૂર્વક અનુસરવા માટે, આજે પણ શ્રી જૈન પરંપરામાં ૫૩-આવશ્યકની કરણીને વ્યવહારમાં ઉપાદેય રૂપે સ્વીકારવામાં આવેલ છે, અન્યથા અવિધિએ-સ્વચ્છંદાચારે કરેલ સમસ્ત પ્રવર્તનને તે-તે આચાર મુજબ જ (૩૬) અતિચાર રૂપ જણાવેલ છે આ ૫૩ આવશ્યકની કરણીના કૃણ સંબંધે કહ્યું છે કે :-

સાવર્થં દલયત્યર્થં પ્રથયતે, સમ્યક્ત્વશુદ્ધિં પરાં,
નીચૈર્ગોત્રિમઘઃ કરોતિ કુમતે, ચ્ચિદ્રં પિષ્તે ક્ષણાત્ ;
સદ્ધયાનં ધિજુતે નિકુન્તતિ-તતં, તૃષ્ણાલતા મળ્ડપં,
વશ્યં સિદ્ધિ મુખં કરોતિ મવિના-માવશ્યકં નિર્મિતિમ્.

છ આવશ્યકની કરણી સંબંધે વળી પણ કહ્યું છે કે :-

આવસ્યયમુમયકાલં, ઓસહમિવ જે કુર્ણતિ ઉજ્જુત્તા ;
જિણ વિજ્ઞ કહિય વિહિણા, અકમ્મ રોગાય તે હુંતિ

અર્થ :- જો દોહા આત્મા શ્રી જીનેશ્વર રૂપી વૈદ્યોએ કહેલા વિધિ મુજબ, ઉભયકાળ-આવશ્યકરૂપી ક્વાનું સેવન કરે છે, તે આત્મા કર્મરોગથી મુક્ત થાય છે.

(૧) જ્ઞાનાચારની શુદ્ધિ :- વંદન આવશ્યકથી તેમજ સામાયિક આવશ્યકથી થાય છે. કેમકે સામાયિકમાં, સજાગ્ય કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધેલી હોવાથી (પાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય) કરવાનો હોય છે.

(૨) દર્શનાચારની શુદ્ધિ :- ચૈત્યવંદન આવશ્યકથી થાય છે, કેમકે સમ્યક્ત્વના કારણભૂત શ્રી જિનવચનમાં, -શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના ચારે નિર્દેશના આલંબન વડે, સાધ્ય-સાધન ભાવમાં શ્રદ્ધા-પ્રતીતિ અને રૂચી ઉત્પન્ન કરાય છે.

(૩) ચારિત્રાચારની શુદ્ધિ :- સામાયિક, ઔવિસત્તૈ, વંદન અને પ્રતિ-ક્રમણ એ ચારે આવશ્યકની કરણી વડે થાય છે, કેમકે આ ચારે પ્રકારની કરણી-પરસ્પર સમસ્ત આચારમાં સહાયકારી છે.

(૪) તપાચારની શુદ્ધિ :-પચ્ચક્ષુષાણુ આવશ્યક વડે થાય છે.

(૫) વીર્યાચારની શુદ્ધિ :-સામાયિક, ચૌવિસતથો, વંકન, પ્રતિકમણુ, પચ્ચક્ષુષાણુ અને કાઉસ્સગ્ગ એ છ એ આવશ્યકમાં યથાશક્તિ-વિધિ-નિષેધ પૂર્વક યથાર્થ ભાવે પ્રવર્તન કરતાં હોય છે. અન્યથા-વિરાધક થતાય છે.

આજે પણ સમસ્ત શ્રી જૈન શાસન (સાધુ-સાધ્વી-આવક-આવિકા) ઉપરના છ એ આવશ્યકની કરણીને મુખ્યપણે આચરવા યોગ્ય બણી, યથાશક્તિ આચરી રહેલ છે એમ પ્રત્યક્ષપણે જોતાય છે, જણાય છે અને અનુભવતાય છે.

(૨)

શ્રી અતુયોગદુવારે ભાખ્યા, ચાર નિક્ષેપા સાર;
ચાર સત્ય દશ સત્યાભાષા, કાણાંગે નિરધાર રે.

જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ ॥૨॥

ભાવાર્થ:-શ્રી જૈન શાસન વિષે કોઈપણ વસ્તુતું જ્ઞાન, ચાર નિક્ષેપથી કરવાતું કહ્યું છે કે, જેથી તે વસ્તુ-યથાર્થ સ્વરૂપે ઓળખાય. કેમકે પ્રત્યેક વસ્તુ ચાર-નિક્ષેપ સ્વરૂપથી કથ ચિત્ત બિન્ન તેમજ અભિન્ન હોય છે.

(૧) નામ નિક્ષેપ :-જે નામ (શબ્દ) વ્યવહારથી વસ્તુતું આદાન-અહણુ થતું હોય તે નામ-નિક્ષેપ-અણુવો.

(૨) સ્થાપના નિક્ષેપ :-જે આકૃતિ (આકાર) વિશેષથી, તે વસ્તુ નિયત સ્વરૂપે ઓળખાતી હોય તે. જેમકે હાથી-ધોડો-ગાય-માનવ-હીપી (અક્ષર) વિગેરેને સ્થાપના રૂપે અણુવું.

(૩) દ્રવ્ય નિક્ષેપ :-જેને વિષે જે ભાવ (પરિણામ) અવિચ્છિન્નપણે પ્રવર્તતો હોય, તે ભૂતકાળ સંબંધી, હાવીકાળ સંબંધી, ચા વર્તમાન કાળ સંબંધી વસ્તુ-યાને પદાર્થ, તેને દ્રવ્ય અણુવું. અર્થાત્ ત્રિકાલિક ભાવતું જે કારણ છે તેને દ્રવ્ય અણુવું.

(૪) ભાવ નિક્ષેપ:-પ્રત્યેક વસ્તુ યાને દ્રવ્યતું પોતાના ગુણધર્મમાં જે-વિવિધ પરિણમન વિશેષ, તે તેનો ભાવ અણુવો.

ઉપર જણાવેલ ચારે-નિક્ષેપથી વસ્તુ તત્ત્વનો બોધ થાય છે. તેમાં જોનો ભાવ નિક્ષેપો શુદ્ધ, યાને સાર ભૂત હોય છે, તેના બાકીના ત્રણે નિક્ષેપા પણ, સારભૂત અણુવા તેમજ જોનો ભાવ નિક્ષેપો અસાર-અહિતકારી હોય તેના ચારે નિક્ષેપા અસાર અણુવા.

અર્થાત્-અગ્રાણ્જી જાણવા, જેમકે શ્રી તીર્થ પ્રવર્તક તે તીર્થંકર-તેમના ચારે નિક્ષેપા શુદ્ધ-જાણવા-તેમજ પરપુરુષની સંગી-રંગી જીવી સ્ત્રી, તે વેશ્યા તેના ચારે નિક્ષેપા અશુદ્ધ જાણવા, તેથી તેનું નામ પણ અહિંતકારી જાણવું જોઈએ તેમજ તેની સ્થાપના તે ફેટા પણ ઉત્તમ આત્માથી આત્માએ-રાગભાવથી જોવો જોઈએ નહિ.

જ્યારે શ્રી તીર્થંકર ભગવંતનું નામ-સ્થાપના અને દ્રવ્ય એ ત્રણે નિક્ષેપાના અવલંબનથી તો પરમાત્માના અવલંબક આત્માને-નીપરમાત્માના યોગ-તુલ્ય ભાવે આત્મ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ સાથે એ સમજવું અનિવાર્ય આવશ્યક છે કે જે કોઈ આત્મા જે કોઈ સ્વરૂપને, તેના નામ-સ્થાપના કે દ્રવ્ય નિક્ષેપથી તેના શુદ્ધા-શુદ્ધ પણાને અયથાર્થપણે-એટલે વિપરીત ભાવે અર્થાત્ મિથ્યા (કાલ્પનિક) ભાવે ગ્રહણ કરે છે, તેને વિપર્યાસપણે જાણવાથી-મિથ્યાભાવની પ્રાપ્તિ થાય છે.

શ્રી જૈન શાસનમાં ભાષા સત્ય યાને સત્ય ભાષાને (સ્યાત્-સ્વરૂપે) ચાર પ્રકારે, તેમજ દશ પ્રકારની જણાવી છે તેમાં (૧) નામસત્ય (૨) સ્થાપના સત્ય (૩) દ્રવ્ય સત્ય (૪) ભાવસત્ય. તેમાં વીતરાગતા, તે સંસારના સર્વ પ્રકારના મૂળ રૂપ જે કર્મ-બંધ તેનાથી પોતાના આત્માને અળગો રાખવાવાળો હોવાથી, (૧) વીતરાગ પરમાત્માનું નામ (૨) વીતરાગ પરમાત્માની વીતરાગતા પ્રદર્શિત કરતી ભૂતિ તેમજ શ્રી વીતરાગ પરમાત્માનું શરીર, એ ત્રણેને પણ વીતરાગતાના ઉત્તરોત્તર-વિશુદ્ધ ભાવે, યોજક જાણવાના છે.

નામ નિક્ષેપ:- નામ તે સ્મરણીયનું સ્મરણ કરાવવામાં ઉપકારક થાય છે.

સ્થાપના નિક્ષેપ :- નામ નિક્ષેપથી વિશેષ સરળતાએ-વસ્તુ સ્વરૂપના ગુણ ભાવ સાથે તાદાત્મ્યતાનું ઉદ્ભાવન કરવારૂપે નામ થકી વિશેષતઃ ઉપકારક થાય છે.

દ્રવ્ય નિક્ષેપ :- સારણા-નારણા, ચોયણા, પરિચોયણાદિ સ્વરૂપે, આધક ભાવથી નિવર્તાવવામાં તેમજ સાધક ભાવ પ્રતિ પ્રયુજવામાં દ્રવ્ય ગુર્વાદિક પ્રેરક હોવાથી નામ તેમજ સ્થાપનાથી દ્રવ્ય-વિશેષ ઉપકારક થાય છે.

ભાવ નિક્ષેપ :- શુદ્ધતા સાથે તાદાત્મ્યતા સાધતો હોવાથી ભાવ નિક્ષેપો પૂર્વના ત્રણે નિક્ષેપથી સવિશેષ ઉપકારક થાય છે.

પ્રથમના ત્રણ નિક્ષેપ ગુણ સાધનમાં અનેકાંતિક છે, જ્યારે પરમાત્માનો ભાવનિક્ષેપો એકાંતિક તેમજ આત્યંતિક ભાવે ગુણ સાધનામાં ઉપકારક છે એમ જાણવું.

વળી શાસ્ત્રમાં સત્ ને જણાવે તે સત્ય તેને પણ નીચે મુજબ દશ પ્રકારે જણાવેલ છે.

- (૧) જનપદ સત્ય :-લોક વ્યવહારમાં વપરાતા શબ્દો.
- (૨) સમ્મત સત્ય :-જે શબ્દનો અર્થ બધાને સમ્મત હોય તે.
- (૩) સ્થાપના સત્ય :-જે કોઈ વસ્તુનું વાસ્તવિક ચિત્ર દોર્યું હોય, અથવા મૂર્તિ સ્થાપી હોય તે. અથવા સમ્યગ્ જ્ઞાનની સ્થાપના રૂપ-પુસ્તકો વિગેરે.
- (૪) નામ સત્ય :-જે નામ થકી જનો-વ્યવહાર કરાતો હોય તે.
- (૫) રૂપ સત્ય :-બહુરૂપી, જે-જે રૂપો કરે, તેવા સ્વરૂપે તેને ઓળખવો તે.
- (૬) પ્રતીત્ય સત્ય :-પરસ્પર સાપેક્ષ ભાવે, નાના ઓટાને, નાનું ઓટું જણવું તે.

(૭) વ્યવહાર સત્ય :-ભોજન કરવા માટે, લાણું પીરસો એમ કહેવું તે.

(૮) ભાવ સત્ય :-સપ્રયોજન-કોઈપણ પ્રધાન યાને મુખ્ય ભાવને (પરિણામને) આગળ કરીને તેને તથા સ્વરૂપે કહેવું તે જેમ મનુષ્યના બીજા અંગોમાં બીજા વર્ણો હોવા છતાં માણસને-કાળો-ગોરો કહેવાય છે-તે, અથવા સપ્રયોજન નિત્યતા-અનિત્યતા, એકતા-અનેકતા, તેમજ શુદ્ધતા યા અશુદ્ધતાનો મુખ્યપણે વ્યવહાર કરવો તે.

(૯) યોગ સત્ય :-જેમ ઘોડા ઉપર બેઠેલાને, ઘોડે સ્વાર કહેવો તે.

(૧૦) ઉપમા સત્ય :-જેમ કોઈ પરાક્રમી-શરવીર પુરુષને સિંહ જેવો કહેવો તે.

ઉપર જણાવેલા દશ પ્રકારના સત્યને તે-તે ભાવે (સ્વરૂપે) સત્ય જણાવા જોઈએ, અન્યથા એક-બીજા સંબંધે વિપર્યાસ બુદ્ધિએ, મિથ્યાત્વ પ્રાપ્ત થશે,

(૩)

જનસ ધ્યાન કિરિયામાંહિ આવે, તેહ સત્ય કરી જણું;

શ્રી આવશ્યક સૂત્ર પ્રમાણે, વિમતે તેહ વખાણું રે.

જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ ॥૩॥

(૪)

- યોગીસત્ય માંહિ નિશ્લેષા, નામ દ્રવ્ય દોય ભાણું;

કાઉસ્સમ આલાવે ઠવણા, ભાવ તે સઘલે લાણું રે.

જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ ॥૪॥

ભાવાર્થ :-પૂર્વે સતને જણાવે તે સત્ય એમ કહ્યું છે, તે મુજબ આત્માને પરમાત્મા બનાવવા માટેની જે ૫૨ આવશ્યકની કરણી, અને તે ક્રિયા કરવા માટેની વિધિના જે-જે સૂત્રો આજે પ્રમાણરૂપે સ્વીકારાયેલ છે, અને જે સૂત્રાર્થને અવલંબીને આત્મા-પરમાત્મ ભાવ સાથે તાદાત્મ્યતા સાધી શકે છે, એટલું જ નહિ પરંતુ તે-તે સૂત્રાનુસારી ક્રિયાઓ અનુભવે પણ આત્મશુદ્ધિકારક અનુભવાય છે, તેને છાંડીને જેઓ સ્વચ્છંદાચારે આત્મ સાધનામાં આગળ વધવાનું વિચારે છે, તેઓને દુરાગ્રહી જાણીને, તેમનો સંસર્ગ-શાસનના અનુરાગી આત્માએ ત્યજવો જોઈએ, અન્યથા “અતો બ્રહ્મં તતો બ્રહ્મ” જેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થશે.

આવશ્યક ક્રિયાના સૂત્રોમાં લૌગસ્ય સૂત્રમાં મુખ્યપણે પરમાત્માના નામનું અવલંબન લઈને, તેઓની સ્તુતિ-વંદનાદિક ભાવે-પૂજા-ભક્તિ કરવા વડે અંતે આરૂઝા એટલે સમ્યગ્ જ્ઞાન, બોહિલાભ એટલે સમ્યગ્ દર્શન, ઉત્તમ સમાધિ-તે સમ્યક્ ચારિત્ર એ ત્રણે આત્મિક ગુણોમાં શુદ્ધિ-વૃદ્ધિની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. જ્યારે નમુદ્યુણું અર્થાત્ શકસ્તવના પાઠ થકી દ્રવ્યજનિત તેમજ ભાવજનિતનું આલંબન લઈને તે થકી ભાવથી આત્મ શુદ્ધિની કારકતા યોજવામાં આવે છે, તેમજ “જંકિચિ નામ તિથ્ય”, તેમજ “જવ તિ ચેઈયાઈ” એ બંને સૂત્રોથી ત્રણે જગતના સર્વ તીર્થોનું તેમજ સર્વે શ્રી જિનપ્રતિભાઓનું સ્થાપના નિક્ષેપે અવલંબન લઈને, તેમને વંદન-પૂજનાદિ કરવા વડે તેમની સાથે પોતાના આત્માનો આત્મ સાધનાર્થે ભાવથી સંબંધ યોજવામાં આવે છે. તેમજ વળી કાઉસ્સગ્ગ આવશ્યકમાં સાલંબન ધ્યાન યોગમાં મુખ્યપણે-પરમાત્માના પરમ સ્વરૂપની સ્થાપના કરીને, ચારે નિક્ષેપાના અવલંબનને અનુલક્ષીને-આત્મા પરમાત્મ ભાવની સાથે તાદાત્મ્યતા સાધવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આ માટે કહ્યું છે કે—

“અભ્યર્ચનાદર્શતાં મનઃ પ્રસાદસ્તતઃ સમાચિચ્ચ;

તસ્માદપિ નિઃશ્રેયસમતો હિ તત્પૂજનં ન્યાય્યમ્”

આ રીતે સકળ આત્મશુદ્ધિની આરાધના કરતાં પહેલા આરાધક આત્માએ સૌ પ્રથમ ધરિયાવહિય સૂત્રથી, પોતાના આત્માને-આત્માર્થેઆધક ભાવથી નિવર્તાવવો યાને શુદ્ધ કરવો જરૂરી હોઈ તે થકી પોતાના આત્માને

શુદ્ધ કરવામાં આવે છે. તેમજ વળી નિસીદિ પદ્ધતી પણ બાધક ભાવથી પોતાના આત્માને નિવર્તાવવામાં આવે છે, આથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે આરાધક આત્માએ સૌ પ્રથમ બાધક ભાવથી પોતાના આત્માને નિવર્તાવીને આરાધના કરવી જોઈએ.

ઉપર જણાવેલા સૂત્રાદિ પાઠોનું વિધિ-પૂર્વકનું અનુસરણ આજે આપણને પરંપરાએ પ્રાપ્ત છે તેને ઉચ્છેદવાથી, શું વિશેષ લાભ મેળવી શકાય તેમ છે ? અર્થાત્ કંઈ જ નહિ. કેમકે સૂત્ર-વિધિનો અનાદર કરવાથી તો આત્માર્થથી ભ્રષ્ટ થવા પછું પ્રાપ્ત થશે. આ માટે આજે પણ સમજુ-ભવભીરુ-આત્માર્થી આત્માઓ તો, સાર-અસારનો વિવેક-કરી, અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ ભાવે-વિચારેલ કે આદરેલ સ્વચ્છંદાચાર પ્રતિ કોઈ આદરભાવ રાખતા નથી, કિંતુ જે થકી પોતાના આત્મભાવમાં, શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ થાય છે, તેને જ અનુસરે છે.

(૫)

પુસ્તક લિખિત સકળ જિમ આગમ, તિમ આવશ્યક એહ;
ભગવદ્-નંદી સામે સમ્મત, તેહમાં નહિં સદેહ રે.....

જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ, ॥૫॥

(૬)

સૂત્ર આવશ્યક જે ધરધરનું, કહેશે તે અજ્ઞાની;
પુસ્તક અપરથ પરંપર આવ્યું, માને તેહ જ્ઞાની રે.

જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ, ॥૬॥

ભાવાર્થ:- શ્રી મહાવીર પરમાત્માની ત્રીજી પાટે શ્રી જંબુસ્વામીજી છેલ્લા કેવળી પરમાત્મા થયેલા હોવાથી પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ આજના સકળ આગમ સૂત્રો તે શ્રી શય્યંભવ સૂરિજીને તેમજ તેમના શિષ્ય-પ્રશિષ્યો આદિ સકળ ગીનાર્થોને સૂત્રથી તેમજ અર્થથી પરંપરાએ પ્રાપ્ત થયેલ છે, તે વળી આજે તો તટિત સ્વરૂપે જ-જે આગમ પાઠો, તેમજ તેનો અર્થ પણ સકળ શ્રી સંઘને ગુરૂ પરંપરાએ જ પ્રાપ્ત છે. પરંપરાએ પ્રાપ્ત, સૂત્ર-અર્થને, અવિરૂદ્ધ ભાવે અનુસરવું, તેને વ્યવહારથી-તદુભય જ્ઞાનાચાર જાણવો, જ્યારે નિશ્ચયથી તો, શુદ્ધ આત્માનુભવને તદુભય જ્ઞાનાચાર જાણવો, આ નિશ્ચય-તદુભય જ્ઞાનાચાર

સકળ જીવોને, પોત-પોતાના ક્ષયોપશમાનુસારે હોઈ શકે છે અને તે અનુસારે કોઈક આત્મા પોતે એકાકીપણે પણ પોતાના (સામર્થ્ય યોગે કરી) વિશિષ્ટ ભાવે આરાધના કરવાવાળો હોઈ શકે છે. પરંતુ જો તે શાસ્ત્ર પર પરાને તોડે-તો, તે શ્રી જીનેશ્વર ભગવતના શાસનનો દ્રોહ કરવાનું પાપ કરે છે, એમ બહુવું-કેમકે તેણે જ કંઈ પ્રાપ્ત કરેલ છે તે શાસનના પ્રભાવે જ પ્રાપ્ત કરેલ હોઈ, પોતાના ક્ષયોપશમ વિશેષથી શાસનનો ધાત કરવાનું કામ કરે તો તેનાથી વિશેષ કૃતર્હની બીજે કોણ હોઈ શકે? અર્થાત્ તેવા કૃતર્હની આત્માને તો પ્રાપ્ત સમ્યક્ત્વ ગુણનો પણ નાશ કરવાવાળો શાસ્ત્રમાં બહુઓ છે, આથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે સૂત્રાનુસારી ક્રિયા આત્માથી-આત્માને પરંપરાએ પરમાત્માના વચનાનુસારે આજ્ઞા-કારી હોઈ આત્માથી-વિનય-વિવેકવાન બનાવનારી હોય છે, જ્યારે સ્વચ્છંદ્યચારી ક્રિયા, સૂત્ર-અર્થ તેમજ પરંપરાથી વિરુદ્ધ હોઈ, તેમાં ગમે તેટલો વિનયભાવ હોય તો પણ તે વિવેક શૂન્ય હોય છે, તેમજ ગમે તેટલો વિવેક કરાતો હોય તો તે પણ વિનય શૂન્ય હોઈ કેવળ સ્વાર્થ મૂલક જ હોય છે.

(૭)

બંબી લીધી શ્રી ગણધર દેવે, પ્રણમી ભગવદ્ આદે;
જ્ઞાન તણી તે ઠવણા અથવા, દ્રવ્ય શ્રુત અવિવાદે રે.
જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ. ॥૭॥

(૮)

ભેદ અદાર જ બંબી લીધીના, સમવાયાંગે ઠીઠા;
શુદ્ધ અરથ મરડી બહુલા, ભમશે કુમતિ ધીઠા રે;
જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ. ॥૮॥

(૯)

બંબી લીધી જો તેહનો કરતા, તો લેખક પણ આવે;
ગુરૂ આણા વિણ અરથ કરે જો, તેહનો બોલ ન ભાવે રે.
જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ ॥૯॥

(૧૦)

જનવાણી પણ દ્રવ્ય શ્રુત છે, નંદી સૂત્રને લેખે;
જિમ તે તિમ બંબી લીધી નમિય, ભાવ તે દ્રવ્ય વિશેષ રે.
જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ. ॥૧૦॥

ભાવાર્થ:— શ્રી જૈનાગમને વિશે સ્પષ્ટ જણાવેલું છે કે:—

“ સમ્મદિદ્ધિસ્સ સમ્મસૂચં, મિચ્છદિદ્ધિસ્સ મિચ્છસૂચં ”

અર્થ :— સમ્યગ્દષ્ટિને સમ્યગ્ ભાવશ્રુત હોય છે, તેમજ મિથ્યાદષ્ટિને મિથ્યા (આત્માર્થે બુદ્ધ) ભાવશ્રુત હોય છે. આથી સમજવાનું એ છે કે સમ્યગ્ દષ્ટિ પોતાના ભાવશ્રુતને અવલંબીને, જે શબ્દો બોલે છે (દ્રવ્ય શ્રુત) તે દ્રવ્યથી સમ્યક્ શ્રુત હોય છે, જ્યારે મિથ્યાદષ્ટિની પોતાની વાણી દ્રવ્યથી મિથ્યા શ્રુતરૂપ હોય છે, આથી શ્રોતાને, દ્રવ્ય શ્રુત-એટલે વક્તા વડે બોલાયેલા શબ્દો, તે ભાવ-શ્રુતનું કારણ હોઈ, સમ્યક્ તેમજ મિથ્યાભાવમાં પરિણામ પામતાં હોય છે, તેમજ જે દ્રવ્ય શ્રુતની જે-જે લીપીમાં સ્થાપના કરવામાં આવી હોય, તે પુસ્તક, પાના, શિક્ષાલેખ, વિગેરેમાંથી તેનો બહુકાર-જે-જે અર્થ ગ્રહણ કરે છે, અર્થાત્ પોત-પોતાના ક્ષયોપશમાનુસારે પોતાના સમ્યગ્દર્શનના બળે યા તો મિથ્યામતિના બેરે જો-જો-જો અર્થ સ્વીકારે છે, તે તે ભાવે તે દ્રવ્ય સ્થાપના શ્રુત, તેને ઉપકારી-તેમજ અપકારી થાય છે, માટે જ તો શાસ્ત્રમાં સંવિજ્ઞ પાક્ષિક ગીતાર્થની નિશ્રાએ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની આજ્ઞા કરવામાં આવેલી છે, તેની અવગણના કરીને, ગુરૂગમ વિના-શાસ્ત્રો વાંચીને મતિ કલ્પનાએ શાસ્ત્રોના અર્થ કરનારાઓમાં અનેક પ્રકારનાં-મિથ્યા-કુવિકલ્પો ઉત્પન્ન થાય છે, જથી તેઓ અવળે માર્ગે ચડી બંધ છે. આથી સમજવાનું કે આ અવસર્પિણી કાળમાં પ્રથમ તીર્થંકર પરમાત્મા શ્રી ઋષભદેવે ક્વણજ્ઞાને કરી જે દ્રવ્ય સમ્યક્ શ્રુત યાને આત્માર્થે હેયોપાદેય ભાવોને શબ્દ દ્વારા પ્રકાશેલું, તેને સમ્યગ્ દષ્ટિવાન શ્રોતાઓએ સમ્યગ્ ભાવે પોતપોતાની ભાષામાં ગ્રહણ કરી, તેને અઘાર પ્રકારની લીપીમાં સ્થાપન કરેલું, તે થકી તેમના પચાસ ક્રોડ સાગરોપમ પ્રમાણ શાસન કાળમાં અનેક આત્માઓએ મોક્ષસુખ મેળવ્યું છે તેમજ અનેક આત્માઓ, એકાવતારી થયા છે. તેઓ અનુત્તર વિમાનમાં ગયા છે, ત્યાર પછી કાળક્રમે આજ સુધીમાં દ્રવ્ય-સમ્યક્ શ્રુતની રચનામાં તેમજ તેની સ્થાપનામાં અનેક પ્રકારના ફેરફારો થયાં છે, તેમ છતાં આજે આપણને અનંતી પુણ્યાદિએ, શ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસનમાં પણ જે દ્રવ્ય સમ્યક્શ્રુત-સ્થાપના નિર્ણયે પ્રાપ્ત છે, તે થકી આત્મ કલ્યાણ સાધવાનો ઉદ્યમ કરવો એજ સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માને શ્રેયસ્કર હોય છે, અન્યથા યદા તદા વાદ-વિવાદમાં પડી આત્માર્થ-સાધનાથી અઘટ થવાથી, પ્રાપ્ત મનુષ્યભવ નિષ્ફળ ગુમાવવા જેવું થશે એમ બહુવું.

(૧૧)

જેમ અજીવ સંયમનું સાધન, જ્ઞાનાદિકનું તેમ;
શુદ્ધ ભાવ આરોપે વિધિશું, તેહને સધળે ખેમ રે.
જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ. ॥૧૧॥

(૧૨)

શુદ્ધ ભાવ જેહનો છે તેહના, ચારે નિર્લેખા સાચા;
જેહમાં ભાવ અશુદ્ધ છે તેહના, એક કાચે સવિ કાચારે.
જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ. ॥૧૨॥

ભાવાર્થ:- જેમ મનુષ્યભવ, વજ્રકપલનારાય સંધયણ મોક્ષમાં જવા માટે જરૂરી છે તેમજ આત્મ સંયમ ધર્મની સાધનાયે તેના કારણરૂપ જ્ઞાનાદિ-શુણ પ્રાપ્ત કરવા માટે, પુસ્તક, પ્રતિમા, તેમજ ઓધો-મુહપત્તિ આદિ અજીવ દ્રવ્યોના સહારે, આત્મા-આત્મશુદ્ધિ કરે છે, તેમાં, ભાવ સ્વરૂપ એટલે પરિણામની વિશુદ્ધિએ, આરોધક આત્મા-જે-જે જીવ યા અજીવ દ્રવ્યોનું આવશ્યક ક્રિયાએ કરી-સાધન હાવે જે-જે ભાવે અવલંબન લે છે તે તે ભાવે તે તે આત્મા તથા-વિધિ આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે, આ વાત અનુભવ પ્રત્યક્ષથી અવિરૂદ્ધ હોઈ, પ્રત્યેક આત્માને-પોત-પોતાના ભાવ યાને પરિણામની શુદ્ધતા, તે પણ સાધનાનુસારે પ્રાપ્ત થાય છે એમ બાણવું.

જે આત્મા જે કોઈ-નિમિત્તને, જેવા-જેવા ભાવ વિશેષથી ગ્રહણ કરે છે, તે મુજબ તે આત્માને આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, દષ્ટાંત તરીકે, એક જ દેરાસરમાં, એક જ પ્રભુની પ્રતિમાની સન્મુખ, એકી વખતે, એક સાથે, એકજ વિધિથી (૪૦) ચાલીશ આત્માઓએ ચૈત્યવંદન કર્યું હોય તેમ છતાં તે દરેક દરેકને પોત-પોતાના ભાવ પ્રમાણે આત્મવિશુદ્ધિ થાય છે ત્યાં, નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય ક્રિયા-તે વિધિ આચરણુ તેમજ ક્ષેત્ર-કાળ પણ સમાન હોવા છતાં, ભાવની તરતમતા મુખ્ય છે. આથી એ પણ સ્પષ્ટ સમજાવું જરૂરી છે કે અશુદ્ધ ભાવવાળાને પ્રચુર-મિથ્યાભાવે કરી, શુભ નિમિત્તોના અવલંબન થકી પણ અશુદ્ધ ક્રેણની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ છતાં નિમિત્તની શુભતા-તેમજ અશુભતા સામાન્યતયા તથાસ્વરૂપે ભાવ શુદ્ધિમાં તેમજ અશુદ્ધિમાં કારણરૂપ હોઈ આત્માથી આત્માએ અશુદ્ધ નિમિત્તોથી અળગા રહેવું જરૂરી છે. આનું કારણ એ-છે-કે પ્રત્યેક વસ્તુ નામ, સ્થાપના, (આકૃતિ) દ્રવ્યત્વ

(ગુણના સમુદાય યુક્ત પદાર્થ) તેમજ ભાવ એટલે પ્રત્યેક દ્રવ્ય પોત-પોતાના (ભાવ) યાને પરિણામ યુક્ત હોય છે, તેથી જ કર્તા તે આત્મા પોતાના જવા-જવા ભાવથી આરે નિર્લેપ માંહેલા કોઈ પણ નિર્લેપથી જ કોઈ નિમિત્તને જ ભાવે ગ્રહણ કરે છે (અવલંબન લે છે) તે ભાવે તે આત્મા પોતાના તથાવિધ પરિણામ (ભાવ)નો કર્તા બને છે. આથી સ્પષ્ટ સમજારો કે, શુભ ઇષ્ટાર્થ પ્રતિ શુભ ભાવશૂન્ય પણે કરાતી ક્રિયાઓ, ઇષ્ટાર્થ-સંસ્કરિત્વ ફળ આપતી નથી.

(૧૩)

દશ વૈકાલિકે દૂષણુ દાખ્યું, નારી ચિત્રને ઠામે;
તો કેમ જિન પ્રતિમા દેખીને, ગુણ નવિ હોય પરિણામે રે.

જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ. ૥૧૩૥

ભાવાર્થ:- ઉપર જણાવ્યું તેને સૂત્ર-સિદ્ધાંતની સાક્ષીએ પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જ. જણાવે છે કે, શ્રી જૈન શાસ્ત્રોમાં શ્રી દશવૈકાલિક આદિ સૂત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે કે, નારીનું (સ્ત્રીનું) ચિત્ર-યાને ફોટો પણ બ્રહ્મચર્ય ધર્મના અર્થી આત્માએ જોવો જોઈએ નહિ, આજ પ્રમાણે પરમાત્મ ભાવના અર્થી આત્માએ પરમાત્મજ્ઞાનને, જણાવનાર પરમાત્માની પ્રતિમાનું દર્શન-વંદન-પૂજન કરવું તે પોતામાં રહેલા પરમાત્મભાવે પ્રગટ કરવાની ઇચ્છાવાળાને, પુષ્ટ-નિમિત્તરૂપ હોવાથી તે થકી પોતાના ભાવ પ્રમાણે પ્રત્યેક આત્મા અવશ્ય પોતાના આત્મ ભાવમાં શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. અન્યથા આ જગત્માં પરમાત્મભાવના આલંબન માટેનું કોઈ અન્ય સરળ તેમજ સબળ પરમશુદ્ધ આલંબન નથી.

(૧૪)

રુચક દ્વીપે એક ડગલે જાતાં, પડિમા નભિય આણુંદે;
આવતાં એક ડગલે નંદીસરે, બીજા ઇંહાં જિન વંદે રે.

જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ. ૥૧૪૥

(૧૫)

તિર્છી ગતિએ ભગવઈ ભાખી, જંઘાચારણુ કેરી;
પંડગવન નંદન ઇંહાં પડિમા, ઉધ્વ નમે ઘણેરી રે.

જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ. ૥૧૫૥

(૧૬)

વિધાચારણુ તે એક ડગલે, માનુષોત્તરે જાય;
બીજે નંદીસરે જિન પ્રતિમા, પ્રણમી પ્રમુદિત થાય રે.

જિનજી તુંજ આણી શિર વહીએ. ॥૧૬॥

(૧૭)

તિહાંથી પડિમા વંદણુ કારણુ, એક ડગલે ઇહાં આવે;
ઉર્ધ્વપણે જાતાં છે ડગલે, આવતાં એક સ્વભાવે રે.

જિનજી તુંજ આણી શિર વહીએ. ॥૧૭॥

શતક વીશમે નવમ ઉદ્દેશે, પ્રતિમા મુનિવર વંદી;
ઇમ દેખી જે અવલા ભાંજે, તસ મતિ કુમતિ ફંદી રે.

જિનજી તુંજ આણી શિર વહીએ ॥૧૮॥

ભાવાર્થ:—આ જગતમાં જે-જે જીવો તીવ્ર મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મના ઉદય વડે, કેવળ ઉદ્ધા ન-ખોટા ન વિચાર-વાણી અને વર્તનમાં આસક્ત થયેલા છે, તેઓ કેવળ ચાહુપ પ્રત્યક્ષ ભાવને જ પ્રમાણ માને છે અને બીજા પ્રત્યક્ષ અનુભવાતા ભાવોનો પણ અપલાપ કરવામાં જ પોતાની બુદ્ધિ-શક્તિ વડે અનેક કુતર્કા કરી-પોતાની જાતને, પંડિત પુરુષોને વિષે તત્ત્વતઃ અધપણે ઝાળખાવી રહ્યા છે તેવા મૂઠ આત્માઓને સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી, ત્રિલોકનાથ, તીર્થંકર પરમાત્માએ-ત્રિકાલિક જગતને સમસ્ત દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવથી-જે-યથાતથ્ય સ્વરૂપે પ્રકાર્યું છે, તેમાં શંકા એટલે તે થકી વિપરીત-વિચારણા કરવા માત્રથી પણ આ સંસારમાં અનેકવિધ દુઃખો પ્રાપ્ત કરવા પડે છે. જેનું સ્વરૂપ આત્માથી-આત્માઓએ શ્રી મહાનિશીથાદિ સૂત્રોથી બાણવું જરૂરી છે.

જે આત્માઓને શ્રી વીતરાગ તીર્થંકર પરમાત્માએ પ્રરૂપેલા ભાવોમાં શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ તેમજ રૂચી હત્પન્ન થવારૂપ સમ્યગ્-દર્શન ગુણની પ્રાપ્તિ થઈ છે, તેવા આત્માઓ તેમના પ્રતિ સત્ત્રિશેષ-આદર-ભક્તિ બહુમાનાદિ કરવા વડે, પોતાની આત્મશુદ્ધિ કરવામાં હતાહ ધરતાં હોય છે, આથી તેઓ પરમાત્માનું ચારે-નિર્લેપે-અવલંબન લેઈ તેમનું નિરંતર સાન્નિધ્ય સેવતાં હોય છે.

ઉપરની હકીકતના અનુસંધાનમાં-પ.પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જી શાસ્ત્રાનુસારે, જેમણે આકાશમાર્ગે ગમન કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરી છે, તેવા વિધાચારણુ તેમજ

જંઘાચારણ એવા ચારણ મુનિઓ સંબંધી કેટલીક ઉત્તમ વિશિષ્ટ શક્તિઓ, જણાવનારી હકીકત જણાવે છે.

જે ઉત્તમ મુનિ ભગવંતોએ અંતર રહિત છકની તપસ્યા વડે પૂર્વ શ્રુતમાં રહેલી વિદ્યા સાધના વડે વિદ્યાચારણ લક્ષિ પ્રાપ્ત કરી હોય છે, તેવા ચારણ મુનિઓ વિદ્યાચારણ કહેવાય છે. તેઓ જંબુદ્વીપના પરીધિને ત્રણ ચપટી વગાડીએ, તેટલા વખતમાં ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા હઈ શકે છે. જ્યારે બીજા જેઓ જંઘાચારણ લક્ષિવંત મુનિઓ છે, તેઓએ અંતર રહિત અક્રમની તપસ્યા કરીને, શુભ અર્થવસાય વડે જ ધ્યાચારણલક્ષિ પ્રાપ્ત કરેલી હોય છે. તેઓ જંબુદ્વીપના પરીધિને, ત્રણ ચપટી વગાડીએ તેટલા કળમાં (૨૧) એકવીશ વાર પ્રદક્ષિણા હઈ શકે છે, આ તેઓની ગતિની શીઘ્રતાનું સ્વરૂપ જણાવ્યું. હવે તેઓની ઉર્ધ્વગતિનું તેમજ તીર્ચીગતિનું સ્વરૂપ-સપ્રયોજન જણાવે છે. આ માટે ખાસ જણાવવાનું કે ઉત્તમ-આરાધક આત્માએ, પોતાના આત્માને જેમ બને તેમ પરમાત્માના સ્વરૂપની જે રીતે વિશેષતઃ નિકટતા પ્રાપ્ત થાય તે રીતે પોતાની શક્તિ અનુસારે-આરાધના કરવી ઠીક હોય છે, કેમકે તેથી પોતાના આત્મામાં વિશેષતઃ નિઃશંકતા પ્રાપ્ત થતી હોઈ અદૃષ્ટ અર્થમાં છદ્મસ્થભાવે અવિચ્છિન્ન દૃઢતા ધારણ કરી શકાય છે.

આ સંબંધે પ. પૂ. અધ્યાત્મયોગીરાજ શ્રીઆનંદધનજીએ જણાવ્યું છે કે :-

દુરિસણ દીકે જિન તણું રે, સંશય ન રહે વેધ;

દિનકર કરબર પ્રસરંતા રે, અંધકાર પ્રતિષેધ.

વિમળ જીન દીઠાં લોચણુ આજ.

અમિય ભરી સૂરતિ રચી રે, ઉપમા ન ધરે કોય;

શાંત સુધારસ ઝીલતી રે, નિરખત તપ્તિ ન હોય.

વિમળ જીન દીઠાં લોચણુ આજ.

પ્રથમ તો એ સમજવું કે વિદ્યાચારણ તેમજ જંઘાચારણ મુનિઓ જ્યારે વિશિષ્ટ ભાવે-યાત્રાથી તિર્ચી ગતિએ ગમન કરે છે તે વખતે પ્રથમ તો તેઓ (૧૭૦૦૦) સત્તરહજાર યોજન જી ચા જઈને પછી તિર્ચી ગતિએ જાય છે. હવે તિર્ચીગતિમાં બંને પ્રકારના ચારણ મુનિઓની ગતિમાં જે ફેરફાર છે તે જણાવે છે.

પ્રથમ તો વિદ્યાચારણ મુનિએ અહીંથી એક જ ડગલે માનુષોત્તર પર્વત ઉપર ઉતરે (જે અહીંદ્રીપની મર્યાદા કરીને રહેલો છે) ત્યાં રહેલા ચૈત્યોને વંદન કરે, તે પછી બીજી ડગલે શ્રેષ્ઠ નંદીશ્વર દ્વીપ ઉતરે, (આઠમા દ્વીપે) ત્યાં ત્રિસાગે લાઘ તે નંદીશ્વર દ્વીપમાં રહેલી જિન પ્રતિમાને વંદન કરે, ત્યાંથી પાછા ફરતાં એક જ ડગલે ઇલાં આવી, અહીંના ચૈત્યોને વાંટે છે. જંધાચારણ મુનિએ, તિર્યચી ગતિએ આકાશ માર્ગે જતાં એક જ ડગલે રૂચક નામના (૧૩) તેરમા દ્વીપે પહોંચે છે અને ત્યાં રહેલી જિન પ્રતિમાને આનંદથી વંદન કરે છે. ત્યાંથી પાછા ફરતા એક જ ડગલે (૮) આઠમા નંદીશ્વર દ્વીપમાં આવી ત્યાં રહેલી જિન-પ્રતિમાઓને વંદન કરે છે, તે પછી એક જ ડગલે તીર્થાંથી અન્ને પાછા આવી ઘણી જિન પ્રતિમાઓને વંદન કરે છે, ઉપર જે ત્રિદાચારણ મુનિઓનું જવું બે ડગલે કહ્યું છે અને આવવું એક જ ડગલે જણાવ્યું છે, જ્યારે જંધાચારણ મુનિઓનું જવું એક ડગલે, અને પાછા આવવું બે ડગલે (બે ત્રિસાગે) કરી જણાવ્યું છે તેનું કારણ તેઓની વિદ્યાશક્તિનું બળ તેમજ લગ્નિધનું બળ જણવું.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ શાશ્વતી તેમજ અશાશ્વતી શ્રી જિન પ્રતિમાઓને એક સરખાભાવે વંદન કરવા સંબંધે કહ્યું છે કે.....

“અવનિતલ્લ ગતાનાં, કૃત્રિમાકૃત્રિમાનાં,
વરમવન ગતાનાં, દિવ્ય વૈમાનિકાનામ્;
इह मनुज कृतानां, देवराजार्चितानाम्,
जिनवर भवनानां, भावतोऽहं नमामि.”

(૧૯)

આલોચણનું ઠાણ કહ્યું જે, તેહ પ્રમાદ ગતિ કેરો;
તિરિગતિએ વેગ વિચાલે, રહતે ખેદ ઘણો રે,
જિનજી તુજ આણા શિર વહીએ. ॥૧૯॥

(૨૦)

કરી ગોચરી જિમ આલોએ, દશવૈકાલિક શાખે;
તિમ એ ઠામ પ્રમાદ આલોવે. નહિ દોષ તે પાએ રે.
જિનજી તુજ આણા શિર વહીએ ॥૨૦॥

ભાવાર્થ:—શ્રી જૈન શાસનને વિષે આત્માને પરમાત્મા બનાવવા માટે જે-જે આરાધના કરવાની છે, (પંચાચારમાં પ્રવૃત્તિ) તે સમસ્ત આરાધના નિરતિચાર પણે-કરવાની પરમાત્માની આજ્ઞા છે, આમ છતાં “છદ્મસ્ય સાધુ ઉત્સૂત્રાચારી હોય, અને વીતરાગી સાધુ સૂત્રાચારી હોય” એ વચનાનુસારે તમામ છદ્મસ્ય આત્માઓને આરાધના કરતી વખતે લાગેલા-અતિચારો-યા પ્રમાદ દોષોને, આલોચણ લેઈ ને, તેમજ પ્રતિક્રમણ-પ્રાયશ્ચિત્ત લેઈને આરાધના સંબંધે-લાગેલા દોષોની શુદ્ધિ કરવાનું પરમાત્માએ કહ્યું છે. જો શુદ્ધિ ન કરે તો તેને આજ્ઞા બાદ્યપણે પ્રવર્તન કરવા વડે આરાધકપણું પ્રાપ્ત થતું નથી એમ શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે. આથી કોઈએ પણ એમ સમજવાની ભૂલ ન કરવી કે આરાધના ન કરવી. પરંતુ હા-આરાધનાને બદલે, આરાધના નામે આજ્ઞા-વિરૂદ્ધ પણે-કેવળ આત્મ પ્રસિદ્ધિ અર્થે જેઓ આડંબરીય ધર્મકરણીઓ કરે છે, તેઓને તો શાસ્ત્રકારોએ આત્મવંચક કહ્યા છે. એટલે કે પોતે જ પોતાના આત્માને સમજાવવાનું છેતરનારા છે એમ કહ્યું છે. આથી શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે લઘિધ ફેરવીને, કાર્ય કરવામાં પ્રમાદ દોષ અવશ્ય આવે છે, તે માટે શુદ્ધ-ઉપયોગ પૂર્વક તે સંબંધે લાગેલા સમસ્ત દોષોની આલોચણા લેઈને-આત્માને શુદ્ધ કરવો જોઈએ, જેમ ગોચરી લાવતી-વાપરતી વિગેરે ક્રિયા કરતાં લાગેલા દોષોને પણ આલોચવાના હોય છે, પરંતુ આરાધનાને આલોચવાની હોતી નથી કેમકે પ્રત્યેક આત્માથી-આત્માએ, આત્મ મુધ્યર્થે, વિધિપૂર્વક યથાશક્તિ આરાધના કરવાથી-આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાની હોય છે એમ શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે. અન્યથા-ધર્મપુરૂષાર્થ તેમજ મોક્ષપુરૂષાર્થ વગર આત્મા-અનાદિથી સંસારમાં રજી છે અને રજીતો રહેશે એમ જણવું.

(૨૧)

કહે કોઈએ કહેવા માત્ર જ, કોઈ ન ગયો નવિ જાશે;

નહિ તો લવણ શિખામાંહે જાતા, કેમ આરાધક થાશે રે.

જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ ॥૨૧॥

(૨૨)

સત્તર સહસ્ત્ર જોયણ જઈ જિંયા, ચારણ તીર્થાં ચાલે;

સમવાયાંગે પ્રગટ પાઠ એ, શું ક્રમતિ? ભ્રમ ધાલે રે.

જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ. ॥૨૨॥

ભાવાર્થ:-કેટલાક શ્રી જિનપ્રતિમા પ્રતિ-વંદન પૂજાદિ કરવાનો એકાંત વિરોધ કરવામાં જ પોતાની શક્તિનો દુર્વ્યય કરનારાઓ છે, તેઓ પોતાના પાપ'ડને પોષવા, અવિધિએ શાસ્ત્ર-અધ્યાસ કરી-શાસ્ત્ર વચનને આધારે-પોતાની મિથ્યામતિને આગળ કરતાં થકાં કહે છે કે, “લવણ સમુદ્રની શાખા એટલે અપ્કાય હ'યો (૧૬) હંબર જોજન હોય છે. એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે; તેથી વિધાયારણુ તેમજ જ'ધાયારણુ મુનિઓ તે અપ્કાયમાં થઇને તેની વિરાધના કરી જતાં જ નથી” તેઓનું આમ કહેવું તે મિથ્યા છે કમકે સમવાયાંગ સૂત્રના પાઠમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે તે મુનિઓ તીચ્છી'ગતિએ જતાં પહેલા પ્રથમ (૧૭૦૦૦) સત્તર હંબર જોજન જી'ચાઇએ જઇ પછી તીચ્છી' ગતિએ પ્રયાણ કરે છે. પરંતુ જોઓ કેવળ આશ્લપ, પ્રત્યક્ષને જ માનનારા-સ્વીકારનારા ચાર્વાકીની જમ; મિથ્યા ભ્રમથી ભ્રમિત થયેલા છે, તેઓને સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રી તીર્થ'કર ભગવંતોના વચનોમાં શ્રદ્ધા ઉપજવી શક્ય જ નથી, આથી તેઓ યદ્વા-તદ્વા જમ તેમ બકવાદ કરતાં હોઇ-મૂર્ખા બની ભોંઠા પડતાં હોવા છતાં, પોતાનો દુરાગ્રહ છોડતા હોના નથી, અને કહે છે કે “તે-તે ક્ષેત્રો જ નથી, ત્યાં જિન મંદિરો તેમજ જિન પ્રતિમાઓ જ નથી, તેમજ ત્યાં કોઈ ગયો નથી અને જઇ શકે પણ નહિ.” આ રીતે કેવળ પોતાના મનો-કલ્પિત વિચારમાં જ રાચનારા મૂર્ખાઓ, જગતને પણ મિથ્યા સ્વરૂપે સમજીને અજ્ઞાની-ભોળા એવા વિષય-લાલચુ જીવોને, પોતાની માયાજાળમાં ફસાવી અનેક પ્રકારનાં પાપાચારોમાં-પ્રવર્તન કરાવતાં હોય છે, આથી જ તો તેમનામાં કોઈ આત્મશુદ્ધિનો પરિણામ પ્રગટયો હોય તેવું કોઈ લક્ષણ દેખાતું હોતું નથી.

(૨૩)

ચૈત્ય શબ્દનો જ્ઞાન અરથ તો, કહો કરવો કુણુ હેતે;

જ્ઞાન એક ને ચૈત્ય ધણું છે, ભૂલે જડ સંકેતે રે,

જિનજી, તુંજ આણુ શિર વહીએ. ૫૨૩૫

ભાવાર્થ:- શાસ્ત્રોમાં “ચૈતના લક્ષણુ જીવ:-” એમ કહીને સકળ આત્માઓની જ્ઞાનચૈતના, કર્મચૈતના અને કર્મફળચૈતના એ ત્રણે ચૈતનાતું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. અન્યથા ચૈતના રહિત તે અજીવ દ્રવ્ય કહ્યું છે. સંસારી આત્માની અનાદિ-અશુદ્ધ ચૈતનાને શુદ્ધ કરનાર અર્થાત્ આત્માને આત્માભિમુખ કરનાર એવા પરમાત્માની-મૂર્તિને, તેમજ મંદિરને ચૈત્ય શબ્દથી ઓળખાવાયેલ છે, તેને બદલે કેવળ-પરમાત્માની

મૂર્તિ—તેમજ મંદિરનો અપલાપ કરવા માટે જ ચત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન જ કરવો—
ને શાસ્ત્ર વચનોનો ઉડાહ કરવા જેવું છે. જેઓને પોતાના આત્મહિતની લેશમાત્ર પણ
ચિંતા છે અથવા આત્મશુદ્ધિની ઈચ્છાવાળા છે, તેઓ તો કાઈપણ અયોગોમાં
પરમાત્માના સ્વરૂપનો, તેમજ તેમના વચનોનો અનાદર—કે તિરસ્કાર કરવાનું મનથી
પણ ઇચ્છતા નથી. આમ છતાં જેઓ પરમાત્માના સ્વરૂપનો તિરસ્કાર કરવાની ઉદ્ધમુથી,
મિથ્યા અહંકારી પણ—વાણી—વિચાર અને વર્તન કરતા હોય છે, તેવા આત્માઓથી
આત્માથી આત્માએ—અળગા રહેવું, આત્માથી, અનિવાર્ય આવશ્યક છે.

(૨૪)

રુચકાદિકના ચૈત્ય નમ્યા તે, સાસય પરિમા કહીએ;

જેહ ઇહાંના તેહ અશાશ્વત, બેઉમાં ભેદ ન લહીએ રે.

જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ, ૥૨૪૥

ભાવાર્થ:— પૂર્વે જે ચારણ મુનિઓએ, રૂચક કીપના, તેમજ નંદીશ્વર કીપના
શાશ્વતા ચૈત્યોને અર્થોત્ (તેમાં રહેલી પ્રતિમાઓને) વંદન—પૂજન—નમસ્કારાદિ વડે,
ભાવપૂર્વક, ભક્તિ કરી છે, તેમજ અત્રેના અશાશ્વતા ચૈત્યો—પ્રતિમાઓની પણ,
તેવા જ ભાવ—પૂર્વક—વંદન—પૂજન—નમસ્કાર કરેલ છે, ભક્તને તો, પ્રતિમામાં
ભાવ પૂર્વક ભગવાનના સ્વરૂપનો કરેલો આરોપ શુદ્ધિ કરનારો હોય છે,
તેથી જ ભાવ પૂર્વક ભક્તિ કરવાનું કહ્યું છે,

(૨૫)

જે ઉપર સાહેબ ! તુંજ કરેણા, શુદ્ધ અરથ તે ભાખે;

તુજ આગમનો શુદ્ધ પ્રરૂપક, મુજશ અમિય રસ આખે રે.

જિનજી તુંજ આણા શિર વહીએ ૥૨૫૥

ભાવાર્થ:— છેવટે પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. છ. જણાવે છે કે જે આત્માએ આગમ—
શાસ્ત્ર વચનથી—પરમાત્માના સ્વરૂપની જાણપાણ કરીને, તેમની પ્રતિમાની સાચી
પૂજા કરી છે તેને—પરમાત્માની કરેણા પ્રાપ્ત થયેલી (પરમાત્માના વચન અને
પરમાત્માના સ્વરૂપમાં એકતા સાધેલી) હોવાથી—તે આગમ શાસ્ત્રોની શુદ્ધ—પ્રરૂપણ
કરવાવાળો હોય છે, અને તેથી તેને પોતાને પણ આત્મ—પ્રકાશ—પ્રાપ્ત થતો હોઈ,
શ્રીતા—વક્તા બનેને અમૃત રસના (સામાયિક જ્ઞાનના) આસ્વાદન વડે ઉત્તમ પ્રકારનો
યશ એટલે આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે એમ જણવું. આ સાથે—ઉપર જણાવ્યા મુજબ
અર્થને જણાવનાર પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. છ. એ પોતાનું નામ પણ ગર્ભિત પણ
મૂલ્યવ્યું છે.

પહેલી દાળ અમાપ્ત

ઢાળ-ખીજી

(૧)

તુજ આણા મુજ મન વસી, જિહાં જિન પ્રતિમા સુવિચાર લાલ રે;
રાયપસેણી સૂત્રમાં, સૂરિયાલ તણે અધિકાર લાલ રે.
તુજ આણા મુજ મન વસી ૫૨૬૫

ભાવાર્થ:- આ ખીજી ઢાળમાં પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જી એ પરમાત્માના આલંબને સાધ્ય શુદ્ધિ રૂપ, પરમાત્મ ભાવ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા ઉત્તમ આત્માથી- આત્માને માટે, હાલમાં પ્રાપ્ત આગમ-સૂત્રોના આત્મહિતકારી-અર્થો કરી, પ્રભુ-પ્રતિમાના સ્થાપના નિર્લેખના આલંબન પ્રતિ-શ્રદ્ધા-પ્રતીતિ અને રૂચી ઉત્પન્ન કરવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે તેમાં પ્રથમ રાયપસેણી સૂત્રમાં-જે સૂર્યાભિવનો અધિકાર છે જે પૂર્વ ભવે પરદેશી રાજનો જીવ હતો, તેણે દેવભવ પ્રાપ્ત કરતાની સાથે જ, સૌ પ્રથમ પોતાના આત્માના હિતાહિતનો વિચાર કર્યો છે તે સંબંધી જે હકીકત, તે અન્ને સૂત્ર સિદ્ધાંતની સાક્ષીએ જણાવી છે.

(૨)

તે સુર અભિનવ ઉપન્યો, પૂછે સામાનિક દેવ લાલ રે;
શું મુજ પૂરવ ને પછી, હિતકારી કહો તતખેવ લાલ રે.
તુજ આણા મુજ મન વસી ૫૨૭૫

(૩)

તેહ કહે એહ વિમાનમાં, જિન પડિમા દાદા જેહ લાલ રે;
તેહની તમે પૂબ કરો, પૂર્વ-પચ્છા હિત એહ લાલ રે.
તુજ આણા મુજ મન વસી ૫૨૮૫

(૪)

પૂરવ-પચ્છા શબ્દથી, નિત્ય કરણી બણે સોચ લાલ રે;
સમકિત દષ્ટિ સદ્દે, તે દ્રવ્ય થકી ક્યમ હોય? લાલ રે.
તુજ આણા મુજ મન વસી ૫૨૯૫

(૫)

દ્રવ્ય થકી જે પૂજિયાં, પ્રહરણુ-ક્રેશાદિ અનેક લાલ રે;
તેહથી ખેડિ જુદાં કહ્યાં, એ તો સાચો ભાવ વિવેક લાલ રે.

તુજ આણી મુજ મન વસી. ૧૧૩૦૧

ભાવાર્થ:- વિશિષ્ટ રિક્ષિ-સિક્ષિવાળા, દેવભવને પ્રાપ્ત કરતાંની સાથે જ-તે સૂર્યાબદેવે, પોતાના હાથ (સત્તા) નીચેના સામાનિક દેવો-જે તેની સેવા કરવા માટે તત્પર બનેલા હતા, તેમને પૂછ્યું-કે આ સ્થાને, મારે મારા હિત માટે પ્રથમ શું કરવા યોગ્ય છે તે કહો, અને તે પછી પણ શું-શું કરવા યોગ્ય છે તે જણાવો. તે દેવોએ પણ પોતાના સ્વામિના અભિપ્રાયને જાણીને જણાવ્યું છે કે, તમારે સૌ પ્રથમ, આ વિમાનમાં જે શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માની ઢાઢાઓ (અસ્થિઓ) છે તેની પૂજા કરવી યોગ્ય છે. અને એ સમજવું જરૂરી છે કે પ્રભુ-પ્રતિમા તે સ્થાપના નિક્ષેપે ઉપકારી છે. જ્યારે ઢાઢા (અસ્થિ વગેરે) તો દ્રવ્ય નિક્ષેપે ઉપકારક છે (જૂત-ભાવિ-સંબંધે વિચારતાં) તે પછી તે સૂર્યાબદેવે સૌ પ્રથમ આત્મહિતકારી-જે-જે કર્તવ્યો હતા-તે-તેણે પ્રથમ ભાવપૂર્વક કર્યા છે, અને તે પછી જ દેવ-ભવમાં પ્રાપ્ત થયેલ રિક્ષિ-સિક્ષિતું (આત્મ ગ્રેયાર્થે ઉપકારી દ્રવ્યોનું દ્રવ્યથી) પૂજન કર્યું છે કેમકે સમ્યગ્-દષ્ટિ આત્મા આત્મ શુદ્ધિકારક દેવ-ગુરૂ અને ધર્મતત્ત્વ પ્રતિ ભાવથી આદરભાવવાળો હોય છે.

(૬)

ચક્ર રચણુ જિન નાણુની, પૂજા જે ભરતે કીધ લાલ રે;
જયમ તે ત્યમ અંતર ઢહાં, સમકિત દષ્ટિ સુપ્રસિદ્ધ લાલ રે.

તુજ આણી મુજ મન વસી. ૧૧૩૧૧

ભાવાર્થ:- ઉપર જણાવેલા અર્થના સમર્થનમાં વિશેષ જણાવે છે કે પ્રથમ ચક્રવર્તી ભરત મહારાજ પાસે શ્રી ઋષભદેવ-કેવળી પ્રથમ તીર્થંકર પરમાત્મા પોતાના રાજ્યમાં (ઉદ્યાનમાં) વધાર્યા છે. એવી વધામણી, તેમજ તે સાથે આયુધ શાળામાં ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું છે તેની, એ બે વધામણીઓ એકી સાથે, રાજ્ય સભામાં આવી, તે વખતે સમ્યગ્-દષ્ટિ ભરત મહારાજએ વિચાર્યું કે, મારે સૌ પ્રથમ લોકોત્તર હિતકારી શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માની પ્રથમ પૂજા કરવી જોઈએ, એમ જાણી સૌ પ્રથમ સમવસરણમાં જઈ-પ્રભુને વંદન-નમસ્કારાદિ વડે પ્રથમ પૂજીને પછી ચક્ર રત્નની પૂજા કરી છે, તે મુજબ-સમ્યગ્-દષ્ટિ સૂર્યાબદેવે પણ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થતાંની સાથે જ લોકોત્તર આત્મહિતના કાર્યો પ્રથમ કર્યા છે.

(૭)

પહેલે ભવ પૂરવ કહે, જ્ઞાતા દર્દર સંબંધ લાલ રે;
પચ્છા કડુઅ વિષય કહ્યા, વળી મૃગાપુત્ર પ્રબંધ લાલ રે.

તુજ આણા મુજ મન વસી. ૥૩૨૥

ભાવાર્થ :- જે પંડિતો કેવળ વ્યાકરણવાદી બની, શબ્દોના અનેક અર્થો કરી, અનેક કૃતકો કરે છે, તેઓને-વ્યાકરણ રૂપી વાધરણ વળગેલી બહુવી, કેમકે તેઓ ગમે લાં, ગમે તેવા અર્થો કરી લોકોને ભ્રમમાં નાંખી-મુગ્ધ બનાવી પોતાની માયા બળમાં ફસાવતા હોય છે. આ સંબંધે જણાવવાનું કે પૂર્વ-પચ્છા શબ્દનો અર્થ પ્રસંગને અનુસરીને સમ્યગ્ કરવો જોઈએ, અન્યથા-સૂત્ર-અને અર્થોમાં વિવાદો ઉત્પન્ન કરવાથી તો હલ્ટા, આત્માર્થથી નષ્ટ-બ્રષ્ટ થવા પશું પ્રાપ્ત થશે. જ્ઞાતા-ધર્મકથા સૂત્રમાં, નંદમણિયાર શેઠ જે આવક હતો પરંતુ પાછળથી મિથ્યાદષ્ટિ થતાં, મરીને દેડકો થયો છે, તેને જાતિ સ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે તે થકી શ્રી મહાવીર પરમાત્માની ભક્તિ સંબંધી વિચારણા કરે છે. તેમાં પૂર્વે પોતે વ્રત ગ્રહણ કરેલાં, તે અર્થને વિચારી આગામી ભવે-હિતાર્થે હવે મારે શ્રી મહાવીર પરમાત્માનું શરણું લેવું જોઈએ એમ વિચાર કરી પરમાત્મા પાસે જાય છે. લાં પૂર્વ-પચ્છાનો અર્થ-ઉપર જણાવ્યા મુજબ સંગત અર્થ કરવો-તે યુક્ત છે. તેમજ વળી મૃગાપુત્રના સંબંધમાં, જે પચ્છા-શબ્દ આવે છે તેનો અર્થ પણ આ ભવમાં જેણે પાપકર્મો કર્યા છે, તેને આગામી કાળે (આવતા ભવે પણ) તેનાં કંટુ વિપાકો (દુઃખો) અવશ્ય ભોગવવા પડે છે, તે અર્થ લેવો યોગ્ય છે.

(૮)

આગમે સિભદ્રા કહ્યા, ગર્હ-ઠિઈ કલ્લાણા દેવ લાલ રે;
તસ પૂરવ-પચ્છા કહે, ત્રિહુ કાલે હિત જિન સેવ લાલ રે.

તુજ આણા મુજ મન વસી ૥૩૩૥

ભાવાર્થ :- વળી પૂરવ-પચ્છા અર્થથી દેવોના સંબંધમાં આગળ કહ્યું છે કે સમ્યગ્-દષ્ટિ દેવો, ગતિ કલ્યાણ છે, સ્થિતિ કલ્યાણ છે, આગામી ભવે પણ (દેવ ભવ પછી પણ અવશ્ય ઉત્તમ મનુષ્ય ભવને જ પ્રાપ્ત કરવાવાળા હોવાથી) કલ્યાણી છે. અર્થાત્ જિનપૂજના સાધર્મ્યથી-તેણે કાળમાં તેઓ પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરનારા છે.

(૯)

જસ પૂરવ પચ્છા નહિં, મધ્યે પણ તસ સંદેહ લાલ રે;
એમ પહેલે અંગે કહ્યું, છે સૂધી અરથ તે એહ લાલ રે.

તુજ આણી મુજ મન વસી. ॥૩૪॥

ભાવાર્થ:-જે ભાવ (ક્રિયા) પૂર્વે હિતકારી હતો નહિ. ભવિષ્યમાં પણ હિતકારી થઈ શકે તેમ નથી, તે વર્તમાનમાં હિતકારી છે એમ કેવી રીતે કહી શકાય? જ્યારે જે ભાવ (ક્રિયા) ભૂતકાળ થઈ પણ હિતકારી થઈ છે, ભવિષ્યમાં પણ જે ક્રિયા (ભાવ) થકી આત્મહિત સાધવાનું છે, તેને વર્તમાનમાં પણ હિતકારી જ જાણવી એઈએ, અન્યથા મનઘડતં જુઠા તર્ક-વિતર્ક કરવાથી શું?

(૧૦)

પચ્છા-પેચ્યા શબ્દનો, જે ફેર કહે તેહ દુટક લાલ રે;
શબ્દ તણી રચના ધણી, પણ અરથ એક છે પુટક લાલ રે.

તુજ આણી મુજ મન વસી. ॥૩૫॥

ભાવાર્થ:- પૂર્વ-પશ્ચાત્ શબ્દનો મુખ્ય અર્થ તો એક જ છે કે પહેલાં અને પછી તે જ્યાં-જ્યાં જવી જવી રીતે ઘટે ત્યાં-ત્યાં તેને-તથા સ્વરૂપે વિચારવો યોગ્ય છે. પરંતુ એક જગ્યાએ જે અર્થ કર્યો હોય તેજ અર્થને તેજ સ્વરૂપે અન્યત્ર (જ્યાં ખીજે પર્યાય યુક્ત હોય) ત્યાં પણ તથા સ્વરૂપે બેડવા પ્રયત્ન કરવો તે-જ્ઞાન અને જ્ઞાનીની આશાતના કરવા રૂપ છે.

(૧૧)

વાંચી પુસ્તક રતનનાં, હવે લેઈ ધરમ વ્યવસાય લાલ રે;
સિદ્ધાયતને તે ગયો, જિહાં દેવચ્છંદનો ઠાય લાલ રે.

તુજ આણી મુજ મન વસી. ॥૩૬॥

(૧૨)

જિન પ્રતિમા દેખી કરી, કરે શિર પ્રણામ શુભ-ખીજ લાલ રે;
પુષ્પ માદય ચૂર્ણ કરી, વસ્ત્રાભરણે વલી પૂજે લાલ રે.

તુજ આણી મુજ મન વસી. ॥૩૭॥

(૧૩)

કુલ પગર આગે કરી, આલેખે મંગળ આઠ લાલ રે;
ધૂપ દેઈ કાવ્ય સ્તવી, કરે શકસ્તવનો પાઠ લાલ રે.

તુજ આણી મુજ મન વસી. ॥૩૮॥

(૧૪)

જેહના સ્વમુખે જિન કહે, ભવ સિદ્ધિ પ્રમુખ છ બોલ લાલ રે;
તાસ ભગતિ જિન પૂજના, નવિ માને તેહ નિટોલ લાલ રે.

તુજ આણી મુજ મન વસી. ॥૩૯॥

(૧૫)

પ્રભુ આગળ નાટક કર્યું, ભગતિ સૂરિયાભને સાર લાલ રે;
ભગતિ તણાં કળ શુભ કલાં, શ્રી ઉત્તરાધ્યયન મોઝાર લાલ રે.

તુજ આણી મુજ મન વસી. ॥૪૦॥

ભાવાર્થ:- ઉત્તમ મુમુક્ષુ-સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા-શ્રી તીર્થ'કર પરમાત્માની આજ્ઞાનું પાલન કરવાની ઉત્કટ ઇચ્છાવાળો હોય છે, તેથી તે પરમાત્માની આજ્ઞા પ્રમાણે જ પોતાની યથાશક્તિ-સમસ્ત વ્યવહાર કરતો હોય છે, અને શ્રી સૂર્યાભદેવ પણ પ્રભુની હાઠાનું યથાવિધિ પૂજન-અર્ચન કરી દેવલોકમાં રહેલા શાશ્વતા-રત્નના પુસ્તકો વાંચીને પોતાને યોગ્ય ધર્મ-કર્તવ્ય શું છે, તે બધીને પૂજની સામગ્રી લેઈને, સિદ્ધાચતન (તે શ્રી સિદ્ધ ભગવંતોની પ્રતિમાઓના મંદિર) ને વિષે જઈને, સૌ પ્રથમ પ્રભુ-પ્રતિમાને બેતાં જ અંજલિબદ્ધ પ્રણામ કરે છે. કેમકે શુદ્ધ ભાવ પૂર્વકનો પ્રણામ તે વિનય છે, અને વિનયગુણથી વિનયી આત્મા અનેક સદ્ગુણોને પ્રાપ્ત કરવાવાળો થાય છે. તે પછી કેશર-બરાસ-વાસકેષ આદિ ઉત્તમ દ્રવ્યોના ચૂર્ણો વડે પ્રભુ પ્રતિમાનું પૂજન કરે, તે પછી યથાવિધિ-શક્તિ અનુસારે પૂજન કરી, પુષ્પ-વસ્ત્રાદિકે પૂજન કરે, તે પછી ધૂપ-દીપ કરી અષ્ટમંગળ આલેખે, તે પછી વિશેષ ભાવ શુદ્ધિ અર્થે-શકસ્તવ-તે નમુચ્ચુણું આદિ સૂત્રાદિથી પ્રભુની સ્તવના કરે છે, તે પછી તત્કાળ શ્રી મહાવીર પરમાત્માના સમવસરણે આવી, વિશિષ્ટ પ્રકારે ગીત-નાદ-નાટકે કરી પ્રભુભક્તિ કરી, શ્રી મહાવીર પ્રભુને, પોતાના આત્મ હિતની ચિંતાએ છ પ્રશ્નો પૂછે છે, જેના પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવે નીચે મુજબ ઉત્તરો આપેલા છે.

પ્રશ્ન :-હે ભગવંત મારો આત્મા—

- (૧) ભવ્ય છે કે અભવ્ય છે ?
- (૨) સમ્યગ્દષ્ટિ છે કે મિથ્યાદષ્ટિ છે ?
- (૩) પરીત્ત સંસારી છે કે અપરિમિત સંસારવાળો છે ?
- (૪) સુલભ બોધિ છે કે દુર્લભ બોધિ છે ?
- (૫) આરાધક છે કે વિરાધક છે ?
- (૬) ચરમ (ઉદ્ધેવો ભવ) છું કે અચરમ છું ?

ઉપરના છએ પ્રશ્નો ઉત્તરોત્તર આત્માની—મોક્ષપદ પ્રાપ્તિની સન્મુખતા માટિના છે. તેને ગીતાર્થ ગુરુગમથી ખાસ સમજવા જરૂરી છે. શ્રી મહાવીર પ્રશ્નએ તે શ્રી સૂર્યાશ્વેવને જવાબમાં જણાવ્યું છે કે તારો આત્મા (૧) ભવ્ય છે (૨) સમ્યગ્દષ્ટિ છે (૩) પરીત્ત સંસારી છે (૪) સુલભ બોધિ છે (૫) આરાધક છે (૬) ચરમ છે.

આ ઉપરથી દેવોના દેવ ભવ સંબંધી, તેમજ તેમના આત્માની સ્થિતિ વિશેષ સંબંધી—જે-જે વિશેષતાઓ છે, તે આત્માથી—આત્માએ અવશ્ય લક્ષમાં લેવી.

(૧૬)

અંગ ઉપાંગે ધણે કહી, એમ દેવ દેવીની ભક્તિ લાલરે;
આરાધકતા તેણે થઈ, ઇહાં તામલી ઈંદ્રની યુક્તિ લાલરે.
તુજ આણા મુજ મન વસી ॥૪૧॥

(૧૭)

ભક્તિ—જીત ધર્મે કરી, લીએ દાદા અવર જિન અંગ લાલરે;
થૂલ રચે સૂર ત્રણ તે, કહે જ'ણુપન્નતિ ચંગ લાલરે.
તુજ આણા મુજ મન વસી ॥૪૨॥

(૧૮)

શતકે દશમે અંગ પાંચમે, ઉદ્દેશે છૂટું ઈંદ લાલરે;
દાઢ તણી આશાતના, ટાળે તે વિનય અમંદ લાલરે.
તુજ આણા મુજ મન વસી ॥૪૩॥

ભાવાર્થ:-દેવોને-દેવ ભવમાં, કોઈપણ પ્રકારે આરાધકતા હોતી નથી અર્થાત્ દેવો આત્મ-શુદ્ધિ કરી શકતા જ નથી, એમ એકાંતે માનનારા શ્રીજીન-વચનના ઉત્થાપકો બણવા, કેમકે દેવોને-દેશવિરતિ તેમજ સર્વવિરતિ સામાયિક ભાવની શુદ્ધિ હોતી નથી. પરંતુ સમ્યક્ત્વ સામાયિક, તેમજ શ્રુત સામાયિક શુદ્ધિએ કરી, તેઓ પણ પોતાના આત્માને નિર્મળ બનાવે છે, એમ શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ બણાવ્યું છે. વળી પૂર્વ ભવે તામલી તાપસે મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં ઉત્ત તપ કરેલું, પરંતુ અ-નિદ્ધાનપણે કરેલું, તેથી ઇશાનેન્દ્ર થયો છે, અને પછી સમકિત પામ્યો છે, એમ બણાવ્યું છે, વળી અંગ સૂત્રોમાં તેમજ ઉપાંગ સૂત્રોમાં, દેવ-દેવીઓનો, પ્રજુ ભક્તિનો-વિવિધ પ્રકારે અધિકાર બણાવ્યો છે, જે થકી કેટલાક દેવો, પોતાના સમ્યક્ત્વને નિર્મળ કરે છે, તો વળી કેટલાક નવું (પ્રથમ) સમકિત પ્રાપ્ત કરે છે એમ સ્પષ્ટ બણાવ્યું છે.

વળી પણ કહ્યું છે કે શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માના દેહનો અગ્નિ સંસ્કાર કર્યા પછી દેવોમાં સૌધર્મેન્દ્ર અને ઇશાનેન્દ્ર પ્રજુની ઉપરની દાદાઓ લઈ લે છે, અને અમરેન્દ્ર અને બલીન્દ્ર પ્રજુની નીચેની દાદાઓ લઈ લે છે, જ્યારે બીજા કેટલાક દેવો પ્રજુના અસ્થિના (હાડકાના) અવયવો લઈ લે છે, તેમજ કેટલાક ભસ્મ પણ ગ્રહણ કરી તેને પૂજે છે, વળી વિદ્વાધરો, તેમજ મતુષ્યો પણ શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માની, ગણધરની, તેમજ બીજા આચાર્યાદિ ગુરુ ભગવંતોની ભસ્મ લેઈ તેની પૂજા કરે છે. જે સ્થળે અગ્નિ-દાહ દેવામાં આવેલો હોય છે, તે સ્થાનની પણ કોઈ આશાતના ન કરે તે માટે ત્યાં સ્તૂપ રચના પણ કરવામાં આવે છે.

શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના દશમા શતકના પાંચમા (છટ્ઠાને બદલે) ઉદ્દેશમાં બણાવવામાં આવેલું છે કે જેમ સાક્ષાત્ દ્રવ્યજિન, તેમજ તેમની પ્રતિમાને, સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માઓ પૂજ્ય માને છે, તેમ ઈન્દ્રાદિક દેવો-પ્રજુની દાદા વિગેરેની પણ આશાતના કરતા નથી, તે રીતે તેના નિરંતર અનાશાતના વિનય સાચવતા હોય છે. આ સંબંધે બણાવ્યું છે કે જ્યાં-જ્યાં દેવોએ-પ્રજુના અસ્થિ વિગેરે પૂજ્ય વસ્તુઓ પૂજવા યોગ્ય પણે સ્થાપી હોય છે, તે-તે સ્થાનમાં દેવો-દેવીઓ સાથે મૈથુન ક્રિયાઓ કરતાં નથી. ત્યાં ફક્ત રૂપ બોલું-શબ્દો સાંભળવા રૂપ-દેવ સંબંધી ભોગ ભોગવતા હોય છે.

(૧૯)

સમકિત દષ્ટિ સુર તણી, આશાતના કરશે જેહ લાલરે;
ફુલ્લ બોધિ તે થશે, ઠાણુંગે ભાખ્યું એહ લાલરે.

તુજ આણા મુજ મન વસી ॥૪૪૧॥

ભાવાર્થ:—ઉપર જણાવ્યા મુજબ સમ્યગ્દષ્ટિ દેવો—શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્મા-
ઓની (તેમના શાસનની પણ) અનેક પ્રકારે ભક્તિ કરી, પોતાના આત્માને નિર્મળ
બનાવી રહેલા છે, તેમ છતાં તેઓને (દેવોને) કેવળ અવિરતિ કહી, તેઓની
સર્વ પ્રકારે નિંદા કરે છે, તેઓને સમ્યક્ત્વની આશાતના કરવા વડે ફુલ્લ બોધિ
પણું (સમ્યક્ત્વ રહિત અવસ્થા) પ્રાપ્ત થાય છે તેમ શ્રી ઠાણુંગ સૂત્રમાં પાંચ
હેતુઓ સહિત જણાવેલ છે. તેમજ તે સમ્યગ્દષ્ટિ દેવોની ભગવાનના કલ્યાણકાદિ
પ્રસંગેની ભક્તિની સ્તુતિ—પ્રશંસા કરતો આત્મા સુલભ બોધિ થાય છે એમ પણ
જણાવ્યું છે.

(૨૦)

તેહને જશ બોલે કહ્યું, વલી સુલભ બોધિત થાય લાલરે;
તેણે પૂજાદિક તેહનાં, કરણી શિવહેતુ કહાય લાલરે.

તુજ આણા મુજ મન વસી ॥૪૪૨॥

(૨૧)

તપ સંયમ તરે સમ કહ્યાં, ફલ સમ, તે—સુર—શિવ શર્મ લાલરે;
સુર કરણી માને નહિ, નવિ જાણ્યો તેણે એ મર્મ લાલરે.

તુજ આણા મુજ મન વસી ॥૪૪૩॥

(૨૨)

દશવૈકાલિકે નર થકી, સુર અધિક વિવેક જણાય લાલરે;
દ્રવ્ય સ્તવ તો તેણે કર્યા, માને તસ મુજશ ગવાય લાલરે.

તુજ આણા મુજ મન વસી ॥૪૪૪॥

ભાવાર્થ:—હવે જમનો અવર્ણવાદ બોલતાં થકાં, આત્મા, ફુલ્લ બોધિ
પણું પ્રાપ્ત કરે છે તે જ પાંચ ઉત્તમ આત્માઓના ગુણાનુવાદ ગાતા થકાં જીવ
સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતા જણવે છે. તે પાંચ પ્રકારના આત્માનું સ્વરૂપ
જણાવીએ છીએ.

(૧) શ્રી અરિહંત :-પરમાત્મા, તેમજ શ્રી સિદ્ધ પરમાત્મા:-

(૨) શ્રી આચાર્ય ભગવંત :-તે શ્રી ચતુર્વિધ સંધને મોક્ષ માર્ગ પ્રતિ પંચમહાવ્રતના પાલન પૂર્વક, પંચાચારમાં પ્રવર્તાવતા હોય તે.

(૩) શ્રી ઉપાધ્યાય ભગવંત :-તે શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માની આજ્ઞા રૂપ શાસ્ત્રોને અભ્યાસ કરતા હોય તેમજ અન્ય આત્માઓને પણ શાસ્ત્રાભ્યાસ કરાવતા હોય તે.

(૪) શ્રી ચતુર્વિધ સંધ :-તે પંચ મહાવ્રતનું પાલન કરનાર સાધુ-સાધ્વી-તેમજ અણુવ્રતનું પાલન કરનાર આવક-આવિકા વર્ગ તેને ચતુર્વિધ શ્રી સંધ બહુવો.

(૫) જે જીવોએ પૂર્વ ભવમાં, વિવેક પૂર્વક, બ્રહ્મચર્ય ધર્મ તેમજ વિશિષ્ટ તપ ધર્મ વડે દેવપદ પ્રાપ્ત કરેલું છે. (એટલે દેવભવ પ્રાપ્ત કરેલા છે) તેવા દેવ-દેવીઓના ઉત્તમ-જીન મહોત્સવ આદિ કાર્યો કરવા રૂપ કરણીને અનુમોદવી તેમજ તેને અનુસરવાનો પરિણામ કરવો તે સુલભ બોધિ પણ પ્રાપ્ત કરવાનું લક્ષણ છે.

શ્રી જીનાગમને વિષ મોક્ષ પુરુષાર્થ માટે, પ્રથમ સંવર રૂપ સત્તર પ્રકારના સંયમ ધર્મનું પાલન કરવાનું કહ્યું છે. તે સાથે કર્મ નિર્જારણી યથાશક્તિ. (૬) બાદ્ય તેમજ (૬) અભ્યંતર એમ (૧૨) પ્રકારના તપ ધર્મનો આદર કરવાનો કર્મો છે. જે જીવો ઉપર જણાવ્યા મુજબ સમ્યગ્ભાવે સંયમ-તપ ધર્મનું આરાધન કરી સર્વ કર્મોના ક્ષય કરે છે, તેઓ સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. પરંતુ જે ઉત્તમ જીવો પોતાના આત્મગુણધાતી ચાર કર્મોના સર્જના ક્ષય કરી શક્યા નથી તેઓ નિઃશ્ચેથી દેવગતિ પ્રાપ્ત કરી તે પછી બીજા-ત્રીજા ભાવે મોક્ષ મેળવે છે. આ માટે કહ્યું છે કે—

“કેદૃત્ય દેવલોપ્સુ, કેદૃ સિજ્ઞન્તિ નિરયા”

અત્રે દેવતાઓએ કરેલા જિનપૂજાદિ કાર્યો યદ્યપિ તેઓ પોતા થકી તો ભાવપૂર્વક કરેલા છે. તેમ છતાં અન્ય આત્માથી આત્માઓને તે સંબંધે બેઠવા માટે તેમણે સામાન્યથી-મનુષ્યો કરતાં પણ જે વિશિષ્ટ ભાવે (વિવેક પૂર્વક) વિશિષ્ટ સ્વરૂપે જે-જે જીનપૂજાદિ કાર્યો કરેલ છે, તેનું ઉદ્ઘાટણ—

દાખલો આપના માટે તે-તે ક્રિયાને દ્રવ્યસ્તવ શબ્દથી જણાવવામાં આવેલ છે. આ માટે શાસ્ત્રમાં નામાદિ ચારે નિર્દેશને ઠયંગિત્ ભિન્નાભિન્ન, તેમજ “પ્રત્યેકં ચતુર્વિધમ્” એમ સ્પષ્ટ જણાવેલ છે, જેનું સ્વરૂપ ગીતાર્થ-ચુર ભગવંત પાસેથી જાણી લેવું જરૂરી છે.

બીજી દાખ સમાપ્ત

કોહો વિષં કિં અમયં અહિંસા
માણો અરી કિં હિયમપ્પમાબો
માયા મયં કિં સરણં તુ સન્નં
હોહો દુહો કિં મુહમાહ તુહી

અર્થ :-ઝેર શું ? તો-ક્રોધ, અમૃત શું ? તો-અહિંસા, શત્રુ
કેણુ ? તો-માન કષાય, હિતકારો શું ? તો અપ્રમત્તતા, ભય કયાં ?
તો-માયામાં, શરણુભૂત કેણુ ? તો-સત્ય, દુઃખ શાથી ? તો-લોભથી,
સુખ શાથી ? તો સંતોષથી.

ઢાળ-ત્રીજી

(૧)

શાસન તાહરું અતિ ભહું, જગ નહી કોઈ તસ સરખું રે;
તેમ તેમ રાગ વધે ઘણો, જેમ જેમ જુગતિ શું પરખું રે.

શાસન તાહરું અતિ ભહું ॥૪૮॥

ભાવાર્થ:- ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પરમાત્માનું શાસન પામીને પોતાને-પોતાનો આત્માર્થ સાધવાનો માર્ગ પ્રાપ્ત થયાના હર્ષને પ્રદર્શિત કરતાં થકાં પ. પૂ. શ્રી. ય. હ. જી જણાવે છે કે આજે આ વિષમ કાળમાં પણ તારું શાસન એટલે (મોક્ષમાર્ગના હેતુભૂત) સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિનું પરમોત્કૃષ્ટ કારણ, તેને પોતાના-આત્મ હિત પ્રતિ નિર્વિવાહ સત્ય સ્વરૂપે જાણીને, અવલંબીને, જેઓ યથાશક્તિ આત્મ શુદ્ધ્યર્થે દેશવિરતિ તેમજ સર્વવિરતિ ભાવે પ્રવર્તન કરી રહ્યા છે, તેવા સાધુ-સાધ્વી-બ્રાવક-શ્રાવિકાઓના જીનાજ્ઞાનુસારી પ્રવર્તનના-યોગેનો જેમ જેમ હું તેમના (તેમની આત્માર્થ સાધકતાની પ્રવૃત્તિના) પરિચયે-તેમની પરમાર્થ સાધવાની પરમશુદ્ધ વૃત્તિ-પ્રવૃત્તિને, શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબ, તેમજ સ્વાનુસવચ્છી વિચારું છું, તેમ તેમ મારામાં તેમના પ્રતિ વિશેષતઃ પ્રશસ્ત આકરભાવ વિશેષ-વિશેષ સ્વરૂપે પ્રગટતો જાય છે.

શ્રી જૈન શાસન વિષે સમ્યગ્ દષ્ટિ આત્માની કરણીને-મોક્ષના હેતુભૂત જણાવી છે. અન્યથા સંસાર પરિભ્રમણનું કારણ છે, એમ સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે. આ માટે આત્માર્થી આત્માએ, સૌ પ્રથમ-શમ, સંવેગ, નિર્વેક, અનુકંપા અને ૫૬ (૬) સ્થાન સંબંધી આસ્તિત્વ લક્ષણરૂપ સમ્યક્ત્વ ગુણને પ્રાપ્ત કરવો જરૂરી છે. ઉપર જણાવેલ પાંચ લક્ષણનાળા નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ ગુણને નિશ્ચય તો, અતીન્દ્રિય જ્ઞાનીઓ જ કરી શકે છે. પરંતુ વ્યવહારમાં શાસ્ત્રાનુસારે સમ્યક્ત્વ ગુણને પ્રથમ હૃદયરીને (દૃઢ્યમાં ધારણ કરીને) પછી જ દેશવિરતિ ધર્મ તેમજ સર્વવિરતિ ધર્મની આરાધના કરવી યોગ્ય છે. અન્યથા કોઈપણ આત્માની સમસ્ત કરણી, આજ્ઞા-આદ્ય સમજવી. આ સમ્યક્ત્વ ગુણને હૃદયરવાના વિધિ (દૃઢ્યમાં ધારણ કરવા)નું સ્વરૂપ શાસ્ત્રોમાં આ પ્રમાણે જણાવેલ છે.

(૧) પ્રરૂપણા મિથ્યાત્વ :- શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ ભાષેલ (૬) તત્ત્વોની, વિપરીત સ્વરૂપે પ્રરૂપણા કરવી તે.

(૨) પ્રવર્તન-મિથ્યાત્વ :- લૌકિક-દેવ-ગુરુ-ધર્મને આત્મશુદ્ધિનું કારણ બાણી, તેનું વંદન, -પૂજન યા બહુમાન સહ આદર-ભક્તિ કરવી તે, તેમજ લોકોત્તર-દેવ-ગુરુ-ધર્મની સાંસારિક ભોગ સુખની વાંચછાએ વંદન-પૂજન યા બહુમાન સહ-આદર ભક્તિ કરવી તે.

(૩) પરણામ મિથ્યાત્વ :- જે આત્માઓએ, યથાપ્રવૃત્તિકરણ, અપૂર્વ-કરણ અને અનિવૃત્તિ કરણ કરી, અનાદિના મિથ્યાત્વ મોહનો (દર્શન મોહનો) ક્ષય, ક્ષયોપશમ, કે ઉપશમ કરેલો હોતો નથી, તેવા જીવો, કે જમને મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મનો, અનાદિના સ્વરૂપનો બંધ ચાલુ જ છે.

(૪) પ્રદેશ મિથ્યાત્વ :- જમનામાં ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વનો પરિણામ વર્તે છે, પરંતુ સત્તામાં રહેલા મિથ્યાત્વ મોહનીયના દળીયાનો સર્વથા ક્ષય કરી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ ગુણ પ્રાપ્ત કરેલો હોતો નથી તેવા જીવો.

ઉપરના ચાર પ્રકારના મિથ્યાત્વમાંથી વ્યવહારથી સમકિત ઉચ્ચરનાર (દૃઢ્યમાં ધારણ કરનાર) આત્માઓ, પ્રથમના બે-મિથ્યાત્વ ભાવથી અજાણા રહેવાનું હોય છે. એટલે વ્યવહાર સમકિત ધારી આત્માઓ માટે પ્રરૂપણા મિથ્યાત્વ, તેમજ બંને (લૌકિક તેમજ લોકોત્તર) પ્રકારના પ્રવર્તન મિથ્યાત્વથી અજાણા રહેવું અનિવાર્ય-આવશ્યક છે.

આ સંબંધે તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવવામાં આવેલ છે કે—

“ શંકા કાંક્ષા વિચિકિત્સાડન્યદદિ પ્રવ્રંસા સંસ્તવાઃ સમ્યગ્દૃષ્ટે રતિચારાઃ ”

આથી સ્પષ્ટ સમજી શકાય એમ છે કે, નિર્માણ સમ્યક્ત્વ ગુણના સહકારે-આત્માથી-આત્મા, આત્મ-શુદ્ધિ કરી શકે છે. અન્યથા શુભ-અશુભ યોગ ક્રિયાએ શુભ-અશુભ કર્મનો બંધ હોય, પરંતુ સકામ નિર્જરા ન હોય.

(૨)

શ્રી અરિહંતને તેહના, ચૈત્ય નમ્રું ન અનેરાં રે;

અંબડને તસ શિષ્યનાં, વચન ઉવવાયે છે ધણેરાં રે.

શાસન તાહરું અતિ ભલું ॥૪૯॥

ભાવાર્થ:- પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતને જેમણે પોતાના આત્મ શ્રેયાર્થે અર્ચિય-ઉપાસ્ય હવે સ્વીકારેલ છે તેના અર્થ પરિભાષક, તેમજ તેમના સાક્ષી શિષ્યોએ નિર્મળ સંસ્કૃત ગુણની રક્ષા અર્થે, અન્ય યુથિકો, એટલે અર્ચ્ય તીર્થિકો (હૃદય-દ્રવ્ય શાસન સિવાય) અન્ય તીર્થિકોના દેવો, તેમજ અન્ય તીર્થિકોએ થાતે ગ્રહણ કરેલી ચૈત્ય-પ્રતિમાઓ યાવંત અન્ય તીર્થિકોએ ગ્રહણ કરેલા જીવ પ્રતિમાઓને પણ, વંદન-પૂજન-નમસ્કારાદિ નહિ કરવાની નિયમ-પાળેલા છે, જે અધિકાર હવવામાં સુત્રમાં વિસ્તારથી જણાવવામાં આવેલા છે.

(૩) ચૈત્ય શબ્દ તેણે અર્થ તે, પ્રતિમા નહિ કોઈ બાબતે; જેહ દેખા ગુણ ચિતિએ, તેહજ ચૈત્ય પતીએ; શાસન તાહડું અતિ ભહું ॥૫૦॥

ભાવાર્થ:- ચૈત્ય એટલે ચિંતન-આત્મ-ચૈતન્ય)ની શુદ્ધિ કરેલી તેને ચૈત્ય કહેવાય, આ અર્થે અન્ય નિર્ધારિત સેને ચૈત્ય કહેવામાં કોઈ વિશેષ નિધી, એટલે જ તેમ શાસ્ત્રોમાં સ્થાવર-સ્તીર્ય-તેમજ જંગમ તીર્થ બનેને તીર્થ સ્વરૂપે ઉપકારી કહ્યા છે. હા, સ્થાવર તીર્થ કરતાં જંગમ તીર્થમાં, ઉપકાર કરવાની જે વિશેષતા છે, તેને જરૂરી સ્વીકાર કરેલો છે. પરંતુ આમ કહીને કેટલાક દુષ્ટિરંગી આત્માઓ-પોતાના ગુરૂ સાક્ષાત હયાત નહિ હોવા છતાં, તેને યરમાત્માની વાણીથી, જોમજ સ્થાપના નિષેધથી મંભુ, વિશેષ, ઉપકારકી જાણે છે, તેઓ જીનેશ્વર ભગવંતની (શાસનતી) આશાતના કરનારાઓ છે. એમ જણાવું. કોઈપણ ઉત્તમ આત્માથી-આત્મા શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માના મંદિરને, તેમજ તેમની અલૌકિક મૂર્તિને ચિત્ત શુદ્ધિ કરાવું નથી એમ કહી શકે તેમ નથી જણાવેલો. પોતાના પ્રાર્થનાતત્વની શુદ્ધિના મિથ્યા અહંકારે અર્ચન-સેવા છે તેઓ જીનેશ્વર પરમાત્માની અર્ચના આલંબનનો અપમાન કરવાની મિથ્યા પ્રવૃત્તિ કરતા હોય છે. કાલસમયની વિધિમાં “અરિષ્ટ વૈદ્યાણ કરેમ કાલસમય” એ પાઠથી જીનેશ્વર ભગવંતની પ્રતિમા અર્થે રૂપ સમય છે.

(૪)

એમજ આલાવે આણુંદને, જિન પ્રતિમા નતિ હીસે રે;
સમમ અંગના અર્થથી, તે નમતાં મન હીસે રે.

શાસન તાહરું અતિ ભહું ॥૫૧॥

ભાવાર્થ:- શ્રી ઉપાસક દશાંગ સૂત્રમાં, આણુંદ શ્રાવકે પણ સમ્યક્ત્વ ગુણની રક્ષા અર્થે, અન્ય તીર્થિકા (શ્રી જીનાજ્ઞાને નહિ અનુસરનારાઓ)ને, અન્ય તીર્થિકાના દેવોને, તેમજ અન્ય તીર્થિકાએ પોતાના કરી ગ્રહણ કરેલા જિન મંદિરો-તેમજ જિન પ્રતિમાઓને મારે વંદન-પૂજન-કે નમસ્કારાદિ કરવા નહિ એવું વ્રત (છ પ્રકારના આગાર સહિત) ઉચ્ચરેલું છે એ પાઠ છે. તેમજ શ્રી જીનાજ્ઞાનુસારે-સાધુ પણું પાળતા હોય તેમને આહાર-પાણી-ઔષધ-ભોજન તેમજ શય્યા-વસતિ વિગેરે પડિલાભવાં કલ્પે, એવું વ્રત લીધેલું છે, તેવા સ્પષ્ટ પાઠ છે.

(૫)

પરતીર્થિં સુર તેહની, પ્રતિમાની નતિ વારી રે;
તેણે મુનિ જિન પ્રતિમા તણી, વંદન નતિ નિરધારી રે.

શાસન તાહરું અતિ ભહું ॥૫૨॥

ભાવાર્થ:- ઉપરના આક્ષાત્રમાં અન્ય તીર્થિકાને (એટલે તેઓની ધર્મ કરણીને-તેમના શુરને) તેમજ તેઓએ માનેલા-સ્વીકારેલા-દેવને પ્રતિમાને-વંદન-પૂજન-નમસ્કાર નહિ કરવાનું તેમજ શ્રી જૈન મુનિને-પડિલાભવાનું સ્વીકાર્યું છે, આથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે તેમણે શ્રી જીનેશ્વર-દેવની પ્રતિમાને વંદન-પૂજન-નમસ્કારાદિ કરવાનું-જૈન સાધુઓને પડિલાભવા વડે તેમને શુર માનવાનું તેમજ તેથી શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ-પ્રરૂપેલા ધર્મને આદરવાનું સ્વીકાર્યું છે.

(૬)

પરતીર્થિંએ જે પરિગ્રહ્યા, મુનિં તે તો પરતીર્થિં રે;
ત્રણ શરણમાંહે ચૈત્ય તે, કહે પ્રતિમા શિવ અર્થી રે.

શાસન તાહરું અતિ ભહું ॥૫૩॥

ભાવાર્થ:- પરતીર્થિક એટલે, જીનાજ્ઞા વિરુદ્ધ વર્તન કરનારા સાધુઓ (મુનિઓ) તેમજ-તેમનાથી-પ્રવર્તાવેલ ધર્મકરણી, તેમજ તેમણે

પોતે પણ ગ્રહણ કરેલ દેવ પ્રતિમા, એ ત્રણેને પણ પરતીર્થિક જ
જાણવા. વળી શ્રી ભગવતી સૂત્રના ત્રીજા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે-
શ્રી અરિહંતની નિશા (શરણ) વિના, શ્રી અરિહંતના ચૈત્યની નિશા વિના, તેમજ
ત્રીજું શ્રી ભાવિત અણુગાર એટલે તપ-સંયમ યુક્ત મુનિની નિશા વિના
અસુરકુમાર દેવો, યાવત્ સૌધર્મ દેવલોક મુધી જાયે જઈ શકતા નથી પરંતુ એ
ત્રણેમાંથી, કોઈ એકની નિશા વડે જ જઈ શકે છે, આ પાઠથી ચૈત્ય એટલે
જિન પ્રતિમા અને જૈન મુનિ એ બંનેને જુદા-રૂપે જણાવેલ છે.

(૭)

દાનાદિક શું પ્રતિમા પ્રત્યે, એમ કહે જે છલ હેરી રે;
ઉત્તર તાસ સંભવ તણી, શૈલી છે સૂત્ર કેરી રે.
શાસન તાહરું અતિ ભલું ॥૫૪॥

(૮)

દશવિધ બહુવિધ જયમ કહ્યું, વૈયાવચ્ચ જહ-ભોગે રે;
દશમે તે અંગે તથા ધહિં, ભેરીએ નય ઉપયોગે રે.
શાસન તાહરું અતિ ભલું ॥૫૫॥

ભાવાર્થ :- કેટલાક શ્રી જિન પ્રતિમાને દાન આપવું તે કેવી રીતે હોઈ
શકે? એમ કહે છે. પરંતુ અજ્ઞાની-મિથ્યાત્ત્વ મોહે કરી મુંઝાએલા જીવોમાં
અન્ય-ઉત્તમ-સમાન-તેમજ નિર્બળ આત્માઓ પ્રતિ-તેમનો વિનય-વૈયાવચ્ચ
ક્રમ કરવો, તે જાણવા-સમજવાની ધૃત્તિ જ હોતી નથી. તેઓ તો માત્ર
પોતાનો જ સ્વાર્થ એટલે અહમ્ અને મમત્વને પોષવામાં જ પોતાની સકળ
બુદ્ધિ-શક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં જ પોતાનું શ્રેય અને કર્તવ્ય સમજતા હોય
છે. પરંતુ શાસ્ત્રોમાં જે દાનાદિ ચાર પ્રકારનો ધર્મ અનેક પ્રકારે જણાવ્યો છે.
તેમાં દાનના પાંચ ભેદ (૧) ઉચિતદાન (૨) કીર્તિદાન (૩) અનુકંપાદાન
(૪) મુપાત્રદાન (૫) અભયદાન તેને વિસ્તારથી સમજાવેલા છે. તેમજ પાત્રદાન
સંબંધી પાંચ પ્રકારના પાત્ર ભેદ (૧) રત્નપાત્ર (૨) સુવર્ણપાત્ર (૩) રજત-
પાત્ર (૪) ધાતુપાત્ર (૫) માટીપાત્ર સમાન જીવોને જાળખાવેલ છે. તેમજ
ભાવદાન સંબંધે (૧) દાતાશુદ્ધ (૨) દેયશુદ્ધ (૩) પાત્રશુદ્ધ (૪) કાળશુદ્ધ
(૫) ભાવશુદ્ધ એમ પાંચ ભેદના ધાન ધર્મને, ત્રિવિધ રૂપભેદથી શાસ્ત્રોમાં

આ સંબંધે પાસ સમજવું જરૂરી છે. પરમાત્માનું કૃત્ય નિશ્ચય
આલંબન પ્રાપ્ત થવું તે-એક હતા. છતાં, તેમની કૃપાથી કાલે પશુ તેઓ
એક કાળે, અનેક ક્ષેત્રે હોઈ શકે નહિ, જ્યારે-સ્થાપના નિશ્ચયે તેમજ નામ
નિશ્ચયે તેમનું આલંબન અનેક ક્ષેત્રે-એક કાળે-અનેક જીવોને સુખ પ્રાપ્ત થાય-
તે માટે-શ્રી જનમંદિર તેમજ દોરાસાદિ સૂત્રોની સહતા વિશેષ છે એમ બહુવું.
તેમ છતાં કેટલાક તેને દેષી આત્માઓ શ્રી જનપ્રતિમાને-વંદન-પૂજન કરવાનો
નિશ્ચય કરે છે. તેના કુબુદ્ધિનાગ્રાએને એટલો પણ ખ્યાલ નથી આવતો કે-
તેમ કુપૂજ પોતાના આપને આજવે તેમ શ્રી સંઘની સ્થાપના કરનાર પરમાત્માની
પ્રતિમાને વંદન-પૂજન કરવાનો ઈન્કાર કરનારાઓ પણ, તે કુપૂજના વર્તનને જ
અનુસરી રહ્યા છે. અર્થાત્ સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે અત્યેક સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-
આદિકાને શ્રી જનમંદિર પરમાત્માનું યથાવચ્ચ ભાવે ચારે નિશ્ચયનું આલંબન
આત્માહિતાથી કરવું જોઈએ છે.

શ્રી જન પાસને તીરથે, સમણો પાસક તેહો રે; ૧૮૭૬
પ્રથમ અર્થે-કહ્યો તેહનેક શ્રી જિન પૂજનો તેહો રે; ૧૮૭૬
શાસન તોહરે અતિ ભલું પ્રપલા.

સોધાથક શ્રી સંપ્રસન્નાં આધારે જણાય છે કે શ્રી મહાવીર પરમાત્માના
પિતાશ્રી સિદ્ધાર્થ રાજાએ, અનેક પ્રકારનાં વિશિષ્ટ યાગો-પ્રજ્ઞના જન્મ મહેતસવે
કરેલા છે તે યાગો-એટલે પૂર્વજો-શ્રી જિનેશ્વર નિશ્ચયનું તોની ઈકરેલાં છે એમ
બહુવું કેમકે-સંજો-શ્રી પાંચનાથ પરમાત્માનાં શાસનનાં ધોરણે, એમ શ્રી
આચાર્યજી મહારાજે સ્પષ્ટ જણાવેલ છે.

હાલમાં પ્રાપ્ત આગમ સૂત્રો વૃદ્ધિત હોવાથી કેટલીક વખત જુદા
જુદા સત્ર પોદોને સંકર્ષમાં લેઈને, સમ્યક્ અર્થ (હિતકારી) કરવા
જરૂરી છે. અર્થવા સત્ર પોદો પણ કેટલીક વખતે પરસ્પર વિરુદ્ધ અર્થવાગા
મળે છે.

પ્રાપ્ત થતાં સમૂળગી સૂત્ર ઉપરની શ્રદ્ધા હોઈ જતાં, આત્મહિત પ્રતિ અંધ બનાવનાર મિથ્યાત્વ-મોહનો ઉદય પ્રાપ્ત થશે.

આ માટે કહ્યું છે કે—

“અદૃષ્ટાર્યેન્દ્રિયવાન્તઃ શાસ્ત્રદીપં વિના જહાઃ;

પ્રાપ્નુવન્તિ પરં સ્વેદં, પ્રસ્થલન્તઃ પદે પદે.”

અર્થ:—શાસ્ત્રાજ્ઞાને ઉવેખીને, જે અજ્ઞાની-અહંકારી (જહ) આત્માઓ, અદૃષ્ટ એવા આત્મહિત સાધવા પ્રતિ જે-જે પ્રયત્નો કરે છે, તે થકી ઉદ્દટાના તેઓ પોતાના આત્માને ડગલે ને પગલે ખેદ ઉપભવતાં થકાં-રાગ-દ્વેષ રૂપી કષાયોને આધીન થાય છે. આથી એ ખાસ ધ્યાનમાં લેવું જરૂરી છે કે પ્રત્યેક સમ્યક્ દૃષ્ટિ-આત્માર્થી-આત્માઓનું એ કર્તવ્ય હોય છે કે શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માની (શાસ્ત્રાર્થની) આજ્ઞા મુજબ દંભ યાને માયા રહિત અર્થાત્ ત્રણ શબ્દ રહિત થઈને પોત-પોતાની શક્તિ અનુસારે (ગુણસ્થાનકને યોગ્ય) દોષ-હાની અને ગુણ-વૃદ્ધિ થાય, તે રીતે ધર્માનુષ્ઠાન કરવું જોઈએ. અન્યથા આત્મ સિદ્ધિને અવગણીને, કેવળ પ્રસિદ્ધિ માટે કરાતી ધર્મક્રિયા આત્માને, વિષ-ગરલ તેમજ અન્યોન્ય-અનુષ્ઠાન રૂપ હોઈ-સંસારમાં ડુબાડનારી થાય છે. એટલું જ નહિ પરંતુ ભુટ્ટી ક્રિયાઓ કરનારાઓ થકી તો અન્ય આત્માઓમાં પણ તે પ્રત્યે અણગમો ઉત્પન્ન થાય છે.

(૧૪)

શ્રેણિક મહામત્ત પ્રમુખના, એમ આધિકાર અનેકો રે;

છટ્ટે અંગે વહી દ્રૌપદી, પૂજા પ્રગટ વિવેકો રે.

શાસન તાહરું અતિ ભલું ॥૬૧॥

(૧૫)

નારદ દેખીને નવિ થઈ, ઉભી તેહ મુનશુ રે;

ભણીએ તેણે તે શ્રાવિકા, અક્ષર એહજ પ્રમાણુ રે.

શાસન તાહરું અતિ ભલું ॥૬૨॥

(૧૬)

આંખિલ અંતર છટકનુ, ઉપસર્ગે તપ કીધું રે;

કેમ નવિ કહિએ તે શ્રાવિકા, ધર્મે કારજ સીધું રે.

શાસન તાહરું અતિ ભલું ॥૬૩॥

(૧૭)

રાય કન્યા કહી આવિકા, ન કહી જે ભૂલે રે;
રાજમતી કહી તેહવી, તિહાં સંદેહ તે બુલે રે.

શાસન તાહરું અતિ ભલું ॥૬૪॥

ભાવાર્થ:-શાસ્ત્રોમાં શ્રેષ્ઠિકરાજ તેમજ મહાગણ વિગેરે રાજ્યોના શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માઓની પ્રતિમાને તેમજ શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માઓને અનેક પ્રકારે વંદન-પૂજન-નમસ્કારાદિ કરવા વડે, તેમની ભક્તિ કર્યાના અનેક અધિકારો છે, તેમજ વળી છટ્ઠા અંગ સૂત્ર, તે જ્ઞાતાસૂત્રમાં તો મહાસતી દ્રૌપદી આવિકાના અધિકારો તેણીએ શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માની પૂજા કર્યાના સ્પષ્ટ પાઠ છે, વળી તેણીએ અવિરતિ નારદનું તેના આગમન પ્રસંગે ભક્તિ થવા રૂપ બહુમાન ન કર્યાના પણ શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. વળી તે યદી તેણીને ધાતકી ખંડમાં પશ્ચોત્તર રાજને ત્યાં કેદમાં પરવું પડેલું તે વખતે તેણીએ તે ઉપસર્ગને ટાળવા સાર ત્યાં છટ્ઠ-છટ્ઠના પારણે આંધબિલનું છ માસ પર્યંત તપ કર્યું છે. તેણીને શ્રી કૃષ્ણ-વાસુદેવે છોડાવી છે. આથી સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે તેણી આવિકા હતી, જે કે તેણીને રાજકન્યા શાસ્ત્રમાં જણાવી છે તેથી કાંઈ તેનું આવિકાપણું મટી જતું નથી.

(૧૮)

હરિ પરે કર્મ નિયાણુનું, ઇહ ભરે ભોગ ન નાસે રે;
સમકિત લહે પરણ્યા પછી, કહે તે શું ન વિમાસે રે.

શાસન તાહરું અતિ ભલું ॥૬૫॥

(૧૯)

જિણુ ધર કેણે કરાવીયું, તિહાં પ્રતિમાને પઠટ્ઠારે;
તેહની પૂજા તે કુણુ કરે, એમ પરણે તે ગરિટ્ઠારે રે.

શાસન તાહરું અતિ ભલું ॥૬૬॥

(૨૦)

વર નવિ માગ્યો છે પૂજતાં, શકસ્તવે શિવ માગે રે;
ભક્તિ સમી સૂરિયાભને, વિરતિ વિશેષથી જાગે રે.

શાસન તાહરું અતિ ભલું ॥૬૭॥

(૨૧)

ધર્મ વિનય અરિહંતનો, એમ એ લોગઉવયારો રે;
સંભવે સર્વને જાણીએ, સમકિત શુદ્ધ આચારો રે.
શાસન તાહરું અતિ ભદ્રું. ॥૬૮॥

(૨૨)

આણુંદનો વિધિ નવિ કહ્યો, રાય પ્રદેશીને પાઠે રે;
સંભવ સર્વ ન માનશે, વીંટાશે તેહ આઠે રે.
શાસન તાહરું અતિ ભદ્રું. ॥૬૯॥

ભાવાર્થ:- શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માને વંદન-પૂજન-નમસ્કારાદિ કરવા, તે ધર્મ-ધર્મીનો વિનય છે, અને વિનય ગુણ તે ગુણ પ્રાપ્ત કરવા માટેનો પરમ વિધિ છે તે માટે-જ્યાં-જ્યાં જેમ-જેમ જે-જે સ્વરૂપે વિનય કરાયો હોય છે, અને તેના ચોગે ત્રિશિષ્ટ રૂણો (ગુણો) પણ જે-જે આત્માએ પ્રાપ્ત કરેલા હોય છે તેમના માટે દષ્ટાંતો-જુદી-જુદી રીતે-જુદા-જુદા સ્થાને શાસ્ત્રોમાં આપેલા છે, તે માટે કાંઈ સર્વ ઠેકાણે સર્વ પ્રકારની કરણી જણાવવાની હોતી નથી. કેમકે એક સ્થાનમાં જે ઉત્તમ કરણીની વાત આવી તે-યથાસંભવ સર્વ ઠેકાણે ઉત્તમ આત્માઓ સમજી લે છે પરંતુ જ્યાં-જે કરણી બતાવવામાં ન આવી હોય ત્યાં તેનો નિરાધારપણે નિષેધ કરનારો આત્મા તો, ઘેર કર્મબંધ કરી સંસારમાં ભટકશે, એમ જાણવું-કેમકે શ્રી આણુંદ આવકના અધિકારે સમકિત ઉચ્ચરવાનો વિધિ વિસ્તારથી જણાવ્યો છે. તે વિધિ પ્રદેશી રાજના સંબંધે બતાવ્યો નથી, તેથી તેણે સમકિત વ્રત નહોતું ઉચ્ચર્યું એમ કહી શકાય નહિ.

(૨૩)

પડિક્કમણાદિક ક્રમ નહિ, પાઠે સપ્તમ અંગે રે;
પદમ અણુ ઓગથી પ્રકરણે, સર્વ કહ્યો વિધિ રંગે રે.
શાસન તાહરું અતિ ભદ્રું ॥૭૦॥

ભાવાર્થ:- અત્રે કટલાક શ્રી જીન શાસનમાં પ્રવર્તતી, છ આવશ્યકની કરણી વહે કરાતી પંચાચારની પ્રવૃત્તિના, વિધિ નિષેધ સ્વરૂપે જણાવેલા (૩૯) આચાર-અતિચારને તો સ્વીકારે છે, પરંતુ છ આવશ્યકના વિધિમાં મૂકવામાં

આવેલા સૂત્રોના ક્રમમાં શંકાઓ ઠરે છે. તેમને-સમજવવા પ. પૂ. શ્રી. ય. વિ. ઉ. જીએ આ ગાથાથી જણાવ્યું છે કે, સમવાયાંગ સૂત્રમાં બે પ્રકારનો અનુયોગ કરવાનો જણાવ્યો છે, (૧) મૂલ પ્રથમાનુયોગ (૨) ગંદિકાનુયોગ. અર્થાત-પ્રથમ જ્ઞપરિણા અને તે પછી-પરસ્પરપાણુ પરિણા, આથી સમજાય છે કે જ્ઞાનયોગ એટલે તત્ત્વબોધ પ્રાપ્તિનો અનુયોગ (નવતત્ત્વાદિકનું જ્ઞાન આપવું તે) તેમજ ક્રિયાયોગ એટલે આત્મ શુદ્ધ્યર્થે, ક્રિયાઓ કરવા માટેનો વિધિ અને તે સાથે તેમાં આવશ્યક સૂત્રો પણ, પ્રાણાનધાદિ માટે આપવામાં આવેલા હોય છે. આ ક્રિયા યોગ-સંબંધિ વિધિ, યદ્યપિ-પરંપરા ભેદે ભિન્ન-ભિન્ન સ્વરૂપવાળા હોઈ શકે છે, પરંતુ સર્વ ક્રિયાઓ આત્મ શુદ્ધ્યર્થે કરવાની છે એમાં તો કોઈ મતભેદ છે જ નહિ. તેમ છતાં જેઓ ક્રિયા-વિધિના દુરાગ્રહમાં પડી-કદાગ્રહે-કચ્છ-કંકાશ અને કજીયાઓ ઠરે છે તેઓને શ્રી જીનાજ્ઞાના આરાધક નહિ પરંતુ વિરાધક સમજવા.

(૨૪)

કિહાં એક એક દેશજ ગ્રહે, કિહાં એક ગ્રહે તે અશેષો રે;

કિહાં એક કરા ઉત્ક્રમ ગ્રહે, તે શ્રુત શૈલી વિશેષો રે.

શાસન તાહરું અતિ ભહું ॥૭૧॥

ભાવાર્થ :- ઉપર જણાવેલા બે પ્રકારના (૧) જ્ઞાનયોગ (૨) ક્રિયાયોગ સંબંધી શાસ્ત્રોમાં કેટલીક જગ્યાએ કોઈકે વાતને માત્ર સામાન્ય ભાવે જણાવેલી હોય, તો કેટલીક જગ્યાએ-વિસ્તારથી તે વાતને સમજવવામાં આવેલી હોય છે, એ-તો સૂત્રકારની-તેમજ અર્થકારની પોત-પોતાની શૈલી (પદ્ધતિ) જણવી-તેમાં ઉત્તમ આત્માથી આત્માઓ વિવાદમાં પડતા નથી.

(૨૫)

શાસનની જે પ્રભાવના, તે સમક્ષિતનો આચારો રે;

શ્રી જનપૂજ્યએ જે કરે, તે લહે મુજશ ભંડારો રે.

શાસન તાહરું અતિ ભહું ॥૭૨॥

ભાવાર્થ :- જેઓને પોતાના આત્મ ગ્રેયાર્થે, શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ પ્રકાશેલ નવે તત્ત્વોના સ્વરૂપમાં, હેય-જ્ઞેય-ઉપાદેય ભાવો પ્રતિ, યથાર્થ શ્રદ્ધા-પ્રતીતિ અને રૂચી ઉત્પન્ન થઈ છે, તેના સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માઓને, પરમાત્માએ,

ભોક્ષ-પુરુષાર્થની સાધનાર્થે પ્રવર્તાવેલ સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા રૂપ ધર્મ તીર્થની સેવા-ભક્તિ-અનન્ય ભાવે ઈષ્ટ હોય છે તેથી તેઓ શાસ્ત્રાજ્ઞાએ સમસ્ત શ્રી સંધનો-યથાયોગ્ય વિનય-વૈયાવચ્ચ અંતરંગ બહુમાન સહિત કરતા હોય છે. આ સંબંધે પૂજ્ય-પૂજક ભાવને અનુરૂપ પૂજા વિધિ (વિનય-ભક્તિ)માં શાસ્ત્રાનુસારે પ્રવર્તન કરતો આત્મા-નિશ્ચેયથી સુયશના ભંડારરૂપ સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાદિ ગુણોને પ્રથમ ક્ષયોપશમ ભાવે અને તે થકી ક્ષાયિક ભાવે પ્રાપ્ત કરી ભોક્ષના શાશ્વત સુખને પામે છે, એમ શ્રી ય. ઉ. જી.એ અને જણાવ્યું છે.

ત્રીજી હાળ સમાપ્ત

જિણ વયળે અણુરક્તા, જિણ વયળં જે કરંતિ માવેણ;
અમલા અસંકલિદ્ધા, તે હુંતિ પરિત સંસારી.

અર્થ:-જે આત્માઓ શ્રી જીનવચનને અનુસરવાનું ઇચ્છે છે, તેમજ વળી જેઓ શ્રી જીનવચનને અનુસરે છે (વિધિ-નિષેધપૂર્વક ક્રિયાઓ કરે છે) અને-વિષય રૂપ મળથી સુકૃત (અળગા) થાય છે, તેમજ રાગ-દ્વેષરૂપ સંકલિત ભાવથી પણ અળગા રહે છે-તે-આત્માઓ થોડા વખતમાં જ સંસારથી સુકૃત થઈ સિદ્ધપદ પામે છે.

ઢાળ યોથી

(૧)

કોઈ કહે જિન પૂજતાંછ, જે પટકાય આરંભ;
તે કેમ આવક આચરે છ, સમકિતમાં ધિર થંભ.

સુખદાયક તોરી આણા મુજ સુખમાણુ ॥૭૩॥

ભાવાર્થ:- કેટલાક લોકો જ્યાં-જ્યાં હિંસા થતી હોય તેવા-શુભ પ્રશસ્ત કાર્યોના પશુ-એકાંત બાદ્ય-સ્થૂલ અહિંસાનો સાર્વત્રિક પક્ષ કરીને નિષેધ કરવાનું કહે છે, તેઓ વાસ્તવિક સ્વરૂપે આત્માના હિંસક ભાવ-તેમજ અહિંસક ભાવના અબજુ હોવા છતાં, પોતાના માયાવી મિથ્યા-દુરાગ્રહને પોષવા માટે જ શ્રી જિન-પૂજ-તેમજ શ્રી સંઘ ભક્તિ આદિ કાર્યોના સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માને પશુ નિષેધ કરાવવાના પ્રયત્નોમાં પડી અહિંસકતાની ખાતિએ પોતાના આત્માને કેવળ પાપબંધનું ભાજન ખનાવતા હોય છે.

શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ સમ્યક્ત્વ ગુણને મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટેના-મોક્ષ પુરુષાર્થ માટેનું નિયત કારણ જણાવ્યું છે. એટલે કે સમ્યક્ત્વ પામ્યા સિવાય કોઈ જીવ સકામ-નિર્જરા કરવાવડે, જે આત્મ વિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, તે પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, જેમણે સમ્યક્ત્વ ગુણ પ્રાપ્ત-કરેલો છે તેવા આત્માઓ-પોતા સંબંધી તેમજ અન્ય સંબંધક-તેમજ અસંબંધક આત્માઓ પ્રતિના કર્તવ્ય-કર્તવ્યના વિવેકવાળા હોય છે, આથી જ તે તે પાખંડી પ્રમાદચરણમાં અહિંસકતાનો આરોપ કરતો નથી.....

શ્રી જીનશાસનને પામેલો પ્રત્યેક આત્મા, એ જણતો જ હોય છે કે, જે આત્મા, પોતાના સર્વે કર્મોના (૧૪ મા ગુણસ્થાનક) સર્વથા ક્ષય કરે છે, તે આત્મા પરમ મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરે છે. આથી જ-તો તે પોતા માટે મોક્ષપદના સાધ્યથી અક્ષિત ન થવાય તે માટે નિરંતર શ્રી સિદ્ધ ભગવંતોનું આરે નિક્ષેપથી આલંબન લેતો હોય છે.

શ્રી જૈન શાસનમાં ચાર પ્રકારના સામાયિક ભાવને આત્મ શુદ્ધિ જણાવી છે. (૧) સમ્યક્ત્વ સામાયિક (૨) શ્રુત સામાયિક (૩) દેશવિરતિ સામાયિક (૪) સર્વવિરતિ સામાયિક, તેમજ તે સંબંધે નિશ્ચય શુદ્ધિએ ચાર-પ્રકારનો સંવર ભાવ

હિપાદેય જણાવ્યો છે કે-જે થકી આત્મા આશ્રવનો નિરોધ કરી આત્મ શુદ્ધિમાં ઉત્તરોત્તર વધારો કરતો થકા-અપે સર્વ સંવર ભાવે અનંત-અક્ષય-મોક્ષ-મુખને પ્રાપ્ત કરે છે (૧) સમ્યક્ત્વ સંવર વડે મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મનો બંધ નિવારે છે. તે પછી (૨) અવિરતિ સંવર એટલે પરચક્ષ્યાણુ સહ-દેશથી યા સર્વથી, સાવધ યોગથી નિરમે છે. (૩) કષાય-સંવર, કે જે થકી આત્મા-વીતરાગતા પ્રાપ્ત કરી-સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શીપણું પ્રાપ્ત કરે છે (૪) યોગ-સંવર-કે જે થકી આત્મા સમસ્ત સૂક્ષ્મ-બાહ્ય-ઔદારિકાદિ યોગને-નિવર્તાવી સમસ્ત કર્મના બંધનથી મુક્ત થાય છે. ઉપર જણાવેલી વાસ્તવિક સત્ય હકીકતથી જ્યો અજાણ છે અથવા તો તેને અયથાર્થ-ભાવે (વિપર્યયભાવે) સમજે છે તેવા મિથ્યાદષ્ટિ આત્માઓ ગમે તેવી કષ્ટ-કરણીથી પણ આત્મ-શુદ્ધિ કરી શકતા નથી એમ જણવું.

(૨)

તેહને કહીએ જતના ભક્તિ, કિરિયામાં નહીં દોષ;
પડિઠ્ઠમણે મુનિદાન વિહારે, નહીં તો હોય તસ પોષ.

મુખદાયક તોરી આણા મુજ મુપ્રમાણુ ॥૭૪॥

(૩)

સાહમી વચ્છલ પદ્મિય પોસહ, ભગવદ્ અંગ પ્રસિદ્ધ;
ધર નિર્વાહ ચરણ લીએ તેહનાં, જ્ઞાતામાંહે હરિ કીધ.

મુખદાયક તોરી આણા મુજ મુપ્રમાણુ ॥૭૫॥

(૪)

કુણિક-રાય ઉદાયન કીધાં, વંદન મહ સુવિવેક;
નહોયા કયબલિ કર્મ્યા, કહીયા, તુંગીય શ્રાદ્ધ અનેક.

મુખદાયક તોરી આણા મુજ મુપ્રમાણુ ॥૭૬॥

ભાવાર્થ:-ચૈદ્ર પૂર્વધારી શ્રી શચંભવ સૂરિ રચિત શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં ચોથા અધ્યયનમાં સર્વવિરતિધર સાધુને આત્મ-સાધનાર્થે અનેકવિધ ક્રિયાઓ (યોગ-પ્રવૃત્તિ) વિહાર-વંદન-પ્રતિક્રમણ-પડિવેહણાદિ કરવાની આજ્ઞા છે. તે સાંભળી સર્વ સાવધ યોગનો પરચક્ષ્યાણી સાધુ આત્મા, ગુરૂને પૂછે છે કે યોગ ક્રિયાએ કરી હિંસા, તેમજ આશ્રવ, એટલે કર્મબંધ થાય છે, અને તેથી

પ્રતિજ્ઞા ભંગ થવાનો દોષ પણ લાગશે ? તો પછી સાધુ જીવનનો નિર્વાહ કેવી રીતે કરવો ? આ પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર (૩૮) માં અને (૩૯) માં ગાથાથી શુદ્ધિ નીચે પ્રમાણે આપેલો છે.

પ્રથમ શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે—

કહં ચરે કહં ચિદ્દે, કહ માસે કહં સપ્ત;

કહં યુજંતો માસંતો, પાવ કમ્મં ન વંધહ.

શુદ્ધ ભગવંતે જવાબમાં જણાવ્યું છે કે—

જયં ચરે જયં ચિદ્દે, જય માસે જયં સપ્ત;

જયં યુજંતો માસંતો, પાવ કમ્મં ન વંધર્હ.

શ્રી જૈન શાસનમાં શુદ્ધ સંગ્રહનય દષ્ટિ સાપેક્ષ વ્યવહાર સંબંધે સ્પષ્ટ જણાવેલ છે કે “જયણાણ ધમ્મો” અર્થાત્ કોઈપણ કાર્ય (યોગ-ક્રિયા) બે જયણા (યતના) પૂર્વક અર્થાત્ ઉપયોગ-શુદ્ધિએ કરવામાં આવેલી હોય તો તેથી કર્મબંધ થતો નથી પરંતુ ઉપયોગ શુદ્ધિ અનુસારે-આત્મશુદ્ધિ થાય છે. અત્રે એ ખાસ સમજાવું જરૂરી છે કે યતનાનો-ભાવ (પરિણામ) શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માની આજ્ઞાએ પ્રમાણરૂપ હોય છે. અન્યથા-અપ્રમાણ રૂપ હોય છે કે-જે-કેવળ સ્વભવિત કલ્પિત હોય છે.

જે આત્માએ સમ્યક્ત્વગુણ પ્રાપ્ત કરેલો હોય છે તે આત્મામાં પાંચ લક્ષણમાં રહેલા, ભાવ-અનુકંપા લક્ષણ વડે, તે આત્મા નિરંતર પોતાના-તેમજ અન્ય આત્મા પ્રતિ દ્રવ્ય-દયા, તેમજ ભાવ-દયાના પરિણામ યુક્ત હોય છે. તેથી તેની આત્માર્થે-સર્વકરણી યતના (જયણા) પૂર્વકનીજ હોય છે. અને તેથી જ તો-તે આત્મા-આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે, અન્યથા મિથ્યાદષ્ટિ આત્માઓમાં-પોતાના આત્મહિતનો-તેમજ અન્ય આત્મા પ્રતિ દયાનો (અનુકંપાનો) કોઈ શુદ્ધ પરિણામ હોતો નથી.

ઉપરની શાસ્ત્રીય દષ્ટિને, જેમણે સમ્યગ્ભાવે-અર્થાર્થ અવિરુદ્ધ ભાવે-સ્વીકારેલી છે તેવા સમ્યગ્-દષ્ટિ આત્માઓ દેશવિરતિ તેમજ સર્વ નિરંતર સાધુ ભગવંતો જે-જે ક્રિયાઓ શાસ્ત્રાજ્ઞાએ (ગુણ સ્થાનકની મર્યાદાએ) કરે છે. તેને તે આત્મ શુદ્ધિનું કારણ છે એ નિર્નિવાદ સત્ય છે. અન્યથા-ગુણસ્થાનકની મર્યાદાઓનું

ઉલ્લંઘન કરી, શાસ્ત્રાજ્ઞા વિરૂદ્ધ-જે-જે ક્રિયાઓ જે-જે આત્માઓ કરે છે, તેઓને તો શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોની વિરાધનાનું કળ મળે છે.

આ માટે કહ્યું છે કે—

“આજ્ઞાઽઽરાધ્યા, વિરાધ્યા ચ શિવાય ચ મવાય ચ”

આટલું પ્રસંગાનુરૂપ કહ્યા પછી, ગાથાર્થ જણાવીએ છીએ.

જે કોઈ વંદન-નમન તેમજ સેવા-પૂજાદિ ભક્તિના કાર્યો, પોતાની તેમજ અન્ય આત્માની જયણા સહ કરતા હોય, તે-સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માઓને, આત્મ શુદ્ધિનું કારણ બને છે. તેમજ દેશવિરતિધર-તેમજ સર્વવિરતિધર આત્માઓને વંદન-પ્રતિક્રમણ-પડિલેહણાદિ ક્રિયાઓ પણ આત્મશુદ્ધિનું કારણ બનતી હોય છે, તેમજ સર્વવિરતિધર સાધુ-મહાત્માઓને જીનાજ્ઞાનુસારે વિહારાદિની ક્રિયાઓ પણ આત્મશુદ્ધિનું કારણ બને છે, આ સંબંધે-શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં-પાશ્વિક-પોસહ કરનારાઓના-સાધર્મિક વાત્સલ્ય કર્યાના અધિકાર છે તેમજ શ્રી કૃષ્ણ-વાસુદેવે-જે કોઈ આત્માઓ પોતાની પાછળ પોતાના સગા-સંબંધીઓના નિર્વાહના પ્રતિબંધને આગે દીક્ષા (સાધુપણ) ન ગ્રહણ કરી શકતા હોય, તેઓએ જો દીક્ષા લેશે તો તેના સગા-સંબંધીઓના નિર્વાહ પોતે (શ્રી કૃષ્ણ-વાસુદેવ) કરશે એવી ઉદ્ઘોષણા કરાવી હતી અને તેથી અનેક આત્માઓએ-દીક્ષા પણ લીધી છે. એવો પાઠ શ્રી જ્ઞાતાસૂત્રમાં છે. આથી સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે શ્રી કૃષ્ણ-વાસુદેવનો આત્મા સમ્યગ્દષ્ટિ હતો.

વળી કોણિક રાજ્ય, તેમજ ઉદાયન રાજ્ય, પ્રભુને મ્હોટા-મ્હોત્સવ-પૂર્વક-વંદન-કર્યાના અધિકારો પણ શ્રી ઉત્તવાઈ સૂત્ર તેમજ શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં છે. તેમજ વળી શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં તુંગીયા નગરીના શ્રાવકોએ સ્નાન કરીને-પ્રભુની નેવેઘ આદિ દ્રવ્યોથી પૂજા કરી છે, એવો પાઠ પણ છે.

(૫)

સમકિત સંવરની તે કિરિયા, તેમ જિન પૂજા ઉદાર;
હિંસા હોય તો અરથ દંડમાં, કહે નહીં તેહ વિચાર.

સુખદાયક તોરી આપુ મુજ સુપ્રમાણ ૧૧૭૭

(૬)

નાગ ભૂત જક્ષાદિક હેતે, પૂજા હિંસા ઉત્ત;
સૂયગડાંગમાં નવિ જિન હેતે, ખોલે જે હોએ ભૂત.

સુખદાયક તોરી આણુ મુજ સુપ્રમાણુ ॥૭૮॥

ભાવાર્થ:- જે આત્માઓએ ત્રણ કરણ કરીને, સમ્યક્ત્વ ગુણને પ્રાપ્ત કરેલ છે એવા આત્માઓ, શાસ્ત્રોમાં જણાવ્યા મુજબ એક કોડાકોડી સાગરોપમથી અધિક સ્થિતિવાળો કર્મબંધ કરતા નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ તેઓ સાંસારિક સુખના લોભી હોતા નથી, તેમજ કર્મોદય જન્ય દુઃખોના હરથી (ભયથી) મુક્ત હોય છે. 'આવા સંવર ભાવમાં વર્તતા આત્માઓ આત્મ શુદ્ધ્યર્થે-જે-જે શ્રી જીન-પૂજાદિ કાર્યો કરે છે તે થકી તેઓ અવિરતિ ભાવને (આશ્રવને) ત્યાગ કરવાના ધ્યેય (લક્ષ) વાળા હોવાથી તેમની સમરત્વ કરણી જીનાજ્ઞા મુક્ત-ચતના પૂર્વકની જ હોય છે. આ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માઓની પુન્યની કરણીને દ્રેષ કરવો તે શ્રી જીનેશ્વર ભાગવંતની તેમજ શ્રી સંધની આશાતના કરવા રૂપ છે એમ સમજવું.

આ માટે તત્ત્વાર્થ સૂત્રની કારિકામાં પણ જણાવ્યું છે કે—

“પરમાર્થ છામે વા, દોષ્વારંમ કઃ સ્વમાવેષુ;
કુશલાનુવંધમેવ, સ્યાદનવર્ણં યયા કર્મ”

અર્થ :-જે કોઈ આત્મા પોતાના આત્માનું હિત (કર્ત્યાણુ) ઇચ્છતો હોય, તે-આત્મા જે સમ્યક્ત્વ પામ્યો હોય, અથવા ન પામ્યો હોય, પરંતુ તે જે આ સંસારના આરંભ-પરિગ્રહાદિ કાર્યોમાં ફસાયેલો છે, તો તેણે-જે થકી વિશેષ પ્રકારે પુન્યબંધ થાય તેવા પરાપકારના કાર્યો જતના-પૂર્વક કરવા જોઈએ. જે કોઈ આત્મા ઉપર જણાવેલા આત્માઓ વડે, જીનાજ્ઞાનુસારે કરાતા સ્વ-પર હિતકારી કાર્યોની નિદા કરે છે, તે આત્મા-સંસારાલિલાપી આત્માઓ વડે, કરાતી હિંસાદિયુક્ત અદાર પ્રકારના પાપસ્થાનકની કરણીને સિદ્ધિ રીતે યા તો આડકતરી રીતે ઉત્તેજન આપવા વડે, પાપકર્મ ખાંધીને, દુર્ગતિને આમંત્રણ આપી રહ્યો છે, એમ જણવું. કેમકે શ્રી સુયગડાંગ સૂત્રને વિષે જિન પૂજને સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિનું તેમજ તેની શુદ્ધિ-વૃદ્ધિનું કારણ જણાવી છે. કારણ કે જીન-પૂજા તો અન્ય-અન્યતીર્થિકા જે રીતે પોત-પોતાના દેવની,

સાંસારિક સુખની પ્રાપ્તિ માટે, જે સેવા-પૂજા-લક્ષિ કરે છે-તેવી નહિ, પરંતુ વિરતિના અભિલાષવાળી જયણાયુક્ત હોય છે. આ રીતનો બંનેમાં મોટો ફરક હોય છે.

(૭)

જ્યાં હિંસા તિહાં નહિ જિણુ આણા, તો કિમ સાધુ વિહાર ?

કર્મબંધ નહિ જયણા ભાવે, એ છે શુભ વ્યવહાર.

સુખદાયક તોરી આણા મુજ સુપ્રમાણુ ॥૭૮॥

ભાવાર્થ:- કેટલાક એકાંત-બાહ્ય-સ્થૂલ-અહિંસકતાવાદીઓ કહેતા-ફરતા હોય છે કે જ્યાં-જ્યાં કાઠપણુ સ્વરૂપે છકાય છત્ર સંબંધી કાઠની પણ કિંચિત્ માત્ર પણ વિરાધના થતી હોય, એવા-વ્યવહાર-પ્રવૃત્તિમાં શ્રી જિનાજ્ઞા નથી જ. તેઓનું આમ સમજવું અને કહેવું તે, તેઓએ પ્રથમથી જ શ્રી જિનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ શ્રી જૈન-ધર્મ શાસ્ત્રોનો સ્વમતિ કદપનાએ-મિથ્યાદષ્ટિ પાસેથી અવિધિએ અભ્યાસ કરેલો છે, તેનું પરિણામ છે, કેમકે તેઓને, શ્રી જૈન શાસ્ત્રમાં જણાવેલા-હિંસા-અહિંસાના-પરિણામ-પ્રવૃત્તિ સંબંધમાં સ્વ-સંબંધી તેમજ પર એટલે અન્ય આત્મા સંબંધી-દ્રવ્યહિંસા-તેમજ ભાવહિંસાના સ્વરૂપનો યથાર્થ-અવિરૂદ્ધ બોધ તેમજ અનુભવ હોતો નથી. શ્રી જૈન શાસ્ત્રમાં ચાર પ્રકારના પુરુષાર્થ જણાવ્યા છે. એટલે આ સંસારમાં જગતના તમામ જીવોની પોતા-પોતાની ચેતના, ધર્મ-અર્થ-કામ અને મોક્ષ એ ચાર પ્રકારના પુરુષાર્થમાંથી ગમે તે પ્રકારના પુરુષાર્થમાં અવશ્ય પ્રવર્તતી હોય છે. તેમાં મિથ્યાદષ્ટિ જીવો-અર્થ-પુરુષાર્થ અને કામ પુરુષાર્થમાં જ મુખ્યપણે આસક્તિ-ધરાવતાં હોય છે, જ્યારે સમ્યગ્દષ્ટિવંત આત્માઓ-મુખ્યપણે-ધર્મ પુરુષાર્થ તેમજ મોક્ષ પુરુષાર્થમાં પોતાના ક્ષયોપશમાનુસારે પ્રવર્તન કરતા હોય છે. એટલે કે પૂર્વે જણાવી આવ્યા છે તે મુજબ સમ્યગ્દષ્ટિવંત આત્માઓ જીનાજ્ઞા મુજબ જયણા (યતના) એ સહિત સમસ્ત-ધર્મ વ્યવહાર કરતાં હોવાથી, તેમને તે થકી અલ્પ કર્મ બંધ થવા સાથે-વધુ કર્મ નિર્જરા થતી હોય છે, કેમકે તેમના આત્માનો પરિણામ તો આત્મશુદ્ધિનો હોય છે. જ્યારે જીનાજ્ઞા સંબંધે વિપર્યય દષ્ટિવાળા મિથ્યાદષ્ટિ આત્માનો પરિણામ ધર્મ વ્યવહાર સંબંધે પણ આત્મ-સિદ્ધિનો નહિ, પરંતુ પોતાની પ્રસિદ્ધિનો, તેમજ સાંસારિક ભોગ સુખની પ્રાપ્તિનો હોય છે.

(૮)

પ્રથમ બંધ ને પછી નિર્જરા, કૃપ તણો રે દિઠંત;
કહી કોઈ બેઠે બુધ ભાખે, ભાવ તે શુચિ જલ તંત.

સુખદાયક તોરી આણા મુજ સુખમાણ ॥૮૦॥

ભાવાર્થ:-તમામ સંસારી આત્માઓ મન-વચન-કાયયોગની પ્રવૃત્તિવાળા હોવાથી તેઓને-યોગ થકી-શુભ પ્રવૃત્તિવાળા, તેમજ અશુભ પ્રવૃત્તિવાળા એમ બે પ્રકારે જણાવ્યા છે. તેમાં શુભ પ્રવૃત્તિને પુણ્યબંધનું કારણ તેમજ અશુભ (પાપકારી) પ્રવૃત્તિને પાપબંધનું કારણ જણાવેલ છે. કાર્ત્તવ્ય યોગક્રિયા-એકાંતે-સર્વથા અહિંસક ભાવવાળી હોવી નથી. તેથી એકાંત અહિંસકતાવાદીઓને શું પુન્યબંધ ઈષ્ટ નથી? અથવા શું તેઓને કેવળ પાપબંધ જ ઈષ્ટ છે કે જશી તેઓ શુભ વ્યવહાર નહીં જ કરવો બેઠાં એ એવું વિચારે અને પ્રચારે છે, ખરેખર તો-જ-કોઈ સંસારી આત્માઓ આત્મશુદ્ધ્યે શુભ યોગે કરી જ-જ શુભ-વ્યવહાર (પંચાચારની પ્રવૃત્તિ) કરે છે તે થકી તેઓને અદ્ય-પાપ બંધ થવા સાથે વિશેષ પુન્યબંધ થાય છે તેમજ શુદ્ધશુદ્ધ ઉપયોગ પરિણામે સકામ યા અકામ નિર્જરા પણ તે-તે પ્રત્યેક સમયે-સમયે થાય છે એમ જણવું. વિશેષતઃ શાસ્ત્રમાં શ્રાવકની શુભ કરણીને, સપ્રયોજન કુવો ખોલવાના દૃષ્ટાંતે કરી ઉપકારી સમજવી છે. શું તેને અન્ય મિથ્યાત્વીઓ ઠારા કરાતી અર્થ-કાંસની ક્રિયાઓની સાથે સમાન આશ્રવકારી સમજવી વ્યાજબી છે? કોઈ મૂખ પણ સમ્યગ્ વિચારણાપૂર્વકની ક્રિયાને અને ભોગની આસક્તિએ કરાતી ક્રિયાને સમાન ગણતો નથી, જગતમાં પણ ધન-પૈસો વિગેરે મેળવવા માટે વેપાર યા સેવા, ચાકરી, નોકરી વિગેરે કરવા બેઠાં એ. એ વાત સર્વ સાધારણ સર્વ મનુષ્યોને ઈષ્ટ છે. જ્યારે દુર્ધૃદિવાળા માણસો, કોઈ એકનો દાખલો લઈ જુગારથી ધન યા રિક્કિ-ચિક્કિ મેળવવાની ઈચ્છા-પ્રયત્ન કરી પોતાનું સર્વસ્વ ગુમાવતાં પ્રત્યક્ષ જોવાય છે.

(૯)

ઉપાદાન વશે બંધન કહિયું, તસ હિસા શિર ઉપચાર;
પુષ્પાદિક આરંભતણો એમ, હોય ભાવે પરિહાર.
સુખદાયક તોરી આણા મુજ સુખમાણ ॥૮૧॥

(૧૦)

જલ તરતાં જલ ઉપર મુનિને, જેમ કરૂણા રે રંગ;
પુષ્પાદિક શ્રાવકને તેમ, પૂજા માટે ચંગ.

સુખદાયક તોરી આણા મુજ સુખમાણ ॥૮૨॥

ભાવાર્થ:- જેઓ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની, નિશ્ચય-વ્યવહાર સાપેક્ષ ઉત્સર્ગ-અપવાદ પ્રવર્તન કરવાની આજ્ઞાને (તત્ત્વને) પામ્યા નથી, અર્થાત્ “ક્રિયાયે કર્મ-પરિણામે બંધ-અને ઉપયોગો ધર્મ” એ ત્રિપદીનો સંવિદ્ધ ગીતાર્થ શુદ્ધ પાસેથી સમ્યગ્ બોધ પ્રાપ્ત કર્યો નથી તેવા આત્માઓ જીનાજ્ઞાએ-આત્મ શુદ્ધયર્થે યતના પૂર્વક કરાતી જિનપૂજાદિ ક્રિયા-પ્રવૃત્તિને, મિથ્યાદૃષ્ટિઓ દ્વારા સાંસારીક સુખ ભોગ માટે અજ્યણુએ કરાતી ક્રિયાની સમાન ગણે છે. તે પણ તેઓના મિથ્યા-કૂડો પરિણામ છે એમ સ્પષ્ટ સમજાય છે. શ્રી જૈન શાસનમાં સ્પષ્ટ જણાવેલ છે કે-પ્રત્યેક આત્મા પ્રત્યેક સમયે-સમયે-પોત-પોતાના-શુદ્ધાશુભ યોગ દ્વારા પુન્ય પ્રકૃતિ તેમજ પાપ પ્રકૃતિઓનો બંધ કરે છે, તેમજ તે-તે પ્રત્યેક સમયે પોત-પોતાના ક્ષાયોપશમિક આત્મિક શુણ્ણમાં-મિથ્યાત્વ દ્વારા યા સમ્યક્ત્વ દ્વારા શુદ્ધાશુદ્ધ ઉપયોગમાં પ્રવર્તે તો થકા ત્રિશેષતઃ સંસારના બંધનમાં મહત્વારૂપ યા, પૂર્વકર્મની-નિર્જરા કરવારૂપ કાર્ય પણ કરે જ છે.

આ માટે કહ્યું છે કે:-

(૧) શુભ યોગે - શુભ ગતિ.

(૨) અશુભ યોગે - અશુભ ગતિ.

(૩) અશુદ્ધ ઉપયોગે - સંસાર-વૃદ્ધિ.

(૪) શુદ્ધ ઉપયોગે - કર્મક્ષય.

અને એ ખાસ સમજવું જરૂરી છે કે શુદ્ધ-ઉપયોગ, પ્રજ્ઞની આજ્ઞાએ પ્રવર્તન કરવાના પરિણામરૂપ છે અન્યથા જીનાજ્ઞા વિરુદ્ધ ભાવમાં દોતો નથી, ઉપરની હકીકતને સમજ્યા પછી ગાથાર્થનું સ્વરૂપ સહેજે સમજાઈ જાય છે કે, જેમ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાએ (જયણાપૂર્વક) વિહાર કરતાં તેમજ નદી-જમીનો તે સાંધુને આરાધક-કલ્પો છે-વિરાધક કલ્પો નથી, હા-મતિકદ્વપતાએ-તે-તે પ્રવૃત્તિ કરે તો-તેને જરૂર વિરાધક ભાવ પ્રાપ્ત થાય છે. એજ પ્રમાણે સમ્યગ્દૃષ્ટિને તેમજ શ્રાવકને પણ આત્મ-શુદ્ધયર્થે જિનાજ્ઞાએ-જિનપૂજાદિ સમસ્ત

શુભ વ્યાપારે આરાધક પણું બણવું. પરંતુ જેઓ સત્યમિતિ કલ્પનાએ-યા સાંસારીક ભોગ-સુખ માટે જે કોઈ શુભ પ્રવૃત્તિ કરે છે તેઓને તો તે થકી કેવળ સંસાર વૃદ્ધિનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે એમ બણવું.

(૧૧)

પાત્ર દાનથી શુભ વિપાક જ્યમ, લહે સુખાહુ કુમાર;
પહેલે-ગુણઠાણે ભદ્રક પણ, ત્યમ જિન પૂજા ઉદાર.
સુખદાયક તોરી આણા મુજ સુપ્રમાણ ॥૮૩॥

(૧૨)

ઉપલક્ષણથી જેમ શીલાદિક, તેમ જિન પૂજા લીધ;
મનુજ આયુ બાંધે તે સુખાહુ, તેણે સમકિત ન પ્રસિદ્ધ.
સુખદાયક તોરી આણા મુજ સુપ્રમાણ ॥૮૪॥

(૧૩)

મેધ જીવ ગજ શશ અનુકંપા, દાન સુખાહુ વિચાર;
પહેલે ગુણઠાણે પણ સુંદર, તેમ જિન પૂજા પ્રકાર.
સુખદાયક તોરી આણા મુજ સુપ્રમાણ ॥૮૫॥

ભાવાર્થ:- શ્રી જૈન શાસનમાં પ્રત્યેક શાસ્ત્ર વચનો નય સાપેક્ષ છે પરંતુ જેઓએ ગુરુ-ગમથી શાસ્ત્રાભ્યાસ કરેલો હોતો નથી તેઓ તો ગમે તે સૂત્રોના ગમે તેવા પોતાને મન ફાવતાં અર્થો કરતાં હોય-તેથી તેમના વચનો પણ અપ્રમાણતા પ્રાપ્ત કરતા હોય છે. અર્થાત્-પરસ્પર-વિરોધ ઉપબવતાં થકાં કલેશ-કંકાશનું કારણ બનતા હોય છે. શ્રી જૈન શાસ્ત્રમાં જણાવ્યું છે કે “સમકિતી-સમકિત પામે છે” આ વચનની અપેક્ષાને નહિ સમજનાર, મૂઠ આત્મા કહે છે કે, પ્રત્યેક સંસારી આત્મા પ્રથમ તો-અનાદિથી મિથ્યાત્વી હોય છે, તો પછી સમકિતી સમકિત પામે છે-એ વાત કેવી રીતે માનવી? તેમજ વળી સમકિતી આત્માને વળી સમકિત પામવા પણું તે શું? આનો સ્પષ્ટ જવાબ એ છે-કે, મિથ્યાત્વે વમતો આત્મા સમકિત પામતો નથી, પરંતુ મિથ્યાત્વને વમતો આત્મા-એટલે કે સમ્યક્ત્વને અભિમુખ થયેલો આત્મા જ સમકિત પામે છે એમ બણવું. ઉપરની હકીકતને યથાર્થ-અવિસંવાદિ ભાવે બણવાથી ગાથાઓના અર્થને સમજવામાં સ્પષ્ટતા-તેમજ સરળતા પ્રાપ્ત થશે. પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ.

જીએ ઉપરની ત્રણે ગાથાઓમાં શાસ્ત્રાર્થથી જણાવ્યું છે કે મિથ્યાદષ્ટિ આત્માઓ પણુ-સાંસારિક ભોગ-સુખની આશંસા ઓડીને અર્થાત્-બાહ્ય-સ્થૂલ સ્વરૂપે પણુ ભોગાકાંક્ષાથી અળગા થઈ ને, દયા-દાનાદિ એટલે શીયળ-તપ-તેમજ શુભ ભાવનાદિ યોગમાં જે કોઈ શુભ પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે થકી-તે આત્માને, મનુષ્ય ભવ તેમજ દેવભવની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેમજ શ્રી જિનપૂજન પણુ બે સાંસારિક સુખની આકાંક્ષા ઓડીને-જે કોઈ આત્મા કરે છે તેને પણુ ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યબંધ થાય છે, તેમજ સમ્યક્ત્વ ગુણની પ્રાપ્તિ સાથે તેમાં શુદ્ધિવૃદ્ધિ પણુ થાય છે. આ સંબંધે શાસ્ત્રમાં જણાવેલ સુખાહુ કુમારનું દષ્ટાંત, તેમજ મેધકુમારના જીવે પૂર્વભવમાં હાથી પણુમાં પણુ સસલાની જે દ્રવ્ય દયા પાળી હતી-તેના શુભફળો, તેઓ પામ્યા છે એમ શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે તો પછી મિથ્યાત્વી આત્મા પણુ બે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાનું પાલન કરે યા તો તેમની સેવા-પૂજન-ભક્તિ, સંસારથી વિરક્ત થઈ, આત્મ શુદ્ધ્યેઈ કરે તો શું તેથી-તેને દુર્ગતિમાં જવાનું ફળ મળે ? કોઈ મૂર્ખ પણુ આવું વિચારી શકે નહિ. આમ છતાં જેઓ આવું વિચારનારા પાખંડીઓ છે તેઓ ખરેખર તો શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના-માર્ગના દ્વેષથી જ એમ કરતા હોય છે એમ જણાવું.

(૧૪)

દાન દેવ પૂજનદિક સધળાં, દ્રવ્ય સ્તવ કલાં જેહ;
અસદારંભી તસ અધિકારી, માંડી રહે જે ગેહ.

સુખદાયક તોરી આણા મુજ સુપ્રમાણુ ॥૮૬॥

(૧૫)

સદારંભમાં ગુણુ જાણીજે, અસદારંભ નિવૃત્તિ;
અરમણિકતા ત્યાગે ભાખી, એમ જ પ્રદેશી પ્રવૃત્તિ.

સુખદાયક તોરી આણા મુજ સુપ્રમાણુ ॥૮૭॥

ભાવાર્થ:- જે કોઈ ગૃહસ્થો-ગૃહસ્થ ધર્મ માટે હિંસાદિ પાંચે આશ્રવયુક્ત અનેક પ્રકારના આરંભ-સમારંભના કાર્યો નિરંતર કરી રહ્યા છે તેઓને-દેવપૂજન-વ્યાખ્યાન શ્રવણુ-તેમજ દાનાદિની પ્રવૃત્તિ શુભ (પ્રશસ્ત) ભાવને ઉત્પન્ન કરનારી હોવાથી, કર્તવ્યરૂપ છે, કેમકે તે થકી તે આત્માને પ્રથમ તો એટલો કાળ અસદારંભ નિવૃત્તિ હોય છે. આ પ્રમાણુ શાસ્ત્રમાં પ્રદેશી-રાખના અધિકારે, જણાવી છે તેમાં પ્રથમ દુષ્ટ એવો પ્રદેશી રાજ, કેશી ગણધરના ઉપદેશથી, અનેક

ધર્મ કાર્યો કરતો થયો છે, ત્યારે કેશી મહારાજએ ત્યાંથી વિહાર કરતી વખતે તેને ઉપદેશ આપ્યો છે કે હે રાજન ! પ્રથમ તું અધર્મી હતો-હવે ધર્મી થયો છે તો હવે પછી પણ ધર્મના કાર્યો કરતો રહેજે, અર્થાત્-હવે કરી અરમણિક (કુપ્ટ) થઈશ નહિ. આ તો લોકવ્યવહારમાં પણ ઈષ્ટ એવા શુદ્ધ-અશુદ્ધ વ્યવહારની વાત છે જ્યારે પરમ-શુદ્ધ-વ્યવહાર સંબંધે તો સાવત્ર આરંભાદિકના ત્યાંગી મુનિ ભગવંતોની દ્રવ્યથી-દ્રવ્ય પૂજા કરવી, યુક્ત નથી એવું શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ પણે જણાવવામાં આવેલું છે.

વિશેષતઃ આ સંબંધે અગ્રેષ્ઠે છપાવેલ “શ્રી જૈન ધર્મ અને સ્વાધ્યાસ” એ નામની ગ્રંથકીમાં, નિશ્ચયધર્મ અને વ્યવહાર ધર્મ સંબંધી પ્રવૃત્તિ ધર્મ તેમજ નિવૃત્તિ ધર્મની ચોક્કસ નીચે મુજબ આપેલી છે. તેને શાસ્ત્રાર્થથી અવિરુદ્ધ ભાવે વિચારવી જરૂરી છે.

(૧) નિશ્ચય પ્રવૃત્તિ ધર્મ :- પોતાના આત્માને (૧) સમ્યક્ત્વ સામાયિક, (૨) શ્રુત સામાયિક, (૩) દેશવિરતિ સામાયિક અને (૪) સર્વવિરતિ સામાયિક ભાવમાં રાખવા પ્રયત્ન કરવો તે.

(૨) નિશ્ચયથી નિવૃત્તિ ધર્મ :- પોતાના આત્માને, કેધ-માન-માયા અને લોભ એ ચારે કપાયના પરિણામથી નિવર્તાવવો તે.

(૩) વ્યવહારથી પ્રવૃત્તિ ધર્મ :- પોતાના આત્માને, જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર, અને વીર્યાચાર એ પાંચ આચારમાં પ્રવર્તાવવો તે.

(૪) વ્યવહારથી નિવૃત્તિ ધર્મ :- હિંસા, શૂંઠ, ગેરી, મૈથુન તેમજ પરિગ્રહ એ પાંચ પાપવ્યાપારથી આત્માને નિવર્તાવવો, એટલે અળગો રાખવો તે.

ઉપર જણાવેલ પ્રવૃત્તિ ધર્મ તેમજ નિવૃત્તિ ધર્મ બંને પરસ્પર સાપેક્ષ ભાવે ઉપકારક જણાવા, તેમજ વ્યવહાર ધર્મ અને નિશ્ચય ધર્મ પણ પરસ્પર સાપેક્ષ ભાવે ઉપકારક જણાવા. અન્યથા એકાંત-પ્રવૃત્તિ ધર્મ કે, નિવૃત્તિ ધર્મ, આ તો એકાંત વ્યવહાર ધર્મ, કે નિશ્ચય ધર્મ, આત્માર્થે સાધક બનતો નથી. આ માટે શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે,

“ જહ જિણમયં પવજ્જય, તા-મા-સવહાર-ણિચ્છણ મુયહ,
દ્ધેક્કેણ વિણા તિત્થં, છિજ્જહ અન્નેણ ઉત્તર્યં ”

(૧૬)

લિખન શિલ્પ શત ગણિત પ્રકાશ્યાં, ત્રણ પ્રબલિત હેત;
પ્રથમરાય શ્રી ઋષભ જિણદે, તિહાં પણ એ સંકેત.

સુખદાયક તોરી આણા મુજ સુપ્રમાણ ॥૮૮॥

ભાવાર્થ:- પ્રત્યેક શ્રી તીર્થકર પરમાત્માઓનું ચ્યવનથી માંડી નિર્વાણ પામે ત્યાં સુધીતુ પાંચે કલ્યાણક્રમય સમસ્ત જીવન પ્રશસ્ત. હોય છે એટલે કે (દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ સાપેક્ષ) પોતાના આત્માને તેમજ અન્ય આત્માઓને પણ હિત કરવાવાળું હોય છે એમ જાણવું કેમકે તેઓ જન્મથી જ ત્રણ જ્ઞાન સહિત, તેમજ ઉત્તમ સમ્યક્ત્વ ગુણના ધારક હોય છે, આમ છતાં એટલું ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું કે તેમના જીવનની સંવર ભાવની કરણીને જ ઉપાદેય જાણુરી જોઈએ. શ્રી આદિનાથ-ઋષભદેવ પરમાત્માએ ગૃહસ્થપણામાં-રાજ્ય ભોગવવાના સમયમાં લોકોને, અદાર પ્રકારની લીપી-કુંભાર શિલ્પ, છુહાર શિલ્પ, સુથાર શિલ્પ, આદિ શિલ્પ કળાઓ તેમજ એકમ-દશક-સો ત્રિગેરે અંકથી ગણિત વિદ્યાઓ પણ શીખવી હતી, તે સંબંધે પુરુષોને બહેતેર (૭૨) કલાઓ, તેમજ સ્ત્રીઓને ચૌસઠ (૬૪) કળા શીખવી હતી. આનું મુખ્ય કારણ પણ કાળક્રમે પ્રાપ્ત હિંસા-હુઠ-ઝોરી-મૈથુન-પરિગ્રહાદિ અસદ્ આરંભાદિક દોષોથી લોકોને નિવર્તાવવાનો જ તેમનો મુખ્ય હેતુ હતો, તે સાથે કાળક્રમે ઉત્તરોત્તર સદાચારમાં ત્રિવેકની વૃદ્ધિ થતાં-ભોક્ષમાર્ગ પણ પ્રવર્ત્યા છે, આ સમસ્ત હકીકતને સંવિજ્ઞ પાશ્વિક ગીનાર્થ ગુરૂ ભગવંત પાસેથી નય-પ્રમાણ સાપેક્ષ યથાર્થ-અવિરુદ્ધ ભાવે સમજવાની જરૂર છે.

(૧૭)

યતનાએ સૂત્રે કહ્યું મુનિને, આર્ય કરમ ઉપદેશ;
પરિણામિક બુદ્ધિ વિસ્તારે, સમજે શ્રાદ્ધ અશેષ.

સુખદાયક તોરી આણા મુજ સુપ્રમાણ ॥૮૯॥

ભાવાર્થ:- પાંચ મહાવ્રતનું પાલન કરવાની પ્રતિજ્ઞાવંત સાધુઓને, સાવધકરણી મનથી-વચનથી અને કાયાથી પણ કરવાની હોતી નથી. એટલું જ નહિ પરંતુ તે ત્રણે સાવધ યોગ સંબંધી-કરણ-કરાવણ તેમજ અનુચોદન પણ તેઓએ કરવું કલ્પે નહિ એમ શાસ્ત્રકારોએ સ્પષ્ટ જણાવેલું છે. કેમકે મન-

વચન-કાયાથી કરેલી શુભ-યા-અશુભ યોગ ક્રિયાઓ સંબંધે જે-જે આત્માઓ-
કરણ-કરાવણ અને અનુભોદન સ્વરૂપે પણ જે-જે ભાવે પ્રવર્તે છે તેઓને, પોત-
પોતાના તે-શુભ યા અશુભ ત્રિવિધ કરણ વિશેષથી તદનુસારે શુભબંધ તેમજ
અશુભ કર્મબંધ થાય છે એમ જાણવું. પરંતુ યોગની તરતમતા મુજબ કરણ-
કરાવણ અને અનુભોદન કરણ વિશેષથી, પણ દરેક જીવને-પોત-પોતાના તીવ્ર-
મંદ અધ્યવસાય મુજબ શુભ યા અશુભ બંધ પણ અલ્પાધિક પ્રમાણમાં જ થાય
છે એમ જાણવું. આથી જ તો ચતનાવંત મુનિ ભગવંતો ઉત્તમ ગૃહસ્થોને કેવળ
સમ્યગ્ ભાવે ઉપદેશ દ્વારા એ હિતકારિણી અને અહિતકારિણી પ્રવૃત્તિઓનું
સ્વરૂપ શાસ્ત્રાજ્ઞાએ કેવળ જણાવતા હોય છે પરંતુ તેમ કરવાનો પોતે પોતાના
ભાવે અદિશ કરતા નથી પરંતુ ઉપદેશ શ્રવણ થકી ઉત્તમ શાસ્ત્રજ્ઞ ગૃહસ્થો
પોતાની વિવેક બુદ્ધિએ કરી, યથાતથ્ય ભાવે અશુભ ક્રિયાઓને છાંડી શુભ
ક્રિયાઓનો યથાશક્તિ આદર કરે છે, આ રીતે દેશના આપવા સંબંધે વળી
વિશેષથી શ્રી સૂચગર્હાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

અત્યિ કલ્લાણ પાવે વા, જેવં સન્નં નિવેસપ,
અત્યિ કલ્લાણ પાવે વા, एवं સન્નં નિવેસપ;
કલ્લાણ પાવપ વા વિ, વવહારો ણ વિઙ્ગદ્ધ,
જં વેરં તં ન જાણંતિ, સમણા વાલ પંહિયા.

(૧૮)

આર્ય કાર્ય શ્રાવકનાં જે છે, તેહમાં હિંસા હીઠ;
હેતુ સ્વરૂપ અનુબંધ વિચારે, નાશે દેધ નિજ પીઠ.
મુખદાયક તોરી આણા મુજ મુપ્રમાણ ॥૬૦॥

(૧૯)

હિંસા હેતુ અચતના ભાવે, જીવ વધે તે સ્વરૂપ;
આણા ભંગ મિથ્યામતિ ભાવે, તે અનુબંધ વિરૂપ.
મુખદાયક તોરી આણા મુજ મુપ્રમાણ ॥૬૧॥

(૨૦)

હેતુ સ્વરૂપ ન હિંસા સેવી, સેવી તે અનુબંધ;
તો જમાલિ પ્રમુખ ફળ પામ્યા, કડુઆ કરી બહુ દંધ.
મુખદાયક તોરી આણા મુજ મુપ્રમાણ, ॥૬૨॥

(૨૧)

સરૂપથી હિંસા ન ટલે છે, સમુદ્ર જલે જે સિદ્ધ;
વલી અપવાદ પદે જે વરતે, પણ તેણે શવપદ લીધ.
મુખદાયક તોરી આણા મુજ સુખમાણુ. ૥૯૩૥

(૨૨)

સાધુ વિહાર પરે અનુભવે, નહીં હિંસા જિન ભક્તિ;
એમ જે માને તેહની વાધે, મુજશ આગમ શક્તિ.
મુખદાયક તોરી આણા મુજ સુખમાણુ ૥૯૪૥

ભાવાર્થ:- શ્રી જૈન શાસન યાને, સાધુ-સાધ્વી-આવક-આવિકા વર્ગે તો સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી-ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર પરમાત્માએ, સ્થાત્ થકી પ્રમાણુનય સાપેક્ષ જણાવેલા સમસ્ત ત્રિલોકાત્મક ભાવોમાં, યથાતથ્ય સ્વરૂપે સમ્યક્ સ્વરૂપે શ્રદ્ધા પ્રતીતિ કરીને, રૂચી સહ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિવાન હોય છે, આથી શાસ્ત્રમાં જણાવેલા ત્રણ પ્રકારનાં હિંસાના સ્વરૂપને યથાર્થે જણીને વળી તેના પ્રતિપક્ષ સ્વરૂપે ત્રણ પ્રકારે અહિંસકતાના સ્વરૂપને પણ યથાર્થે જણીને, યથાતથ્ય (આત્મહિંસાતીર્થે) સ્વરૂપે, હિંસાનો પરિહાર તેમજ અહિંસા પ્રતિ આકરભાવ ધરતાં હોય છે. તે છએ ભેદાનું નીચે મુજબનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રાશ્રયી અનિરુદ્ધ સમજવા પ્રયત્ન કરવો.

(૧) જે-જે ક્રિયાઓ કરવા થકી-જે સ્વરૂપે છએ કાયના જીવોના દ્રવ્ય પ્રાણીનો-ધાત-ઉપધાત થાય તેને સ્વરૂપ હિંસા જણવી.

(૨) જે-જે ક્રિયાઓ કરવામાં યતના (જયણા) નો ભાવ રાખવામાં આવેલો ન હોય તે ક્રિયાને, અન્ય જીવોના પ્રાણીનો ધાત-ઉપધાત થયો હોય કે ન થયો હોય તો પણ તે ક્રિયાને હેતુ હિંસાવાળી ક્રિયા જણવી.

(૩) જે-જે ક્રિયાઓ-જીનાજ્ઞા વિરુદ્ધ ભાવે કરવામાં આવેલી હોય, અર્થાત્ તીવ્ર મિથ્યાત્વ ભાવે કરવામાં આવેલી હોય અને તેથી વળી મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મનો તીવ્ર બંધ થતો હોય, તેને અનુબંધ હિંસાવાળી ક્રિયાઓ જણવી.

ઉપર જણાવેલ હિંસાકારી ક્રિયાના, પ્રતિપક્ષ સ્વરૂપે-ત્રણ પ્રકારની અહિંસાનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ જણવું.

(૧) જે રીતે છએ કાચના જીવોના ધાત-ઉપધાત ન થાય અર્થાત્ જોછો થાય તેમ, યથાશક્તિએ યતનાએ-સાવધાનતા પૂર્વક પ્રવર્તન કરવું, તેને દ્રવ્ય થકી યાને સ્વરૂપ થકી અહિંસક ક્રિયા બણવી.

(૨) છએ કાચના જીવોનું-ઉત્પત્તિ સ્થાન-તેમજ તેના જીવનનું હોવાપણું જ્યાં જ્યાં હોય તેને યથાર્થ સ્વરૂપે બણીને તેઓના કોઈ પણ સ્વરૂપે ધાત-ઉપધાત ન થાય તેવું વિચારીને-સમજીને, અવિરતિ ભાવની ક્રિયાઓ કરવા થકી, અળગો રહીને શાસ્ત્રાજ્ઞાએ સંવર ભાવની ક્રિયાઓ કરે, તેને હેતુ-અહિંસક બણવો.

(૩) મુખ્યપણે તો શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાને-લક્ષમાં રાખીને ઉત્સર્ગ માર્ગે પ્રવર્તન કરવાના ભાવવાળો હોય, તેથી હેતુ-અહિંસકતા તેમજ સ્વરૂપથી પણ અહિંસક ભાવને લક્ષમાં રાખીને પ્રવૃત્તિ કરે, તેને અનુબંધ અહિંસક બણવો. તેમ છતાં અપવાદ માર્ગે કારણ વિશેષે શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબ કદાચિત્ સ્વરૂપ હિંસામાં પ્રવર્તન કરવા થકી પણ જે-પોતાના આત્મભાવની અર્થાત્-સંચમની રક્ષા થતી હોય તો અપવાદે પણ જીનાજ્ઞાએ પ્રવર્તન કરતો હોવાથી તેને અનુબંધે અહિંસક બણવો.

ઉપર બણાવેલ ત્રણ-ત્રણ ભેદોના સ્વરૂપને દૃષ્ટાંતોથી સંવિજ્ઞ પાશ્વિક ગુરૂગમથી બણી લેવા જરૂરી છે.

જમાલી પ્રમુખ નિન્હવોએ, સ્વરૂપથી તેમજ હેતુતાએ પણ બાહ્ય સ્વરૂપે તો અહિંસક ભાવમાં પ્રવર્તન કરેલું હોવા છતાં, તેઓએ જીનાજ્ઞાનો-(દ્વિધ કરી) વિરોધ કરીને, સ્વઅહંતાએ ઉપર મુજબ અનુબંધ-હિંસાએ, પ્રવર્તન કરેલું હોવાથી તેઓને અનુબંધે કરી હિંસાના ક્ષણ સ્વરૂપે મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મનો તીવ્રબંધ થયેલો છે.

જ્યારે જે-જે કોઈ આત્માએ શુદ્ધ ઉપયોગ સ્વભાવે જતના સ્થાનેથી સિદ્ધિગતિ પ્રાપ્ત કરી છે તેમજ વળી જેઓએ-જીનાજ્ઞાએ અપવાદ માર્ગે પ્રવર્તન કરી યા તો હિંસામાં પ્રવર્તન કરીને પણ તેનું (યથાયોગ્ય) પ્રાયશ્ચિત્ત કરેલું છે તે આત્માઓએ પણ શોક્ષ પદ પ્રાપ્ત કરેલું છે, અત્રે કેટલોકો એમ કહે છે કે, અપવાદ માર્ગે જે પ્રવર્તન કરાય છે. તે જીનાજ્ઞાએ કરાવું હોવાથી તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાનું હોતું નથી, તેમનું આમ કહેવું શાસ્ત્રાનુસારી નથી કેમકે શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ બણાવ્યું છે કે—

“ પદ્ધિસિદ્ધાણં કરણે, કિચ્ચાણમકરણે પદ્ધિકમણં,
અસદ્દરણે ચ તદ્વા, વિવરીય પદ્ધવણાણ ચ ”

ઉપર જણાવ્યા મુજબ સમસ્ત આરાધનામાં જરૂરી પ્રાયશ્ચિત્તની વિચારણા સાથે જ્ઞાનાજ્ઞાએ-સાધુને વિહાર-ગોચરી-શ્રી સંધની ભક્તિ વિગેરે કાર્યોમાં અનુબંધે-અહિંસકતા બાળવી, તેજ રીતે ગૃહસ્થ શ્રાવક વર્ગને પણ જ્ઞાનાજ્ઞાએ (આત્મ મુધ્યર્થે) બિન પૂજની ક્રિયા થકી પણ અનુબંધે અહિંસકતા બાળવી.

આ રીતે જેઓ સમ્યક્ ભાવે જ્ઞાનાજ્ઞા પ્રતિ-શ્રદ્ધા-રૂચી-વડે-યથાયોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેઓને આગમ (શ્રી જ્ઞાનેશ્વર કથિત ધર્મ)ની આરાધના-ભક્તિ કરવા વડે, શ્રેષ્ઠ-યશસ્કારી એવા શ્રી સિદ્ધ-પદની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ બાળવું.

ઉપર જણાવેલ હિંસા-અહિંસાના-દ્રવ્ય-ભાવ સ્વરૂપના ભેદને અનુલક્ષીને શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે કે,

“ આસવા તે પરિસવા, પરિસવા તે આસવા ”

જ્યોતી દાળ સમાપ્ત

જત્ય વિસય વિરાગો, કષાય ચાઓ ગુણેષુ અનુરાગો
ક્રિયાસુ અપ્પમાઓ, સો ધમ્મો શિવસુદ્ધ હવાઓ

અર્થ :- જે આત્મા-પૌદ્ગલિક ભોગથી-વિરક્ત થઈ, કોપાદિ ચારે કષાયનો ક્ષય કરવાનો ઉદ્ધેશ કરે છે, અને તે માટે ઉત્તમ આત્માઓના ગુણોનો અનુરાગી થઈ, આત્માર્થે અપ્રમત્તભાવે આવશ્યક ક્રિયાઓ કરે છે. તેને મોક્ષ-પુરૂષાર્થો બાળવો.

દાળ-પાંચમી

(૧)

સાસય પડિમા અહસયમાને, સિધ્ધાયતન વિમાને રે;
 ધન ધન જિનવાણી.
 પ્રભુ તેં ભાખી અંગ ઉવંગે, વરણવશું તેમ રંગે રે;
 ધન ધન૦ ॥૬૫॥

(૨)

કંચનમય કરપદ તણ સોહે, ભવિજનનાં મન મોહે રે;
 ધન ધન જિનવાણી.
 અંક રતનમય નખ સસનેહા, લોહિતાક્ષ મધ્યે રેહા રે.
 ધન ધન૦ ॥૬૬॥

(૩)

ગાત્રયષ્ટિ કંચનમય સારી, નાભિ તે કંચન ક્યારી રે;
 ધન ધન જિનવાણી.
 ચિટ્ઠે રતન રામરાજિ ત્રિરાજે, ચુચકે કંચન છાજે રે.
 ધન ધન૦ ॥૬૭॥

(૪)

શ્રી વચ્છ તે તપનીય વિશાલા, હોઠ તે લાલ પ્રવાલા રે;
 ધન ધન જિનવાણી.
 દંત સ્ફટિકમય છહ દયાલુ, વસી તપનીયનું તાલુ રે.
 ધન ધન૦ ॥૬૮॥

(૫)

કનક નાસિકા તિહાં મુવિશેષા, લોહિતાક્ષની રેખા રે;
 ધન ધન જિનવાણી.
 લોહિતાક્ષ રેખિત મુવિશાલા, નયન અંકે રતનાલા રે.
 ધન ધન૦ ॥૬૯॥

(૬)

અચ્છિપત્તિ પમુહા વલી કીકી, રિટ્ઠ રતનમય નીકી રે;
ધન ધન જિનવાણી.
અવણુ નિલાહવટી ગુણુશાલા, કંચન આકઝમાલા રે.

ધન ધન૦ ૧૧૦૦૧૧

(૭)

વજ રતનમય અતિહિ સોહાણી, શીષ ધડી મુખખાણી રે;
ધન ધન જિનવાણી.
કેશભૂમિ તપનીય નિવેશા. રિટ્ઠ રતન મય કેશા રે.

ધન ધન૦ ૧૧૦૦૧૧

ભાવાર્થ:— શ્રી જિનાગમને ત્રિષે દેવ વિમાનને ત્રિષે, શ્રી સિદ્ધ ભગવંતનું
જ દેરાસર છે, તે સિદ્ધાયતનના બરાબર મધ્ય ભાગમાં, એક મોટી પીઠિકા છે,
તે બે ચોજન લાંબી અને બે ચોજન પહોળી, તેમજ એક ચોજન ઊંચી છે,
તે મણિ પીઠિકા ઉપર એક મોટા દેવચ્છંદક છે, તે પણ બે ચોજન લાંબો—
પહોળો, તેમજ બે ચોજનથી કાંઈક વધારે ઊંચો છે તે સર્વરતનમય—સ્વચ્છ-
નિર્મળ છે. તે ઉપર એકસો ને આઠ જિન પ્રતિમાઓ, પાંચસો—પાંચસો
ધનુષ્ય હિંચી છે. હવે તે પ્રતિમાઓના સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે. તે પ્રતિમાઓના
હાથ—પગના તળીયા—તપાવેલા સુવર્ણમય લાલ છે. આંક રતનમય સફેદ સ્નેહવાળા
ચીકણા નખ છે, તે નખમાં લોહિતાક્ષ રતનની લાલ રેખાઓ છે, ગાત્રચઢિ—
તે શરીર રૂપી યગિટ સુવર્ણમય મનોહર છે. નાસિ પણ તપાવેલા સુવર્ણમય છે.
રિટ્ઠ (શ્યામ) રતનમય રોમશાજિ છે અને તપાવેલા સુવર્ણ જેવો રતનનો અઝભાગ
છે. હૃદય ભાગમાં તપાવેલા સુવર્ણમય શ્રીવત્સ છે. હોઠ રાતા પરવાળા
છે. દાંત સ્ફટિક રતનમય હજારવલ છે, તેમજ હયાણુ જીભ તેમજ તાળવું તપાવેલા
સુવર્ણમય લાલ છે. સોનાની અતિશય રમણીય નાસિકા છે, તે મધ્યે, લોહિતાક્ષ
રતનની લાલ રેખાઓ છે. તેમજ વળી ચક્ષુ અંકરતનમય વિશાળ છે, અને
તેમાં પણ લોહિતાક્ષ રતનની લાલ રેખાઓ (ટસરીઓ) છે.

આંખની પાંપણો પ્રમુખ એટલે ઉપરની બ્રમરો તેમજ આંખની કીકી એ
ત્રણ વસ્તુઓ રિટ્ઠ (શ્યામ) રતનની શોભાએ શોભી રહી છે, વળી ગુણુની ખાણ

સમાન લલાટ પદ્મ અને કાન, સુવર્ણમય-દેહીધમાન પશ્વે ઝગહળી રહ્યા છે. કુખની પાણુ સમાન શોભતી મસ્તકની ધરી વજ્ર રત્નમય છે, કેશની ભૂમિકા તપાવેલ સુવર્ણ સરખી લાલ તેમજ રિષ્ટ (ચામ) રત્નમય કેશ છે. આ રીતની પ્રતિમાઓનું દર્શન લગ્ય આત્માઓના મનને અત્યંત આકર્ષક અને આશ્ચર્ય પૂર્વક આનંદ આપનારું છે. હવે તે એકસોને આઠ પ્રતિમાઓના પરિધરનું વર્ણન કરે છે. એટલે કે તેમની અડખે-પડખે અને આગળ-પાછળ-બીજી અગીયાર મૂર્તિઓ હોય છે તેનું વર્ણન કરે છે.

(૮)

પૂઠે છત્ર ધરે પ્રત્યેકે, પ્રતિમા એક વિવેક રે;

ધન ધન જિનવાણી,

દોય પાસે દોય આમર ઢાળે, લીલાએ જિનને ઉવારે રે.

ધન ધન૦ ૥૧૦૨૥

(૯)

નાગ ભૂત યક્ષ ને કુંડ ધારા, આગે દોય ઉદારા રે;

ધન ધન જિનવાણી,

તે પડિમા જિન પડિમા આગે, માણુ સેવા માગે રે.

ધન ધન૦ ૥૧૦૩૥

ભાવાર્થ:- પ્રત્યેક જિન પ્રતિમાની પછવાડે, એક એક મૂર્તિ છત્રધરની હોય છે અને બે પડખે-બે-મૂર્તિઓ આમર વીંઝતી હોય છે, તે બંને શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના, જોવારણા લેતી ન હોય, તેવી બાસે છે વળી તે પ્રત્યેક જિન પ્રતિમાની આગળ, બધી મૂર્તિ નાગદેવતાની, બધી મૂર્તિ ભૂત દેવતાની, બધી મૂર્તિ યક્ષ દેવતાની, તેમજ બધી મૂર્તિ કુંડધાર એટલે આજ્ઞાધારક દેવતાની હોય છે. આ બધી અગીયાર મૂર્તિઓ સરાણથી ધસીને સુવાળી-ચક્રચકિત બનાવેલી પાપાણુની મૂર્તિઓ જીવી સ્વચ્છ-નિર્મલ-સુશોભિત હોય છે, તે બંને સાક્ષાત્ શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માની પાસે સેવા માગી રહી હોય તેવી શોભતી હોય છે. જો શ્રી જિન પ્રતિમાઓનું શબ્દમાત્રથી કરાયેલું આ વર્ણન પણ સાંભળનારા લગ્ય આત્મામાં પ્રભાદ-પરિણામ ઉત્પન્ન કરે છે તો પછી તેમના સાક્ષાત્ દર્શનથી તો કેવા ભાવ પ્રગટતા હશે કે જથી તેમની વિશિષ્ટ સ્વરૂપે પૂજ-સન્નિત કરવાની દર્શકમાં આસક્તિ-ઉદ્ભવતી હોય છે.

આ સંબંધે પ. પૂ. અધ્યાત્મ યોગીરાજ શ્રી આનંદધનજીએ કહ્યું છે કે—

“અમિય ભરી સૂતિ રચી રે, ઉપમા ન ઘટે કોય;
શાંત સુધારસ ઝીલતી રે, નિરખત વૃપ્ત ન હોય”
વિમલજિન દીઠાં લોચણ આજ.

હવે તે સિદ્ધાયતનમાં જ-જ પ્રકારની પૂજની સામગ્રી રાખવામાં આવેલી
હોય છે તેનું વર્ણન કરે છે.

(૧૦)

ઘંટ કલશ ભૂંગા આયંસા, થાલ પાઈ સુપઠ્ઠીરે;
ધન ધન જિનવાણી.
મન ગુલિયા વાયકરગ પ્રચંડા, ચિત્તારયણ કરંડારે.
ધન ધન૦ ॥૧૦૪॥

(૧૧)

હયગયનર કિન્નર કિંપુરિસા, કંઠ ઉરગ વૃષ સરીખા રે;
ધન ધન જિનવાણી.
રયણપુજ વલી કુલ ચંગેરી, માલ્ય ને ચુણ અનેરા રે.
ધન ધન૦ ॥૧૦૫॥

(૧૨)

ગંધ વસ્ત્ર આભરણ ચંગેરી, સરસવ પુંગણી કેરી રે;
ધન ધન જિનવાણી.
એમ પુષ્પાદિક પડલ વખાણ્યાં, આગે સિંહાસન ભણ્યાં રે.
ધન ધન૦ ॥૧૦૬॥

(૧૩)

છત્ર ને ચામર આગે સમુગ્ગા, તૈલ કોષ્ઠભૂત ભુગ્ગા રે;
ધન ધન જિનવાણી.
ભરિયા પત્ર-ચોયગ સુવિલાસે, તગર એલા શુચિ વાસે રે.
ધન ધન૦ ॥૧૦૭॥

(૧૪)

વક્ષી હરતાલ ને મનસિલ અંજન, સવિ મુગંધ મનરંજન રે;
ધન ધન જિનવાણી,

ધ્વજ એક શત આઠ એ પૂરાં, સાધન સર્વ સનૂરાં રે.

ધન ધન૦ ॥૧૦૮॥

(૧૫)

સૂર એ પૂજા સાધન સાથે, જિન પૂજે નિજ હાથે રે;

ધન ધન જિનવાણી,

સિદ્ધાયતને આપ વિમાને, થૂણાદિક બહુમાને રે.

ધન ધન૦ ॥૧૦૯॥

(૧૬)

એહ અપૂરવ દરિશણ હીકું, મુરતર કળથી મીકું રે;

ધન ધન જિનવાણી,

એ સંસાર સમુદ્રે નાવા, તારણ તરણ સહાવા રે.

ધન ધન૦ ॥૧૧૦॥

(૧૭)

એમ વિરમય ભવભય ગુણગણે, કીલે તેહ અતાગે રે;

ધન ધન જિનવાણી,

રાચે-માચે ને વક્ષી નાચે, ધરમ ધ્યાન નન માચે રે.

ધન ધન૦ ॥૧૧૧॥

(૧૮)

થેઈ થેઈ કરતાં દે તે ભમરી, હોર્ષે પ્રભુ ગુણ સમરી રે;

ધન ધન જિનવાણી,

થોગ નિરાલંબન લય આણી, વશ કરતા શિવરાણી રે.

ધન ધન૦ ॥૧૧૨॥

(૧૯)

એમ નંદીશ્વર પ્રમુખ અનેરાં, શાશ્વત ચૈત્ય ભલેરાં રે;

ધન ધન જિનવાણી,

ત્યાં જિન પૂજે તે અનુમાને, જનમ સફળ નિજ માને રે.

ધન ધન૦ ॥૧૧૩॥

(૨૦)

કલ્યાણુક અટકાઈ વરષી, તિથિ ચઉમાસી સરખી રે;
ધન ધન જિનવાણી,
તેહ નિમિત્તે સુર જિન અરચે, નિત્ય ભક્તિપણે તિરચે રે.

ધન ધન૦ ૥૧૧૪૧

ભાવાર્થ :- એકસો ને આઠ ધંટ, એકસો ને આઠ કળશ, એકસો ને આઠ ભૃંગાર (કળશ વિશેષ) એકસો ને આઠ હર્ષણ, એકસો ને આઠ થાળ, એકસો ને આઠ પાત્રી (કુંડીઓ) ઝો, એકસો ને આઠ પાટલા, એકસો ને આઠ પાટિ, એકસો ને આઠ મોટા વિંઝણા (૫ પા), એકસો ને આઠ રત્નના કરંડીયા તેમજ વળી હથકંઠરત્નના, ગજકંઠરત્નના, નરકંઠરત્નના, કિન્નરકંઠરત્નના, કિંપુરુષકંઠરત્નના, ભરગકંઠરત્નના, અને વૃષભકંઠરત્નના, પ્રત્યેકના, એકસો ને આઠ-આઠ, ઢગલાઓ હોય છે. વળી વિવિધ છૂટા-પુષ્પોની, પુષ્પમાળાઓની તેમજ અનેક જાતિનાં ચૂણીની એકસો ને આઠ-આઠ જાણડીઓ-ઢાલડીઓ હોય છે.

તેમજ વળી સુગંધમય પદાર્થો, વસ્ત્રો, ધરેણાં (આભૂષણો), મોરપીંછીઓ, એ હરેકની એકસો ને આઠ-આઠ જાણડીઓ હોય છે, તેમજ પુષ્પ રચનાએ-રચિત એકસો ને આઠ સિંહાસનો હોય છે.

તેમજ વળી એકસો ને આઠ જન-એકસો ને આઠ-આઠ ચામર, વળી સુગંધી તેલથી ભરેલા લાકડાના હબગ્રા, એકસો ને આઠ હોય છે અને એકસો ને આઠ સુંઠર પાનના બીડા, તગર-એલચી આદિ દ્રવ્યોથી ભરેલ આગળ મૂકેલા હોય છે. તેમજ વળી હરતાલ, મણુસિલ અને સુગંધીત અંજનના એકસો ને આઠ-આઠ ઢાલડીઓ હોય છે. વળી એકસો ને આઠ ધ્વજ-પતાકાઓ હોય છે, એ સર્વે પૂજની ઉત્તમ સામગ્રી બાણવી.

દેવતાઓ પોતાના હાથે ઉપરની સામગ્રી વડે શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માઓની પોત-પોતાના દેવ વિમાનમાં-સિદ્ધાયતનને વિષે રહેલી જીન પ્રતિમાઓની પૂજ કરે છે, તેમજ સ્તૂપાદિનું પણ બહુમાન કરે છે.

દેવતાઓ પૂજ કરતાં વિચારે છે કે હે પ્રભુ ! મેં આ આપનું દર્શન-વક્ત્ર-પૂજન-જે કયું છે તે મને સંસાર-સયુદ્ધમાંથી પાર ઉતારવા (નાશ)

સરખું—અપૂર્વ કલ્પવૃક્ષથી પણ શ્રેષ્ઠ ફળને આપનાર છે એમ જાણું છું કેમકે જગ્ગે સંસાર સમુદ્રને તરેલા છે તેઓનું શરણું, મોક્ષાર્થે—તેમની આજ્ઞાનો અવિસંવાદી ભાવે સ્વીકાર કરનારને, અવશ્ય સંસારથી તારનાર થાય છે.

જેનો તાગ કાઢી શકાય તેમ નથી, એવા અનંતા ગુણમય પ્રભુની-પ્રભુતાને આશ્ચર્યતાપૂર્વક, સંસારના ભયથી મૂકાવનાર—છોડાવનાર જાણીને, પ્રભુ-ગુણમાં દીન બનીને (બાહ્ય સ્વરૂપે—રાચી—માચી—નાચીને) દેવો—થેઇ થેઇ (હાથ-પગેનાં તાલવડે) પ્રભુતા ગુણ ગાતાં થકાં (ધર્મ ધ્યાનમાં મનને સ્થિર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે,) તેમજ પ્રભુની પ્રભુતામાં એકાગ્ર બનીને, નિરાલબ્ધ ભાવે પોતાના આત્મભાવમાં પરમ શુદ્ધ—શિષ્ટ—પરમાત્મ સ્વરૂપનો લય પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરતાં હોય છે. જમ દેવ વિમાનમાં સિદ્ધાયતનને વિષે રહેલી, શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માઓની પ્રતિમાની દેવો—પૂજા—ભક્તિ કરે છે તેવી જ રીતે નંદીશ્વર દ્વીપ આદિ, અનેક સ્થળોએ રહેલી શાશ્વતી પ્રતિમાને પણ દેવો, પોતાના દેવ-ભવને યોગ્ય આત્મ શુદ્ધ્યર્થે શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માઓના કલ્યાણકૌના દિવસે, તેમજ અકાષ—દિને તેમજ વાર્ષિક પર્વ તિથિએ, તેમજ બીજા પણ આત્મ સાધના કરવાના યોગ્ય અવસરે—ત્યાં—ત્યાં જઇને પણ મોટા—ઉત્સવ પૂર્વક—પૂજા ભક્તિ કરે છે.

હવે આપણા માટે ભાવ-તીર્થ કરે તેમજ ત્રણલોકમાં રહેલી શાશ્વતી તેમજ અશાશ્વતી જિન પ્રતિમાઓના વંદન-નમન અને પૂજન માટે હાલમાં પ્રસિદ્ધ (જેન શાસનમાં ગવાતા) નીચે મુજબના ચૈત્યવંદન વડે, ભાવથી ભક્તિ કરવા માટે આ ચૈત્યવંદન સૂત્ર કંઠસ્થ કરી તેનો અર્થ ગીતાર્થ—શુરવાગવન પાસેથી જાણી લેવો યુક્ત છે.

શ્રી જગ ચિંતામણિ-ચૈત્યવંદન

જગ-ચિંતામણિ જગનાહ, જગ ગુરુ જગ-રક્ષણુ;
જગ-બંધવ-જગ-સત્યવાહ, જગ-ભાવ વિઅક્રખણુ,
અટ્ટહાવય સંઠવિય, રૂવ કમ્મટ્ઠ વિણાસણુ;
અઉવીસંપિ જિણવર, જયંતુ, અપ્પડિહય સાસણુ. ॥૧॥

કરમ ભૂમિહિં કરમ ભૂમિહિં, પદમ સંધ્યાણુ;
ઉક્લોસય-સત્તરિસય, જિણુવરાણુ વિરહંત લખભઈ,
નવકોડિહિં-કેવલીણુ, કોડિ સહસ્ત્ર નવસાહુ ગમ્મઈ;
સ પદ જિણુવર વીસ મુણિ, બિહું કોડિહિં વરનાણુ,
સમણહ કોડિ સહસ્ત્ર દુઅ, થુણિજજઈ નિચ્ચ વિહાણિ, ૧૨૧।

જયઉ સામિય જયઉ સામિય,
રિસહ સત્તજિ ઉજિજંતિ પહુનેમિજિણુ;
જયઉ વીર સચ્ચઉરિમંડણુ,
ભરઅચ્છહિં મુણિસુવય,
મુહરિપાસ દુહ-દુરિઅ-ખંડણુ,
અવર વિદેહિં તિત્થયરા, ચિહુદ્ધિસિ વિદ્ધિસિ જિંકેવિ,
તીઆણાગય સંપદઅ, વંદું જિણુ સંવેવિ, ૧૨૩।

સત્તાણુવઈ સહસ્ત્રા, લક્ષ્મા છપ્પન્ત અટ્ઠ કોડિઓ;
ખત્તિસસય ખાસિઆઈ, તિઅલોએ ચેઇએ વંદે, ૧૨૪।

પનરસ કોડિ સયાઈ, કોડી ખાયાલ લક્ષ્મ અડવન્ના;
છત્તીસ સહસ અસિઈ, સાસય-ખિંખાઈ પણુમામિ, ૧૨૫।

(૨૧)

ભાવ તે અક્ખય ભાવે મલિયો, તે નવિ જાયે ટાલિયો રે;
ધન ધન જિનવાણી.
ફરી ત્રાંણુ નવિ હોય નિષેધે, હુઓ હેમ રસ વેધે રે.
ધન ધન ૧૧૧૫।

(૨૨)

એકે જલલવ જલધિ ભાગાયે, તો તે અક્ષય થાયે રે;
ધન ધન જિનવાણી.
આપ-ભાવ, જન ગુણુમાંહિ આણે, તેમ તે અખય પ્રમાણે રે
ધન ધન ૧૧૧૬।

(૨૩)

અપુણ્યેત્ત અડસથ વૃત્તે, એમ મુર ભાવે ચિત્તે રે;

ધન ધન જિનવાણી,

એમ જિનપૂજ જે ગુણ-ગાવં, મુજશ લીલા તે પાવે રે.

ધન ધન૦ ૧૧૧૧૭૧

ભાવાર્થ:- અત્રે અક્ષય ભાવે પ્રજ્ઞની પ્રજ્ઞતાને અવલંબીને પોતાના આત્મભાવનો જિનેશ્વર-પરમાત્માની સાથે તાદાત્મ્ય સંબંધ, જેણે સમ્યક્ત્વ ગુણ પ્રાપ્ત કરીને બહુયો છે એટલે, શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા, આસ્તિશ્ચ લક્ષણ યુક્ત નિર્ભંગ સમ્યગ્ ગુણે જેણે પ્રજ્ઞ આજ્ઞાનું શરણું સ્વીકારેલું છે તેવો આત્મા કદાપિ-મિથ્યાત્વ ભાવ પામે, તો પણ તેનું તે મિથ્યાત્વપણું-પર્યાય સ્વરૂપે મિથ્યાત્વ ભાવે પરિણમે છે પરંતુ દ્રવ્યત્વે તો મિથ્યાત્વ ભાવે પરિણમે નહિ અર્થાન્ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય એમ ત્રિવિધ સ્વરૂપે મિથ્યાત્વ-ભાવે પરિણામ પામે નહિ તે માટે સમ્યક્ત્વને અક્ષય-ગુણ જણાવ્યો છે કેમકે તે આત્મા કોઈ પણ વખત એક કોડાકોડી સાગરોપમથી અધિક ચિંતિતો કર્મબંધ પણ કરતો નથી એમ શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે. શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માની આજ્ઞાનું યથાર્થ પાલન કરવા માટે, વિશિષ્ટ સમ્યગ્ જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે “જ્ઞાન ક્રિયાભ્યામ્ મોક્ષ :” એ સૂત્રાનુસારે સમ્યગ્ જ્ઞાનની વિશેષતા માટે સમ્યગ્દર્શન ગુણની સવિશેષ નિર્ભંગતાની જરૂર છે કેમકે સમ્યગ્દર્શનની નિર્ભંગતા, અનુસારે જ્ઞાન-સમ્યગ્ બને છે, અન્યથા વિશેષજ્ઞાન પણ મિથ્યાત્વનું કારણ બને છે. આ માટે, સમ્યક્ત્વ ગુણને પ્રાપ્ત કરવા માટે તેમજ તેને સવિશેષ નિર્ભંગ કરવાના અનન્ય હેતુભૂત કેવળ શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માનું ચારે નિક્ષેપનું આલંબન છે તેમાં શ્રી જીનેશ્વર-પરમાત્માના દ્રવ્ય નિક્ષેપનું આલંબન સર્વકાળે-સર્વ ક્ષેત્રે સર્વ જીવોને પ્રાપ્ત થવું મુશ્કેલ છે. પરંતુ નામ નિક્ષેપે તેમજ સ્થાપના નિક્ષેપે અનેક ક્ષેત્રે અનેક જીવોને તેની પ્રાપ્તિ મુલભ હોવાથી-તે ભાવે નામ-સ્થાપના વિશેષ ઉપકારક છે, યદ્યપિ આત્મ શુદ્ધિ-પ્રતિ ઉપકારકતામાં, નામ કરતાં, સ્થાપના નિક્ષેપ વધુ બળવાન છે, તેથી દ્રવ્ય નિક્ષેપ વિશેષ ઉપકારક છે તેમજ તે ત્રણેથી પણ વધુ ભાવ નિક્ષેપનું આલંબન વિશેષ ઉપકારક છે એમ જાણવું.

ઉપર જણાવેલ સમ્યક્ત્વ ગુણની અક્ષયતાને દૃષ્ટાંતથી (એક દેશીય ભાવથી) સમજાવતાં થકાં-પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જ એ અત્રે જણાવ્યું છે કે-પાણીનું બિંદુ-જમ સમુદ્રમાં ભળવાથી અક્ષય ભાવ પામે છે તેમ આત્માનો-આત્મ શુદ્ધિનો-પગિણામ, શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માની પરમ પ્રજ્ઞતાના ધ્યેયને (સાધ્યને) પ્રાપ્ત કરવા રૂપે સમ્યક્ બને છે અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ પામે છે, ત્યારે તે પરમાત્મ ભાવમાં ભળવાથી-અક્ષયપણું પ્રાપ્ત કરે છે અને તે થકી અવશ્ય તે મુક્તિ માર્ગનો આરાધક બની મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરવાવાળો થાય છે. આ સમ્યક્ત્વ ગુણને પ્રાપ્ત કરવા માટે-તેમજ પ્રાપ્ત સમ્યક્ત્વ ગુણને-સર્વિશેષ નિર્મળ કરવા માટે, શ્રી જિનેશ્વર-પરમાત્માના અનંતા-નંતા ગુણોનું આલ્લબન, નિત્ય પ્રત્યે-નવનવા (એટલે પૂર્વે ન આવેલા) શબ્દોથી (સ્તોત્રોથી) ઉત્કૃષ્ટે એકસો ને આઠ-આઠ ગાથાઓથી પ્રજ્ઞના ગુણો-ગાતા-ભાવતાં થકાં દેવતાઓની જમ, જે આત્માઓ શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માઓનું વહન-નમન-પૂજન-સ્મરણ અને ધ્યાન કરે છે તે આત્માઓ-અત્રે જણાવેલા કમચી-સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ગુણને પ્રાપ્ત કરી-શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયની જમ પરમ યશની લીલાને પ્રાપ્ત કરવાવાળા થાય છે.

— પાંચમી ઢાળ સમાપ્ત —

જે ધમ્મિયા તે સ્વલ્લ સેવિયવ્વા

જે પંહિયા તે સ્વલ્લ પુચ્છિયવ્વા

જે સાહુળો તે અભિવંદિયવ્વા

જે નિમ્મમા તે પહિલામિયવ્વા

અર્થ : આ જગતમાં જે-જે કોઈ ધર્મી આત્માઓ છે. તે સેવા કરવા યોગ્ય જાણવા, જે પંડિત પુરૂષો છે, તે પૂછા કરવા યોગ્ય છે, જે સાધુ-મહાત્માઓ છે, તે વંદન કરવા યોગ્ય છે, અને જેઓ-નિરપૂર્ણ-તેમજ નિર્મમત્વી છે તેઓ સર્વ પ્રકારે-પહિલામિય (તેમને જરૂરી વસ્તુઓ આપવા) યોગ્ય છે.

ઢાળ છઠ્ઠી

(૧)

સમકિત સૂધૂં રે તેહને બાણીએ, જે માને તુજ આણુ;
સૂત્ર તે વાંચે રે યોગ વહી કરી, કરે પંચાંગી પ્રમાણુ.

સમકિત સૂધૂં રે તેહને બાણીએ ॥૧૧૮॥

ભાવાર્થ:- સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માઓએ જગતના સર્વ જીવોને હિતકારી અર્થાત્ ભવદુઃખને નિવારનારી તેમજ મોક્ષ મુખ્યને આપવાવાળી અનાદિ અનંત, જગતના તમામ જીવ-અજીવ દ્રવ્યોના, અનેક પરસ્પર-વિરોધી ધર્મોને ત્રિભંગાત્મક સ્વરૂપથી પોતાના કેવળજ્ઞાનના ઉપયોગે, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી પણ સ્વાત્ થકી જે યથાર્થ અવિરુદ્ધ દેશના આપેલી છે. તે અર્થની ઉત્તમ ગણધર ભગવતોએ, પોતપોતાના ક્ષયોપશમાનુસારે, જે દ્રાક્ષાંગી રૂપે (સૂત્રરૂપે) રચના કરેલી છે, તેને અંગ-પ્રવિષ્ઠ શ્રુતજ્ઞાન બાણુ, અને તે દ્રાક્ષાંગી રૂપ સૂત્રોને આધારે, જે-જે કોઈ ઉત્તમ સવિજ્ઞ-પાક્ષિક-ગીતાર્થ ગુરુ ભગવંતોએ, જે-જે સૂત્રોની (અંશોની) રચનાઓ કરેલી છે, તેને અંગ-બાહ્ય શ્રુત-શાસ્ત્રમાં કહેલું છે. આથી સ્પષ્ટ સમજવું જરૂરી છે કે અંગબાહ્ય શ્રુત તે અંગ-પ્રવિષ્ઠ-શ્રુતથી અવિરુદ્ધ હોવું જરૂરી છે, અને અંગ પ્રવિષ્ઠ શ્રુત તે શ્રી કેવળી ભાષિત પ્રમાણુ (સ્વાત્)થી અવિરુદ્ધ હોવું બેઠ્યું, અન્યથા સ્વમતિ કલ્પિત-મિથ્યાશ્રુતમાં તેમજ એકાંત પક્ષે શ્રદ્ધા-આગ્રહ ધરનાર એવા પ્રત્યેક આત્માને જૈન શાસ્ત્રોમાં મિથ્યાદષ્ટિ યાને તત્ત્વતઃ અંધ કહેલ છે.

ઉપર જણાવેલ-અંગ-પ્રવિષ્ઠ શ્રુત જ્ઞાનને, તેમજ અંગ-બાહ્ય શ્રુતજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવા માટે (૮) પ્રકારનો જ્ઞાનાચાર નીચેની ગાયત્રીમાં કહ્યો છે.

(૧) કાલે (૨) વિણુએ (૩) બહુમાણે (૪) ઉવહાણે તહ (૫) અનિન્હવણે, (૬) વંજણુ (૭) અતથ (૮) તદુભયે, અટ્ઠનિહો નાણુમાયારો”.

આચાર વિધિ શાસ્ત્રમાં જણાવેલો છે, તેને અવગણીને જે શ્રુત-ભણે-ભણાવે તો-તે બંનેને અતિક્રમ-વ્યતિક્રમ-અનિચાર અને અનાચાર રૂપ દોષો લાગે છે અને તે થકી મુખ્યપણે તે-આત્મા, જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો બંધ કરે છે એમ શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ જણાવેલ છે.

અત્રે પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. છએ આ પ્રથમ ગાથામાં આઠ-આચારો માંહેલા ઉવહાણે આચારને મુખ્યપણે દર્શાવતા જણાવ્યું છે કે જે કોઈ આત્મા-યોગ ઉપ-ધાન રહિત, એટલે જે જે કોઈ સૂત્ર-અર્થને પ્રાપ્ત કરવા માટે જરૂરી જન્ય-મધ્યમ-યા ઉત્કૃષ્ટ તપ કર્યા સિવાય જ-એ, સૂત્ર-અર્થને મેળવવાનો ઉદ્ધમ કરે છે તો તેને તે શ્રુત, સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિનું (શ્રદ્ધાનું) કારણ બનતું નથી અત્રે અમોએ જે જન્ય-મધ્યમ-તેમજ ઉત્કૃષ્ટ તપ કરવાનું જણાવ્યું છે તેનું સ્વરૂપ-કદાચહ રહિત-સમકિત દષ્ટિ-ગીતાર્થ યુર ભગવંત પાસેથી જણી લેવું.

(૨)

ઉદ્દેશાદિક નહિ ચિનાણનાં, છે સૂચનાણનાં તેહ;

શ્રી અનુયોગ દુવાર થકી લહી, ધરીએ યોગ મું નેહ.

સમકિત સૂધું રે તેહને જણીયે ॥૧૧૬॥

ભાવાર્થ :- યદપિ આત્માનો જ્ઞાનગુણ, એટલે જ્ઞેયને જણનાર શક્તિ, તે મુખ્યપણે એકજ સ્વરૂપવાળી છે, તેમ છતાં વ્યવહારમાં એટલે તે શક્તિના પ્રવર્તનના હેતુઓના સંબંધથી શાસ્ત્રોમાં તેના પાંચ ભેદ જણાવ્યા છે. (૧) મતિજ્ઞાન (૨) શ્રુતજ્ઞાન (૩) અવધિજ્ઞાન (૪) મનઃપર્યવજ્ઞાન (૫) કેવળજ્ઞાન. આ પાંચે જ્ઞાનનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રથી વિસ્તારથી સમજવું જરૂરી છે. કેમકે આ પાંચેમાં પ્રથમના ચાર જ્ઞાનો ક્ષાયોપશમિક ભાવવાળા છે, જ્યારે પાંચમું કેવળજ્ઞાન છે તે ક્ષાયિક, અનંત-અક્ષય-અવ્યાપાધ સ્વરૂપી છે તેમજ વળી આ પાંચે જ્ઞાનમાં-જે જ્ઞાનની લેવડ-દેવડ કરી શકાય છે એટલે કે જે જ્ઞાન દ્વારા પોતાનું જ્ઞાન અન્યને આપી શકાય છે અને-જે જ્ઞાન દ્વારા અન્ય આત્મા પાસેથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકાય છે તે શ્રુતજ્ઞાન છે. અર્થાત્ જે શબ્દાત્મક જ્ઞાન છે તે શ્રુતજ્ઞાન છે. બાકીનાં ચારે જ્ઞાનો શ્રુતમાં સહકારી હોઈ શકે છે પરંતુ તે જ્ઞાનનો વ્યવહાર એટલે-તે જ્ઞાનો અન્યને આપી શકાતા નથી તેમજ અન્યની પાસેથી લઈ શકાતા પણ નથી. આ માટે-પોતાના આત્મામાં જ્ઞાન (એટલે કેવળી ભાષિત જ્ઞેયને જણવાની શક્તિ) પ્રાપ્ત કરવા માટે, જે જ્ઞાન મેળવવાનું છે, તે શ્રુતજ્ઞાન ગીતાર્થ યુર પાસેથી જે ચાર પ્રકારે મેળવી શકાય છે. એમ શાસ્ત્રમાં કહેલું છે. તે આ પ્રમાણે છે : (૧) ઉદ્દેશ (૨) સમુદ્દેશ (૩) અનુજ્ઞા (૪) અનુયોગ,

(૧) ઉદ્દેશ :-ચથાયોગ્ય-દ્રવ્ય (લણુનાર-લણુવાનાર વ્યક્તિ) ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ (યોગ્યતા વિશેષ) ને અનુસરીને પ્રથમ તો સૂત્રની ગાથા પણ સામાન્ય અર્થ સહિત આપવી તેમજ શબ્દોચ્ચારમાં-સ્પષ્ટતા ન થાય તેવી રીતે સૂત્ર આપવું તે.

(૨) તે પછી સમુદ્દેશ કરવો એટલે સૂત્ર-અર્થનો વિરોધ ટાળી આપવો તે એટલે સૂત્ર-અર્થમાં તદુલ્પતાએ-શાસ્ત્રાર્થનો અવિરુદ્ધ યાને નિઃશંક બોધ કરાવવો તે.

આ સંબંધે અત્રે આ ખાસ સમજવું જરૂરી છે કે—

“તાકું બોધ ન શ્રમ અર્કળ, ભકું નહિ શુભ યોગ;

આપ આપકું બુઝવે, નિશ્ચય અનુભવ ભોગ”

(૩) તે પછી શુર-ભગવંત અનુજ્ઞા આપે એટલે કે તું આ સૂત્ર-અર્થ અન્ય જીવને પણ, આજ રીતે આપજે, એમ અનુજ્ઞા કરે તે.

તે પછી (૪) થો ભેદ તે, અનુયોગ કરવો તે એટલે સૂત્ર-અર્થનો જાણકાર આત્મા જે વારે અન્ય આત્માને વ્યવહાર થકી પરંપરાનુસારે-પોતાની શ્રદ્ધા વડે તેમજ નિશ્ચય થકી પોતાના શુદ્ધ અનુભવે કરી સૂત્ર-અર્થને અવિસંવાદી ભાવે આપતો હોય, તેને અનુયોગ કહેવાય છે.

આ માટે શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

“મુત્તત્થો સ્વલ્પ પદમો, બીઓ નિજ્જુત્તિ મીસિઓ મણિઓ;

તદ્ઓ ય નિરવસેસો, एसो વિહી હોઈ અણુઓગો”

આ ચારે પ્રકારનો શ્રુતજ્ઞાન આપવા-લેવાનો ઉદ્ધમ પણ શાસ્ત્રજ્ઞાનુસારી હોવો જરૂરી છે.

(૩)

ઉદ્દેશાદિક ક્રમ વિષુ જે ભણે, અશાતે તેહ નાણુ;

નાણુવરણી રે બાંધે તેહથી, ભગવદ્ અંગ પ્રમાણુ.

સમકિત સૂધું રે તેહને જાણીયે ॥૧૨૦॥

ભાવાર્થ :-શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં-ઉપર જણાવેલા, ઉદ્દેશના ક્રમના વિધિને અવગણીને જે કોઈ આત્મા, આપમતિએ-શાસ્ત્રરૂપ-શ્રુતજ્ઞાનને, આપવાનો યા લેવાનો વ્યવહાર કરે છે, તે આત્મા-જ્ઞાન-જ્ઞાની અને જ્ઞાનના સાધનની આશાતના કરતો હોવાથી, વિશેષતઃ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે એમ પણ શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે.

(૪)

શ્રી નંદી અનુયોગ દુવારમાં, ઉત્તરાધ્યયને રે યોગ;
કાલ ગ્રહણનો વિધિ સધલો કહ્યો, ધરિયે તે ઉપયોગ.

સમકિત સૂધૂં રે તેહને જાણીયે ॥૧૨૧॥

ભાવાર્થ:—આ સાથે આ પણ શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબ જાણવું જરૂરી છે કે શ્રી નંદીસૂત્રમાં તેમજ શ્રી અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં, તેમજ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રને વિષે જ્ઞાન-ભણવા-ભણાવવા તેમજ-પાંચે પ્રકારના સ્વાધ્યાય (વાચના, પૃચ્છના, પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા, ધર્મકથા) સંબંધે-મુખ્યપણે જ કાળાદિ સાપેક્ષ વિધિ જણાવ્યો છે, તેને અનુસરવાની વૃત્તિવાળા આત્માને, સમ્યગ્દષ્ટિપણું સંભવે, અન્યથા ગમે-તેમ-જ્ઞાનના ગપ્પાં-મારવા, તે-તો પ્રગટપણે મિથ્યાદષ્ટિનું લક્ષણ છે.

(૫)

ઠાણે ત્રીજે રે વલી દશમે કહ્યું, યોગ વહે જેહ સાધ;
આગમે સિમદ્રા તે સંપજે, તરે સંસાર અગાધ.

સમકિત સૂધૂં રે તેહને જાણીયે ॥૧૨૨॥

ભાવાર્થ:—જે ઉત્તમ સાધુ મહાત્મા, ત્રીજા ઠાણાંગ સૂત્રના ત્રીજા સ્થાનકમાં જણાવ્યા મુજબ ત્રણ કારણોથી તેમજ દશમ સ્થાનકમાં જણાવ્યા મુજબના દશ કારણોથી, પોતાના આત્માને-શુદ્ધ કરે છે, તે ભદ્રક પરિણામી આત્મા-આગામી ભવે-દેવ-મનુ-ખ્યાદિની ઉત્તમગતિને પ્રાપ્ત કરે છે, અને જોક્ષ પદ પણ પ્રાપ્ત કરે છે. પ્રત્યેક આત્મા માટે આત્મ શુદ્ધિના ત્રણ કારણો નીચે મુજબ જાણવા.

(૧) કોઈપણ ધર્મક્રિયા-નિયાણા રહિત કરે-તે

(૨) સમ્યગ્-ભાવે-ઉપયોગ શુદ્ધિએ, ધર્મારાધન કરે તે

(૩) યોગ-ઉપધાન પૂર્વક શ્રુત-સ્વાધ્યાય કરે-તે

તેમજ વળી હવે વિસ્તારથી આત્મશુદ્ધિના દશ સ્થાનકોને જણાવાય છે.

(૧) કોઈપણ ધર્મક્રિયા નિયાણા રહિત કરે-તે

(૨) સમ્યગ્દષ્ટિ પણે સમ્યગ્ભાવે-ધર્મારાધન કરે તે

(૩) યોગ-ઉપધાન પૂર્વક શ્રુત-સ્વાધ્યાય કરે-તે

(૪) ધર્મ-ક્ષમા-તેમજ સહજ ક્ષમાએ-યુક્ત હોય તે

- (૫) પાંચે ઇન્દ્રિયોને-વિષય-વિકારથી નિવર્તાવવો તે
 (૬) કોઈબંધનની માયા (કપટભાવ)થી અળગો હોય-તે
 (૭) સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રમાં દ્વિલો ન પડેલો હોય તે
 (૮) સાધુના મૂલગુણુ તેમજ ઉત્તર ગુણોનો ધારક હોય તે
 (૯) ચતુર્વર્ધ શ્રી સંધ તેમજ-આગમ (શાસ્ત્ર)નું બહુમાન કરનારો
 હોય તે.
 (૧૦) પ્રવચનની-સેવા-ભક્તિ-વડે પ્રભાવકતાનો વિસ્તાર કરવાવાળો
 હોય તે.

આથી સ્પષ્ટ સમભય તેમ છે કે-યોગ-ઉપધાન એટલે યથાશક્તિ તપપૂર્વક
 સ્વાધ્યાય કરવો જરૂરી છે.

(૬)

યોગ વહીને રે સાધુ શ્રુત ભણે, શ્રાવક તે ઉપધાન;
 તપ ઉપધાને રે શ્રુત પરિગ્રહ કહ્યો, નંદીએ તેહ નિદાન.
 સમકિત સૂધૂં રે તેહને ભણીએ ॥૧૨૩॥

ભાવાર્થ:- શ્રી નંદી સૂત્રમાં “સુઅપરિગ્રહ તવોવહાણાઈં હિતિ” એમ સ્પષ્ટ
 જણાવેલું છે. શ્રી જીનેશ્વર ભાષિત સૂત્રાર્થનું જ્ઞાન તપ-ઉપધાન પૂર્વક
 ગ્રહણ કરવું બેઠાંએ, કે જેથી તે દ્રવ્ય-સમ્યક્ શ્રુત દ્વારા-સમ્યગ્ દર્શન
 ગુણની પ્રાપ્તિ થાય અને તે થકી પ્રાપ્ત સમસ્ત દ્રવ્ય-શ્રુત-તે, ભાવ
 સમ્યક્ શ્રુત પણે પરિણામ પામી જતાં તે ભાવ સમ્યગ્ જ્ઞાન વડે તે
 આત્માને સમ્યક્-ચારિત્ર ગુણ પ્રાપ્ત કરવાની સુલભતા પ્રાપ્ત થાય છે.
 એમ જણવું. આથી જ તો શાસ્ત્રમાં પ્રાપ્તિ કર્મમાં-“જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાણિ ભોક્ષ
 માર્ગઃ” એમ કહ્યું છે. જ્યારે તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં “સમ્યગ્-દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ ભોક્ષ
 માર્ગઃ” એમ જ કહ્યું છે તેનો ભાવાર્થ એ છે-કે જ્યાં સુધી શ્રુતજ્ઞાન સમ્યગ્
 દર્શન ગુણવડે શોધાયેલ (પરિશુદ્ધ થયેલ) હોતું નથી ત્યાં સુધી તે જ્ઞાન ભાવથી
 અસમ્યગ્ હોવાથી-આત્માના સમ્યક્-ચારિત્ર ગુણની પ્રાપ્તિનું કારણ બનતું નથી.
 આથી સમજવું કે સમ્યક્ ચારિત્ર તે ભોક્ષમાર્ગનો હેતુ છે પરંતુ તે માટે
 તે સાથે-સમ્યગ્જ્ઞાન-અને સમ્યગ્ દર્શન ગુણની અનિવાર્ય-આવશ્યકતા
 રહેલી છે. અન્યથા કેવળ-બાહ્ય દ્રવ્ય ચારિત્રથી આત્મ શુદ્ધિ થતી નથી

એમ જાણવું. ઉપરની હકીકતથી સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે સમ્યગ્-દર્શન ગુણ પ્રાપ્ત કર્યા વગરનું ગમે તેટલું જ્ઞાન પણ આત્મોપકારી બનતું નથી, તે માટે, આત્માથી આત્માએ સૌ પ્રથમ સમ્યગ્ દર્શન ગુણને પ્રાપ્ત કરવા માટે, ઉદ્યમ કરવો જોઈએ. આ સંબંધે તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં જણાવ્યા મુજબ “તન્નિર્મળાદિધિગમાદ્વા” એ સૂત્રના આધારે શ્રી જીનેશ્વર ભાષિત તત્ત્વોનો “પ્રમાણતયૈરધિગમઃ” એ સૂત્રાનુસારે નય-નિર્લેપ-પ્રમાણ સ્વરૂપથી અભ્યાસ કરવો જરૂરી છે. તે માટે પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ ગીતાર્થ-ગુરુભગવત પાસેથી-ઉદ્દેશાદિ ક્રમથી તપ-ઉપધાન-પૂર્વક શ્રુતજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જરૂરી છે આથી એ પણ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે આત્માથી આત્માએ-આત્માર્થ સાધવા માટે ઉત્તમ-સંવિજ્ઞ પાક્ષિક-ગીતાર્થ-ગુરુનો યોગ-પ્રાપ્ત કરીને તેમની વિનય-ભક્તિ-વડે પ્રસન્નતા મેળવી તેમની આજ્ઞાને અનુસરીને (યથાશક્તિ-યોગ-ઉપધાન-કરીને) શ્રુતજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. ઉપર જણાવેલ શાસ્ત્રાજ્ઞા-સંબંધે, પ. પૂ અધ્યાત્મ યોગીરાજ શ્રી આનંદધનજીએ શ્રી નમિનાથના સ્તવનમાં જણાવ્યું છે કે....

“શ્રુત અનુસાર વિચારી બોલું-સુગુરુ તથાવિધ ન મિલે રે;
કિરિયા કરી નવિ સાધી શકીએ, એ વિખવાદચિત્ત સધળેરે.”

ઉપર શાસ્ત્રમાં જણાવ્યા મુજબ-દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવના બાહ્યકાર તેમજ સાધ્યભાવમાં નિશ્ચય સ્વરૂપના તેમજ સાધન ભાવમાં શુદ્ધ વ્યવહાર સ્વરૂપના (શાસ્ત્ર સાપેક્ષ વિધિનિષેધના બાહ્યકાર તેમજ-ઉત્સર્ગ માર્ગ-તેમજ અપવાદ માર્ગના પણ યથાતથ્ય સ્વરૂપે-યથાર્થ બાહ્યકાર, સુગુરુનો યોગ, આજે પ્રાપ્ત થવો મુશ્કેલ છે કેમકે બધાં-જ્યાં જઈ જોઈએ છીએ તો સૌ આપમતિએ અજ્ઞાન અને અહંકારે કરી અવળી ક્રિયાઓ કરી કેવળ પોત-પોતાના ગચ્છાચારને પોષતાં થકાં વિષય-કષાયમાં મુગ્ધ બનીને તત્ત્વતઃ આગમસૂત્રજ્ઞાન તેમ જ અવિસંવાદી અર્થ બોધ રહિત હોવા છતાં તેઓ પોતે જ શાસન રક્ષક છે, તેમ જણાવીને સર્વત્ર કલેશ કંકાસની વૃદ્ધિ કરતાં પ્રત્યક્ષ બેવાય છે.

આ સંબંધે ખાસ જણાવવાનું કે સં. ૧૯૬૬ આસો વદ-૩ શનિવાર ખંભાતથી પ્રસિદ્ધ થયેલ “શ્રી જૃહદ્ યોગ વિધિ”ની પ્રસ્તાવનામાં, જ્ઞાનસાગરજીએ જણાવ્યું છે કે “વિશેષ જ્ઞાનાચારની શુદ્ધિના કારણબદ્ધ એવા આ યોગોદ્ધરણને ઉઠાવનારા મહાત્માઓએ પોતાની અજ્ઞાનતાથી યોગોદ્ધરણ કર્યા નહિ અને કરાવ્યા નહિ છતાં

તેઓની વંશપરંપરામાં જન્મેલાઓએ તો—પોતાના વડીલોની ભૂલ સુધારીને યોગોદ્ધન કરવા, કરાવવાનું શરૂ કર્યું છે એજ હર્ષનો વિષય છે. ઉપરના લખાણને પણ વિદ્વાનોએ લક્ષમાં લેવાની જરૂર છે.

વળી પણ આ સંબંધે અન્યત્ર જણાવવામાં આવેલ છે કે—

“सर्वेऽपि साम्प्रतं लोकाः प्रायस्तत्त्व पराङ्मुखाः;

किलइयन्ते स्वाग्रहग्रस्ता, दृष्टिरागेण मोहिताः”

આથી સમજવાનું એ છે કે દૃષ્ટિરાગી—પાખંડીઓના પાશમાં પડીને, શાસ્ત્રથી તેમજ શાસ્ત્રાર્થથી અજાણ રહી આત્માર્થથી—નષ્ટ—બ્રષ્ટ થયું નહિ.

(૭)

ધરિયાદિકનાં રે પટ ઉપધાન છે, તેણે આવશ્યક શુદ્ધ;

ગૃહી સામાયિક આદિ શ્રુત ભણે, દીક્ષા લેઈ અલુદ્ધ.

સમકિત સૂધૂં રે તેહને જાણીયે, ૧૧૨૪૧

ભાવાર્થ :—આત્માના જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપ અને વીર્ય એ પાંચ ગુણોની પ્રાપ્તિ (આવિર્ભાવ) અર્થે પંચાચારનું (૩૯ આચારે કરી) પાલન જરૂરી છે અને તેમજ વળી પંચાચારની કરણી (ક્રિયા)ની શુદ્ધિ માટે (૬) આવશ્યકની કરણીનું સ્વરૂપ (વિધિનિષેધ સાપેક્ષ ભાવે) શ્રી જૈન-શાસનમાં સ્પષ્ટ જણાવવામાં આવેલું છે. આ છ આવશ્યકની કરણી, જે-જે સૂત્રાર્થ સાપેક્ષ પણે કરવાનો વિધિ, શાસ્ત્રોમાં જણાવેલ છે તે સૂત્રોને પ્રાપ્ત કરવાનો ઉત્કૃષ્ટ વિધિ પણ નીચે સુજબના સ્વરૂપનો શાસ્ત્રમાં જણાવેલ છે.

(૧) પહેલું ઉપધાન :—પંચ મહામંગલ શ્રુત સ્કંધનું (પહેલું અઢારીયું)

(૨) બીજું ઉપધાન :—પ્રતિક્રમણ શ્રુત સ્કંધનું (બીજું અઢારીયું)

(૩) ત્રીજું ઉપધાન :—શકસ્તવ અધ્યયનનું (૩૫ પાંત્રીયું)

(૪) ચોથું ઉપધાન :—ચૈત્ય સ્તવ—અધ્યયનનું (ચોઢીયું)

(૫) પાંચમું ઉપધાન :—નામ સ્તવ—અધ્યયનનું (૨૮ અઠાવીયું)

(૬) છઠું ઉપધાન :—શ્રુત સ્તવ—સિદ્ધસ્તવનું (છઠીયું)

ઉપર જણાવેલ ઉત્કૃષ્ટ-વિધિએ—(ઉપધાન સહિત) ગ્રહણ કરેલા સૂત્રાર્થથી, આરાધક આત્મા-પોતાના આત્માને, સ્વયં-આત્મ શુદ્ધિનો

અધિકારી બનાવી શકે છે. અત્રે એ-ખાસ જણાવવું જરૂરી છે કે-મોક્ષાર્થી આત્માએ શ્રાવકધર્મનું સાધુ ધર્મથી કથ ચિત્ત સિન્નાસિન્ન પણું-ગીતાર્થ ગુરુ-ભગવંત પાસેથી સમ્યક્-પ્રકારે જાણી લેવું જરૂરી છે.

(૮)

સૂત્ર ભણ્યા કોઈ શ્રાવક નવિ કહ્યા, લઘુટ્કા કહ્યા તેહ;

પ્રથમ જ્ઞાન ને પછી દયા કહી, તિહાં સંજત ગુણુરેહ.

સમકિત સૂધૂરે તેહને જાણીયે ॥૧૨૫॥

ભાવાર્થ :-પ્રથમ સાધુઓને યોગ વહન કરીને, સૂત્ર ભણવાની શાસ્ત્રાજ્ઞા જણાવી, અત્રે-શ્રાવકને આવશ્યકાદિ ક્રિયાના સૂત્રો-મેળવવા માટે-ઉપધાનરૂપ તપ કરીને મેળવવાનો ત્રિધિ જણાવ્યો. આથી એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે કે સમ્યક્ શ્રુતરૂપી શાસ્ત્રાર્થનું જ્ઞાનપણુ યથાયોગ્ય-તપ-વિનય-બહુમાન પૂર્વક મેળવવું જોઈએ કે જેથી તે જ્ઞાન-સમ્યક્-દર્શન ગુણની પ્રાપ્તિનું કારણ બને, અત્રે પ, પૂ, શ્રી ય. ઉ. જીએ શ્રાવક વર્ગને (અધિકારી સાધુઓ દ્વારા) પરંપરાથી ચાલ્યો આવતો અંગસૂત્ર-ભણવાનો-સાંભળવાનો અધિકાર નથી એમ પણ જણાવ્યું છે તેમ છતાં તેઓને શ્રાવકો (ગૃહસ્થો) શ્રી જીનભાષિત તત્ત્વો-સંબંધી યથાર્થ-અવિરૂદ્ધ બોધવાળા એટલે અર્થના જાણકાર હતા, એ શાસ્ત્ર-વિહિત હકીકતનો સ્વીકાર કરવાની ફરજ પડી છે. આથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે પાખંડી-શિથિલાચારી-ઉત્સૂત્રાચારી સાધુઓએ-શ્રીજીનભાષિત સૂત્ર જ્ઞાન-મેળવવા-આપવા સંબંધી પોતાનો એકાકી આગવો અધિકાર (મોનોપોલી) જાળવી રાખવાના શક્ય તમામ પ્રયાસો કર્યા છે, પરંતુ હકીકતમાં તેમના તે-મિથ્યા પ્રયાસો-તેમના પોતાના માટે પણ મિથ્યા સાબિત થઈ ચૂક્યા છે. કેમકે આજે તો, સાધુઓને પણ શાસ્ત્રાર્થનું સાધુ પાસેથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું અશક્ય બની ગયું છે. કેમકે, જેમની પાસેથી તે-જ્ઞાન મેળવવાનું છે, તેઓ તો પ્રગટ સ્વરૂપે જીનાજ્ઞા-વિરૂદ્ધ (નિન્હવભાવે) પ્રરૂપણા તેમજ પ્રવર્તન કરતાં પ્રગટ બેવાય છે. અત્રે શ્રાવક વર્ગને અમે એટલું કહેવાની ઈચ્છા રાખીએ છીએ કે કોઈપણ શ્રાવકે કોઈપણ સાધુને ભણાવવા જોઈએ નહિ (પગારથી તો નહિ જ) કેમકે આ વાત શાસ્ત્રમાં ક્યાંય જોવામાં આવતી નથી. હા. શ્રીમયણા (રાજકુવરી)ને શ્રાવક પંડિતે ભણાવી હતી તે વાત શ્રીપાળના રાસમાં છે.

પરંતુ આવક બે સાધુને બાણાવે તો—તે આવક—પોતાને પ્રાપ્ત વિશિષ્ટ ક્ષેત્ર-પશમનો દુરપયોગ કરતો થકા અનેક અનર્થોનું સર્જન કરતો હોવાથી શ્રીવીર પ્રભુએ સ્થાપેલા—સમસ્ત—શ્રી શાસનનો દ્રોહ કરવાનું પાપ કરે છે એમ બાણવું—કેમકે ધર્મનું મૂળ—જેમ ક્રિયા—નયમાં દયા છે, તેમજ જ્ઞાનનયમાં ધર્મનું મૂળ વિનય છે. આ વિનય ગુણનો વિદ્વંસક આવક કેવી રીતે પોતાનું કે અન્ય આત્માનું આત્મકલ્યાણ સાધી શકે ?

શાસ્ત્રાર્થથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે માયાદિ ત્રણ શલ્યથી રહિત એવો કાઠપણ આત્મા પોત-પોતાને યોગ્ય-બાહ્ય-અલ્પચર સ્વરૂપે, ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધભાવ, આત્માસાધન કરતો થકા, મોક્ષપદ મેળવી શકે છે, અન્યથા—જ્ઞાન-ક્રિયાના મિથ્યા આડંબરે કરી—પ્રસિદ્ધિ મેળવી શકે છે—સિદ્ધિ નહિ, અર્થાત્ આત્મ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, આ માટે શ્રી પ પૂ. શ્રી ય. ઉ. જી એ પોતે જ અધ્યાત્મ સાર મંથમાં બાણાવ્યું છે કે :—

જૈનૈર્નાસ્તુમતં કિંચિ ન્નિષિદ્ધં વા ન સર્વથા;

કાર્યે માન્ય મદંમેને ત્યેષાન્ના પારમેશ્વરી.

અર્થ :- શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ એકાંતે કાઈ વિધિ—યા એકાંતે કાઈ—નિષેધ બાણાવ્યો નથી પરંતુ પ્રત્યેક આત્માએ પોતે પોતાના આત્માને ઉપકારી લાવે તે, જ્ઞાન—શીલ—તપ તેમજ ભાવના ધર્મ પ્રતિ હંભારહિત યાને શાસ્ત્રાર્થથી અવિરૂદ્ધ લાવે વિધિ—નિષેધે પ્રવર્તન કરવું, એમ સ્પષ્ટ બાણાવ્યું છે.

(૬)

નવમે અધ્યયને રે બીજા અંગમાં, ધરમાં દીવ ન દીક;

વલિય ચઉદમેરે કછું શિક્ષાપદે, અથ તજે તે ગરિટ્ક.

સમકિત સૂધૂરે તેહને જાણીયે. ૧૧૨૬૧

(૧૦)

સપ્તમ અંગે અપદિયા સંવરી, દાખ્યા શ્રાદ્ધ અનેક;

નવિ આચારધરાદિક તે કહ્યા, મોટો એહ વિવેક.

સમકિત સૂધૂરે તેહને જાણીયે. ૧૧૨૭૧

ભાવાર્થ :- ઉપર જણાવેલ અર્થથી જણાવવાનું કે, જૈન શાસ્ત્રમાં કાઈ જગ્યાએ—આટલું જણાવનાર અવશ્ય મોક્ષે જશે, અથવા તો આટલી ક્રિયા કરનારે

મોક્ષે જશે એમ કયાંય જણાવેલું નથી તેમજ સાધુ સંબંધે પણ ચૌદપૂર્વધારી જ મોક્ષે જાય, એમ કયાંય કહ્યું નથી. ઉદ્દટાનું અનેક જગ્યાએ અગીયાર અંગ ભણી નિરતિચાર ચારિત્ર પાળી—તે મહાત્મા મોક્ષે ગયા એમ અનેક સ્થાનકે જણાવેલું છે. તેમજ શ્રાવક મોક્ષે જઈ શકે જ નહિ એમ કોઈ જગ્યાએ કહ્યું નથી. ઉદ્દટાનું શાસ્ત્રોમાં તો પંદર મેદે—સિદ્ધ પણું જણાવ્યું છે. હા—જ્ઞાન તેમજ ક્રિયા બંનેની આરાધના સંબંધમાં સર્વત્ર, પોત-પોતાના ગુણસ્થાનકને યોગ્ય જ્ઞાન-ક્રિયાએ પ્રવર્તન કરવાનું સર્વત્ર જણાવ્યું છે. તેમ છતાં જ્યો-જ્ઞાન-ક્રિયા બંનેની આરાધના સંબંધમાં અતિ પરિણામી તેમજ અપરિણામી છે, તેઓ આત્મ શુદ્ધિ કરી શક્તા નથી પરંતુ પરિણામી જીવો જ, એટલે જીનાજ્ઞાનુસારે (યથા-તથ્ય-ભાવે) “જ્ઞાન ક્રિયામ્યામ્ મોક્ષઃ” એ સૂત્રાનુસારે વર્તતો આત્મા-આત્મશુદ્ધિએ ગુણસ્થાનક કમારોહણ વડે મોક્ષપદ મેળવી શકે છે એમ જણાવેલ છે.

હવે ૫. પૂ. શ્રી ૫. ઉ. જીએ રચેલ બંને ગાથાનો અર્થ જણાવીએ છીએ. બીજા અંગસૂત્ર તે સૂચકાંગ સૂત્રમાં નવમા અધ્યયનમાં, શ્રાવકો સૂત્રરૂપી દીવો પ્રાપ્ત કરી શક્તા નથી, માટે દીક્ષા લેવી જરૂરી છે. એમ કહી તે સૂત્રના ચૌદમા અધ્યયનની સાક્ષી આપી જણાવે છે કે સંસાર ઊડી દીક્ષા લઈ, સૂત્રો ભણી—તે અનુસારે સાધુ ઉત્તમ પ્રકારનું જીવન-જીવે તો તેનું ભણવું અને જીવવું તે બંને સફળ છે. વળી આગળ દશમી ગાથામાં જણાવે છે કે—સાતમા—ઉપાસક દશાંગ સૂત્રમાં શ્રાવકોને સંવરભાવવાળા તો કદા છે પરંતુ આચારાંગાદિ સૂત્રો ભણેલા જણાવ્યા નથી, તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે શ્રાવકોને આચારાંગાદિ સૂત્રો ભણવાનો અધિકાર નથી. ઉપર પ્રથમ તો શ્રાવકોને સંવરભાવવાળા કહીને, આચારાંગાદિ સૂત્ર રહિત કહીને, તેઓ શું એમ કહેવા માંગે છે—કે, તેઓનું સંવરપણું ભાવ શૂન્ય હતું, અથવા તો મૂત્રાર્થથી રહિત હતું, અથવા શું હીન કક્ષાનું હતું ? જો તેઓને ઉત્તમ પ્રકારનું ભાવસંવર પણું હતું જ તો પછી તેઓને સાધુ-આચારને યોગ્ય-સૂત્રવાન ન હતું એમ કહીને, તેઓ શું તેઓને (ભાવ શ્રાવકોને) સર્વવિરતિપણાની ભાવનાથી રહિત હતા તેમ કહેવા માંગે છે ?

શાસ્ત્રોમાં તો ચૌદપૂર્વી પણ સંસારમાં દૂબે છે એમ જણાવ્યું છે અને અગીયાર અંગ ભણી—નિરતિચાર—ચારિત્ર પાળી—અનેક સાધુ મહાત્માઓ મોક્ષે ગયા છે એમ જણાવ્યું છે. વળી સામાયિક પદના જ્ઞાન માત્રથી, અનેક જીવ સિદ્ધમાં ગયા છે એમ

જણાવ્યું છે તેમજ વળી તત્ત્વાર્થમાં “શુદ્ધલે પૂર્વવિદે” એમ જણાવ્યું છે, તેમજ વળી કેહ પૂર્વના છતાં ગુણસ્થાનકના (હિંડોલા ન્યાયે પ્રવર્તન કરવા છતાં) સમસ્ત સંયમ પર્યાયમાં, સાતમા અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકની રિથિનિ માત્ર એક જ અંતર્મુદ્ધર્તની જણાવી છે, તેમ છતાં ક્ષપક શ્રેણીએ ચઢેલો આત્મા એક જ અંતર્મુદ્ધર્તમાં કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષે બચ છે એમ પણ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે. આથી શાસ્ત્રોમાં જણાવેલ પંદર ભેદ-શ્રી સિદ્ધ ભગવંતો જણાવા, એ વચનનો આહકતરી રીતે-અપક્ષાપ-કરનારાઓને-નિન્હવો જણાવા જરૂરી છે.

આ સંબંધે અત્રે વધુ-ચર્ચા કરવી યોગ્ય નથી એમ જણીને છેવટે જણાવીએ છીએ કે, શાસ્ત્રોમાં જણાવ્યા મુજબ કેટલાક (મોટા ભાગના) પાખંડી-સ્વચ્છંદાચારી-શિથિલાચારી સાધુઓએ, પોતાના અહમ્ અને મમત્વને પોષવા, શાસ્ત્રોના જુદા અર્થો કરીને, અજ્ઞાની તેમજ ભવાભિનંદી જીવોને-જુદું સમજાવીને, કેવળ બાહ્ય સાધુતામાંજ સંવેગ અને નિર્વેદ પહોં સ્થાપીને, આપ બડાઇમાં અંધ બનીને શ્રી જૈન શાસનને જીનાજ્ઞાથી અલિપ્ત રાખવાનો જ પ્રયત્ન કરેલો છે જે કટુ વિપાકો-આજે સાધુઓ અને શ્રાવકો પ્રત્યક્ષ ભોગવી રહ્યા છે. એટલે કે જીનાજ્ઞા-વિરુદ્ધ વિચાર-વાણી અને વર્તન કરતાં પ્રત્યક્ષ જોવાય છે.

(૧૧)

ઉત્તરાધ્યયને રે કોવિદ જે કહ્યો, શ્રાવક પાલિત ચંપ;
તે પ્રવચન નિર્ઝન્ય વચન થકી, અર્થ વિવેક અકંપ.

સમકિત સૂધરે તેહને જાણીયે. ૥૧૨૮૥

ભાવાર્થ :- શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રને વિષે, શ્રી મહાવીર સ્વામીજીના શિષ્ય ચંપ (ચંપાલાક્ષણ) નામના શ્રાવકને કોવિદ-એટલે પંડિત હોવાનું સ્પષ્ટ જણાવેલું છે, તેથી તેને આચારાંગાદિ સર્વ-સૂત્રોનો જાણકાર (ભણેલો) યમજવાનો નથી, પરંતુ તેને સૂત્રાર્થનો વિશિષ્ટ પ્રકારે-બોધવાન હતો, એમ જણાવો જરૂરી છે. હા-સાધુઓની જેમ અનુક્રમે-સાદ્રંત સૂત્ર પાઠોનો અભ્યાસ કરેલો હતો-એમ કહેવાનું અત્રે-કોઈ પ્રયોજન નથી, કેમકે શ્રાવકને સાધુઓની જેમ સમસ્ત સૂત્રો-મુખપાઠ જણાવવાની આવશ્યકતા તેમજ અનુકૂળતા પણ હોતી નથી-તે અનુસારે જણાવનાર પણ હોતા નથી, તેથી તથા વિધ, યાને સાધુઓની જેમ,

સાધન સૂત્રોનું અધ્યયન શ્રાવકોને હોતું પણ નથી, પરંતુ શ્રાવકોને સર્વથા સૂત્ર બોધ રહિત, અર્થાત્ સૂત્ર-બાહ્ય-પણે જ સમ્યગ્ અર્થ-ધારક-પડિતો હતા એમ કહેવું તે-તો, સૂત્રની તેમજ તેના અર્થ-બોધરૂપ જ્ઞાનની તેમજ તેના ધારક જ્ઞાનીની પણ આશાતના કરવા વડે કેવળ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધવાની-પ્રક્રિયા છે-એમ સમજવું.

એક બાબુ શ્રાવકોને ભાવ સંવરવાળા કહેવા-કોવિદ યાને પડિત કહેવા-તત્ત્વ અર્થના બોધવાળા કહેવા, અને સાથે આગમ-સૂત્ર-વાંચવા-ભણવા-સાંભળવાના પણ અનધિકારી કહેવા એટલું જ નહિ પરંતુ આગમ જ્ઞાનથી તેઓને સર્વથા અનભિજ્ઞ કહેવા-આ વાત તો કેવળ સાધુઓ જ મોક્ષે જમ શકે છે એવું માનનારા સૂર્ખ-મિથ્યાદષ્ટિઓ જ સ્વીકારે.

(૧૨)

સૂત્રે દીધું રે સત્ય તે સાધુને, સુરનરને વળી અત્ય;

સંવર દ્વારે રે બીજે એમ કહ્યું, અંગ દશમે સમરત્ય.

સમકિત સૂધૂં રે તેહને બહુથિ. ૧૧૨૯૫

ભાવાર્થ :- જેઓ શાસ્ત્રમાં જણાવ્યા મુજબ, આત્માગમ, અનંતરાગમ અને પરંપરાગમ એ ત્રણ પ્રકારના બોધ (જ્ઞાન)ને, સૂત્રથી, અર્થથી-તેમજ તદ્દુભયથી ત્રણે પ્રકારે પ્રાપ્તિના સ્વરૂપને યથાર્થ બહુ છે તેઓ એમ કેવી રીતે માની શકે કે, શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માએ ગણધરો-તેમજ સાધુઓને-સૂત્રથી તેમજ અર્થથી (દેય-જેય ઉપદેયનું સ્વરૂપ) જણાવ્યું હતું અને અર્થ-માત્રથી કેવો-મનુષ્યો-તેમજ તિર્થંચોને જણાવ્યું હતું ? શાસ્ત્રોમાં તો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણરૂપ અર્થથી-તીર્થંકરોએ પ્રરૂપેલ સત્યને ગણધરોએ સૂત્ર (દ્વાદશાંગી) રૂપે ગુંધ્યું છે, એમ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે તેમ છતાં સૂત્રોમાં તમામ વચનો માત્ર ગણધરોના જ છે એમ કહેવું કેવી રીતે ઉચિત છે ? કેમ કે સૂત્રોમાં કેટલાક જે પ્રમાણ-ભાવને જણાવનાર વચનો છે તે તો શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોના વચનો બહુતાના છે, પરંતુ તે અર્થ-સંબંધે જે-જે વિધિ-નિષેધ-પ્રતિ સાપેક્ષ નય વચનો છે, તેને ગણકૃત (રચિત) સમજતા જરૂરી છે. અન્યથા આગમ પ્રમાણુ તે, આગમ-પ્રમાણરૂપ બનશે નહિ આથી જ તો પ્રશ્ન વ્યાકરણરૂપ દશમા અંગમાં, બીજા સંવર દ્વારમાં જે કહ્યું છે તે મુજબ-ઉત્તમ સાધુઓએ ભગવંતના કેટલાક વચનોને સૂત્રરૂપે ગ્રહણ કરીને, તેને સૂત્રરૂપે જ સૂત્રોમાં રાખીને, તેના ઉપર નિર્ચુકિત, ટીકા-ચૂર્ણિ-ભાષ્ય ત્રિગેરેની રચના કરી, અદ્વૈતજ્ઞાની આત્માઓ માટે, તે સપ્ત ભંગાત્મક પ્રમાણુ વચનને નય-નિષેધે કરી સાપેક્ષભાવે

સમજવી ભગવંતના વચનમાં, અતિસંવાદિતા સ્થાપી છે. આથી જ તો શ્રી તત્ત્વાર્થ કારે સકળ ભાવોને “પ્રમાણનયૈરધિગમઃ” એ સૂત્રથી પ્રમાણુ તેમ જ નયથી બાણુવાની સૂચના કરી છે જેથી એકાંત દુરાચલ દૂર થાય.

અત્રે આ બાણુવું ખાસ જરૂરી છે કે, વીરાત્ પદ્મ એ વર્ષે સ્વર્ગે ગયેલા શ્રી આર્ચરક્ષિત આચાર્યે—સૂત્રોનો પૃથક્ અનુયોગ કરેલો છે. જેઓ સાધાનન પૂર્વનું જ્ઞાન ધરાવતા હતા.

આજે પ્રાપ્ત આગમ સૂત્રોમાં મોટાભાગે કથાનુયોગ, તેથી અદ્ય—ચરણુ કરણુનુયોગ, તેથી અદ્ય ગણિતાનુયોગ, અને તેથી અદ્ય દ્રવ્યાનુયોગના સૂત્રો પ્રાપ્ત છે. શાસ્ત્રોમાં તો દ્રવ્યાનુયોગના જ્ઞાનને દર્શન વિશુદ્ધિમાં શેષ ઉપકારક જણાવેલ છે. અને દર્શન શુદ્ધિને ચારિત્ર શુદ્ધિનું કારણ જણાવ્યું છે.

(૧૩)

પક્ષિય વિગય પડિભક્ષને, વાચના, શ્રી કાણુગે નિષેધ;

નવિય મનોરથ શ્રુત ભણુવાતણો, શ્રાવકને મુપ્રસિદ્ધ.

સમકિત સૂધૂરે તેહ બણીએ ॥૧૩૦॥

ભાવાર્થ :-શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં જણાવ્યું છે કે—

(૧) અવિનીત :-એટલે જનામાં વિનય—બહુમાન કરવાનો પરિણામ નથી તેવો.

(૨) કોધી :-એટલે—જે શાંત સ્વભાવી ન હોય—તેવો, અર્થાત્ કોધી.

(૩) વિગય પડિભક્ષી :-શાસ્ત્રમાં જણાવેલ ચાર મહાવિગર્હ તેમજ છ લઘુવિગર્હ (જે આત્માને વિકારી બનાવનાર છે) તેના પ્રતિબંધ વાળો હોય, એટલે જને વિગર્હ—વગર ચાલતું ન હોય, તેવો, ઉપર જણાવેલા ત્રણ પ્રકારના દૂષણાળા આત્માઓને ઉત્તમ—ગીતાર્થોએ સૂત્રાર્થની વાચના આપવી નહિ—પરંતુ જેઓ વિનીત હોય, શાંત સ્વભાવવાળા હોય, તેમજ વિગર્હ પદાર્થોના—પ્રતિબંધ વગરના હોય તેઓને આપવી એમ જણાવ્યું છે. આમ છતાં પાખંડી સાધુઓ પોતાના પાખંડોને પોષવા અહંકાર તેમજ મમત્વ લાવે માયાયે કરીને તેઓ કેવળ પોતાના જ શિષ્યો યા, શ્રાવકોને કે જેઓ ઉપર જણાવેલા દોષોથી યુક્ત હોય તો પણ તેઓને જ સૂત્ર વાંચના આપે છે એમ પ્રગટ દેખાય છે, આથી જ તો આજે સૂત્રાર્થનું સમ્યક્પણું—દૂષિત થયેલું હોવાથી, સાધારણ લોકો પણ સૂત્રાર્થ પ્રતિ અનાદર બુદ્ધિવાળા થવાથી, સ્વચ્છંદારી જીવન—જીવતા થઈ ગયા છે.

(૧૪)

વાચના દેતાં રે ગિહિને સાધુને, પ્રાયચ્છિત ચઉભાસ;
કહ્યું નિશીથે રે તો શું એવડી, કરવી હોંસ-નિરાશ.

સમકિત સૂધૂરે તેહને જાણીએ ॥૧૩૧॥

ભાવાર્થ :-શ્રી નિશીથ સૂત્રના યોગણીશમાં હૃદયમાં કહ્યું છે કે જ કાઠ સાધુ, અન્ય તીર્થિને (દ્રવ્ય યા ભાવથી અન્ય તીર્થિક હોય, તેવા સાધુને) તેમજ ગૃહસ્થ હોય તેને, એ સૂત્ર લાણાવે, તો-વચના દેનારને, અને તેને સહાય કરનારને, ચાર માસનું પ્રાયચ્છિત આવે છે, આથી સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે સૂત્ર આપવાને-અયોગ્ય એવા-સાધુ યા શ્રાવકને સૂત્ર આપવું જોઈએ નહિ. પ્રથમ તો-આ વાતના સંબંધમાં નીચેની હકીકત ધ્યાનમાં લેવી જરૂરી છે. કે અયોગ્યને સૂત્ર કે અર્થ આપવો જોઈએ નહિ, આ વાત તો સર્વત્ર સ્વીકાર્ય જ હોય છે. પરંતુ પાસત્યા સાધુઓ તો એમ કહેતાં હોય છે કે શ્રાવકને સૂત્ર સંભળાવવા જોઈએ પણ નહિ તેમ છતાં તેઓ જ પૈસા લેવા માટે તેમજ પોતાની મોટાઇનું પ્રદર્શન કરવા માટે-સૂત્રોની બહેરમાં વાચનાઓ આપતાં હોય છે. હકીકતમાં તો સૂત્ર-અને અર્થના પ્રમાણ સ્વરૂપમાં, તેઓ અજ્ઞાની હોવાથી પોતાની જ્ઞાન સંબંધિની (મોનોપોલી) એક હથથુ ઈન્તરાશાહી ટકાવી રાખવા માટે જ તેઓ ભિન્ન-ભિન્ન સ્વરૂપે, સાધારણ ભાવે બોલતાં હોય છે. આ સંબંધે કેટલાક આચાર્યો અયોગ્યને અપવાદે, શ્રી ભદ્રમાહુ સ્વામીજીએ શ્રી સ્થુલભદ્રજીને પાછળના ચાર પૂર્વો માત્ર સૂત્રથી લાણવ્યા હતા અર્થ આપ્યો ન હતો તેમ કહી-સૂત્ર માત્ર અપાય એમ કહે છે. તો વળી કેટલાકો અર્થ અપાય પણ સૂત્ર ન અપાય એમ કહે છે. હકીકતમાં તેઓને વાસ્તવિક સ્વરૂપે તો સૂત્ર-અર્થ સંબંધે ગુરૂ-પરંપરાએ સાચો-સમ્યગ્ બોધ પ્રાપ્ત થયેલ હોતો નથી. પ્રથમ તો શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માએ-પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી ત્રિકલિક જગતમાંના સમસ્ત જડ-ચેતન દ્રવ્યોના પરિણમનને-હૈય-જેય-તેમજ ઉપાદેયભાવે અર્થથી જાણવેલ છે. તેને ગણધરોએ-સૂત્રરૂપે નિબદ્ધ કરેલ, તે ચારે અનુયોગમય સૂત્રોને શ્રી આર્યરક્ષિતાચાર્યે, પૃથક્-અનુયોગ રૂપે કર્યા હતા તે સ્વરૂપે પણ કાળક્રમે સૂત્ર નાશ પામતું જોઈ, શ્રી દેવર્ષિગણી ક્ષમાશ્રમજીજીએ, આગસો પુસ્તકારૂઢ કરેલ છે, તે પહેલા-સાધુઓ આગમ સૂત્રો-મુખપાઠે ધારણ કરતાં હતાં, એટલે કે યોગ્ય શિષ્યને ગુરૂ યોગ્ય વિધિએ સૂત્ર પાઠોની વાચના

આપતા હતાં. કાળક્રમે સૂત્રો મુખ પાઠે રાખવાનો વિધિ સાધુ વર્ગમાંથી લુપ્ત થયો, અને આગમો લખાવવા-કોતરાવવા તેમજ છપાવવા પણ માંડ્યા અને વેચાવા પણ માંડ્યા છે તો-શું આગમ-પુસ્તક, યા આગમ-પાઠ સહિતના પુસ્તકો-વેચાતા આપીને, લેનારને તે વાંચવા-ભણવાની મનાઈ કરવી તે બ્યાજખી છે ? ખરેખર જોઈએ તો આ તો પ્રગટ સ્વરૂપે માયા-મૃષાવાદ જ સમજાય છે, જો કે અત્રે કેટલાક માયાવી પાખંડીઓ-એમ કહેતા ફરે છે કે, આ રીતે આગમ-સૂત્રોને બળરૂ ખનાવવા તે અનુચિત કર્તવ્ય છે, તેમ છતાં તેઓ પણ એક યા બીજી રીતે તેમજ કરતા હોય છે, એટલે તેઓનું તેમ કહેવાપણું તે પણ માયા-મૃષાવાદ જ છે, તેમજ વળી આજે તો પેસા-ઉધરાવવા માટે આગમસૂત્રો વાંચવાનો ધધો-તો ધમધોકાર ચાલી રહ્યો છે, આ જોતાં પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ એ .જે અયોગ્યને આગમ સૂત્ર પાઠ ન ભણાવવા સંબંધી જ વાત નિશીય સૂત્રની સાક્ષીએ કહી છે, તે સંબંધી જણાવવાનું કે હકીકતમાં તો આજે નિષેધ સૂત્રમાં કહેલી સર્વવાતોનો, સૂત્રના જણકારો દ્વારા જ, નિષેધ થઈ રહ્યો છે, કેમકે આજે તો તેઓ દ્વારા, નિશીય સૂત્રમાં જણાવેલ અપવાદ માર્ગને જ મુખ્યમાર્ગ તરીકે સ્વીકાર કરવામાં આવી રહ્યો છે, તો પછી પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું તો રહે છે જ ક્યાં ? ખરેખર તો આવી વિષમ પરિસ્થિતિનું મૂળ જોઈએ તો, પાખંડીઓના પાખંડોને પોષનારા અજ્ઞાની-લોભી-વિષય-કષાયનાં લાલચુ આત્માઓની માયા જળને ભેદવા માટે શ્રાવકો તેમજ સાધુઓ માટે જરૂરી એવું શાસ્ત્રાર્થનું અજ્ઞાન જ જવાબદાર છે. એમ સ્પષ્ટ સમજાય છે. આથી આત્માર્થી-આત્માએ, આત્માર્થ સાધક બોધ વડે, પ્રથમ જ્ઞ-પરિજ્ઞાએ શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ ગુણને પ્રાપ્ત કરીને, એટલે આત્માર્થ સાધક મોક્ષ માર્ગ-પ્રતિ શ્રી જનવચનમાં નિર્શંકતા પ્રાપ્ત કરીને શમ-સંવેગ-નિર્વેદ-અનુકંપા અને આસ્તિક્ય (ભાવે) લક્ષણ વડે, પચ્ચક્ષ્ણાણુ-પરિજ્ઞાએ નીચે જણાવ્યા મુજબ આત્મ શુદ્ધિ કરવી જોઈએ.

(૧) સૌ-પ્રથમ પદ્ સ્થાનમાં આસ્તિક્યતાની પ્રાપ્તિ અર્થે જ્ઞાનાચારનું અષ્ટવિધ આચાર વડે આરાધન કરવું જોઈએ.

(૨) પ્રાપ્ત આસ્તિક્ય ભાવથી પોતાના આત્મામાં ભાવ-અનુકંપા પ્રગટાવવા અષ્ટવિધ-દર્શનાચારનું સેવન કરવું જોઈએ.

(૩) પ્રાપ્ત ભાવઅનુકંપા વડે, નિર્વેદ ભાવ પ્રગટાવવા (વિષય-ત્રૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરવા) અષ્ટવિધ ચારિત્રાચારનું સેવન કરવું જોઈએ.

(૪) પ્રાપ્ત નિર્વેદ લાવથી—આત્માર્થે—આત્મામાં સ વેગલાવ (મોક્ષાભિલાષ) ઉત્પન્ન કરવા બાહ્ય-અભ્યંતર બંને પ્રકારના તપાચારમાં પ્રવૃત્ત રહેવું જોઈએ.

(૫) સંવેગ પૂર્વકની તપાચારની પ્રવૃત્તિમાં પણ નિષ્કામ-પણે સમલાવ (ઉત્તમ ક્ષમા) ધારણ કરવા રૂપ, શુદ્ધ-ઉપયોગમાં વીર્ય પ્રવર્તાવવું—તે, પરમ આત્મશુદ્ધિનો હેતુ છે એમ જાણવું.

હવે જણાવ્યા મુજબ પાંચ લક્ષણ યુક્ત નિશ્ચય—સાપેક્ષ અથવા વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ ગુણે કરી, સાર્થક-સાધનદ્વારે પંચાચારનું પાલન કરતો આત્મા, અનુક્રમે જ્ઞાન-દર્શન—ચારિત્રાદિ પોતાના સમસ્ત આત્મિકગુણોને કર્મના બંધનથી છોડાવી—શાશ્વત સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. આવા ઉત્તમોત્તમ આત્માર્થે અવિસંવાદી શાસ્ત્ર-સિદ્ધાંતને અવગણીને, પાખંડી સાધુઓ, તો પોતાના અહમ્ અને સમત્વને પોષવા, સૌ પ્રથમ જ્ઞાનાચાર સંબંધી અનેક વિકલ્પો ઉભા કરી પોતા પ્રત્યે અનુરાગી થયેલા સાધુઓને (શિષ્યો) તેમજ આવકોને, એવા તો દષ્ટિરાગી (તેમનામાંજ સર્વજ્ઞતા ભેતા) કરી દે છે કે, તેઓ સર્વજ્ઞ ભગવંતના શાસ્ત્ર વચનોને છોડીને, કેવળ તે પાખંડીગુરૂના વચનને જ અનુસરવામાં પોતાનું હિત—કલ્યાણ ભેતા હોય છે.

આ સંબંધે વળી કેટલાકો તો પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરૂના ઉપકારને, પરીક્ષા જીનેશ્વરના ઉપકારથી પણ વિશેષ જાણવો જોઈએ એમ કહે છે, પરંતુ કુચુક્તિમાં ફસાયેલા તેઓને, પોતાના ગુરૂ-આજે પ્રત્યક્ષ નહિ હોવા છતાં પણ, દષ્ટિરાગમાં અંધ બનેલા તેઓ, પોતાના ગુરૂને પ્રત્યક્ષ સમજીને, શ્રી જીનવચનનો અનાદર કરે છે. આવા તત્ત્વ-મૂઠ દષ્ટિ રાગીઓમાં પ્રથમ તો પોતામાં—પોતાપણાનું કોઈ-જ્ઞાન-જ્ઞાનજ હોતું નથી. તો પછી આવા અધુન ધર્માંધ આત્માઓ—આત્મશુદ્ધિ કેવી રીતે કરી શકે? અર્થાત્ કરી શકતા નથી, કેમકે આત્મશુદ્ધિ તો પ્રત્યેક આત્માએ, પોતે પોતાના શુદ્ધ ક્ષાયોપશમિક આત્મજ્ઞાનથી કરવાની હોય છે. અન્યથા અન્ય કોઈ પણ નિષિષ્ટ-ગુણવાન્ આત્મા પણ અન્ય કોઈપણ આત્માની શુદ્ધિનો કર્તા બની શકતો નથી.

(૧૫)

ત્યજિય અસજ્જાઈ ગુરૂચારના, લેઈ યોગ ગુણવંત;

જે અનુયોગ ત્રિવિધ સાચો લહે, કરે તે કર્મનો અંત.

સમકિત સૂધૂરે તેહને જાણીયે ॥૧૩૨॥

ભાવાર્થ :-વળી પણ પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જી શાસ્ત્રાનુસારે જણાવે છે કે સાધુઓએ શાસ્ત્રમાં જણાવ્યા મુજબ, ક્ષેત્ર-કાળ અને દ્રવ્ય સંબંધી અસ્વાધ્યાયનો અવસર ટાળીને શુદ્ધ પાસે ત્રણ પ્રકારે સૂત્રનો અનુયોગ કરવો જોઈએ. આવી રીતે સૂત્રાર્થનું અહણ કરનાર આત્મા તે થકી કર્મ-ક્ષય-કરી મોક્ષપદ-પ્રાપ્ત કરી શકે છે. અસ્વાધ્યાયનો-અવસર ગીતાર્થ-ગુરુભગવંત પાસેથી-સમજી લેવો. હવે પૂર્વે જણાવેલ ઉદ્દેશ-સમુદ્દેશ-અનુજ્ઞા રૂપ, શાસ્ત્રાર્થને પ્રાપ્ત કરવા સંબંધી ત્રણ અનુયોગનું સ્વરૂપ સૂત્રાનુસારે-પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જી પોતે જણાવે છે, આ ક્રમ પણ માત્ર સાધુઓને જ લાગુ પડે છે. એમ કેટલાકો માને છે. કેમકે તેઓ શ્રાવકોને સૂત્ર લાણવા-સાંભળવા-વાંચવાની મનાઇ છે એમ સિદ્ધ કરવા માંગતા હોય છે. જો કે શાસ્ત્રમાં તો સૂત્ર-અર્થનું કથંચિત્ સિન્ના-સિન્ન પણું જણાવ્યું છે. પરંતુ અર્થ શૂન્ય સૂત્ર તેમજ સૂત્ર રહિત અર્થ જ્યારે એક બીજાથી વિરૂદ્ધ થઇ જાય છે ત્યારે અને અનર્થ-કારી બને છે. તે માટે સ્યાદ્રવાદ દર્શિએ સૂત્ર-અર્થ ઉભયમાં અવિરૂદ્ધતા આણવાથી આત્માર્થ સંધાય છે એમ જણવું. અન્યથા મતિ-કલ્પન ભાવે વિરાધકતા પ્રાપ્ત થશે.

(૧૬)

સૂત્ર અરથ પહેલો બીજો કહ્યો, નિજનુત્તિએ રે મીસ;

નિરવશેષ ત્રીજો અંગ પાંચમે, એમ કહે તું જગદીશ.

સમકિત સૂઝું રે તેહને જાણીએ ॥૧૩૩॥

ભાવાર્થ :- (૧) પ્રથમ સૂત્ર પણ સામાન્ય અર્થ સહિત જ આપવું તે.

(૨) તે પછી તે સૂત્રાર્થને, અન્ય વિરોધી સૂત્રાર્થથી અવિરોધી જણાવવા પંચાંગી માહેથી નય વિશેષથી અર્થ સમજાવવો તે.

(૩) નિરવશેષ બોધ કરાવવો તે-એટલે સૂત્ર-અર્થમાં તદુભયથી અવિરૂદ્ધતા આણવી, તેમાં વ્યવહારથી તદુભયતામાં પરંપરા ચોજવી, અને નિદ્રેયથી તદુભયતામાં વિપય-કપાય ભાવને ટાળવા રૂપ અનુભવની યોજના કરવી તે, આ ત્રિવિધ પ્રકારે સૂત્રાર્થનો બોધ પ્રાપ્ત કરેલો છે જેણે એવો આત્મા, અન્ય આત્માને નિઃશંક ભાવે આત્માર્થ સાધકતાનો યથાર્થ માર્ગ બતાવી શકે છે. અન્યથા વ્યાખ્યાનના બદલે વખાણ એટલે પરસ્પર પ્રશંસાઓ કરવી તે, તેમજ પ્રતિપક્ષી ભાવ કેવળ વિરોધ પ્રગટ કરવારૂપ પ્રવચનો જ સાંભળવા મળશે.

(૧૭)

સૂત્ર નિબળુતિ રે બેઉ બેદે કહે, ત્રીભું અનુયોગ દ્વાર;
કૂડા કપટી રે જે માને નહિ, તેહને કવણુ આધાર.
સમકિત સૂધૂં રે તેહને જાણીયે ॥૧૩૪॥

(૧૮)

બજ્ર તે સૂત્રે રે અર્થ નિકાચિયા, નિબળુતિએ અપાર;
ઉપધિમાં ન ગણુગણાદિકે કિહાં લહે, તે વિણું માર્ગ વિચાર.
સમકિત સૂધૂં રે તેહને જાણીયે ॥૧૩૫॥

ભાવાર્થ :-શ્રી તત્ત્વાર્થે સૂત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે-

“પ્રમાણનયૈરધિગમઃ” અર્થાત્ જગત માહેલા સપ્રસ્ત-ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવાત્મક તત્ત્વોને યથાર્થ અતિરૂઢ સ્વરૂપે ઝોળખવા માટે સૂત્ર રિત્યત પ્રથમ-પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી પ્રરૂપિત, ત્રિભંગાત્મક પ્રમાણુ વચનના પ્રત્યેક ભંગ વચનને, સ્વાત્ થકી જાણીને, તેને વિશેષ સ્વરૂપથી જાણવા-જાણાવવા માટે નય-નિર્લેપની યોજના કરવી જરૂરી છે, આ માટે કહ્યું છે કે,

ત્રિકાલ ત્રિલોક ત્રિજ્ઞતિ ત્રિસંધ્ય, ત્રિવર્ગ ત્રિદેવ ત્રિરત્નાદિ માર્ગૃ;
યદુક્તા ત્રિપદેવ વિશ્વાનિ વત્રે, સપ્તકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેન્દ્રઃ ॥૧॥
યદાજ્ઞા ત્રિપદેવ માન્યા તતોઽસો, તદસ્યેવ નો વસ્તુ યન્નાધિતપ્ષ્ટો;
અતો જુમહે વસ્તુ યત્તદ્ધદીયં, સપ્તકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેન્દ્રઃ ॥૨॥

અર્થ :- ઉપર જણાવેલ ત્રિવિધ બોધજ્ઞાન વિના પ્રમાણુ-નયગર્ભિત સૂત્રના કેવળ શબ્દાર્થ માત્રનું જ્ઞાન પણ ઉઠાનું અંધારામાં દોડવા જેવું અનર્થકારી થાય છે, આ માટે કહ્યું છે કે :-

અપરિચ્છિય સુય નિહસસ્ત, કેવલમમિન્ન સુત્ત ચારિસ્સ;
સઘ્ઘુજ્જમેણ વિ કયં, અન્નાણ તવે વહું પહર્હ.

અર્થ :-આજે તો, સૂત્ર-અર્થ અને નિર્ચુકિત સહ તેના મર્મને વિશેષાર્થથી જાણાવનાર સુગુરૂના યોગની દુર્લભતા પૂર્વે પ. પૂ. શ્રી આનંદધનજીના વચનથી જાણાવી છે, ખરેખર તો કુચુરઝોએ સૂત્ર વાંચના-જાણવાની મોનાપોલી પોતાની પાસે રાખેલી, તેથી, આજે સૂત્રાર્થ તો દૂર રહ્યો પણ એકલા સૂત્રને પણ શુદ્ધ પછે એટલે શુદ્ધ ઉચ્ચાર

કરીને પણ વાંચનાર આચાર્ય પણ શોધના જતાં, જડે તેમ નથી, ઉપરની હંકીકત જણાવીને, હવે પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ.જીએ ઉપરની કહેલી (૧૭)મી તથા (૧૮)મી ગાથાનો અર્થ જણાવીએ છીએ.

શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રને વિષે, ત્રીજા અનુયોગ દ્વારમાં સૂત્રને અનુકૂળ અર્થ કહેવો, તે અનુગમ, બે પ્રકારનો જણાવ્યો છે. (૧) સૂત્રાનુગમ (૨) નિર્યુક્તિ અનુગમ, આથી સ્પષ્ટ સમજવું જરૂરી છે કે, સૂત્રાર્થને, વિસ્તારથી યથાર્થ (યુક્તિ યુક્ત) અવિરૂદ્ધ ભાવે, જણાવનાર નિર્યુક્તિ આદિ અથૈને પ્રમાણ માની તેનો પણ શુદ્ધ પ્રકરણે આશ્રય કરવો જોઈએ, અન્યથા જોયો સૂત્રોના પોત-પોતાને મન ફાવતાં અર્થો કરી પરંપરા તોડી, કપટ ભાવે, સાધુપણુ યા શ્રાવકપણુ પાળના પ્રયત્નો કરે છે તેઓને, વ્યવહાર ધર્મ સંબંધે પણ “ત્રણ સાંધતાં-તેર તુટે”ની સ્થિતિમાં મૂકાવું પડે છે.

નિર્યુક્તિ, ચૂર્ણિ, ટીકા, ભાષ્યાદિ ગ્રંથોમાં પૂર્વાચાર્યોએ શ્રી વીર ભગવાનની વાણીને વફાદાર રહીને જે જે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ-તેમજ ભવ-આદિ સાપેક્ષ-વિસ્તારાર્થ જણાવ્યો છે, તેને ભણવા-ગણવાથી તેમજ પરંપરાને અનુસરવાથી જ આજે શ્રી જૈન શાસન જયવંતુ વર્તે છે, અન્યથા મતિ કલ્પિત વિચાર-વાણી વર્તન કરવા થકી તો, ઉદ્ધટા શાસનનો ઉડાહ થાય છે, અને તેથી તો અન્ય બાળજીવો ઉદ્ધટા શ્રી જૈન શાસનથી વેગળા રહેવાનું પસંદ કરતા હોય છે. આતું પાપ કોઈ પણ આત્માથી આત્મા તો કેમ કરી શકે નહિ.

(૧૬)

જે નિર્યુક્તિ ગદ્ય કુમતિ કહે, સૂત્ર ગયાં નહિ કેમ ?

જેહ વાચનાએ આંધું તે સવે, માને તો હોવે એમ.

સમકિત સૂઝૂરે તેહને જણીએ ॥૧૩૬॥

ભાવાર્થ :-આજે કેટલાક નિર્યુક્તિ-ટીકા-પ્રમુખ ગ્રંથોને પ્રમાણ માનવાની ના પાડે છે, તેઓ વળી કાલે તેમને ન ગમતા સૂત્રોને તેમજ પાઠોને પણ સ્વીકારવાની ના પાડવાનાં જ છે કેમકે તેના આપમતિ-અહંકારી પાખંડીઓ તો સૂત્ર-અર્થ અને તદુભય એટલે વ્યવહારથી પરંપરા, તે-તમામને અવગણીને કેવળ સ્વઅંદાચારીપણે કષ્ટ-ક્રિયાઓ કરી-કરાવીને-અજ્ઞાની-સંસારાભિલાષી લોભી તેમજ લાલચુ આત્માઓને પોતા પ્રતિ આકર્ષીને, પોતાની ગાથા જાળમાં ફસાવતાં હોય છે, જ્યારે ઉત્તમ

સંવિજ્ઞ-પાક્ષિક ગીતાર્થ-ગુરુભગવંત તો-સૌ પ્રથમ અન્ય આત્માને આત્મજ્ઞાન (પદ્ધત્થાનનું સ્વરૂપ સમજવી) આપી-સમયગૂ-દષ્ટિ બનાવીને, આત્માર્થ સાધકતા બાણી જરૂરી સૂત્રજ્ઞાન-અર્થજ્ઞાન-તેમજ તે બંને સંબંધે-તદુભયતા રૂપે પરંપરાનો પણ અનિરૂદ્ધ બોધ આપી વિશેષતઃ પોતાના આત્માનુભવના બળે-ઉત્તરોત્તર ભોક્ષ-માર્ગની સાધના કરવાની પ્રેરણા આપતા હોય છે. જ્યારે પાપ ઢી સાધુઓ તો કેવળ પોત-પોતાની જ આજ્ઞાએ (નિશ્રાએ) સમસ્ત-પ્રવર્તન કરવાનું જણાવતાં રહી પોતાનો મતલબ જ સાધના હોય છે.

(૨૦)

આંધા આગળ દરપણુ દાખવો, બહેરા આગળ ગીત;

મૂરખ આગે રે કહેવું યુક્તિનું, એ સવિ એક જ રીત.

સમકિત સૂધૂં રે તેહને બાણીએ ॥૧૩૭॥

ભાવાર્થ:-જે આત્માઓ ભવાભિનંદીપણના અગીયાર દૂષણે-દૂષિત છે તેવા આત્માઓ પાસે આત્મ શુદ્ધિના ઉપાયની વાતો કરવી તે આંધળાને દર્પણ દેખાડવા સમાન, તેમજ બહેરા આગળ ગીતા-ગાવા જેવું (વૃથા) કાર્ય બાણુવું.

(૨૧)

મારગ અરથી રે પણ જે જીવ છે, ભદ્રક અતિહિ વિનીત;

તેહને એ હિત શિખ સોહામણી, જે સુનય અધીત.

સમકિત સૂધૂં રે તેહને બાણીએ ॥૧૩૮॥

ભાવાર્થ:-જેને સુનય દષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ છે, એટલે કે જે એકાંત હઠવાદમાં-શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માની આજ્ઞાનું વિરોધક પણું સમજે છે. અને સ્યાદવાદ શૈલીએ ધર્મ-પુરૂષાર્થ તેમજ ભોક્ષ-પુરૂષાર્થ પ્રતિ યથાશક્તિ જ્ઞાનક્રિયાએ પ્રવર્તન કરવાથી આત્મ શુદ્ધિ-પ્રાપ્ત થાય છે એવું બાણીને, ભદ્રક પરિણામે જ્ઞાન-ક્રિયાનો વિનય કરે છે. અર્થાત્ આરાધના કરે છે. તે આત્માને-સમસ્ત શાસ્ત્ર વચનો-હિત-શિખામણુ રૂપે અમૃત સમાન મીઠાં લાગે છે.

(૨૨)

પ્રવચન સાળે રે એમ ભાખિયા, વિગતે અર્થ વિચાર;

ગુજ આગમની રે ગ્રહિય પરંપરા, લહિએ જગ જયકાર.

સમકિત સૂધૂં રે તેહને બાણીએ ॥૧૩૯॥

ભાવાર્થ:-અત્રે શ્રી. ય. ઉ. જ પણુ સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે, મેં-જે પૂર્વે-જે-જે વાતો કહી છે તે, સૂત્ર-યાને આગમ પાઠોને, પરંપરાએ અનુસરીને (વિધિપૂર્વક જાણીને) શાસ્ત્ર પાઠોની સાક્ષીએ કહી છે. પરંતુ મેં મારી મતિ કલ્પનાએ કાંઇજ કહ્યું નથી. આ રીતે જે આત્માઓ, સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી-તીર્થંકર પરમાત્મા શ્રી મહાવીર સ્વામીજીના-હૃદયદેશનો, આગમ-સૂત્રાર્થથી તેમજ પરંપરાથી અવિરૂદ્ધ યોધ પ્રાપ્ત કરી આત્માર્થ-સાધકતા જાણી પોતાના અનુભવ-પ્રમાણે કરી આદર કરશે, તે આત્મા સમસ્ત જગતમાં પોતાનો જય જયકાર પ્રસાવનારો થશે એમ જાણવું (૧) મુજબ વાંચકને સમજાયું હશે કે, શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માની વાણીથી (સૂત્ર-અર્થથી) અન્ય આત્માઓને વંચિત રાખવા, તેમજ પોતે પણુ વંચિત-અનભિજ્ઞ રહેવું, એ ઉત્તમ સાધુનું કર્તવ્ય હોઈ શકે નહિ. કેમકે તેથી શાસનની સમ્યગ્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર રૂપ સમૃદ્ધિનો નાશ થાય છે.

(૨૩)

ગુણુ તુજ સધલા રે પ્રભુ કોણુ ગણી શકે, આણુ ગુણુલવ એક;
એમ મેં થુણુતાં રે સમકિત દહ કર્યું, રાખી આગમ ટેક.

સમકિત સૂધૂં રે તેહને જાણીએ ॥૧૪૦॥

(૨૪)

આણુ તાહરી રે જો મેં શિર ધરી, તો શું કુમતિનું જોર ?
તિહાં નવિ પ્રસરે રે બલ વિષધર તણું, કિંગારે જહાં મોર.

સમકિત સૂધૂં રે તેહને જાણીએ ॥૧૪૧॥

ભાવાર્થ :-શ્રી જીનાગમને વિષે જાણાવ્યું છે કે જે આત્માઓએ-ચારે આત્મ-ગુણુધાતિ કર્મોનો ક્ષય કરી, સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શીપણું પ્રાપ્ત કરીને સમસ્ત જગતે દ્રવ્યોને, તેના ત્રિકાલિક સમસ્ત પદાર્થો સહિતને-પ્રત્યક્ષપણે (હસ્તામલકવત) જોયા છે અને જાણ્યાં છે તેવા કેવળી પરમાત્માઓએ આ જ દ્રવ્યાત્મક-સમસ્ત જગતને, કથંચિત્-ઉત્પાદક, કથંચિત્-વ્યય તેમજ કથંચિત્ ધ્રુવ સ્વરૂપ વાણું જાણાવ્યું છે, તેમાં અનંતા જીવ તેમજ અજીવ દ્રવ્યોના અનંત-પરિણામોને સામાન્ય સ્વરૂપે તેમજ વિશેષ સ્વરૂપે બિન્ના-બિન્ન સ્વરૂપે તેમજ તેઓના શુદ્ધ પરિણામને તેમજ અશુદ્ધ પરિણામને, બંનેને, તેના બિન્ના-બિન્ન હેતુઓ સહિત, બિન્ના-બિન્ન સ્વરૂપે જે સ્વતઃ તેમજ પરતઃ પરિણામી પણું પ્રવર્તે છે તેને યથાર્થ અવિરૂદ્ધ બાવે

જણાવેલ છે. તેમાં જીવ દ્રવ્ય સંબંધે જણાવ્યું છે કે જે-જે જીવો-કર્મબંધના હેતુઓમાં પરિણામ પામી-કર્મબંધ કરતા રહે છે. તેઓ ચારે ગતિમાં (નારકી-તિર્થંચ અને મતુલ્ય-દેવગતિ) ભટક્યા કરે છે. અને બીજા જે જીવો કર્મબંધના કારણોથી અળગા થઈ સર્વ કર્મનો ક્ષય કરે છે, તેઓ પોતાના અનંતા-અનંત આત્મિક ગુણોને અક્ષય ભાવે પ્રાપ્ત કરી-સાદિ-અનંતમે ભાગે સિદ્ધગતિમાં અવ્યાપાધપણે પોતાના અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણોમાં ક્ષાયિક ભાવે નિરંતર સહજ કર્તૃત્વ પણે પરિણામ પામ્યા કરે છે. શ્રી કેવળી પરમાત્માઓએ ઉપર જણાવેલ આત્મતત્ત્વના સિદ્ધ સ્વરૂપમાં નિઃશંક બોધવાનું એવો આત્મા શ્રી સિદ્ધપદ પામવાનો અર્થ બનીને કેવળી પરમાત્માએ-બતાવેલા મોક્ષ-માર્ગ પ્રતિ-અનન્ય શ્રદ્ધાએ, અવિચક્ષિત ભાવે, પ્રવર્તન કરવાનાં હોય છે, એમ જણાવ્યું છે અન્યથા જે આત્માને કેવળી-પરમાત્માના વચનમાં શ્રદ્ધા-પ્રાપ્ત થઈ નથી તેઓ આપ ગતિએ-અવળી પ્રવૃત્તિએ સંસારમાં ભટક્યા કરે છે.

જે આત્માઓએ, કેવળી પરમાત્માએ પ્રકાશેષ તત્ત્વોને યથાર્થ સ્વરૂપે જણાવ્યા છે, અને તેમાં કેવળી પરમાત્માએ બતાવેલાં-હેય-ઉપદિય સ્વરૂપમાં વિધિ પૂર્વક-વિધિ નિષેધ સ્વરૂપે પ્રવર્તન કરવા વડે, પોતાના શુદ્ધ આત્મિક ગુણોનો (ક્ષેયોપ-શમિક ભાવે) અનુભવ પ્રાપ્ત કરેલો છે તેવા આત્માઓ કદાપિ-કુતર્કવાદીઓની માયાભળમાં ફસાતા નથી કેમકે જ્યાં મોર-કેકારવ કરતો હોય, ત્યાં જવાની, સર્પ (વિષધર) હિંમત પણ કરતો નથી.

(૨૫)

પવિત્ર કરી જે જીહ્વા તુજ ગુણે, શિર ધરીએ તુજ આણ;

દિલથી કદીએ રે પ્રભુ ન વિસારીએ, લહીએ સુજશ કલ્યાણ.

સમકિત સૂધૂરે તેહને જાણીયે ॥૧૪૨॥

ભાવાર્થ:-શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માના ચૌત્રિશ અતિશય યુક્ત તેમજ પાંત્રીશ પ્રકારની વાણી યુક્ત પરમ પરમાત્મ સ્વરૂપને, મન-વચન-અને કાયાએ કરી અવલંબીને જે આત્માઓ પોતાના આત્મભાવમાં તેનું અનન્ય ભાવે શરણું લે છે અર્થાત્ તેને આજ્ઞારૂપે અનુસરે છે તે આત્માઓએ આલોક પરલોકમાં યશ-કલ્યાણને પ્રાપ્ત કરી, પૂર્વે મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કર્યું છે, વર્તમાનમાં કરે છે અને ભવિષ્યમાં યમ મોક્ષ પદ પ્રાપ્ત કરશે, આ નિર્વિવાદ સત્ય સ્વરૂપમાં; જેઓએ નિઃશંકતા પ્રાપ્ત કરી છે, તેઓને સાચા સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માઓ જાણવા.

॥ કૃષ્ણ ॥

(૧)

વર્તમાન શાસનનો સ્વામી, ચામીકર સમ દેહોણ,
વીર જીનેશ્વર મેં એમ થુણિઓ, મન ધરી ધર્મ સનેહોણ;
એહ સ્તવન જે ભણુશે—ગણુશે, તસ ધર મંગલમાલાણ,
સમાકત ભાણુ હોશે ઘટ તેહને, પરગટ ઝાક ઝમાલાણ. ॥૧૪૩॥

ભાવાર્થ : આ હું ડા અવસર્પિણીના આજના પાંચમા આરામાં છેલ્લા ચોવીસમા તીર્થ કર પરમાત્મા શ્રી મહાવીર સ્વામીજી જેમનું સાત હાથનું શરીર હતું અને જેમનો ઢહ સુવર્ણ સરખો હતો તેમનું શાસન ચાલે છે, એટલે તમામ સાધુ—સાધ્વી—શ્રાવક અને શ્રાવિકા, એ ચતુર્વિધ શ્રી સંધ, શ્રી મહાવીર સ્વામીજીની આજ્ઞાએ—એક પુરુષાર્થ તેમજ ધર્મ પુરુષાર્થમાં પોતાનું ક્ષાયોપશમિક આત્મ વીર્ય ફેરવીને, આત્મારાધન કરી રહેલા છે. તેમની આજ્ઞાને અનુસરીને મેં એટલે આ સ્તવનના કર્તા શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીએ પણ ધર્માર્થે આ સ્તવન વડે શ્રી મહાવીર પરમાત્માની સ્તુતિ કરી છે અને જણાવ્યું છે કે જે કોઈ આત્મા આ સ્તવનને ભણુશે—ગણુશે એટલે આ સ્તવનમાં જણાવેલા ભાવોને શ્રદ્ધાએ, અનુસરશે તેને અનેક પ્રકારના મગળ (કલ્યાણની)ની પ્રાપ્તિ થશે તેમજ તેના આત્મામાંથી મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ દૂર થતાં તેનામાં સમ્યક્ત્વ રૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ ઝળહળશે, તેથી સઘણું સુધું થાશે.

(૨)

અરથ એહના છે અતિ સૂક્ષ્મ, તે ધારો ગુરૂ પાસેજી,
ગુરૂની સેવા કરતાં લહીએ, અનુભવ નિત્ય અભ્યાસેજી;
જે બહુ શ્રુત ગુરૂ ગીતારથ, આગમના અનુસારીજી,
તેહને પૂછી સંશય ટાળો, એ હિત શિખ છે સારીજી. ॥૧૪૪॥

ભાવાર્થ :—શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માએ, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી પ્રદેવ તત્ત્વ અર્થને સંપૂર્ણ ભાવે તો, શ્રી ગણુધર પરમાત્માએ પણ સમજી શકતા નથી, તેમજ શ્રી ગણુધર પરમાત્માએ રંગેલ દ્રાદશાંગીના ધારક મહાપુરૂષો પણ આજે અજ્ઞે નથી. એટલું જ નહિ પરંતુ આજે ખંડિત આગમ શ્રુતના પારગામી એવા સંનિજ્ઞ—પાક્ષિક—ગીતાર્થ—ગુરૂ મગના પણ ખૂબ જ સુરેકે છે. તેમ છતાં પરમાત્માએ પ્રકાશેલ આત્માર્થ સાધક—

ભાવોને યથાર્થ—અવિરૂદ્ધ ભાવે સમજવા માટે ઉપર જણાવ્યા મુજબના મંજીવિપાક્ષિક ગીતાર્થ—ગુરુનો યોગ સાધવો જરૂરી છે કેમકે સંવિજ્ઞ—પાક્ષિક ગીતાર્થનો યોગ—પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય—આત્માર્થ સાધના પ્રતિ ઉત્પન્ન થતા સંદેહો ટાળવાનું (સૂક્ષ્મ અર્થ બોધ પ્રાપ્ત થવો) મુશ્કેલ છે.

(૩)

ઈંદ્રલપુરમાં રહિય ચોમાસું, ધર્મ ધ્યાન સુખ પાયાળ,
સંવત સત્તર તેત્રીશાવરસે, વિજય દશમી મન ભાયાળ;
શ્રી વિજય પ્રભ સૂરિ સવાયા, વિજય રતન યુવરાયાળ,
તસ રાજે ભવિજન હિતકાળે, એમ મેં જીન ગુણ ગાયાળ. ॥૧૪૫॥

ભાવાર્થ :—અમદાવાદ શહેરની બાબુમાં ઈંદ્રલપુર નામનું એક પડ હતું ત્યાં સંવત ૧૭૩૩ની સાલના ચોમાસામાં—આસો સુદ ૧૦ને દિવસે પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જીએ આ સ્તવનની રચના સવ્ય આત્માઓના હિતાર્થે કરી છે, તે વખતે શ્રી વિજય પ્રભસૂરિ આચાર્ય તેમ જ તેમના યુવરાજ સમાન શ્રી વિજયરત્નસૂરિ વિચરતાં હતાં તેમ તેઓએ જણાવ્યું છે.

(૪)

શ્રી કલ્યાણ વિજય વરવાચક, તપગચ્છ ગયલ દિણિંદાળ,
તાંસ શિષ્ય શ્રી લાલ વિજય બુધ, ભવિજન કૈરવ ચંદાળ;
તાંસ શિષ્ય શ્રી જિત વિજય બુધ, શ્રી નય વિજય મુણીંદાળ,
વાચક જશ વિજયે તસ શિષ્યે, થુણીયા વીર જિણિંદાળ. ॥૧૪૬॥

ભાવાર્થ :—આ ગાથામાં પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જી પોતાની ગુરૂ પરંપરા જણાવે છે. તપ—ગચ્છ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન શ્રી કલ્યાણ વિજય વાચક થયા છે. તેમના શિષ્ય લાલ વિજયજી થયા, તેઓ ચંદ્રનિકાશી કમળરૂપી, સવ્ય જીવોને, ચંદ્રમા સરખા થયા છે, તેમના એ શિષ્યો, એક પંડિત જિત વિજયજી અને બીજા પંડિત નય વિજયજી હતાં તે શ્રી નય વિજયજીના શિષ્ય—વાચક ન્યાય વિશારદ—ન્યાયાચાર્ય શ્રી યશોવિજયજીએ આ શ્રી મહાવીર સ્વામીજીના (૧૫૦) ગાથાના સ્તવનની રચના કરેલી છે.

(૫)

દોસી મૂલા સુત સુવિવેકી, દોસી મેધા હેતેજ,
એહ સ્તવન મેં કીધું સુંદર, શ્રુત અક્ષર સંકેતેજ;
એ જિનગુણ સુરતરનો પરિમલ, અનુભવ તો તે લેશેજ,
ભમર પરે જે અરથી હોઈને, ગુરૂ આણા શિર વહેશેજ. ॥૧૪૭॥

ભાવાર્થ :—દોસી અટકવાળા મૂલાજીના સુવિવેકી પુત્ર મેધાજીના તત્ત્વ બોધાર્થી પણાને સંતોષવા માટે આ સ્તવનની રચના પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જીએ સૂત્ર સિદ્ધાંતને અનુસારે કરી છે, તે માટે જે કોઈ આત્મા—આત્માર્થી થઈને ગુરૂમુખે—આ સ્તવનનો અર્થ (પરિમલ) ધારણ કરશે તે આત્મા પરમાર્થને પ્રાપ્ત કરી પરમપદને પ્રાપ્ત કરવાવાળો થશે.

આ દોહસો (૧૫૦) ગાથાના સ્તવનનો—સૂત્ર સાક્ષીએ શ્રી જ્ઞાનવિમળ સૂરિ રચિત ટાપા પરથી વિસ્તારથી પ્રથમ બાલાવળોધ અર્થ ત્રિકમ સંવત ૧૮૪૬માં વસંત પંચમીને પુષ્પવારે શ્રી પદ્મ વિજયજીએ કર્યો છે. જેની સહાયતાએ, તેમજ ખીજ પણ પ્રકાશનોના વાંચનની સહાયતા લઈને અમો પ કિત શાંતિલાલ દેશવલાલે અમારા કથોપશમ મુજબ સૂત્ર—સિદ્ધાંતને અનુસરી અવિરોધી ભાવે આ સંક્ષિપ્ત ભાવાર્થ કરેલ છે. વિદ્વાનોએ ભૂલચૂક સુધારી આત્માર્થ—સાધક સમ્યગ્ અર્થ અવધારવો એક અવ્યર્થ ના.

ઢાળ છઠ્ઠી સમાપ્ત

જો હવેઈ અસંમૂહો, ચેદા સદિદ્ધિ સન્ન ભાવેપુ;
સો સ્વલ્લ અમૂહદિદ્ધિ, સમ્માદિદ્ધિ મુળેયવ્વો.

અર્થ : જે આત્માએ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ ભાગેલા—સૂત્ર—અર્થમાં નિશ્ચિંતા પ્રાપ્ત કરી છે, અર્થાત્ જે આત્મા—જડ—ચેતન દ્રવ્યના—શુભ—પર્યાયમાં—ચતુર્થ ગતિવાળો છે, તે આત્મા ખરેખર અમૂહદષ્ટિવાળો હોઈ—સમ્યગ્દષ્ટિવાળો છે.

પૂર્વે અનેક મહાપુરુષોએ પ-પૂ-શ્રી-ચ-ઉ-જીને અનેક સ્વરૂપે લખ્ય અંજલીઓ આપેલી છે તે અનુસારે અમોએ પણ તેમને પરમ-પૂજ્ય-પ્રાતઃ સ્મરણીય-અધ્યાત્મ યોગીરાજ શ્રી આનંદધનજીનો યોગ (સયોગ) પ્રાપ્ત કરીને પરમ પૂજ્ય શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીએ પોતાની ગુણુ-આહક દષ્ટિએ શ્રી આનંદધનજીના અધ્યાત્મ યોગની જ (અષ્ટપદીએ) પ્રશંસા કરી છે, તે તેઓ-શ્રીએ ગુણુ-આહક દષ્ટિએ-ગુણુ પ્રાપક્તાએ પ્રાપ્ત અધ્યાત્મ દૃષ્ટિથી હર્ષિત થઈ કરેલી હોઈ, તે તેમના પોતાના અવિસંવાદી શાસ્ત્રજ્ઞાનનો પણ પ્રકાશ કરનાર હોઈ અમોએ અત્રે તે પ્રદર્શિત કરેલ છે. આ રીતે અમોએ તેમના જ ઉત્તમ-ઉચ્ચારણોનું સ્મરણુ-ચિંતન કરી તેઓશ્રીને અંજલી આપનાનો આ નમ્ર પ્રયાસ કરેલ છે.

(૧) (રાગ કાનડો)

મારગ ચલત ચલત ગાત, આનંદ ધન પ્યારે રહત આનંદ ભરપૂર—મારગ
તાકો સરૂપ ભૂપ ત્રિહુ લોક થે ન્યારો બરસત મુખ પર નૂર—મારગ
સુમતિ સખી કે સંગ, નિત નિત દોરત કમહુ ન હોત હી દૂર—મારગ
જશ વિજય કહે સૂનો આનંદ ધન હમ તુમ મિલે હંજુર—મારગ

(૨)

આનંદધનકો આનંદ સુજશ હી ગાવત રહત આનંદ સુમતા સંગ—આનંદ
સુમતિ સખી ઓર ન બસ આનંદ ધન મિલ રહે ગંગતરંગ—આનંદ
મનમંજન કરકે નિર્મળ કિયો હે ચિત્ત તા પર લગાયો હે અવિહારંગ—આ
જશવિજય કહે સુનત હી દેખા મુખ પાયો ખોત અલંગ—આનંદ

(૩)

આનંદ કોઉ નહિ પાવે, બે પાવે સોઈ આનંદધન ધ્યાવે—આ
આનંદ કોનરૂપ, કોન આનંદધન, આનંદગુણ કોણુ લખાવે—આ
સહજ સંતોષ આનંદ ગુણુ પ્રગટે, સબ દુવિધા મીટ જાવે—આ
જસ કહે સોહી આનંદ ધન પાવત, અંતર જ્યોત જગાવે—આ

(૪)

આનંદ ઠોર ઠોર નહિ પાર્યા, આનંદ આનંદ મેં સમાયા—આ
રતિ-અરતિ દોઉ સંગ દીયો વરજિત, અરથને હાથ તપાયા—આ
કોઉ આનંદધન છિદ્રહી પેખત, જશરાય સંગ ચલી આયા—આ
આનંદધન આનંદરસ કીલત, દેખત હી જશ ગુણુ ગાયા—આ

(૫)

આનંદ કોઉ હમ દિખલાવો, આનંદ કોઉ હમ દિખલાવો—આ૦
 કહાં હુંદત તું મુરખ પંછી, આનંદ હાટ ન ણિકાવે—આ૦
 એસી દશા આનંદ સમ પ્રગટત, તા મુખ અલખ લખાવે—આ૦
 બેઠાં પાવે સોઈ કછુન કહાવત, મુજરા ગાવત તાકે બધાવે—આ૦

(૬)

આનંદકી ગત આનંદધન ભણે—આનંદકી
 વાઈ મુખ સહજ અચલ અલખ પદ, વા મુખ મુજરા બખાને—આ૦
 મુજરા વિલાસ અખ પ્રગટે આનંદ રસ, આનંદ અખય ખળને—આ૦
 એસી દશા જખ પ્રગટે ચિત્ત અંતર, સોહી આનંદ ધન પિછાને—આ૦

(૭)

એરી આજ આનંદ ભયો મેરે—એરી
 તેરો મુખ નીરંખ નીરંખ કર રોમ રોમ શીતલ ભયો અંગ-અંગ-એરી૦
 શુદ્ધ સમજણ સમતા રસ કીલત, આનંદ ભયો-અંગ-અંગ-એરી૦
 એસી આનંદ દશા પ્રગટો ચિત્ત અંતર, યાકો પ્રવાહ ચલત નિર્મલ ગંગ-એરી૦
 વાહી ગંગ-સમતા દોઉ મિલ રહે, જશવિજય શીતલકે સંગ-એરી૦

(૮)

આનંદ ધન કે સંગ મુજરાહી મિલે જખ, તખ-આનંદ સમ ભયો મુજરા
 પારસ સંગ લોહા બે ફરસત, કંચન હોત હી તાકે કસ-આ૦
 ખીરનીર નીમિલ રહે આનંદ જશ, મુમતિ કે સંગ ભયો-એકરસ-આ૦
 ભાવ ખપાઈ મુજરા વિલાસ ભયે, સિદ્ધ સ્વરૂપ લીયે ધસમસ-આનંદ

તા. ૬ : શ્રી આનંદધનજીને વિશેષતઃ જાણના માટે અસોએ પ્રકાશિત કરેલ પરમ
 પૂજ્ય પ્રાતઃ સ્મરણીય અધ્યાત્મક યોગીરાજ શ્રી આનંદધનજી કૃત ચોવીશી-સાર્થ
 યાને પરમાત્મ-પથ-દર્શની-વેદ-સવેદ-વેદવાણી પુસ્તિકા બેવી.

પ્રસ્તાવના

ચતારિ લોચુતમા

અરિહંતા લોચુતમા,
સાહુ લોચુતમા,

સિદ્ધા લોચુતમા
કેવલીપન્નતો ધર્મો લોચુતમા.

સચરાચર એવા આ સમસ્ત જગતમાં પ્રથમ (૧) શ્રી અરિહંત પરમાત્માએ ઉત્તમ છે, કેમકે તેઓ ચાર આત્મશુદ્ધિયાતી કર્મોમાંથી સૌ પ્રથમ મોહનીય કર્મનો સર્વથા ક્ષય કરી, વીતરાગતા પ્રાપ્ત કરી, સર્વંશ અને સર્વદર્શી થયા પછી શ્રી ચતુર્વિધ સધની સ્થાપના કરી, અનેક ભવ્ય આત્માઓને, મોક્ષ-સુખના સ્વામી બનાવતા હોય છે.

બીજા (૨) શ્રી સિદ્ધ પરમાત્માએ ઉત્તમ છે, કેમકે તેઓએ સર્વકર્મોના ક્ષય કરી સિદ્ધત્વ પ્રાપ્ત કરેલ હોવાથી, તેઓ સૌ પોતપોતાના અનંત જ્ઞાનાદિશુભોમાં નિરંતર ક્ષાયિક ભાવે, સાદિ-અનંતમે ભાંગે (જન્મ મરણ રહિતપણે) પરિણામ પામી રહેલા છે. એવા સિદ્ધ પરમાત્મ સ્વરૂપને (ધ્યેય સ્વરૂપે) અવલંબીને, અનેક આત્માઓ, મોક્ષ-પુરુષાર્થવડે શ્રી સિદ્ધપદની પ્રાપ્તિ કરતા હોય છે. ત્રીજા (૩) શ્રી સાહુ ભગવંતોમાં શ્રી આચાર્ય-શ્રી ઉપાધ્યાય તથા શ્રીસાધુ (સર્વવિરતિ ધર) ભગવંતો તે અનેક આત્માઓને મોક્ષ-પુરુષાર્થ પ્રતિ આદર- પ્રીતિ વાળા કરી મોક્ષ-માર્ગને સુવ્યવસ્થિત રાખતા હોવાથી ઉત્તમ છે અને ચોથા (૪) તે શ્રી સર્વંશ અને સર્વદર્શી શ્રી વીતરાગ તીર્થ કર ભગવંતોએ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણવડે પ્રહરેલ સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન, સમ્યક્ચારિત્ર અને સમ્યક્તત્ત્વ જે આત્મધર્મ, તે ભવ્ય આત્માઓને કર્મના બંધનથી છોડાવી, પોતાના સહજ શુદ્ધ અનંત-અક્ષય જ્ઞાનાદિ શુભોની સંપદાને સ્વાધીન પામે (ક્ષાયિકભાવે) પ્રાપ્ત કરાવી આપનાર હોવાથી, લોકમાં-ઉત્તમ છે.

(૧) શ્રી તીર્થ કર પરમાત્માએ, યોગીશ અતિશયવાળા હોય છે, તેમજ વાણીના પાત્રીશ શુભે કરી, તેઓ ભવ્ય આત્માઓને, સમગ્ર આશ્રવ તત્ત્વને હેય સ્વરૂપે તેમજ સવરતત્ત્વને અને નિર્જંશ તત્ત્વને ઉપાદેય (આદરવા યોગ્ય) સ્વરૂપે જણાવતી એવી ધર્મ દેશના આપના હોય છે, તેઓશ્રીના યોગીશ અતિશયોત્તુ તેમજ વાણીના પાત્રીશ શુભોત્તુ સ્વરૂપ અમોએ પ્રકાશિત કરેલ શ્રીદેવચંદ્ર છંદ વર્તમાન ચોવિંશીના અર્ધવાળી પુસ્તકોમાંથી જોઈ લેવું.

(૨) શ્રી જૈન શાસન વિષે, શ્રી સિદ્ધપદને નિયમા પ્રાપ્ત કરનાર શ્રી કેવળી પરમાત્માઓના, કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ સંબંધી પદર (૧૫) ભેદ જણાવેલા છે, પરંતુ તે સધળાએ કેવળી ભગવંતો અંતે તો (૧) જ્ઞાનાવરણીય (૨) દર્શનાવરણીય (૩) વેદનીય (૪) મોહનીય (૫) આયુષ્ય (૬) નામ-કર્મ (૭) ઝેનકર્મ (૮) શુભ અંતરાયકર્મ એ આઠે કર્મોના સર્વથા ક્ષય કરી સિદ્ધત્વ પ્રાપ્ત કરતાં હોવાથી, તે સર્વે ચિદ્ધ ભગવંતો ક્ષાયિકભાવે પોતાના જ્ઞાનાદિ આઠે (૮) શુભોમાં પોતાના સહજ કર્તૃત્વભાવે કરી, ક્ષાયિકભાવે નીચે જણાવેલ શુભભાવમાં નિરંતર (પ્રત્યેક સમયે સમયે) અવ્યાખ્યાયપણે પરિણામ પામતા હોય છે

(૧) કેવળજ્ઞાન (સર્વજ્ઞતા) (૨) કેવળ દર્શન (સર્વદર્શિતા) (૩) અવ્યાખ્યાયસુખ (સ્વશુભ-સંપદાત્તુ) (૪) ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ (યથાતત્ત્વતત્ત્વાવબોધ) (૫) અક્ષય સ્થિતિ (૬) અરૂપીપણું (૭) સમસ્ત શુભ સંપદાઓત્તુ અશુદ્ધલક્ષ્ય ભાવે અશુદ્ધલક્ષ્યપણે પરિણામીપણું (૮) અનંતવીર્ય (પ્રેરક શક્તિ) શુભ.

(૩) ત્રીજા જે સર્વવિરતિધર સાધુભગવંતો, ઉપાધ્યાયજીઓ, અને શ્રી આચાર્યભગવંતો અનુક્રમે પોત પોતાના બાહ્ય તેમજ અર્થાત્તર વિશિષ્ટ ગુણોએ કરી, અજ્ઞાની આત્માઓને પદસ્થાનત્વ સ્વરૂપ સમજાવીને શુદ્ધ આત્માર્થ સાધવા પ્રતિ, આદર-પ્રીતિવાળા બનાવી, શ્રી જૈન શાસનની અભિવૃદ્ધિ કરતા હોય છે.

(૪) મુધમં તે-શ્રીઅરિહંત તીર્થંકર પરમાત્માઓએ જણાવેલ અહિંસા ધર્મને, દ્રવ્યથી તેમજ ભાવથી યથાર્થ અવિરૂદ્ધ ભાવે અનુસરવું તે, જે થકી નિર્ગેથી પોતાનો આત્મા આત્માર્થ સાધી મુક્તિના શાશ્વત સુખોનો ભોક્તા બને છે. તેમાં (૧) પ્રથમ દ્રવ્ય હિંસાથી વિરમવું એટલે કે, જે થકી પોતાના કે અન્ય આત્માના દ્રવ્ય (દશવિધ) પ્રાણોનો, ધાન-ઉપધાન ઘાય તેવી થોગ પ્રવૃત્તિથી થકી અળગા રહેવું.

આ સંબંધે શાસ્ત્રમાં જણાવેલ છે કે

પંચેન્દ્રિયાણિ ત્રિવિધ ધલં સ, ડહ્લવાસ નિહ્લવાસમયાન્યદાયુઃ
પ્રાણાદિજૈસ્ને ભગવદ્ મિલક્તા, તેષાં વિયોગી કરણં તુ હિંસા

(૫) પાંચ ઇન્દ્રિયો (૩) બળ (મનબળ-વચનબળ અને કાયબળ) સ્વાસોચ્છવાસ અને આયુષ્ય એ-દશે પ્રાણો થોડી ઠાંઈનો પછા ધાત-ઉપધાત કરવો તે હિંસા છે.

તેમજ (૨) ખીજા ભાવ હિંસા-તે, આત્માના જ્ઞાનદિ ગુણો પ્રતિ, કર્મબંધન ઉપાર્જન કરવારૂપ છે. કેમકે એથી આત્માની શુદ્ધ ચેતનાના પરિણામમાં વ્યાધાત ઉપજે છે, આ ભાવહિંસાના સંબંધે શાસ્ત્રમાં જણાવ્યું છે કે

જંજં સમયંમિ જીવો, આવસ્સહ જેણ જેણ માવેણ;
સો ત મિ તંમિ સમયે, સુહાસુહં વંધય કમ્મં

જે-જે સમયે આત્મા જે-જે ભાવે પોતાના સ્વરૂપથી બહાર નીકળે છે, અર્થાત્ત બહિરાત્મભાવમાં પરિણમે છે તે-તે સમયે-ને આત્મા તે થકી શુભાશુભ કર્મોનો બંધ કરે છે.

શ્રી અરિહંત તે સર્વજ્ઞ અને સર્વદેશી તીર્થંકર પરમાત્માઓએ જણાવેલ આત્માના પરમશુદ્ધ સ્વરૂપી, શ્રી સિદ્ધપદને અવિસંવાદી ભાવે જાણનારો આત્મા, શ્રી અરિહંત પરમાત્મા પ્રતિ-અત્યંત આદર-ભક્તિ બહુમાન કરવા વડે, સમ્યક્ત્વભાવે કરો મોક્ષ-પુરુષાર્થ આદરવાની આજ્ઞાને અતિ હયેશ્વાસ પૂર્વક સ્વીકારનો હોય છે.

આ માટે સૌ પ્રથમ તો શ્રી તીર્થંકર ભગવંતની આજ્ઞાના જાણપણા માટે થોગા-વંચકતા પ્રાપ્ત કરવી જરૂરી છે અને તે માટે પ. પૂ. શ્રી ગુરૂ ભગવંતની સંયમ યાત્રા સંબંધે, સુખ શાતાની પૃચ્છા કરવા પૂર્વક, તેમને સંયમ યાત્રામાં નિરાભાધપણે પ્રવર્તન કરવા માટે જરૂરી એવા, અજ્ઞાન-પાન, શય્યા, વસ્ત્ર, પાત્ર, ઔષધ તેમજ ભેષજ એ છ જરૂરીયાતોની સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા કરવાવાળો સમ્યગ્ દૃષ્ટિ આત્મા, નિર્ગેથી આત્મ-કલ્યાણ સાધી-મુક્તિનો યાને શાશ્વત સુખોનો ભોક્તા બને છે. આ સંબંધે શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં પ્રશ્નોત્તર રૂપે જણાવેલ છે કે.....

પ્રશ્ન (૧) ગુરુગુરુપયા કિં ફલં

પ્રશ્ન (૨) શ્રવણેણ કિં ફલં

ઉત્તર (૧) ગુરુગુરુપયા શ્રવણ ફલં;

ઉત્તર (૨) શ્રવણેણ નાણ ફલં

પ્રશ્ન (૩) નાળેળ કિં ફલં ઉત્તર (૩) નાળેળ વિન્નાળ ફલં,
પ્રશ્ન (૪) વિન્નાળેળ કિં ફલં ઉત્તર (૪) વિન્નાળેળ મનાશ્રવેન ફલં,
પ્રશ્ન (૫) મનાશ્રવેન કિં ફલં ઉત્તર (૫) મનાશ્રવેન સંવર ફલં,
ધંત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરમાં છેવટે, શ્રોક્ષ પ્રાપ્તિરૂપ ફળની પ્રાપ્તિનું મૂળ કારણ, તે યુક્ત-શુશ્રુષા છે, એમ સ્પષ્ટ બહુવેલ છે.

આ અર્થને જ આ ત્રણે સ્તવનોની રચનાએ કરી, પ. પૂ. ૩ી ય. ઉ. ૭.એ વિસ્તારથી પ્રકાશિત છે.

વળી પછુ આ સંબંધે ખાસ બહુવાવાનું કે પદ્મસ્થાન સંબંધી આત્માના સાચા સ્વરૂપને, વિધિ-નિષેધ ભાવથી પ. પૂ. અધ્યાત્મ યોગીરાજ શ્રી આનંદધનજીએ (૨૦) માં શ્રી મુનિસુવત સ્વામીજીના સ્તવનમાં ધણા જ સ્પષ્ટ અર્થ સંહિત સમજાવેલ છે તેમજ વળી જેઓ કેવળ મૂઠ્ઠા ભાવે (હિતાહિતાના વિવેક શૂન્યભાવે) શાસ્ત્ર વચનોનો આપમતિએ મિથ્યા સમન્વય કરી, પોતાની ભૂતને અન્ય અવાની જીવોમાં મહાવાની, તેમજ મધ્યસ્થ તરીકે ઝોળખાવી રહ્યા છે, તે સ્વરૂપને પછુ સાચા સ્વરૂપમાં ઝોળખવા માટે પ. પૂ. શ્રી આનંદધનજીએ (૨૧) માં શ્રી નમિતાથ ભગવાનના સ્તવનમાં સ્પષ્ટવાદની શૈલીએ તેઓના મિથ્યા વચનોને પછુ શાસ્ત્રાનુસારે સમ્યક્ભાવે સમજવાની મુક્તિ પછુ સ્પષ્ટપણે બહુવાવી છે. જે એ સ્તવનો અન્તે નીચે આપેલ છે તેના વિશેષાર્થ અર્થોએ પ્રકાશિત કરેલ “શ્રી આનંદધનજી કૃત ચૌવીશી સાર્થ” પુસ્તિકા ભેવાથી સુઘ-વાચકોને, ધણું બહુવા-સમજવાનું મળશે.

વિશેષમાં બહુવાવાનું કે અમારા સમગ્ર લખાણમાં શાસ્ત્રોને, જ્યાં જ્યાં સિદ્ધાંત વિરુદ્ધતા બહુવા, તે બાબત અવગત અમે (ભાવાર્થકાર)ને લખી બહુવાવા કૃપા કરવી, કેમકે અમેએ અમારા ક્ષયોપશમ મુજબ (કેવળ શાસ્ત્ર મહાએ) આ સર્વ ભાવાર્થ લખેલ છે. ઉપરની સ્વરૂપ હકીકતથી સુઘ વાંચકોને સમજાવું હશે કે અમેએ અન્તે મધ્યમ મંગલરૂપે શાસ્ત્રાનુસારિતાએ જે ચાર લોકોત્તમ સ્વરૂપ બહુવેલ છે તે ખરેખર સર્વ જીવોને નિર્વિવાદ સ્વરૂપે મંગલકારી હોઈ લોકોત્તમ છે. આથી અમેએ આલ, મધ્યમ અને અત્યંત એમ ત્રિવિધ મંગલ સ્વરૂપે તેને બહુવેલ છે, આ સંબંધે-
શાસ્ત્રમાં બહુવેલ છે કે-સઘ્વાદ કિણેસર માસિયાદ, વયળાદ નન્નહા કુંતિ;

દમ બુદ્ધિ જસ્સ મળે, સમ્મત્ત નિચ્ચલં તસ્સ.

સર્વજ્ઞ અને સર્વદેશી શ્રી જીનેશ્વર ભગવ તોએ ભાખેલું (બહુવેલ) જગત સ્વરૂપ તે સત્ય છે, તેમાં કોઈ અન્યથા સ્વરૂપ નથી, એવી નિશ્ચય બુદ્ધિ જે આત્માને પ્રાપ્ત થઈ છે તે આત્માને શાસ્ત્ર-કારોએ સમગ્ર દષ્ટિ કરી છે. આથી અમેએ આ પુસ્તિકામાં શાસ્ત્રાનુસારે આલમંગલ, મધ્યમ મંગલ, તેમજ અત્યંત મંગલરૂપે શાસ્ત્ર નિર્દિષ્ટ ચારે-સ્વરૂપને-કિંચિત વિસ્તારથી બહુવેલ છે તો-તે ચારે સ્વરૂપમાં, જેમણે સુદૈવ-સુચર અને સુધર્મપણું બંધ્યું છે, સ્વીકાર્યું છે, અને માન્યું છે, એટલે તેમાં ફતી ઉત્પન્ન કરી છે, તેવા આત્માને સમગ્ર દષ્ટિ બહુવામાં કોઈ બાધકતા સંભવતી નથી, અન્યથા કેવળ ઉપચારે કુળાચારે-ચા-ગતાનુગતિકતાએ શ્રી વીતરાગ-ભગવંતની કેવળ આપમતિએ સેવા-પૂજા-કાર્તિક કરવાથી, વીતરાગતા પ્રાપ્ત કરી શકાતી નથી. આ સંબંધે પ. પૂ. અધ્યાત્મયોગીરાજ શ્રી આનંદધનજીએ સ્પષ્ટ બહુવેલ છે.

“કારણ એજે હો કારણ નિપજે રે, એમાં કોઇ ન વાદ,

પછુ કારણ વિષ્ણુ કારણ સાધીયે રે, એ નિજમત ઉન્નાદ.”

આ માટે આત્માથી-આત્માએ પ્રથમ શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની વાણીનું પાન કરી (જ્ઞાન મેળવી) તેમાં અધ્યા પ્રગટાવીને, આત્માર્થ સાધવાનો ઉલ્લાસ કરવા બેઠી છે.

(૨૦) શ્રી મુનિસુવ્રત પરમાત્માનું સ્તવન :-

મુનિસુવ્રત જનરાજ ! એક મુજ વિનતિ નિમુણે..... મુનિ૦
 આત્મતત્ત કયું જાણું જગતગુરૂ, એહ વિચાર મુજ કહિઓ;
 આત્મતત્ત જાણ્યા વિણ નિરમળ, ચિત્ત સમાધિ નવિ લહિઓ૦ મુનિ૦(૧)
 કોઈ અખંધ આત્મતત્ત માને, કિરિયા કરતો હીસે;
 ક્રિયા તણું ફળ કહો કુણુ ભોગવે, ઇમિ પૃથ્થુ ચિત્ત રીસે૦ મુનિ૦(૨)
 જડ ચેતન એ આત્મ એક જ, સ્થાવર જંગમ સરિખો;
 સુખ દુઃખ શંકર દ્વષણ આવે, ચિત્ત વિચારી બે પરિખો૦ મુનિ૦(૩)
 એક કહે નિત્ય જ આત્મતત્ત, આત્મ દરિસણુ હીનો;
 કૃત વિનાશ અકૃતાગમ દ્વષણુ, નવિ દેખે મતિ હીણો૦ મુનિ૦(૪)
 સૌગત મતિ રાગી કહે વાદી, ક્ષણિક એ આત્મ જાણે;
 અંધ-મોક્ષ-સુખ-દુઃખ ન ધટે, એહ વિચાર મન આણો૦ મુનિ૦(૫)
 ભૂત ચતુષ્ક વર્જિત આત્મતત્ત, સત્તા અળગી ન ધટે;
 અંધ શંકટ બે નજર ન દેખે, તો શું કીજે શંકટે૦ મુનિ૦(૬)
 એમ અનેક વાદી મત વિભ્રમ, સંકટ પરિચો ન લહે;
 ચિત્ત સમાધિ તે માટે પૂછું, તુમ વિણ તત્ત કોઈ ન કહે૦ મુનિ૦(૭)
 વળતુ જગગુરૂ ઇણિ પરે ભાંગે, પક્ષ પાત સખ છંડી;
 રાગ-દ્વેષ મોહ પખ વર્જિત, આત્મ શું રહ મંડી૦ મુનિ૦(૮)
 આત્મ ધ્યાન કરે બે કોઉ, સો ફિર ઇણમે નાવે;
 વાગ-જાળ ધીનું સહુ જાણે, એહ તત્ત ચિત્ત આવે૦ મુનિ૦(૯)
 જોણે વિવેક ધરી એ પખ ગ્રહિયો, તે તત્તજ્ઞાતી કહીએ;
 શ્રી મુનિસુવ્રત કૃપા કરો તો, આનંદવન પદ લહીએ૦ મુનિ૦(૧૦)

(૨૧) શ્રી નમિનાથ તીર્થંકર પરમાત્માનું સ્તવન :-

- પડ્ દર્શન જન અંગ લણીજે, ન્યાષ પડંગ જે સાધે રે;
 નમિ જનવરના ચરણ ઉપાસક, પડ્ દર્શન આરાધે રે...૫૬૦ (૧)
- જન સુરપાદપ પાય વખાણે, સાંખ્ય જોગ દોય ભેદે રે;
 આતમ સત્તા વિવરણ કરતાં, લહો દુગ અંગ અખેદે રે...૫૬૦ (૨)
- ભેદ—અભેદ સુગત—મિમાંસક, જનવર દોય કર ભારી રે;
 લોકાલોક અવલંબન ભજીએ, ગુરુગમથી અવધારી રે...૫૬૦ (૩)
- લોકાંચતિક કૃષ્ણ જનવરની, અંસ વિચારી જે કીજે રે;
 તત્ત્વ વિચાર સુધારસ ધારા, ગુરુગમ વિણ કિમ પીજે રે...૫૬૦ (૪)
- જૈન જનશ્વર વરઉત્તમ અંગ, અંત રંગ બહિ રંગે રે;
 અક્ષર—ન્યાસ ધરા આરાધક, આરાધે ધરી સંગે રે...૫૬૦ (૫)
- જનવરમાં સઘળા દરશન છે, દર્શને જનવર ભજના રે;
 સાગરમાં સઘળી તટની સહી, તટનીમાં સાગર ભજના રે...૫૬૦ (૬)
- જન સ્વરૂપ થઈ જન આરાધે, તે સહિ જનવર હોવે રે;
 ભૃંગી ઇલીકાને ચટકાવે, તે ભૃંગી જગ જોવે રે...૫૬૦ (૭)
- ચૂર્ણી ભાષ્ય સૂત્ર નિર્ચુકિત, વૃત્તિ પરંપર અનુભવ રે;
 સમય પુરૂષના અંગ કહ્યાએ, જે છેદે તે દૂર ભવ્ય રે...૫૬૦ (૮)
- મુદ્રા બીજ ધારણા અક્ષર, ન્યાસ અરથ વિનિયોગે રે;
 જે ધ્યાવે તે નવિ વંચીજે, ક્રિયા અવચંક ભોગે રે...૫૬૦ (૯)
- શ્રુત અનુસાર વિચારી બોલું, સુગુરુ તથાવિધ ન મિલે રે;
 કિરિયા કરી નવિ સાધી શકીએ, એ વિખવાદ ચિત્ત સઘળે રે . ૫૬૦ (૧૦)
- તે માટે ઉભા કર જોડી, જનવર આગળ કહીયે રે;
 સમય ચરણ સેવા શુદ્ધ દેજો, જમ આનંદધન લહીએ રે...૫૬૦ (૧૧)

અનુક્રમણિકા

ઢાળ (૧) લી ગાથા-૨૪. પા-૧૬૧ થી ૧૭૪ સુધી. આ ઢાળમાં મુખ્યપણે જેઓએ, શ્રી જીને સ્વર ભગવતે પ્રકાશેલ મોક્ષ-માર્ગનું સ્વરૂપ વચાઈ અવિસંવાદિ ભાવે બાપુ નથી, એવા આપ મતિએ (ચુરગમ પ્રાપ્ત કર્યા વિતા) આત્માઈ સાધવાનો ઉમંગ ધરતા એવા. મિથ્યામતિઓને સાચા માર્ગ સંબંધમાં, અનેક કુવિકલ્પો રજુ કરી, પોતપોતામાં આગ્રહ પૂર્વક ઉન્માર્ગે પ્રવર્તન કરી રહ્યા છે, તેઓને શાસ્ત્રાઈથી ખુલ્લા પાડયા છે.

ઢાળ (૨) જી ગાથા-૧૮. પા-૧૭૫ થી ૧૮૪ સુધી. આ ઢાળમાં પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જીએ, જેઓ “ગુણાઃ પૂજાસ્થાતાં ન જ હિંગં ન જ વચઃ” આ ત્રિકાળાવાધિત અવિસંવાદી સિધ્ધાંતનો પ્રોહ કરીને જેઓ કેવળ સિંગાચારમાં-અજ્ઞાનપણે અધ અધ્યાએ આત્માઈ સાધવા માટે અવિધિએ (સ્વમતિકલ્પનાએ) પ્રવર્તન કરી રહ્યા છે, અને તેને કાળાદિ ભાવના ઝોલ નીચે (અપવાદ માર્ગે) સાચો-માર્ગ જણાવીને અનેક બાળ ધર્મોથી જીવોને ભોળવીને (અજ્ઞાની રાખીને) પોતપોતાના માર્ગમાં બેડી રહ્યા છે, તેવા પાખંડીઓની માયા બળમાં નહિ ફસાવા માટેના સાચો-ઉપદેશ કરેલો છે.

ઢાળ (૩) જી ગાથા ૧૫. પા-૧૮૫ થી ૧૯૬ સુધી. આ ઢાળમાં જે પાસ્ત્યા-અલ્હઝંદા-કુશીલીમા સાધુઓ, શાસ્ત્રાચા વિરુધ્ધ મગ્ન ભાવે પ્રવર્તન કરીને પણ, પોતાના તે કુવિચારી-દુરાચારી માર્ગને સાચો માર્ગ (અસંબંધક દષ્ટાંતો દ્વારા) જણાવી રહ્યા છે, તેઓના સંસર્ગ વર્જવાનો ઉપદેશ આપેલો છે.

ઢાળ (૪) થી ગાથા ૧૯. પા-૧૯૭ થી ૨૦૬ સુધી. આ ઢાળમાં પ પૂ શ્રી ય-ઉ-જીએ, જેઓ પોતાના-પાખંડોને પોણવા માટે ધર્મોથી જનોને અજ્ઞાની રાખવા માગે છે, તેઓ સાચા આત્માઈ સાધક-મોક્ષ માર્ગનું સ્વરૂપ, પોતે તો જણાવી શકે તેમ હોતા નથી તેમ જતાં સાચો માર્ગ-પ્રદર્શનારને, તેઓ ખોટા આળો (જુઠા આરોપો) આપતા રહે છે તેવા કુષ્ટ-દુરાગ્રહીઓને શાસ્ત્ર વચનોથી ખુલ્લા પાડયા છે

ઢાળ (૫) મી ગાથા ૨૩. પા-૨૦૭ થી સુધી ૨૧૮ સુધી. આ ઢાળમાં જેઓ યુદ્ધ-ગમનો યાને પરંપરાનો ત્યાગ કરી આપમતિએ ઝેલકરી ભાવે (સ્વઅહંદાચારે) સાધુપણું પાગવામાં ઉત્સાહ સહ-આદર-અવનવી કરી રહ્યા છે. અને તે સાથે શાસ્ત્ર-વચનોનો પોતાને મન ફાવતો અર્થ કરી, પોત પોતાના ચેલા (શિષ્યો) એ કરી અનેક ગૃહસ્થોને પણ પોતા પ્રત્યે અનેકવિધ માયાએ કરી આકર્ષીને પોતા-પોતાના ગ્રન્થો-મંડળો-સંસ્થાઓ-પેઢીઓ વિચેરેતા પ્રતિબંધોમાં બંધાયેલા છે તેઓને ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની સાક્ષીએ પાપશ્રમણો જણાવ્યા છે

ઢાળ (૬) કી ગાથા ૨૬. પા-૨૧૯ થી ૨૩૭ સુધી. આ ઢાળમાં “પદમં નાળં તઓ દયા” એ સૂત્ર વચનાનુસારે, પ્રથમ તો આત્માઈ આત્માએ આમાઈ સાધના માટે જરૂરી વિધિ-નિષેધનું શાસ્ત્રાનુસારી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પછી યથામકિત પ્રાપ્ત્યખખાણુ સહ આત્માઈ સાધવાનો ઉદ્દેશ (પુરુષાર્થ) કરવો જોઈએ એમ જણાવી નેઓ ઉપર જણાવ્યા યુજન પ્રથમ જરૂરી એવું જ્ઞાન મેળવવાનો માર્ગ છોડીને જેઓ અજ્ઞાની-પાખંડી પાસ્ત્યા સાધુઓના પાશમાં પડે છે, તેઓ સૌ આત્માઈથી નષ્ટ-બ્રહ્મ થાય છે એટલું જ નહિ પરંતુ શ્રી જીનેશ્વર ભગવતે પ્રદેશ સાચા માર્ગને લોપ કરવાનું પાપ પણ તે સાથે તેઓ કરતા હોતા છે.

ઢાળ (૭) મી ગાથા ૧૨. પા-૨૩૮ થી ૨૪૭ સુધી. આ ઢાળમાં ૫-પૂ-શ્રી-ય-ઉ-છ-એ જેઓ ગીતાથ-ગુરુ ભગવંતની નિજાનો ત્યાગ કરી (ગચ્છાચારથી અળગા થઈ) એકાદી-યા-સ્વવચ્છંદાચારે પ્રવર્તન કરી રહ્યા છે, તેઓને અનુક્રમે જે અનેકવિધ દોષોની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેનું સ્વરૂપ બતાવવા સાથે જેઓ ગચ્છાચારની સર્વાંશમાં રહેલા હોય છે તેઓને અનુક્રમે જે-જે વિશિષ્ટ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે તેનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે.

ઢાળ (૮) મી ગાથા ૨૭ પા-૨૪૮ થી ૨૬૭ સુધી. આ ઢાળમાં જેઓએ શાસ્ત્રોક્ત ધ્ય-ભાવથી અહિંસકતાનું સ્વરૂપ-ગીતાથે ગુરુ ભગવંત પાસેથી-નિશ્ચય-વ્યવહારથી તેમજ ઉત્સર્ગ-અપવાદમાર્ગે સહિત યથાર્થે જાણેલું હોતું નથી તેમ છતાં પોતપોતાને શુદ્ધ અહિંસક ભાવમાં વર્તવાપણું જાણે છે અને અન્ય જીવોને કેવળ બાહ્યસ્તુલ હિંસાના વિરમણમાં જ સાચી અહિંસકતા જણાવે છે, તેઓને શાસ્ત્રાનુસારે-નય-ભંગ વિશેષથી હિંસા-અહિંસાનું સ્વરૂપ સમજાવવા પ્રયત્ન કરેલ છે.

ઢાળ (૯) મી ગાથા. ૨૯ પા-૨૬૮ થી ૨૮૪ સુધી. આ ઢાળમાં ૫-પૂ-શ્રી-ય-ઉ-છ-એ જેઓ કેવળ શાસ્ત્ર વચનોના શબ્દોને પકડીને ચાલે છે, તેમજ વળી બીજા કેટલાક પોતાને-મન ફાવતા અર્થને જ મુખ્યપણે ધાપે છે, તેઓ સૌ મિથ્યાભાવમાં રાચતાં થકાં, શાસ્ત્રાર્થથી વિરૂધ્ધ વર્તન કરવા વાળા હોવાથી અનેક દોષોનું ભાજન બનતા હોય છે. આ સંબંધમાં શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં શ્રી ગૌતમ સ્વામીજીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાતીર સ્વામીજીએ જણાવ્યું છે કે કેટલાક શ્રમણ નિઝેય મુનિઓ તત્ત્વમાં શંકાવાળા થઈ-નીચેના તેર કારણોસર કાંક્ષા ચોહનીયકર્મ વેદે છે. (૧) ઝાનાંતરથી (૨) દશનાંતરથી (૩) ચારિત્રાંતરથી (૪) લિંગાંતરથી (૫) પ્રવચનાંતરથી (૬) પ્રાવચન-કાંતરથી (૭) કલ્પાંતરથી (૮) માર્ગાંતરથી (૯) મનાંતરથી (૧૦) ભંગાંતરથી (૧૧) નચાંતરથી (૧૨) નિયમાંતરથી (૧૩) પ્રમાણાંતરથી.

આથી શાસ્ત્રમાં જણાવ્યા મુજબ સૂત્ર-અર્થ-અને તદ્દલય, આચાર કરી ઝાનાચારને સેવતો આત્મા, સર્વજન નિશંક થઈ સમ્યક્ત્વ ગુણને પ્રાપ્ત કરવાવાળો થાય છે, તે માટે સૌ પ્રથમ ઝાનાચારને આઠે આચાર કરી વિશુદ્ધપણે સેવવાનો ઉદ્દેશ કરવો જોઈએ, એમ સ્પષ્ટ જણાવેલ છે.

ઢાળ (૧૦) મી ગાથા ૨૧. પા-૨૮૫ થી ૨૯૪ સુધી. આ ઢાળમાં અજ્ઞાની આત્માઓ-જે-જે ધર્મ કરણી કહે છે તેમાં પ્રથમથી જ મન (ચિત્ત) શુદ્ધિ નહિ હોવાથી એટલે કે પાંચ આશય તે (૧) પ્રણિધાન (૨) પ્રવૃત્તિ (૩) વિદનજ્ય (૪) સિધ્ધિ અને (૫) વિનિયોગ જન્ય પણે પ્રવર્તન કરતા હોવાથી, તેઓમાં ચિત્તના આઠ દોષોનો સંભવ હોવાથી, તેઓને કોઈ ઈષ્ટાર્થ સિધ્ધિ પ્રાપ્ત થતી નથી તેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે.

ઢાળ (૧૧) મી ગાથા ૨૨. પા-૨૯૫ થી ૩૦૧ સુધી. આ ઢાળમાં ધર્મ કરવાને યોગ્ય, એવા આત્મામાં જે એકતીશ ગુણો હોય છે તેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવેલું છે. તે સાથે (૧૫) પંદર ગુણવાળાને મધ્યગુણવાળો, તેમજ (૧૧) અઘીયાર ગુણવાળાને જન્ય ગુણવાળો જાણવો એમ જણાવ્યું છે.

ઢાળ (૧૨) મી ગાથા ૧૭. પા-૩૦૨ થી ૩૦૯ સુધી. આ ઢાળમાં ઉપર જણાવેલા (૨૧) એકતીશ ગુણવાળા આત્મામાં ભાવ-શ્રાવકપણાને યોગ્ય એવા જે ક્રિયાગત ૭ લક્ષણો હોય છે તેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવેલ છે.

ઢાળ (૧૩) મી ગાથા ૧૯. પા-૩૧૦ થી ૩૧૫ સુધી. આ ઢાળમાં ભાવ-શાવકના ભાવગત (૧૭) સત્તર લક્ષણો જણાવેલ છે. અન્ને ને ભાવ-શાવકપણું જણાવ્યું છે, તે દ્રવ્યથી ભાવશાવકપણું જણાવ્યું કેમકે ભાવથી ભાવ શાવકપણું તો સમ્યક્ત્વ સહિત વ્રત-પચ્ચખાણુ સુકત પરિણામ સ્વરૂપ હોય છે. આથી એ સ્પષ્ટ સમજ શકાય તેમ છે કે-ધર્મીઆત્મા અવશ્ય વિશિષ્ટ ગુણવાળો હોય છે અન્યથા દાંભિક ભાવે- યા તો કેવળ પ્રસિધ્ધિ મેળવવા ધર્મકરણી કરનાર આત્મામાં ક્ષેપ ગુણ હોતો નથી- ને અન્ને બતાવવામાં આવેલા છે.

ઢાળ (૧૪) મી ગાથા ૧૯. પા-૩૧૬ થી ૩૨૬ સુધી. આ ઢાળમાં વળી ને શાવકમાં ઉત્તમ સાધુ પણું પ્રાપ્ત કરવાની પ્રયત્ન ઈચ્છા-રૂપી પ્રગટી છે, તેને સફળ કરવાવાળા સાત લક્ષણોને જણાવી-સુચવણે શાવક કેવા હોતા બોધ્યે તેનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રાધારે જણાવેલ છે કેમકે વાસ્તવમાં આ સધળા ગુણોનો આધાર-સુદેવ- સુચર અને સુધર્મ પ્રત્યેની તેની સાચી-સમજ-અધ્યા અને તે થકી પોતાના આત્માને શુદ્ધ કરવાની વૃત્તિ-પ્રવૃત્તિ સાથે સંકળાયેલ છે.

ઢાળ (૧૫) મી ગાથા ૨૪ પા-૩૨૭ થી ૩૩૬ સુધી, આ ઢાળમાં પ-પૂ-શ્રી-ય-ઉ-છ-એ મી જૈન શાસન વિષે ગુરુત્તર કેવા મહાન ગુણવાળું હોય છે, તે શાસ્ત્રાર્થીથી સ્પષ્ટ પણે અસંદિગ્ધ ભાવે જણાવ્યું છે. કેમકે તેવા ગુણવાળા સાધુઓજ સ્વ-પર આત્મકલ્યાણ સાધવાને સમર્થ હોય છે, તેમજ શ્રી જીનેશ્વર ભગવતે જણાવેલ આત્મશુદ્ધિનો સાચો માર્ગ તે-આત્માએ-આત્માથકી-આત્મભાવની શુદ્ધિ કરવાનો છે તેની શુદ્ધ પ્રપણા કરવા વડે અનેક આત્માઓમાં-ધર્મ-ખીજની સ્થાપના કરતા હોય છે અન્યથા કેવળ બાહ્યભાવની-લોકરંજનની- લોકસંક્રાંતિકારી-વિષય-કષાય પોષક ધર્મક્રિયાઓ કરી-લોક-પ્રસિધ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાના લોભોએમાં ક્ષેપ આત્મિક (અધ્યાત્મિક દષ્ટિ) ગુણ હોતો નથી એમ સ્પષ્ટ જણાવેલ છે.

ઢાળ (૧૬) મી ગાથા ૨૫. પા-૩૪૦ થી ૩૫૬ સુધી. આ ઢાળમાં ને આત્માને, આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવા વડે, જેણે સમસ્ત જડ દ્રવ્ય પરિણત સ્વરૂપનો, તેમજ શુદ્ધ આત્મ પરિણમનનો ભેદ, યથાર્થ સ્વરૂપે જાણ્યો છે, તેવા સમ્યક્ત્વવાન આત્માની-આત્મ પરિણતીનું સ્વરૂપ જણાવી-તેની આત્મશુદ્ધિ કરવા માટેની-ને-ઈચ્છા-રૂપી-પ્રવૃત્તિ હોય છે તેનું સાચું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે, આ સાથે શ્રદ્ધ પરંપરા જણાવી છે

ઢાળ (૧૭) મી ગાથા-(૧૩) તથા કળશની (૧) ગાથા પા-૬૬૦ થી ૬૬૫ સુધી, આ ઢાળમાં પં-પૂ-શ્રી-ય-ઉ-છ-એ આ સ્તવનની રચના કરવારૂપ સ્વાધ્યાય કરતા થઈ પોતાને-ને-ને-ભાવે પ્રગટેલા, તેનો અદભુત ચિતાર આપી-વાંચક વર્ગને પણ તે થકી અવશ્ય તેવા ગુણ-ભાવ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે એમ જણાવ્યું છે.

છેવટે અમેાએ પણ આ સ્તવનના વાંચન-મનનથી પ્રાપ્ત ક્ષયોપગમવડે ધર્મતત્ત્વનો યુક્તિ પૂર્વક ઉકાઠ કરવાના પ્રયોજનવાળા- (૨૧) એકવીસ કૂટ પ્રશ્નોના- ને-ઉત્તરો આપ્યા છે-તેને વાંચી-સમજ-ધર્માર્થી જીવોએ ધર્મ મર્મ ને જાણી, સમજ ધર્મતત્ત્વમાં અસાધાન બનવું એજ સબ્યર્થના.

સુચેષુ-કિ-અહ્નના.

હી. સિદ્ધાંત પાક્ષિક પંડિત આતિલાલ કેશવલાલ

ન્યાય-વિશારદ ન્યાયાચાર્ય

શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય રચિત

[૩૫૦] ગાથાનું સ્તવન, સંક્ષિપ્ત ભાવાર્થ સહિત

ઢાળ-૧-લી

(૧)

શ્રી સીમંધર સાહિબ આગે, વિનતડી એક કીજે;

મારગ શુદ્ધ મયા કરી મુજને, મોહન મૂરતિ દીજે રે.

જિનજી-વિનતડી અવધારો ॥ એ આંકણી ॥ ૧ ॥

(૨)

આલે સૂત્ર વિરૂદ્ધાચારે, ભાખે સૂત્ર વિરૂદ્ધ;

એક કહે અમે મારગ રાખું, તે કેમ માનું શુદ્ધ રે ..

જિનજી...વિનતડી અવધારો. ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ:-મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે, પુષ્કલાવતી વિજયને વિષે, હાલમાં એટલે વર્તમાન સમયમાં, યોતીશ અતિશય યુક્ત, પાંત્રીશ પ્રકારના વાણીના શુષ્કે કરી સહિત-ધર્મ દેશના આપી રહેલા છે એવા સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર-પરમાત્મા, શ્રી સીમંધર સ્વામીની સ્તુતિ કરતાં થકાં, શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીએ “શુદ્ધ-મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ અર્થે” સ્વ-પર હિતાર્થે શ્રી અરિહંત પરમાત્માઓએ ભાંખેલા અર્થની, સૂત્ર-સિદ્ધાંતની સાક્ષીએ શ્રી સીમંધર પરમાત્માને વિનંતિ કરવા રૂપે, અત્રે તેમની પોતાની વિચારધારા રજૂ કરી છે. આ સંબંધે વિશેષતઃ જણાવનાતું કે યદ્યપિ શ્રી કલ્પસૂત્રને વિષે, સર્વકાળે અને સર્વક્ષેત્રમાં રહેલા મોક્ષમાર્ગના સાધક સાધુ-ભગવંતોનો, મુખ્યત્વે દશપ્રકારનો નિયત-તેમજ અનિયત પ્રણાનો કલ્પ, એટલે આચારધર્મ તો, સ્પષ્ટ સ્વરૂપે બતાવેલો જ છે. તેમજ વર્ણી વર્તમાનમાં પ્રાપ્ત શાસ્ત્રોમાં સાધુ ધર્મના આચાર સંબંધે (૮) નવ જીવનિકાય સંબંધી તેમજ એક (૧) સમસ્ત અજીવકાય એમ દશકાય સંબંધી (૧૭) પ્રકારનાં સંયમ ધર્મને, તેમજ ક્ષમા આદિ દશવિધ યતિ ધર્મને, નિશ્ચય વ્યવહાર સ્વરૂપથી તેમજ દશવિધ સમાચારી યુક્ત, સાધુ ધર્મને, યદ્યર્થે સ્વરૂપે, અવિસંવાદી ભાવે સ્પષ્ટ પણે જણાવેલ છે,

તેમ છતાં હાલમાં અત્રે આ ભરત ક્ષેત્રમાં ફૂંડા અવસર્પિણી કાળના પાંચમા આરામાં શ્રી મહાવીર ભગવંતના શાસનમાં, કેટલાક-કેવળ વેશધારી (૩૬૩) ભેદ માહેલા પાખંડી સાધુઓ, પોત-પોતાના અહમ્ અને મમત્વને પોષતાં થકાં, શ્રી મહાવીર ભગવંતે પ્રરૂપેલ મોક્ષ માર્ગથી (સૂત્ર-સિદ્ધાંતથી) વિપરીત-પ્રરૂપણાએ કરી રહ્યા છે. કારણ કે પ્રથમથી જ તેઓને શાસ્ત્રમાં જણાવેલ સાધુઓના આચાર-વિચારનું ગુરૂગમથી સાચું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયેલું હોતું નથી, તેમજ-સાધુતા ધારણ કર્યા પછી પણ તેઓમાં સૂત્ર-સિદ્ધાંતને બલુવાની વૃત્તિ દેખાતી નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ સાધુતા ધારણ કરતી વખતે તેઓએ સમસ્ત શ્રી સંધની સાક્ષીએ સ્વીકારેલ, સર્વ સામાયિક ભાવમાં રહેવાની પ્રતિજ્ઞારૂપે સ્વીકારેલ (ઉચ્ચારેલ) કર્મેભિ ભંતે સામાર્થ્ય પચ્ચક્ષણાણુ સૂત્રના આચારને પણ નિશ્ચય-વ્યવહારથી જાણુવા સંબંધમાં તેઓ પ્રથમથી જ અજ્ઞાની હોય છે. તેમ છતાં આજે તો તેઓ પોતે જ શ્રી મહાવીર સ્વામીજીના શાસનના સાચા રખેવાળો છે એવું અજ્ઞાની-ભોળા જીવોને કેવળ વેશધારી સાધુમાં ગુરૂ-શુદ્ધિ સ્થાપવા સંબંધી અનેક વિકલ્પો ઉભા કરીને, જ રીતે શાસ્ત્રાર્થથી પ્રગટભાવે જૂઠું સમજાવી રહ્યા છે. તેનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રાર્થના સંબંધ પૂર્વક હવે આગળ કહેવાશે.

આ સંબંધે અત્રે ખાસ જણાવવાનું કે, “સમ્યગ્-દર્શન-જ્ઞાન-આરિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ” એ સૂત્રાનુસારે મોક્ષ-માર્ગના આરાધક આત્મામાંથી વિપય-કપાયની બહુલતા ટળતી હોય તો, તે, શુદ્ધ માર્ગે છે. એમ શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે, અન્યથા ઉપરના સૂત્ર-માત્રનાં ઝોઠાં નીચે અહમ્ અને મમત્વ પોષક સમસ્ત પ્રકારના આચાર-વિચારો તે તેઓનું અનાદિ-ઓષ સંજ્ઞાનું, પ્રવર્તન છે તેમ પણ શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે.

(૩)

આલંબન કુડાં દેખાડી, મુગધ લોકને પાડે;
આણા ભંગ તિલક તે કાળું, થાયે આપ નિહલાડેરે...

જિનજી...વિનતડી૦ ॥ ૩ ॥

... ભાવાર્થ :-તીવ્ર મિથ્યાત્વના ઉદયે, જીવને, ૨૪-પર સંબંધે કોધ-માન-માયા અને લોભ રૂપ કપાય બાવને વધારનારા-પાંચે ઇન્દ્રિયોના ત્રિષયોના આસ્વાદનમાં આનંદી બનાવનારા ફૂંડા (ધર્મ-વંસક) આલંબનો (આરાધનાના પ્રકારો)માં

બેડીને, જ વેશધારી સાધુઓ-શાસન-રક્ષક હોવાનો ઢોંગ કરી રહ્યા છે તેઓ ખરેખર તો શ્રી અરિહંત પરમાત્માની આજ્ઞાના (શુદ્ધ માર્ગના) લોપક હોઈ પોતાના આત્માને અને પોતા-પ્રતિ મુગ્ધ આત્માઓને સંસારમાં ઢૂંપાડનારાઓ છે એમ બહુવું.

(૪)

વિદિ બેતાં કળિયુગમાં હોવે, તિરથનો ઉચ્છેદ;
જિમ આલે-તિમ ચલવે જઇએ, એહ ધરે મતિ-ભેદ રે...

જિનજી...વિનતડી૦ ॥ ૪ ॥

ભાવાર્થ :- આપ મતિમાં, હઠીલા તે પાખંડી વેશધારી સાધુઓ (સાક્ષ-માર્ગ પ્રતિ સાધકતાનો ડોળ કરનારાઓ) જીનાજ્ઞા મૂલક શાસ્ત્ર વચનોથી (ઉત્સર્ગ અપવાદ માર્ગથી) ભ્રષ્ટ થવા થકી, સ્વમતિ-કલ્પનાએ આજે તો કેવળ લોકભક્તિ અર્થે લોક-રંજન ધર્મને, અપનાવવાનું પ્રગટપણે જણાવી રહ્યા છે. અને પ્રગટ પણે જ કહી રહ્યા છે કે શાસ્ત્ર-મુજબ ધર્મ-કરવાનું કહીએ તો અમારી પાસે કોઈજ આવે નહિ-તેથી જ અમે શાસનની રક્ષા અર્થે-અપવાદ માર્ગે ધર્મ-પ્રવર્તન કરી રહ્યા છીએ તેમજ કરાવી રહ્યા છીએ.

(૫)

ધમ ભાષી તે મારગ લોપે, સૂત્ર ક્રિયા સવિ પીસી;
આચરણ શુદ્ધિ આચરિયે, બેધ યોગની વીસી રે...

જિનજી...વિનતડી૦ ॥ ૫ ॥

ભાવાર્થ :- ઉપર મુજબ જોયો વિષય-કષાય પોષક, લોક-રંજનનો ધર્મ કરે છે, અને કરાવે છે, તેઓ ખરેખર તો, શ્રી મહાવીર ભગવાનના શાસનના (શુદ્ધ-મોક્ષમાર્ગના) લોપકો છે. એમ બહુની ઉત્તમ આત્માથી આત્માઓએ, યોગનિશ્ચિત્ત આદિ (દશવૈકલિક સૂત્ર-તેમજ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર) નો સંવિજ્ઞ ગીતાર્થ શુદ્ધભગવત પાસેથી અભ્યાસ કરી, શુદ્ધ માર્ગમાં અદ્વા કરી, યથાશક્તિ જીનાજ્ઞા મુજબ, આત્મ શુદ્ધિ-ધર્મારાધન કરવું બેધએ. પરંતુ અજ્ઞાન અને સંમોહમૂલક વિષય-કષાયોના પોષક ધર્માનુષ્ઠાનોમાં, આત્મશુદ્ધિના ભ્રમમાં-બ્રાંત થઇને, ભટકવું બેધએ નહિ, કેમકે શ્રી જીનશાસનમાં એકાંતે ઉત્સર્ગમાર્ગ યા એકાંતે અપવાદ માર્ગને અનુસરવું તે આત્માર્થે વ્યાધક છે એમ સ્પષ્ટ જણાવેલ છે.

(૬)

પંચમે આરે જિમ વિષ મારે, અવિધિ દોષ તિમ લાગે;
ધર્મ ઉપદેશપદ્ધતિક દેખી, વિધિ રસિઓ જન જાગે રે...

જિનજી...વિનતડી૦ ॥ ૬ ॥

ભાવાર્થ :-જણીને ઝેર ખાનારને, જેમ તે વિષ મરણુ આપે છે તેમ અજ્ઞાનથી ઝેર ખાનારને પણ વિષ તો મરણુ જ આપે છે, ઉદ્ધુ અજ્ઞાનીને તો તે વિષ દૂર કરવાનું પણ લક્ષ પ્રાપ્ત થતું નથી, તેથી તો તે નિશ્ચિથી મરણુને જ પ્રાપ્ત કરે છે. શ્રી જીનાગમને વિષે તો સર્વત્ર (ઉપદેશપદ્ધતિક ત્રૈયોમાં) “જ્ઞાન-ક્રિયાજ્ઞાન મોક્ષાઃ” એમ સ્પષ્ટ જણાવેલું છે. તેમજ શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રમાં પણ સ્પષ્ટ જણાવેલું જ છે કે “પદ્મ નાણું તઓ કયા” અર્થાત્ પ્રથમ તો ધર્મ ક્રિયાનું જણાવણું કરવું જરૂરી છે. એટલે પ્રત્યેક ધર્મ-ક્રિયામાં-પ્રથમ તે સંબંધી શાસ્ત્ર વિહિત વિધિ નિષેધનો યથાર્થ જાણકાર આત્મા, સાચો આજ્ઞાપાલક બનવા થકી, આત્મ શુદ્ધિના યથાતથ્ય માર્ગે, પ્રવર્તન કરવાવાળો થાય છે એમ જણાવું.

આમ છતાં પાંખડી સાધુઓ તો કેવળ પોતાનો મતલબ સાધવા માટે અજ્ઞાન સહ આડંબરીય ધર્મને પણ પુણ્યબંધનું કારણ જણાવી પરંપરાએ તેને આત્મ-શુદ્ધિનો હેતુ જણાવીને, આજે તો શુદ્ધ-માર્ગનો ઉચ્છેદ કરી રહેલા પ્રગટ પણે બેસાય છે. અને તેના રૂળ સ્વરૂપે પણ તેઓ બંનેમાં આત્માર્થ શૂન્યતા તેમ જ બાહ્ય-વ્યવહારમાં પણ કેવળ કલેશ-કંકાશની વૃદ્ધિ થતી પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

(૭)

કોઈ કહે જિમ બહુજન આલે, તિમ ચલિયે, શી-ચર્યા;
મારગ-મહાજન આલે ભાખ્યો, તેહમાં લહીએ અર્થા રે...

જિનજી...વિનતડી૦ ॥ ૭ ॥

ભાવાર્થ :-તે પાંખડી-વેષધારી સાધુઓ, સર્વત્ર કેવળ દદાંત વચનોનાં હવાંલાઓ આપીને જણાવે છે કે શાસ્ત્રમાં જણાવેલ છે કે “મહાજનો ચેન ગતઃ સંપન્થાઃ” એ ન્યાયે દરેકે દરેક આત્માએ પ્રવર્તન કરવું બેઠીએ અને અમો પણ તે ન્યાયે જ ધર્મારાધન કરી-કરાવી રહ્યા છીએ. આથી જ અમારા માર્ગ સંબંધી, અન્ય કોઈને પણ, કોઈપણ પ્રકારની શાસ્ત્રાજ્ઞાની ચર્ચા કરવાનો અધિકાર

હોયો થતો નથી, આ રીતે તેઓ ખરેખર તો અધોઅધ પુલાયના ન્યાયે વર્તી રહ્યા છે એમ બહુવું. આ સંબંધે જણાવવાનું કે “મહાજનનો અર્થ જો, ધણાં માણસો કરે તેમ કરવું જોઈએ, એવો અર્થ કરીશુ તો, જગતમાં સર્વકાળે મિથ્યાવાદીઓ વધુ હોય છે. - તેથી મિથ્યા દષ્ટિઓના-હિંસા મૂલક માર્ગને અનુસરવાનું પ્રાપ્ત થશે, અથવા તો કોઈ એક આત્માને-કોઈ એક વિશિષ્ટ પ્રત્યેક બુદ્ધ ભાવે, એટલે અચ્છેરાડે કોઈકને કોઈ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ હોય, તેને પણ જો મુખ્ય માર્ગે અનુસરવું જોઈએ એમ જણાવવામાં આવે, તો તે સ્વરૂપે પણ ફરેક ફરેક વ્યક્તિને પોતા માટે, તો તે માર્ગ અયથાર્થ હોઈ પોતાને શુદ્ધ-માર્ગથી નહ-બ્રહ્મ થવા પણ પ્રાપ્ત થશે એમ બહુવું.

(૮)

એ પણ યોલ મૃષા મન ધરીયેં, બહુજન મત આદરતાં;
છેલ ન આવે બહુલ અનારય, મિથ્યામતમાં ફિરતાં રે...
જિનજી...વિનતડી ॥ ૮ ॥

ભાવાર્થ :-વળી પણ શુદ્ધ સાધ્ય, સાધન દાવ નિર્પેક્ષ, મિથ્યામતિઓની બહુમતિને અનુસરનારાઓ અથવા તો કોઈ એક એકાકી ભાવે વિશિષ્ટ સ્વરૂપે આરાધક આત્માના દર્શાતને મુખ્ય કરીને શાસ્ત્ર નિર્પેક્ષ, વિચાર-વાણી-યા વર્તનને અનુસરવા વડે, જે-જે મૂલ આત્માઓ-વિવિધ પ્રલોભનોમાં ફસાઈને, પોત-પોતાના સ્થાન-સ્વરૂપથી તેમજ પોતાના સ્વમતિ કદિપત અધિકારથી શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ આચરણાઓ કરે છે, તેઓ નિશ્ચેથી ચોક્ષમાર્ગથી બ્રહ્મ યાય છે એમ બહુવું. કેમકે શ્રી તીર્થની સ્થાપના સર્વકાળે કેવળ શ્રી તીર્થ કર પરમાત્માઓ જ કરતાં હોય છે. અન્ય કોઈ કેવળી ભગવંત, ગણધર ભગવંત કે આચાર્યને તીર્થ યાને શ્રી સંધની સ્થાપના કરવાનો કોઈ અધિકાર નથી. તેમ છતાં જે કોઈ શ્રી સંધની સ્થાપના કરે, અને તેને અનુસરે, તેઓ સૌને પણ શ્રી તીર્થ કર ભગવંતની આશાતના કરવાનો દોષ લાગે છે એમ બહુવું. તેમ છતાં અત્રે-ગચ્છભેદ તેમજ કુળભેદના ભેદોને, સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા રૂપ શ્રી સંધમાં શાસ્ત્રાજ્ઞાને અનુસરનાર અંગ-અંગીના ભેદાભેદથી સમ્યક્ સ્વરૂપે જણવા જરૂરી છે.

(૮)

થોડા આર્ય અનાર્ય જનથી, જૈન આર્યમાં થોડા;
તેમાં પણ પરિણત જન થોડા, શ્રમણ અલપ બહુ મોડા રે...

જિનજી...વિનતડી૦ ॥ ૯ ॥

ભાવાર્થ :-સર્વકાળે, આ જગતમાં નિરંકુશપણે વિષય-કપાયમાં આસક્ત અનાર્ય મનુષ્યો ધણાં હોય છે. જ્યારે કૃત્ત્વાંક મનુષ્યો-આત્મા-કર્મ અને કર્મના ફળના સ્વરૂપમાં શ્રદ્ધાબુદ્ધિ હોય છે. તેમાં પણ તેને યથાર્થ સમજનારા જૈનો થોડા હોય છે. તે જૈનોમાં પણ કર્મના બંધનને તોડીને મોક્ષ-માર્ગની આરાધના માટે ઉજમાળ થયેલા એવા આત્મ પરિણામી, આત્માઓ થોડા હોય છે, તેમજ કેવળ બાહ્યલિંગ ધારી માથું ઝુંડાવી સાધુ બનેલાઓમાં પણ, સાચા શ્રમણ-સાધુઓ તો અલ્પ એટલે થોડા જ હોય છે. આ સંબંધે બહુવું કે આજે કેવળ લિંગધારી સાધુઓ જોયા શાસ્ત્રાજ્ઞા વિરૂદ્ધ વર્તન કરતાં થકાં પણ પોતાના વ્યવહારને આજે તો કેવળ જીત-વ્યવહાર જ પ્રવર્તે છે એમ જણાવીને પ્રથમના ચારે વ્યવહાર માર્ગનો નિરોધ-(ઉચ્છેદ) કરીને, પોતાના મતિ-કલ્પિત ઉન્માર્ગને માર્ગ સ્વરૂપે જણાવી રહ્યા છે. અને અજ્ઞાની-ભોળા સંસારાલિલાપી જીવોને વિષય-કપાય પોષક ઉન્માર્ગમાં પ્રવર્તન કરાવી રહ્યા છે. તેઓનું તે સમગ્ર પ્રવર્તન શાસ્ત્ર દૃષ્ટિએ તો પ્રાયશ્ચિત્તને યોગ્ય છે એમ બહુવું.

(૧૦)

ભદ્રબાહુ ગુરૂવદન વચન એ, આવશ્યકમાં લહિયે;
આણા શુદ્ધ મહાજન બહી, તેહની સંગે રહિયે રે...

જિનજી...વિનતડી૦ ॥ ૧૦ ॥

ભાવાર્થ :-ચૈત્ર પૂર્વધારી ભદ્રબાહુ સ્વામીજીએ આવશ્યક સૂત્રની નિર્ધૃક્તિ કરતાં સ્પષ્ટ જણાવેલ છે કે, મહાજન યા તો શ્રી સંધ એટલે સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા રૂપ સંધને એટલે કે જોયા શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબ (વિધિ-નિરોધ સાપેક્ષ) ધર્મારાધન કરવાના ગમિલાપી હોય તેને જ અનુસરવું જોઈએ કેમકે તેઓમાં સમ્યગ્-જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ ગુણોનું કર્તવ્યિત્ત આવિરોધે અસ્તિત્વ હોય છે. અન્યથા મતિ-કલ્પિત ધર્મારાધન કરનારાઓનો સંગ કરવાથી તો કેવળ-કપાયની વૃદ્ધિ જ થાય છે. એટલે જ તો, જ્ઞાનાદિ ગુણરહિત સંધને (સમુદાયને) શાસ્ત્રોમાં પણ હાડકાંનો માળો કંચો છે.

(૧૧)

અજ્ઞાની નવિ હોવે મહાજન, જો પણ ચલવે ટોળું;
ધર્મદાસ ગણી વચન વિચારી, મન નવિ કીજે ભોળું રે...

જિનજી...વિનતડી૦ ॥૧૧॥

ભાવાર્થ :-જેઓ અજ્ઞાની છે એટલે કે સ્વ-પરના (આત્મ) હિતાહિત પ્રતિ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ અને ભવ સાપેક્ષ નિશ્ચય-વ્યવહાર તેમજ ઉત્સર્ગ-અપવાદ માર્ગના બાણકાર નથી. પરંતુ લોક-સંજ્ઞાને આધીન થઈને, લોકભક્તિ અર્થે લોક રંજનનો જ ધર્મ પ્રવર્તાવતાં હોય છે. તેઓ ધણા શિષ્ય-પ્રશિષ્યના પરિવાર વાળાં હોય, યા તો ધણાં અજ્ઞાની મનુષ્યોમાં પૂજતાં હોય, તો પણ તેઓએ મહાજન ન સમજવા જોઈએ એમ શ્રી મહાવીર સ્વામીજીનાં હસ્તદીક્ષિત સાધુ શ્રી ધર્મદાસ ગણીજીએ ઉપદેશમાળા નામના ગ્રંથમાં સ્પષ્ટ જણાવેલ છે. અત્રે એ ખાસ જણાવવું જરૂરી છે કે છેલ્લા કેટલાક સમયથી માયાવી-પાપંડી સાધુઓએ શ્રાવક-શ્રાવિકાને સૂત્ર-સિદ્ધાંત બાણવાની-વાંચવાની મનાઈ ફરમાવી છે આથી આત્માર્થી શ્રાવકોએ એ સ્પષ્ટપણે સમજી લેવું જરૂરી છે કે, તેઓ તરફથી સૂત્ર-સિદ્ધાંત બાણવા-બાણાવવા સ્વરૂપે જ્ઞાન મેળવવાની આશા રાખવી તે બુદ્ધિ જ છે. આમ છતાં ઉપરની સત્ય હકીકતના સમર્થનમાં આજે તો વળી તે પાપંડી સાધુઓ શ્રાવકોને કેવળ શાસ્ત્ર સંભળાવવા માટે પણ તેઓની પાસેથી મન-માન્યા પૈસા પડાવતા રહીને તેમજ તે અજ્ઞાની શ્રાવકોને શાસ્ત્ર વચનોનાં જૂઠાં અર્થો સમજાવી મૂર્ખ બનાવી પોતાના-દષ્ટિરાગી બનાવી રહ્યા છે. આથી જ તો આજે પ્રત્યેક અજ્ઞાની સાધુઓનાં અનેક સિન્ન-સિન્ન સંઘો અંતરમાં પરસ્પર દુર્ધા સાથે દ્રેષભાવ રાખતાં થકાં, કેવળ પોત-પોતાના મતલબ સાધવા ખાતર, બહારથી માયાવી પણે, સૌ સાથે મિત્રતાનો ડોળ કરતાં હોય છે. શ્રી જૈન શાસનમાં તો દંભી આચારને દુરાચાર જણાવેલ છે.

(૧૨)

અજ્ઞાની નિજ છદ્દે ચાલે, તસ નિશ્ચયેં વિહારી;

અજ્ઞાની જે ગચ્છને ચલવે, તે તો અનંત સંસારી રે...

જિનજી વિનતડી૦ ॥૧૨॥

ભાવાર્થ :- જેઓ સમ્યગ્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ આત્મિક ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા સંબંધે અજ્ઞાનીઓ છે, તેઓ હંમેશા પોત-પોતાની મતિ કલ્પનાએ (શાસ્ત્રાજ્ઞા નિર્દેશ) ધર્માનુષ્ઠાનો કરતાં હોય છે. તેઓને અનુસરનારાઓ પણ તેવા જ હોય છે એમ જાણીને, સંસાર પરિશ્રમણને વંધારનારા મમત્વી ગમ્મજા-ચારથી આત્માથી આત્માઓએ અળગા રહેવું જરૂરી છે.

(૧૩)

ખંડ ખંડ પંડિત જે હોયે, તે નવિ કહીએ નાણી;
નિશ્ચિત સમય લહે તે નાણી, સમ્મતિની સહિ નાણી રે...

જિનજી...વિનતડીં ॥૧૩॥

ભાવાર્થ :- જે આત્માએ, અનેકવિધ-શાસ્ત્રાધ્યાસ વડે અનેક પ્રકારની વિદ્યાઓ પ્રાપ્ત કરી હોય, તેમજ વાક્યાતુરી પણ પ્રાપ્ત કરી હોય, તેમ છતાં જે આત્માને-આત્માર્થ સાધવા માટેનું લક્ષ (ધ્યેય) પ્રાપ્ત થયું હોતું નથી, અર્થાત્ જેણે શમ-સંવેગ-નિર્વેદ-અનુકંપા (ભાવથી) અને પદ્ધત્યાનમાં આસ્તિક્યપણું પ્રાપ્ત કર્યું નથી, એવા સમ્યક્ત્વ પરિણામથી શત્ય (રહિત) અજ્ઞાની આત્માઓ કોઇપણ કાળે-સ્વ-પરતુ આત્મકલ્યાણ સાધવા માટે અસમર્થ હોય છે એમ જાણવું.

(૧૪)

જિમ જિમ બહુશ્રુત બહુજન સમ્મત, બહુ શિષ્યે પરવરિઓ;
તિમ તિમ જીનશાસનનો વયરી, જે નવિ નિશ્ચય ફરિઓ રે...

જિનજી...વિનતડીં ॥૧૪॥

ભાવાર્થ :- પ્રથમ જણાવ્યા મુજબ જે બહુશ્રુત, અર્થાત્-દ્રવ્ય-ગીતાર્થ, ગમે તેટલું જાણેલો હોય, અને અનેક શિષ્ય-પ્રશિષ્યના પરિવારવાળો હોય, તો પણ, જે તેને સમ્યગ્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ આત્મિક ગુણોને (કર્મોના આવરણો તોડીને) આવિર્ભાવે પ્રાપ્ત કરતાં આવડતું નથી, તો તેને શ્રી જીનશાસનનો રક્ષક નહિ પણ ભક્ષક ગ્રેટલે વૈરી જાણવો.

(૧૫)

કોઇ કહે લોચાદિક કષ્ટે, મારગ ભિક્ષાવૃત્તિ;
તે મથ્યા નવિ મારગ હોવ, જન-મનની અનુવૃત્તિ રે...

જિનજી...વિનતડીં ॥૧૫॥

ભાવાર્થ :- અત્રે ફેટલાક મિથ્યામતિમાં અંધ બનેલાઓ કહે છે કે ધર-ધરની શિક્ષાવૃત્તિએ જીવન-જીવનારાઓને, અને તે સાથે લોચ્છાદિક અનેક પ્રકારના કષ્ટો સહન કરવાવાળાઓને, ઉત્તમ સાધુઓ (શિક્ષમાર્ગના સાધક આત્માઓ) જાણુવા જોઈએ. આવા મિથ્યામતિવાળાઓ સંબંધે, શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય જાણુવે છે કે જેઓ કેવળ બ્રાહ્મ કષ્ટ ક્રિયાઓ કરવા વડે લોકોના મનમાં પોતામાં સાધુતા કેળાવવા માટે, જે અનેક પ્રકારના પાપાંડી પ્રવર્તનો (વ્યવહારો) કરતાં હોય છે તેઓ થકી સ્વ-પર કાઠપણુ આત્માની કાંઈપણુ આત્મશુદ્ધિ થતી નથી એમ નિશ્ચયી જાણુવું.

(૧૬)

જે કષ્ટે મુનિ મારગ પાવે, બળદ થાયે તો સારો;
ભાર વહે જે તાવડે ભમતો, ખમતો ગાદ પ્રહારો રે.

જિનજી...વિનતડી૦ ૥૧૬૥

ભાવાર્થ :- જે કેવળ કષ્ટ ક્રિયાઓ કરવાથી જ મોક્ષ માર્ગની પ્રાપ્તિ થતી હોય અર્થાત્-આત્મશુદ્ધિ થતી હોય તો, બળદીયાઓ જે ઘણા ભાર વહન કરે છે, તાપ સહે છે, અને તે ઉપરાંત પ્રહારો પણ સહે છે. તો શું તે સ્વરૂપને આત્મશુદ્ધિનું કારણુ જાણુવું જોઈએ ? નહિ જ. કેમકે પરેખર તો, પ્રથમ સમ્યગ્ દર્શન પ્રાપ્ત કર્યા વગર કોઈ જીવે અદ્યાપિ પર્યંત આત્મશુદ્ધિ કરી નથી, અને કરતો પણ નથી અને કરશે પણ નહિ એમ શ્રી જીનશાસનને વિષે સ્પષ્ટ જણાવેલ છે.

(૧૭)

લહે પાપ અનુબંધી પાપે, બલહરણી જન શિક્ષા;
પૂરવ ભવ વ્રત ખંડન ફળ એ, પંચ વસ્તુની શિક્ષારે...

જિનજી...વિનતડી૦ ૥૧૭૥

ભાવાર્થ :- જેઓ સંયમનો (આત્માર્થ-સાધકતાનો) ધાત કરનારી વિવિધ પ્રકારની શિક્ષા અજ્ઞાનીઓ તેમજ ભોળા-ભ્રૂતજનો પાસેથી મેળવીને, પોતાનામાં સાધુતાનો આરોપ કરી હર્ષિત થાય છે તે તેઓએ પૂર્વે વ્રત ખંડન કરીને, બાંધેલા પાપાનુબંધી પુણ્યોદયનું સ્વરૂપ જાણુવું. આ વાત વિસ્તારથી પંચ-વસ્તુ આદિ ત્રંચેમાંથી સંવિજ્ઞ-ગીતાર્થ પાસેથી જાણી લેવી.

(૧૮)

કોઈ કહે અમે લિંગે તરશું, જૈન લિંગ છે વારૂ;
તે મિથ્યા નવિ ગુણ વિષ્ણુ તરિયે, ભુજ વિષ્ણુ ન તરે તારૂં રે...

જિનજી...વિનતડી૦ ॥૧૮॥

ભાવાર્થ :- કેટલાક માત્ર જૈન સાધુના વેષધારી લિંગીયા સાધુઓ, અજ્ઞાની જીવોને એમ ભરમાવતાં ફરે છે કે, શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતના શાસનમાં— સાધુવેષ માત્ર—આત્મ—શુદ્ધિનું કારણ જણાવેલ છે. તો ભલે અમો સમ્યગ્-જ્ઞાન-દર્શન—ચારિત્રથી રહિત હોઈએ તો પણ સાધુવેષે ગીતાર્થની નિશ્રાએ રહેવા માત્રથી જ અમારું નિમ્મ્યેથી કલ્યાણ થશે જ. એમ અમો શાસ્ત્રાધારે માનીએ છીએ.

ઉપર જણાવ્યા મુજબના માયાવી—સાધુઓ અને તેમના દુષ્ટિરાગી અનુયાયીઓ, એ નથી સમજતાં કે, કોઈપણ આત્માનું કલ્યાણ કે અકલ્યાણ કોઈ અન્ય આત્મા વડે થઈ શકતું જ નથી, દરેક દરેક આત્માએ પોત-પોતાના કર્મનું જ ફળ ભોગવવાનું હોય છે અને પોતે જ પોતાના કર્મોના ક્ષય કરી મોક્ષે જઈ શકે છે એમ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતે સ્પષ્ટ જણાવેલ છે. આ સંબંધે અણુબુદ્ધિ કે જમ હાથ (ભુજ) વગરનો માણસ તરવા માટે અસમર્થ હોય છે તેમ સમ્યગ્ દર્શનાદિ ગુણ વગરનો આત્મા આ સંસાર સમુદ્ર તરી શકતો નથી.

(૧૯)

કૂટ લિંગ જિમ પ્રગટ વિડંબક, જાણી નમતાં દોષ;
નિદ્ધંધંસ જાણીને નમતાં, તિમ જ કહ્યો તસ પોપ રે...

જિનજી...વિનતડી૦ ॥૧૯॥

ભાવાર્થ :- જમ બનાવટી (જૂદઠા) સાધુવેષ ધારીને નમસ્કાર કરતાં, અનેક પ્રકારના દોષના ભાગી થવું પડે છે તેમ બહારથી અતિ સુંદર સાધુવેષ હોય, પરંતુ તે એ નિર્ધર્મ પરિણામે (કાંઈ જાતની પાપની બીક કે શંકા વગર) હિંસાદિ પાંચે પાપાચાર સેવતો હોય તો, તેને નમસ્કાર કરનારો આત્મા તેની પાપ પ્રવૃત્તિઓને સહકાર (અનુસોદન) આપનારો હોઈ તે પણ તે થકી અનેક પ્રકારનાં પાપકર્મને બાંધનારો થાય છે એમ અણુબુદ્ધિ.

(૨૦)

શિષ્ય કહે જિન જિન પ્રતિમાને, જિનવર થાપી નમિયે;
સાધુવેષ થાપી અતિ સુંદર, તિમ અસાધુને નંમિયે રે...
જિનજી...વિનતડી૦ ॥૨૦॥

(૨૧)

ભદ્રબાહુ ગુરુ બોલે પ્રતિમા, ગુણુવંતી નહીં કુષ્ટ;
લિંગ માંહે બે વાના દીસે, તે તું માન અકુષ્ટ રે...
જિનજી...વિનતડી૦ ॥૨૧॥

ભાવાર્થ :- કેટલાક અજ્ઞાની કુચુચ્છાએ ભણાવી રાખેલા શિષ્યો તેમજ-
શ્રાવકો એમ કહી રહ્યા છે કે, જેમ જીનેશ્વર-ભગવંતની પ્રતિમા સ્થાપીને-તેમાં
જીનેશ્વર ભગવંતના ગુણોનો આરોપ કરીને, તેને પૂજતાં જેમ ગુણુવૃદ્ધિ થાય છે
તેમ અમે પણ અમારા ગુરુમાં-અમારી મરજી મુજબ ગુણોનો આરોપ કરીને
પૂજશું તો તે સુંદર સાધુ-વેષધારી, અમારા ગુરુ વડે, અમેને જરૂર ગુણોની
પ્રાપ્તિ થશે જ એમ અમે માનીએ છીએ. આતુ કહેનારને શ્રી ભદ્રબાહુ
સ્વામીજીએ કહ્યું છે કે, હે મુચુક્ષુ ! તું તારા દષ્ટિરાગીપણાને છોડીને, સમ્યગ્
વિચારથી સમજવા પ્રયત્ન કરીશ તો તને સ્પષ્ટ સમજશે કે જિન પ્રતિમાના
નિમિત્તે તો, પ્રત્યેક પૂજકને પણ તેના પોતાના ભાવ પ્રમાણે (ગુણાવલંબન
મુજબ) રૂપ પ્રાપ્તિ (આત્મશુદ્ધિ) થાય છે. જ્યારે અસાધુ તો અનેક કુચુચ્છાનો
ભંડાર હોઈ, તેનામાં ગુણોનો મિથ્યા-આરોપ કરી તેને-પૂજનાર તે થકી, પોતે
કેવળ-અજ્ઞાન અને સંભોહની વૃદ્ધિ કરવાવાળો થશે, કેમકે મિથ્યાભાવ-મિથ્યાત્વને
વધારે છે.

આ સંબંધે સુગુરુ-કુગુરુને વંદન-નમસ્કારની ચૌકાંગી આ રીતે વિચારવી
ખૂબ જ જરૂરી છે.

(૧) સુગુરુને :- સુગુરુ શુદ્ધિએ નમે તો તે જરૂરથી તે-નિમિત્તે (યોગા-
વંચકતાએ) પોતાનું આત્મ કલ્યાણ સાધી શકે છે.

(૨) કુગુરુને :- કુચુદ્ધિએ (સ-શક્યભાવે) વંદન-નમસ્કાર કરનારો આત્મા
આત્મ-શુદ્ધિ કરી શકતો નથી, એટલું જ નહિ પણ પોતાની કુચુદ્ધિ થકી
વિરાધક થાય છે.

(૩) કુમુરુને :- (ઓધે) સુચર માનીને, તેને વંદન-નમસ્કાર કરનારો વ્યવહાર શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે પરંતુ નિશ્ચય શુદ્ધિ (આત્માર્થ)થી તો તે નષ્ટ-બ્રષ્ટ થાય છે.

(૪) કુમુરુને—કુબુદ્ધિએ એટલે કે લોભી ગુરુ અને લાલચુ ચેલાના ન્યાયે, વંદન-નમસ્કાર કરનારો આત્મા-આ લવમાં તેમ જ પરસ્પરમાં પણ આત્મ વિરોધકતા પ્રાપ્ત કરે છે. એટલે અનેક પ્રકારનાં દુઃખોને પ્રાપ્ત કરવાવાળો થાય છે.

(૨૨) -

કેઈ કહે જિન આગે માગી, મુક્તિ મારગ અમે લેશું;

નિરગુણને પણ સાહેબ તારે, તસ ભક્તે ગહગહિશું રે...

જિનજી...વિનતડીં ૥૨૨૥

ભાવાર્થ :- આજે તો વળી કટલાક તેમની સંયમ-યાત્રામાં, સુખ-શાતાની પૃચ્છા કરતાં “દેવ-ગુરુ-પસાય” એવો જ ઉત્તર આપતાં હોય છે આથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે જૈનદર્શનથી અતિરિક્ત, સર્વ દર્શનકારો જેમ, પોત-પોતાના ઇષ્ટ દેવને આ સર્વ જગતના કર્તા-હર્તા તેમજ સુખ-દુઃખના આપનાર માની તેમની કૃપા જેળવવા તેમની અનેક પ્રકારે ભક્તિ કરે છે તેમજ કટલાક જૈનાભાષી સાધુઓ પણ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતને તેમજ ગુરુ ભગવંતને રીઝવવા તેમની અનેક પ્રકારની સેવા-ભક્તિના અતિરેકમાં રાગતા પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. કેમકે તેઓ પણ એમ જ માનતા હોય છે કે, શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની સેવા-પૂજા કરનારને ભગવાન આ સંસારમાં અનેક પ્રકારનાં સુખ આપીને અંતે મુક્તિનું શાશ્વત સુખ પણ આપે છે. જો કે આથી તો ખરેખર તો એમ સમજવાનું છે કે, શ્રી અરિહંત પરમાત્માએ પ્રરૂપેલ, નવ-તત્ત્વના હેયોપદેય ભાવોમાં શ્રદ્ધા શૂન્ય આત્માઓ જ, અન્યને પોતાના સુખ-દુઃખનો નિર્માતા (કર્તા-હર્તા) માને છે. જ્યારે શ્રી અરિહંત પરમાત્માએ પ્રરૂપેલ નવે-તત્ત્વોમાં યથાર્થ શ્રદ્ધા-પ્રતીતિ અને રૂચી ધરાવનાર આત્માઓ તો, પોતાના જ સમ્યગ્-દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર વડે, પોતે જ મુક્તિના શાશ્વત સુખ જેળવી શકે છે એમ માને છે, આથી જ તો સમ્યગ્-દષ્ટિ આત્માઓ સુદેવ તેમજ સુગુરુની ભક્તિ સ્વરૂપે, શાસ્ત્ર વિહિત ભાવે, યથા-યોગ્ય વંદન-નમસ્કારોદિ ભાવે, યા તો સેવા-પૂજાદિ તેમજ સ્મરણ-સ્તવન કે ધ્યાનાદિ વડે, જે-જે ભાવે તેમનું આલંબન લે છે તે સધણુંએ પોતાના જ્ઞાનાદિ

ગુણોના આનિર્ભાવના હેતુભૂત પોતાના અજ્ઞાન અને સંભોલજનક કર્મોના ક્ષય કરવા માટે કરતા હોય છે.

(૨૩)

પામી બોધ ન પાલે સૂરખ, માંગે બોધ વિચાલે;
લહિયે તેહ કહો કુણ સૂલે, બોલ્યું ઉપદેશમાલે રે...

જિનજી...વિનતડીં ૧૧૨૩૧

ભાવાર્થ :- શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ, મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટેના ચાર અંગોની એક એકથી અધિક સ્વરૂપે દુર્લભતા જણાવી છે. તેમાં (૧) મનુષ્યભવ (૨) જીનેશ્વર ભાષિત ધર્મનું શ્રવણ. આ બંને પ્રકારની દુર્લભતા-અનંતી પુણ્યાર્થના યોગે, જીવને જો કે અનંતીવાર પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. જે આજે પ્રાપ્ત પણ થઈ છે. પરંતુ (૩) તત્ત્વશ્રદ્ધા (૪) સંયમ માર્ગમાં વીર્ય ફેરવવું તે, આ પાછળની બંને દુર્લભતાઓને તો પ્રત્યેક આત્માએ, પોતે જ દર્શન મોહના ક્ષયોપશમથી, તેમજ ચારિત્ર મોહના ક્ષયોપશમથી મેળવવાની છે અને તે થકી મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરવાની હોય છે. તો આજે હવે જે પ્રાપ્ત કરવાનું છે તે-નહી કરતાં આવતાં ભવે પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા કે માંગણી કરનાર-તેની ઇચ્છાને કે માંગણીને કેવી રીતે સિદ્ધ કરી શકશે ? અર્થાત્ તે આત્મા પ્રાપ્ત મનુષ્ય ભવને નિષ્કળ ગુમાવવાવાળો થાય છે એમ બજાવું.

(૨૪)

આણા પાલે સાહેબ તૂસે, સકલ આપદા કાપે;
આણાકારી જે જન માગે, તસ જસ લીલા આપે રે...

જિનજી...વિનતડીં ૧૧૨૪૧

ભાવાર્થ :- અગ્રેએ પ્રથમથી જ આ વાત સ્પષ્ટપણે જણાવી છે કે, સર્વકાળે, સર્વ તીર્થ કરે ભગવંતોએ જે-જે ભાવે અનેક ભવ્ય આત્માઓએ મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરી છે, કરે છે, અને કરશે, તે-તે માર્ગને, મોક્ષમાર્ગ તરીકે પ્રરૂપેલ હોય છે. તેથી પ્રત્યેક આત્માથી આત્માને, તે (આશ્રવ હેય અને સંવર ઉપાદેય) માર્ગે ચાલવું અનિવાર્ય આવશ્યક લાગે છે એટલે જ તો તેઓ

શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતે પ્રરૂપેલા હેય-ઉપદેય રૂપ મોક્ષ માર્ગને, પોતાની આત્મ શુદ્ધિ માટે, ભગવંતની આજ્ઞારૂપ જાણે છે અને તેથી શાસ્ત્રવિહિત, વિધિ-નિષેધ ભાવે યથાર્થ-અવિરૂદ્ધ સ્વરૂપે આરાધના કરીને, સ્વયં આત્મશ્રેયને પ્રાપ્ત કરવાનો ઉદ્દેશ કરે છે. અત્રે એટલું ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું કે ભવ્ય આત્માઓ મુક્તિ ગમનને યોગ્ય સ્વભાવવાળા તો હોય છે, પરંતુ મોક્ષ-માર્ગની આરાધનાના અધિકારીઓ, તો-સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરેલા, સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માઓ જ હોય છે. આમ છતાં શુદ્ધ વ્યવહાર નયદષ્ટિએ તો પાંચમા-છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકવર્તી-દેશ-વિરતિધર તેમજ સર્વવિરતિધર આત્માઓને મુક્તિ-માર્ગના આરાધક જાણવા.

પહેલી ઢાળ સમાપ્ત

સન્નિધ્યા સંગતો વૌષ્ણો, દષ્ટિરિત્યભિધીયતે
અસત્પ્રવૃત્તિ વ્યાધાતાત્, સત્પ્રવૃત્તિઃ પદાવહઃ

—શોન-સુબુ-ગા-૧૭

સત્-સમ્યક્-શ્રદ્ધા સુક્ત જે બોધ જ્ઞાન તેને સુદષ્ટિ જાણવી, કેમકે તે થકી શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ (આત્માર્થવ્યાધક) પ્રવૃત્તિથી અળગા રહેવા-પણું પ્રાપ્ત થાય છે તેમજ શાસ્ત્રાર્થ અવિરૂદ્ધ (આત્માર્થસાધક) પ્રવૃત્તિમાં, પ્રવૃત્તિ કરાય છે.

દાળ-૨ ૭

(૧)

કોઈ કહે અમે ગુરૂથી તરશું, જિમ નાવાથી લોહા રે;
તે મિથ્યા ન લહે સહવાસે, કાચ પાચની સોહા રે... ॥૨૫॥

(૨)

શ્રી સીમંધર સાહેબ મુણ્ણે, ભરત ક્ષેત્રની વાતો રે;
લહું દેવ કેવળ રતિ ધણે યુગે, હું તો તુજ ગુણ રાતોરે.
શ્રી૦ સી૦ ॥૨૬॥

ભાવાર્થ :- પૂર્વે જે “આણાએ ધરમો” એ સૂત્ર વચનથી સમસ્ત વ્યવહાર, પરમાત્માની આજ્ઞાપૂર્વકનો કરવાનો કલ્પો છે એટલે પરમાત્માએ જણાવેલ “આશ્રવ હેય, સંવર ઉપાદેય” ભાવે પ્રત્યેક આત્માએ આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉદ્ધમ કરવો જોઈએ. તેને આજે કેટલાક અજ્ઞાની કુશુરુઓએ તેમના દષ્ટિરાગી જીવોને તેમના પોતાનામાં જ શુરુશુદ્ધિ પારણ કરવી એવું સમજાવેલું હોય છે. આ સાથે તેઓ પોતે શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની આજ્ઞાએ જ વર્તી રહ્યા છે એવું જણાવતાં હોય છે. આથી તે દષ્ટિરાગીઓ આજે પ્રગટપણે એમ જ કહી રહ્યા છે કે અમે તો અમારા શુરુની આજ્ઞાને જ (તેઓની નિશ્રામાં રહેવા રૂપે) અનુસરી રહ્યા છીએ, તેથી અમે અજ્ઞાની હોવા છતાં તેમના કહેવા મુજબ તેમની નિશ્રામાં રહેવા થકી અમારું જરૂરથી કલ્યાણ થશે જ. કેમકે ઉત્તમ જ્ઞાની આત્માઓનાં સહવાસ માત્રથી અન્ય આત્મા ઉત્તમતા પામે છે. જેમ લોખંડના ખીલા નાવમાં જડેલ હોવાથી સમુદ્ર તરે છે (ખીલાનો સ્વભાવ ફૂંખવાનો હોવા છતાં) આવી વાતો કરનારા દષ્ટિ-રાગી આત્માઓ આજે તો વળી તેમના અજ્ઞાની, માયાવી, પાખંડી, શુરુઓની તેમના કહેવા મુજબ શાસ્ત્રાજ્ઞ વિરુદ્ધ સેવા-લક્ષિત તેમજ વિવિધ પ્રકારે અર્ચન-પૂજા પણ પ્રગટપણે કરી રહ્યા છે પરંતુ ખરેખર તો સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની-અવદુઃખવારિણી તેમજ શિવ સુખકારિણી ધર્મ-દેશનાને જોએ આજ્ઞારૂપે એટલે અનન્યભાવે અનુસરે છે તેઓ જ આત્મ-કલ્યાણ સાધી શકે છે એમ સમજવું જોઈએ. કેમકે મણિ અને કાચના નંગને એકી સાથે એક જ કબજીમાં હાંપેરા વર્ષ પર્યંત સાથે રાખવા છતાં કોઈ કાળે

પણ તે કાચનું નંગ મણિ સ્વરૂપ બનતું નથી. તેમ છતાં આયાવી કુશુરો નાવ અને ખીલાનું દષ્ટાંત આપીને, અજ્ઞાની-ભોળા જીવોને છેતરી રહ્યા છે, પરંતુ તેમાં દષ્ટાંત અને દષ્ટાંતિક-તત્ત્વમાં ઘણો જ ફેર છે. તે સ્વરૂપને, ઉત્તમ સંવિજ્ઞ-ગીતાર્થ શુર પાસેથી સમજવું ખૂબ જ જરૂરી છે. તેમ છતાં આ સંબંધે એટલું સમજવું તો અનિવાર્ય આવશ્યક છે કે, સર્વજ્ઞ-સર્વવંતના ખોળામાં બેસી રહેવાથી સર્વજ્ઞતા પ્રાપ્ત થતી નથી પરંતુ જે આત્મા પોતાના આરે ધાતિકર્મોનો ક્ષય કરે છે તે આત્મા સર્વજ્ઞ થાય છે.

(૩)

કોઈ કહે જે ગચ્છથી ન ટળ્યા, તે નિરગુણ પણ સાધો રે;
ન્યાતિ માંહે નિરગુણ પણ ગણીયે, જસ નહીં ન્યાતિ બાધો રે...

શ્રી સીમંધર ૧૧૨૭૧

ભાવાર્થ :- વળી કેટલાંક, ચોહગર્ભિત અને દુઃખગર્ભિત વંશગી સાધુઓ કહે છે કે, જેમ જ્ઞાતિની અંદર, કોઈક જ્ઞાની-યુદ્ધિમાન હોય, તેમ કોઈ અજ્ઞાની પણ હોય છે. તેમજ કોઈક ઉત્તમ ક્ષાનાદિ ગુણવાન હોય છે તો કોઈ નિર્ધન-દુષ્ટદ્વિવાળા પણ હોય છે. તે સૌએ પણ, જ્ઞાતિમાં રહ્યા થકાં જ્ઞાતિમાં જ ગણાતા હોઈ જ્ઞાતિના ઉત્સવો તેમજ લહાણના સરીખા અધિકારી હોય છે. તેમ અમે પણ અજ્ઞાની તેમ જ પ્રમાદી હોવા છતાં સાધુઓ સાથે જ રહીએ છીએ અને બાહ્યક્રિયાઓ પણ સમાન કરીએ છીએ તેમ જ સાધુ સંઘ (સમુદાય)માં રહી-વિનય-વૈયાવચ્ચ પણ કરીએ છીએ, તો અમેને પણ સૌના સમાન જ સાધુ ગણવા બેઠએ. ખરેખર તો આમ કહીને તેઓ પોતાના દુર્ગુણોને બાહ્ય-સદ્ગુણોના ઝોઠે છુપાવવા માંગતા હોઈ-તેમને આભાર્ય સાધક સાધુ બણવા તે મિથ્યા છે.

(૪)

ગુણ અવગુણ ઈમ સરિખા કરતો, તે જનશાસન વૈરી રે;
નિરગુણ બે નિજ છંદે ચાલે, તો ગચ્છ થાયે સ્વૈરી રે...

શ્રી સીમંધર ૧૧૨૮૧

ભાવાર્થ :- આથી જેઓ સ્વમતિ કલ્પિત સાધુ આચારને, આચારના સાધુઓ છે તેઓ તો ઉત્તમ શાસ્ત્ર વચનને અનુસરવાની યુદ્ધિવાળા જે-જે શુભ સાધુઓ છે તેઓને પોતાના સમાન જ ગણીને, તેઓ પ્રતિ-અબહુમાન ધરનાર

હોય, અન્ય ઉત્તમ સાધુઓને પણ પોતાના સ્વેચ્છાચારી સાધુ માર્ગમાં એકત્રમાં પ્રયત્નશીલ હોય છે. આથી એ સ્પષ્ટ સમજવું જરૂરી છે કે, જ્ઞાનાદિ શુભરહિત નિર્ગુણી, હંકારી સાધુઓ તો બીજા સાધુઓને પણ અહંકારી અને સ્વેચ્છાચારી બનાવે છે, તેથી તેના પાપંદી સાધુઓને-સ્વ-પરતુ અહિત કરનારા અણીને તેઓનો સંસર્ગ વર્જવો.

(૫)

નિરગુણનો ગુરૂ પક્ષ કરે જે, તસ ગચ્છ ત્યજવો દાખ્યો રે;
તે જિનવર મારગનો ધાતક, ગચ્છાંચારે ભાખ્યો રે...

શ્રી સીમધર ૦ ૧૧૨૬૫

ભાવાર્થ :-અનેક આગમ શાસ્ત્રો અભ્યાસ અને પરિશીલન કર્યા પછી પ. પૂ. ન્યાય વિશારદ ન્યાયાચાર્ય શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીએ જણાવ્યું છે કે, જે શુર્વાદિકર્દ (આચાર્યાદિ પદવીધરા) નિર્ગુણી સાધુઓનો પક્ષ કરતા હોય અર્થાત્ જે ગચ્છમાં અસંયમીઓને પણ સંયમી તરીકે સ્વીકારવામાં આવતા હોય, તે ગચ્છનો ઉત્તમ આત્માથી આત્માએ ત્યાગ કરવો જરૂરી છે, કેમકે જેઓ સાપેક્ષ શાસ્ત્રવચનોના મતિ કલ્પિત અર્થો કરીને છદ્ધા સર્વવિરતિ શુભસ્થાનકના સાધુપણનાં આચાર-વિચારને-પ્રમત્તતાના નામે ચઢાવી, અનેક પ્રકારનાં કૌભાંડો કરી રહ્યા છે. તેઓનો પણ, જેઓ પોતાના-અહમ્ અને મમત્વને પોષવા માટે સાચા-માર્ગરક્ષક સાધુઓ તરીકે સ્વીકાર કરી રહ્યા છે, તે સમસ્ત ગચ્છ, ખરેખર તો શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતે પ્રવર્તાવેલ મોક્ષ-માર્ગનો ધાતક છે એમ ગચ્છાચાર પ્રયત્નનાની સાક્ષી આપીને શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીએ જણાવ્યું છે. અન્ને એ આસ સમજવું જરૂરી છે કે, જેઓ પોતાના વિચાર-ત્રાણી અને વર્તનમાં ઉન્ન-માર્ગનો (અસંયમને) સાચા માર્ગ સ્વરૂપે પોતાની મતિકલ્પનાએ સ્વીકાર કરનારાઓ છે, તેઓ નિઃસ્વેચ્છી સ્વ-પર ઉભાયને માટે નિરંતર અકલ્યાણકારી જ હોય છે. આ સાથે એ પણ સ્પષ્ટ સમજાયેલું હોવું જોઈએ કે સંયમ માર્ગ તો દ્રવ્યથી કે ભાવથી હોય તો પણ અનરય સ્વ-પર ઉભાયને સદા કલ્યાણકારી જ હોય છે. આમ સાચા આત્માથી આત્માઓ તો શુદ્ધ જીનાજ્ઞાનુસારી સયમ માર્ગને જ આત્મહિતનો માર્ગ જાણતા હોય. તેઓ કદાપી અસંયમને આત્મહિતકારી જાણતા નથી.

(૬)

હુઃપમ કાળમાં નિરગુણ ગચ્છે, કારણથી જો વસીયે રે;
દ્રવ્ય થકી વ્યવહારે ચલીયે, ભાવે નવિ ઉલ્લસીયે રે...

શ્રી સીમંધર૦ ૧૧૩૦૧

ભાવાર્થ:- આજે આ ભરતક્ષેત્રમાં હુંડા અવસર્પિણીના પાંચમા આરાના વિષમકાળમાં જો-નિશુણ્ણી ગચ્છમાં જ રહેવાનો પ્રસંગ આવે તો, તે ગચ્છના સાધુઓને અપ્રીતિ ન ઉપજે તે રીતે રહેવું-પરંતુ તેઓની અસંયમી અસત્-પ્રવૃત્તિમાં ઉલ્લાસ (હર્ષ) ધરવો નહિ એટલું જ નહિ પરંતુ ભાવ થકી તો શુદ્ધ સંયમ માર્ગની જ ગવેષણા કરતાં રહેવું જોઈએ, કેમકે અસંયમીઓની ભક્તિ-બહુમાન કરવાથી તો, શુદ્ધ સંયમ-માર્ગનો ઉચ્છેદ થાય છે.

(૭)

જિમ કુવૃષ્ઠિથી નગર લોકને, ધહેલા દેખી રાજ રે;
મંત્રી સહિત ધહેલા હોઈ ખેડા, પણ મનમાંહે તાજ રે....

શ્રી સીમંધર૦ ૧૧૩૧૧

ભાવાર્થ:- ઉપર જણાવેલ સ્વરૂપને દૃષ્ટાંત-વિશેષથી જણાવતાં થઈ શ્રી ઉપદેશપદ અંથના આધારે પ. પૂ. શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજી જણાવે છે કે ઢાઢ એક પૃથ્વીપુર નામના નગરમાં પૂર્ણ નામના રાજાને સુખદિ નામે મંત્રી પાસેથી ઢાઢએક નિમિત્તિયાના કહેવાથી જણવામાં આવેલું કે “એક મહિના પછી જો વરસાદ થશે તે વરસાદનું પાણી જો લોકો પીશે તે લોકો ગાંડા થઈ જશે. તેમ જ તે પછી કેટલોક કાળ ગયા પછી જો વરસાદ થશે, તે-પાણી પીવાથી ગાંડા થયેલા ઢાઢા થઈ જશે.” આ વાત સત્ય તરીકે સ્વીકારી રાજા-મંત્રીએ પ્રથમ વરસાદનું પાણી પીધું નહિ. તેથી તેઓ જાને તો ગાંડા ન થયા પરંતુ નગરના સર્વે લોકોએ તે વરસાદનું પાણી પીધું તેથી ગાંડા થઈ ગયા. આ સમય દરમિયાન-રાજા અને મંત્રી જાનેએ પણ બહારથી તો સર્વ નગરલોકની જેમ ગાંડપણની ચેષ્ટાઓ કરી, પરંતુ અંતર દૃઢ્ય શુદ્ધ હોવાથી તમામ કાર્ય સુધુ જ કરતાં રહ્યા. તે પછી કેટલાક કાળે બીજે સારો વરસાદ થયો, તેનું પાણી પીવાથી સર્વ નગરલોકો ઢાઢા થઈ ગયા. તે અવસરે પ્રથમથી જ ઢાઢા એવા રાજા અને મંત્રીએ-રાજ્યને સુવ્યવસ્થિત કર્યું, આથી એ સમજવાનું છે કે ઢાઢક વખત ઢાઢક કારણસર

બાલ-સ્વરૂપથી છનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ વર્તવું પડે તો તે વખતે પણ આંતર-શુદ્ધિ બળતી રાખવી જોયે થોડા સમય પ્રાપ્ત થતાં શુદ્ધ આરાધના કરી શકાય.

(૮)

ધ્રુમ ઉપદેશ પદે એ ભાખ્યું, તિહાં મારગ અનુસારિ રે;
બળીને ભાવે આદરીયે, કલ્પભાષ્ય નિરધારી રે...

શ્રી સીમંધર ૦ ॥૩૨૧॥

ભાવાર્થ :-ઉપરની હકીકત ઉપદેશપદ અંથમાં છે. પરંતુ તે સંબંધી-વિશેષ હકીકત તો બૃહત્ કલ્પભાષ્ય-મૂળ-સૂત્રમાં છે ત્યાં સ્પષ્ટ જણાવેલ છે કે રાજ અને મંત્રી ડાહ્યા હોવાથી બહારથી ગાંડાની ચેષ્ટાઓ કરવા છતાં અંતરથી ડાહ્યા હોવાથી સુષ્ટુ કાર્યો જ કરતાં હતાં, તેમ નિર્ગુણ ગચ્છમાં રહીને પણ આત્માથી આત્મા તો જે-જે કોઈ વ્યક્તિમાં પોતાને મેળવવા થોડા જે-જે શુભો હોય તે તે વ્યક્તિનું-વંદન-નમસ્કારાદિ વડે આલંબન લઈ પોતાના આત્માને શુભોથી પુષ્ટ બનાવવાનું જ કાર્ય કરે.

(૯)

જ્ઞાનાદિ શુભવંત પરસ્પર, ઉપકારે આદરવો રે;
પંચવસ્તુમાં ગચ્છ મુગુણને, અવર કહ્યો છે ત્યજવો રે...

શ્રી સીમંધર, ॥૩૩॥

ભાવાર્થ :-ઉપરની વાતને વિશેષ-પુષ્ટિ આપવા માટે, પંચ વસ્તુક નામના અંથની સાક્ષી આપીને જણાવે છે કે, જે કોઈ ગચ્છમાં રહેવાથી જો-પરસ્પર જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તથાદિ આત્મ-શુભોમાં શુભ-વૃદ્ધિ થઈ શકે તેમ હોય તો, ત્યાં વસવું પરંતુ જો તેમ ન હોય તો તેવા ગચ્છનો ત્યાગ કરવો જરૂરી છે.

(૧૦)

જે નિર્ગુણ શુભ રતનાકરને, આપ સરિખા દાખે રે;
સમકિત સાર રહિત તે બણા, ધર્મદાસ ગણી ભાખે રે...

શ્રી સીમંધર ૦ ॥૩૪॥

ભાવાર્થ :-જે કોઈ અહંકારી અને માયાવી આત્માઓ છે તેઓ પોતાથી અધિક-જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ શુભયુક્ત આત્માઓને ઈર્ષાદિ દોષો થકી પોતાના

સરીખા જ યા તો દૂષણયુક્ત જણાવે છે. તે આત્માઓ નિઃશ્ચેથી સુબુદ્ધિ રહિત હોવાથી, ક્યારેય સુવિશુદ્ધ સમ્યક્ત્વાદિ ગુણો પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. કેમકે ગુણપ્રાપ્તિ માટે પ્રાથમિક જરૂરી એવા જિનય-વૈયાવચ્ચાદિક ગુણોએ કરીને તેઓ રહિત હોય છે.

(૧૧)

કોઈ કહે જે બકુશ કુશીલા, મૂલોત્તર પડિસેવી રે;

ભગવઈ અંગે ભાખ્યા તેથી, અંતવાત નવિ લેખી રે...

શ્રી સીમંધરં. ૥૩૫૫

ભાવાર્થ :- મુખ્ય પણે તો સર્વકાળે-સર્વક્ષેત્રે જે-જે મનુષ્યોને જવા જવા સુગુર યા કુગુરના યોગ પ્રાપ્ત થાય છે, તે તે મનુષ્યો પોત-પોતાના ગુરુએ ખતાવેલા જ દેવતત્ત્વના મૂળક અને ધર્મ સ્વરૂપના આરાધક બનતા હોય છે, અને તેથી જ તો કુગુરના યોગે અનાદિથી જે-જે જીવો અધર્મમાં ધર્મબુદ્ધિ સ્થાપી, ઉ-માર્ગે પ્રવર્તન કરતાં હોય છે, તેઓ નિઃશ્ચેથી પોતા માટે સંસાર-પરિભ્રમણ વધારતાં હોય છે. આ માટે-મોક્ષાર્થી-ગુપ્ત આત્માઓને સૌ પ્રથમ સુગુર અને કુગુરના સ્વરૂપ (લક્ષણોની) ત્રી સૂત્ર સિદ્ધાંતને અનુસારે સાચી ઝોળખાણ કરાવવા માટે પ. પૂ. શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે, સૌ પ્રથમ અત્રે આ પ્રયત્ન કરેલો છે.

પૂર્વે જે-અનેક બાબતો જણાવી, તે થકી કુગુરુઓની માયા-બળ પુદ્લી પંડી જતી હોઈ-પોતાના સ્વચ્છંદાચારી પાપાચારનો, ધર્મોચરણ રૂપે સ્વીકાર કરાવવા માટે, તે-પાસંથા-કુશીલીયા સાધુઓ-સૂત્ર સાક્ષીએ જણાવે છે કે “શાસ્ત્રોમાં બકુશ-કુશીલ ચારિત્રીઆઓથી ભગવાન શ્રી મહાવીર-સ્વામીજીનું શાસન ૨૧૦૦૦ વર્ષ મુધી (પાંચમા આરાના છેડા મુધી) જયવંતુ રહેવાનું છે એમ જણાવેલું છે તેમજ શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવેલ છે કે મૂળ ગુણો તેમજ ઉત્તર ગુણો એટલે ચરણ-સિંતરી અને કરણસિંતરી રૂપ સાધુઓના આચારના પ્રતિ સેવી તેમજ ઇન્દ્રિયો અને મનને નિયમમાં નહીં રાખનારા, તેમ જ રસગારવ, રિદ્ધિગારવ અને શાતાગારવમાં-ગૃહ, બકુશ કુશીલ સાધુઓને પણ વંદનીક સમજવા”-આ વચનને આગળ કરીને પાખંડી સાધુઓ પોતાના અનેકવિધ પ્રલોભનકારી પાખંડો વડે અજ્ઞાની

જીવેને પોતા પ્રતિ-દષ્ટિ-રાગી કરીને ઉન્માર્ગે પ્રવર્તાવતા હોય છે. શ્રી ભગવતી સૂત્રના-ઉપર જણાવેલ સૂત્રના શબ્દાર્થને જ બે વળગી રહેવામાં આવે તો કાંઈપણ અન્યદર્શની કે અજ્ઞાની આત્મા પણ ઉપર જણાવેલ લક્ષણવાળા આત્માને સાધુ માનવા પણ હરગીજ તૈયાર હોઈ શકે નહીં તો પછી તેવાઓની નિશ્રાએ મોક્ષ-માર્ગની આરાધના કરવી કેવી રીતે કદે ? આનો સ્પષ્ટ જવાબ શ્રી ઉપાધ્યાયજીએ નીચેની બારમી ગાથાથી સૂત્ર-સિદ્ધાંતના સમ્યગ્ (અર્થથી) ભાવથી આપેલ છે.

(૧૨)

તે મિથ્યા નિઃકારણ સેવા, ચરણધાતીની ભાખી રે,
મુનિને તેહ છે સંભવ માત્રે, સત્તમ ઠાણું સાખી રે....

શ્રી સીમંધર ૦ ૥૩૬૥

ભાવાર્થ :- પ્રથમ તો એ જણાવવું જરૂરી છે કે પાસત્યા, કુશીલીયા, સ્વમ્ભંજાચારી સાધુઓએ શાસ્ત્રોના મૂળપાઠો, જે પોતાના આચરણને, અન-અનુરૂપ હતા, તે બધાનો હેતુપૂર્વક નાશ કરેલો હોઈ, અત્રે જે સત્તમ ઠાણું સાખી રે એમ જે જણાવ્યું છે, તે સૂત્રમાં કયાંય જડતો નથી, એમ પૂર્વના તમામ અર્થ-કારોએ જણાવેલ છે. તેમ છતાં જે-જે સૂત્રો પ્રગટ હયાત છે, તેમાંથી પણ પોતાને મનકાવતા જૂઠા અર્થો કરીને પોતાને જ શાસન રક્ષક જણાવતાં રહીને, સર્વમાન્ય સૂત્રાનુસારી! “સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ” તેનો ઉચ્છેદ કરીને, પ્રુણની કરણીમાં આત્મશુદ્ધિ તેમજ આત્મકલ્યાણ રહેલું છે એમ સમજાવી મતિ કદિપત ધર્માનુષ્ઠાનો કરતાં-કરાવતાં થકાં, પોતાના બ્રહ્મચારીપણા વડે, સર્વત્ર કલેશ-કંકાસની હોળીઓ સળગાવતાં આજે તો પ્રત્યક્ષ જણાય છે. આમ છતાં શ્રી વીરવચનાનુસારે આજે પણ સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર સંહિતનું શ્રી જીનશાસન જયવંતુ વર્તે છે. એમ પણ શાસ્ત્રાનુસારિતાના, બહુમાન થકી સ્પષ્ટ સમંભય છે. શ્રી વીર ભગવંતે સર્વવિરતિ ધર્મને પાત્ર પ્રકારના ચારિત્રવાળો કહ્યો છે. (૧) સામાયિક (૨) છેદોપસ્થાપનીય (૩) પરિહાર વિશુદ્ધિ (૪) સૂક્ષ્મસંપરાય (૫) યથાખ્યાત. આથી સમજવું કે બકુશ અને કુશીલપણું એ બંનેના જુદા જુદા બેદોવાળું ચારિત્ર શાસ્ત્રોમાં કયાંય જણાવેલું નથી પરંતુ શાસ્ત્રોમાં જે બકુશ-કુશીલ સાધુઓ વડે શાસન જયવંતુ રહેવાનું જણાવેલું છે તેઓને પણ શાસ્ત્રાનુસારે સામાયિક તેમજ છેદોપસ્થાપનીય એ બેદના-ચારિત્રવાળા જણવાનાં છે કેમકે તેઓએ કરેલો ભતે

મૂર્ત્યથી સર્વવિરતિ ભાવે સામાયિક ભાવમાં રહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરેલી હોય છે. આમ છતાં તેઓને તે પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવામાં કોઈક વખત સંકારણ અથવા તો અનુપયોગતાએ, અલ્પાધિક જે કોઈ જનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ પ્રતિસેવા થઈ જાય છે તે થકી તેઓને બકુશ-યા કુશીલ સાધુઓ જણાવેલા છે. તે-પણ, જો તેઓ પડિસેવાનું, નિંદા-ગર્હાદિ ભાવે યથાયોગ્ય પ્રતિક્રમણ-પ્રાયશ્ચિત્ત કરે તો, અન્યથા જો પ્રતિક્રમણ પ્રાયશ્ચિત્ત ન કરે અને પ્રતિસેવાને જનાજ્ઞાનુસારી સમજે તો તેના પાસંથી, સ્વચ્છંદા-ચારી, અસંયમી સાધુઓને શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટપણે અવંદનિક જણાવેલા છે.

(૧૩)

પડિસેવા વચને તે જાણો, અતિચાર બહુલાઈ રે;
ભાવ બહુલતાયે તે ટાલે, પંચવસ્તુ મુનિ ધ્યાઈ રે...

શ્રી સીમંધર ૦ ૥૩૭૥

ભાવાર્થ :-પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ સર્વવિરતિધર સાધુને પ્રમાણદિ દોષોનો સંભવ હોવાથી તે થકી એટલે કર્મોદયની વિચિત્રતાના યોગે ક્યારેક (કારણ વિશેષથી અથવા તો અનુપયોગે) જે-જે સ્વરૂપે જનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ વર્તન થતું હોય છે, તેને શાસ્ત્રોમાં સાતિચાર ચારિત્ર કહ્યું છે. કેમકે તે થકી ઉત્તમ મુનિઓ તો, પોતાને લાગેલા તે-તે સમસ્ત અતિચારોને સારી રીતે જાણીને, તેને વિધિ પૂર્વક પ્રતિક્રમણ-પ્રાયશ્ચિત્તાદિ વડે આલોધને શુદ્ધ થાય છે. પરંતુ જ્યાં અકર્તવ્યને કર્તવ્ય સમજીને-જનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ વર્તે છે તેઓને તે સંબંધી આલોચના ન હોવાથી તેના પાસંથી-અહંદા-કુશીલીયા-સાધુઓને તો શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટપણે અવંદનિક જણાવેલા છે.

(૧૪)

સહસા દોષ લાગે તે છૂટે, સંયતને તત્ કાલે રે;
પાંચતે આકુટિએ કીધું, પ્રથમ અંગથી ભાલે રે...

શ્રી સીમંધર ૦ ૥૩૮૥

ભાવાર્થ :-જો કે મોક્ષાર્થી એના શુદ્ધ સંયમના અર્થી આત્માને સંયમ ચર્યામાં અર્થાત્ પ્રજા આજ્ઞાની મુખ્યતાએ જયણાએ પ્રવર્તન કરતાં થકાં-પણ, કર્મબંધનના હેતુઓ વડે-કર્મબંધ તો થતો જ હોય છે. આ માટે કહ્યું છે કે-
“તીવ્ર મંદજ્ઞાતાજ્ઞાત માવ વીર્યાદિ કરણ વિશેષેભ્યઃ તદ્ વિશેષઃ” એટલે કે તીવ્ર કે

મંદ ભાવે જાણુપણાએ કે અજાણુપણા થકી, ઉપયોગ શુદ્ધિએ, કે કષાય ભાવે-અકષય કે અધિક માત્રાએ યોગ પ્રવર્તન કરવા વડે, દરેક દરેક સંસારી જીવો પ્રત્યેક સમયે સમયે કર્મો તો બાંધે છે. તેમાં ઉપર જણાવેલા વિવિધ હેતુઓ વડે વિવિધ પ્રકારનો કર્મબંધ થાય છે. આમ છતાં “કૃત્સ્ન કર્મ ક્ષયાન્ મોક્ષઃ” એ સૂત્રવચનાનુસારે ચોક્કસથી આત્માઓ તો નિરંતર કર્મક્ષય કરવાના ઉદ્યમી હોય છે. તેથી દરેક-દરેક ચોક્કસથી આત્માઓએ પોતે-જેવો-જેવો કર્મબંધ પ્રાપ્ત કરેલો હોય છે, તેને ક્ષય કરવા માટે સમ્યગ્-ઉપયોગ શુદ્ધિએ શાસ્ત્રાનુસારી યથા-યોગ્ય પુરૂષાર્થ પલ્લુ કરવો જ પડે છે એમ જાણીને તેઓ નિરંતર ચોક્કસ-પુરૂષાર્થ પ્રતિ જીનાજ્ઞાનુસારે પંચાચાર પ્રતિ ઉદ્યમશીલ હોય છે.

આ સંબંધે યોગ પ્રવૃત્તિએ ચતાં કર્મબંધના સંબંધમાં શાસ્ત્રમાં (આચારાંગ સૂત્રમાં) જણાવેલ છે કે અનાયાસે યા તો સહસાત્કારે જે કર્મ બાંધેલું હોય છે, તે ઉત્તમ સંયત આત્માને નિંદા-ગર્હાદિ ભાવે પ્રતિક્રમણ કરવા માત્રથી ક્ષય પામી બંધ છે. આ કર્મબંધ સંબંધે શાસ્ત્રમાં જણાવેલ છે કે “સામ્પ્રાયિકૈર્ય્યાપયયોઃ” પરંતુ જે કોઈ આત્માએ આકુટીએ, એટલે અભિમાને કરી પ્રમાદાદિ દોષે કરી જીનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ વર્તન કરવા વડે જે કર્મ બાંધેલું હોય, તેને તો-યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા જ ક્ષય કરી શકાય છે. એમ પ્રથમ અંગ સૂત્ર શ્રી આચારાંગ સૂત્રમાં જણાવેલ છે.

(૧૫)

પ્રાયશ્ચિત્તાદિક ભાવ ન રાખે, દોષ કરી નિઃસ્વકો રે;

નિર્જંધસ સેદીથી હેઠો, તે મારગથી ચૂકો રે...

શ્રી સીમંધરં ૥૩૯૫

ભાવાર્થ :-જે કોઈ આત્મા ઉપર જણાવ્યા મુજબ જીનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ પાપાશ્રવની કરણી કરીને પલ્લુ પોતાના તે કાર્યને, અપવાદ માર્ગમાં-કર્તવ્યરૂપે ખપાવે છે. અને વળી ઉદ્દો તેથી પોતાને વિશેષતઃ આરાધક માનતો થકો, જીનાજ્ઞા બંધનું યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત પલ્લુ કરતો નથી તે આત્મા નિસ્વેથી સંયમ માર્ગ (સેદી)થી નષ્ટ થાય છે અને અંતે સમ્યક્ત્વથી પલ્લુ બ્રહ્મ થાય.

(૧૬)

કોઈ કહે જે પાતિક કીધાં, પડિસ્કમતાં છૂટીને રે;

તે મિથ્યા ફળ પડિસ્કમણાનું, અપુણુ કરણથી લીને રે...

શ્રી સીમંધરં ૥૪૦૫

ભાવાર્થ :-અત્રે કેટલાક પાપી પાપશ્રમણો પોત-પોતાના પાપાચારને પણ એમ કહીને સેવતા રહે છે કે, અમો બંને વખત શાસ્ત્રજ્ઞાનુસારે પ્રતિક્રમણુ તો કરીએ જ છીએ તેથી અમારા તો તમામ પાપો ધોવાઈ જ બય છે. એમ શાસ્ત્રવચનોથી જ અમો માનીએ છીએ. કેમકે શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ જણાવેલ છે કે જ આત્મા-પોતે કરેલા પાપનું પ્રતિક્રમણુ કરના રૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કરે છે તેનું પાપ નષ્ટ થાય છે. આમ કહેનારા મુપાવાદીઓ (જૂઠું બોલનારા) એ નથી 'બાણતા' કે શાસ્ત્રમાં તો “પાપ નહીં કરવાની વૃત્તિને જ સાચું પ્રતિક્રમણુ કહ્યું છે,”

(૧૭)

મિચ્છામિ દુઃકં દેધ પાતિક, તે ભાવે જે સેવે રે;
આવશ્યક સાથે તે પરગટ, માયા મોસને સેવે રે...

શ્રી સીમંધરં ૧૧૪૧૥

ભાવાર્થ :-જેઓ સૂત્રાનુસારી એ વખત પ્રતિક્રમણુ તો કરે છે, પરંતુ પાપાશ્રવની કરણીમાં ઉપાદેય બુદ્ધિ સ્થાપેલી હોવાથી પોતે પ્રતિક્રમેલી પાપની કરણીઓ તો, ફરી ફરીને વધુ ને વધુ હર્ષ ઉત્સાહથી કરતાં રહે છે. આથી તેઓની સાધ્ય શૂન્ય પ્રતિક્રમણુની કરણીને આવશ્યક સૂત્રમાં માયા-મુપાવાદની કરણી કહી છે.

(૧૮)

મૂળપદે પ્રતિક્રમણુ ભાગ્યું, પાપ તણું અણુકરણું રે;
શક્તિ ભાવ તણે અભ્યાસે, તે જસ અર્થે વરણું રે...

શ્રી સીમંધરં ૧૧૪૨૥

ભાવાર્થ :-મૂળમાર્ગે તો શ્રી જીનેશ્વર ભગવતોએ સમસ્ત આશ્રવની કરણી હેય જણાવેલી છે. તેમ છતાં જ-જ આત્માઓએ જ-જ સ્વરૂપે હેય ભાવથી અળગા રહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરેલી હોય છે, તેઓને તો તે-તે સ્વરૂપની કરણી કરવાની હોતી નથી. તેમ છતાં અનુપયોગે-યા તો કાંઈ કારણ વશાત્ પ્રતિજ્ઞા ભંગ થયો હોય તો તેને સૌ પ્રથમ યથાર્થ સ્વરૂપે-આલોભને એટલે પ્રતિક્રમણુ પ્રાયશ્ચિત્તાદિથી શુદ્ધ થવું જરૂરી છે, અ-યથા પ્રતિજ્ઞાભંગ કરનારો આત્મા નિશ્ચેથી દુર્ગતિમાં બય છે એમ શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ જણાવેલ છે.

જે કાંઈ મોક્ષાર્થ આત્મા ઉપર જણાવ્યા મુજબ શુદ્ધ ઉપયોગે જ્ઞાનાજ્ઞાન પાલન કરશે, તે આત્મા અવશ્ય મુક્તિનાં શાશ્વત સુખને પામશે એમ પ. પૂ. શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીએ જણાવ્યું છે.

... બીજી દાળ સમાપ્ત

કાળ-૩ જી

(૧)

દેવ ! તુજ (સક્ષાંત મીઠો, એક મને ધરિયે;

દુષ્ટ આલંબન નિહાળી, કહો કેમ તરીયે ?.....દેવ૦.....॥૪૩॥

ભાવાર્થ :- પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ પાપાચારમાં રક્ત, પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસક્ત પાખંડી-માયાવી-કુચુરજો, પોતાના દૃષ્ટિ-રાગી આત્માઓને કુદેવની પૂજા અને કુધર્મ એટલે હિંસાદિ પાપાચાર રૂપે પાંચે આશ્રવસાવની અધર્મની પ્રવૃત્તિમાં ધર્મ (હિત)ની સ્થાપના કરીને પોતાની માયાજળમાં ફસાવીને અનેક પ્રકારના પાખંડોનું પ્રગટપણે પ્રસારણ કરતાં પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. તો તેવા પ્રગટ કુદેવ, કુચુર અને કુધર્મનું આલંબન કેવી રીતે આત્મ-શુદ્ધિને હેતુ અને ? અર્થાત્ ન જ અને, તેમ જે તમારા સ્વરૂપ અને સિદ્ધાંતને બાણીને નિશ્ચય કરેલો હોઈ, અન્ય આત્માથી આત્માના હિતાર્થે તેનું કિંચિત્ સ્વરૂપ આપના સિદ્ધાંતાનું સારે અને હું (યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય) રજૂ કરું છું.

પ્રથમ તો કુચુર પોતે જ સ્વ-પર શુભાશુભ યોગ પ્રવૃત્તિમાં ઉન્નત ભાવે રાગ-દ્વેષયુક્ત યુક્તિ-પ્રયુક્તિ સહ પ્રવૃત્તિ કરતાં પ્રગટ દેખાય છે. કેમકે પ્રથમ તો તેઓ જે-જે દેવતત્ત્વનું સ્વરૂપ ખતાવે છે, તે દેવતત્ત્વને જગતનાં સર્વ ભાવોના કર્તા-હર્તા જણાવી તેમની સેવા-પૂજા-ભક્તિ, ભક્તજનોને આ સંસારમાં, મનમાન્યા મુખને આપનારી, અને દુઃખોને દૂર કરનારી છે. એમ અગડંબગડં સમજાવીને, તે જુદા જુદા દેવોની અનેક પ્રકારે અનેક દ્રવ્યોથી સેવા-પૂજા કરવી તે મુખ્ય ધર્મ છે. એમ ભોળા ભક્તજનોને જણાવીને અજ્ઞાની-વિષયાંધ ભક્તજનોની તથાવિધ દ્રવ્ય પૂજાની સહાયતા વડે, તેઓની સાથે પોતે પણ, મોજ મજાહ ઉડાવતા હોય છે. આવા વિષયાંધ કુચુરજો પાસેથી આત્મશુદ્ધિકારક ધર્મની અપેક્ષા રાખવી તે તો પ્રગટ મૂર્ખાઈ છે. આથી અગ્રે આત્માથી આત્માઓ માટે, સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી વીતરાગી શ્રી તીર્થેશ્વર પરમાત્માઓએ પ્રકાશેલ મોક્ષમાર્ગ (સિદ્ધાંત)નું અવિસંવાદી સ્વરૂપ સપ્તનય સાપેક્ષ-સૂત્ર-સિદ્ધાંતાનુસારે જણાવીએ છીએ.

[૧] અંશગ્રાહી તેમજ ઉપચાર ગ્રાહી નૈગમનય દૃષ્ટિએ :-

પ્રથમ તો માયા રહિત એટલે સ્વાર્થરહિત તેમ જ નિષ્કપટ ભાવે કરેલો પરોપકાર તેમજ વિષમ પરિસ્થિતિમાં સ્વસ્થતા ધારણ કરવારૂપ ઉપશમનાકરણ વડે

વિશેષતઃ જ-જે જીવો જ-જે ભાવે અકામ નિર્જરા કરે છે તે બંને ભાવો થકી, અનંતી પુણ્યાધના થોગે, અનુક્રમે પ્રથમ તો જ-જે જીવો મનુષ્યભવ પામે છે, તેને ઉપચારે દ્રવ્ય ધર્મ અણુવો જરૂરી છે કેમકે મનુષ્યભવ તે વિશેષતઃ આત્મ-શુદ્ધિનો હેતુ છે. આ નય અનેકવિધ વિચારધારા વાળો હોય જ-જે ભાવે આત્મા, દ્રવ્યથી યા ભાવ સ્વરૂપથી અંશે પણ આત્મિક વિકાસ સાધતો હોય, તે તમામ સ્વરૂપને, ધર્મ સાધના લેખે છે.

[૨] શુદ્ધ-સત્તા ગ્રાહક સંગ્રહ નય દષ્ટિએ :-

યથાપ્રવૃત્તિકરણ કરી, અપૂર્વકરણ કરી, અનિવૃત્તિકરણ કરી, આત્માએ પ્રથમ તો જ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરવું, એટલે આત્માના શુદ્ધશુદ્ધ સ્વરૂપની સાચી ઝોળખાણુ (આત્માર્થતા) પ્રાપ્ત કરવી તેને શુદ્ધ-સત્તાગ્રાહક-સંગ્રહનયનો ધર્મ અણુવો.

[૩] લોક પ્રસિદ્ધ અર્થને ગ્રહણ કરનાર, તેમજ નિશ્ચયતા-સાધક અર્થને ગ્રહણ કરનાર વ્યવહાર નય દષ્ટિએ :-

પાંચે ઇન્દ્રિયોનાં ત્રણે વિષયોથી, તેમજ ક્રોધ, માન, માયા, લોભાદિક કષાય ભાવોથી, નિવર્તાવનાર, ત્રણ શબ્દચરિત, તેમજ સમ્યગ્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ આત્મિક ગુણોમાં શુદ્ધિ વૃદ્ધિ કરનાર (મન-વચન-કાય યોગની શુભ પ્રવૃત્તિરૂપે) જ-જે અનુષ્ઠાનો કરવા તેને વ્યવહાર ધર્મ અણુવો.

[૪] વર્તમાનમાં અર્થક્રિયા કારિત્વ સ્વરૂપી ઋજુસૂત્ર નય દષ્ટિએ :-

સ્વપર આત્મતત્ત્વ પ્રતિ, યથાયોગ્ય મૈત્રી-પ્રસાદ-માધ્યસ્થ અને કારકુય ભાવના સહ તેમજ અનિત્યાદિ બાર ભાવના વડે, બાલુક-ખનીને, તે થકી યથા તથ્ય ભાવશુદ્ધિ વડે જ ધ્યાનયોગ સાધવો, તેને ધર્મ અણુવો.

[૫] શાસ્ત્રાનુસારી-અવિરૂદ્ધ-ધર્મસાધક, શબ્દનય દષ્ટિએ :-

પોતાના આત્માના શુદ્ધ પ્રાયોગશમિક સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રાદિ આત્મિક ગુણોમાં એકરૂપતા સાધવી (લાવવી) તે, અર્થાત્ અપ્રમત્ત ભાવે આત્મસાધના કરવી તે ધર્મ અણુવો.

[૬] શુદ્ધ-પર્યાય-પરિણામગ્રાહી સંલિંગન નય દષ્ટિએ :-

જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય એ ચારે આત્મગુણ-ધાનિકમોનો સર્વથા ક્ષય કરવા માટે ક્ષપક શ્રેણી માંહની તે ધર્મ અણુવો.

[૭] શુદ્ધ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયની એક-વતા ગ્રાહક એવંભૂત નય દષ્ટિએ :-

કેવળી પરમાત્માઓ, અયોગી થઈને, જે સર્વ કર્મના સંબંધથી મુક્ત થઈ, સાદિ અનતમે ભાંગે-સિદ્ધત્વ પ્રાપ્ત કરે છે, તે ધર્મ જાણવો.

આથી એ સમજવું અનિવાર્ય આવશ્યક છે કે દરેક દરેક નય સાપેક્ષ ધર્મને, પૂર્વોત્તર ભાવ સ્વરૂપે સાધ્ય-સાધન કહે, પથાર્થ-અતિરૂઢભાવે યોજવાનો છે. અન્યથા તેનું કેવળ જાણપણું મુખ્ય સમજવું. ગુણસ્થાનક-ક્રમારોહણ સ્વરૂપથી ઉપર જણાવ્યા મુજબ સત્તતનય સાપેક્ષ પોતાના આત્માને પરમ-પરમાત્મા સ્વરૂપી દેવપદની પ્રાપ્તિ કરાવી આપનાર સત્તતનય સાપેક્ષ ઉત્તરોત્તર-વિશુદ્ધ-ધર્મ-તત્ત્વની પ્રથમ સાચી જાળખાણ સહ યથાતથ્ય સ્વરૂપે સાધના કરાય તેવા સુગુરના યોગને, શક્તિમાં, સૌ પ્રથમ-આવશ્યક એવા, યોગાવંચકતાની પ્રાપ્તિ કહેલ છે, કે જે થકી ક્રિયાવંચકતા-તે, ઉપયોગશુદ્ધિ વડે ક્રિયાવંચકતા-તે, ભોક્ષ-પદની પ્રાપ્તિ થાય છે. અન્યથા સમસ્ત શુભાશુભ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ, તે માત્ર શુભાશુભ લેશ્યારૂપ હોઈ ઔદયિક ભાવનું સ્વરૂપ છે એમ જાણવું.

(૨)

દુષ્ટ આલંબન ધરે જે, ભગ્ન પરિણામી,

તેહ આવશ્યકે ભાખ્યા, ત્યજે મુનિ નામી...દેવ ૦ ૧૪૪૫

ભાવાર્થ :- જે સાધુ-મુનિઓ આત્મશુદ્ધિની સાધનાના માર્ગથી, બ્રહ્મ થયેલા છે, અર્થાત્ દુઃખગર્ભિત તેમજ ભોહગર્ભિત વૈરાગ્યવાળા છે તેઓ અજ્ઞાની ભોળા જીવોના ગુરૂ બનીને આત્મશુદ્ધિમાં આધક એવા જીનાજા વિરૂદ્ધ, જૂઠાં આલંબનો-એટલે નિમિત્તોમાં પોતાના ભક્ત લોકોને બેડીને, સસારની માયાજાળમાં વધુ ને વધુ ફસાવતાં રહે છે. અને પોતે પણ માયામાં ફસાયેલા જ રહેતા હોઈ, આત્મશુદ્ધિરૂપ સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન, ચારિત્રાદિ શુભાર્થી બ્રહ્મ હોઈ કેવળ અધોઅધ પુલાયના ન્યાયે ધર્મ પ્રવર્તન કરતાં કરાવતાં હોય છે, તેવા કેવળ લિંગધારી સાધુઓનો, આત્માથી મુગ્ધુઓએ અવશ્ય ત્યાગ કરવો બેઈએ એમ શ્રી આવશ્યક સૂત્રમાં કહેલું છે.

(૩)

નિયતવાસ વિહાર, એઈય ભક્તિનો ધધો,

મૂઠ અજબલાલ થાપે, વિગય પડિબધો...દેવ ૦ ૧૪૪૫

ભાવાર્થ :— હવે આત્માર્થી—મુમુક્ષુઓને પ્રથમ તો દુષ્ટ એટલે આત્મ-શુદ્ધિના ધાતક આલંબનોનું સ્વરૂપ બતાવતાં થકાં પ, પૂ, થી ય. ઉ.છ શાસ્ત્રાનુસારે મુખ્યતત્વા સાધુઓ સંબંધી, (૪) ચાર પ્રકારની જ્ઞાનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ પ્રવૃત્તિઓનું સ્વરૂપ જણાવે છે.

[૧] નિયતવાસ વિહાર :—એટલે અમાહથી સ્વેચ્છાનુકૂળ, નિશ્ચિત કરેલા સ્થાન પ્રતિ વિહાર કરવો, અને તે સ્થાનમાં પોતાનું નિયતપણું સ્થાપવું તે.

[૨] ચૈત્ય :—એટલે દેવમંદિર તેની બાંધી કરવી તેમજ અનેક પ્રકારે દેવ-મંદિરનાં અમલકારોને વર્ણવી, તેને લોકાલિમુખ બનાવી તેની આવક વધારી તે થકી પોતાનો મહિમા વધારી, લોકોમાં વધુ ને વધુ પૂજનીક થવાના પ્રયત્નો કરવા તે.

[૩] અજ્ઞાનભ્રમ :—એટલે હનન સાર્થી યા આવિકા દ્વારા પોતાના (જ્ઞાનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ) કાર્યો કરાવવા તે.

[૪] વિગર્હ-પરિભ્રમો :—એટલે શાસ્ત્રોમાં બેને આત્મામાં વિકાર ઉત્પન્ન કરનારા દ્રવ્યો કથ્યાં છે, તેવાં દ્રવ્યોમાં આસક્ત રહી, તેનો નિત્ય ભોગ-ઉપભોગ કરતાં રહેવું તે.

ઉપર જણાવેલા દોષોનો-પક્ષ કરતાં એવા સાધુ-મુનિઓનો, તેમજ તેઓની નિશ્રાએ કરાવાતા બાહ્ય-ધર્મ અનુષ્ઠાનોનો, ઉત્તમ આત્માર્થી મુમુક્ષુ આત્માઓએ પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ આત્મ રક્ષણાર્થે ત્યાગ કરવો એવ શાસ્ત્રાજ્ઞ છે. જેનું સ્વરૂપ આગળ બતાવવામાં આવશે. આ સમજીને પૂર્વે જે સમ્પત્તિ સાપેક્ષ ધર્માનુષ્ઠાનોનું વિવિધ સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, તે પ્રતિ-સૌ પ્રથમ પોતાની તત્વબોધ રૂપ શક્તિ અનુસારે-પ્રથમ સાચી ઈચ્છાચોગ રૂપ પ્રવૃત્તિનું મૈત્રાદિ ભાવના સ્વરૂપે આયોજન કરવું કે જેથી યથાતથ્ય શાસ્ત્ર ચોગે-આત્મશુદ્ધિનો અનુભવ પ્રાપ્ત થતાં, શેક્ષ-પુરુષાર્થ પ્રતિ આદર બહુમાન વધતાં સામર્થ્ય-ચોગ વડે શેક્ષ-પદની પ્રાપ્તિ થશે.

(૪)

કહે ઉગ્ર વિહાર ભાગા, સંગમ આચરિયો;

નિયત વાસ ભજે બહુ શ્રુત, મુખિયો ગુણ દરિઓ, દેવ૦ ૧૧૪૬૧

ભાવાર્થ :—પોત પોતાના મતિકલ્પિત ત્યાગ માર્ગના ગર્વે ગરિષ્ઠ, પાપંડી-પાસત્યા સાધુઓ તો જ્ઞાનાજ્ઞાથી બ્રહ્મ થયેલા હોવાથી સર્વ-માન્ય શાસ્ત્રાનુસારી પરિસંહ

સહન કરવાના પરિણામથી તેઓ નષ્ટ-બ્રષ્ટ થયેલા હોય-પોતે છદ્મસ્થ હોવા છતાં જ્ઞાનના અહંકારે કરી, મોક્ષાર્થી સાધુઓ માટે સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રી તીર્થ-કરોએ ઉત્સર્ગ-અપવાદ સાપેક્ષ જે મોક્ષમાર્ગ પ્રવર્તવેલ છે. તે મોક્ષ-માર્ગ પથપ્રદર્શક ચરણ-કરણાનુયોગમાંના દૃષ્ટાંતોમાંથી કેવળ એકદેશીય પોતાને મન ફાવતાં અર્થો ગ્રહણ કરીને પોતાને અનુકુળ એવા ભોળા-ભાવુક આત્માઓને સૂતાર્થથી અજ્ઞાની રાખીને, પોતાના બ્રહ્માચારી-પાખંડી સાધુ જીવનને ભગવાનની આજ્ઞાનુસારી બતાવવા માટે તેઓ મોટા આડંબરો સહિત દેવ-ગુરૂની બાદ્ય દ્રવ્યપૂર્ણ ભક્તિ આદિના અનુષ્ઠાનો કરવા-કરાવવા રૂપે આજ દિન સુધી અનેક પ્રકારના પ્રચાર-પ્રચત્નો કરતાં આવ્યાં છે અને આજે પણ કરી રહ્યા છે. આ સંબંધે શાસ્ત્રાર્થીએ સમજવું જરૂરી છે કે જે-જે શાસ્ત્ર વચનો પોતપોતાના સ્થાને દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળાદિ ભાવે નયરૂપે (સાપેક્ષભાવે) ઉપકારક છે, તે-તે વચનોનું અન્ય સ્થાને (બીન જરૂરી ઉત્તરીય યાને પ્રતિપક્ષી નયત્વચનને કેવળ તોડવા માટે) યુગ્મન કરવું તે સર્વે દુર્નય વચનો છે અર્થાત્ તે-મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મનાં ઉદય તેમજ બંધના હેતુભૂત છે એમ જાણવું.

આ સંબંધે વિશેષે જણાવવાનું કે જેઓ પૂર્વે જણાવેલ ચાર પ્રકારનાં સાધુ જીવનને નષ્ટ-બ્રષ્ટ કરનારા નિંદિત આચારને, શાસ્ત્રાનુસારે જે રીતે કર્તવ્ય રૂપે જણાવી રહ્યા છે, તેઓનું પણ કિંચિત્ સ્વરૂપ જણાવવું જરૂરી હોય આ સાથે જ પ. પૂ. શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીએ જણાવ્યું છે કે-

કેટલાકે પાસત્યા :-પાખંડી-સાધુઓ પોતાના જીનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ નિયતવાસી પણનાં સાધુ આચારનો બચાવ કરવા, પૂર્વે જે કારણ વિશેષને પામીને, ઉત્તમ સંગમ નામનાં આચાર્યે, જીનાજ્ઞાને દૃઢ્યમાં જીવંત રાખવા સ્વરૂપે જે સ્થિરવાસ કરેલો છે, તે દૃષ્ટાંત આપીને, પોતાના જીનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ નિયતવાસી પણનો બચાવ કરે છે. પરંતુ તેમનું કહેવું અને નિયતવાસી પણું બંને જીનાજ્ઞાનો ભંગ કરનારું હોઈ પરમાર્થે તો સ્વ-પરને અહિતકર જ થાય છે. તે માટે ઉત્તમ સાધુઓએ તો શાસ્ત્રાજ્ઞાએ માસકંપની તેમ જ પર્યુષણા કંપની શુદ્ધ આચરણા વડે, જીનાજ્ઞાનું યથાર્થ-પાલન કરવું જરૂરી છે.

(૫)

ન જાણે તે ખીણ જંવા, બસ થિવિર તેહો;

ગોચરીના ભાગ કંપી, બહુ રહ્યો જેહો...॥ દેવ ૦ ૧૪૭૫

ભાવાર્થ :-સ્થિરવાસમાં વૃદ્ધ થયેલા, પાસત્યા-કુશીલીયા સાધુઓ, પોતાના નિયતવાસી પણાના બચાવમાં જે સંગમ-આચાર્યાદિના દષ્ટાંતો આપી, પોતાના પ્રગટ દુરાચારી વર્તનને પણ, સદાચારી તરીકે અજ્ઞાની લોકોને સમજાવીને, પોતામાં શ્રદ્ધા રાખવાનું સમજાવી રહ્યા છે. તેઓને ઉપદેશ કરવા સંબંધી શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજી જણાવે છે. કે સંગમાચાર્યને તો વૃદ્ધ ઉમરે પગનું (જંઘાનું) બળ ખીણ થઈ ગયેલું હતું, જેથી તેઓ વિહાર કરવાને બીલકુલ અસમર્થ હતા, તેથી જ્ઞાનબળે એક જ સ્થળે રહેવું ઉચિત જણીને એક જ સ્થળે રહ્યાં હતાં, તેમ છતાં નવકંઠપી વિહારના ભગવંતના વચનને અનુસરવા રૂપે એક જ નગરના નવ ભાગ પાડીને, તેમજ ગોચરીની શુદ્ધતા જાળવતાં થકાં રહ્યાં છે તેમની ભગવંતની આજ્ઞાપાલન કરવાની ઉત્કટ ઇચ્છા, અને પ્રવૃત્તિ બેઠીને, ઉર્ષિત થયેલી તે નગરની અધિષ્ઠાત્રિકા દેવી, તેમના પ્રત્યે પ્રસન્ન થઈ હતી. એમ શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે.

(૬)

ચૈત્ય પૂજા મુક્તિ મારગ, સાધુને કરવી;

જેમ કીધી વચર મુનિવર, ચૈત્યવાસ ઠંવી...॥ દેવ૦ ॥૪૮॥

ભાવાર્થ :-વળી પણ જેઓ સ્વચ્છંદાચારી પાસત્યાઓ છે તેઓ ચૈત્ય (દેરાસર-પ્રતિમાદિની) પૂજા પણ મોક્ષનું કારણ હોવાથી સાધુઓને પણ એ ક્ષાલ થતો જણાતો હોય તો, દ્રવ્યાદિ વડે દેવ-પૂજા કરવા થકી પણ કોઈ દોષ નથી એટલું જ નહિ પરંતુ શ્રાવક-શ્રાવિકા તેમજ સાધુ-સાધ્વીરૂપ સમસ્ત શ્રી શ્રમણસંઘને ઉપકાર થાય છે. આમ કહીને તેઓ ચૈત્ય (દેરાસર-પ્રતિમા આદિ)ની સમસ્ત પ્રકારે દ્રવ્ય-ભક્તિ પણ કરતાં-કરાવતાં રહે છે અને તે માટે શાસ્ત્રમાં જણાવેલ શ્રી વજ્રસ્વા-મીજીનું (એક દેશીય ભાવનું) દષ્ટાંત પણ આપતાં હોય છે. તેઓનું આમ કહેવું અને દ્રવ્યાદિક વડે પૂજા-ભક્તિ કરવી-કરાવવી તે બંને જીનાજા વિરૂદ્ધનું કર્તવ્ય છે. એમ પ. પૂ. શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીનું કહેવું છે.

(૭)

તીર્થ ઉન્નતિ અન્ય શાસન, મહિનતા ટાણે;

પૂર્વ અવિચિત પુષ્પ મહિમા, તેહ નવિ જાણે ...॥ દેવ૦ ॥૪૯॥

ભાવાર્થ :-પ્રથમ તો દ્રવ્યાદિ થકી દ્રવ્ય પૂજાનો વ્યવહાર સાધુઓને પણ કરવો કદ્ય છે. અને તે સંબંધે શ્રી વજ્રસ્વામીજીનાં દષ્ટાંત મુજબ તેઓ પણ શાસ્ત્રવચનને જ અનુસરી રહ્યા છે. એમ કહીને જેઓ ભોળા-અજ્ઞાની જીવોને

પોતા તરફ આકર્ષવા વિવિધ પ્રકારે-દ્રવ્યાદિ વડે, તીર્થ-ચૈત્યોની પૂજાભક્તિ કરતાં કરાવતાં રહે છે તેઓને શ્રી વજ્રસ્વામીજીનું દષ્ટાંત લાગુ પડતું જ નથી કેમકે શ્રી વજ્રસ્વામીજીએ જે સંભોગોમાં અને જે રીતે, જે હેતુ માટે કેવળ પુષ્પો લાવી આપવા રૂપ કરણી કરી છે તે સમસ્ત હકીકતને તો-તેઓ છૂપાવતા હોય છે. શ્રી વજ્રસ્વામીજીએ પર્યુષણ પર્વમાં કોઇક અવસરે અન્ય ધર્મીઓ વડે, શાસનની લઘુતા કરવાના ઇરાદાપૂર્વકનાં પ્રયત્નોનો ઉપહાસ કરવા, અને શાસનની વિશેષતા દર્શાવવા, વિધિપૂર્વક શ્રાવકોને, પૂજા કરવા માટે પુષ્પો લાવી આપ્યા છે.

આમ હોવા છતાં શાસ્ત્રોમાં કોઈ સ્થાને દષ્ટાંતોને અનુસરીને માર્ગ ચલાવવાનો કહ્યો નથી, પરંતુ માયા-રહિત, આત્મ હિતાર્થે-શાસ્ત્રાજ્ઞાએ, શુભસ્થાનક યોગ્ય-હેયોપદ્રિયતાએ પ્રવર્તન કરવું હિતાવહ છે.

(૮)

ચૈત્ય પૂજા કરત સંયત, દેવભોઈ કહ્યો;

શુભ મને પણ માર્ગનાશિ, મહાનિશીથે લહ્યો...॥ દેવ ૦ ॥૫૦॥

ભાવાર્થ :- શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રને વિષે જે કોઈ સાધુ અથવા સાધ્વી સારા-શુભ આશયથી પણ ચૈત્યની (પ્રશ્ન પ્રતિમા તેમજ દેવમંદિરની) વિવિધ દ્રવ્યોથી વિવિધ પ્રકારે દ્રવ્ય પૂજા-ભક્તિ કરે છે, તેને દેવ દ્રવ્યનો ભોગ કરનાર કહ્યો છે, તેમજ તેને સદ્ધર્મનો ઉચ્છેદક, કુશીલ-સ્વેચ્છાચારી ઉન્માર્ગનો પ્રવર્તક છે એમ કહ્યું છે કેમકે સર્વવિરતિધર સાધુઓને માટે તો વ્રતાનુસારિ સંયમ ધર્મનું પાલન તેજ દેવપૂજા છે અને તેજ મુખ્યપણે સાધુઓએ કરવી જોઈએ એમ સ્પષ્ટ જણાવેલું છે. અન્યથા વ્રતભંગ કરવો તે કોઈપણ સાધુને કોઈ પણ રીતે ઉપકારક ન હોઈ શકે. કેમકે વ્રતભંગ તો દુર્ગતિનું કારણ છે. આથી ચૈત્યની દ્રવ્ય ભક્તિ કરનારા સાધુઓ શ્રી જૈન શાસનને પણ, ઉન્માર્ગે પ્રવર્તાવતા થકી તેઓ સ્વ-પર ઉભય આત્માઓને મિથ્યાત્વશબ્દ એટલે કે મિથ્યાત્વ મોહનીયનાં ઉદયમાં નાચતા-નચાવતા રહેતા હોવાથી તેઓ સંસાર પરિશ્રમણના હેતુવાળી બાહ્ય સ્વરૂપે જે-જે શુભ ક્રિયાઓ કરે છે, તે ઉત્તમ આત્માઓ માટે, અનુ-મોહનીય પણ નથી એમ પણ શાસ્ત્રમાં જણાવેલું છે. આ સાથે એ પણ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે જે ચેત્યને પાસત્યા-કુશીલીયા-સ્વચ્છંદાચારી સાધુઓએ પોતાનું કરી ગ્રહણ કર્યું હોય તે ચૈત્ય પ્રતિ અન્ય ઉત્તમ આત્માથી આત્માએ ભાવથી

સેવન પૂજન કરવા-કરાવવાના ઉદ્વેગથી વિરમવું જરૂરી છે. છેવટે આટલું ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું કે જે કોઈ પ્રવૃત્તિ જીનાજ્ઞાનો ભંગ કરનારી હોય તેમજ વળી જે કોઈ પ્રવૃત્તિ શ્રી જીનેશ્વર ભગવતોની આશાતના કરનારી હોય, તેને દ્રવ્યથી પણ ભક્તિકારી પ્રવૃત્તિ કહેવાય નહિ કેમકે તે સંસાર વૃદ્ધિનું કળ આપનારી હોય છે વળી તે ક્રિયા મુખ્યપણે ત્રિધિ નિર્પેક્ષ હોવાથી તેમાં ભાવશુદ્ધિની કારણતા પણ હોતી નથી આથી મોક્ષાર્થી આત્માઓ માટે તે અકર્તવ્ય છે એમ જાણવું જરૂરી છે.

(૯)

પુષ્ટ કારણ વિના મુનિ, નવિ દ્રવ્ય અધિકારી;

ચૈત્યપૂજયે ન પામે, કળ અનધિકારી...દેવ૦ ॥૫૧॥

ભાવાર્થ :- સર્વવિરતિધર સાધુ મહાત્માઓને દેવશુની વિવિધ દ્રવ્યોથી દ્રવ્ય ભક્તિ કરવી કલ્પે નહિ તે જીનાજ્ઞા છે કેમકે તે થકી અનેક-વિધ આર્ભ-પરિગ્રહાદિ દોષોનો ઉદ્ભવ થાય છે અને મહાવ્રતોનું નિષ્કારણ ખંડન થાય છે આથી કોઈ અનિવાર્ય આવશ્યક કારણ ઉપસ્થિત થયે છતાં કોઈ મુનિ કોઈકે પ્રકારે દ્રવ્ય ભક્તિ કરે, તો તેને માર્ગ જાણવો નહિ, તેમજ તેને માર્ગ બનાવવો જોઈએ પણ નહિ. આ સાથે-કવચિત તે ક્રિયા પ્રતિ કે તેના કરનાર મુનિ મહાત્મા પ્રતિ શ્રી સંધે અપ્રીતિ કે અનાદર બુદ્ધિ યા તિરસ્કાર બુદ્ધિ પણ ધારણ કરવી જોઈએ નહિ. શ્રી જૈન શાસનમાં સમસ્ત આચારોને, ઉત્સર્ગ-અપવાદથી જાણનાર ગીતાર્થી ભગવંતોએ સમસ્ત બાબત વિચારવાની હોય છે. આથી તેઓનું અપવાદનું આચરણ જીનાજ્ઞાનો ભંગ કરવા માટેનું હોતું નથી (કેમકે શ્રી જીનેશ્વર ભગવતની આજ્ઞા, ઉત્સર્ગ-અપવાદ સાપેક્ષ જ હોય છે) અત્રે આ સમજવું ખૂબ જ જરૂરી છે કે અતિચારનું તો પ્રતિક્રમણ-પ્રાયશ્ચિત્ત અવશ્ય કરવાનું હોય છે. આમ છતાં કેટલાક આચાર્યો અતિચાર અને અપવાદ માર્ગને એકાંતે અક્ષિન્ન જાણીને તેને કથંચિત્ જીનાજ્ઞા-ભંગ સમાન જ ગણે છે. અને તેને પણ પ્રાયશ્ચિત્ત યોગ્ય જાણે છે પરંતુ તેવી જ રીતે કેટલાક આચાર્યો ઉત્સર્ગ-અપવાદ માર્ગને સાધારણરૂપે જીનાજ્ઞા જ લેખે છે. અને એ રીતે તેઓ અપવાદ માર્ગને, ઉત્સર્ગ નિર્પેક્ષ ભાવે કેવળ સ્વતંત્ર માર્ગ જાણતા-કહેતા હોઈ, નિષ્કારણ ઉત્સર્ગ માર્ગનો હવેલ કરતાં હોય છે. આ સંબંધે શ્રી જીનાગમને વિષે ઉત્સર્ગ અપવાદ માર્ગ સંબંધી ઘણી ચર્ચા છે પરંતુ અત્રે પ્રસંગાનુરૂપ તેની કોઈ

વિશેષ ચર્ચા ન કરતાં પ. પૂ. શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીએ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે. કે જે-જે ક્રિયા કરવાને જે-જે આત્માઓએ જેવું જેવું અપાધિત (જીનાજ્ઞાન-સારી) અધિકારીત્વ પ્રાપ્ત કરેલું હોય છે, તેને તે પ્રમાણે વર્તવાથી પોતાની તે ક્રિયા મંગળરૂપ થાય છે, જ્યારે અનધિકારીને મંગળકારી ક્રિયાઓ પણ પ્રાધિક- (સંસાર પરિભ્રમણના હેતુભૂત) થાય છે એમ જણવું. આથી જ તો શ્રાવકને ઉપકારક દ્રવ્યપૂર્ણની કરણી તે પંચમહાવ્રતધારી સાધુ મુનિઓને સામાન્ય= તથા સંયમનો ધાત કરનારી થાય છે એમ જણવું જરૂરી છે.

(૧૦)

માર્ગ અન્નિયપુત્ર અજ્ઞ, લાભથી લાગા;

કહે નિજલાભે અતૃપ્તા, ગોચરી-લાગા...દેવ૦ ૧૫૨૧

ભાવાર્થ :- કેટલાએક શિથિલાચારી-પાસત્યા, પાખંડી, કુશીલીયાઓ, સાધ્વીજીઓ પાસે પોતાનું કાર્ય કરાવતા રહે છે અને તેને સ્વ-પરને હિતકારી જ છે એમ કહીને પાછા ગૌરવ અનુભવે છે. આ સંબંધે કેટલાક સાધુઓ તો ગોચરી પણ સાધ્વીજીઓ પાસેથી (સીધી કે આડકતરી રીતે) મેળવતાં રહે છે અને પોતાના તે જીનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ વર્તનનાં બચાવમાં અર્ણિકા પુત્ર આચાર્યનું એકદેશીય દષ્ટાંત બતાવીને, પોતાને જીનાજ્ઞાના આરાધક જ જણાવતાં હોય છે. તેવા શિથિલાચારીઓના તથા પ્રકારનાં મિથ્યા વચનોને, શાસ્ત્રમાં જણાવેલાં અર્ણિકાપુત્ર આચાર્યના સમસ્ત સ્વરૂપ (દષ્ટાંત)ને તેના સાચા સ્વરૂપે જણાવીને. પ. પૂ. શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ જણાવે છે કે શિથિલાચારી પાખંડી સાધુઓ હંમેશા દેવળ એકદેશીય દષ્ટાંતો વડે પોતાના પાખંડોને પોષતા હોય છે તેથી તેમની વાતોમાં હિતમ આત્માર્થી-આત્માએ કસાવું નહિ.

(૧૧)

ન જાણે મત શિષ્ય અવગમે, ચિવિર બલ લીણો;

મુગુણ પરિચિત સંચતિ કૃત, પિંડ વિધિ લીણો...૧૧ દેવ૦ ૧૫૩૧

ભાવાર્થ :- પ્રથમ તો અર્ણિકાપુત્ર આચાર્ય, ગોચરી માટે-રાબના ધરને જ આહાર લેનાના વચનબદ્ધ પુષ્પચૂલાને લાભાલાભ જણીને દીક્ષા આપી હતી કુષ્કળ પ્રસંગે શિષ્યોને વિહાર કરાવેલ હતો, અને પોતાની વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે તે બંધાબળથી ક્ષીણ થયેલા હોનાથી, પુષ્પચૂલા સાધ્વી તેમને માટે અંતપુરમાંથી

શુદ્ધ ભીક્ષા લાવીને આપતી હતી, બને વિધિપૂર્વક ગોચરીને અનુસરતા હોઈ શુદ્ધ અધ્યવસાયથી, પ્રથમ પુષ્પચૂલા સાર્ધીજીને કેવળજ્ઞાન થયા પછી, તેમના કહેવાથી ગંગા નદી ઉતરતાં, તે અર્લિંકાપુત્ર આચાર્ય પશુ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષે ગયેલા છે. આવા મહાન આત્માઓનાં કર્યાંચિત્ આજ્ઞા બહારનાં વર્તનનો દાખલો લઈ તેને માર્ગ સ્થાપવો તે જ્ઞાનાજ્ઞાનો ભંગ કરવા બરાબર છે.

(૧૨)

વિગય લેવી નિત્ય સૂજે, લખટ પુષ્ટ ભણે;

અન્યથા ક્રિમ દોષ એહનો, ઉદાયન ન ગણે...॥ દેવ૦ ॥ ૫૪ ॥

ભાવાર્થ :- કેટલાક રસગારવ, રિક્કિગારવ અને શાતાગારવમાં શુદ્ધ બનેલા પાસત્યા સાધુઓ પોતાની રસવૃત્તિને પોષવા પોતાના ભક્તજનોને “જરીર” આદ્ય ચલ્લ ધર્મ સાધનમ્” એ વચનાનુસારે એવું ભરમાવતા હોય છે કે શરીર સાઈ હોય તો ધર્મસાધના સારી રીતે થઈ શકે. પરંતુ તે સૂત્રવચનનો ભાવાર્થ તો એ છે કે “મનુષ્ય જીવનનું શરીર વિશેષતઃ ધર્મસાધના માટે જ છે” સત્ય આ હોવા છતાં માત્ર શરીરને પોષવા ખાતર જ તેઓ અનેક પ્રકારના વિગઈ દ્રવ્યો (વિકારી દ્રવ્યો એટલે કે આત્માને પ્રમાદ દોષે દૂષિત કરનારા દ્રવ્યો)નો યથેચ્છ ભોગ-ઉપભોગ કરતાં રહે છે અને અન્યને પશુ તથા પ્રકારનો ઉપદેશ આપતાં રહે છે. શાસ્ત્રોમાં વિગઈ દ્રવ્યો કારણ વિશેષ આત્માસાધનમાં બાધકતા ન આપે તે રીતે લેવાની મર્યાદા છે તેને અનુસરીને જોઓ માત્ર ગોકુળમાંથી, પોતાના શરીર સંબંધી પીડાઓ દૂર કરવાને અર્થે, નિત્ય કહીં વાપરતાં હતાં તે શ્રી મહાવીર ભગવાનના હસ્તદીક્ષિત શ્રી ઉદયન-રાજર્ષિ (જોઓ છેલ્લા રાજર્ષિ થયા છે) તેમનું દહાંત (એકદેશીય સ્વરૂપે) અજ્ઞાની-મૂઠ-ભોળા ભક્તજનોની આગળ પ્રકાશીને-પશુ નિત્ય-વિગઈ-વાપરવા વડે, કાઈ જ્ઞાનાજ્ઞા ભંગનો દોષ લાગતો નથી, એમ જણાવીને, લુહ-પુષ્ટ રહેવા ઈચ્છે છે. પરંતુ આખરે તો તે પાસત્યાઓમાં વિગઈ વાપરવાના દોષો પ્રગટ થાય જ છે. અને તેથી સંયમ માર્ગથી નષ્ટ-લખટ થઈ સ્વેચ્છાચારીપણે ભમતા ફરે છે.

(૧૩)

ઉદાયન રાજર્ષિ તનું, નવિ-શીત લુક્ષ સહે;

તેહ ત્રજમાં વિગય સેવે, શું તે ન લહે...દેવ૦ ॥૫૫॥

ભાવાર્થ :- ઉદાયન રાજર્ષિનું શરીર-દુષ્પ્ર-હંડું વાપરવાથી રોગમય ખની જતું હતું તેથી ઉત્તમ વૈદની સૂચનાથી તેઓ દહીં વાપરવા માટે ઉદ્દેશિક આહાર નહિ લેવાની ભગવાનની આજ્ઞાનો ભંગ ન થાય તેનું ધ્યાન રાખીને, ગોકુળમાંથી જ દહીંની ગવેષણા કરી દહીં વાપરતા હતાં તેનું દષ્ટાંત લઇને, નિષ્કારણ નિત્ય વિવિધ પ્રકારની વિગઈયો વાપરવી સાધુને કદપે નહિ. એમ શ્રી ૫. પૂ. યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીનું સ્પષ્ટપણે કહેવું છે.

(૧૪)

લોક આલ્સંખન ભરિઓ, જન અસંયતને;

તેહ જગતાં કાંઈ દેખે, ધરે તેહ મને....દેવ ॥૫૬॥

ભાવાર્થ :- અનાદિ-અનંત એવા આ જગતમાં, જેઓ બ્રહ્માચારી (સંયમ બ્રહ્મ) અસંયમીઓ છે, તેઓ પોતાના બ્રહ્માચરણને અનુરૂપ દષ્ટાંતો-શાખલાઓ આપી, પોતામાં સાધુતા યા સંયમીપણું સ્થાપતા થકાં, ભોળા-બાળ અજ્ઞાની જીવોને પોતાની માયાબળમાં ફસાવીને ઉન્માર્ગે પ્રવર્તાવતા હોય છે, પરંતુ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતેએ તો હિંસાદિ-પાપાચારની (૧૮ પ્રકારની) સમસ્ત પ્રવૃત્તિને હેય એટલે ત્યાગ કરવા યોગ્ય કહી છે. એટલું જ નહિ સમસ્ત આશ્રવત્ત્વ (મિથ્યાત્વ, અનિરતિ, કપાય અને યોગ)ને હેય એટલે ત્યાગ કરવા યોગ્ય કહેલ છે. કેમકે તે થકી આત્મા નવિન કર્મબંધ કરતો થકા આ સંસારમાં આરેગતિમાં ભટક્યા કરે છે આ સાથે જ સંવર તત્ત્વ (૫૭ ભેદવાળું) તેમજ નિર્જરાતત્ત્વ (૧૨ ભેદવાળું) એ બને, આત્માને કર્મબંધનથી અળગો રાખનાર, તેમજ પૂર્વે અધિક્ષા કર્મોના વિશેષ સ્વરૂપે ક્ષય કરનાર છે, એમ સ્પષ્ટ જણાવેલું છે. જે ખરેખર ભોક્ષ હેતુ હોઈ ભોક્ષમાર્ગે રૂપ છે. આમ છતાં મૂઠ આત્માઓને કુચુરૂઓ વિવિધ પ્રકારના પુણ્યકર્મો કરવાથી, આત્માની મુક્તિ થાય છે એવું શાસ્ત્રાજ્ઞા વિરૂદ્ધ સમજવી રહ્યા છે. અને પોતે જાતે પણ, પુણ્યબંધ માટે અનેક પ્રકારનાં અનુષ્ઠાનો કરતાં હોય છે. તત્ત્વમૂઠ-દષ્ટિરાગી આત્માઓ પણ તે કુચુરૂની વાણીમાં શ્રદ્ધા કરીને, ચતુર્ગતિ ભ્રમણના હેતુભૂત પુણ્ય-પાપબંધનનાં કાર્યો હર્ષોલ્લાસથી કરતાં રહે છે તેનું કારણ પણ અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ મોહનો તીવ્ર ઉદય છે એમ પણ શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે જેઓ આશ્રવ તત્ત્વના સ્વરૂપને ઉપાદેય સ્વરૂપે પ્રરૂપે છે અને સંવર નિર્જરાતત્ત્વને કાલાદિદોષોને આગળ કરીને હેય સ્વરૂપે સમજવે છે તેઓને શાસ્ત્રોમાં કુચુરૂઓ કહ્યા છે. શાસ્ત્રમાં જે “આસવા તે

પરિસવા અને પરિસના તે આસવા” એમ જે કહ્યું છે. તેનો પરમાર્થ તો એ છે કે અપેક્ષા ત્રિશેષથી અર્થાત્ દ્રવ્ય તેમજ સાતધર્મની મુખ્યતા ગૌણતાની અપેક્ષાએ આશ્રવનું સ્વરૂપ, સંવરૂપ તેમજ સવરનું સ્વરૂપ આશ્રવરૂપ હોઇ શકે છે. જે વિશિષ્ટ જ્ઞાનીને ગમ્ય હોય છે. પરંતુ તે નિશ્ચય વચનનો આશ્રય લઇને “આશ્રવ સર્વથા હેયઃ ઉપાદેય ચ સંવરઃ” એ સર્વજન સાધારણ નિશ્ચય-વ્યવહાર સાપેક્ષ વચનને ઉત્થાપવા માટે જે કોઈ આત્માવડે ઉપર જણાવેલા નિશ્ચયનય ગર્ભિત વચનનું વ્યવહારમાં આયોજન કરાય તો તેને પણ જ્ઞાનાજ્ઞાનો લોપક, ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપક બહુવો બેઠાવો.

(૧૫)

શિથિલ આલંબન ગ્રહે મુનિ, મંદ સંવેગી,

સંયતાલંબન સુજસ ગુણ, તીવ્ર સંવેગી...દેવ ॥૫૭॥

ભાવાર્થ :- જે કોઈ આત્માએ પ્રથમ મિથ્યાત્વ લાવને દૂર કરીને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરેલ છે. અને શોક્ષાર્થે સંયમ ધર્મનો સ્વીકાર કરેલો છે. અને તે સંયમ માર્ગમાં વિશુદ્ધ અનુભવના બળે, જેઓમાં તીવ્ર સંવેગ બેઠેલો છે. એવા સંયત એટલે સાધુ મુનિરાજે તો, પૂર્વે થઇ ગયેલા ઉત્તમ-તીવ્ર સંવેગી આત્માઓના કે જેઓ પ્રાણાંતે પણ, જ્ઞાનાજ્ઞાથી નષ્ટ-શ્રષ્ટ થયા નથી, અર્થાત્ નિરતિચાર ચારિત્ર પાળી શોક્ષપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે તેવા ઉત્તમ આત્માઓના દૃષ્ટાંતોને અનુલક્ષીને પોતે-પોતાના શુદ્ધ સંયમ જીવનથી પોતાના આત્માને, કર્મ જાળથી અળગો કરી, શુદ્ધ કરી વિશિષ્ટ ગુણોથી શોભાવતાં હોય છે. જ્યારે, શિથિલાચારી અર્થાત્ શોક્ષમાર્ગ (શોક્ષ તત્ત્વના સાધ્ય)થી ચ્યુત થયેલા દુરાચારી-કુશીલિયા સાધુઓ, તો હંમેશા નિરંતર કેવળ અપવાદમાર્ગને આગળ ધરી કેવળ સાતિચારી સંયમીપણાનો સ્વાંગ સજીને નિરંતર પાપાચારમાં રમ્યા-પરમ્યા રહેતા હોય છે.

ત્રીજી ઢાળ સમાપ્ત

મમ્મો આગમનીદ્, અહવા સંવિમ્મ વહુ જળાદ્યા;
ઉમચાણુસારિણી જા, સા મમ્માણુ સારિણી કિરિયા.

ધર્મરત્ન ॥૮૦॥

અર્થ : આગમ (સૂત્ર-સિદ્ધાંત)ને અનુસરનારી, તેમજ અનેક સંવિદ્ પાંક્તિકોએ આચરેલી, જે કિરિયા (વ્યવહાર) તે બંને થકી જે અવિરૂદ્ધ થોડા કિરિયા તેને માર્ગોનુસારી કિરિયા વ્યવહાર બહુવો.

ઢાળ-૪ થી

(૧)

મુણ્ણે સીમંધર સ્વામી, વળી એક કહું શીરનામી;
મારગ કરતાને પ્રેરે, દુર્જન જે દુષણ હેરે...મુણ્ણે ॥૫૮॥

ભાવાર્થ :- આ ગોથી ઢાળમાં પણ પ. પૂ. શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજી શ્રી સીમંધર સ્વામીને નમસ્કાર કરતાં ચકાં જણાવે છે કે-આજે આ ભરતકેતવમાં કેટલાક જે શિથિલાચારી સાધુઓ છે, તેઓ ખીજ જે શુદ્ધ-મોક્ષમાર્ગની પ્રરૂપણા કરી રહ્યા છે, તેમના અવર્ણવાદો-બોધીને ભોળા જીવો આગળ તેમના અછતા દોષોને આગળ કરીને તેમને બોલતા ખંધ કરવાની યુક્તિ-પ્રયુક્તિઓ થોજી રહ્યા છે. તે સામે-શિથિલાચારીઓની જે-જે યુક્તિ-પ્રયુક્તિઓ છે તે-તે જણાવીને તેનો સૂત્ર-સિદ્ધાંતની સાક્ષીએ પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જી જનાબ આપે છે.

(૨)

કહો નિજ સામે વ્રત પાળો, પણ ધર્મ દેશના ટાળો;
જન મેક્ષાનું શું કામ, બહુ બોલ્યું નિંદા કામ...

મુણ્ણે ॥૫૯॥

ભાવાર્થ :- તે પાસંથાઓ કહેતાં હોય છે કે ફરેક ફરેક આત્માએ પોતાના આત્માની સાક્ષીએ ધર્મ કરવો બેઠીએ એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, તે માટે ધર્મતત્ત્વ સંબંધી વિધિ-નિષેધની બહેરમાં પ્રરૂપણા કરવાથી તો અન્ય ધર્માત્માઓની નિંદા કરવારૂપ દોષની પ્રાપ્તિ થશે. તે માટે બહેરમાં ધણા લોકોની આગળ ધર્મતત્ત્વની શુદ્ધ-અશુદ્ધ સ્વરૂપની ચર્ચા-વાર્તા કરવી તે ઉત્તમ આત્માનું કર્તવ્ય નથી આમ કહેતા રહીને પણ તેઓ પોતે તો મોટા આડંબર સહિત, ધામધૂમથી ઉન્માર્ગની પ્રરૂપણાઓ-અને પ્રકાશનો કરતાં જ રહે છે.

(૩)

એમ કહેતાં મારગ લોપે, બોટું દૂષણ આરોપે;
જે નિર્ભય મારગ બોલે, તે કહ્યો દ્વીપને તોલે....

મુણ્ણે ॥૬૦॥

ભાવાર્થ :- ઉપર મુજબ બોટું દૂષણ આપનારા તે પાસંથા-સાધુઓને પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જી જણાવે છે કે શાસ્ત્રમાં તો જે-નિર્ભય પણે દેવ-ગુરૂ-અને

ધર્મ સંબંધી) તત્વાત્તત્વરૂપ શુદ્ધ-ધર્મદેશના આપે છે તેને તો સંસાર સમુદ્રમાં અજ્ઞાન તેમજ મોઢે કરી કુળતા આત્માઓ માટે દ્વીપ સમાન ઘેટલે બેટસમાન (રક્ષણ કરનાર) કહ્યો છે.

(૪)

અજ્ઞાની ગારવ રસીયા, જે જન છે કુમતે ઝસીયા;
તેહને કુણ ટાલણહાર, વિણ ધર્મ દેશના સાર...

મુણબે૦ ૧૧૧૧

ભાવાર્થ :- મુખ્ય પણે તો અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ મોહના ઉદય થકી જન્મો કેવળ પરંપરાનુસારે-લોક ભક્તિ-પ્રતિ, સ્વઅર્થદાચારે પ્રવર્તન કરી સાધુઓ છે, તેઓ તો પોતાની જમજ તેમના અનુયાયી ભક્ત જનોને પણ, ઉન્માર્ગમાં પ્રવર્તાવવા વડે રસગારવ, રિદ્ધિગારવ, અને શાતાગારવમાં મગ્ન રાખતા હોય છે. અને તે થકી પોતાની આજીવિકા અને મહિમા વધારવાના નિરંતર મિથ્યા પ્રચાર-પ્રયત્નો પણ કરતાં હોય છે. આથી મુમુક્ષોઓને-મોક્ષમાર્ગની સાચી ધર્મ દેશના આપવી જરૂરી છે. જો-કે વાસ્તવિક રીતે તો સાચી ધર્મ દેશના, અજ્ઞાનીઓનાં તેમજ દષ્ટિરાગમાં ફસાયેલા જીવોના હિતમાં જ હોય છે.

(૫)

ગીતારથ જયણાવંત, ભવ ભીરૂ જેહ મહંત;
તસ વયણે લોકે તરીયે, જેમ પ્રવહણથી ભવ દરીયે....

મુણબે૦ ૧૧૨૧

ભાવાર્થ :- હવે કેવા પુરુષોની પાસેથી શુદ્ધ-દેશના સાંભળવી બેઠાએ, તે માટે શુદ્ધ ધર્મોપદેશકનું શાસ્ત્રાનુસારી લક્ષણ બતાવતાં થકાં-પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જી જણાવે છે કે-પ્રથમ તો જે ઉત્તમ ગીતાર્થ (સૂત્ર-અર્થ)નો જાણકાર હોય તે સાથે વળી તે પદ્ધતિની રક્ષા કરનારા પરિણામ વાળો, જયણાવંત હોય, તેમજ ભવ-ભીરૂ હોય એટલે કે જીહ-અન્યાય-અનીતિ રહિત પણે પ્રતાદિ પાળવામાં ઉદયમ-વંત હોય, અર્થાત્ ત્રણ શબ્દ રહિત યથારક્તિ ધર્મકરણી કરતો હોય, તેવા આત્માનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરવા ચોખ્ખો જાણુવો કેમકે તેમનો ઉપદેશ આ સંસાર સમુદ્ર, જે ત્રિપથ કષાયોથી કલુષિત, કલેશ-કંકાશની હોળીરૂપ છે, તેમાંથી તારવાને માટે વહાણુ સમાન (નિર્નિર્ધન પણે) સુખકારી હોય છે.

(૬)

બીજે તો બોલી બોલે, શ્યું કી જે નિર્ગુણ ટોળે;
ભાષા કુશીલનો લેખે, જન મહાનિશીથે દેખે....

મુણબો ૥૬૩૥

ભાવાર્થ :- જ્ઞાન ક્રિયા સ્વરૂપમાં નિશ્ચય-વ્યવહાર તેમજ ઉત્સર્ગ-અપવાદ સાપેક્ષ ભાવે સંવિજ્ઞ પાક્ષિક ગીતાર્થ ગુરુભગવંત પાસેથી જેઓ શુદ્ધ-દેવ-ગુરુ-ધર્મ તત્ત્વનું યથાર્થ સ્વરૂપ બાણવાનો ઉલ્લેખ નથી કરતાં, પરંતુ ઇધર-ઉધરથી ગમે તેવા વાચાળ આત્માઓ પાસેથી, ગમે તેવા એકાંત પાક્ષિક સાત્ત્વ કિંવા નિરવધ દેવળ વિષય-કષાય પોષક વચનો સાંભળીને, તે ભણી અંધ શ્રદ્ધાએ આચરણ કરીને, પોતાની બતને ધર્મી માનતા-મનાવતા રહીને, જેઓ દેવળ પોત-પોતાના ગમ્મ મતના સમુદાયોમાં અહંકારી પણે આગ્રહ ધરતાં રહે છે. અને દેવળ-પોતાના મતનો જ પ્રચાર કરતાં રહે છે, તેઓને મહાનિશીથ શાસ્ત્રમાં ભાષા-કુશીલ સાધુઓના અનુયાયીઓ કહ્યા છે. તેના નિર્ગુણી ટોળાઓનો સંસર્ગ ન કરવો એમ શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે. શાસ્ત્રોમાં જે પાંચ પ્રકારનાં સાધુઓને અવંતીક કહ્યા છે તેમનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ બાણવું જરીકે છે, તેમજ આ સાથે એટલું તો સ્પષ્ટ સમબંધ જવું બેઠાએ કે ગૃહસ્થોને તો શાસ્ત્રમાં કયાંય વંતીક કે અવંતીક કહ્યા નથી હોય શકે પણ નહિ.

(૧) પાસંત્યા :- જેઓ સમ્યગ્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ ગુણોથી રહિત હોય તે.

(૨) ઓસન્ના :- સાધુ આચાર સંબંધી ક્રિયાઓમાં શિથિલ હોય તે.

(૩) કુશીલીયા :- શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાથી વિરુદ્ધ મન-માની, ઉદ્દટ્ટ પ્રરૂપણ તેમજ લોકરંજનની પ્રવૃત્તિઓ કરતાં હોય તે.

(૪) સંસક્ત :- કોઈ એક અશુભ નિમિત્તનો કે દુરાચારીનો યોગ મળતાં જ પોતે તેવાદુષ્ટ શિથિલ ભાવવાળા થઈ બળે છે તેના શિથિલાચારીઓ.

(૫) અહંછંદા :- એટલે સ્વેચ્છાચારી જેઓ. સ્વ. પ્રશંસા તેમજ સ્વ પ્રસિદ્ધિ અર્થે શાસ્ત્રવચનોના મન કાવતાં અર્થો કરી લોકભક્તિના ધંધાણે-લોકોને, મનભાવતા વિષય-કષાયને પોષક ધર્માનુષ્ઠાનો કરતાં-કરાવતાં હોય છે-તે.

ઉપર જણાવેલ પાંચે પ્રકારના સાધુઓને-વંતન-નમસ્કાર કે તેમનું બહુ-માનાદિ કરતાં, તે સંસાર-વૃદ્ધિના હેતુઓ છે. એમ બાણીને આત્માથી આત્માઓએ તેમનાથી અળગા રહેવું જરૂરી છે, અન્યથા આત્માર્થથી શ્રદ્ધ થવાપણું પ્રાપ્ત થશે.

(૭)

જન મેલનની નહિં ઈહા, મુનિ મારગ ભાષે નિરીહા;
જે બહુ જન મુણવા આવે, તો લાભ ધરમનો પાવે....

મુણજો ૦ ૧૬૪૧

ભાવાર્થ :- જે મોક્ષાર્થી સાધુઓ હોય છે તેઓને તો, ઘણાં માણસોને થેન-કેન પ્રકારે ભેગા (એકઠા) કરીને શ્રી જીનેશ્વર ભગવંત કથિત-સ્થાદ્વાદ સ્વરૂપી તત્ત્વની વાતો પણ અન્ય આત્માઓને ગમે તે રીતે અવિધિપૂર્વક સંભળાવવાની ઉત્કંઠા કે ઇચ્છા હોતી નથી, પરંતુ ઉત્તમ-સાધુ-આચાર્યને નુસરીને, ધર્મ-દેશના આપતાં રહે છે, તે વખતે જો ઘણાં માણસો તેમને સાંભળવા આવે તો, ઘણાં જીવોને ધર્મ-રૂચી ઉત્પન્ન થશે એમ જણે. પરંતુ પોતાની તે દેશનાના સબધે પોતાનું મહત્ત્વ યા ગૌરવ વધારવાનો એટલે કે દેશનાના નિમિત્તે પોતાની પ્રશંસા યા પ્રસિદ્ધિ મેળવવાનો થાતો દોઈ પૈસા ભેગાં કરવાનો પ્રયત્ન કરે નહિ.

(૮)

તેહને જો મારગ ન ભાષે, તો અંતરાય ફળ આજે;
મુનિ શક્તિ છતી નવી ગોપે, વારે તેહને શ્રુત કોપે....

મુણજો ૦ ૧૬૫૧

ભાવાર્થ :- આરે આરે (યથા-અવસરે) ધર્મી-આત્માર્થી-આત્માઓ થોડાક જણ (અદ્ય સખ્યામાં) કે વધુ જણ (અધિક-સખ્યામાં) ઉત્તમ મુનિ ભગવંત પાસે, ધર્મ સાંભળવાની યાચના કરે, તેને જો તે મુનિ ખોટા બહાના કાઢી ધર્મ-દેશના ન આપે તો-તે થકી તે મુનિ અંતરાયકર્મ બાંધનારો થાય છે. એમ શાસ્ત્રમાં જણાવેલ છે. તે માટે ઉત્તમ મુનિઓએ દ્રવ્યાદિનો (ધનાદિનો) લાભ થતો હોય તો જ, દેશના આપવી અન્યથા ન આપવી એવું શાસ્ત્રોમાં કયાંય ત્રિધાન નથી. એમ જણી ઉત્તમ આત્માઓ તો નિરક્ષિમાનપણે, નિઃશંક્યભાવે નિરંતર યથાયોગ્ય ભાવે ધર્મ-દેશના આપતાં હોય છે.

(૯)

નવિ નિંદા મારગ કહેતાં, સમ પરિણામે ગહગહતાં;
મુનિ અદ્વૈત ચરિત્ત મન રંગે, જોઈ લીજે બીજે અંજો....

મુણજો ૦ ૧૬૬૧

ભાવાર્થ :- શુદ્ધ માર્ગ (તે સમ્યગ્-જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર)નાં હેતુભૂત શુદ્ધ ધર્મ-દેશના, જે ઉત્તમ મુનિ ભગવંતો સમપરિણામે, એટલે સ્વ-પર સંબંધે રાગ-દ્વેષ રહિત પણે, વસ્તુ સ્વરૂપને યથાર્થ-દેય-ઉપાદેય સ્વરૂપે જ્ઞાનાજ્ઞાનુસારે શાસ્ત્રાર્થથી-અબાધિત સ્વરૂપે, અન્ય-અણુ કે અમણુ આત્માએને, સ્વ-પરના હિતમાં ઉપયોગ રાખીને આપે છે તેમાં તેઓને તત્તાતત્ત્વનો જે વિવેક કરવો પડે છે, તે નિંદારૂપ હોતો નથી, પરંતુ આત્માર્થ સાધવા માટે બાધિત ભાવથી અળગા થવા રૂપ, તેમજ સાધક ભાવ પ્રતિ અનુસરણ કરાવનાર હોઈ, સ્વ-પરને હિતકારી થાય છે. આ વાતની યથાર્થતા આદ્ર્ કુમારના ચરિત્ર (સૂચકગાંગસૂત્રમાં)થી જાણી લેવી.

(૧૦)

કોઈ ભાએ નવી સમભવો, આવકને ગૂઢા ભાવો;
તે જુઠું કહ્યા લક્ષ્મી, આવક સૂત્રે ગહિયટ્કા.

સુણજો ૦ ૥૬૭૧

ભાવાર્થ :- અત્રે કેટલાક પાસત્યા-કુશીલીયા સાધુઓ એમ કહે છે કે-આવકને શાસ્ત્રોના ગૂઢ ભાવો સમજાવવા એમને નહિ, કેમકે તેથી તો તેઓ આપણાં દુષણો ભેટા થશે, અને આપણું માન-સન્માન નહિ કરે, આમ કહેનારને પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જી કહે છે કે-આમ કહેનારાઓ પોતાના સ્વાર્થ પાતર જુઠું બોલનારાઓ છે. કેમકે શાસ્ત્રોમાં આવકોને પણ ઉત્તમ પ્રકારની બુદ્ધિવાળા અર્થાત્ લક્ષ્મી ગહિયટ્કા વિગેરે ભાવથી યુક્ત શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં વર્ણવેલા છે. જે કે સૂત્રોનો સાધનત એટલે અનુક્રમથી અખંડ અભ્યાસ તેઓને હોતો નથી પરંતુ-વિવિધ અર્થોને કહેતા સૂત્ર પાઠોના પણ તેઓ જાણકાર હોય છે. કેમકે સૂત્ર વગર કેવળ અર્થનું સ્થિર અવધારણું સંભવી શકે નહિ તેમજ વિશેષ પર્યાયાલોચન પણ સંભવી શકે નહિ.

(૧૧)

કોઈ કહે નવી શી ભેડી, શ્રુતમાં નહિ કોઈ ખોડી;

તે મિથ્યા ઉદ્ધત ભાવા, શ્રુત જલધિ પ્રવેશે નાવા...સુણજો ૦ ૥૬૮૧

ભાવાર્થ :- વળી કેટલાક સ્વચ્છંદાચારી-પાસત્યા સાધુઓ સૂત્રોના મનકાવતા અર્થો કરી અમણુ-ભોળા લોકોને ભરમાવી રહ્યા છે. અને તે માટે તેઓ એમ કહી

રહ્યા છે કે, નવ-નવા થયા-પ્રકરણો-સ્તવનો કે સમગ્રયાદિની રચનાઓ કરવી જરૂરી નથી. કેમકે તેમાં તેઓ અમો જે કહી રહ્યા છીએ તે સૂત્રાર્થથી કાંઈ વિશેષ તો કહેવાના નથી. તે માટે અમો જે સૂત્રાર્થ કહીએ છીએ તેમાં શ્રદ્ધા કરીને, તેને જ સત્ય સમજીને સૌ એ અમારા કહેલા અર્થોનો જ-આદર-સ્વીકાર કરવો જોઈએ. એમાં જ આપણા સૌનું શ્રેય છે. એમ જણાવી તેઓ પોતે-પોતા પાસે જ સૂત્ર-શાસ્ત્રાર્થનો એક હથથુ ઈજારો રાખીને પોતાના સ્વચ્છંદાચારીપણાને શાસ્ત્રાજ્ઞાનુસારી જણાવતાં રહે છે, આવું કહેનારાઓ પણ પોતાના સ્વાર્થ ખાતર જુદું બોલી રહ્યા છે. એમ પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જી એ કહ્યું છે કેમકે દેશ-કાળ તેમજ ભાષા વિશેષે કરીને ભણનાર વ્યક્તિને અનુલક્ષીને મૂળ-સૂત્ર-સિદ્ધાંતને પૂરેપૂરા વક્ષાદાર રહીને જે-જે નવ-નવા થયાની રચના કરવામાં આવે છે, તે ભણવા થકી તો મૂળ સૂત્રા ઉપર વધુ બહુમાન ઉત્પન્ન થાય છે. અને સૂત્રો ભણવાની ઉત્કંઠા સહ સુગમતા પણ પ્રાપ્ત થતી હોઈ પ્રત્યેક આત્માને પોતાને સ્વયં-સહજ શુદ્ધ જ્ઞાનાત્માની આરાધકતા પ્રાપ્ત કરવાની પણ સુગમતા પ્રાપ્ત થાય છે. અન્યથા કેવળ નિશ્ચય-પરાવલંબી આત્મા, આત્મ શુદ્ધિમાં આગળ વધી શકતો નથી.

(૧૨)

પૂરવ સૂરિયે કીધી, તેણે જો નવિ કરવી સિદ્ધિ;

તો સર્વે કીધી ધર્મ, નવી કરવો જોયો મર્મ...સુણજો ॥૬૬॥

ભાવાર્થ :—કેટલાક મિથ્યા દષ્ટિ પાસતાઓ તો કેવળ દેવ-ચરના નિમિત્તને જ કર્તા-કારક સમજાવતાં હોય છે, અને દેવ-ચરની કેવળ પૂજ-ભક્તિ કરવાથી જ આત્માનું કલ્યાણ થતું હોય છે, એવું વિવિધ-દષ્ટાંતો વડે અધુર આત્માઓને સમજાવતાં રહીને, પોતાનો મતલબ સાધતા રહે છે, એવા પાપંડીઓ તો જૈનોને પણ જ્ઞાન ભણવાનો તેમજ ભણાવવાનો પણ આડકતરી રીતે તો નિષેધ જ કરતાં રહે છે. અને પોતાના મિથ્યા જ્ઞાનને તેમજ પુસ્તક-પાનાને મૂઢવૈકા પાસે પૂજાવતાં રહી કેવળ ભોળા-અજ્ઞાની જીવોને અધ-શ્રદ્ધામાં નાંખીને, પોતાના પાપંડને પોષતા રહે છે. તેવા અહંકારી-પાપંડીઓને, અન્ય જ્ઞાની આત્માઓ પ્રત્યે અંતરંગ દ્વેષ વર્તતો હોવાથી તેઓ કેવળ પોતાની મતિ કલ્પનાએ, પોતાની મહત્તા વધારવાના એક માત્ર ઉદ્દેશથી અન્ય અજ્ઞાની લોકોની પાસે સૂત્ર વાચનાનો ડોળ કરીને, ધન પડાવતાં રહે છે અને તે ભોળા-અજ્ઞાની લોકોને કાંઈપણ પ્રકારનો તત્ત્વ-ગ્રાધ નહિ કરાવતાં, કેવળ

એક માત્ર પોતાની માયા જળમાં ફસાવતાં હોય છે. આથી જ તો પ. પૂ. શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજી જણાવે છે કે-જેમ પૂર્વે અનેક ગણધરાદિ તેમ જ ગીતાર્થ ગુરુભગવંતોએ, દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-સાવાદિને અનુસરીને-શ્રી જ્ઞાનાને અનેક પ્રકારના ભેદ-પ્રભેદથી પોત-પોતાના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે જણાવી છે, તેને અનુસરીને પ્રત્યેક સમ્યક્તાધારી આત્માએ પણ પોત-પોતાની શક્તિ અનુસારે શાસ્ત્ર વચનોનું ઉપજીવન અવશ્ય કરવું જોઈએ, કેમકે એમ કરવું તે સ્વ-પર પ્રકાશક શ્રુત જ્ઞાનનો, યથાર્થ વિનય છે. એમ શાસ્ત્રકારોએ જણાવ્યું છે. અને અનુભવ પ્રત્યક્ષથી પણ તે અવિરૂદ્ધ સમજાય છે. તે માટે નવી શાસ્ત્રાનુમારી અંથ રચના ન કરવી જોઈએ, એવું કહેનારને કહેવું જોઈએ કે પૂર્વે જે-જે મહા-પુરુષોએ જે-જે પ્રકારનું વિશિષ્ટ ધર્માચરણ કરેલું છે તેમની કેવળ મૂર્તિઓનું વંદન-પૂજન કરવા માત્રથી જ શું આપણું કલ્યાણ થઈ જશે ? ખરેખર તો એવા મિથ્યા ભાવમાં રાચીને આપણે તો, કોઈ વિશેષ ધર્માચરણ કરવાની જરૂર નથી. એમ કહેવું તે જેમ આત્માર્થ સાધક આત્માને સ્વાનુભવ-પ્રત્યક્ષ-ત્રિરોધી વચન સમજાય છે, તેમ ધર્મ-શાસ્ત્ર સંબંધી પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયનો ધ્વંસ કરવાવાળું-તે મિથ્યાવાદીઓનું જીવન મુજબ કહેવું અને કરવું તે શ્રી જિનાજ્ઞાનો ભંગ કરનારું છે એમ જણાવું.

(૧૩)

પૂરવ બુધને બહુમાને, નિજ શક્તિ મારગ જ્ઞાને;

ગુરુકુલવાસીને બેઠી, યુગતિ એહમાં નહી ખોડી સુણજો ॥૭૦॥

ભાવાર્થ :-કેવળ પૂર્વ-પરંપરાને જ, જો માત્ર અનુસરવાનું હોય તો, શાસ્ત્રમાં-અધ્યાત્મિક પલાયના ન્યાયે વર્તવું, તે તો આત્માધાતક છે એમ શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ કહેલું છે, કેમકે પૂર્વે પણ અનેક પાપંડી-સ્વેચ્છાચારી-પાસત્યાઓ થયેલા છે, તેમને અને તેમના વચનોની કેવળ-પ્રશંસા કરવાથી કોઈ આત્મકલ્યાણ થતું નથી, પરંતુ કેવળ અધશ્રદ્ધા રાખવાથી તો કર્તવ્યમૂઢતા પ્રાપ્ત થતી હોય છે. જેમણે ઉત્તમ સંવેગી-ગીતાર્થ-ગુરુભગવંતોના ગુરુકુલ વાસમાં રહીને, પોતે શાસ્ત્રોમાં જણાવ્યા મુજબ સમ્યક્ ધર્મ-જ્ઞાન-ચારિત્ર તપાદિ ગુણોને પ્રાપ્ત કરેલા છે. તેઓ વડે, પૂર્વે થઈ ગયેલા મહાપુરુષો પ્રતિ આદર-બહુમાન-સહિત, શાસ્ત્રવચનને બાંધા ન ઉપજે એ રીતે જે-જે નવીન અંથ રચનાઓ થઈ છે, તે આજે પણ અનેક આત્માર્થીઓને આત્માર્થ સાધવામાં ખૂબ જ ઉપકારક થઈ રહી છે એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે.

(૧૪)

એમ શ્રતનો નહીં ઉચ્છેદ, એ તો એક દેશનો ભેદ;

એ અર્થે મુણી ઉલ્લાસે, ભવિ વરતે શ્રુત અભ્યાસે....મુણ્ણે ॥૭૧॥

ભાવાર્થ :- કાળાનુસારે આવશ્યક લોક ભોગ્ય શુદ્ધ સાધનામાં, શાસ્ત્રથી અવિરુદ્ધ જ્ઞાનાજ્ઞાના અર્થને પ્રકાશવા માટે જે-જે અર્થ રચનાઓ પૂર્વાચાર્યોએ કરી છે, તેમજ 'જે' પણ કરાય છે. તેને સૂત્ર-સિદ્ધાંતથી અવિરુદ્ધતા હોઈ માત્ર (રચના વિશેષથી) એક દેશથી ભિન્નતા સમજવી, કેમકે તે ચક્રી તો સૂત્ર-સિદ્ધાંતનું ઉપ-જીવન થતું હોય, સવ્ય આત્માથી આત્માઓ હર્ષોલ્લાસ સહિત તે-તે અર્થોનું પઠન-પાઠન કરતાં હોય છે. અને તે અનુસારે સૂત્રો ઉપર બહુમાન ધરાવવા સાથે શ્રી જીન-વચનને પ્રાપ્ત કર્યાના હર્ષ આનંદ સહ શુદ્ધ અનુભવ કરવા વડે શુદ્ધ-શ્રદ્ધાવાન બનતા હોય છે.

(૧૫)

ધહાં દૂષણ એક કહાય, જે ખસને પીડા થાય;

તો પણ એ નવી છોડીને, જે સંજનને મુખ દીને...મુણ્ણે ॥૭૨॥

ભાવાર્થ :- પ્રત્યેક કાળે જે-જે જીન વચનને બાધાકારી, મિથ્યા પ્રવાહોનું જે-જે સ્વરૂપે ભેદ, પ્રવર્તતું હોય છે, તે તે મિથ્યા પ્રવાહોનો શાસ્ત્ર-વચનોનો આધાર લઈને ગીતાર્થ-ગુરુભગવંતોએ યથાતથ્ય પ્રતિકાર કરી, ઉત્તમ આત્માથી આત્માઓને અખંડ ભોક્ષ-માર્ગની આરાધનામાં સ્થિર કરવા-તે, તે-તે કાળના ગીતાર્થોનું મુખ્ય કર્તવ્ય હોય છે.

જોકે તેમ કરવાથી મિથ્યા પ્રવાહમાં-રાચતાં-માચતાં, પાસત્યા-કુશીલીયાઓને, પોતાના સ્વચ્છંદાચારી પણામાં જરૂર કાંઈક બાધા-પીડા ઉપજશે, એમ કહેવાય. પરંતુ ખરેખર તો તેઓને પણ શુદ્ધ શાસ્ત્રાર્થનું બહુકારી પણું ઉપકાર કરવાવાળું જ હોય છે. કેમકે તેઓમાં પણ કેટલાક જે ભોળા-ભદ્રિકે પરિણામી હોય છે તેઓને, સત્યાર્થની પ્રાપ્તિ થતાં, પોતાના મિથ્યા-આચરણાળા પ્રવર્તનથી અજાણ થનાનું યોગ્ય લાગે છે. તે માટે ઉત્તમ ગીતાર્થ-ગુરુભગવંતોએ નિર્ભયપણે આશંસારહિત અનુભવથી અવિરુદ્ધ એવા શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ સાબેલા ભોક્ષમાર્ગને સર્વત્ર સદાકાળ-અવિસ વાદિતાએ ઉજમાળતા રહેવું જરૂરી છે.

(૧૬)

તે-પુણ્યે હોશે-તોષ, તેહને પણ ધમ નહિ દોષ;

ઉજમતાં હીયડે હીસી. એધ લીને પહેલી વીસી .મુણ્ણે ॥૭૩॥

ભાવાર્થ :- સંવિજ્ઞ-ગીતાર્થો દ્વારા મિથ્યા-પ્રવાહને તોડવા રૂપ વિવિધ ગ્રંથ રચનાઓ કરવા સાથે પોતા થકી પાંચ મહાવ્રત સહિત-પંચાચારને પાળવારૂપ-મોક્ષ માર્ગમાં પ્રવર્તન કરતાં થકાં, એટલે યથાતથ્ય ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવા વડે, જે-જે વિવિધ કાર્યો થતાં હોય છે, તેના પુણ્ય પ્રકર્ષે કરી સમસ્ત જન સમુદાયને હર્ષ-સંતોષ સહ જૈન માર્ગની પ્રાપ્તિ થતાં, અન્ય ક્ષવ્ય આત્માઓમાં પણ મોક્ષ-માર્ગને અનુસરવાની ઈચ્છા-રૂચી પ્રગટે છે.

(૧૭)

કહે-કોઇક, જુદી રીતે, મુનિ લિક્ષા ભાંજે ભીતે;

તે જુદું શુભમતિ ઇહે, મુનિ અંતરાયથી બીહે....મુણ્ણે ૧૧૭૪

ભાવાર્થ :- શુદ્ધ મોક્ષમાર્ગને અનુસરવારૂપ, શુદ્ધ-સાધુ ધર્મનું સ્વરૂપ બતાવવાથી પાસત્યા-કુશીલીયાઓનું સ્વરૂપ ખુલ્લું પડી જતું હોઈ, તેઓ એમ કહેવા મંડી પડે છે કે, શુદ્ધ પ્રરૂપક તો સાધુ-મુનિ ભગવંતોની ગોચરીમાં અંતરાય કરવાનું કામ કરતાં હોય છે. આમ કહેવું તે તેઓનું જુદું બોલવા પણું છે. કેમકે ઉત્તમ મુનિ ભગવંતો તો શું, પરંતુ કત્તમ ગૃહસ્થો પણ, કોઈને પણ વાત-પાણીને અંતરાય પડે એવું ક્યારેય બોલતા નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ સર્વેને સાધારણ ભાવે યથાતથ્ય સ્વરૂપે જ્ઞાન-આપવા-અપાવવા ઈચ્છા-રૂચીવાળા જ હોય છે.

(૧૮)

જે જન છે અતિ પરિણામી, વલી જેહ નહી પરિણામી;

તેહને નિત્ય સમજાવે, ગુરુ કહેપ વચન મન ભાવે....

મુણ્ણે ૧૧૭૫

ભાવાર્થ :- જે આત્માઓ ઉત્સર્ગ માર્ગને જ કેવળ ઈચ્છે છે, તેઓને અપરિણામી જીવો જાણવાના છે, તેમજ વળી જે આત્માઓ ઉત્સર્ગ નિર્પેક્ષ પણે એટલે સ્વતંત્ર ભાવે જ કેવળ અપવાદ માર્ગે જ પ્રવર્તન કરતાં હોય છે, તેઓને પણ અતિ પરિણામી જીવો જાણવાના છે. તેમજ વળી જેઓ આત્માના પરમ શુદ્ધ સ્વરૂપને જ કેવળ આત્મ શુદ્ધતા કહે છે. અને શુદ્ધ ક્ષયોપશમિક ભાવને અપલાપ કરે છે, તેવા કેવળ એકાંત નિશ્ચય દષ્ટિવાળા જીવોને પણ અતિ પરિણામી જીવો જાણવાના છે. અને જેઓ શુદ્ધ ક્ષાયિક ભાવને અપલાપ કરીને કેવળ આત્માના ઔદયિક તેમજ ક્ષયોપશમિક ભાવને જ આત્મ-ધર્મ કહેનારા છે. અને કેવળ બાહ્ય વ્યવહાર દષ્ટિએ-યથૈચ્છભાવે ધર્મ-પ્રવર્તન કરી રહ્યા છે. તેઓને

પણ વળી અપરિણામી જીવો જાણનાના છે. ઉપર જણાવ્યા મુજબ એકાંતે ઉત્સર્ગ માર્ગ તેમજ એકાંતે અપવાદ માર્ગ ગ્રહણ કરનાર અપરિણામી તેમજ અતિપરિણામી બંને પ્રકારના ક્રિયાવાદીઓને, તેમજ ત્રણી જગ્યા એકાંતે નિશ્ચય શુદ્ધ સ્વરૂપને, તેમજ એકાંતે બાધ્ય વ્યવહાર સ્વરૂપને જ આગ્રહ પૂર્વક શુદ્ધ સ્વરૂપે ગ્રહણ કરનારાઓ છે,—તે બંને પ્રકારના અતિપરિણામી તેમજ અપરિણામી રૂપ એકાંત જ્ઞાનવાદીઓને, આ રીતે બંને પક્ષવાળાઓ એટલે કે એકાંત જ્ઞાનવાદી તેમજ એકાંત ક્રિયાવાદીઓને જ્યારે ઉત્તમ સવિજ્ઞ પાશ્વિક સુગુરુઓ, શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ જણાવેલ સ્યાદ્વાદથી એકાંત પક્ષપાતનેા આગ્રહ છોડાવી, મધ્યસ્થ ભાવમાં લાવીને, ગુણસ્થાનક યોગ્ય સમ્યગ્ મોક્ષ-માર્ગની આરાધનાનો માર્ગ સમજાવે છે. ત્યારે તેઓ સમ-પરિણામી બની યથાતથ્ય સ્વરૂપે મોક્ષ-માર્ગની આરાધના કરી, આત્મશુદ્ધિ કરી, મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરવાવાળા બને છે, આ રીતે શુદ્ધ ધર્મ-દેશનાતું નિરંતર ઉપકારી પણું, ઉત્તમ મોક્ષાર્થી આત્માઓને અનુભવે આત્માર્થથી અવિરૂદ્ધ સમજાયેલું હોય છે. તેથી તેઓમાં કાઈ કંદાગ્રહ હોતો નથી.

(૧૬)

બલ વયણ ગણે કુણ સૂરા, જે કાઢે પયમાં પૂરા;
તુજ સેવામાં જે રહીએ, તો પ્રભુ જશ લીલા લહીએ...

મુણબે ૧૧૭૬૧

ભાવાર્થ :— આ રીતે ચોથી ઢાળમાં અનેક પ્રયંચી—મિથ્યાવાદીઓના મિથ્યા-તર્કોના (જે દૂધમાંથી પોરા શોધવા રૂપ હતાં તેના) સૂત્ર સિદ્ધાંતની સાક્ષીએ યથાર્થ—ઉત્તરો આપી. પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જી.એ જે નિહર પણે શુદ્ધ માર્ગ જણાવ્યો છે. તેને શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ પ્રકાશેલ નિશ્ચય-વ્યવહારથી તેમજ ઉત્સર્ગ-અપવાદરૂપ સ્યાદ્-વાદ શૈલીએ અવિરૂદ્ધ જણાવી, તે ધકી જે આત્માઓ, પ્રથમ પોતાનામાં સાચી આત્માર્થતા પ્રગટાવી, આત્માર્થ સાધવા યથાતથ્ય પ્રયત્ન કરશે તેઓ જરૂરથી સમસ્ત જશની લીલા રૂપ મોક્ષ-પદને પ્રાપ્ત કરવાવાળા થશે.

ચોથી ઢાળ સમાપ્ત

ઢાળ ૫ મી

(૧)

વિષમ કાલને બેરે કેઇ, ઉઠયા જડ-મલધારી રે;
ગુરુગચ્છ છોડી મારગ લોપી, કહે અમે ઉગ્ર વિહારી રે...

॥૭૭॥

(૨)

શ્રી જિન તું આલંબન જગને, તુજ વિષુ કવણુ આધારો રે;
લક્ષ્મી લોકને કુમતિ જલધિથી, બાહ્ય ગ્રહીને તારો રે...

શ્રી જિન તું આલંબન જગને ॥૭૮॥

ભાવાર્થ :- આજે ભરત ક્ષેત્રમાં ફૂંડા અવસર્પિણીનો પાંચમો દુઃષમા નામે આરો પ્રવર્તે છે તેથી આ કાળ ઘણો વિષમ છે. એટલે અનેક વિધ આશ્ચર્યકારક બનાવો બનવા થકી આત્માથી-આત્માઓમાં જાંતિ ઉપજવનાર તેમજ અનેકવિધ આકર્ષિતક દુઃખોની પગપરાથી ઘેરાયેલો છે. તેમાં વળી કેટલાક કુગુરુઓ, પોતાની મનોકામનાઓને પોષવા, સ્વચ્છંદાચારી બનીને, એટલે ગુરુની આજ્ઞા-તોડીને તેમજ ગચ્છ થકી પણ એકલા-જનાજ્ઞા બાહ્યપણે વિચરતા રહીને, પોતામાં ઉગ્ર વિહારીપણું સ્થાપતાં થકાં અનેક ભોળા-ભદ્રિક-ભક્ત જનોને પોત-પોતાની કષ્ટ ક્રિયાઓ કરવા-કરાવવા વડે ભોળવીને ઉન્માર્ગમાં એટલે કેવળ વિષય-કષાય પોષક પોતાની (ગુરુની) આજ્ઞામાં જ પ્રવર્તાવતા રૂપે, આરંભ-પરિગ્રહરૂપ-આશ્રવ માર્ગમાં, પોત-પોતાનો માર્ગ-સ્થાપીને, જનાજ્ઞા વિરુદ્ધ પોતે સ્વચ્છંદાચાર પ્રવર્તે છે. અને અન્યને પ્રવર્તાવતા રહે છે.

આવા સ્વચ્છંદાચારી કુગુરુઓના પાસમાંથી હે-શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્મા ! તમે સાચો અવિસંવાદી ધર્મ બતાવીને, આત્માથી-આત્માઓને દુર્ગતિમાં પડતા બચાવો, એટલે કે આજે પ્રાપ્ત શાસ્ત્રવચન રૂપ તમારા-વચનમાં શ્રદ્ધા, પ્રાપ્ત કર્યા વગર તેઓને બચવા માટે આત્મ શુદ્ધિ કરવાનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી.

(૩)

ગીતારથ વિષુ ભૂલા ભમતા, કષ્ટ કરે અભિમાને રે;
પ્રાથે ગ્રથી લગે નવિ આવ્યા, તે ખૂતા અંજાને રે...

શ્રી જીન તું આલંબન જગને ॥૭૯॥

ભાવાર્થ :- જે આત્માઓ-ગીતાર્થ-ગુરુભગવંતોની જીનાજ્ઞાનુસારી દેશનાનો અપલાપ કરીને, આજ્ઞા-નિર્પેક્ષ (સ્વચ્છદાચારી) પણે વર્તે છે, તેઓએ પાપ-જુગુપ્સારૂપ યથાપ્રવૃત્તિકરણુ પણુ પ્રાપ્ત કરેલું છે, એમ પણુ માની શકાય તેમ નથી, તો પછી શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ ગુણની તો વાન જ કયાં? આથી તેઓ ગમે તેટલી કષ્ટ ક્રિયાઓ કરે-તો પણુ તેથી તેમને મિથ્યા-અભિમાનની જ વૃદ્ધિ થતી રહેવાની. કેમકે આજ્ઞા બાહ્યપણે તેઓ-અજ્ઞાનમાં યુપેલા હોવાથી તેમને ઇષ્ટાર્થ સિદ્ધિ હોતી નથી. આમ છતાં તેઓ બાહ્યાચાર સંબંધી-સૂત્રોતું પઠન-પાઠન સ્વેચ્છાચારી પણે કરતાં રહી સાપેક્ષ શાસ્ત્ર વચનોના સ્વચ્છતિ કંટિપન જુટ્કા અર્થો કરીને પોતાના ભક્ત જનોને પોતાની માયાબળમાં ફસાવતાં હોય છે.

(૪)

તેહ કહે ગુરુ ગચ્છ ગીતારથ, પ્રતિબંધે શું કીજે રે;
દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર આદરિયે, આપો આપ તરીછ રે...

શ્રી જીન તું આલંબન જગને ॥૮૦॥

ભાવાર્થ :- વળી તે સ્વચ્છદાચારી સાધુઓ અને તેમના ભક્તજનો નિશ્ચયધર્મ અને વ્યવહાર ધર્મ બંને સ્વરૂપવાળા ધર્મ-માર્ગમાં અજ્ઞાન હોવાથી-તે જીવો ઉદટા પ્રગટ પણે એમ કહેતા હોય છે કે દરેક આત્માએ પોતે એકલાએ જ પોતા વડે જ એટલે કે પોતાને પ્રાપ્ત દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર વડે જ પોતાનું આત્મકલ્યાણ સાધવું જોઈએ, એમ શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે. તે માટે ગુરુ આજ્ઞાની તેમજ ગચ્છાચારમાં રહેવાની કોઈ જરૂર નથી, એમ જણાવતાં થકાં કેવળ પોતાના સ્વચ્છદાચારીપણાને મિથ્યા-સ્વરૂપે એકાકીપણાના ધર્મારાધનમાં ખપાવતાં રહીને, અજ્ઞાની જીવોને પોતાની માયાબળમાં ફસાવવા જીનાજ્ઞા-નિરૂદ્ધ ઉગ્ર વિહારીપણે વિચરતાં રહે છે.

પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ પ્રથમ તો સમ્યગ્-દર્શન ગુણે કરીને જ નષ્ટ-ભષ્ટ એવા તે જીવોમાં સમ્યગ્જ્ઞાન કે સમ્યક્ ચારિત્રની સંભાવના કરવી તે પણુ શાસ્ત્રાર્થથી-તો, જીનાજ્ઞાના ભાગ સ્વરૂપ છે. તો પછી તેમની નિશ્ચાએ ધર્મારાધન કરવું, તે-તો, કદપે જ કંઈ રીતે ?

(૫)

નવિ જાણે તે પ્રથમ અંગમાં, આદિ ગુરુ કુંલ વાસો રે;
કહ્યો ન તે વિણ ચરણ નિચારો, પંચાશક નય ખાસો રે...

શ્રી જીન તું આલંબન જગને ॥૮૧॥

ભાવાર્થ :- જ્યોતે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતના આગમ શાસ્ત્રોતું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયેલું હોતું નથી તેઓને શ્રી જીનનું (પ્રતિમાનું) આલંબન પણ ઉપકારી થતું નથી કેમકે શુદ્ધાતુલ્યમાં હેતુ-હેતુમત્ ભાવે શાસ્ત્રાર્થને અને પ્રતિમા દર્શનને કાર્યકારણ પણ છે. તેથી કરીને તેવા જીવોમાં શાસ્ત્રાજ્ઞા પાલન કરવાની ઇચ્છા માત્રનો સંભવ હોવો એ પણ અસંભવિત છે. આ માટે ૫. પૂ. શ્રી ય. ઉ.જી શાસ્ત્રાનુસારે જણાવે છે કે આત્માર્થી આત્માઓએ અવશ્ય સંવિજ્ઞ-પાક્ષિક ગુરુ ભગવંતની આજ્ઞાએ ધર્મારાધન કરવું જોઈએ એટલું જ નહિ પણ શ્રી સંધ-કુળ અને ગચ્છની મર્યાદાઓમાં પણ રહેવું જોઈએ, કે જ્યાં ઉન્નાર્ગથી બચી શકાય. કેમકે ગચ્છની તેમજ શ્રી જૈન સંધની મર્યાદાઓ જળવનારો આત્મા શ્રી જીનાજ્ઞાનુસારે અસંખ્ય-લક્ષણથી બચતો હોય તે થકી ચારિત્ર ગુણને પ્રાપ્ત કરવાવાળો થાય છે.

(૬)

નિત્યે ગુરુ કુલ વાસે વસવું, ઉત્તરાધ્યયને ભાખ્યું રે;
તેહને અપમાને વળી તેહમાં, પાપશ્રમણપણું દાખ્યું રે...

શ્રી જીન તું આલંબન જગને ॥૮૨૧॥

ભાવાર્થ :-જે સાધુઓ યા ગૃહસ્થો ઉપર જણાવ્યા મુજબ ગુરુકુલવાસમાં તેમજ ગુરુની આજ્ઞાએ વર્તે છે, તેઓ શ્રી જીનાજ્ઞાને અનુસરનારા હોય, આત્મ શુદ્ધિ કરતાં રહે છે પરંતુ જ્યોત ગુરુનો દ્રોહ કરે છે, અને જીનાજ્ઞા વિરુદ્ધ આરંભ-પરિગ્રહમાં આમંકિત ધરતાં થકાં નિષુકપણે સ્વચ્છંદાચારે પ્રવર્તીને, પોતાને બકુશ-કુશીલીયા સાધુઓ જણાવે છે અને મનાવે છે. તેવા તત્ત્વતઃ (૩૬૩) પ્રકારનાં પાપડીઓને બીજા સૂચગદાંગ શાસ્ત્રોમાં પાપશ્રમણો કહ્યા છે.

(૭)

દશવૈકાલિક ગુરુ શુશ્રૂષા, તસ નિંદાકળ દાખ્યા રે;
આવંતિમાં દ્રહ સમ સદ્ગુરુ, મુનિકુલ મચ્છસમ ભાખ્યા રે....

શ્રી જીન તું આલંબન જગને ॥૮૩॥

ભાવાર્થ :-શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર, જે ચૌદપૂર્વધર અધ્યંસવસૂત્રિનું રચેલું છે, અને જે બાળ મુનિને માટે રચેલું, તેમાં તેઓએ ગુરુ-નિંદા કરનારને જે કહ્યું આ કળ પ્રાપ્ત થાય છે તેનું સ્વરૂપ, તેમજ ગુરુની શુશ્રૂષા એટલે ગુરુનો-

વિનય-વૈયાવચ્ચ અને બહુમાન કરનારને જે જ્ઞાનાદિ ઉત્તમ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે તેનું સ્વરૂપ પણ તે સાથે જ યથાર્થ સ્વરૂપે બતાવેલું છે. તેમજ વળી પ્રથમ અંગસૂત્ર તે શ્રી આચારાંગ સૂત્રને વિષે સદ્ગુરૂને દ્રઢ સમાન એટલે સરોવર યા સાગર સમાન કહ્યા છે. એટલે કે મત્સ્યાદિ જળચર જીવોને, તેમાં જ રહેવું સલામત હોય છે. અન્યથા જો બહાર નીકળે તો મરણને શરણ થાય છે, તેમ આત્માથી છદ્મસ્થ આત્માઓએ પણ શ્રી જીનાજ્ઞાના દ્રઢ સમાન શ્રી ચતુર્વિધ સંધની (શાસનની) મર્યાદામાં રહેવામાં જ પોતાની આત્મ-શુદ્ધિની નિમિત્તાકારકતાને અનુભવથી અવિરૂદ્ધ બાવે બહુ, શાસન સેવામાં ઉદ્યમી રહેવું.

(૮)

ગુરુ દષ્ટિ અનુસારે રહેતા, લાહે પ્રવાહ પ્રવાહે રે;
એ પણ અર્થતિહાં મન ધરિયે, બહુ ગુણ સુગુરુ પ્રસાદે રે.

શ્રીજીન તું આલંબન જગને ॥૮૪॥

ભાવાર્થ :- જે આત્માને સંવિજ્ઞ-પાક્ષિક ગીતાર્થ ગુરુભગવંતની આજ્ઞાનુસારે, સંયમ માર્ગમાં પ્રવર્તન કરતાં થકાં, પ્રકર્ષ-ત્રાહ, એટલે શ્રીજીનાજ્ઞાનો પ્રવાહે લાભ એટલે સુગુરુઓની પરંપરાએ પ્રકર્ષ કરી આત્મતત્ત્વના હિતાહિતનો-નિઃશંક બોધ પ્રાપ્ત થયેલો હોય છે, તે સમ્યગ્ દષ્ટિવંત આત્મામાં, જીનાજ્ઞાનુસારે-સુગુરુએ બતાવેલ “સમ્યગ્-દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષ માર્ગ.” એ વચનમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા-રૂપી પ્રગટલા હોવાથી તેણે તે સ્વરૂપે મન ઉપર વિજય મેળવેલો હોય, તે સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા અજ્ઞાન મૂલક શુભ કે અશુભ મોહ-પેષક નિમિત્તોથી પગલવ પામતો નથી. આથી જ તે સમભાવે (સામાયિક ચારિત્ર વડે) જીવન જીવતા સમર્થ બને છે. અને પંડિત વીર્યે પ્રવર્તન કરતો હોઈ, પરલોકના સુખની પણ આશંસા રહિત સમાધિ-મરણની આકાંક્ષા પૂર્વક-સંયમ માર્ગને અનુસરતો થકા, વિશેષતઃ કર્મક્ષય કરતો થકા આલિંગ્યે પ્રાપ્ત, આત્મરિક્ષિમાં રમણતા કરતો રહે છે.

(૯)

વિનય વધે ગુરુ પાસે વસતાં, જે જિન શાસન સૂલો રે;
દર્શન નિર્મળ ઉચિત પ્રવૃત્તિ, શુભરાગે અતુકલો રે....

શ્રી જીન તું આલંબન જગને ॥૮૫॥

ભાવાર્થ :- સુગુરની નિશ્રાએ રહેતા થકાં, વિનય ગુણમાં વધારો થાય છે. વિનયગુણને જેન શાસ્ત્રકારોએ સર્વે ઉત્તમ ગુણોની પ્રાપ્તિનું મૂળ જણાવ્યું છે, તેમજ તેથી આઠે કર્મોનો ક્ષય થાય છે એમ પણ જણાવેલ છે. વળી શાસ્ત્રોમાં તેર જણાવેલો. (૪) ચાર પ્રકારે તેમજ (૭) સાત પ્રકારે વિનય કરવાનો કલ્પો છે તેથી તેનાં (૫૨) ભેદ તેમજ (૯૧) ભેદોને નીચે મુજબ જણી વિનય-વાન બનવા પ્રયત્ન કરવો.

પ્રથમ (૧૩) તેર જણાવેલો વિનય કરવો તેમાં (૧) અરિહંત (૨) સિદ્ધ (૩) કુળ (૪) ગણ (૫) સંઘ (૬) જીનાજ્ઞાનુસારી આવશ્યકાદિ ક્રિયાનો (૭) ધર્મનો—તે ક્ષમાદિ દશ પ્રકારના યતિ ધર્મનો (૮) જ્ઞાનનો એટલે પાંચ પ્રકારના જ્ઞાનની શ્રદ્ધા કરવી તે (૯) જ્ઞાનીનો—ત્રણેય પ્રકારના જ્ઞાનીઓને ઝોળખવા તે (૧૦) આચાર્યનો (૧૧) સ્થવિરનો (૧૨) ઉપાધ્યાયનો (૧૩) ગણીનો. આ તેરનો પ્રથમ (૧) અનાશાતના વિનય કરવો. (૨) ભક્તિ (૩) બહુમાન (૪) વર્ણ સંજ્ઞાને એટલે તેમના શુદ્ધ-સ્વરૂપની (વખાણ)—પ્રશંસા કરવી તે, તેમજ વળી ઉપરના તેરનો (૧) જ્ઞાન વિનય (૨) દર્શન વિનય (૩) ચારિત્ર વિનય તેમજ (૪) મન વિનય (૫) વચન વિનય (૬) કાય વિનય અને (૭) સો ઉપચાર વિનય. એ સાત પ્રકારે નિર્દોષભાવે વિનય કરવો તેમજ વળી કેટલીક જગ્યાએ દશનો વિનય કરવાનો કલ્પો છે, તેમાં ઉપરના તેરને આઠમાં સમાવી લેઇને વિશેષમાં ચૈત્ય અને સમ્યક્ત્વનો પણ વિનય કરવો કલ્પો છે. આ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં જણાવ્યા મુજબ વિનય કરનાર આત્મામાં સમ્યગ્-દર્શનની શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ થાય છે. તેમજ તે થકી આત્માર્થ સાધવાની પ્રવૃત્તિમાં પણ અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થાય છે.

(૧૦)

વૈયાવચ્ચે પાતિક ત્રૂટે, ખંત્યાદિક ગુણ શક્તિ રે;

હિતોપદેશે સુવિહિત સંગે, બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિ રે...

શ્રી જીન તું આલંબન જગને ॥૮૬॥

ભાવાર્થ :- વળી પણ સુવિહિત-સુગુરોની સંગે રહેવાથી, જે-જે ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે તે કહે છે, પ્રથમ તો શાસ્ત્રમાં જણાવેલ દશે જણાની વૈયાવચ્ચે એટલે સેવા કરવાનો યોગ પ્રાપ્ત થાય છે. અને તે થકી જેમ જેમ પૂર્વે બાંધેલા ઘોર પાપકર્મોનો ક્ષય થાય છે, તેમ તેમ ક્ષમાઆદિ જે દશવિધ યતિ-ધર્મના ગુણો છે, તેમાં અભિવૃદ્ધિ થાય છે. તેમજ નિત્ય ગુરુ-સંગવંતનો હિતોપદેશ (વ્યાખ્યાન) સાંભળવા

મળતાં બ્રહ્મચર્યાદિ ગુણોની વૃદ્ધિ થતાં, શુદ્ધિ ધર્મ સાધવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. હવે જે ઉપર દશ જણોનો વૈયાવચ્ચ-એટલે યથાયોગ્ય સેવા કરવારૂપ ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમ કહ્યું ને દશ જણનું સ્વરૂપ બતાવે છે. (૧) આચાર્ય (૨) ઉપાધ્યાય (૩) સાધુ (૪) તપસ્વી (૫) ગણ (ગચ્છ) તે જુદા જુદા આચાર્યોના સહાધ્યાયી સાધુઓનો સમુદાય (૮) કુળ (એક આચાર્યનો શિષ્ય-પ્રશિષ્ય-સમુદાય) (૯) સંઘ (સમસ્ત શ્રી ચતુર્વિધ સંઘ) (૧૦) સમનોજ (જાનાદિ ગુણની સમાનતાવાળા) એ દશે જણાઓની અવશ્ય-યથાયોગ્ય સેવા-શક્તિ કરવી.

પ્રથમ પૂર્વે વિનય ધર્મમાં તો શ્રી અરિહંત અને શ્રી સિદ્ધ ભગવતોનો વિનય કરવાનો જણાવ્યો છે. પરંતુ અત્રે વૈયાવચ્ચ ધર્મમાં તેઓ બંનેને લીધા નથી તેનું કારણ યથાર્થ-સ્વરૂપે-ગીતાર્થ ગુરુ ભગવંતને પૂછીને શાસ્ત્રાર્થમાં નિશંકે બનવું.

(૧૧)

મન વાધે મુદ્ધુ બુદ્ધિ કેરા, મારગ ભેદ ન હોવે રે;

બહુ ગુણ જાણે એ અધિકારે; ધર્મરચણ જે ભોવે રે...

શ્રી જીન તું આલંબન જગને ॥૮૭॥

ભાવાર્થ :- વળી પણ ઉત્તમ સાધુઓનું-સુવિહિત સુગુરુઓની સંગે રહેવા પશ્યું ન છે, તે અન્ય આત્માઓને પણ જે સ્વરૂપે અનેક ગુણોનું કારણ બને છે, તે જણાવે છે.

પ્રથમ તો જે સાધુઓ તેમજ શ્રાવક વર્ગમાં ઋજુ-પરિણામી-એટલે સરળ એટલે માયા રહિત તેમજ વક્તારહિત પરિણામી જીવો હોય છે, તેમને તો ગુરુ શુશ્રૂષા કરતાં એવા સાધુઓ પ્રતિ આદર-બહુમાન સહ પ્રીતિ (ધર્મરાગ) ઉપજે છે. તેમજ વળી તેઓ થકી જુદી-માર્ગ-પ્રરૂપણા થવાનો સંભવ રહેતો નથી. કેમકે એક જ સુગુરુના મુખેથી અનેક શિષ્યોને જે સાંભળવા-આદરવા પશ્યું પ્રાપ્ત થયેલ હોય છે તેથી તેમાંથી કોઈ પણ સાધુ અન્યથા એટલે શાસ્ત્રાર્થ વિરૂદ્ધ પ્રરૂપણા કરી શકતો નથી. તેથી શ્રી જીનાજ્ઞામાં મતભેદો ઉત્પન્ન થતા નથી. આથી સર્વ શ્રી સંઘમાં ધર્મારાધન પ્રતિ એકતા જળવાઈ રહેતી હોવાથી, માંહે માંહે ઉપકારકતા સધાય છે. આ ઉપરાંત પણ અનેક ગુણો જીનાજ્ઞાનુસારે વર્તવામાં છે. તે સધળીએ વાત ધર્મ-રત્ન પ્રકરણ આદિ ત્રિથોથી અવશ્ય-એક-વિચારી લેવી જરૂરી છે.

(૧૨)

નાણુ તણો સંભાગી હોવે, થિર મન દર્શન ચરિતે રે;
ન ત્યજે ગુરુ-ગણ એ-બુધ ભાખ્યું, આવશ્યક નિયુક્તે રે...

શ્રી જીન તું આલંબન જગને ॥૮૮॥

ભાવાર્થ :- શ્રી આવશ્યક સૂત્રમાં જણાવ્યા મુજબ અનેક ગુણોની પ્રાપ્તિના હેતુભૂત શ્રીસંઘ તેમજ સુગુરના યોગને અનુભવ-પ્રત્યક્ષથી અનિરૂદ્ધપણે હિતકારી જણનાર આત્માને સુગુરથી અળગા થવું ઉચિત લાગતું નથી, કેમકે સુગુરના યોગે તો પોતાને અનેક શંકા-કુશંકાઓ દૂર થતાં, મન દઢ થવાથી સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ થયાનો અનુભવ પ્રાપ્ત થયેલો હોય છે.

(૧૩)

ભૌત પ્રતે જેમ બાણે હણતાં, પગ અણુ ફરસી સખરા રે,
ગુરુ છાંડિ આહારતણો ખપ, કરતા તેમ મુનિ નિવરા રે....

શ્રી જીન તું આલંબન જગને ॥૮૯॥

ભાવાર્થ : કેટલાક સાધુઓ શુદ્ધમાન ગોચરી કરવાના એકાંત પક્ષપાતી થયા થકાં (વાસ્તવિક રૂપે તો શુદ્ધ-ગોચરીથી બ્રહ્મ થયેલા હોય છે) ગુરુકુળવાસિનો ત્યાગ કરી એકલા જ સ્વચ્છંદાચારી પણે વિચરે છે, તેઓ સૌએ ઉત્કૃષ્ટપણે જીનાજ્ઞા પાલન કરવાના ઓઠા નીચે, ખરેખર તો જીનાજ્ઞાનો-મર્મ નહિ જણવા વડે જીનાજ્ઞાનો ભંગ કરેલો હોવાથી, તેઓ સૌ સાધુતાથી નષ્ટ-બ્રષ્ટ થયાં થકાં વિચરે છે. અને પોતે એમ માનતા-મનાવતાં રહે છે કે અમે શુદ્ધ સાધુપણું પાળીએ છીએ. આ હકીકતને આ દષ્ટાંત જીનાજ્ઞાના બ્રહ્મ સાધુઓ અને તેમના અનુયાયીઓના વર્તનને કેવી રીતે લાજુ પડે છે તે બુદ્ધિમાન મનુષ્યોએ વિચારી લેવું. કોઈ એક સખર રાખને ત્યાં તેનો માનનીય શુર આળ્યો, તેની પાસે, માથે એક સુંદર મોર પીછાનો મુગટ હતો, રાખ-રાણી તેને વંદન કરવા ગયા, તે દેશમાં મોર નહિ હોવાથી રાણીને સાધુના માથે રહેલો મોરપીછો મુગટ લેવાની અતિ ઉત્કંઠા થઈ, રાણીએ-રાખને તે લાવી આપવા આગ્રહ કર્યો, રાખએ રાણીના સ્નેહ રાગના વશથી, તે મુગટ લેતા સુષોટાને મોકલ્યા અને કહ્યું કે સાધુ-શુર મહારાખને પગે પણુ ચઢકશે નહિ, કેમકે તેમ કરવાથી શુરની આશાતના કરવાતું પાપ લાગે છે. પરંતુ મુગટ તો જરૂર લઈને જ આવજો, સુષોટાએ

જમ ગુરૂ પાસે તે મુગટ માંગ્યો પરંતુ ગુરૂએ રાજના સુભટોને પોતાનો તે મોરપીંછનો મુગટ કેમે કરી આપ્યો નહિ, તેથી સુભટોએ રાજની ગુરૂને રપર્શ કરવારૂપ આજ્ઞાનો ભંગ ન થાય તેમ, દૂરથી જ તે સાધુને બાણુથી મારી નાંખ્યો. તેથી દૂર પડી ગયેલો તે મુગટ લેઈ આવીને રાજને આપ્યો, અને કહ્યું કે અમો ગુરૂને અડક્યા વગર જ મુગટ લાવ્યા છીએ, આ ઉપરથી એ સમજવાનું છે કે શ્રી જીનાજ્ઞાનો સર્વથા ભંગ કરીને, સ્વચ્છંદ્યારી પણે વિચરવું અને જીનાજ્ઞાના પાલનહાર કહેવડાવવું તે ઉપરના દૃષ્ટાંતે રાજની તેમજ તેના સુભટોની ગુરૂ-ભક્તિ જવું છે.

(૧૪)

ગુરૂકુલ વાસે જ્ઞાનદિક ગુણ, વાયંયમને વાધે રે;
તો આહારતણે પણ દૂપણ, ખપ કરતાં નવિ બાધે રે...

શ્રી જીન તું આલંબન જગને ॥૯૦॥

ભાવાર્થ :- જે કોઈ ઉત્તમ સાધુએ ગુરૂકુલ વાસમાં રહીને વિશેષતઃ જ્ઞાન-ધ્યાનનો અભ્યાસ કરી રહ્યા હોય છે, તેમને દ્રવ્યાનુયોગે કરી (આત્મપરિણતી શોધવારૂપ) આત્મ ઉપયોગમાં વર્તતા થકાં, ગોચરીમાં કોઈક સૂક્ષ્મદોષ લાગતો હોય તો તે પણ, જ્ઞાન-ધ્યાન ને અખંડિત રાખવા માટે થતો હોઈ, તેઓને તેવી ગોચરી વાપરતાં કર્મબંધ થતો નથી, અર્થાત્ તે દોષ વિશેષતઃ આત્માને બાધક થતો નથી, એમ શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે. પરંતુ જેઓ જીનાજ્ઞા-વિરૂદ્ધ સ્વમતિ કદિપત ભાવે, જે કોઈ શુદ્ધા-શુદ્ધ ગોચરી વાપરે છે તેઓને તો ગોચરી પણ શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબ ચાર પ્રકારના અદત્ત રહિત ન હોવાથી, તેઓમાં અનેક દોષોની ઉત્પત્તિ થતી હોય છે. આ માટે ગુરૂકુલ વાસમાં ઘણાં ગુણોનો પ્રાદુર્ભાવ થતો હોઈ ગોચરી આદિના નાના દુષણો-ઉત્તમ-જ્ઞાની આત્માને દૂષિત કરતાં નથી એમ અનુભવથી પણ સ્પષ્ટ સમજાય છે. જ્યારે સ્વમતિ કદિપત-દોષ રહિત ગોચરી વાપરનારાઓમાં ગુણ-વૃદ્ધિ તો દૂર રહી પરંતુ ગુણ-હાની અને દોષની (વિષય-કપાયની) વૃદ્ધિ કરનારી થાય છે, એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે.

(૧૫)

ધર્મ રતન-ઉપદેશપદ્ધતિક, જાણી ગુરૂ આહરવો રે;
ગચ્છ કહ્યો તેહનો પરિવારો, તે પણ નિત અનુસરવોરે...

શ્રી જીન તું આલંબન જગને ॥૯૧॥

ભાવાર્થ :- અત્રે આ ખાસ સમજવું જરૂરી છે કે પ. પૂ. શ્રી યશોવિજયજી-ઉપાધ્યાયજીએ જે જે ગ્રંથ રચનાઓ કરી છે, તે તમામ શાસ્ત્રાનુસારે, તેમજ પૂર્વે થયેલાં ઉત્તમ ગીતાર્થ-ગુરુઓએ રચેલા ગ્રંથોના અનુસારે જ કરેલી છે. એટલે પ્રથમ તો તે સકળ સૂત્ર ગ્રંથોનું અધ્યયન કરી તે બંનેથી પણ અવિરૂદ્ધ ભાવે કરેલી છે. તેથી તેઓએ જ અનેક જગ્યાએ સૂત્ર-ગ્રંથોની સાક્ષી પણ આપેલી છે. તેમાં સૌ પ્રથમ સુગુરના તેમજ કુગુરના લક્ષણો ખતાવીને, પછી સંવિજ્ઞ-પાક્ષિક-ગીતાર્થ ગુરુ ભગવંતની નિશ્રાએ રહેવું એમ જણાવ્યું છે. એટલે કે ગુરુકુલવાસમાં રહેવા થકી જે જે શુભોની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે જણાવતા સાથે-ગુરુકુલવાસમાં રહીને જેમણે આત્મ-સાધનાના રૂઠા માર્ગે જાણ્યા છે એવા ઉત્તમ-પરિવારનો પણ સાથ-સંગાથ કે યોગ કરવો, આત્માર્થી આત્મા માટે અનિવાર્ય આવશ્યક છે એમ જણાવ્યું છે. આથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે એકાકી વિચરવાથી, અથવા તો ગુરુ આજ્ઞા તેમજ નિશ્રારહિત પણે વર્તવાથી, તેમજ ગુરુકુળવાસમાં એટલે સાથ-સંગાથ સાથે રહીને પણ ભિન્ન-બુદ્ધિએ વર્તન કરનારમાં, જે અનેક દોષો ઉત્પન્ન થતાં રહે છે, તે પણ જણાવીને, તેથી સમ્યગ્ભાવે પાછા વળવાની આથી પ્રેરણા (શીખ) આપી છે.

આ સ્તવનમાંની સર્વ હકીકત પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જીએ તો શ્રી કશવૈ-કાલિક સૂત્ર તેમજ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર તેમજ શ્રી આચારંગ સૂત્ર, શ્રી આવશ્યક નિયુક્તિ સૂત્ર, ધર્મરત્ન પ્રકરણ, ઉપદેશપદ, પંચવસ્તુ, ઇત્યાદિ અનેક ગ્રંથોની સાક્ષીએ સૂતાર્થથી અવિરૂદ્ધ પણે શુદ્ધાવ્યોધાર્થે જણાવી છે કેમકે-પ્રથમ તો

તેઓએ-પોતે જ સૂતાર્થમાં શ્રદ્ધા કરીને, પછી પોતાના અનુભવથી આ સધળીએ હકીકત જણાવેલી છે એમ સ્પષ્ટ સમજાય છે.

(૧૬)

સારણુ-વારણા પ્રમુખ લહીને, મુક્તિ મારગ આરાધો રે;

શુભ વીરચ તિહાં, સુવિહિત કિરિયા, દેખાદેએ વાધે રે...

શ્રી જીન તું આલંબન જગને ॥૬૨॥

ભાવાર્થ : જે ગચ્છમાં સંવિજ્ઞ-ગીતાર્થ-ગુરુ ભગવંત દ્વારા શિષ્યોને, સારણુ, વારણુ-ચોયણુ-પડિચોયણુ દ્વારા ઉન્માર્ગથી પાછા વાળીને, સન્માર્ગમાં સ્થિર કરવામાં આવતાં હોય છે, તે મુનિઓને ગીતાર્થ ગુરુભગવંતની આજ્ઞાએ વર્તવાપણું હોવાથી તેને ગચ્છજણુવો અને તેવા ગચ્છમાં રહેવું તે ગુરુકુળવાસ જણુવો.

સારણુ-એટલે સાધુને વિસ્મૃત થયેલા અર્થને સંભારી આપવો તે.

વારણા એટલે-સાધુને સાવધ વ્યાપારથી નિવર્તાવવો તે.

ચોચણા એટલે-ઉપર જણાવેલા બને અર્થોને ન અનુસરે તો, તે સાધુને ઠપકો આપવો તે.

પડિચોચણા એટલે-ઠપકો આપવા છતાં પણ, જો તે સાધુ ન સુધરે તો, તેને ગુરૂ થયાચોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત આપવા રૂપ શિક્ષા પણ કરે.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ ગીતાર્થ-ગુરૂ-ભગવંતની નિશ્રાએ રહેતા આત્માથી સાધુઓને-પરસ્પર-દેખાદેખી પણે પણ, આત્માર્થ-સાધનતા બાણી-વધુ ને વધુ ઉત્સાહ અને જગૃતી રહેતી હોય છે.

(૧૭)

જલધિ તણો સંક્ષોભ અસહતા, જેમ નીકળતા મીનો રે;

ગચ્છ સારણાદિક અણુ સહતા, તિમ મુનિ દુષ્પિયા દીનોરે...

શ્રી જન તું આલંબન જગને ॥૬૩॥

ભાવાર્થ :- પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ જે ગચ્છમાં સારણા-વારણાદિક વિધિ પ્રવર્તતી હોય તે ગચ્છમાં રિયરતા પામવાની, ક્રિયા-વિધિનો અનાદર કરીને-જેઓ ગચ્છનો ત્યાગ કરી, ગચ્છની મર્યાદાઓનો ભંગ કરી વિચરે છે-તેનાં મુનિઓ જેમ સમુદ્રમાં રહેવાવાળા જલચર જીવો-જેવા કે માછલા વિગેરે, જો તે સમુદ્રના મોજના, સંક્ષોભને (પહાડવાના દુઃખને) અણુ સહતા થકાં બહાર નીકળે તો, તેઓ જેમ મરણને જ પ્રાપ્ત કરવાવાળા થાય છે, તેમ ગચ્છથી અજગા થતાં મુનિઓ, પણ ક્વચં આત્મ-ધાતને, પ્રાપ્ત કરવાવાળા થાય છે.

(૧૮)

કાક નર્મદા તટ જેમ મૂકી, મૃગ વૃષ્ણા જલ જતારે;

દુઃખ પામ્યા તેમ ગચ્છ-તજને, આપ મતિ મુનિ થાતારે...

શ્રી જન તું આલંબન જગને ॥૬૪॥

ભાવાર્થ :- જેમ કાક વિગેરે પક્ષીઓ, નર્મદા નદીના તટે (કિનારે) હોવા છતાં, વૃષ્ણા છીપાવવા દૂર દૂર (મૃગ-વૃષ્ણાવત) પાણી પીવા જતાં થકાં પાણી ન મળવાથી જેમ દુઃખી થાય છે, તેમ ગચ્છમાંથી અજગા થયેલા મુનિઓને આરાધનાથી બ્રહ્મ થવાનું તેમજ કલ્પ ને પગલે વિરાધક ભાવમાં ખેંચાવાનું બનતું હોય છે. જ્યારે ગચ્છમાં રહ્યા થકાં, મુનિ ભગવંતોને તો અનેક પ્રકારે આરાધના પ્રાપ્ત કરવાનું સુગમ બનતું હોય છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ અનેક દોષોથી પણ સહેજે બચવા પણ પ્રાપ્ત થતું હોય છે,

(૧૯)

પાળ વિના જેમ પાણી ન રહે, જીવ વિના જેમ કાચારે;
ગીતારથ વિષુ મુનિ ન રહે, જુઠ કષ્ટની માયા રે...

શ્રી જીન તું આલંબન જગને૦ ॥૬૫॥

ભાવાર્થ :- વળી પણ કહે છે કે જેમ-વરસાદના પાણી, પાળ બાંધ્યા થકાં તળાવરૂપે સ્થિર રહે છે. અન્યથા વહી જાય છે. તેમ જ આત્માશ્રિત શરીર તે કાચા, તે પણ જ્યાં સુધી અંદર જીવ હોય ત્યાં સુધી સુખ દુઃખની લાગણીએ પ્રવર્તે છે. પરંતુ શરીરમાંથી જીવ ગયા પછી કાચા જેમ ગંધાઈ ઉઠે છે, તેમ જાણીને ઉત્તમ મોક્ષ માર્ગના આરાધક મુનિ ભગવંતો પણ સંવિજ્ઞ-પાશિક ગીતાર્થ ગુરુ ભગવંતની નિશ્ચયે (આજ્ઞાએ) આરાધના કરવાનું પસંદ કરે છે. કેમકે ગુરુ આજ્ઞા રહિત, અજ્ઞાની આત્માઓ વડે સ્વચ્છંદે જે કોઈ કષ્ટક્રિયાઓ કરાય તે, મુખ્યપણે કષાયસહિત કરાતી હોઈ, અંતે દુર્ગતિનું કારણ થાય છે એમ શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે.

(૨૦)

અંધ પ્રતે જેમ નિર્મળ લોચન, મારગમાં લેઈ જાય રે;
તેમ ગીતારથ ચૂરખ મુનિને, દૃઢ આલંબન થાય રે...

શ્રી જીન તું આલંબન જગને૦ ॥૬૬॥

ભાવાર્થ :- પ્રથમ તો જે કોઈ આત્માર્થ સાધવા સંબંધી માર્ગના અભણ (પરંતુ) આત્માર્થી આત્માઓ છે, તેમને સંવિજ્ઞ-પાશિક ગીતાર્થ-ગુરુભગવત યથાતથ્ય સ્વરૂપે પંચાચારમાં પ્રવર્તાવીને, (દૃઢ આલંબન ભૂત બનીને) અનુક્રમે સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ આત્મિક ગુણોનો, શુદ્ધ ક્ષયોપશમ પ્રાપ્ત કરાવી આપીને, મોક્ષ-માર્ગની આરાધનામાં બેઠી આપતાં હોય છે. માટે-શુદ્ધ જ્ઞાનાજ્ઞાના પાલન માટે સંવિજ્ઞ પાશિક ગીતાર્થનું આલંબન તેવું અનિવાર્ય આવશ્યક છે એમ જણવું બેઠેલું.

(૨૧)

સમભાષી ગીતારથ નાણી, આમમ માંહે લહિયે રે;
આતમ અરથી શુભમતિ સજ્જન, કહો તે વિષુ કેમ રહિયે રે...

શ્રી જીન તું આલંબન જગને૦ ॥૬૭॥

ભાવાર્થ :- જે સંવિજ્ઞ પાશિક ગીતાર્થ આચાર્યાદિ-સમભાષી-શુદ્ધપ્રરૂપક આત્માઓ, હોય છે, તેઓ કદાચહ રહિત તેમજ માયારહિત હોઈ સ્વાદ્વાદ દૃષ્ટિએ પ્રત્યેક આત્માને આત્માર્થ સાધવાનો યથાતથ્ય ઉપદેશ અને માર્ગ બતાવતા હોય, આથી જે ગુરુ ભગવંતો શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોની આજ્ઞા-મૂલક સૂત્રો અને

અર્થના બાણકાર હોય, તેમજ સમ્યગ્દર્શન ગુણે કરી સહિત હોવાથી સમ્યગ્જ્ઞાની હોય એટલે હેયોપાદેય ભાવોના યથાર્થ બાણકાર હોય, તેમજ પોતે આત્માર્થી હોય એટલે મોક્ષપુરુષાર્થી હોય; એવા ગુરુભગવંતની નિશ્રા (આલંબન) પ્રત્યેક શુભ-મતિ એટલે આત્માર્થી-ગુરુશ્રુ આત્માઓને ઈષ્ટ હોય છે. આથી ગુરુશ્રુ આત્માઓ તેઓની આજ્ઞાથી અળગા રહેવાનું કેમે કરી વિચારતાં હોતાં નથી.

(૨૨)

લોચન આલંબન જિન શાસન, ગીતારથ છે મેલી રે;

તે વિણ મુનિ ચઢતી સંયમની, આરોહે કેમ સેલી રે...

શ્રી જીન તું આલંબન જગને ॥૬૮॥

ભાવાર્થ :-અનાદિ અનંત આ સંસારમાં રહેલા છ એ દ્રવ્યોનું જે વિકાસિક સ્વરૂપ છે, તેને તેના હેતુઓ સહિત-ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવાત્મક ભાવે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ યથાર્થ અવિરૂદ્ધ ભાવે જણાવેલું છે, તેનું યથાર્થ શ્રદ્ધાન-પ્રાપ્ત કરેલું હોવાથી એટલે સમ્યગ્દર્શન (દર્ષિ) રૂપ લોચન, જેમણે પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે, તેવા આત્માઓને દેશવિરતિ યા સર્વવિરતિ સ્વરૂપે પ્રવર્તન કરવા માટે, ગીતાર્થ ભગવંતની નિશ્રાતું આલંબન તે મેલી સમાન ઉપકારક થાય છે. અર્થાત્ ઉન્માર્ગથી બચાવનાર અને સન્માર્ગ સંપૂર્ણ આગળ વધારવા માટે, ગીતાર્થ ગુરુ ભગવંતના વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમના સહકારે, મુનિભગવંતો, ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધ સંયમ સ્થાનકોની સ્પર્શના કરતાં રહે છે. અન્યથા સ્વચ્છંદાચારે-મૂઠભાવે, કેવળ પ્રમાદાચરણ વડે મુનિ જીવનને વ્યર્થ શુભાવતાં રહે છે. એટલું જ નહિ પરંતુ દોષિત બનાવતાં હોય છે.

(૨૩)

ગીતારથને મારગ પૂછી, છાંડી જે ઉન્માદો રે;

પાલે કિરિયા તે તુજ ભક્તિ, પામે જગજશ વાદો રે....

શ્રી જીન તું આલંબન જગને ॥૬૯॥

ભાવાર્થ :-સમસ્ત શ્રી ચતુર્વિધ સંધને વિષે જે કોઈ ઉત્તમ આત્માઓ-મોક્ષમાર્ગના બાણ અને મોક્ષાર્થે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાએ પ્રવર્તતા હોય છે, તેવા ઉત્તમ ગીતાર્થ-ગુરુ ભગવંતોને માર્ગ પૂછીને જે કોઈ આત્માર્થી આત્માઓ, તેમણે કહેલા-વિધિ-નિષેધ મુજબ નિશ્ચય-વ્યવહાર પ્રતિ, બાહ્યઅર્થ્યંતરભાવે, સાધ્ય-સાધન દ્વાવે પ્રવર્તન કરે છે, તેવા આત્માઓ પોતાના આત્મ-તત્ત્વને નિર્માળ બનાવવા થકી ઉત્તમ જશને (મોક્ષને) પ્રાપ્ત કરવાવાળા થાય છે એમ બાણવું.

પાંચમી હાળ સમાપ્ત

હાળ ૬-છટ્ટી

(૧)

પ્રથમ જ્ઞાન ને પછી અહિંસા, દશવૈકલિક સાખી રે;
જ્ઞાનવંત તે કારણ બહુ, તુજ આણા મન રાખી રે...

સાહેબ સુણજો રે. ૥૧૦૦૧૧

ભાવાર્થ :-પૂર્વે કહેલા વચનોના અનુસંધાનમાં હવે આ છઠ્ઠી ઢાળમાં શ્રી જીનશાસનને વિષે જાણપણીની જે વિશેષતા છે, તે બતાવી છે. તેની કોઈપણ આત્માર્થ-સાધક આત્માએ અનિવાર્ય આવશ્યકતા સ્વીકારવી જોઈએ, કેમકે શ્રી જૈન શાસનને વિષે સર્વત્ર સ્પષ્ટ જણાવેલું છે કે, મોક્ષાર્થી આત્માએ પ્રથમ મોક્ષ-માર્ગનું જ્ઞાન કરવું અને તે પછી યથાતથ્ય સ્વરૂપે હિંસાદિ પાંચ આશ્રવનો ત્યાગ કરવા રૂપ મોક્ષ પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ. અન્યથા અજાણ પણે-સ્વચ્છંદાચારી પણે કરેલો સમસ્ત શુભ પુરુષાર્થ પણ કલેશકારી-સંસાર વધારનારો થાય છે. (આ સંબંધે પ્રથમ અંગસૂત્ર, તે આચારાંગ સૂત્ર તેમજ બીજું અંગસૂત્ર, તે સૂચગડાંગસૂત્ર, એ બંને સૂત્રોનો અવબોધ મોક્ષાર્થી આત્માએ માટે અનિવાર્ય આવશ્યક જણાવેલ છે. જો કે હાલમાં શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રના ચાર અધ્યયનનું જ્ઞાન જરૂરી માનવામાં આવેલું છે, તેમાં પણ આ જ વાત જણાવી છે. કેમકે શ્રી જીનશાસનને વિષે સ્પષ્ટ જણાવેલું છે કે જ્યાં સમ્યગ્દર્શન નથી, ત્યાં ગમે તેટલું જ્ઞાન હોય તો તે સમ્યગ્ હોતું નથી. તેથી તે જ્ઞાન-આત્માર્થ સાધવા ઉપકારક બની શકતું નથી તે માટે સૌ પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરી સમ્યગ્-જ્ઞાનવંત બનવું જરૂરી છે. સમ્યગ્ દર્શનની પ્રાપ્તિ સંબંધે શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં જણાવ્યું છે કે “તન્નિસર્ગાદિધગમાદ્વા” સમ્યગ્દર્શન-સંહિતનું જે સમ્યગ્જ્ઞાન તે અલ્પાધિક ભાવે પણ સમ્યક્ ચારિત્રનું કારણ બને છે. તથાપિ ઉત્સર્ગ-અપવાદ સાપેક્ષ વિશિષ્ટ સમ્યગ્જ્ઞાન તે આત્માર્થ-સાધકતા બાણી, સ્વ-પર ઉભયને, યથાર્થ-વિધિ-નિષેધમાં પ્રવર્તન કરાવનાર થાય છે એમ સમજવું જરૂરી છે. અન્યથા અહંકાર યુક્ત-મમત્ત્વ મૂલક, સમસ્ત શુભકરણી-તે ભવ-શ્રમણનો હેતુ જાણવી. આ માટે મોક્ષાર્થી આત્માએ મોક્ષાર્થ માટે તો અવશ્ય સંવિજ્ઞ-પાક્ષિક-ગીતાર્થ-ગુરુભગવંતની પાસેથી મોક્ષપુરુષાર્થ સંબંધી શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતે સાપેક્ષ સૂત્ર-અર્થનું નિરંતર ગ્રહણ કરવું જોઈએ-જેથી આત્માર્થ-સાધકતા બાણી, વિધિ-નિષેધમાં નિઃશંક ભાવે પ્રવર્તન થાય.

(૨)

દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ન જાણે, ભાવે પુરૂષ પડિ સેવ રે,
નવિ ઉત્સર્ગ લહે અપવાદ, અગીતારથ નિતમેવ રે....

સાહેબ સુણજે રે. ૧૧૦૧૧

ભાવાર્થ :-જે કંઈ-અગીતાર્થ ઝેટલે અજ્ઞાની છે, ઝેટલે કે જને જૈન-આગમ સૂત્રાર્થનું સમ્યગ્જ્ઞાન નથી, તેવો અજ્ઞાની આત્મા-પોતાને જ્ઞાની માનતો-મનાવતો હોવા છતાં, તેનામાં ભિન્ન ભિન્ન આત્મા-વિશેષ, ક્ષેત્ર વિશેષ, કાળ-વિશેષ, તેમજ ભાવ શુદ્ધિના કારણ વિશેષે ઉત્સર્ગ-અપવાદ માર્ગનું યથાર્થ જાણકારી પછું હોતું નથી તેથી તેને, જીનાજ્ઞાની-આરાધના-નિમિત્તે પણ, જે વિરાધના (પડિસેવા) થતી હોય છે-તેનું જ્ઞાન-જ્ઞાન હોતું નથી, કેમકે શાસ્ત્રોમાં દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ-સાપેક્ષ જે ઉત્સર્ગ માર્ગ, ઝેટલે અખંડિત પણે જીનાજ્ઞાને અનુસરવું તે, તેમજ અપવાદ-માર્ગ ઝેટલે શાસ્ત્રાનુસારે કારણ વિશેષે ઉત્સર્ગ માર્ગથી કથંચિત્ વિપરીત ઝેટલે અતિચાર સાપેક્ષ પ્રવૃત્તિ કરવી પડે તે, આ બંને પ્રકારનાં માર્ગના-વિધિ-નિષેધને જે-જે સ્વરૂપે અનુસરવાનું કહ્યું છે, તેનું યથાર્થ જાણકારી પછું અગીતાર્થને કદાપિ હોતું નથી,

(૩)

સચિત્ત-અચિત્ત મિશ્ર નવી જાણે, કલ્પ-અકલ્પ વિચાર રે;
ચોગ્ય ન જાણે નિજ નિજ ઠામે, દ્રવ્ય યથાસ્થિત સાર રે....

સાહેબ સુણજે રે. ૧૧૦૨૧

ભાવાર્થ :-વળી જે અગીતાર્થ હોય છે, તે આત્મ તત્ત્વ સંયોગ-વિયોગ સંબંધી સચિત્તપણું-અચિત્તપણું તેમજ મિશ્ર પણાના સ્વરૂપને જાણી શકતા નથી, તેમજ સચિત્તશબ્દ-અચિત્તશબ્દ-તેમજ મિશ્ર શબ્દના ભેદને પણ યથાર્થ સ્વરૂપે ન જાણતા હોવાથી તે સંબંધી વિવેક કરવાને અસમર્થ હોય છે, કેમકે મુખ્ય પણે તો સાક્ષાત્ ગુરુદ્વારા ભાવસમ્યક્શ્રુતનું આલંબન લેઈને પ્રકાશિત, દ્રવ્ય શબ્દ દ્વારા થતો તત્ત્વબોધ જ સ્વ-પર હિલચ આત્માઓને હિતાહિતનું કારણ બનતો હોય છે. વળી અગીતાર્થ-ગુરુને તો કયા આત્માને, કઈ વસ્તુ હિતકારી છે. (કલ્પ છે) તેમ જ કઈ વસ્તુ અહિતકારી (અકલ્પ) છે. તેનું પણ યથાસ્થિત જાણકારી પછું હોતું નથી. તેમજ વળી કયો આત્મા કેવા સ્વરૂપના આરાધનને ચોગ્ય છે અને કયો આત્મા કેવા સ્વરૂપના આરાધન સાટે અચોગ્ય છે, તે પણ તેઓ જાણતા હોતા

નથી, તેથી કરીને-તેઓનો, સ્વ-પર આત્મા સંબંધી સમસ્ત ધર્મ વ્યવહાર કેવળ મનસ્વ ભાવવાળો હોવાથી સાચે જ વિષય-કષાયનો પોષક બનતો હોય છે.

(૪)

ક્ષેત્ર ન જાણે તેહ યથાસ્થિત, જનપદ અધ્વ વિશેષ રે;
સુભિક્ષ દુર્ભિક્ષ કદપ ન જાણે, કાળ વિચાર અશેષ રે....

સાહેબ સુણજે રે. ॥૧૦૩॥

ભાવાર્થ :-વળી જે અગીતાર્થ-ગુરૂઓ છે તે કેવળ પોતાની માયા કપટના વહેવારમાં જ મશગુલ રહેતા હોઈ, ક્ષેત્ર સંબંધી ઔટલે-આ ક્ષેત્રમાં કેવા મનુષ્યો કેવા પ્રકારની રચીવાળા છે, તે પણ જાણતા હોતા નથી. તેમજ અટવીમાં-જંગલમાં વિહાર પ્રસંગે કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ તે પણ શાસ્ત્રાજ્ઞાનુસારે જાણતા હોતા નથી તેમજ આ ક્ષેત્રમાં લોકોને-આહાર પાણીની સુગમતા છે કે દુર્ભિક્ષભાવે આહાર પાણીની દુષપ્રાપ્તિ છે. તે થકી શુદ્ધ-ગોચરી-પાણી સંબંધી કાળવેળાને પણ તેઓ યથાસ્થિત જાણતા હોતા નથી, તેથી કરીને સર્વત્ર પોતાનો સ્વઅછંદાચારી માયા-ગર્ભિત-ધર્મ વ્યવહારજ કરતા-કરાવતા રહે છે. અને તેથી જ તો લોકોમાં તેમજ તેમની ભક્તિ કરનારાઓમાં પણ કલેશ-કંકાશ અને ઈર્ષાદિ દ્વાષોનો જ વિશેષતઃ પ્રાદુર્ભાવ થતો-પ્રગટ જોવાય છે. તેમ છતાં મોહ-માયામાં અંધ બનેલા તેમના દષ્ટિરાગી ભક્તો તેમને અનુસરવામાં ગૌરવ લેતા હોય છે.

(૫)

ભાવ હિટ્ક ગિલાણુ ન જાણે, ગાઠ અગાઠહ-કદપ રે;
ખમતો અખમતો જન ન લહે, વસ્તુ અવસ્તુ અનદપ રે...

સાહેબ સુણજે રે. ॥૧૦૪॥

ભાવાર્થ :-વળી પણ વિશેષે જાણવું કે જે-અજ્ઞાની-મોહ-માયામાં ફસેલા અગીતાર્થ મુનિઓ હોય છે, તેઓ પોતાના આત્મા સંબંધે, તેમજ ભોળા-ધર્મી-જનો સંબંધે સયમ ભાવની શુદ્ધિ-વૃદ્ધિના તેમજ શ્રદ્ધાની ઠાનીના કારણોને પણ જાણતા હોતા નથી, તેથી ભાવ-શુદ્ધિ-નિર્પેક્ષ કેવળ ગતાનુગતિકતાએ ધર્મવ્યવહાર કરતાકરાવતા રહે છે. જે થકી કેવળ ધર્માધતાનું જ પ્રસારણ થતું હોય છે. તેમજ વળી કારણ વિશેષે જે-જે કાર્ય કરવાનું હોય, અથવા તો સામાન્ય ભાવે, સર્વદા જે-જે કરવાનું હોય છે તેનો પણ વિચાર-અગીતાર્થ-ગુરૂઓને હોતો નથી તેમજ

વળી ઠાઠ એક વિશિષ્ટ અનુષ્ઠાન સંબંધી કાર્યને યોગ્ય, આત્મા સંબંધી તેમજ અયોગ્ય આત્મા સંબંધી તેમજ તે વિશિષ્ટ અનુષ્ઠાન સંબંધી ગ્રાહ્ય તેમજ અગ્રાહ્ય વિવિધ દ્રવ્યાદિના વિવેકથી ભ્રષ્ટ થયેલા, તે અજ્ઞાની-અગીતાર્થ કુચુર્યો, આજે તો પ્રગટ પણે જીનાજ્ઞા-ભંગ કરતાં હોય છે. અને વળી પાછા તેઓ, પોતાના તે દુરાચારી પણાને, અપવાદ માર્ગ જણાવીને, અકાર્યના પ્રાયશ્ચિત્ત માર્ગનું પણ ઉદ્દેશધન કરતા હોય છે, આવા કુચુર્યોને, શાસ્ત્રમાં તો શ્રી જૈન શાસનના વૈરીઓ કહ્યા છે.

(૬)

જે આકુટી પ્રમાદે દર્પે, પડિ સેવા વલિ કદપ રે;
નવિ જાણે તે તાસ યથાસ્થિત, પ્રાયશ્ચિત્ત-વિકલ્પ રે...

સાહેબ સુણજે રે. ૧૧૦૫૧

ભાવાર્થ:-જેઓએ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ પ્રરૂપેલ-ઉત્સર્ગ-અપવાદ સાપેક્ષ-મોક્ષમાર્ગને, યથાતથ્ય સ્વરૂપે સુચુરની પરંપરાએ પ્રાપ્ત કરેલો હોતો નથી, તેવા અગીતાર્થ-બહુશ્રુતો, શાસ્ત્રવિહિત-વિધિ-નિષેધને પોત-પોતાના મનકાવતી રીતે સમજતાં થકો-જે રીતે નિષેધ (પડિસેવા)નું વિધિસ્વરૂપે વિધાન તેમજ આચરણ કરે છે તે જણાવે છે.

(૧) કેટલાએક અગીતાર્થ-શુર્યો, કોઈપણ વિશેષ કારણ ન હોવા છતાં સ્વમતિ કદંપનાએ જાણી-જાણેને શ્રી જીનાજ્ઞાથી ઉલટા વર્તતા હોય છે. એટલે જમાનાને અનુસરવાનું બહાનું કાઢી વ્રત-ભંગ કરતાં રહે છે.

(૨) કેટલાએક-અગીતાર્થ-પોતાની કામ-ભોગની આસક્તિને, પોષવા માટે નિરંતર પ્રમાદાચરણને સેવતાં થકાં રહે છે, અને ઉલટા આજે તો પ્રમાદાચરણે જ સાધુતા છે એમ જણાવતાં થકાં તેઓ છટકા સર્વવિરતિ ગુણસ્થાનકને, પ્રમત્તગુણસ્થાનક જ જણાવતાં હોય છે.

(૩) અભિમાને કરીને, એટલે પોતાની વિશેષતા દર્શાવવા તેમજ અન્ય મુનિઓની લઘુતા દેખાડવા, પાંચે મહાવ્રતોના ભંગ કરવા પૂર્વક જીનાજ્ઞા-વિરૂદ્ધ, હિંસાદિ પાંચે આશ્રવનો આદર કરતાં થકાં ધર્માનુષ્ઠાનો કસ્તાં-કરાવતાં રહે છે. અને ધર્મના નિમિત્તે થતાં હિંસાદિ પાપાચારમાં પણ હિતાહિત-શૂન્યપણે ધર્મની સ્થાપના કરતાં હોય છે.

(૪) જ્યારે કેટલાએક ગીતાર્થો કારણ-વિશેષે અનુસરવા યોગ્ય અપવાદ માર્ગનો પણ, જે (કદંપ) વિધિ-શાસ્ત્રમાં બતાવેલો છે, તેને જ

સર્વથા સાધારણ રૂપે અનુસરીને ઉત્સર્ગ માર્ગનો અપલાપ કરીને કેવળ અપવાદ માર્ગે જ પ્રવર્તન કર્યા કરે છે. તેઓમાં તે થકી જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ આત્મિક શુષ્ણની પ્રગટ સ્વરૂપે હાની થતી હોવા છતાં તેઓ તેને શાસ્ત્રાનુસારી કહે છે, અને કહેવડાવે છે.

ઉપર જણાવેલ ચારે પ્રકારની (પહિસેવા) એટલે પ્રતિસેવા તે જો કે સામાન્યતયા તેા જ્ઞાનાર્થી-વિરૂદ્ધ પ્રવર્તન રૂપ છે. તેમ છતાં અતિક્રમ-વ્યતિક્રમ-અતિચાર અને અનાચાર સંબંધી તે-તે પ્રતિસેવાને યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત પણ જોડો નથી જાણતાં એવા અને પોતાના જ્ઞાના વિરૂદ્ધ વર્તનને અપવાદમાર્ગ-જણાવે છે એવા અગીતાર્થ કુચુરો શ્રી જનશાસનનેા ઉઠ્ઠાહ કરાવતા હોનાથી તેઓને મોક્ષમાર્ગના ઉચ્છેદકો જાણવા જોઈએ.

(૭)

નયણુ રહિત જેમ અનિપુણ દેશે, પંથ નટું જેમ સત્યરે;
જાણે હું કામે પોચાડું, પણ નહિ તેહ સમત્ય રે...

સાહેબ મુણુજે રે. ૧૧૦૬૧

ભાવાર્થ :-ઉપર જણાવ્યા મુજબ જે કોઈ અગીતાર્થ-ચુર કે જણે પોતે શ્રી જ્ઞાનાર્થે જે મોક્ષમાર્ગ પ્રવર્તે છે, તેનું સ્વરૂપ યથાર્થ-અવિરૂદ્ધ પણે જાણેહું હોતું નથી એટલે જે પોતે મોક્ષ માર્ગથી અજાણુ હોઈ અંધ છે. તેમ છતાં પોતે-મોક્ષ-માર્ગમાં-પ્રવર્તતા હોવાનેા ડોળ કરીને, અન્ય ભોળા-અજ્ઞાની જીવોને પોતાની આજ્ઞાએ જ મોક્ષ-માર્ગ છે. એમ જણાવીને વિષયાસક્ત સંસારાભિલાષી લોભી જીવોને-વિષય-કષાયના ઉન્માદમાં ડુબાડતો હોય છે. એવો જે કોઈ સ્વચ્છંદાચારી અગીતાર્થ, તે-જેમ કોઈ માણસ પોતે માર્ગનો અજાણુ હોય, તેમજ વળી પોતે આંધળો પણ હોય એવો માણસ જેમ કદાપી અન્ય માર્થ-શ્રદ્ધ આત્માને, ઘણું સ્થાને પહોંચાડી શકે નહિ, તેમ-અગીતાર્થ કુચુરની સેવાથી કદાપી સમ્યગ્-જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય નહિ એમ જાણુવું.

(૮)

અગીતાર્થ તેમ જાણે ગર્વે, હું ચલણું સવિ ગચ્છ રે;
પણ તસ પાસે ગુણુ ગણુ આસે, હોવે ગલાગલ મચ્છ રે...

સાહેબ મુણુજે રે. ૧૧૦૭૧

ભાવાર્થ :- જે-જે અગીતાર્થ મુનિઓ (સૂત્ર-અર્થના યથાસ્થિત જાણકાર ન હોવાથી) સ્વચ્છંદાચારી પણે-કુશીલપણે (જનાજ્ઞા-વિરુદ્ધ) પ્રવર્તતા હોવા છતાં, પોતાની મિથ્યામતિના બેરે અહંકારી પણે પોતે, એમ જ માનતા-મનાવતા રહેતા હોય છે કે આજે તો કેવળ અમે જ આ શ્રી જીનજ્ઞાનની શોભા વધારી રહ્યા છીએ, કેમકે અમે તો અમાગ ગચ્છમાં અમારા સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકાને સાચા મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરાવી રહ્યા છીએ, તેવા મિથ્યાભિમાની અગીતાર્થોની સેવા-સુશ્રૂષા કરવાથી તો મચ્છગળાગળ ન્યાય પ્રવર્તે છે. એટલે (મોટું માછલું જેમ નાના માંછલાને ગળી જાય છે તેમ) અગીતાર્થો કેવળ પોતાને પરમાત્મ-સ્વરૂપી મહાન આત્મા ગણાવીને, અન્ય અજ્ઞાની-આત્માઓને કેવળ પોતાની ત્રિવિધ (રસ-રિદ્ધિ-શાતા) ગૌરવતા-પોષક સ્વચ્છંદાચારી કૂટનીતિમાં ફસાવતાં હોય છે. આવી ધીંગામસ્તીની ત્રણશબ્દવાળી ક્રિયા કરનારા કુગુરુઓને તેમજ તેમના આશ્રિત ભક્તોને, આજે પ્રાપ્ત મનુષ્યભવાદિની પુણ્યાઇનો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિશુભોની વૃદ્ધિ કરવાને બદલે હાની કરવા રૂપ દુરુપયોગ કરવા થકી, ભવાંતરમાં દુર્ગતિમાં ભટકવું પડશે એમ જાણવું.

(૯)

પચ્છિત્તે અતિ માત્ર દિએ જે, અપચ્છિત્તે-પરિછત રે,
આસાયણુ તસ સૂત્રે ખોલી, આસાયણુ મિચ્છત રે...

સાહેબ મુણ્જે રે, ૧૧૦૮૧

ભાવાર્થ :- જે અગીતાર્થ આચાર્યો હોય છે, તેઓ યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત લેવા-આપવા સંબંધે એટલે કે અશુદ્ધિ-નિવારક અને શુદ્ધિ પ્રદાયકતા બાણી શાસ્ત્રાજ્ઞાનુસારે પ્રાયશ્ચિત્તની યોજના કરવા સંબંધે અજાણ હોઈ, ગમે તેને ગમે તે પ્રકારે અગડ-બગડ સ્વમતિ કલ્પિત-પ્રાયશ્ચિત્ત આપે છે. પરંતુ શાસ્ત્રાનુસારે જ્યાં જ્યાં જે-જે પ્રાયશ્ચિત્ત આપવું ઘટે ત્યાં ત્યાં તે-તે પ્રાયશ્ચિત્ત આપતા નથી એટલું જ નહિ પરંતુ જ્યાં-જે ના આપવું ઘટે, ત્યાં તેવા મોટા પ્રાયશ્ચિત્તો, આપતા હોય છે. આથી તેઓ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતના માર્ગમાં જે લોકો કુલાચારે-ઓષ્ઠ શ્રદ્ધાએ પ્રવર્તન કરતાં હોય છે, તેમને પણ તેઓ શ્રદ્ધાથી તેમજ માર્ગથી નબટ-બદ્ધ કરવાવાળા થાય છે. આ પ્રમાણે-પ્રવર્તન કરનારા અગીતાર્થ મુનિઓ તો શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આશાતના જ કરી રહ્યા છે, એમ જાણીને-શાસ્ત્રમાં જણાવ્યા મુજબ આશાતના કરનારાઓને મિથ્યાદષ્ટિ-સમજીને તેઓથી અલગ રહેવું બેધએ. આમ

છતાં આજે તો મોટે ભાગે અગીતાર્થ-સ્વઅહંદ્યારી મુનિઓનું, સર્વ સામાયિક ભાવમાં-રહેવાની પ્રતિજ્ઞાન શબ્દાર્થથી પણ વિપરીત પ્રવર્તન, તેઓના-વિચાર-વાણી અને વર્તનમાં સ્પષ્ટ જણાતું હોવા છતાં, તેમના દષ્ટિરાગી આત્માઓ વડે તેમની મોટાઈની પ્રશંસા અને પ્રસિદ્ધિઓ કરાતી હોય છે.

(૧૦)

તપસી અબહુશ્રુત, વિચરતો, કરી દોષની શ્રેણી રે;
નવિ જાણે તે કારણ તેહને, કેમ વાધે ગુણ શ્રેણી રે...

સાહેબ મુણજે રે. ॥૧૦૯॥

ભાવાર્થ :-જે અગીતાર્થ-અબહુશ્રુત મુનિઓ હોય છે એટલે કે આત્મ શુદ્ધિની પદ્ધતિ કારકતાને જાણતા હોતા નથી, તેમ છતાં એકાંતે આકરા વિહાર તેમજ તપ-જપાદિની બાજુ ક્રિયાઓ કરીને, તે થકી પોત-પોતાના અહં અને મમત્વને પોષતાં રહે છે. પરંતુ ખરેખર તો તેઓ-પોતે પણ એ જાણતા હોતા નથી કે, મારી-આ-જીનાજા-વિરૂદ્ધની ક્રિયા અને પોતાને જ આત્મ-ગુણ પ્રાપ્તિમાં બાધક થઈ રહી છે.

(૧૧)

માર્ગ માત્ર જાણે જેમ પંથી, અ-લહી તાસ વિશેષ રે;
લિંગાચાર માત્ર તે જાણે, પામે મૂઠ કલેશ રે...

સાહેબ મુણજે રે. ॥૧૧૦॥

ભાવાર્થ :-કોઈ આત્મા-નામ માત્રાદિકથી (નામ-સ્થાપના-યા દ્રવ્ય થકી) કોઈપણ વસ્તુ સ્વરૂપનો જાણકાર હોય પરંતુ તેના ભાવો (પરિણામો) સંબંધી કાર્યકારણ ભાવથી અજાણ હોય, તો તે જેમ તે વસ્તુનો યથાર્થ જાણકાર ન હોઈ તેને યથાતથ્ય સ્વરૂપે ન્યાય આપવાને (હિતાહિતમાં યોજવાને) અસમર્થ હોય છે, અને તેથી વિપરીત પણ, તેનું આયોજન કરતો થકા દુઃખોની પરંપરાને વધારનારો થાય છે (દૃષ્ટાંત તરીકે ઔષધ વિશેષ લેવું) તેની જેમ જ કેટલાએક અજ્ઞાની-આત્માઓ ગતાનુગતિકતાએ, તેમજ દેખાદેખીથી સાધુપણના કેવળ બાજુ લિંગાચાર માત્રને જાણીને તેમાં જ આસક્તિ ધરીને બાજુ સ્વરૂપે તો સાધુપણ લઈને સાધુપણના આચારોને પાળતા હોય છે. તેમ છતાં તેઓ અંતરંગ-શુદ્ધિ પ્રતિ પદ-કારકતાની અજ્ઞાનતાને લીધે, સાધ્ય-સાધન દાવ થકી શૂન્ય પણે પ્રવર્તતા

હોઈ, ૨૧-૫૨ ઉભય આત્માઓને માટે અનેક પ્રકારનાં દોષોનું ઉદ્ભવ સ્થાન બનતા હોય છે.

(૧૨)

ભેદ લઘ્વા વિષુ નાના પરિણતિ, મુનિ મનની ગત યોધ રે;
ખિણુ રાતા ખિણુ તાતા થાતા, અંતે ઉપાઈ વિરોધ રે...

સાહેબ સુણજે રે. ૥૧૧૧૧

ભાવાર્થ :—ઉપર જણાવ્યા મુજબ જે અગીતાર્થ—અજ્ઞાની—સ્વચ્છંદાચારી—પાપ-શ્રમણ સાધુઓ હોય છે તેઓ વિવિધ પ્રકારની શક્તિ અને વિવિધ પરિણતિવાળા જુદા જુદા આત્માઓના ભિન્ના ભિન્ન સ્વભાવને, ન બહુતા હોઈ, તેઓને કેવળ પોતાને—મનકાવતાં ધર્માનુષ્ઠાનોમાં જોડે છે, અને તે થકી પોતાની—મહત્તા અને વિશેષતાનું પ્રદર્શન કરીને હર્ષિત થાય છે પરંતુ બ્યારે બંનેને ધર્માનુષ્ઠાનોના વિષયાસપણાનો અનુભવ થાય છે તેથી કરીને પરસ્પરની માયાયે કરી એકબીજા પ્રત્યે અપ્રીતિ ઉપજે છે ત્યારે તેઓ ધણા જ દુઃખી થાય છે. અને પરસ્પર વૈર—વિરોધી ભાવે, કેવળ કલેશ—કંકાશનું જ ભાજન બનતાં હોય છે.

(૧૩)

પત્થર સમ પામર આદરતાં, મણિ સમ ભુધ જન છોડી રે;
ભેદ લઘ્વા વિષુ આગમ સ્થિતિનો, તે પામે બહુ ખોડી રે...

સાહેબ સુણજે રે. ૥૧૧૨૧

ભાવાર્થ :—સમ્યગ્જ્ઞાને કરી, સર્વ સામાયિક ભાવની પ્રાપ્તિ માટેનો ઉદ્યમ કરતાં જ્ઞાની ગુરુઓને છોડીને, જ્યાંએ ગતાનુગતિકતાએ, તેમજ દેખાદેખીથી કેવળ સંસારાભિલાષી કુગુરુઓ પાસે મુનિપણું લીધું હોય છે. અથવા ધર્માનુષ્ઠાનો કરે છે. અને તેમાં જ પોતાનું ઈશ્તવ બણે છે. તેઓ મોટે ભાગે—અજ્ઞાની—અગીતાર્થની છાયામાં યાને નિશ્રામાં રહેતાં થકાં સ્વચ્છંદાચારી પણે મમત્ત્વ પોષક પ્રવર્તન કરતાં હોય છે. તેમજ વળી ઉત્સર્ગ માર્ગે તો ચાલે છે જ નહિ, એમ પ્રગટપણે એકાંતે કહીને તેઓ પોતાની જ્ઞાનાજ્ઞા—વિરુદ્ધની સ્વચ્છંદાચારી ક્રિયાઓને કેવળ અપવાદ માર્ગમાં—પ્રવર્તન કરવા રૂપ સમજ—સમજવીને જ્ઞાનાજ્ઞા લોપક બની ૨૧-૫૨ ઉભય આત્માઓમાં કદાચહાદિક અનેક દોષોની વૃદ્ધિ કરતાં હોય છે.

(૧૪)

જ્ઞાન ભક્તિ ભાંજી અણુ લહેતાં, જ્ઞાન તણો ઉપચાર રે;
આરા સારે મારગ લોપે, ચરણ કરણની સાર રે...

સાહેબ સુણજે રે. ॥૧૧૩॥

ભાવાર્થ :-જે સ્વચ્છદાચારી-પાપશ્રમણો હોય છે, તેઓ હંમેશા જ્ઞાની આત્માઓ પ્રત્યે દ્વેષ ભાવ રાખતાં હોય છે. તેથી કરીને તેઓ જ્ઞાનનો ઉપચાર-વિનય પણ કરી શકતા નથી. પરંતુ કેવળ બાહ્ય પુસ્તક-પાના-સંબંધી વિનય કરતાં-કરાવતાં રહીને મૂઠ-અજ્ઞાની-ભોળા લોકોની પાસેથી પૈસા પડાવતાં રહે છે. અને એમ પણ કહેતાં હોય છે કે આ કાળમાં તો અમારા જેવા જ્ઞાનીઓની નિશ્રામાં (આજ્ઞામાં) જ રહેવામાં તમારું કલ્યાણ છે. કેમકે અમે-ઉઝ સાધુ પણું પાળતા હોઈ-તમારા હિતાહિતને સારી રીતે જણીને જ તમોને ધર્માનુષ્ઠાનોમાં પ્રવર્તાવીએ છીએ. અન્યથા તમો ધર્મ-વિહીન બની જશો, એમ કહી પાંચમા આરાના દોષો વર્ણવીને, કેવળ ઉન્માર્ગે પ્રવર્તન કરતાં-કરાવતાં થકાં, સ્વ-પર ઉભય આત્માઓમાં વિષય-કષાય ભાતની વૃદ્ધિ કરતાં પ્રગટ દેખાય છે. શ્રી જીનેશ્વરજી બતાવેલ ઉત્તમ જે ચોક્ષ-માર્ગ શાસ્ત્રોમાં ચરણ સિત્તરી તેમજ કરણ સિત્તરી આદિ સ્વરૂપે જણાવેલ છે. તેને તો તેઓ જણતા પણ હોતા નથી. તેથી કરીને ચોક્ષ માર્ગ-પ્રદર્શક-જીનાજી સંબંધી-સૂત્રાર્થોને, કાઈપણ અન્ય આત્માઓને જણાવવા, ભણાવવા કે સંભળાવવા પણ ન બોધે એમ કહીને વળી પોતાની વિદ્વતાની પ્રસિદ્ધિ અર્થે સૂત્ર-વાચનાનો ડોળ કરીને પૈસા પડાવતાં રહેતા થકાં પોતાની પાખંડી સ્વચ્છદાચારી અજ્ઞાન મૂલક તેમજ અજ્ઞાન પોષક જીનાજી વિરૂદ્ધ આચરણને, સાચો માર્ગ-સમજી-સમજવીને, કેવળ ઉન્માર્ગે જ પ્રવર્તન કરતાં રહે છે. આ રીતે-ખરેખર તો તેઓ જ શ્રી જીનમાર્ગના લોપકો છે એમ બહુવું.

(૧૫)

ઉત્કૃષ્ટિ તેહને દે શિક્ષા, ઉદાસીન જે સાર રે;
પરુષ વચન તેહને તે બોલે, અંગ કહે આચાર રે...

સાહેબ સુણજે રે. ॥૧૧૪॥

ભાવાર્થ :-જે ઉત્તમ ચોક્ષાર્થી આત્માઓ, ઉત્કૃષ્ટ ભાવે, સંયમ માર્ગની આરાધના કરી રહ્યા છે, એટલે કે જેઓ સંજવલનની ચોકડી (ચારે કષાયો)ના

મંદોદરે વર્તતાં થકાં સુદેવ-સુગુર-સુધર્મ પ્રતિ આદર-બહુમાન કરીને ઉત્તરોત્તર ત્રિશુદ્ધ સંયમ સ્થાનકની સ્પર્શના કરતાં થકાં પોતાના આત્મ પ્રદેશોની સાથે પૂર્વે બાંધેલા જે અનંતાનુબંધી કપાય, અપ્રત્યાખ્યાની કપાય તેમજ પ્રત્યાખ્યાની કપાયોની ચોકડીયોના જે દલિકા સત્તામાં રહેલા છે તેમાં ઉપશમના કારણ વડે એટલે ત્રિશુદ્ધ અધ્યવસાયે કરીને, રસધાત-સ્થિતિધાતે કરીને તેમાંથી રસબંધને ક્ષીણ કરીને તેના પ્રદેશોને હૃદયમાં ભેળવીને તેનો ક્ષય કરવા વડે એ રીતે ત્રિવિધ ભાવે જે ક્ષયોપશમિક આરિત્રે કરીને એટલે કે પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ ચોહનીય કર્મના વિવિધ કપાયોના કર્મ દલિકાના ક્ષય-ઉપશમ અને હૃદય સહિત જેઓ આત્મ સાધના કરી રહ્યા છે, એવા ઉત્તમ સંવિજ્ઞ પાક્ષિક ગીતાર્થોના આચાર સંબંધે શ્રી આચારાંગ સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે “ઉપશમસાર સામન્” એટલે કે ઉપર જણાવ્યા મુજબ નિરંતર ઉપશમના કરવી એ અમણ જીવનનો સાર છે યાને શોભા છે. આ રીતે જીનાજ્ઞાનુસારે ઉપશમ ભાવમાં વર્તતાં એવા ઉત્તમ સંયમી ગીતાર્થ મુનિઓને પણ જેઓ પોતે આરંભ-પરિગ્રહમાં આસક્ત રહેલા છે તેવા પાખંડી કુચુરુઓ ઉડટાનું મિથ્યા ઝાળંભો આપતાં કહે છે કે “તમે અમારા જેવું કરી બતાવો તો અરા કહેવાઓ” એટલે કે જે સ્વરૂપે અમે મોટા ઓચવ-મહેચવો સહિત ધર્માનુબ્ધાને કરાવી, શાસનની સેવા-ભક્તિ સહ રક્ષા કરી રહ્યા છીએ તે રીતે તમે કરી બતાવો તો, તમોને અરા બહુયે, આમ કહીને તે કુચુરુઓ ધર્મના ઝોઠા નીચે પોતાના પાપાચારની નિરંતર પ્રશંસા કરતા-કરાવતાં હોય છે.

(૧૬)

અમ સરિખા હો જે તુમે બણો, નહિ તો સ્થા તુમ ખોલ રે;

એમ ભાષી બત્યાદિક દૂષણ, કોઢે તેહ નિટોલ રે...

સાહેબ મુણુજે રે. ૧૧૧૫૫

ભાવાર્થ :- વળી પણ જે ઉત્તમ સાધુઓ જીનાજ્ઞાનુસારી માર્ગના ધ્યક્ષ છે, અને યથાશક્તિ જીનાજ્ઞાનુસારે પ્રવર્તન કરી રહ્યા છે. તેમને પાસત્યા-પાખંડી સાધુઓ, એમ કહેતા હોય છે કે તમે અમારી બરોબરી કરવાને અસમર્થ છો, એટલે જ તો અમેને શાસ્ત્ર વચનો બતાવીને શિખામણ આપવાનો ખોટો ડોળ કરો છો, કેમકે અમે તો ઉત્તમ કુળમાંથી બહુ-ગણીને-સમજીને આવેલા છીએ તેથી અમે જે કરીએ છીએ તે શાસ્ત્રાનુસારે જ કરીએ છીએ, માટે તમારે

અમેને શિખામણુ આપનાની કાંઈ જરૂર નથી એમ કહીને તે નક્કડ સાધુઓ ઉદ્ધતા ઉત્તમ સાધુઓની નિર્ભર્ત્સના કરતા રહે છે.

(૧૭)

પાસત્યાદિક દૂષણ કાઢી, હિલે જ્ઞાની તેહરે;
યથાછંદતા વિણુ ગુરૂ આણા, નવિ જાણે નિજ રેહરે...
સાહેબ સુણુએ રે. ॥૧૧૬॥

ભાવાર્થ :- વળી જેઓ આપ મતિએ-સ્વચ્છંદચારમાં ઉન્નત થઇને પ્રવર્તે છે, તેઓ ઉદ્ધતા ગીતાર્થ-જ્ઞાની ગુરૂઓની કાંઈક-બુલયુક દેખાડીને, ઉદ્ધતા-જ્ઞાની ગુરૂઓને પાસત્યા કહીને તેમની નિંદા કરતાં ફરે છે. આથી તેઓ પોતાના આવા દુરાચારી પણા વડે જ પોતાના-આત્માને હિતકારી માર્ગથી વંચિત રાખતા હોય છે કેમકે પ્રથમથી જ તેઓએ દુઃખગર્ભિત તેમજ સોહગર્ભિત વૈરાગ્યભાવે કરી દીક્ષા લીધેલી હોવાથી તેઓને જ્ઞાની-ગુરૂઓની શીખામણુ (આજ્ઞા) ખપતી જ હોતી નથી માત્ર પોતાના ઇચ્છાનુસારી વર્તનને જ તેઓ સાચો માર્ગ સમજતાં હોય છે.

(૧૮)

જ્ઞાનીથી તેમ અલગા રહેતા, હંસ થકી જેમ કાકરે;
ભેદ વિનયના બાવન ભાખ્યા, ન લાહે તસ પરિપાકરે...
સાહેબ સુણુએ રે. ॥૧૧૭॥

ભાવાર્થ :- જેઓ એકાદી-સ્વચ્છંદચારી સાધુઓ છે, તેઓને શ્રી જીન-શાસનને વિષે જણાવેલ ધર્મના મૂળ સ્વરૂપે પ્રથમ જે વિનય ગુણ છે, તેનો લાભ પ્રાપ્ત થતો ન હોઇ તેઓ પોતાના અવિનીત-સ્વભાવને લઇને, કાગડા-સરખા તુચ્છ હલકા સશક્ય આચાર-વિચારવાળા પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, શાસ્ત્રોમાં પ્રથમ તો જે તેર જણાનો ચાર પ્રકારે, તેમજ સાત પ્રકારે, એમ $12 \times 4 = 48$ ભેદથી, તેમજ $12 \times 7 = 84$ ભેદથી વિનય કરવાનો કહ્યો છે. તેનું યથાસ્થિત જ્ઞાન પણ જેઓ જ્ઞાની-ગુરૂઓની નિરંતર નિંદા તેમજ નિર્ભર્ત્સના કરતા હોય છે તેવા પાખંડી કુચરૂમાં સંભવી શકતું નથી.

(૧૯)

સર્વ ઉઘમે પણ તસ બહુ ફળ, પટે કષ્ટ અન્નાણે રે;
સૂત્ર અભિન્ન તણે અનુસારે, ઉપદેશ માળા વાણી રે...

સાહેબ સુણજે રે. ॥૧૧૮॥

ભાવાર્થ :- જે પોતે જીનાજ્ઞાનો અમણુ હોવા છતાં અહંકારી છે. એટલે સ્યાદ્-વાદ સાપેક્ષ, નય-સાપેક્ષ-પ્રમાણુ-ભંગાદિક્ સ્વરૂપથી-શુદ્ધ પાસેથી વિધિ-પૂર્વક જેણે ઉત્સર્ગ-અપવાદ તેમજ નિશ્ચય-વ્યવહાર સ્વરૂપે યથાસ્થિત મોક્ષ-માર્ગનું સ્વરૂપ બહુ નથી અને કેવળ મિથ્યાદષ્ટિઓ પાસેથી વ્યાકરણુ-કાવ્ય તેમજ જ્યોતિષ-વૈદિકાદિક સૂત્રો-તર્કસહ લણીને તેના સહારે જૈન આગમ શાસ્ત્રોનો પણ કાંઈક શબ્દાર્થ-માત્ર બોધ પ્રાપ્ત કરીને, પોતાને જીનાજ્ઞાનો બણુકાર સમજી-અહંકાર મમત્વે કરીને, સ્વઅંકારે જે-જે કાંઈ કષ્ટ-ક્રિયાનુષ્ઠાનો કરે છે અને કરાવે છે, તેનું પુણ્ય ફળ પણ મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મના બંધ સહિત હોઈ પરિણામે તો તેને સંસાર પરિભ્રમણનું જ કારણ બને છે. આ વાત ઉપદેશ માળામાં જણાવી છે. જ્યારે શાસ્ત્રોમાં તો, આવા આલોક્-પરલોકના સુખની વાંછાવાળા અનુષ્ઠાનોને સ્પષ્ટપણે વિષ-અનુષ્ઠાનો તેમજ ગરલ અનુષ્ઠાનો કહેલા જ છે.

(૨૦)

તે તો ઋજુ ભાવે એકાકી, ચાલે તેહને ભુત રે;
વામ્ય કુવાસન જે અકુવાસન, દેશારાધક ઉત્તરે...

સાહેબ સુણજે રે. ॥૧૧૯॥

ભાવાર્થ :- પૂર્વે જે આત્માઓ એકાકી પણે આત્મ-સાધના કરવાનો શાસ્ત્ર નિર્દેશ ભાવે ઉઘમ કરે છે તેઓને સ્વઅંકારવારી પણે પાપશ્રમણુપણું પ્રાપ્ત થાય છે એમ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે. હવે સ્યાદ્-વાદ સિદ્ધાંતાનુસારે જે આત્માઓ એકાકીપણે પણ જે શુદ્ધાશુદ્ધ ભાવે આત્મ-સાધના કરે છે, તેઓનું કિંચિત્ સ્વરૂપ જણાવીએ છીએ.

સર્વજ અને સર્વદર્શી ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર પરમાત્માઓએ જણાવેલ છે કે અનાદિ અનંત આ સંસારમાં કેટલાક જીવો નિરંતર વીતરાગ સ્વભાવતા-વિરોધી સ્વભાવમાં જ પરિણામ પામતાં હોઈ, મોક્ષ પુરુષાર્થ કરવા માટે અયોગ્ય છે. તેઓને અલગ્ય કોટિના જીવો બણવા, તેમજ કેટલાક જીવો નિરંતર વીતરાગ

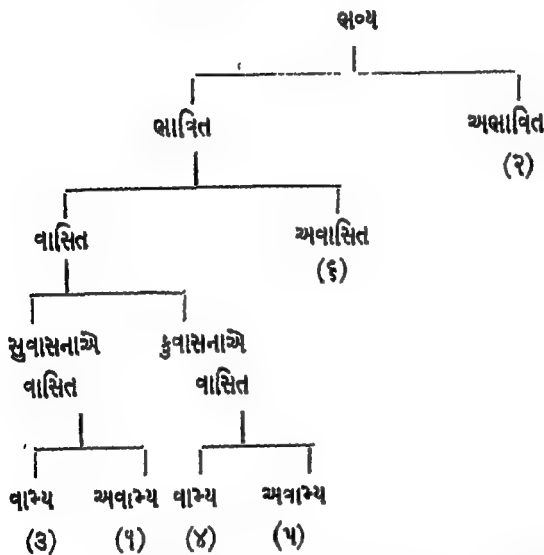
સ્વભાવતાના અવિરોધી ભાવમાં જ પરિણામ પામતાં હોઈ-તેઓ . મોક્ષ પુરુષાર્થ કરવા માટેની યોગ્યતા ધરાવનારા હોનાથી તેઓને સભ્ય-જીવો બાણવા.

આ બંને સ્વરૂપવાળા જીવોમાંથી જે-સભ્ય જીવો છે, તેમાંથી જે-જે જીવો યથાપ્રવૃત્તિ આદિ ત્રણ કુરણ કરી, ત્રંથી ભેદ કરી ક્ષય-ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે તે જીવોને મોક્ષ પુરુષાર્થના અધિકારી જીવો બાણવા એટલે કે પ્રથમ જણાવ્યા મુજબ જે આત્માઓ નિરંતર સભ્ય સ્વભાવમાં પરિણામ પામતાં હોય છે, તેવા આત્માઓ મોક્ષ પુરુષાર્થ માટેની યોગ્યતા ધરાવે છે એમ બાણવું. પરંતુ તેમાંથી જે આત્માઓ જ્યારે સમ્યક્ત્વ ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યાર પછી જ તેઓ મોક્ષ-પુરુષાર્થ કરવા માટેના અધિકારી બને છે, એમ બાણવું. અન્યથા મિથ્યાત્વીને મોક્ષ પુરુષાર્થ હોય નહિ

સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા પણ જ્યારે, શબ્દનય દષ્ટિએ શ્રી સિદ્ધ ભગવંતનું આલંબન લઈ, શુક્લ ધ્યાન ધ્યાવતો થકા, ક્ષપકઞ્જેણી માંડે છે, ત્યારે શુક્લ ધ્યાનના બીજા પાયાના અંતે ચારે આત્મગુણ ધાતિ ક્રમેની સર્વથા ક્ષય કરી, પોતે સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી-પરમાત્મા બને છે. તે પછી સચ્ચિદનયદષ્ટિએ, પરમાત્મ ભાવને પામેલા તે કેવળી પરમાત્માઓ કેવળભાવે વિચરે છે, અને આયુધ્યને અંતે, શુક્લ ધ્યાનના ત્રીજા પાયે, મન-વચન-કાય યોગનો સર્વથા નિરોધ કરી, પ્રથમ તો અયોગી અખંધક થાય છે. તે પછી એવંભૂત નય દષ્ટિએ શૈલેશીકરણ કરી, એટલે સર્વ આત્મ પ્રદેશોને સ્થિર કરીને, તે પરમાત્મા શુક્લ ધ્યાનના ચોથા પાયે, બાકી રહેલા ચારે અધાતિ ક્રમેની પણ એકી સાથે સર્વથા ક્ષય કરીને આયુધ્ય-ક્ષયે મુક્તિના શાશ્વત સુખ (સાદિ અનંતમે ભાંગે) ને પ્રાપ્ત કરે છે.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ શ્રી જીનાગમને ત્રિષે સભ્ય આત્માને મુક્તિના શાશ્વત સુખ (જન્મ-મરણ-રહિત-અવસ્થા)ને ગુણસ્થાનક કમારોહણ સ્વરૂપ વિશેષથી પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપદેશ કરાયેલો છે. તે અનુસારે હવે પ્રથમ સભ્ય આત્મા સંબંધી શાસ્ત્રમાં જે ત્રણ ભેદો જણાવેલા છે તેનું કિંચિત્ સ્વરૂપ જણાવીએ છીએ. (૧) આસન્ન સભ્ય (૨) મધ્યમ સભ્ય (૩) દૂર સભ્ય. જો કે આ ત્રણે ભેદો સંબંધી શુભાશુભ-પરિણામ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિના ભેદભેદ થકી મન-વચન અને કાય યોગ સંબંધે, યોગ પ્રવૃત્તિઓની અનેક પ્રકારની વિચારણાઓ પૂર્વાચાર્યોએ અનેક શાસ્ત્રોમાં, વિવિધ ભાવો સાપેક્ષ અનેક પ્રકારે કરેલી છે.

પરંતુ અત્રે તો તે સંબંધે માત્ર પ્રસંગાનુસારે મુખ્યપણે એકાકીપણે પણ જે આત્માઓ આત્મ-સાધનાના જે-જે ભાવે અધિકારી હોય, જે-જે સ્વરૂપે આત્મ-સાધના કરી શકે છે, તેના જીવો સંબંધી પ્રસ્તુત-ગાથાર્થ સંબંધે શાસ્ત્ર વચનોને આધારે, અમોએ અમારા ક્ષયોપશમાનુસારે, નીચે મુજબ જે યોજના કરી છે તેમાં વિશેષજ્ઞોએ ભૂલચૂક સુધારી લેવી.

ઉપર જણાવેલા કોઠાના સંબંધી-જીવ્ય આત્માની-મુક્તિ ગમનની યોગ્યા-યોગ્યતા નીચે મુજબના સ્વરૂપ વિશેષથી, શાસ્ત્રાર્થથી અવિરૂદ્ધ બહુવા પ્રયત્ન કરવો.

(૧) સુવાસનાએ વાસિત અવામ્યજીવો :- (૧) તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી જીવો તેમને શબ્દનયે આસન્ન જીવો બહુવા. (૨) તેરમા ગુણસ્થાનકવર્તી સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી ક્ષાયિક ચારિત્રીયાઓ તેમને સંસિરૂઢ નયે આસન્ન જીવો બહુવા (૩) ત્રીજા ચૌદમા ગુણસ્થાનકવર્તી-જીવોને, એવંભૂત નયે આસન્ન જીવો (નજીકમાં મોક્ષપદ મેળવનારા) જીવો બહુવા. એ ત્રણેને શુદ્ધ નિશ્ચયની અપેક્ષાએ આસન્ન જીવો બહુવા.

(૨) જે જીવો અભાવિત છે, એટલે કે હાલમાં (૨) તો હજી અવ્યવહાર રાશીમાંથી વ્યવહાર રાશીમાં પણ આવેલા નથી, વ્યવહારરાશીમાં પણ હાલમાં તો મિથ્યાત્વ શુભસ્થાનકે હોવા છતાં, જેઓ ઋજુ પરિણામે સ્વસ્થિતિ પરિપાક, અસંકલ્પકાવે કરી, અવિચ્છિન્ન શુભ-પરિણામે-ઉત્તરોત્તર શુદ્ધિકારક ભાવમાં પરિણામ પામવાવાળા છે, તેના અભાવિત જીવોને પણ ઉપચરિત-નિશ્ચય સાપેક્ષ-વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ, આસન્ન સભ્ય જીવો બણવા જરૂરી છે.

(૩) જે જીવો સુવાસનાએ વાસિત હોવા છતાં (૩) અ-વામ્યભેદવાળા છે એટલે કે હાલમાં તો સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાદિની પ્રાપ્તિ તો કરેલ છે, તેમ છતાં ક્ષયોપશમિક ભાવે, વામ્ય છે એટલે કે-પડી જવાના સ્વભાવવાળા છે તેમને શુદ્ધાશુદ્ધ સદ્ભૂત વ્યવહારનયે-મધ્યમ સભ્ય જીવો બણવા જરૂરી છે. આત્રે એ ખાસ જણાવવું જરૂરી છે કે જેઓ ક્ષયોપશમિક સમ્યગ્-જ્ઞાનાદિના વ્યવહારને, અસદ્ભૂત-વ્યવહારનયનું સ્વરૂપ જણાવે છે, તેઓ શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રના “તત્-પ્રમાણે” સૂત્રના અર્થથી જે પાંચે જ્ઞાનના વ્યવહારને પ્રમાણુતા જણાવી છે, તેનો અપલાપ કરનારા છે, એમ જણવું.

(૪) જેઓ કુવાસનાએ (મિથ્યાત્વે) વાસિત છે, (૪) તેમ છતાં પણ વામ્ય છે, એટલે ઋજુ પરિણામે-ઉત્તમ-નિમિત્તના યોગે-સમ્યક્ત્વાદિ પામવાને યોગ્ય છે, તેમને ઉપચરિત-શુદ્ધાશુદ્ધ વ્યવહારનયે, મધ્યમ સભ્ય જીવો બણવા જરૂરી છે.

(૫) જેઓ કુવાસનાએ વાસિત છે, અને અવામ્ય છે, (૫) એટલે કે સુધરી શકે તેવા નથી અર્થાત્ દષ્ટિરાગમાં અંધ બનેલા એકાંત-પક્ષપાતિ છે, તેવાઓનું ઉપચરિત અસદ્ભૂત વ્યવહારમાં, અર્થાત્ યશ-કીર્તિ અને સંપત્તિ વિગેરે અસંશ્લિષ્ટ યોગમાં, અહંકારી પણે મમત્વ ભાવવાળું પ્રવર્તન હોવાથી, તેઓને, દુર્ભવ્ય જીવો બણવા જરૂરી છે.

(૬) જેઓ હાલમાં અવાસિત-અભાવિત છે, (૬) એટલે કે તીવ્રમિથ્યાત્વના ઉદયે અનાદિની ઓષ સંજ્ઞાએ દેહાદિક સંશ્લિષ્ટ યોગમાં-દેહાત્મ ભાવે શરીરને જ આત્મા માનીને, મિથ્યાભાવમાં રાચી રહ્યા છે, તેઓને તથાવિધ અનુપચરિત અસદ્ભૂત વ્યવહાર નયમાં એકાંતે પ્રવર્તન હોવાથી, તેવાઓને પણ દુર્ભવ્ય જીવો બણવા જરૂરી છે.

બે કે આત્મ-તત્ત્વની નિશ્ચય-વ્યવહારની વિવિધ શુદ્ધાશુદ્ધતા સંબંધે પ. પૂ. પ્રાતઃ સ્મરણીય અધ્યાત્મ યોગીરાજ, શ્રી આનંદધનજીએ તો જણાવ્યું છે કે.....

“હેતુ-વિવાદે હો, ચિત્તધરી બેઠાએ, અતિ દુર્ગમ નયવાદ;
આગમ વાદે હો ગુરુગમ કો નહિ રે, એ સમળો વિખવાદ”

આમ છતાં ઉપર અમોએ શાસ્ત્રાનુસારી નયદષ્ટિએ છ ભેદનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે તેની પુષ્ટિરૂપે હવે આગમ-પ્રમાણથી અર્થાત્ શાસ્ત્રદેશથી ભવ્યપણાના આસન્ન ભવ્ય, મધ્યમભવ્ય અને દુર્લભ્ય એ ત્રિવિધ-સ્વરૂપને જણાવીએ છીએ, શ્રી કલ્પસૂત્રમાં આ ત્રણ ભેદોનું સ્વરૂપ, વિકલ્પે એટલે કે કલ્પની આચરણમાં, નિયત તેમજ અનિયત કલ્પના ભેદથી નીચે જણાવ્યા મુજબ હેતુઓ સાપેક્ષ જણાવેલ છે.

(૧) જ્યો-ઋજુ અને પ્રાણ છે. તેઓને આસન્ન ભવ્ય જીવો જણવા જરૂરી છે.

(૨) જ્યો જડ-અજ્ઞાની હોવા છતાં પણ બે ઋજુ પરિણામી છે, એટલે કે ઋજુ અને જડ છે, તેઓને મધ્યમ ભવ્ય જીવો જણવા જરૂરી છે.

(૩) જ્યો જડ-અજ્ઞાની હોવા છતાં, વક્ર પરિણામી છે, એટલે કે વક્ર અને જડ છે, તેઓને દુર્લભ્ય જીવો જણવા જરૂરી છે, આથી સ્પષ્ટ સમભય છે કે ઋજુ પરિણામી પણ ભવ્ય-આત્માને, મોક્ષ-પુરુષાર્થમાં, ખૂબ જ ઉપકારક છે.

(૨૧)

અજ્ઞાની ગુરૂતણે, નિયોગે, અથવા શુભ પરિણામે રે;

કમ્ભપયડી સામે મુદ્દષ્ટિ, કહીએ એહનો ઠામ રે...

સાહેબ મુણ્જે રે. ૧૧૨૦૧

ભાવાર્થ :- પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ.જી કહે છે કે કમ્ભપયડી અંતમાં તેમજ શાસ્ત્રોમાં પણ કહ્યું છે કે ઉત્તમ ગુર્વાદિકના નિમિત્તાના અભાવમાં પણ જની ભવસ્થિતિ પરિપાક થયેલી હોય છે, એવો મિથ્યાદષ્ટિ આત્મા પણ બે ઋજુ પરિણામવાળો છે, તો-તેવા ભદ્રક (૮ ગુણ યુક્ત) પરિણામવાળાને, નિસર્ગ ભાવે, સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ પણ થાય છે. અને તેવા જીવો શ્રી જૈન ધર્માચરણની વિધિના અનુભવ હોવા છતાં, પ્રત્યેક બુદ્ધ ભાવે સિદ્ધ પણ થાય છે. એમ શાસ્ત્રોમાં જણાવેલું છે. તે માટે આત્માર્થી આત્માઓએ કોઈ પણ અન્ય જીવની-નિંદા થકી તો અવશ્ય વિરમવું. હવે ઉપર જણાવેલ ભદ્રક પરિણામીના શાસ્ત્રમાં જ આઠ ગુણો બતાવેલા છે તે નીચે મુજબ જણાવો. (૧) અશુદ્ધ (૨) પ્રકૃતિ સૌમ્ય (૩) અકંત (૪) સ-દાક્ષિણ્યત્વ (૫) દયાળુ (૬) મધ્યસ્થ (૭) વૃદ્ધાનુગતત્વ (૮) વિનીતત્વ.

(૨૨)

જે તો હઠથી ગુરને છાંડી, ભગ્ન ચરણ પરિણામ રે;
સર્વ ઉધમે પણ તસ નિશ્ચય, કાંઈ ન આવે કામ રે...

સાહેબ મુણજે રે. ॥૧૨૧॥

ભાવાર્થ :- ઉપર જણાવેલ શાસ્ત્રાર્થમાં—યથાર્થતાની અવગણના કરવાવાળા, અહંકારમાં અંધ બનેલા અજ્ઞાનીઓ, કે-જેઓને પ્રથમ તો શ્રી જીનાજ્ઞા ઉપરથી શ્રદ્ધા ઊઠી ગઈ છે, તેવા સાધુઓ યા શ્રાવકો, સમ્યક્ ચારિત્રને વિષે ભગ્ન પરિણામવાળા બનીને, પોતાના કદાચહે કરીને, ગીતાર્થ—ગુરની નિશ્રાનો—ત્યાગ કરીને, પોતાનો મન માન્યો ધર્મ કરે છે, અને કરાવે છે, તેઓને પ્રજ્ઞ આજ્ઞા બાદ, તેમના સર્વ ધર્માનુષ્ઠાનો, રત્ન-પર સંબંધે, આત્મશુદ્ધિ ધાતક બનતા હોય છે, એમ બણવું.

(૨૩)

આણા રૂચી વિણ ચરણ નિષેધે, પંચાશકે હરિભદ્ર રે;
વ્યવહારે તો થોડું લેખે, જેહ સક્કારે સદ રે....

સાહેબ મુણજે રે. ॥૧૨૨॥

ભાવાર્થ :- શ્રી જીનશાસનને વિષે એ વાત સર્વમાન્ય છે કે, શ્રી જીનાજ્ઞાનુસારે સમ્યગ્-દર્શન, સમ્યગ્-જ્ઞાન, અને સમ્યક્ ચારિત્રની આરાધના કરતો એવો આત્મા (ત્રિશુણુ વૃદ્ધિમાં એકત્વતા કળવતો થકો) સર્વ સામાયિક ચારિત્ર ભાવે કરીને, મોક્ષ-મેળવી શકે છે. અન્યથા કેવળ બાહ્ય લિંગાચારે આત્માર્થ—શત્રુપણે સાધુપણની ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયા કરનારને પણ આત્મશુદ્ધિ કારક ચારિત્ર હોતું નથી, એમ શ્રી પંચાશક સૂત્રમાં શ્રી હરિભદ્ર સૂરિજીએ સ્પષ્ટ જણાવેલું છે. પરંતુ જેઓ જીનાજ્ઞા પાળવાના કેવળ બાહ્ય રૂપાવ કરવારૂપ, વિશિષ્ટ ક્રિયાઓ કરતાં નથી, પરંતુ—જીનાજ્ઞાને, દૃઢ્યમાં—સત્ય સ્વરૂપે બહુમાન સહ સ્થાપીને—આત્મ શુદ્ધ્યર્થે જટલો બને તેટલો પણ, વિધિ પૂર્વકના—શુદ્ધ-વ્યવહારનો આદર કરે છે, અને માયા રહિત પ્રમાણિક જીવન જીવે છે. એટલે કે કોઈ પણ સંકલ્પ ભાવથી લોકવિરુદ્ધ આચરણથી પોતાના જીવનને કલંકિત કરતાં નથી, તેઓનો તે સામાન્ય વ્યવહાર પણ પ્રજ્ઞઆજ્ઞા—પાલનની ધ્યક્ષાએ કરી, એક દેશથી—આરાધક હોઈ, લેખે લાગે છે. અર્થાત્ પરંપરાએ નિશ્ચય શુદ્ધિતું કારણ બને છે એમ બણવું.

(૨૪)

શિષ્ય કહે બે ગુરૂ અજ્ઞાની, ભજતાં ગુણ નિધિ બહુ રે;
છે સુવાસન તો, -કિમ ત્યજવો ? તેને અવગુણી બહુ રે....

સાહેબ મુણબે રે, ૥૧૨૩૥

ભાવાર્થ :- ઇહાં શિષ્ય કહે છે કે, અમારા ગુરૂ અજ્ઞાની-અગીતાર્થ હોવા છતાં, અમોને તો અત્યારે બાહ્ય સ્વરૂપે તો તેઓ સુખકારી છે. તેથી તો અમો તેમને ગુણ નિધિ બહુને-સમજીને, તેમની સેવા-ભક્તિ-કરીએ છીએ, તો પછી શા માટે અમારે અજ્ઞાની-અગીતાર્થ ગુરૂને, અવગુણકારી માની ત્યજ દેવા બેઠીએ ?

(૨૫)

ગુરૂ બોલે શુભ વાસના કહીયે, પન્નવણિબજ સ્વભાવ રે;
તે આયત્ત પણે છે આઘે, જશ મન ભદ્રક ભાવ રે....

સાહેબ મુણબે રે, ૥૧૨૪૥

ભાવાર્થ :- ઉપર જણાવ્યા મુજબ શિષ્યના મિથ્યા (બુઢા) વચનનો ઉત્તર આપતાં થકાં, ગીતાર્થ-ગુરૂભગવંત જણાવે છે કે, સુવાસન, તેને કહીયે જે થકી આત્મહિત સધાય, અને આત્મ-હિત-સાધના તો મુખ્ય પણે, જનાજ્ઞાનુસારે વર્તવા થકી જ હોય, આવો જે નિશ્ચય પરિણામ, નેને ભદ્રક ભાવ બહુવો. અન્યથા-અજ્ઞાની અગીતાર્થની સેવા કરતા રૂપ અજ્ઞાન-મૂલક ભદ્રક ભાવ થકી, કદી આત્માર્થ સાધી શકાય નહિ, અત્રે ખાસ જણાવવાનું કે આ ઢાળની પ્રથમ ગાથામાં જે પ્રથમ જ્ઞાન અને પછી અહિંસા” કહીને સૌ પ્રથમ દ્રવ્ય સમ્યગ્-જ્ઞાનની ઉપાસના કરવાનું જણાવેલ છે. અને તે માટે ગીતાર્થ ગુરૂ-ભગવંતની નિશ્ચાની આત્મશક્તિ સમજાવી છે-તેની વિરૂદ્ધ, અજ્ઞાની ગુરૂ થકી-અજ્ઞાન પણે ધર્મારાધન કરવા થકી આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે એમ કહેવું, તે-તો પ્રગટ માયામૂષાવાદ જ છે. કેમકે શાસ્ત્રમાં અજ્ઞાની-સ્વચ્છંદાચારી-પાપંડીઓનો સ સર્ગ વર્જવો એમ સ્પષ્ટ જણાવેલ છે.

(૨૬)

સૂધું માની સૂધું થાતાં, (કરતાં) ચઉભંગી આચાર રે;
ગુરૂ કહણે તેહમાં ફળ બહુ, લહીયે સુજશ અપાર રે....

સાહેબ મુણબે રે, ૥૧૨૫૥

ભાવાર્થ :- શ્રી આચારાંગ સૂત્રે, સત્ય જાણવા તેમજ સત્ય આચરવા સંબંધી ચોક્કસ ગતિ વર્તવાની છે. તેમાંથી જ્ઞાનાત્માના સારી, શાસ્ત્ર વચનોથી-અવિરૂદ્ધ ભાંગાને, તથા-પ્રકારે-શુદ્ધશુદ્ધ જાણવા જરૂરી છે. અન્યથા ઉન્માર્ગે-માર્ગશુદ્ધિએ, પ્રવર્તન કરવા થકી-તો, મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિ થશે, આ માટે પણ સંવિદ્ધ પાશ્વિક ગીતાર્થ શુદ્ધગતિની શાસ્ત્રાત્માના શુદ્ધ પ્રવૃત્તિની આવશ્યકતા છે. અત્રે પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જ પોતે જ છેલ્લી લીટીમાં સ્પષ્ટપણે કહ્યું છે કે, સુશુદ્ધિ આજ્ઞાએ વર્તવા થકી જ, સુયશ-મોક્ષના અપાર સુખને પામી શકાય છે.

- (૧) જ્ઞાનાજ્ઞાને યથાર્થ જાણે, અને યથાર્થ પણ અનુસરે.
- (૨) જ્ઞાનાજ્ઞાને યથાર્થ જાણે, પરંતુ અયથાર્થ પણ અનુસરે.
- (૩) જ્ઞાનાજ્ઞાને યથાર્થ ન જાણે, પરંતુ બાહ્ય થકી યથાર્થ સ્વરૂપે અનુસરે.
- (૪) જ્ઞાનાજ્ઞાને યથાર્થ ન જાણે, તેમજ અયથાર્થ સ્વરૂપે અનુસરે.

ઉપરના ચાર ભાંગામાં અમારી દૃષ્ટિએ, અમેને પ્રથમના બે ભાંગાઓ આત્મ શુદ્ધિ-કારક હોય-શુદ્ધ સમજાય છે, જ્યારે ‘પાછળના બે-એટલે-ત્રીજો અને ચોથો’ બંને ભાંગા આત્મ શુદ્ધિ કારક ન હોય અશુદ્ધ જણાય છે. અમેએ બીજો ભાંગો સૂત્ર-અણુતાનો હોય-શુદ્ધ કહ્યો છે. જ્યારે કેટલાક શાસ્ત્રાર્થથી વિરૂદ્ધ ક્રિયાવાદીઓ અજ્ઞાનમાં, આજ્ઞાકારિત્વની વિશેષ સંભાવના કરીને, ત્રીજા ભાંગાને શુદ્ધ-માનતા-મનાવતા રહે છે. આ મુખ્ય મતભેદને જણાવી વિવાદને ટાળવા માટે જણાવવાનું કે “તત્ત્વ કેવલ્લી ગમ્ય” આમ છતાં નય ત્રિસેપથી, વ્યવહારનયની દૃષ્ટિએ ત્રીજા ભાંગાને, અને નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિએ બીજા ભાંગાને-શુદ્ધ જાણનારને, કોઈ વિવાદ-કરવાની આવશ્યકતા રહેશે નહિ એમ અમારું માનવું છે.

છટ્ટી દાળ સમાપ્ત

દાળ-૭ મી

(૧)

કોઈ કહે ગુરુ ગચ્છ ગીતારથ, સારથ શુદ્ધ ।
 માતુ પણ નવિ દિસે જોતાં, કોઈ વિધુદ્ધ ॥
 નિમ્બુણ સહાય વિના કહો, સૂત્રે એક વિહાર ।
 તેહથી એકાદી રહેતાં, નહીં દોષ લગાર ॥૧૨૬॥

ભાવાર્થ :-કેટલાક સ્વચ્છંદાચારી પાસત્યાઓ, પોતાના સ્વચ્છંદાચારને પોષવા માટે, એમ કહેતા હોય છે કે, શાસ્ત્રોમાં જે ગીતાર્થની આજ્ઞામાં (નિશ્રાએ) ગચ્છમાં રહેવું એમ જે કહ્યું છે તે વાત અમેને પણ ઈષ્ટ છે, પરંતુ આજે કોઈ ગીતાર્થ તેમજ તેમની નિશ્રામાં વર્તેતો (ગચ્છ) સાધુ સમુદાય પણ જોવામાં આવતો નથી, તે માટે શાસ્ત્રમાં કહેલા વચનને, અનુસરીને જ અમે એકાદી (એકલા) વિચરી રહ્યા છીએ, શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે “જે કોઈ ઉત્તમ ગીતાર્થ તેમજ ગચ્છમાં (સાધુ સમુદાયમાં) કોઈ વિશેષ ગુણવાન ન જણાય, એટલે કે તેમની સાથે રહેવાથી જો પોતાને કોઈ પણ સ્વરૂપે, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપાદિ ગુણોમાં, વૃદ્ધિ થવાનો સંભવ ન દેખાતો હોય, તો એકાદી વિહાર કરવામાં દોષ નથી” તો પછી અમારા એકાદી વિહારની તમે શા માટે નિંદા કરો છો ? તેમ કહેનારને પ. પૂ. શ્રી. યશોવિજય ઉપાધ્યાયજી કહે છે કે—

(૨)

અણુદેખંતા આપમાં, તે સવિ ગુણનો યોગ,
 કિમ જાણે પરમાં, પ્રત ગુણનો મૂળ વિયોગ;
 છેદ દોષ તાંઈ, નવિ કહ્યા પ્રવચ્યને મુનિ કુશીલ,
 દોષ લવે પણ, યથ પારણામી, બકુશ-કુશીલ. ॥૧૨૭॥

ભાવાર્થ :-જે આત્મા થોડું ધણું જાણીને, કેવળ લિંગાચારને જાણીને, પોતાને સર્વગુણ સંપન્ન માની લે છે તેને અન્ય આત્માઓમાં રહેલા વિશિષ્ટ ગુણો દેખાતા નથી, તેથી કરીને તેઓને અન્ય ગુણવાન આત્માઓ પ્રતિ, કોઈ ગુણો દેખાતા નથી, અને તેથી તેઓ પરમાં એટલે અન્ય સાધુઓમાં, આદર-બહુમાન હોતું નથી, અને તેથી તેઓ પરમાં એટલે અન્ય સાધુઓમાં, અદ્ય પણ દોષને જ જોતા હોય છે, પરંતુ તેઓ જાણતા-સમજતા હોતા નથી કે શાસ્ત્રમાં પણ બકુશ-કુશીલ સાધુઓ કે જોઓ-પાંચ મહાવ્રતધારી નિર્થકો—

(બાહ્ય-અર્થ્યતર, અર્થીથી વ્યવહારથી અળગા થયેલા) હોવા છતાં તેઓમાં કવચિત્
પ્રતિસેવા પણ સંભવે છે, એમ સ્પષ્ટ બણાવેલું છે, પરંતુ તે પ્રતિસેવા (જિજ્ઞાસા
વિરૂદ્ધતું વર્તન) પણ જ્યાં સુધી સાતત્યા છે પ્રાયશ્ચિત્તને યોગ્ય પ્રતિસેવા ન
હોય, ત્યાં સુધી તેઓને સંયમમાં-સ્થિર પરિણામવાળા એટલે સંયમના અર્થી
બણવા એમ પણ કહ્યું છે, તેમજ શાસ્ત્રોમાં તેઓને પોતાના અલ્પાધિક દોષોનું
પ્રતિક્રમણ-પ્રાયશ્ચિત્ત કરતા હોવાથી વંદનીક પણ કહ્યા છે. પરંતુ ત્યજવા યોગ્ય નથી
કહ્યાં. શાસ્ત્રોમાં કથ પ્રકારનાં પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યા છે, તે-તથા પ્રકારના દોષો-સંબંધે હોય,
તેનું સ્વરૂપ ગીતાર્થ શુર ભગવંત પાસેથી બણી લેવું. અત્રે નામ માત્ર બણાવીએ
છીએ. (૧) આલોચના, (૨) પ્રતિક્રમણ, (૩) મિશ્ર, (૪) વિવેક, (૫) ઉત્સર્ગ,
(કાયોત્સર્ગ). (૬) તપ, (૭) છેદ, (૮) મૂલ, (૯) અનવસ્થા, (૧૦) પારાચિત.

જે દોષ દોષો-વિવિધ પ્રકારના તપ વિશેષથી દૂર કરાય તેને તપ પ્રાયશ્ચિત્ત
બણવું. તેમજ જે મોટાદોષો સાધુનાં સાધુત્વ-પર્યાયનો છેદ કરતા યોગ્ય હોય,
તેને છેદ પ્રાયશ્ચિત્ત, આપવું જરૂરી છે. આથી સ્પષ્ટ સમજવું કે, જે મુનિઓ પોતાના
દોષોનું યથાયોગ્ય પ્રતિક્રમણ-પ્રાયશ્ચિત્ત કરે છે, તેઓ તો નિશ્ચયથી સંયમના ખપી
આત્માઓ છે, એમ બણવું. પરંતુ જેઓ પોતાના અલ્પાધિક દુષણોને-પણ ભૂષણો
સમજે છે અને પ્રતિક્રમણ-પ્રાયશ્ચિત્ત નથી કરતા તેઓને તો શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટપણે
પાપશ્રમણો કહ્યા છે.

(૩)

જ્ઞાનાદિક ગુણ પણ, ગુર્વાદિક માંહે જોય,
સર્વ પ્રકારે નિર્ગુણ, નવિ આદરવો સોય;
તે છાંડે ગીતારથ જે, બણે વિધિ સર્વ,
ગ્લાનીપદ દૃષ્ટાંતે, મૂઠ ધરે મન ગર્વ. ૥૧૨૮૫

ભાવાર્થ :- આથી સ્પષ્ટ સમજવું કે જેઓને શાસ્ત્રાર્થથી-જીનાજ્ઞા પ્રતિ
યથાર્થ અવિરૂદ્ધ બોધ-સહ, શ્રદ્ધા-રૂચી પ્રગટી નથી, તેવા અગીતાર્થ અજ્ઞાની-
સાધુઓ માટે તો જેઓ જ્ઞાનાદિ ગુણોમાં પોતાથી અધિક ગુણુવાન હોય એવા
ગુર્વાદિની આજ્ઞા (નિશ્રા)માં રહેવું એ જ શ્રેયસ્કર છે. અન્યથા તેમની અવજ્ઞા
કરવી તે શાસ્ત્રજ્ઞાનો દ્વંસ કરવા બરાબર છે.

આમ છતાં જેઓને શ્રી જીનાજ્ઞા પ્રતિ અવિરૂદ્ધ માન છે, તેવા ગીતાર્થ
શુર ભગવંતોને, રોગીને-ઔષધના દૃષ્ટાંતે, કારણે એકાકી વિહાર હોય તો તેમને

માટે તે યુક્ત છે. અન્યથા શાસ્ત્ર મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરવું, તે અહિતકારી છે, એમ બહુવું. આ સંબંધે શાસ્ત્રાર્થના યથાર્થ બહુકાર અધ્યાત્મ યોગીરાજ પ. પૂ. શ્રી આનંદધનજીની હિતશિક્ષાએ, નિરંતર હૃદયમાં રાખીને, તેનો યથાતથ્ય સ્વરૂપે, નિશ્ચય કરવો યોગ્ય છે. તેઓશ્રીએ બહુવું છે કે—

“વસ્તુ વિચારે રે દિવ્ય નયણ તણો રે,
વિરહ પડ્યો નિરધાર;
તરતમ યોગે તરતમ વાસના રે,
વાસિત બોધ આધાર,
પંથડો નિહાળું રે બીજા જનતણો રે....”

(૪)

તે કારણ ગીતારથને, છે—એકાકી વિહાર,
અગીતાર્થને સર્વ પ્રકારે, તે નહિ સાર;
પાપ વરજતો કામ અસજતો ભાંખ્યો તેહ,
ઉત્તરાધ્યયને ગીતારથ, રહે એકાકી જેહ. ૥૧૨૯૫

ભાવાર્થ :— હવે જ ગીતાર્થ યુરુ ભગવંતો કારણે એકાકી વિહાર કરે, તે કેના હોય તે કહે છે. જ્યો સર્વ પ્રકારના (અહારે પ્રકારના) પાપસ્થાનકોના આચરણથી અળગા રહેતા હોય, તેમ જ કામને—અસજતા હોય, એટલે પાંચે ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીશે વિષયોથી પોતાના આત્માને અળગો રાખના સમર્થ હોય. અન્યથા—અગીતાર્થનો, એકાકી વિહાર તો શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટપણે નિષેધલો છે.

(૫)

પાપતણો પરિવર્જન ને, વલિ કામ અસંગ,
અજ્ઞાનીને નવી હુએ, એ નવિ બણે ભંગ;
અજ્ઞાની શું કરશે શું લહશે—શુભ—પાપ,
દશવૈકાલિક વયણે—પંચાશક આલાપ. ૥૧૩૦૧

ભાવાર્થ :— અજ્ઞાની—અહંકારી—અગીતાર્થ મુનિઓ, પાપાચાર પ્રવૃત્તિમાં ધર્માચરણનો—આરોપ કરીને, યથેચ્છપણે ઇન્દ્રિયોના વિષય ભોગોમાં આસક્ત રહેતા હોવાથી, શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞા કદાપી, વિષય—ક્રપાચ પોષક હોઈ શકે નહિ, એટલું, પણ તેઓ ન સમજતાં હોઈ, પોતાની મતિ કંઈપનાએ, ઉત્સર્ગ—અપવાદ માર્ગની

પ્રરૂપણા કરતાં થકાં, કેવળ બાલ-શુભ ક્રિયા. પ્રતિ, કે જેમાં અદ્ય પુણ્યબંધ થતો હોય પરંતુ પાપબંધ અધિક થતો હોય છે. તેવી બાલ શુભ ક્રિયાઓમાં ઉત્સાહ ધરતાં રહી, અન્ય અજ્ઞાની, દષ્ટિરાગી, ભોળા ભક્તજનોને, પુણ્યકર્મની અનિવાર્યતા સમજાવી પોતાને અતુલ્ય એવી બાલ-શુભ કર્મક્રિયામાં જ ધર્મ સમજાવીને, તેમાં જ રાચતા રહે છે. આ રીતે તેઓ સૌ-કેવળ મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મના બંધ-ઉદયનો વિશેષતઃ આદર કરતાં હોય છે, એમ સ્પષ્ટ સમજાય છે.

(૬)

એકે વિહારે દેખો, આચારે સંવાદ,
બહુ કેધાદિક દુષણ વલી, અજ્ઞાન પ્રમાદ ॥
વલિય વિશેષે વાર્યો છે, અવ્યક્ત વિહાર,
પંખી પોત દષ્ટાંતે, જાણો પ્રવચન સાર ॥૧૩૧॥

ભાવાર્થ :- જેઓ એકાકીપણે વિચરનારાઓ, તેમ જ સ્વચ્છંદાચારે સ્વમતિ કલ્પનાએ વર્તતા હોય છે, તેઓમાં પરસ્પર મતભેદો પડતાં એકબીજાં પ્રતિ ક્રોધ કરીને, એકબીજાનો તિરસ્કાર કરતાં-કરાવતાં રહે છે. તેમ જ પોતાને વિશિષ્ટ જ્ઞાનાદિનો લાભ નહિ મળતો હોવાથી પોતાના અજ્ઞાન થકી-અહંકારે ફરી-અનેકવિધ આત્મ-ધાતક પ્રમાદ-આચરણ પણ, ઉત્સાહપૂર્વક કરતાં હોય છે. વળી શાસ્ત્રોમાં તો, અવ્યક્ત સાધુઓને-એકલા-વિચરવાની સ્પષ્ટ મનાઈ ફરમાવેલી છે. એટલે જેઓ શુદ્ધશુદ્ધ કાર્ય-કારણ ભાવના અબળ છે, તેવા અજ્ઞાનીઓને, તેમ જ જેઓ શુદ્ધધુસાવે બાલ-ભાવની પકડમાં (અસર નીચે) સહેલાઈથી પટકાઈ જાય તેવા હોય, તેવા બાળ જીવોને પણ, એકાકી વિચરવાની સુશુરો આજ્ઞા આપતાં નથી.

(૭)

એકાકિને સ્ત્રી રિપુ, શ્વાન તણો ઉપધાત,
મિક્ષાની નવિ શુદ્ધિ, મહાવ્રતનો પણ ધાત ॥
એકાકિ સ્વચ્છંદ પણે, નવિ પામે ધર્મ,
નવિ પામે પૃથ્વીદિક વિણ, તે પ્રવચન મર્મ ॥૧૩૨॥

ભાવાર્થ :- શ્રી જનશાસનને વિષે એકાકી મિક્ષાએ (ગાયરીએ) ભવાનોં પણ નિષેધ છે. કેમકે એકલો ગયેલો અંગીતાર્થ સાધુ તે મનમાંની રીતે, અશુદ્ધ

ગાયરી દીગે તેથી મહાવ્રતોનું યથાર્થ પાલન કરવામાં અસમર્થ બની જાય, તેમજ વળી એકાકીપણે વિચરનારને સ્ત્રી થકી, તેમ જ અન્ય શાનાદિ ઉન્મત્ત પશુઓ તથા વાહનો આદિથી ઉપધાત થવાનો સંભવ છે. તે માટે સાધુએ એકાકી વિહાર કરવો યા તો વિચરવું યોગ્ય નથી, વળી પણ વિશેષે જાણવું કે, એકાકી-વિચરનારા—સ્વચ્છંદી સાધુને, અન્ય સાધુઓ માથે શાસ્ત્રાર્થ-સંબંધી વાચના-પૃચ્છના તેમ જ વિનય-વૈયાવચ્ચાદિ ધર્મનો અસંભવ હોવાથી તેનામાં જ્ઞાનવૃદ્ધિ થવાનો પણ અસંભવ જાણવો કેમકે તેનામાં પ્રથમથી જ અન્ય સાધુઓ પ્રતિ, અપ્રીતિનો પરિણામ હોય છે. આથી તેને ઉત્તમ સાધુપુરુષનો યોગ પ્રાપ્ત થતો નથી, આથી તેને અનેક વિટંબણાઓ પણ વેઠવી પડતી હોવાથી, પ્રાયઃ આર્ત-ધ્યાન તેમજ રૌદ્ર ધ્યાનના-કારણ વિશેષોનો, પ્રગટપણે પણ આશ્રય કરવો પડતો હોય છે.

(૮)

સુમતિ ગુપ્તિ પણ ન ધરે, એકાકી નિઃશંક,

ભાવ પરાવર્તે, આલંબન ગ્રહે સપંક ॥

જુદા જુદા થાતાં, થવિર કલ્પના ભેદ,

ડોલાએ મન લોકનાં, થાયે ધર્મ ઉચ્છેદ ॥૧૩૩॥

ભાવાર્થ : પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ જ સાધુઓ એકાકી સ્વચ્છંદપણે વિચરનારા હોય છે, તેઓમાં સમિતિ-ગુપ્તિ ધર્મનું આચરણ પણ સંભવતું નથી, તેથી સાધુધર્મ (પ્રતિજ્ઞા)થી ઉલ્ટા વર્તતા હોવાથી તેઓના ભાવ પણ વિષય-કષાયના આદર પ્રતિ આકર્ષાયેલા રહેતા હોવાથી તેઓને સાધુધર્મને અનુચિત કાર્યો કરવામાં પણ ક્ષોભ થતો નથી, તેમ જ વળી પોતાના શાસ્ત્રાજ્ઞા વિરુદ્ધના અકાર્યોને પણ તેઓ શાસ્ત્રાજ્ઞા સ્વરૂપે જણાવતાં રહેતા હોવાથી, અનેક સાધુઓ વડે જુદા જુદા મતાંતરોવાળો-ઉપદેશ શ્રવણ કરનારાઓના મન પણ-ડોળાવાથી (ભ્રાંત થવાથી) તેઓમાં પણ સાધુધર્મ પ્રતિ શુદ્ધ-શ્રદ્ધા ન રહેવાથી, છેવટે ધર્મનો ઉચ્છેદ થવાના પ્રસંગો આવે, તે માટે કોઈ પણ સાધુએ સૌ પ્રથમ સાધુ-ધર્મની સર્વમાન્ય મુખ્ય આચરણા-જે પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિરૂપ ધર્મ છે, તેનું તો અવશ્ય જાણપણું અને પાલન કરવું જોઈએ, કેમકે સાધુધર્મની શુદ્ધ આચરણા એ જ જૈન શાસનની અવિચ્છિન્નતાનું ચૂળ છે,

(૬)

ટોળે પણ બે ભોળે, અંધ પ્રવાહની પાંત,
આણા વિણ નવિ સંધ છે, અસ્થિતણો સંધાત ॥
તો ગીતારથ ઉઢ્ઢરે, જેમ હરિ જલથી વેઠ,
અગીતારથી નવિ બણે, તે સવિ વિધિનો ભેદ ॥૧૩૪॥

ભાવાર્થ :- શ્રી જૈન શાસનમાં શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાનું પાલન કરનાર એવા એક સાધુ-એક સાધ્વી-એક શ્રાવક અને એક શ્રાવિકાના સમુદાયને શ્રી સંધ કહ્યો છે. પરંતુ જીનાજ્ઞાથી વિરૂદ્ધ વર્તન કરનારા અનેકના ટોળાઓને શ્રી સંધ કહ્યો નથી. પરંતુ ઉદ્ઘટા તેને તો કેવળ હાઠકાનો માળો બણવો એમ કહ્યું છે. એટલે કે તેવાઓની સંગતે કાઠ ગુણુ-વૃદ્ધિ થાય નહિ એમ બણવું.

આથી સ્પષ્ટ સમજવું જોઈએ કે જે ગુણુવાન આત્માઓ છે તેઓની સેવાભક્તિ વડે તો, ગુણુના પક્ષપાતી આત્માઓ અવશ્ય ગુણુ કરી પુષ્ટ થાય, પરંતુ જેઓ ગુણુરહિતની સેવા કરવા પ્રતિ ચોહમાયામાં અંધ બનેલાઓ છે તેઓ તો આંધળો-આંધળાને દોરે, એ ન્યાયે પ્રવર્તતા હોય, તેઓ બનેને સંસારમાં દૂબવાપણું જ પ્રાપ્ત થાય છે એમ બણવું. જ્યારે ગુણુવાન ગીતાર્થ ગુરુભગવંતો તો ગુણુના પક્ષપાતી આત્માઓને, જીનાજ્ઞાનુસારે યથાયોગ્ય સ્વરૂપે અનેકવિધ-વિવિધ પ્રકારનાં આહ્વાનને આપીને, શુદ્ધ-આત્મિક ગુણુથી-પુષ્ટ કરવાવાળા હોય છે, અત્ર પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જીએ પુરાણનું દૃષ્ટાંત (એકદેશીય ઉપનય ગ્રહણ કરવા માટે કેવળ ગીતાર્થને સમજવા માટે) આપ્યું છે. તે ન્યાયે-તે મુજબ, ઉત્તમ ગીતાર્થ-ગુરુભગવંત પણ પોત-પોતાના આશ્રિત ભક્તો, શુદ્ધ જીનાજ્ઞાનાં-શ્રદ્ધાવંત, તેમ જ સેવા ભક્તિકારક બનીને શુદ્ધ આત્મિક ગુણુથી પુષ્ટ થાય, તેવા પ્રકારના પ્રયત્નો કરવામાં ઉદ્યમવંત હોય છે, એમ સ્પષ્ટ બણાવ્યું છે. અન્યથા-અગીતાર્થ તો ગુણુ-ગ્રહણ-વિધિથી સ્વયં અબણુ હોઈ, પૂર્વ મહાપુરુષો રચિત-લેખિત શાસ્ત્રોના પાના-પુસ્તકો પણ વેચી ખાનારા હોય છે, તેમજ ગુરુગમ વિના જ્ઞાની બની બેઠેલા તેઓ, શાસ્ત્ર વાંચવા માટે પણ દ્રવ્યાદિ પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નો કરતા હોય છે, આવા દાંભિક ગીતાર્થ, અન્યને કદાચિ ગુણુવાન બનાવી શક્તા નથી. પરંતુ અજ્ઞાની, નિર્ગુણી, ભોળા ભક્તજનોના ટોળાઓ, ધર્મ-સંબંધી કેવળ આજ્ઞાકંજરો વડે-ભેગા કરીને, પોતાની માયાવી મહતાનું પ્રદર્શન કરતાં થકાં નિરંતર યત્ર-તત્ર ફરતાં-ફરે છે.

(૧૦)

કારણથી એકાકીપણું, પણ ભાખ્યું તાસ;
 વિપમકાળમાં તો પણ, રૂડો ભેળો વાસ ॥
 પંચ કદપ ભાષ્યે જાણ્યું, આતમ રક્ષણ એમ,
 શાલિ એરંડતણે એમ ભાંગે, લહિએ બહુ ખેમ ॥૧૩૫॥

ભાવાર્થ :-શ્રી જૈનશાસનમાં શ્રી જીનાજ્ઞા-પ્રમાણરૂપ છે. તેથી એકાંત આગ્રહ કયાંય સંભવે નહિ, કેમકે શ્રી જીનાજ્ઞા તો, સ્યાદ્વાદથી યુક્ત જ હોય છે. આથી કારણે એકાકી વિચારવાની પણ શાસ્ત્રાજ્ઞા છે. તે માટે વિવિધ કારણ વિશેષે અપવાદ પ્રવર્તન કરવાનો વિધિમાર્ગ પણ તેમાં બતાવેલો છે. આમ છતાં આ દુપમ કાળમાં શુરકુળવાસમાં ઉત્તમ મોક્ષાર્થી આત્માઓએ ભેગા રહેવું એવી હિતશિક્ષા પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જ એ આપી છે. કેમકે શ્રી કદપસૂત્રને વિષે સાધુઓનો દશ પ્રકારનો કદપ બતાવેલો છે, તેમાં યોગ્યતા વિશેષે નિયત-અનિયતપણું જણાવ્યું છે. પરંતુ આ પાંચમા આરાના કાળના સાધુઓ માટે તો, કોઈ વિશેષ અપવાદ માર્ગ ન બતાવતાં ઉદ્ધા તે દશેદશ કદપોને નિયત સ્વરૂપે આચરવા એમ સ્પષ્ટ જણાવેલું છે.

હવે સાધુઓએ શુરકુળવાસમાં રહેવું તે સંબંધી ઉપરની લંકીકતને આગમ-શાસ્ત્રોમાં, અને તે પછી થયેલા ગીતાર્થોએ પણ પોતાના પચ-કદપ ભાષ્યાદિ પ્રકરણોમાં ચોક્કસ કરીને, સમજાવી છે. તેનું કિંચિત્ સ્વરૂપ જણાવીએ છીએ. અન્ને શાલી એરંડની વાડીના દૃષ્ટાંતની ચોક્કસ વડે શાસ્ત્રમાં જે સમજાવ્યું છે તેને અર્થથી જણાવીએ છીએ.

(૧) આચાર્ય ગીતાર્થ અને તેમનો પરિવાર પણ ઉત્તમ.

(૨) આચાર્ય ગીતાર્થ પરંતુ તેમનો પરિવાર અનુત્તમ.

(૩) આચાર્ય અગીતાર્થ પરંતુ તેમનો પરિવાર ઉત્તમ.

(૪) આચાર્ય અગીતાર્થ અને તેમનો પરિવાર પણ અનુત્તમ.

પ્રથમના અર્થકારોએ ઉપરની ચોક્કસગીમાં પ્રથમના ત્રણ ભાંગાને શુદ્ધ ઉપ-કારક ગણાવેલ છે. પરંતુ તેમાં ઉત્સર્ગ-અપવાદ સ્વરૂપી નય વિશેષે ઉપકારકતાની જે તરતમતા છે, તેને સ્પષ્ટ સમજાવી જરૂરી છે. અમારું માનવું છે કે, મુખ્યપણે તો પ્રથમના ઉભય શુદ્ધ ભાંગે, જ, ઉત્સર્ગે-અનુપચરિત સદ્ભૂત વ્યવહારે પ્રવર્તન કરતું હોઈ, ઉભયને-આત્મોપકારિતા સંધાય છે.

જ્યારે બીજા ભાંગે શુર ભગવંત ગીતાર્થ છે. પરંતુ તેમનો પરિવાર બે અગીતાર્થ છે તો તે ગચ્છમાં રહેવા માટેના કારણ વિશેષને-સમજીને, પોતાના દુષ્ટ્યમાં નિશ્ચય શુદ્ધ દષ્ટિ રાખીને, અપવાદે-ઉપચરિત વ્યવહાર થકી, તે ગીતાર્થની આજ્ઞામાં રહેવું, તે ઉપકારક બાણવું-અન્યથા તેમના પરિવારને અનુસરવાથી-તો, દોષોની વૃદ્ધિ થશે.

તેમજ ત્રીજા ભાંગે જે ગચ્છનો શુર પોતે તો અગીતાર્થ છે, પરંતુ તેમનો પરિવાર ઉત્તમ છે. તેમા પણ કારણ વિશેષને બાણીને, તે પરિવારમાં અપવાદે અનુપચરિત વ્યવહાર થકી રહેવામાં દોષ નથી, અન્યથા અગીતાર્થની આજ્ઞાએ પ્રવર્તત કરવું યુક્ત નથી. આ રીતે બીજા અને ત્રીજા ભાંગો એ બંને પણ અશુદ્ધ હોવા છતાં અપવાદ માર્ગે અર્થાત્-કારણ વિશેષે ઉપર જણાવેલ નય વિશેષથી તેનું અનુસરણ યુક્ત છે, અન્યથા આત્મ વિરાધકતા પ્રાપ્ત થવાનો પ્રસંગ બાણવો.

ચોથો ભાંગો તો અહિતકર છે, એ તો સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે. વળી આ સંબંધમાં, વિશેષતઃ તો સમજવાનું એ છે કે પરચરખાણુ આપનાર અને પરચરખાણુ લેનારના બાણુ-અબાણુપણાની, ચૌભંગી શાસ્ત્રમાં કહી છે તેને પણ આ ચૌભંગી સાથે સંબંધ હોઈ તેને ઉપર જણાવેલ ભાંગો મુજબ વિચારવી જરૂરી છે.

(૧) પરચરખાણુ આપનાર બાણુ અને લેનાર પણ બાણુ.

(૨) પરચરખાણુ આપનાર બાણુ અને લેનાર અબાણુ

(૩) પરચરખાણુ આપનાર અબાણુ અને લેનાર બાણુ.

(૪) પરચરખાણુ આપનાર અબાણુ અને લેનાર પણ અબાણુ.

ઉપર મુજબના ચારે ભાંગોમાં બે કે પ્રથમનો ભાંગો જ ઉત્સર્ગ માર્ગે ઉપકારક છે. તેમ છતાં કેટલાંકો મોઢમપણે (અસ્પષ્ટ ભાવે) બે ભાંગો શુદ્ધ છે, એમ કહી બીજા અને ત્રીજા ભાંગો સંબંધે મન ક્ષવતાં અર્થો કરે છે, જેથી અનેક પ્રકારના વિષ્ણવદો સર્જાય છે. કેટલાક બીજા ભાંગો જે આપનાર બાણુ અને લેનાર અબાણુનો છે. તેમાં બાણુની નિશ્ચિનો વહેવાર પ્રમાણુ છે, એમ કહી તેને શુદ્ધ કહે છે. જ્યારે બીજા કેટલાંકો ત્રીજા ભાંગો જે આપનાર અબાણુ છે અને લેનાર બાણુ છે. તેમાં પરચરખાણુ-લેનારનું બાણુપણું જ સુખ્યપણે પ્રમાણુ રૂપ હોય એમ કહીને, ત્રીજા ભાંગો શુદ્ધ છે એમ કહે છે. આ સંબંધે ખાસ જણાવવાનું કે શાસ્ત્રોમાં બાણુની નિશ્ચિનો વહેવાર પ્રમાણુ કહ્યો છે,

પરંતુ જાણતી નિશ્રાએ અજાણનું કહ્યાણ (આત્મશુદ્ધિ) થઈ જાય તેવો અર્થ કરવો યુક્ત નથી, કેમકે પચ્ચક્ષ્યાણના કૃણ સ્વરૂપ સંબંધે જાણે-આહરે અને પાળે, તે સંબંધી શાસ્ત્રમાં જે અષ્ટભંગી જણાવી છે તેમાં અજાણના ચારે ભાંગાના સ્વરૂપમાં આરાધકતા નથી. અર્થાત્ અજાણના ચારે ભાંગા નિષ્કૃણ છે એમ સ્પષ્ટ જણાવેલું છે. છેવટે જણાવવાનું કે પ્રત્યેક સ્વરૂપ અનેકાંતિક હોઈ, તેમાંના ઇષ્ટાર્થ સાધક કોઈપણ મુખ્ય અર્થને અબાધિત સ્વરૂપે જણાવવા માટે શ્રી જૈન શાસ્ત્રોમાં નય-નિક્ષેપ, ત્રિભંગી-ચૌભંગી સપ્ત-ભંગી-અષ્ટભંગી વિગેરેથી જે નિરૂપણ કરવામાં આવેલું છે તે થકી ગીતાર્થ-ગુરુભગવંત પાસેથી યથાર્થ અવિરૂદ્ધ બોધ પ્રાપ્ત કરી, નિશંકે ભાવે-આરાધના કરવાથી આત્મસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. અન્યથા શંકિત ભાવે, યા તો ઉદાસીન ભાવે, યા ગતાનુગતિકતાએ તેમજ કાર્યકારણ ભાવના સંબંધ વગર સાધ્ય-સાધનદાવ શૂન્યપણે કરાતી સર્વ ધર્મક્રિયાઓ આત્માર્થ-સાધવા-અસમર્થ છે એમ જાણવું.

(૧૧)

એકાકી પાસત્યો, સચ્છંદો ગત યોગ,
ઠાણાવાસી ઉસન્નો, બહુ દૂષણ સંયોગ ॥
ગચ્છવાસી અણુયોગી, ગુરુ સેવી વલિ હોય,
અનિયતવાસી આઉત્તો, બહુ ગુણ એમ જોય ॥૧૩૬॥

ભાવાર્થ :-હવે જે સાધુઓ અનુક્રમે ઉત્તરોત્તર અધિક-અધિક દોષવાન હોય છે, તેઓનું સ્વરૂપ તેમ જ જે સાધુઓ અનુક્રમે ઉત્તરોત્તર અધિક-અધિક-ગુણવાન હોય છે, તેઓનું સ્વરૂપ જણાવે છે. તેઓના પાંચ-પાંચ-સ્થાનકોના ૨૬-૨૬-ભાંગા શાસ્ત્રોમાં જણાવેલ છે.

- (૧) એકાકી વિચરતો હોય, એટલે એકલો-ધર્મબંધુ રહિત રહેતો હોય.
- (૨) પાસત્યો હોય, એટલે જ્ઞાન, દર્શન-ચારિત્રાદિ ગુણે રહિત હોય.
- (૩) સ્વચ્છંદો હોય, એટલે ગુરુ આજ્ઞાથી ઉલ્ટો વર્તતો હોય.
- (૪) ઠાણાવાસી, નિત્ય-નિયતવાસ-વિહારી હોય.
- (૫) ઓસન્નો, આવશ્યક ક્રિયાઓ પ્રતિ શિથિલ-પરિણામી હોય તે.

હવેર મુજબના પાંચે દોષોના દ્વિ-સંયોગી (૧૦) ત્રી-સંયોગી (૧૦) ચતુઃ સંયોગી પાંચ અને પંચ સંયોગી (૧) એમ છઠ્ઠીસ ભાંગા અધિક-અધિકંતર દોષવાન બણવા.

હવે જે સાધુઓ હવેર મુજબના દોષોને ટાળીને પ્રતિપક્ષી ગુણોને ધારણ કરવાવાળા હોય છે તેમનું સ્વરૂપ બતાવે છે.

(૧) ગમ્મવાસી એટલે સાધુમંડળમાં રહેવાવાળો હોય.

(૨) અણુયોગી એટલે સૂત્ર-અર્થને-અહણુ કરવાવાળો હોય.

(૩) ગુરૂસેવી ગુર્વાદિકની-સેવાભક્તિ કરતો હોય.

(૪) અનિયતવાસી એટલે-અપ્રતિબદ્ધ-વિહારી હોય.

(૫) આહત હોય એટલે પ્રત્યેક સાધુક્રિયા નિરંતર ઉપયોગ શુદ્ધિએ કરતો હોય.

આ પાંચ ગુણોના પણ એકેક ગુણની વૃદ્ધિ સહિત (૨૬) ભાંગા બણવા. જેમ જેમ અધિક-અધિક ગુણોનો યોગ થતો બય, તેમ તેમ તે સાધુ મહાત્માને વિશેષ આરાધકપણું પ્રાપ્ત થાય છે, એમ બણવું.

(૧૨)

દોષહાણિ, ગુણવૃદ્ધિ, જયણા ભાષે સૂરિ,

તે શુભ પરિવારે હુયે, વિધન ટળે સવિ દૂરિ,

દેવ ફળે બે આંગણે, તુઝ કરણા સુરવેલિ,

શુભ પરિવારે લહિએ, તો મુખ જશ રંગ રેલિ ॥૧૩૭॥

ભાવાર્થ :-હવેર બણાવ્યા મુજબ જે જે સાધુઓ દોષો થકી અળગા થઈ ગુણવૃદ્ધિએ વધતાં થકાં જયણા યુક્ત સંયમ યાત્રામાં વર્તતા હોય છે, તેમને શુભ પરિવારના યોગે સંયમ યાત્રામાં આવતા અનેક પ્રકારનાં વિધ્નો સહેજે દૂર થઈ બય છે. તેમ જ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની સર્વજીવહિતકારિણી કરણા-સ્વરૂપી આજ્ઞા જેના દૃઢ્યમાં નિરંતર નિઃશંકે ભાવે સ્થિર થયેલી હોય છે. તેઓને સમસ્ત-શુભા-શુભ-દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવાદિના યોગે વિશેષતઃ આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી હોઈ, તેઓ અભ્યંતર સ્વરૂપે સાચા-મુખનો અને યશની શ્રેણીનો (તેની મુગંધનો) અનુભવ કરવાવાળા હોય છે.

હવે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની કરણાની પ્રાપ્તિરૂપ, તેમની જે અહિંસાદિ પાંચ મહાવ્રત પાળવાની આજ્ઞા છે, તેનું સ્વરૂપ હવે આગળની ઢાળમાં બતાવીએ છીએ,

સાતમી ઢાળ સમાપ્ત

દાળ-૮ (આઠમી)

(૧)

કોઈ કહે સિદ્ધાંતમાં જી, ધર્મ અહિંસા સાર;

આદરિયે તે એકલીજી, ત્યજીએ બહુ ઉપચાર.....

મનમોહન જીનજી, તુઝ વચણે મુજ રંગ ॥૧૩૮॥

ભાવાર્થ :- જેઓએ સુગુરુ મુખે શ્રી સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર પરમાત્માની વાણી, સાંભળીને, તેમાં શ્રદ્ધા કરીને અને તેને અનુસરીને, યથાર્થ-અવિસંવાદી બોધ પ્રાપ્ત કરેલો હોતો નથી, એવા દાંભિક-મૂઢ-અજ્ઞાની-માયાવી સંતો ઉપદેશક બનીને-અજ્ઞાની-ભોળા-સંસારાભિલાષી જીવોને-ભરમાવતાં થકાં કહેતા હોય છે કે શ્રી જૈન શાસનમાં તેમજ અન્યદર્શનમાં પણ “અહિંસા ધર્મ”ને મુખ્ય ધર્મ” કહેવાયેલો છે તે માટે એકાંતે-કેવળ બાહ્ય-સ્થુળ અહિંસા-ધર્મનું જ પાલન કરવું તેજ-ધર્મ છે આમ કહીને, તેઓ પરમાર્થથી દ્રવ્ય અહિંસા તેમજ ભાવ અહિંસા ધર્મના અબલુ હોવા છતાં, અહિંસારૂપ પરમ ધર્મતત્ત્વ સંબંધે કેવળ સ્વમતિ કલ્પિત બાહ્ય ઉપચરિત અહિંસા ધર્મનું પાલન કરીને, મિથ્યાત્વ મોહના ઉદયમાં ફસાયેલા રહીને, જીનાજ્ઞા વિરુદ્ધ, દુર્ગતિમાં લઈ જવાવાળા ધર્મમાં-આદર-પ્રીતિ ધરતાં હોય છે. તેઓ સૌને, હે શ્રી સીમંધર પરમાત્મા ! તમારી યથાર્થ (આત્માર્થ-અવિસંવાદી) વાણીમાં મારા જેવો રંગ-લગાડવાની મારી ઇચ્છા છે. એવું આ ગાથાથી પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ.જીએ બણાવ્યું છે.

(૨)

નવિ બણે તે સર્વ ત્યજીને, એક અહિંસા રંગ;

કેવળ લૌકિક નીતિ હોવે, લોકોત્તર પંથ ભંગ.....

મનમોહન જીનજી તુઝ વચણે મુજ રંગ ॥૧૩૯॥

ભાવાર્થ :- સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રી મહાવીર પરમાત્મા કે જેમનું અંજ શાસન ચાલે છે, તેમણે મોક્ષ-પુરુષાર્થ માટે, પાંચ-મહાવ્રત સ્વરૂપી-ધર્મ આચરવાનો કહેલો છે. તે અર્થને ત્યજી દઈને જેઓ કેવળ એકલા-બાહ્ય-સ્થુલ અહિંસા ધર્મને જ ધર્મ બણે છે, અને મતિ-કલ્પનાએ તેનું પાલન કરે છે. તેઓને કેવળ લોકરંજનનું, તેમજ કેટલુંકે પુણ્ય કર્મ કરવાનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, જે સંસાર પરિભ્રમણનું કારણ છે, આથી તેઓને જે લોકોત્તર માર્ગ, (ઐટલે કે

સંસારમાં જન્મ-મરણની જાળના હેતુભૂત જે કર્મ બંધ છે, તેથી છૂટકારો મેળવવા રૂપ જે લોકોત્તર માર્ગ છે, તેની પ્રાપ્તિ તો થતી નથી, પરંતુ ઉદ્ધટાનાં તેઓ તે થકી દૂર ને દૂર જતાં હોય છે એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે.

(૩)

વનમાં વસતાં બાલ તપસ્વી, ગુરૂ નિશ્રા વિણ સાધ;
એક અહિંસાએ તે રાએ, ન લહે મર્મ અગાધ.....

મનમોહન જનજી તુઝ વયણે મુઝ રંગ ॥૧૪૦॥

ભાવાર્થ :- હવે એકાંત અહિંસાનો પક્ષ કરીને (૧) જેઓ અજ્ઞાન પણે કેવળ લોક (જન સમુદાય)થી અળગા જંગલમાં વસતા હોય તેવા સાધુઓ, તેમજ (૨) બાળ તપસ્વી મુનિઓ, એટલે અજ્ઞાનપણે વ્રત-તપમાં આદર પ્રીતિવાળા સાધુઓ, તેમજ (૩) ગુરૂ-નિશ્રાને (આજ્ઞાને) ત્યજી દઈને-સ્વચ્છંદાચારે વ્રત-તપ-જપમાં પ્રવર્તતા એવા લોકોને, તેમજ સાધુઓને, પણ, પોતાના મતિ કદિપત અહિંસા માર્ગના અનુસરણ વડે, પરમ-શુદ્ધ (પરમાર્થ-અર્થાર્થ) અહિંસક ધર્મના (મર્મમાં) તત્ત્વસ્વરૂપમાં એટલે વાસ્તવિક સ્વરૂપે આત્માર્થ સાધકતાના સ્વરૂપમાં અબણપણાને લીધે, તેઓમાં પરમ અહિંસક ધર્મથી અળગા રહેવાપણું (વિષય-કષાય લાવની વૃદ્ધિ રૂપે) પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

(૪)

જીવાદિક જેમ બાળ તપસ્વી, અણબણુંતા ચૂદ;
ગુરૂ-લધુ ભાવ તથા અણુ લહેતો, ગુરૂ વર્જિત મુનિ ગૂઢ.....

મનમોહન જનજી તુઝ વયણે મુઝ રંગ ॥૧૪૧॥

ભાવાર્થ :- જુદા જુદા ત્રણ પ્રકારના જીવોમાં (૧) પહેલો તો એટલે કે જે જીવ-અજીવ દ્રવ્યોનાં સ્વરૂપ સ્થાન અને સ્થિતિ વિશેષમાં પ્રથમથી જ અબણુ છે તે, તેમજ વળી (૨) બીજો જે બાળ તપસ્વી જે સ્વ-પર જીવાદિકની હિંસા-અહિંસાના હેતુ સ્વરૂપનો અબણુ છે તે, તેમજ (૩) ત્રીજો જે ગુરૂની આજ્ઞાને ત્યજી દેનારો છે-તે પણ હિંસા-અહિંસાના દ્રવ્ય-ભાવ સંબંધી યથાતથ્ય સ્વરૂપમાં ગુરૂ-લધુ ભાવની તરતમતા-વિશેષનો અબણુ હોઈ, એ ત્રણ પ્રકારના અજ્ઞાનીઓને, સાચા અહિંસક ધર્મની આરાધના હોતી નથી, પરંતુ અહિંસાના ઓઠા નીચે વિશેષતઃ હિંસા ધર્મનું પ્રવર્તન હોય છે. તેથી જ તો તેઓને અદ્ય માત્ર પુણ્ય ફળ સાંધે

વિશેષતઃ હિંસાનું ક્ષણ પ્રાપ્ત થતું હોય છે, એમ બાણવું, શાસ્ત્રાનુસારે તો “જ્ઞાન ક્રિયાભ્યામ્ મોક્ષઃ” એ મૂત્રાનુસારે પ્રત્યેક આત્માએ-પોતાના આત્મ-હિતાર્થે જે-જે ક્રિયા-અનુષ્ઠાનનું કરવાનું હોય છે, તે માટે સૌપ્રથમ તો તે સંબંધી વિધિ-નિષેધનું શાસ્ત્રાનુસારી યથાર્થ-અવિરૂદ્ધ (નિઃશંક) બોધ જ્ઞાન કરવું પોતા માટે અનિવાર્ય આવશ્યક છે કેમકે તે વિનાની પોતાની શ્રદ્ધા-શૂન્ય ક્રિયા કદાપી આત્મશુદ્ધિરૂપ, ઈષ્ટાર્થ-સાધક બની શકતી નથી, ઉલ્ટું તીવ્ર મિથ્યાત્વ મોહના ઉદ્ભવે કરાતી સમસ્ત શુભાશુભ ક્રિયાઓ દ્વારા તો તે-જીવ તીવ્ર મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મનો વિશેષરૂપે બંધ કરે છે એમ બાણવું.

(૫)

ભાવ મોચક પરિણામ સરિખો, તેહનો શુભ ઉદ્દેશ;

આણા રાહત પણે બાણીને, બેઈ પદ ઉપદેશ.....

મનમોહન જીનજી તુઝ વચણે મુજ રંગ ॥૧૪૨॥

ભાવાર્થ :- પ્રથમ તો જેઓ-જીવ-અજીવ તત્ત્વના સ્વરૂપ સ્થાન તેમજ સ્થિતિ-વિશેષ-સંબંધમાં અજ્ઞાનીઓ છે, તેમ છતાં એકાંત લૌકિક રીતિએ પર દયાના બાહ્ય સ્વરૂપે શુભ પરિણામવાળા હોય છે, તેઓ મુખ્યપણે તો ભાવ મોચકતાના પરિણામવાળા (ભાવથી યાને તત્ત્વથી, તો સ્વ આત્મ સ્વરૂપના ધાતક પરિણામવાળા) હોઈ તે થકી કરાતા કાર્યો વડે તેઓને દુર્ગતિમાં જવારૂપ દુઃખ દેનારા કર્મોના બંધ થાય છે, એમ બાણવું. આ ભાવ-મોચકતાનો પરિણામ, એટલે ભવાક્ષિનંદીપણના (૧૧) ભેટાવાળો પરિણામ અર્થાત્ સંસારીક સુખદુઃખમાં સંમોહપણે તીવ્ર આસક્તિ કેપબળનારો પરિણામ, આવા ભાવ-મોચકતાના-પરિણામના અનેકવિધ ભાવોને-અનેકવિધ દષ્ટાંતોથી સમજાવતાં થકાં, શાસ્ત્રકારોએ જણાવ્યું છે કે, પ્રથમ તો પોતાને દુઃખ આપતી એવી પોતાની ગાયને મારીને, કાગડાઓને તેના માંસથી ઉભણી કરવારૂપ, દાનકર્મ તેમજ વળી કોઈ જીવ અત્યંત પીડાતો હોય, યા દુઃખી થતો હોય, યા તો કોઈ જીનને મારવાથી પોતે માનેશ ધર્મથી શ્રેય થતું હોય તો, તેને મારી નાંખવો, યા-મરાવવો, તે પણ અહિંસા સમજીને મિથ્યા ઉપદેશ કરનારાઓ, તેમજ-તેઓને અનુસરનારાઓ, શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોની સ્વ-પર દ્રવ્ય-ભાવ સ્વરૂપે પરમ અહિંસકતાએ સ્વરૂપે હિતકારિણી આજ્ઞાથી ઉલ્ટા વર્તનારા હોઈ નિશ્ચયી દુર્ગતિમાં જવાવાળા હોય છે, એમ ઉપદેશપદ્ધતિ અનેક શાસ્ત્રોમાં જણાવ્યું છે.

(૬)

એક વચન ઝાલીને છાંડે, બીજા લૌકિક નીતિ;
સકળ વચન નિજ ઠામે બેડે, એ લોકોત્તર નીતિ

મનમોહન જીનજી તુઝ વયણે મુજ રંગ ॥૧૪૩॥

ભાવાર્થ .- સર્વ જીવોને હિતકારી શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતના વચનો,—ઉત્સર્ગ અપવાદ તેમજ નિશ્ચય-વ્યવહારાદિનય સાપેક્ષ, તેમજ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવાદિ સાપેક્ષ હોઈ તેને મુખ્યપણે તો ગુણુસ્થાનક-ક્રમારોહણને અનુસારે સાધ્ય-સાધન હાવે બેડતાં થકાં, આત્માર્થ સધાય છે એમ બહુવું એટલે કે ૪ થા ગુણુસ્થાનકે વર્તતા જીવોએ, પાંચમા ગુણુસ્થાનકનું ધ્યેય સાધ્ય ભાવમાં રાખીને ચોથાનો વ્યવહાર કરવો તે યુક્ત છે, તેમજ પાંચમે ગુણુસ્થાનકે વર્તતા જીવોએ, છઠા ગુણુસ્થાનકનું ધ્યેય સાધ્ય ભાવમાં રાખીને, પાંચમાનો વ્યવહાર કરવો તે યુક્ત છે, તેમજ છઠા ગુણુસ્થાનકે વર્તનાર સાધુ ભગવંતોએ, સાતમા ગુણુસ્થાનકનું ધ્યેય સાધ્ય ભાવમાં રાખીને, છઠા ગુણુસ્થાનકને ચોગ્ય વ્યવહાર કરવો તે યુક્ત છે. પરંતુ તેનું ઉદ્દેશ્ય કરવું, યા તો ઉપરના ગુણુસ્થાનકવાળો, એ-નીચેના ગુણુ-સ્થાનકવાળો ચોગ્ય વ્યવહાર કરે, તો-તેને પણ જીનાજ્ઞાનો ભંગ કરવાવાળો બહુવો.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ જેઓ ગુણુસ્થાનકને ચોગ્ય-કરણી કરવા રૂપ સાધ્ય-સાધનહાવે અર્થાત્ નિશ્ચય સાપેક્ષ શુદ્ધ વ્યવહારને અનુસરતા નથી પરંતુ સ્વચ્છંદાચારે, સ્વમતિ, કલ્પિતભાવે, કેવળ લૌકિક ભાવે, લોકહિતાર્થે-લોકરંજનના અનુષ્ઠાનો કરે છે, તેઓને તે થકી કેવળ-વિષય-કપાયની વૃદ્ધિ થવા વડે ઘેર કંઈબંધ થવા થકી, પોતાને પ્રાપ્ત ક્ષયોપશમિક જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ ગુણુનો પણ હ્રાસ થાય છે, અને મરણાંતે તેઓને બાળ મરણ પ્રાપ્ત થતાં, સંસારમાં કૂળવાપણું પ્રાપ્ત થાય છે એમ બહુવું. આ સંબંધે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાં, જીવ કયા વીર્યથી પરલોકની (આગામી કાળે ભોગ મુખની પ્રાપ્તિ માટેની) ક્રિયા કરે છે? આ પ્રશ્નના જવાબમાં શ્રી મહાવીર પરમાત્માએ જણાવ્યું છે કે “બાળ વીર્યથી જીવ પરલોકની ક્રિયા કરે છે.” આથી શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોના વચનોને એકાંતે-એક બીજાની સાથે મિશ્રભાવે યા તો એકબીજાની સાથે વિરુદ્ધભાવે વિચારવાના નથી, પરંતુ જ્યાં-જ્યાં જની ઉપકારકતા શાસ્ત્રોમાં જણાવી છે, ત્યાં-ત્યાં તેની યોજના કરવાથી આત્માર્થ સધાય છે, એમ બહુવું. અન્યથા અનધિકારીપણે કેવળ લોક રંજનાર્થે-લોક

ભક્તિના કાર્યો કરવાથી લોકોત્તર માર્ગ પ્રાપ્ત થઈ શકેતો નથી તેમ નિશ્ચયથી સમજી લેવું જરૂરી છે.

(૭)

જીન શાસન છે એક ક્રિયામાં, અન્ય ક્રિયા સંબંધ;
જેમ ભાષી જે ત્રિવિધ અહિંસા, હેતુ-સ્વરૂપ અનુબંધ.....

મનમોહન જીનજી તુઝ વચણે મુજ રંગ ॥૧૪૪॥

ભાવાર્થ :- સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ-સકળ સંસારી આત્માઓમાં, યોગ-ક્રિયા (મન-વચન-કાયયોગનું) પ્રવર્તન) ઔદયિકભાવે તેમજ ઉપયોગ રૂપ-ક્રિયા તે, ક્ષયોપશમ-ઉપશમ કે ક્ષાયિક ભાવે આત્મશુદ્ધિ પ્રવર્તન, એ બંને ક્રિયાઓ, એકી સાથે, અર્થાત્ પ્રત્યેક સમયે-સમયે ભિન્નભિન્નપણે પ્રવર્તે છે એમ જણાવ્યું છે. એટલે કે ઠાઈપણ યોગક્રિયા સર્વથા ઉપયોગ રહિત હોતી નથી, તેમજ ઠાઈપણ સંસારી આત્મામાં ઉપયોગરૂપ ક્રિયા વખતે સર્વથા યોગ ક્રિયા ન જ હોય તેમ હોતું નથી. આ સંબંધે એટલું ખાસ સમજવું જરૂરી છે કે જ્ઞાન યા દર્શન શુદ્ધિને ઉપયોગ તો એક સમયે એક, એટલે સામાન્ય યા વિશેષ સ્વરૂપી એક હોય છે, અને યોગ ક્રિયા તો પ્રત્યેક સમયે અનેક સ્વરૂપે ચાલુ જ હોય છે, એકે છદ્મસ્થ આત્માને તો ઉપયોગનું પરાવર્તિતપણું-પણું અસંખ્યાત સમયે (અંતર્યુદ્ધર્તે) હોય છે. આ રીતના, યોગ-ઉપયોગાનુસારે સર્વસંસારી જીવોને પ્રત્યેક સમયે-સમયે બંધ-નિર્જરા થાય છે. આ સંબંધે આ પણ જણવું જરૂરી છે કે ઠાઈપણ કાળે ઠાઈપણ આત્મા પોતાના જ્ઞાનાદિયુક્તિના પ્રવર્તન થકી-સર્વથા શૂન્ય ક્યારેય હોતો નહિ, છે નહિ, અને હશે પણ નહિ, તેમજ ઠાઈપણ સંસારી-આત્મા જ્યાં સુધી સંકર્ષ છે, ત્યાં સુધી યોગ રહિત હોતો નથી. આથી જ તો ઉપરના બંને ભાવોની ક્રિયાઓ અર્થાત્ બંને ભાવોમાં-આત્મવીર્યનું પ્રવર્તન પ્રત્યેક સમયે-સમયે દરેક-દરેક સંસારી આત્મામાં હોય છે. આ સંબંધે શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ જણાવેલ છે કે ...

“ઔપશમિક ક્ષાયિકો માવૌ, મિશ્રશ્ચ જીવસ્ય સ્વતત્ત્વં ઔદયિક પારિણામિકૌ ચ”

ઉપરના સૂત્ર સંબંધે જણાવવાનું કે સામાન્યતયા, પ્રત્યેક સંસારી આત્મા, ઔદયિક, ક્ષયોપશમિક, તેમજ પારિણામિક એ ત્રણ ભાવમાં નિરંતર પરિણામ પામતાં હોય છે. વિશેષતઃ ઔદયિક-ક્ષયોપશમિક-ઉપશમિક તેમજ વળી ક્ષાયિક અને પારિણામિક ભાવ સહિત (૪) કે (૫) ભાવમાં પણ પ્રવર્તેલો હોય છે. જ્યારે

સશરીરી શ્રી કેવળીભગવંત તો ઔદયિક, ક્ષાયિક અને પારિણામિક એ ત્રણ ભાવમાં નિરંતર પરિણામ પામતાં હોય છે. તેમજ વળી સકળ શ્રી સિદ્ધ પરમાત્માઓ તો (યોગ રહિત હોવાથી) ક્ષાયિક અને પારિણામિક એ બે ભાવમાં જ નિરંતર સાદિ-અનંતને ભાંગે પરિણામ પામતાં રહે છે, એમ બહુવું. ઉપરની હકીકતથી સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે કોઈ પણ સંસારી આત્માની કોઈ પણ ક્રિયા અનેકવિધ હોય છે. આથી જ કહ્યું છે કે ક્રિયાએ (યોગ ક્રિયાએ) કર્મ, (એટલે અષ્ટવિધ કર્મનું) આવવું થાય છે) પરિણામે (યોગ-ઉપયોગ બંનેની હેતુતાએ) વિવિધ સ્વરૂપે-કર્મોના બંધ થાય છે. તેમજ ઉપયોગે (સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાનની શુદ્ધિ વડે) ધર્મ સધાય છે. આથી એ સમજવું અનિવાર્ય આવશ્યક છે કે ઉપયોગ શુદ્ધિ અનુસારે, સંસારી આત્માઓ આત્માર્થ-સાધી, મોક્ષપદ મેળવી શકે છે. અન્યથા યોગ ક્રિયા તો કર્મબંધનો હેતુ છે. હવે અહિંસાના સ્વરૂપને શાસ્ત્રમાં જણાવ્યા મુજબ ત્રિવિધ સ્વરૂપથી જણાવીએ છીએ, (૧) હેતુ અહિંસા, (૨) સ્વરૂપ અહિંસા, (૩) અનુબંધ અહિંસા, આ સાથે જ વિપરીત ભાવે હિંસા પણ ઉપર મુજબ ત્રિવિધ ભાવનાળી સમજી લેવી એટલે કે (૧) હેતુ હિંસા, (૨) સ્વરૂપ હિંસા, (૩) અનુબંધ હિંસા,

(૮)

હેતુ અહિંસા જયણા રૂપે, જંતુ અઘાત સ્વરૂપ;

ફળ રૂપે જે તેહ પરિણામે, તે અનુબંધ સ્વરૂપ.....

મનમોહન જીનજી તુઝ વચણે મુજ રંગ ॥૧૪૫॥

ભાવાર્થ :- અત્રે પ્રથમ હેતુ અહિંસા તેને કહીએ કે જે ક્રિયા જયણાના પરિણામ પૂર્વક પ્રવર્તી હોય, બીજી સ્વરૂપ થકી અહિંસા તે-તેને બહુવી કે જ્યાં જીવના દ્રવ્ય પ્રાણોનો ઘાત-ઉપઘાત થતો ન હોય, તેમજ ત્રીજી અનુબંધ અહિંસા તેને બહુવી કે જ્યાં આત્મા-કર્મબંધનથી મુક્ત થવારૂપ ફળને પામતો હોય, ઉપર જણાવ્યા મુજબ પ્રથમ હેતુ અહિંસા તે પરિણામની શુદ્ધિ થકી બહુવી, સ્વરૂપ અહિંસા તે યોગ-નિરોધ થકી બહુવી, તેમજ અનુબંધ અહિંસા તે શુદ્ધ-ઉપયોગે પ્રવર્તન કરવા થકી બહુવી. આ સંબંધે કહ્યું છે કે “ક્રિયાએ કર્મ, પરિણામે બંધ, અને ઉપયોગે ધર્મ.”

(૯)

હેતુ સ્વરૂપ અહિંસા આપે, શુભ ફળ વિણ અનુબંધ;
દૃઢ અજ્ઞાન થકી તે આપે, હિંસાનો અનુબંધ.....

મનમોહન જીનજી તુઝ વયણે મુજ રંગ ૥૧૪૬૥

ભાવાર્થ :- જ્યાં ઉપયોગ શુદ્ધિ નથી, તેમ છતાં હેતુ અહિંસા અને સ્વરૂપ અહિંસા રહેલી હોય તો તેનું ફળ ફક્ત શુભ દેવાદિગતિ વિગેરેની પ્રાપ્તિ જાણવી, તે સાથે જો તે દૃઢ અજ્ઞાને કરીને, એટલે તીવ્ર મિથ્યાત્વ મોહના ઉદયે કરીને, કરાતી હોય તો, ઉપયોગની અશુદ્ધિએ તે તો હિંસાનું ફળ આપનાર થાય છે એટલે અનુબંધ કરીને તે-ક્રિયા મિથ્યાત્વ મોહનીયાદિ કર્મોના તીવ્ર બંધ કરવારૂપે અશુભ ફળને આપવાવાળી થાય છે એમ જાણવું. આથી સ્પષ્ટ સમજશે કે, જે અનુબંધ અહિંસા છે, એટલે કે જે થકી આત્મા-કર્મના બંધનથી મુક્ત થવારૂપ ફળને, પ્રાપ્ત કરવાવાળો થાય છે, તે મુખ્યપણે સાધવા યોગ્ય છે, અને તેના સાધનરૂપે હેતુ સ્વરૂપ બંને-અહિંસા ઈષ્ટ છે. અન્યથા-ભાવશૂન્ય નામાદિ ત્રણે નિર્લેપના સ્વરૂપવાળી, હેતુ અહિંસા તેમજ સ્વરૂપ અહિંસા એ બંને પ્રકારની અહિંસા આત્માર્થ-નિષ્ફળ છે, એમ જાણવું.

(૧૦)

નિન્હવ પ્રમુખ તણી જે કિરિયા, જેહ અહિંસારૂપ;
સુર-કુરગતિ દેઈ તે પાડે, દુસ્તર ભવજલ કૂપ.....

મનમોહન જીનજી તુઝ વયણે મુજ રંગ ૥૧૪૭૥

ભાવાર્થ :- જેઓ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને, સ્વચ્છંદે વર્તે છે, તેના નિન્હવ પ્રમુખ સાધુઓને, તેમજ આરંભ-પરિણામમાં આસક્ત શૂદ્ધચેતને-પણ, જો કે હેતુ તેમજ સ્વરૂપ થકી કથંચિત્ અહિંસક ભાવની ક્રિયાઓ તો હોય છે. અને તે થકી તેઓને પ્રથમ તો દેવગતિની પ્રાપ્તિ પણ થાય છે. પરંતુ તે દેવગતિમાંથી તેઓને ભયંકર દુર્ગતિમાં જવાનું પ્રાપ્ત થાય છે એમ શાસ્ત્રકારોએ સ્પષ્ટપણે જણાવેલું છે. આથી જ શાસ્ત્રમાં પ્રથમના ત્રણ એટલે કે વિષ-ગરળ, અને અન્યોન્યન્યાયે કરાતાં અનુષ્ઠાનો, આત્મશુદ્ધિના હેતુ નથી, પરંતુ સાધ્યશુદ્ધિના લક્ષ્યપૂર્વક કરાતા તદ્દહેતુ અને અમૃત એ બંને સ્વરૂપના અનુષ્ઠાનો આત્માર્થ-આત્માઓએ આત્મશુદ્ધિ માટે આદરવા યોગ્ય છે એમ શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે.

(૧૧)

દુર્બલ-નગ્ન-માસ ઉપવાસી, બે છે માયા રંગ;
તો પણ મર્લ અનંતા લેશે, ખોલે બીજું અંગ.

મનમોહન જનજી તુઝ વચણે મુજ રંગ ॥૧૪૮॥

ભાવાર્થ :- બીજું અંગ સૂત્ર, તે શ્રી સૂચકાંગ સૂત્રને વિષે, જણાવેલ છે કે “કોઈ આત્મા વ્રત-જપે કરીને, અત્યંત દુર્બલ બની બધ, અથવા તો કોઈ સર્વથા અપરિગ્રહીપણે નગ્ન થઈને વિચરતો ફરે, તેમજ વળી કોઈ માસ-અમણુને પારણે માસઅમણુની તપસ્યા કરતાં હોય, એવા જીવો પણ બે-તે-ક્રિયાઓ સ-શલ્ય ભાવે-કરતાં હોય તે, એટલે કે માયાશલ્ય, નિયાણુશલ્ય, અને મિથ્યાત્વ શલ્યના બેરે, બે-તે ક્રિયાઓ કરતાં હોય તો, તે-થકી તેઓને અનંતા-જન્મ-મરણ કરવારૂપે સંસારની વૃદ્ધિ કરવારૂપે ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(૧૨)

નિંદિત આચારે જનશાસન, બેહને હીલે લોક;

માયા પહેલી તસ અજ્ઞાને, સર્વ અહિંસા ફેક.....

મનમોહન જનજી તુઝ વચણે મુજ રંગ ॥૧૪૯॥

ભાવાર્થ :- શાસ્ત્રોમાં ૨૫૪ જણાવેલું છે કે “લોક વિરૂદ્ધઆચારો” એટલે કે જે થકી લોકોમાં નિંદા થાય તેવા બુદ્ધ-ચારી આદિ અકાર્યો કદાપિ આત્માર્થી આત્માઓએ કરવા બેઈએ નહિ. તેમ છતાં જો, લોકોમાં એકાંતે અહિંસા ધર્મને આગળ કરીને કેવળ પોતામાં બહુમાન ઉપજાવવા માટે શાસ્ત્રજ્ઞાના ઓઠા નીચે જીનાજા વિરૂદ્ધ લોક નિંદિત અકાર્યો કરે છે એટલે કે માયા થકી જે અજ્ઞાનીઓ બાહ્ય-અભ્યંતર ભાવની ભિન્નતાએ લોક-ભક્તિરૂપ કેવળ વિષય-કષાયને પોષક દ્રાવોમાં પ્રવર્તે છે, તેઓની તે હેતુ તેમજ સ્વરૂપથી પણ સ્વમતિ કલ્પિત અહિંસક સ્વરૂપવાળી સર્વ ધર્મકરણી પણ-ફેક, એટલે કે આત્મ-શુદ્ધ્યર્થે નિષ્ક્રમ જણાવી. શ્રી જીનેશ્વર ભગવતોએ માયા-યુક્ત કોઈ પણ કાર્ય-કરવાનું નિષેધ્યું છે. તે માટે શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે.....

સમકિતનું ચૂળ જણીયે જ, સત્ય વચન સાક્ષાત્;

સાચામાં સમકિત વસેજી, માયામાં મિથ્યાત્વ રે...

પ્રાણી-મ-કરીશ-માયા ભગાર,

આથી આત્માથી—આત્માએ ધર્મ—કરણીમાં તો અવશ્ય માયાનો ત્યાગ કરી નિર્લેષ ભાવે—ધર્માસાધન કરવું, કે જે થકી પોતાનો આત્મા કુચુંણથી અળગો થઈ શુદ્ધ—આત્મિક ગુણો થકી પ્રુષ્ટ થાય.

(૧૩)

સ્વરૂપથી નિરવધ તથા જે, છે કિરિયા સાવધ;

જ્ઞાન શક્તિથી તેહ અહિંસા, દિએ અનુભવે સધ....

મનમોહન જીનજી તુઝ વયણે મુજ રંગ ॥૧૫૦॥

ભાવાર્થ :- અત્રે કેવળ પૂર્વ પુરુષોએ કરેલા અર્થ મુજબ વિચારીયે તો સ્વરૂપથી નિરવધ એટલે માત્ર બહારથી નિષ્પાપ કરણી એવો અર્થ કરવો યુક્ત નથી, પરંતુ વાસ્તવિક સ્વરૂપે એટલે જીનાજ્ઞાનુસારે—આત્માર્થ—સાધનાર્થ—જે પંચ વિધ આચારનું યથાતથા પરિપાલન કરવાનું છે, તે થકી બાહ્ય સ્વરૂપે વ્યવહારથી તો તેમાં કથંચિત્ સાવધપણું એટલે કે યોગ—પ્રવર્તન તો પ્રગટ સ્વરૂપે દેખાય છે. પરંતુ તેમાં જે વિશિષ્ટ જ્ઞાનનો ઉપયોગ પ્રવર્તે છે, એટલે કે તે ક્રિયાઓ—આત્મ શુદ્ધિના લક્ષે સાધ્ય—સાધન દાવે કરાતી હોવાથી તેને નિશ્ચયથી નિરવધ ક્રિયા જાણવાની છે. કેમકે તે થકી તે આત્માને લોહું લોહાને કાપે એ ન્યાયે કર્મનો ક્ષય કરવા વડે, વિશેષ સ્વરૂપે સમ્યગ્-જ્ઞાન—કર્શન—ચારિત્રાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે. બીજે અર્થે એમ પણ થઈ શકે છે કે જે ક્રિયા બાહ્ય—વ્યવહારથી તો નિરવધ દેખાય છે, એટલે વિધિપૂર્વક અહિંસા ધર્મનું તેમાં પૂરેપૂરું પાલન થતું હોય તેમ દેખાતી હોય, તેમ છતાં જો તેમાં મિથ્યાત્વયુક્ત માયા બળેલી હોય તો, તે ક્રિયા ભાવ સ્વરૂપે સાવધ ક્રિયાનું (અશુભ ફળ) આપનારી થાય છે એમ જાણવું.

(૧૪)

જિનપૂજા અપવાદ પદાદિક, શીલ વ્રતાદિકે જેમ;

પુણ્ય અનુત્તર મુનિને આપી, દિએ શિવપદ બહુ ખેમ....

મનમોહન જીનજી તુઝ વયણે મુજ રંગ ॥૧૫૧॥

ભાવાર્થ :- હવે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાએ—ધર્મ—કરણીની પ્રમાણતા એટલે સફળતા કહી છે, અન્યથા અપ્રમાણ—એટલે કેવળ સસાર વૃદ્ધિ કરનારી કહી છે તે અનુસારે જાણાવવાનું કે, આત્માર્થ—સાધનાર્થે ગૃહસ્થોને દ્રવ્યથી જીન-પૂજા—ભાવપૂજના કારણાર્થે—અવશ્ય કરવી કહી છે. કેમકે તેને તે થકી—ભાવપૂજની

પ્રાપ્તિ વડે આત્માર્થ સધાય છે. આ સાથે દ્રવ્ય પૂજની કરણી થકી કર્મબંધ પણ અવશ્ય થાય છે. પરંતુ તેમાં ઉપયોગ-શુદ્ધિની સુખ્યતા હોવાથી પુણ્યબંધ વિશેષ સ્વરૂપે થાય છે. કે-જે પુણ્ય-આત્માર્થ સાધવામાં બાધક ન થતાં વિશેષતઃ અતુકગતા યોગ આપતો હોય છે. આ જ રીતે મુનિ ભગવંતોને પણ જીનાજ્ઞાનુસારે-વિહારાદિ વિવિધ ક્રિયાઓ કરવા વડે, મોક્ષ પુરુષાર્થ પ્રતિ આત્મ-સાધનાર્થે પાંચ મહાવ્રતાદિનું-પાંચ સમિતિ પૂર્વક પરિપાલન કરવાપણું હોય છે તેમાં પણ અતિચારાદિ સાપેક્ષ જે-જે યોગ-કરણી છે તે થકી તેમજ વળી કોઈક અવસરે અપવાદ-માર્ગે કથંચિત્ પણ, મુનિ વડે કોઈક કાર્ય કરાતું હોય તો, તેમાં પણ બાહ્ય સ્વરૂપે જે કોઈ સાવધતા રહેલી હોય છે, તે થકી મુનિને પણ કર્મબંધ તો થાય છે પરંતુ ઉપયોગ શુદ્ધિની સુખ્યતાએ, તે થકી વિશેષતઃ પુણ્યબંધ થતો હોય છે કે જે થકી તેઓને અનુત્તર વિમાનના સુખત્રાણો ભવ પ્રાપ્ત થાય છે, અને જે મુનિ-ભગવંતો પૂર્ણ-પણે નિરતિચાર-ચારિત્રનું પાલન કરે છે તેઓ તો-તે ભવે જ મોક્ષ સુખને મેળવે છે, એમ બહુવું. અત્રે વિશેષતઃ પુણ્યબંધની હેતુતામાં ઉપયોગ શુદ્ધિની જે સુખ્યતા ખતાવી છે, તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ ગીતાર્થ-ચુરભગવંત પાસેથી અવશ્ય બહુ લેવું. અ-યથા-પુણ્યબંધ પણ સંસાર હેતુક છે. તે કદાચી મોક્ષનો હેતુ બની શકતો નથી. કેમકે શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ બહુલવેલ છે કે “સમ્યગ્-દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષ માર્ગઃ” આ સૂત્ર વચન આજે પણ સર્વમાન્ય છે. આથી પુણ્યની કરણીમાં મોક્ષ-માર્ગ સ્થાપનો-તે જીનાજ્ઞા-વિરૂદ્ધ છે. અત્રે બીજો અર્થ એમ પણ કરી શકાય કે, જેમ કોઈ સ્ત્રીના પતિનું અકાળે મરણ થયું હોય અને તેણે જીવંતીસર વૈધવ્ય ધર્મનું (શીલ વ્રતનું) પાલન કર્યું હોય, તેને જેમ તે થકી વિશિષ્ટ પુણ્યબંધ થાય છે તેમ મુનિએ પણ વિધિપૂર્વક અપવાદ માર્ગે (કોઈ કારણ વિશેષે) શ્રી જીન પૂજ કરી હોય તો, તેને પણ વિધિપૂર્વક કરેલી તે ક્રિયા, પુણ્યબંધનું કારણ બને છે. જે થકી તેને અવશ્ય વૈમાનિક દેવાદિ ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. [આ સંબંધે એટલું વિશેષ-કરીને સ્પષ્ટપણે સમજવું જરૂરી છે કે જે આત્માઓ સર્વ પ્રકારના સાવધ યોગોની આલોચના-સહ, સમાધિ (પંડિત) મરણને પ્રાપ્ત કરીને, દેવગતિ પ્રાપ્ત કરે છે, તે-આત્મા અવશ્ય દેવગતિમાંથી-મનુષ્યગતિમાં આવીને મોક્ષ પુરુષાર્થ પ્રાપ્ત કરવાળો થાય છે.]

(૧૫)

એહ ભેદ વિણ એક અહિંસા, નવિ હોવે થિર થંભ;
યાવત્ યોગ ક્રિયા છે તાવત્, યોદ્યો છે આરંભ...

મનમોહન જનજી તુઝ વયણે મુજ રંગ. ॥૧૫૨॥

ભાવાર્થ :-ઉપર જણાવ્યા મુજબ હૃત્સર્ગ-અપવાદ માર્ગે, તેમજ નિશ્ચય (જ્ઞાન) દષ્ટિ તેમજ વ્યવહાર (ક્રિયા) દષ્ટિ સંબંધે હિંસા-અહિંસાના અનૈક ભેદો-માંથી, પૂર્વે-જે ત્રણ પ્રકારનાં હેતુ, સ્વરૂપ, તેમજ અનુબંધ-અહિંસાનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે, તેને યથાસ્થિત બધુયા-સમજ્યા વગર, એકાંતે કેવળ એક જ બાજુ યોગ-નિવૃત્તિરૂપ અહિંસા ધર્મને જ-જે ધર્મ માનશો, તો સર્વ યોગ વ્યાપાર (આશ્રવ) રહિત સ્થિતિ તો, માત્ર ચૌદમે શુભસ્થાનકે પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યાં સુધી યોગ વ્યાપાર તો સર્વ જીવોને (મુનિઓને પણ) હોય છે. આ માટે સામ્પ્રસારિક બંધ તેમ ઇર્ષ્યાપથિક બંધના ભેદને, જે રીતે ઘટે-તે રીતે, નય સાપેક્ષ ગીતાર્થ શરૂભગવંત પાસેથી શુદ્ધ અહિંસકતાના અર્થી આત્માઓએ દ્રવ્ય-ભાવ-સાપેક્ષ યથાર્થ-અવિરૂદ્ધ ભાવે સૌ પ્રથમ સમજી લેવો જરૂરી છે.

(૧૬)

લાગે પણ લગવે નહિં હિંસા, મુનિ એ માયા વાણી;
શુભ કિરિયા લાગી જે આવે, તેમાં તો નહી હાણી...

મનમોહન જનજી તુઝ વયણે મુજ રંગ. ॥૧૫૩॥

ભાવાર્થ :-અત્રે કટલાક આશ્રવ-નિરોધ ભાવના એકાંત પક્ષપાતમાં પડેલા અગીતાયૈને પ. પૂ. શ્રી ઉપાધ્યાયજી એમ કહે છે કે-આવરયકાદિ શુભ ક્રિયાઓ જીનાજ્ઞાનુસારે સમજ (ઉપયોગ) પૂર્વક કરવાની હોય છે. તો તેથી થતો કર્મબંધ તે અજાણતાએ, કર્યો એમ કેમ કહેવાય ? તેને અજાણતાં એ કર્મબંધ થાય છે એમ કહેવું તે-તો પ્રગટ માયા ગણાય. આમ કહીને પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જીએ આત્માર્થ સાધકતા માટે, જીનાજ્ઞાનુસારે કરાતી સમસ્ત શુભયોગ ક્રિયાને, યદાપિ આશ્રવનું કારણ હોવા છતાં-પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ ઉપયોગ શુદ્ધિએ (સમયગુ-ભાવે) કરાતી હોવાથી નિર્જરા સાધવા સહ વિરોધતઃ પુણ્યબંધના કારણવાળી જણાવી છે. શાસ્ત્રાનુસારિતાએ આમ જણાવીને તેઓશ્રીએ સ્પષ્ટપણે જોયા યોગ-પ્રવૃત્તિને એકંતિ હેય કહીને, આત્માર્થસાધક શુભ વ્યવહાર માર્ગ પ્રતિ પણ ધૃણા ધરાવે છે, તેવા પાખંડી સાધુઓને (કેમકે તેઓને પણ કોઇ પ્રકારનો વ્યવહાર તે!

કરવો પડતો હોય છે જ) માયા-મૃષાવાદી જણાવ્યા છે. આમ છતાં તેઓશ્રીએ યોગ-ક્રિયાઓને આશ્રય હેતુ-તેમજ ઉપયોગ શુદ્ધિને નિર્જરા હેતુ જણાવી છે. આ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા તે ખંને ક્રિયાઓને બિન્ન-બિન્ન હેતુવાળી તેમજ બિન્ન-બિન્ન રૂળ આપનારી શાસ્ત્રાર્થથી-અવિસંવાદી ભાવે બહુતો હોય છે. એમ જણાવ્યું છે.

(૧૭)

હિંસા માત્ર વિના જો મુનિને, હોય અહિંસક ભાવ;

સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયને હોવે, તો તે શુદ્ધ સ્વભાવ...

મનમોહન જિનજી તુઝ વયણે મુજ રંગ. ॥૧૫૪॥

ભાવાર્થ :-જો એકાંતે સ્વરૂપ હિંસાને જ હિંસા માનીયે અને અન્ય-હિંસાત્મક સ્વરૂપનો અપસાપ કરીએ, તેમજ કાઠપણુ જીવનો, કાઠપણુ પ્રકારે-ધાત-ઉપધાત ન જ થવો જોઈએ-એવા અહિંસક ભાવમાં જ વર્તવું જોઈએ, એવો આગ્રહ રાખીયે તો, કાઠપણુ મુનિમાં-મુનિપણું ધરશે નહિ, તેમજ-વળી સર્વથા કાઠપણુ જીવનો ધાત તો, સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવો તો, કરી શકતા જ નથી, તેથી-તો, તે સર્વે સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવોને, શું શુદ્ધ અહિંસક સમભાવ વાળા બહુવા જોઈએ ? આથી સમજવું કે સર્વથા પ્રાણુધાત સ્વરૂપમાં જ હિંસા માનવી, તેમજ હિંસા (અન્ય જીવના પ્રાણુનો ધાત-ઉપધાત) ન કરવા માત્રથી જ આત્માને અહિંસક માનવો, તે તો હિંસક-અહિંસકપણાના સ્વરૂપનું તત્ત્વતઃ અજ્ઞાન જ સૂચવે છે. આવા અજ્ઞાનીઓના અનેક વિકલ્પોતું, જીવવચનાતુસારે-નિરસન કરીને, સ્વાદ્વાદ યુક્ત હિંસા-અહિંસાના સ્વરૂપને, યથાર્થ સ્વરૂપે જણાવે, હિંસાથી નિરમીને, પોતાના આત્માને પરમ અહિંસક ભાવમાં સ્થાપવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, આ સંખંધે શુદ્ધ નિશ્ચય નયની દષ્ટિએ વિચારીશું તો સ્પષ્ટ સમજશે કે આત્માએ-આત્મ ભાવમાં (આત્મ ગુણમાં) સમજૂતા કરવી તે સદાચાર છે. જ્યારે પર-સ્વરૂપે-પર ભાવમાં અર્થાત્ વિભાવ સ્વભાવમાં પરિણમવું તે અનાચાર છે.

(૧૮)

ભાવે જોહ અહિંસા માને, તે સવિ જોડે ઠામ;

ઉત્સર્ગે અપવાદે વાણી, જિનની જાણે તામ...

મનમોહન જિનજી તુઝ વયણે મુજ રંગ...॥૧૫૫॥

ભાવાર્થ :-શ્રી જીનશાસનને વિષે સ્પષ્ટ જણાવેલ છે-કે, હિંસાદિક પાપ-કર્મો કરવા થકી, જીવને આ સંસારમાં અનેક દુઃખો સહવા પડે છે. તે માટે સંસારથી મુક્ત થવા માટે, આત્માએ અહિંસાદિ પાંચ મહાવ્રતોનું યથાર્થ-પાલન કરી મોક્ષ-ગતિને પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ, તેમાં હિંસાના સ્વરૂપને જણાવતાં થકાં શાસ્ત્રકારોએ જણાવ્યું છે કે પ્રથમ તો હિંસાના બે પ્રકાર છે. (૧) દ્રવ્ય હિંસા (૨) ભાવ હિંસા, એટલે કે જીવના દશવિધ પ્રાણો પૈકી કોઈપણ પ્રાણને કોઈપણ હેતુએ ધાત-ઉપધાત કરવો તે દ્રવ્ય હિંસા અને આત્માને જ્ઞાનાદિ ગુણોને ધાત કરવા રૂપ, મિથ્યાત્વ મોહનીયના ઉદયમાં યોજવો (કર્મબંધના આવરણે કરી ગુણોને ઢાંકવા રૂપ) તે ભાવ હિંસા. આ બંને પ્રકારની હિંસા તે પણ-વળી સ્વ-આત્મા સંબંધી, તેમજ પર (અન્ય) આત્મા સંબંધે, બે પ્રકારવાળી છે. ઉપર મુજબની હિંસા કેટલાક જીવો અજ્ઞાન અને સંમોહ થકી ઉત્સર્ગ માર્ગે કરતા હોય છે. જ્યારે કેટલાક જીવો ભિન્ન-ભિન્ન કારણ વિશેષે ભિન્ન-ભિન્ન સ્વરૂપે કરતાં હોય છે, તેજ પ્રમાણે ઉત્સર્ગ માર્ગે અહિંસકતાનું પાલન, તેમજ અપવાદમાર્ગે પણ અહિંસકતાનું પાલન કરવાપણું બરેબર તો જોઓ-શાસ્ત્રાનાથી અવિરૂદ્ધ ભાવે પ્રવર્તન કરતાં હોય છે, તેઓને હોય છે. અને તેથી તેઓને આરાધક પણું પ્રાપ્ત થાય છે. અન્યથા સ્વ-મતિ કલ્પિત ભાવે લૌકિક રીતિએ અહિંસક ભાવે વર્તનારને તો તત્ત્વતઃ વિરાધક પણું પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે થકી તેઓમાં ક્રોધ-માન-માયા-તેમજ લોભાદિ કષાય ભાવોની વૃદ્ધિ થતી હોય છે.

(૧૬)

કોઈ કહે ઉત્સર્ગે આણા, છાંદો છે અપવાદ;

તે મિથ્યા અણ પામે અર્થે, સાધારણ વિધિવાદ...

મનમોહન જિનજી તુઝ વયણેજી મુજ રંગે. ૧૧૫૬

ભાવાર્થ :-કેટલાક આચાર્યો ઉત્સર્ગ માર્ગ અને અપવાદ માર્ગને એકાંતે ભિન્ન જણાવે કહેતા હોય છે કે હંમેશા-ઉત્સર્ગ માર્ગે જ વર્તવું જોઈએ. અપવાદ માર્ગે એટલે જીનાત્તા વિરૂદ્ધ પણે તો, કોઈક વખત કોઈ એક કારણે, અનુસરવું પડતું હોય તોજ અનુસરવું જોઈએ, જ્યારે બીજા કેટલાક આચાર્યો ઉત્સર્ગ-અપવાદ બંને માર્ગે પ્રવર્તન કરવાની જીનેશ્વરોની આજ્ઞા જ છે. એમ કહીને બંનેને એકાંતે અભિન્ન માનીને, પોતે-પોતાને મન ફાવતી રીતે ઉન્ન-માર્ગે વર્તે છે. અને તે પ્રમાણે વર્તવાની પણ જીનેશ્વરોની આજ્ઞા છે એમ કહીને,

ઉત્સર્ગ-અપવાહ-સાપેક્ષ શાસ્ત્ર વચનોને, અજ્ઞાની જીવો આગળ, અયથાર્થ-ભાવે-પ્રકાશીને પોતે, શાસ્ત્રાજ્ઞાનુસારે વર્તન કરવાળા છે એમ જણાવતા હોય છે, આ સંબંધે પ.પૂ. શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે, ઉત્સર્ગ-અપવાહ માર્ગની શાસ્ત્રીયતાને સાધારણ પંથે કાર્ય કારણતા સંબંધે, આઠમા શ્રી ચંદ્રપ્રજ્ઞના સ્તવનમાં ઉત્સર્ગ શૈવા તેમજ અપવાહ સેવાને સાત-સાત નયથી ભાવ સેવાના સ્વરૂપથી જતાવેલ છે, તેમાં તેઓ શ્રીએ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે....

“કારણ ભાવ તેહ અપવાદે, કાર્યરૂપ ઉત્સર્ગેજ;
આત્મ દ્રવ્ય તે ભાવ દ્રવ્ય પદ, બાહ્ય પ્રવર્તિ નિઃસર્ગેજ” ॥

“કારણ ભાવ પરંપર સેવન, પ્રગટે કારજ ભાવોજ;
કારજ સિધ્ધે કારણતા વ્યય, શુચિ પરિણામિક ભાવોજ”

(૨૦)

મુખ્ય પંથે જેમ ભાવે આણા, તેમ તસ કારણ તેહ;
કાર્ય ઇચ્છિતો કારણ ઇચ્છે, એ છે શુભ મહિ રેહ.

મનમોહન જિનજી તુઝ વચણે મુજ રંગ. ॥૧૫૭॥

ભાવાર્થ :- ઉપર જતાવેલ શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજના ઉત્સર્ગ-અપવાહ માર્ગને પુષ્ટિ આપના સ્વરૂપે પૂર્વે શ્રી પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ.જી એ પોતે જ આ ગાથાથી જણાવેલ છે કે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ મુખ્યપંથે તો આત્માએ આત્મ ભાવની (શુણ્યની આનિર્ભાવે) પ્રાપ્તિ કરવી, તેને ઉત્સર્ગ માર્ગ કહ્યો છે. અને તે માટે જે-જે કારણો થકી આત્મ શુદ્ધિની પ્રાપ્તિ કરાય છે. તે-તે કારણોનાં સેવનને અપવાહ માર્ગ કહ્યો છે. આથી સમજાય છે કે ભોક્ષ પ્રાપ્તિ રૂપ કાર્યને ઇચ્છિતો આત્માથી-આત્મા, કોઇપણ કારણનો અપલાપ કરે નહિ, પરંતુ ઇચ્છિત કાર્યની સિદ્ધિ અર્થે પ્રાપ્ત નિમિત્ત, તેમજ ઉપાદાન, બંને કારણોને કાર્યાર્થે અવિરૂદ્ધ ભાવે પ્રયોજવાનું ઉચિત જણે છે.

(૨૧)

કદપે વચન કહ્યું અપવાદે, તે આણાનું સૂળ;
મિશ્ર પક્ષ તો મુનિને ન ધટે, તેહ નહીં અનુકૂલ....

મનમોહન જિનજી તુઝ વચણે મુજ રંગ. ॥૧૫૮॥

ભાવાર્થ :- શ્રી કદપસૂત્રને વિષે સામાન્ય-વિશેષ બંને સ્વરૂપી ધર્મની, ભિન્ના-ભિન્નતા-સાપેક્ષ-ભાવે, સ્પષ્ટ જણાવેલ છે કે ભોક્ષાથી-આત્માએ ભોક્ષ-પુરુષાર્થ બે પ્રકારે સાધી શકે છે એટલે (૧) સાગારીપંથે, તે ગૃહસ્થપંથે-શ્રાવક

ધર્મને અંગીકાર કરીને, યથાશક્તિ વ્રત-પચ્ચક્રાણુ લેઇને, આત્મશુદ્ધિ કરે છે. તે પાંચમે ગુણુસ્થાનકે રહેલા આવક-આત્માઓનો જે વ્યવહાર તેને છટકા સર્વ વિરતિ ગુણુસ્થાનકની અપેક્ષાએ અપવાદે મોક્ષ માર્ગે જાણવો (૨) જાણુગાર-ધર્મ, તે સર્વ વિરતિ પણે, પાંચ મહાવ્રતોનું જનાજ્ઞાનુસારે પાલન કરે છે. તેવા સાધુ-મુનિ ભગવતોને વ્યવહારથી ઉત્સર્ગ માર્ગે મોક્ષ-માર્ગના આરાધક જાણુવા. પરંતુ આ બંને પ્રકારના મોક્ષ-માર્ગને જનાજ્ઞાનુસારે ન અનુસરતાં, જેઓ સ્વમતિ કલ્પિત મિશ્ર માર્ગે પ્રવર્તે છે, અને અન્ય આત્માઓને પ્રવર્તાવે છે. તેઓને શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાવર્તી સાધુઓ તેમજ શ્રાવકો જાણુવા જોઇએ નહિ, કેમકે શાસ્ત્રમાં સર્વત્ર મિશ્ર-પક્ષનો સ્પષ્ટ નિષેધ કરાયેલ છે.

(૨૨)

અપુનર્બંધકથી માંડીને, જાવ ચરમ ગુણુ ઠાણુ;

ભાવ અપેક્ષાએ જન આણુ, મારગ ભાષે જાણુ....

મનમોહન જનજી તુઝ વચણે મુજ રંગ. ૧૧૫૯૥

ભાવાર્થ :-શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતના શાસનમાં અપુનર્બંધક એટલે ચોથા-ગુણુસ્થાનકથી માંડીને (શરૂઆતથી) છેલ્લે ચૌદમો ગુણુસ્થાનક પ્રાપ્ત કરવા સુધીની તમામ ક્રિયાઓને (ઉત્સર્ગ-અપવાદે-સાપેક્ષ ભાવે) ભાવ થકી મોક્ષ-માર્ગની આરાધકતા જાણુવી છે. અત્રે એટલું ખાસ સમજવું જરૂરી છે કે નૈગમનયની અપેક્ષાએ મિથ્યાત્વગુણુસ્થાનકે વર્તતા જીવોમાં ઉપચારે કથંચિત્-શુદ્ધિશુદ્ધ પરિણમનપણું હોય છે. જ્યારે ચોથા-અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણુસ્થાનકે-તો, જે જે ભાવ-આરાધકતા કહી છે, તેને તો શુદ્ધ-સંપ્રદાય નયની અપેક્ષાએ ભાવ આરાધકતા જાણુવી, કેમકે તે ચોથા અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણુસ્થાનકવર્તી સમ્યગ્દષ્ટિના સમસ્ત સમ્યગ્ વ્યવહારને, અનુપચરિત અસદ્ભૂત વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ, સમસ્ત સંયોગિક ભાવપ્રતિ મમત્વભાવ રહિતપણે શુદ્ધતા જાણુવી, જ્યારે મિથ્યાત્વ ગુણુસ્થાનકે તો ગુણુ વિશેષે પણ ઉપચરિત અસદ્ભૂત વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ કથંચિત્ શુદ્ધિપણું હોય છે. વળી સમ્યક્ત્વ-સહિત-પાંચમા તેમજ છઠા ગુણુસ્થાનકનાં દેશવિરતિ તેમજ સર્વ-વિરતિ પણાના વિધિ-સાપેક્ષ વ્યવહારને પણ, ઉપચરિત-સદ્ભૂત વ્યવહારનયે આરાધકતા જાણુવી અને ઋજૂસૂત્રનયે સાતમે અપ્રમત્ત ગુણુસ્થાનકે આત્મ પરિણામની બાજુ તેમજ અબ્યંતર ભાવની શુદ્ધિને અનુપચરિત સદ્ભૂત વ્યવહાર નયની શુદ્ધતા જાણુવી. જ્યારે ક્ષપક ટ્રેણીમાં ઉત્તરોત્તર શબ્દ, સંશિદ્ધ અને એવંભૂત નય સ્વરૂપી

શુદ્ધ નિશ્ચયનયની ભાવ આરાધકતા જાણવી. આથી સ્પષ્ટ સમજાશે કે મિથ્યાત્વાદિ વ્રજ ગુણસ્થાનકે અનંતર કે પરંપરાએ પણ મોક્ષપુરુષાર્થની સાધકતા સ્થાપવી તે જ્ઞાનાજ્ઞાનું ઉદ્ભવન કરવા રૂપ છે, ઉપરની હકીકતથી નિશ્ચય તેમજ વ્યવહાર ધર્મને વિશે યથા ગુણ સ્થાનકથી માંડીને ૧૪ (ચૌદમા)મા ગુણસ્થાનક સુધી (પૂર્વાપરની અપેક્ષા વિશેષથી) જે ઉત્સર્ગ-અપવાદ માર્ગનું પ્રવર્તન હોય છે તેને ગીતાર્થે શ્રુતભગવંત પાસેથી યથાર્થે અનિરૂદ્ધ ભાવે સમજીને નિઃશંક બોધ પ્રાપ્ત કરવા ઉદ્યમશીલ બનવું જરૂરી છે. આ સંબંધે સંમતિતર્કમાં જણાવેલ છે કે (૧૪) ચૌદ માર્ગણા સ્થાનકો તેમજ (૧૪) ચૌદ ગુણસ્થાનક સ્વરૂપી આત્માનું બાહ્ય-અભ્યંતર સ્વરૂપ તે શુદ્ધ નિશ્ચય નયની અપેક્ષાએ આત્માનું અશુદ્ધ સ્વરૂપ છે. તેમ છતાં વ્યવહાર નયની દ્રષ્ટિએ તેમાં અપેક્ષા વિશેષથી શુદ્ધાશુદ્ધપણું સિદ્ધાંતથી અવિરૂદ્ધ ભાવે સમજવું જરૂરી છે.

(૨૩)

એક અહિંસામાં જે આણા, ભાળે પૂરવ સુરિ,
તે એકાંત મતિ નવિ ગ્રાહ્યે, તિહાં નય વિધિ છે ભૂરિ...

મનમોહન જીનજી તુઝ વચણે મુજ રંબ ॥૧૬૦॥

ભાવાર્થ :-શાસ્ત્રમાં મુખ્ય પણે અહિંસા ધર્મનું પાલન કરવાની શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોની આજ્ઞા છે, એમ કહેવાયું છે. અને તે પછીના ચારે મહાવ્રતો તો અહિંસા ધર્મની સાધનાર્થે છે એમ જ કહેવાયું છે, તે વ્યવહાર ધર્મની અપેક્ષાએ છે એમ જાણવું. જ્યારે શુદ્ધ નિશ્ચય ધર્મની અપેક્ષાએ તો પરમ સત્ય તે મોક્ષ પદ-પ્રાપ્તિ અર્થે એટલે કે પરમ ક્ષાયિક ભાવરૂપ સત્ય ધર્મની પ્રાપ્તિ અર્થે ભાવ-અહિંસા ધર્મને પણ સાધન ધર્મ જાણવો જોઈએ, આથી સ્પષ્ટ સમજવું જરૂરી છે કે શ્રી જૈન-ધર્મને વિષે (સ્વાદ્-વાદ સિદ્ધાંતાનુસારે) સત્ય-અહિંસા આદિ અનેક ધર્મોને જે-જે નય-પ્રમાણ વિશેષે મુખ્ય-ગૌણ ભાવે ઉત્સર્ગ-અપવાદ માર્ગે, નિશ્ચય-વ્યવહારે કરી દ્રવ્ય અહિંસા, તેમ જ ભાવ અહિંસાના સ્વરૂપ વડે, અનેકવિધ સ્વરૂપથી, દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ સાપેક્ષ-યથાર્થે અનિરૂદ્ધ ભાવે જાણવેલ છે, તેનું યથાર્થ સ્વરૂપે જાણપણું કરીને, તેમાં અવિસંવાદિ ભાવે શ્રદ્ધા કરવા થકી, આત્માને નિઃશંક ભાવે શુદ્ધ આત્મારાધનતા પ્રાપ્ત થાય છે. અન્યથા કેવળ-મતિ કદિપત ભાવે ગમે તેવી આરાધના પણ આત્માને સંસારમાં ફળાડવાવાળી છે એમ જાણવું.

(૨૪)

આત્મ ભાવ હિંસનથી હિંસા, સઘળાએ પાપસ્થાન;
તેહ થકી વિપરીત અહિંસા, તાસ વિરહનું ધ્યાન ...

મનમોહન જિનજી તુઝ વચણે મુજ રંગ. ॥૧૬૧॥

ભાવાર્થ :-છેવટે ય. પૂ. શ્રી પ. ઉ. જી એ શાસ્ત્રાર્થના નિષ્કર્ષ રૂપે જણાવ્યું છે કે જે થકી, સ્વ-પર આત્માના ભાવપ્રાણ હણાય, એટલે આત્મા વિશેષે કરીને કર્મોના બંધનમાં પડે તેને હિંસા રૂપ અકાર્ય સમજવું તેમજ જે થકી સ્વ-પર આત્મા કર્મના બંધનથી મુક્ત થાય-તેને અહિંસક ભાવ જણવો, તે માટે જેમ બને તેમ સ્વ-પર આત્મા સંબંધી વધુ ને વધુ કર્મોના બંધનથી મુક્ત થતાં રહી અંતે સર્વ કર્મોના ક્ષય કરી, જે રીતે મોક્ષ પદને પ્રાપ્ત કરે છે. જે રીતે શાસ્ત્ર-તુસારિતાએ શુદ્ધ-શુદ્ધ-નિશ્ચય-વ્યવહાર પરિણામ-પ્રવૃત્તિરૂપ, ગુણસ્થાનક કમારોહણ સ્વરૂપનું નિરંતર ધ્યાન-ધરવું, જેથી શુદ્ધ સાધ્ય-સાધન દાવમાં અવિસંવાદી ભાવે યથાર્થ-પ્રવર્તન થઈ શકે.

(૨૫)

તસ ઉપાય જે-જે આગમમાં, બહુવિધ છે વ્યવહાર;
તે નિઃશેષ અહિંસા કહિયે, કારણ-ફળ ઉપચાર...

મનમોહન જિનજી તુઝ વચણે મુજ રંગ. ॥૧૬૨॥

ભાવાર્થ :-શ્રી જૈન શાસનમાં ૨૫૪૮ જણાવેલ છે કે ફરેક-ફરેક સંસારી આત્માઓ સમયે સમયે પોત-પોતાના યોગ અને કષાય પરિણામે કરી, શુભ-તેમજ અશુભ બંને પ્રકારના અનેકવિધ કર્મોના બંધ કરે છે. અને તે પ્રત્યેક સમયે-સમયે (બંધ સમયે જ) ઉદીત કર્મોને ભોગત્રીને તેમ જ તપ-વિશેષરૂપ શુદ્ધ આત્મ પરિણામે કરી, ત્રિશેષતઃ કર્મોની નિર્જરા પણ કરે છે, આ સાથે પૂર્વે બાંધેલા કર્મોમાં પણ અનેક ફેરફારો પણ કરે છે. આ ત્રિવિધ સ્વરૂપમાં જ્યારે-જ્યારે આત્મા કર્મોના બંધ કરતાં, વિશેષ સ્વરૂપે-નિર્જરા કરતો હોય, ત્યારે-ત્યારે તે આત્માને વિશેષતઃ અહિંસક જણવો જોઈએ, આથી સમજવું કે જે કોઈ આત્મા જ્યારે આત્માર્થે વિશુદ્ધ યોગ-ઉપયોગ થકી, પણ વિશેષતઃ નિર્જરા સાધતો હોય ત્યારે તથાવિધ શુભ-યોગ-વ્યવહારમાં, કારણમાં કાર્યના ઉપચારના ન્યાયે, વિશેષતઃ અહિંસકતા જણવી જોઈએ, અન્યથા નહિ.

(૨૬)

જીવ-અજીવ વિષય છે હિંસા, નૈગમનયમતબ્જત;
સંગ્રહ વ્યવહારે પટકાયે, પ્રતિ જીવે ઋણુ સૂત.
મનમોહન જિનજી તુઝ વયણે મુજ રંગ. ॥૧૬૩॥

(૨૭)

આતમ રૂપ શબ્દનય તીને, માને એમ અહિંસ;
ઓધ વૃત્તિ બેઠને લહીયે, સુખ જશહીલ પ્રશંસ...
મનમોહન જિનજી તુઝ વયણે મુજ રંગ. ॥૧૬૪॥

ભાવાર્થ :-પ્રથમના નૈગમનયની દૃષ્ટિએ બેઠએ તો જીવ થકી તેમજ અજીવ થકી પણ સ્વ-પર આતમાને હિંસા પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે કે જીવને જીવના સંબંધે (સચિત્ત-સચિત્તાના યોગે) તેમજ અજીવ દ્રવ્યોના યોગે પણ દ્રવ્ય પ્રાણુ તેમ જ ભાવ પ્રાણુનો ધાત-ઉપધાત થાય છે. આ સંબંધે શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે “અધિકરણ-જીવા જીવાઃ”

બીજા સંગ્રહનયની દૃષ્ટિએ બેઠએ તો દરેક સંસારી આત્મા, મન-વચન-કાય યોગે કરી બણે-અબણે પણ, આરંભ-સમારંભે કરી છ એ કાયના જીવોની હિંસા કરે છે. આ સંબંધે પણ શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે...“મિથ્યા વર્ણના વિરત્તિ-પ્રમાદ-કવાય-યોગા વન્ધ હેતવઃ”

ત્રીજા વ્યવહાર નયની દૃષ્ટિએ બેઠએ તો જીવ-અજીવના સંબંધે, છ એ કાયના જીવો અર્થાત્ એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિય સુધીના તમામ જીવો સ્વતઃ એટલે પોતે-પોતા થકી, તેમજ પરતઃ એટલે અન્ય જીવ-અજીવ દ્રવ્ય (પુદ્ગલ દ્રવ્ય) ના યોગે કરી પોતાના તેમજ અન્ય આત્માના દ્રવ્ય-પ્રાણુ તેમજ ભાવ પ્રાણુનો ધાત-ઉપધાત કરી રહેલા છે, આ સ્વરૂપ સંબંધે પણ શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે ...

“આદ્યં સંરંમ સમારંભારંમ યોગ, કૃતકારિતાનુમત કવાય વિશેષે સ્ત્રિસ્ત્રિસ્ત્રિ-શ્વતુષ્વૈકલ્પઃ” તેમજ “નિર્વર્તના નિષ્લેષ સંયોગ નિસર્ણા દ્વિચતુર્દિ ત્રિભેદાઃ પરમ્.”

ચોથા ઋજૂસૂત્ર નયની દૃષ્ટિએ બેઠએ તો, પ્રત્યેક આત્માઓ પ્રત્યેક સમયે-સમયે પોત-પોતાની યોગ પ્રવૃત્તિ તેમજ ઉપયોગ પ્રવૃત્તિ થકી, અનેકવિધસ્વરૂપે,

સ્વ-પર બંને આત્માઓના દ્રવ્ય પ્રાણો, તેમજ ભાવ પ્રાણોના ધાત-ઉપધાત કરના વડે, અનેક પ્રકારે નવીન કર્મોનો બંધ કરી રહેલા છે. આ સંબંધે પણ શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે “તીવ્ર મન્દ જ્ઞાતા જ્ઞાત ભાવ વીર્યાધિકરણ વિશેષેભ્ય સ્તદ્વિશેષઃ”

પાંચમા શબ્દનયની દૃષ્ટિએ બેઠાંએ તો, આ લોક તેમજ પરલોકમાં સુખકારી, તેમજ અંતે સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરી, આત્માને મોક્ષ પદને આપનાર, શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની, નવતત્ત્વાત્મક-અનાદિ-અનંત જગત સ્વરૂપમાં, જે હેય-જેય અને ઉપાદેય સ્વરૂપી, ત્રિભંગાત્મક દેશનાને, યથાર્થ-અવિરૂદ્ધ ભાવે-સમજવા થકી, જેઓ પોને તો અળગા રહે છે, અને બીજાઓને પણ અળગા રાખે છે, તેમજ વળી જેઓ પુણ્ય ધર્મને, મોક્ષ-પુરુષાર્થના કારણ સ્વરૂપ જણાવવા વડે શ્રી જીનાજ્ઞાથી વિપરીત પ્રરૂપણાઓ કરી રહ્યા છે. તેઓ બંને પોતે, પોતા-થકી, પોતાના-આત્માની ઘેર હિંસા (પાપ બંધ વડે) કરી રહ્યા છે એમ જણવું. આ માટે પ. પૂ. શ્રી આનંદધનજીએ કહ્યું છે કે—

“પાપ નહિ કોઈ ઉત્સૂત્ર ભાષણ જીશો,
ધર્મ નહિ કોઈ જગ સૂત્ર સરિખો.”

છઠ્ઠા-સંકિરૂદ નયની અપેક્ષાએ બેઠાંએ-તો, શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ નવ-તત્ત્વ રૂપ સમસ્ત જગત સ્વરૂપમાં, પ્રથમનાં બે, જીવતત્ત્વ તેમજ અજીવતત્ત્વને, જ્ઞેયરૂપ જણાવ્યા છે, તેમજ પુણ્ય-પાપ-આશ્રવ તેમજ બંધતત્ત્વ એ ચારે તત્ત્વોને હેયરૂપ જણાવ્યા છે. જ્યારે બાકીના સંવર-નિર્જરા અને મોક્ષ એ ત્રણે તત્ત્વોને ઉપાદેય એટલે આદરવા યોગ્ય જણાવ્યા છે. ઉપર જણાવ્યા સુખબના સ્વરૂપથી જે આત્માઓ વિપરીત પણ પ્રરૂપણા તેમજ પ્રવર્તન કરે છે, તેઓ પણ પોતે-પોતા થકી જ પોતાના આત્માને સંસાર સમુદ્રમાં ઢૂંધાડનાર થાય છે. આ માટે કહ્યું છે કે... ..

“આજ્ઞાઽઽરાદ્ધા-વિરાદ્ધા ચ, શિવાય ચ, મવાય ચ”

સાતમા એવંભૂત નયની દૃષ્ટિએ બેઠાંએ તો, જે આત્માઓ પાંચ પ્રકારનાં મિથ્યા ભાવમાં એટલે કે મિથ્યાત્વ-મોહનીય કર્મના ઉદયમાં સંલક્ષ્ વર્તી રહ્યા છે તેઓ-તે મિથ્યાભાવ થકી, પોતે જ પોતાના આત્માનો ધાત કરી રહ્યા છે. આ માટે તે મિથ્યાભાવ થકી અળગા થવું પ્રથમ જરૂરી હોઈ તે પાંચે પ્રકારના

મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ ત્રિસ્તારથી પ્રથમ તો ગીતાર્થે ગુરુગવંત પાસેથી જાણી લેવું ખૂબ જ જરૂરી છે. અન્ને તેનો પાંચ નામ માત્રથી નિર્દેશ કરી જણાવીએ છીએ. (૧) અભિગ્રહીક (૨) અનભિગ્રહીક (૩) અભિનિવેષિક (૪) શંસયિક (૫) અનાભોગ.

ઉપર જણાવ્યા મુજબના હિંસાના મિથ્યાત્વાદિ અનેકવિધ સ્વરૂપથી અળગા થઈ, જેઓ પોતાના-શુદ્ધ આત્મસ્વર્પમાં યથાતથ્ય-સ્વરૂપે, જ્ઞાન-ક્રિયા સ્વરૂપી શુદ્ધ ઉપયોગે જે-જે ભાવે પ્રવર્તન કરે છે, તેઓને તે-તે સ્વરૂપે અહિંસક જાણવા.

આ સ્વરૂપને સ્પષ્ટવાદ-સિદ્ધાંતાનુસારે, ત્રિકાલાખાધિત સિદ્ધાંત સ્વરૂપે, પ્રથમ પોતે યથાર્થ-અવિસંવાદી ભાવે જાણીને, પછી અન્ય મોક્ષાર્થી આત્માઓને જાણાવતાં થકાં પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ.જી જણાવે છે કે હે શ્રી સીમંધર સ્વામી પરમાત્મા ! ઉપર જણાવેલા તમારા-પરમોપકારી વચનોમાં આજે તો હું પૂર્ણ શ્રદ્ધાએ રાચી રહ્યો છું. તેઓશ્રીના આ વચનથી એ સ્પષ્ટ સમજાય છે કે શ્રી ય. ઉ.જીએ રજુ કરેલા સમસ્ત-વચનો-શાસ્ત્રાધારે રજુ કરાયેલા છે. આ સંબંધે વળી વિશેષે એ પણ જાણવું જરૂરી છે કે સર્વે તીર્થંકર ભગવંતોનો ઉપદેશ મોક્ષાર્થે ત્રિકાલાખાધિત ભાવે, એક સ્વરૂપવાળો હોય અવિસંવાદી હોય છે.

આઠમી ઢાળ સમાપ્ત

ત્રણ તુજ શાસન અતીલલું, માને સુરનર રાણોર;
મિત્ર-અભવ્ય ન ઓળખે, એક અંધા એક કાણોર.

શ્રીવીરવિજય કૃત ઓસઠપ્રકારી પૂજા

દાળ-૯મી

(૧)

કોઈક સૂત્ર જ આદરે, અર્થ ન માને સાર । જિનજી ।

આપમતે અવલું કરે, ભૂલ્યા તેહ ગમાર ॥જિનજી॥

તુઝ વચણે મન રાખીયે. ॥૧૬૫॥

ભાવાર્થ :- દેવલાક અજ્ઞાની પાસથાઓ એમ કહેતા હોય છે કે અમે તો મૂળ-આગમને (સૂત્રને) પ્રમાણ માનીએ છીએ અને તે પ્રમાણે વર્તીએ છીએ પરંતુ ચુર્ણિ, ટીકા, નિયુક્તિ, ભાષ્ય, પ્રમુખ પૂર્વાચર્યોએ રચેલા અથો કે જેમાં મૂળ સૂત્રના અર્થને વિશેષ સ્વરૂપથી સ્પષ્ટ સમજવવામાં આવેલા છે. તે-તે ચુર્ણિ, ટીકા, પ્રમુખ અથોને તેઓ અપ્રમાણ માને છે અને અન્ય ભોળા આત્માઓને પણ તે-તે અથો અપ્રમાણરૂપ છે, એટલે કે તેમાં લખેલી હકીકતને નહિ માનવી બેઠએ, એવું કહેતા હોય છે. આમ કહેવામાં તેઓનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એ રહેલો હોય છે-કે, પોતે જ કાંઈ કરે છે અને કહે છે, તેને કાંઈ જીનાજા વિરુદ્ધ છે એમ કાંઈ કહી શકે નહિ તેથી કરીને પોતાને જમ ફાવે તેમ વર્તવાનું, તેમ જ જેમ ફાવે તેમ, ઉપદેશ દેવાનું સુગમ પડે. આમ છતાં તેઓના વિચાર-વાણી, અને વર્તનમાં, પ્રગટપણે પ્રવર્તતા વિરોધાભાસને લઈને, સ્વ-પર ખંને આત્માઓમાં પરસ્પર શંકિતભાવે સંકલેશની વૃદ્ધિ થવા-થકી, અતે-તો, તેઓમાં સમસ્ત શ્રી જીન શાસન પ્રતિ દ્વેષભાવ પ્રવર્તેલો હોય છે.

(૨)

પ્રતિમા લોપે પાખીઆ, યોગ અને ઉપધાન; ॥જિનજી॥

ગુરુનો વાસ ન સિર ધરે, માયાવી અજ્ઞાન ॥જિનજી॥

॥તુઝા ॥ ॥૧૬૬॥

ભાવાર્થ :- વળી પણ જોએ અજ્ઞાન સહ મતિ કલ્પિત ભાવે, પ્રવર્તન કરવાવાળા છે, તેઓ શાસ્ત્રાનુસારે એટલે આજ્ઞાનુસારે ધર્મારાધન કરવાથી આત્મશુદ્ધિ થાય છે, તે શાસ્ત્રવચનનું ઉલ્લંઘન કરવામાં જ સર્વત્ર ઉજમાળ રહેતા હોઈ, ચાર નિર્લેપમાં રહેલા સ્થાપના નિર્લેપે પ્રમાણરૂપ જ પ્રતિમા એટલે જિનપ્રતિમાની સેવા-ભક્તિના નિમિત્તે આત્મશુદ્ધિ કરવી તે, તેમ જ જ્ઞાનાદિ પાંચ આચારોને-પણ, શાસ્ત્રાનુસારે-યોગ-ઉપધાન પૂર્વક આરાધન કરવાનું

છોડી કઇને, નચુરા થઇને ત્રિચરે છે, આમ છતાં આજે તો-જેઓએ શ્રી જીનાજ્ઞા રૂપ-શાસ્ત્ર વચનમાંથી શ્રદ્ધા તેમજ પોતાના ગુરૂની આજ્ઞા પણ તજી દીધી છે, એવા માયાવી, અજ્ઞાની-પાપાંડીઓના-પ્રપંચી ધર્માનુષ્ઠાનોમાં, અનેક અજ્ઞાની ભવાસિનંદી જીવો નિશ્ચેતઃ ક્ષણે ક્ષણે હોય છે, અને શુદ્ધ સમ્યક્ પરિણામરૂપ આત્માર્થથી શ્રદ્ધ થઈ રહેવા હોવા છતાં અજ્ઞાન અને સંભોહના ભેરે તેઓ સૌ એકબીજા પ્રતિ કેવળ બાહ્યથી મમત્વભાવે આદર પ્રીતિ ધરાવતાં પ્રગટપણે બેતાય છે.

(૩)

આચારણા તેહની નવી, કેતી કહિએ દેવ ॥જિનજી॥
નિત્ય ત્રટે છે સાંધતા, ગુરૂ વિણ તેહની દેવ ॥જિનજી॥

॥વુઝા ॥૧૬૭॥

ભાવાર્થ :- પ્રથમ તો જેઓ સૂત્ર-અર્થને ગીતાર્થ ગુરૂ પાસેથી વિધિ પૂર્વક નહિ ભણવા વડે તેમ જ વળી નહિ જ્ઞાનતા વડે, આત્મહિત પ્રતિ અજ્ઞાની તેમજ-ભ્રાંત હોવાથી ઉદ્ધત બનેલાઓ છે, તેઓના આત્માર્થ સંબંધી સમસ્ત આચાર-વિચારના, સમસ્ત-પ્રચારો, વ્યવહારથી પણ પ્રગટપણે પંચાચાર વિરુદ્ધ, આજ્ઞા બાહ્ય હોઈ, તેને શાસ્ત્રાનુસારિતાનો ઓપ આપવા માટે, આજે તો તેઓને નિરંતર અનેક જાતના પ્રલોભનો આપીને કેવળ લોકરંજનનાં ઉન્માદી પાપાંડી વ્યવહારો પ્રવર્તાવવા પડતાં હોય છે. આથી જ તો વળી તેઓ બંને સ્વ-પર ઉભય આત્માઓમાં આત્માર્થ-શૂન્યતાની વૃદ્ધિ થવા સાથે કષાય ભાવની વૃદ્ધિ થતી હોય છે, કેમકે શ્રી જિનશાસનને વિષે તો, સ્પષ્ટ જણાવાયેલ છે કે “પદ્મં નાણં ત્વઙો દયા” આ માટે આત્માર્થી-આત્માએ સૌ પ્રથમ તો સંવિજ્ઞ પાશિક ગીતાર્થ ગુરૂભગવંત પાસેથી આત્માર્થ સાધકતા માટેના આચાર વિચારનું અતિચારાદિ સાપેક્ષ તેમ જ અનાચારનું જ્ઞાન મેળવવું બોલ્યું છે, અને તેમાં-વિધિ નિષેધ સ્વરૂપે યથાર્થ શ્રદ્ધા કરીને, તે પછી જ પોતાની શક્તિ-અનુસારે પોતાના આત્માને કર્મોના બંધનમાંથી છોડાવવા માટે, ધર્મ-પુરૂષાર્થ, તેમજ ભોક્ષ પુરૂષાર્થ આદરવો બોલ્યું, અન્યથા સ્વ-મતિ કલ્પિત લોકરંજનની સમસ્ત ધર્મ-ક્રિયાઓ કેવળ આત્મ-વંચકતા રૂપ, પરિણામને આપવાનાળી થાય છે એમ જણવું.

(૪)

વૃત્તિ પ્રમુખ બોઈ કરી, ભાણે આગમ આપ ॥જિનજી॥
તેહજ સૂઢા ઓલવે, જેમ કુપુત્ર નિજ બાપ ॥જિનજી॥

॥વુઝા ॥૧૬૮॥

ભાવાર્થ :- આજે કેટલાક પાખંડી સાધુઓ પોતે તો, પોતાના શિષ્યો તેમજ અનુયાયીઓને જે-જે જ્ઞાન વાંચના-ભણવાની પ્રગટપણે તો એ કે મનાઈ કરતાં હોય છે, તેમ છતાં તેઓ પોતે તો, તે-તે અથો અવિધિ સહ વાંચતા-ભણતાં રહેતા હોય છે અને તેમાંથી સ્વમતિ કદિપત અર્થો ઉપજવી કાઢીને, પોતાના દષ્ટિ-સગી જીવોને જીનાજા વિરૂદ્ધ ઉપદેશ આપીને, મોહ-માયામાં ફસાવતાં રહી, એક બીજામાં કષાય ભાવની વૃદ્ધિ કરતાં રહેતા હોય છે. આવા મૂઢ ઉદ્ધત જીવોને, જેમ કોઈ કુપુત્ર-પોતાના બાપને બાપ તરીકે માનવાનો ઈન્કાર કરે, તેની જેમજ સમજના જોઈએ કેમકે-પ્રથમ તો પોતે જે જે પુસ્તક-પાના પ્રચ્છન્નપણે વાંચીને બોધ પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે, તે-તે પુસ્તકો સંબંધી અન્ય જીવોને, ભણવા-ભણાવવાની મનાઈ કરતાં હોય છે, આમ કરવાથી-સૂત્રાર્થ સંબંધે તેઓની સમરત માયા-બળ ખુલ્લી પડી જતી હોય છે, પરંતુ તેઓને ખબર નથી કે તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી યોગ્યાયોગ્યતાનો વિવેક કયાં વગર સામાન્યપણે જીનાજાને જાણવા-ભણવાની મનાઈ કરવી તે તો, પોતાના માટે પણ તીવ્ર જ્ઞાનાવરણીય તેમજ મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મબંધનું કારણ છે.

(૫)

વૃત્યાદિક અણુમાનતા, સૂત્ર વિરાધે દીન ॥જિનજી॥

સૂત્ર અરથ તદુભય થયી, પ્રત્યનીક કહ્યા તીન ॥જનજી॥

॥તુઝા ॥૧૬૬॥

ભાવાર્થ :-શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ, આત્માર્થ-સાધકતા સંબંધી ભાષેલા અર્થને, (મોક્ષ-પુરુષાર્થ પ્રતિ-વિધિ નિષેધ સ્વરૂપને) જેમણે યથાર્થ પણે, એટલે તીવ્ર શુદ્ધ ક્ષયોપશમ સહ શ્રદ્ધા પૂર્વક, વિધિનિષેધ પૂર્વકની આચરણા સહ, ગ્રહણ કરેલા છે, તેના ઉત્તમ ગણધર ભગવંતો-તેમ જ સ્થવિર ભગવંતોએ, રચેલા જે-જે શાસ્ત્રો, તેનો અનાદર કરીને, એટલે જ્ઞાન નિષ્ચેથી આત્માને ઉન્માર્ગથી બચાવી સન્માર્ગ ભણી લઈ જવા સમર્થ છે, તેનો અનાદર કરીને, પોતાના અજ્ઞાન અને અહંકારે કરીને, જેઓ સ્વ મતિ-કદિપત માર્ગમાં ભોળા-અજ્ઞાની ભક્તોને ફસાવે છે, તેઓને-સૂત્ર એટલે કે જે કેવળી ભાષિત મૂળરથ જ્ઞાન છે, તેમજ તે ઉપરના જે-જે ચૂર્ણિ-વૃત્તિ-ટીકા-નિર્ધુજિત-ભાષ્ય પ્રમુખ જે અથો આજે ઉપલબ્ધ છે, કે જેમાં સૂત્ર સ્થિત-મૂળરથ જ્ઞાનમાં શ્રદ્ધા ઉપજવી તેને વ્યવહાર્ય

ખનાવવાની-રીતો, તેમજ યુક્તિઓ આપેલી હોય છે, તેવા શાસ્ત્ર જ્ઞાનને અન્ય જીવોને ભણાવવા-ભણાવવાની મનાઈ કરે છે તેઓને શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતે-પ્રરૂપેલ તેમજ પ્રવર્તાવેલ ભોક્ષ-માર્ગના ઉત્થાપકો ભણાવ્યા બેઠાં.

(૬)

અક્ષર અર્થ જ એકલો, બે આદરતાં ખેમ ॥જિનજી॥
ભગવદ્ અંગે ભાખિયો, ત્રિવિધ અર્થ તો કેમ ॥જિનજી॥

॥તુઝા ॥૧૭૦॥

ભાવાર્થ :-કેટલાક સૂત્રોના માત્ર અક્ષરાર્થ (શબ્દાર્થ)ને જ ગ્રહણ કરવામાં ઉત્સાહી હોય છે, તો કેટલાક વળી સૂત્રાર્થને અળગો રાખી પોતાના કલ્પિત અર્થમાં જ ઉત્સાહી હોય છે. આ બેઉ જણાઓ પણ એકાંતે પોત-પોતાના પક્ષમાં આદરવાળા હોઈ, તરત તો બંને મિથ્યાવાદીઓ છે. કેમકે શબ્દાર્થ માત્ર, માનનારને વિશેષાર્થનો અપલાપ કરવો પડતો હોય છે, જ્યારે સ્વમતિ કલ્પિત અર્થને જ પ્રમાણ માનનારને સૂત્ર તેમજ સૂત્રાર્થનો બંનેનો અપલાપ ઇષ્ટ હોય છે. આથી તેઓ બંને શ્રી જીનશાસનના ઉત્થાપકો છે, એમ બહુવું. શ્રી જીનાગમને વિષે તો સ્પષ્ટ જણાવેલું છે કે, શિષ્યને પ્રથમ, સૂત્ર સહિત સામાન્ય સૂત્રાર્થ પણ આપવો બેઈ એ તે પછી તેને ટીકા વિગેરેથી યુક્તિ-યુક્ત નિયુક્તિ સહિતનો અર્થ આપવો એટલે તેમાં રહેલી યુક્તિઓને જણાવી ભાવાર્થ સમજાવવો. તે પછી તેને નિરવશેષ અર્થ આપવો એટલે કુ-નય-નિર્લેપ ભંગાદિક કરીને સાધ્ય-સાધનતા ભણી, નિશ્ચય-વ્યવહાર સાપેક્ષ-હેયો-પદ્ધિતા જણાવવી. આ રીતે શિષ્ય પરંપરાપ્રતિ યથા યોગ્ય સ્વરૂપે સૂત્ર, અર્થ, અને તદુભયાનુસારી સમસ્ત શ્રી જીનશાસનનો વ્યવહાર પ્રવર્તાવવો, તે શ્રી જીના-જ્ઞાનુસારી વર્તન છે. અન્યથા પરંપરા સહિત પણ કેવળ મતિ કલ્પિત માર્ગે, જે કોઈ વ્યવહાર પ્રવર્તાવવામાં આવે છે, તેમાં શ્રી જીનાજ્ઞાનુસારિતા ન હોવાને કારણે, તે રાગ-દ્રેષ તેમજ ત્રિષય-કષાય ભાવની વૃદ્ધિનું કારણ બને છે એમ બહુવું.

(૭)

સૂત્ર અરથ પહેલો, બીજો, નિજજીતીયે મીસ ॥જિનજી॥
નિરવશેષ ત્રીજો વલી, ઇમ ભાષે જગદીશ ॥જિનજી॥

॥તુઝા ॥૧૭૧॥

ભાવાર્થ :—પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ શાસ્ત્રોમાં અનેક જગ્યાએ સ્પષ્ટ જણાવેલ છે કે શિષ્યોને, તેમ જ શ્રોતાઓને પ્રથમ તો સૂત્ર-વચન સંભળાવવું, તે પછી તેનો સામાન્ય અર્થ જણાવવો, અને તે પછી તેને તે અર્થને યથાયોગ્ય સ્થાને યોગ્ય રીતિએ બેઠતાં શીખવવું, તે પછી તેને અનુરૂપ-યથાયોગ્ય, ધર્મ પ્રવર્તન કરવામાં પ્રવર્તાવવો બેઠવો, આમ નહિ કરતાં શાસ્ત્રાભ્યાસ-વિરૂદ્ધ-કેટલાકો, સૂત્ર-વગર કેવળ એકલો અર્થ જ આપવો બેઠવો એમ કહે છે, તેમજ વળી બીજા કેટલાકો તો સૂત્રાર્થને અપ્રમાણુ કહીને, ફરેકે ફરેકે આત્માએ ભાવાદિની મુખ્યતાએ સ્વમતિકેદપનાએ (કેવળ આત્મ સાક્ષિતાએ) જ ધર્મારાધન કરવું બેઠવો, એમ કહે છે, તેમજ વળી કેટલાકો તો પોતાના દૃષ્ટિ-રાગી સેવક અનુયાયીઓને સૂત્ર કે સૂત્રાર્થ તો ફર રહ્યો પરંતુ ધર્મ પુરુષાર્થ—તેમ જ મોક્ષપુરુષાર્થ માટેની આચરણની યથાતથ્ય વિધિનું અણકારીપણું પ્રાપ્ત કરવાની જરૂરીયાતની પણ ના પાડે છે. જે વાત આગળ કહેવાઈ ગઈ છે, કેમકે પાપત્યા કુગુરૂઆને એ હર હોય છે કે સૂત્રાર્થનું જ્ઞાન આપવાથી તો, પોતાનું અજ્ઞાની પણું, તેમ જ આચરણા સંબંધી માયાવી-પામ્ડીપણું પ્રગટ થઈ જશે, આથી કેટલાકોએ તો શાસ્ત્રાર્થ વિરૂદ્ધ પોત પોતામાં સ્વયં ગીતાર્થપણું સ્થાપીને, પોતા-પોતાનાં અનુયાયીઓને એવું તો કસાવી દીધેલું હોય છે—કે, તમારે તો ગીતાર્થની (અમારી) આજ્ઞામાં (નિશ્રામાં) જ વર્તવું એજ તમારા માટે શ્રેયસ્કર છે. કેમકે અમો-તમોને, સાચા આત્મ-કલ્યાણના માર્ગે જ દોરી રહ્યા છીએ, એટલે અમારી આજ્ઞાએ શ્રદ્ધાએ વર્તવાથી આપો આપ જ તમારું કલ્યાણ થઈ જશે. આ રીતે તેઓ થકી અંધાઅંધ પુલાયના ન્યાયે જે ધર્મ-વ્યવહાર પ્રવર્તતો હોય છે તેના ક્ષણ સ્વરૂપે, આજે તો તેઓમાં કેવળ વિષય-કષાય ભાનની વૃદ્ધિ થવા પણુ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

(૮)

છાયા નર ચાલે ચલે, રહે થિતિ તસ જેમ ॥જિનજી॥

સૂત્ર અરથ ચાલે ચલે, રહે થિતિ તસ તેમ ॥જિનજી॥

॥તુઝી ॥૧૭૨॥

ભાવાર્થ :—અત્રે સૂત્ર તેમ જ અર્થની અનિવાર્યતા જણાવવા માટે પ.પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જી. જણાવે છે કે જેમ માણસની છાયા, તે-જેમ માણસની સાથે ને સાથે ચાલે છે, રહે છે, તેમ સૂત્ર-અને સૂત્રનો અર્થ પણ એકબીજાની સાથે પરસ્પર બેઠાયેલા રહેલા હોવા બેઠવો, અન્યથા જંને પોત-પોતાના સ્વ-સ્વરૂપથી

નાશ પામે છે એમ જાણવું. કેમકે સમ્યક્ સૂત્ર અને અર્થને કથંચિત્ ભિન્ના ભિન્નપણું હોય છે, આથી જ તો તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં “તત્ પ્રમાણે” એ સૂત્રથી પાંચે જ્ઞાનને પ્રમાણુ રૂપ જણાવ્યા છે. તેમાં પ્રથમના એ જ્ઞાન પરોક્ષ પ્રમાણુરૂપ છે અને પછીના ત્રણ જ્ઞાનને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ રૂપ જણાવ્યા છે. તેમાં વળી પ્રથમના ચારે જ્ઞાનને ક્ષાયોપશમિકપણું છે જ્યારે પાંચમું જે કેવળજ્ઞાન છે તેને ક્ષાયિક ભાવવાળું તેમજ સર્વ દ્રવ્ય-પર્યાયના જ્ઞાનવાળું હોય છે એમ જણાવેલ છે. આથી કેવળી ભગવંતો અરૂપી દ્રવ્યોને પણ તેના સમસ્ત પર્યાયો સહિત જાણતા હોય છે.

(૯)

અર્થ કહે વિધિ વારણા, ઉભય સૂત્ર જેમ ઠાણુ ॥ જિં ॥

તેમ પ્રમાણુ સામાન્યથી, નવિ અપ્રમાણુ-પ્રમાણુ ॥ જિં ॥

॥તુઝા ॥ ૧૧૭૩॥

ભાવાર્થ :-શ્રી જૈનાગમને વિષે મૂળ સૂત્રોને વિષે પણ, કેટલીક જગ્યાએ એક જ વ્યવહાર સંબંધી એક સૂત્ર તેના આદર કરવાતું કહેવાવાળું હોય છે, તેમ જ તે જ વ્યવહાર સંબંધી બીજું સૂત્ર તેના નિષેધ કરવાતું કહેવાવાળું હોય છે. આમ છતાં પરસ્પર વિરોધી એવા તે બંને સૂત્રોને સામાન્યથી તો પ્રમાણુ-રૂપ માનવાના છે. કેમકે પરસ્પર વિરોધી એવા તે બંને સૂત્રોને સામાન્યથી પ્રમાણુરૂપ માનવા થકી જ, સમસ્ત વ્યવહારમાં ત્રિશેષાર્થથી ગુણુસ્થાનક યોગ્ય ઉત્સર્ગ-અપવાદે વ્યવસ્થા કરવાતું સુગમ પડે છે. અન્યથા પરસ્પર વિરોધી એવા શાસ્ત્રતચનોને સામાન્યથી પ્રમાણુ નહિ માનવા થકી, તેમજ કોઈ એક તરફી એકાંત પક્ષપાતમાં આગ્રહી બનવાથી તો વિરાધકતાજ પ્રાપ્ત થશે.

(૧૦)

અંધ પંડુ જેમ જે મહે, ચાલે ધચ્છિત ઠાણુ ॥ જિં ॥

સૂત્ર અરથ તેમ જાણીયે, કલ્પભાષ્યની વાણુ ॥ જિં ॥ તુઝા ॥ ૧૧૭૪॥

ભાવાર્થ :-શ્રી જિનેશ્વર ભગવતોએ એકાંત પક્ષપાતમાં પડવાથી વિરાધકતા પ્રાપ્ત થાય છે તેમજ અનેકાંત દષ્ટિ રામીને, યથાતથ્ય સ્વરૂપે વસ્તુ ધર્મનો સ્વીકાર કરવાથી આરાધકતા પ્રાપ્ત થાય છે એમ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે. આ માટે શાસ્ત્રોમાં આંધળો અને લંગડો (પંશુ) બંને પણ બે, એકબીજાને સહાયક બને

તો ઇષ્ટાર્થ સ્થાને પહોંચી શકે છે, નહિ કાં બંને દુઃખી થાય છે. એ દૃષ્ટાંતથી સૂત્ર-અર્થ (જ્ઞાન-ક્રિયા) નિશ્ચય-વ્યવહાર, ઉત્સર્ગ-અપવાદ, ઇત્યાદિ અનેક પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાવોને પણ, સ્યાદવાદથી અવિરુદ્ધ ભાવે જણાવેલ છે તેને સવિજ્ઞ પાશિક ગીતાર્થ ગુરુ ભગવંત પાસેથી યથાર્થ અવિરુદ્ધ ભાવે-નિઃશંક જાણી, તેમાં શ્રદ્ધા કરીને, યથાતથ્ય ભાવે તેને અનુસરવું જોઈએ. આ રીતિએ, આત્માર્થ સાચો પ્રયત્ન કરવાથી સમ-સંવેગાદિ ભાવની પ્રાપ્તિ થવા સાથે આત્મભાવમાં પણ અવશ્ય શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ થશે.

(૧૧)

વિધિ ઉદ્ધમ ભય વર્ણના, ઉત્સર્ગહ અપવાદ ॥ જિં ॥

તદ્ભય અર્થે જાણીયે, સૂત્ર ભેદ અવિવાદ ॥ જિં ॥

॥તુઝા ॥૧૭૫॥

ભાવાર્થ :-શ્રી જ્ઞાનાગમ, તે-આગમ સૂત્રને વિષે, જે અનેક પ્રકારનાં આગાવા છે. તેમાં હાલમાં-મુખ્યપણે કેટલાક સૂત્રો વિધિવાદના છે તો વળી કેટલાક સૂત્રો નિષેધ અર્થને કહેવાનાં છે તેમજ વળી કેટલાક ભયસૂચક છે, તો વળી કેટલાક ઉદ્ધમ એટલે ધર્મ તેમજ મોક્ષ પુરૂષાર્થ પ્રતિ વીર્ય ફેરવવા માટેના છે. આ જ રીતે કેટલાક ઉત્સર્ગ માર્ગ સંબંધી, તો કેટલાક અપવાદ માર્ગને કહેનાર છે, તેથી-તે, પ્રત્યેક સૂત્રને ગીતાર્થ ગુરુભગવંત પાસેથી યથાતથ્ય હેયોપાદેય સ્વરૂપે યોજવાનું મુખ્ય સાધન આજ-તો, બહુશ્રુત પૂર્વાચાર્ય રચિત-પચાંગીમાં, તેમજ અનુભવી પૂર્વાચાર્યોએ સૂત્રાર્થથી અવિરુદ્ધ ભાવે જ-જ પ્રકરણાદિ શ્રેણી રચનાએ કરી છે, તેમાં પણ પ્રથમ શ્રદ્ધાએ કરીને, યથાતથ્ય ભાવે ભણના-ભણાવવાનો વિવેક કરવો તે છે, અન્યથા કેવળ સ્વમતિ કદંપનાએ, મિથ્યાત્ત મોહનીય કર્મની બળવત્તાએ સૂત્રાદિ શાસ્ત્રવચનોનો અપભ્રંશ કરા ॥ થકી-તો, કેવળ ઉ-માર્ગે પ્રવર્તન કરવા વડે, મિથ્યાત્તની વૃદ્ધિ થતાં દુરાચક્રી તેમજ કદા-અહીં જીવન જીવતા થકી, ભવ-બ્રમણની વૃદ્ધિ કરવા રૂપે આ સંસારમાં દૂષવા-પણું પ્રાપ્ત થશે, આ સંબંધે વળી જે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો પણ પ્રથમ તો શ્રી તીર્થ કર પરમાત્માએ કેવળજ્ઞાનથી પ્રરૂપેલ મોક્ષમાર્ગને શ્રી ગણ-ધર ભગવંતોએ પોત-પોતાના ક્ષયોપશમ મુજબ સૂત્ર રૂપે રચના કરી, તેને (કંઠસ્થ) ધારી રાખતા રૂપે શિષ્ય-પ્રશિષ્યોને-અવિસંવાદિશાને જણાવેલ, તે સૂત્રાર્થને કાળક્રમે અનેક-અર્થથી વિચારવાની બુદ્ધિ મંદ થતાં, શ્રી આર્ચરક્ષિતાચાર્ય

(૧) દ્રવ્યાનુયોગ (૨) ચરણકરણાનુયોગ (૩) ગણિતાનુયોગ (૪) ધર્મ કથાનુયોગ. એમ ચાર અનુયોગમાં તેને વહેંચી આપેલ હતો, પરંતુ તે-પછી, કાળ-ક્રમે સૂત્રો કંઠસ્થ ધારણ કરવાવાળા ન રહેવાથી, જે-જે સાધુઓને જેટલું-જેટલું સૂત્રરૂપે તેમજ અર્થરૂપે (એકાર્થક તેમજ બિન્નાર્થક) કંઠસ્થ જ્ઞાન હતું તેને શ્રી દેવદ્વિગણી ક્ષમાશ્રમણજીએ વીરાત-૬૮૦ વર્ષે પુસ્તક-પાનારૂપે નિબદ્ધ કર્યું હતું તેમાં કેટલુંક સૂત્રરૂપે એટલે આગમરૂપે, તેમજ કેટલુંક પરંપરાએ આવેલું-ઉપકારક જ્ઞાન-તેને-અન્ય-અન્ય પ્રકરણાદિ અંથ સ્વરૂપે જ લખાવેલું હતું, તે સમસ્ત પાના-પુસ્તકોના આધારે પૂર્વાચાર્યોએ આગમ સૂત્રોની તેમજ અન્ય-અન્ય શાસ્ત્રવચનોના ગૂઢ અર્થોને, સ્પષ્ટરૂપે જણાવવા માટે, કાળાનુસારે બાળ જીવો પ્રતિ ઉપકારાર્થે નિયુક્તિ લાખ્ય-પ્રકરણો તેમજ સ્તવન-સન્મંત્રાયાદિ સ્વરૂપે, જે-જે અંથરચનાઓ કરેલી છે, જે આજે પ્રાપ્ત છે તેની ઉપકારકતાની અવગણના કરવાની આત્મધાતક પ્રવૃત્તિ તો, કેવળ મૂર્ખ-મિથ્યાદષ્ટિ આત્માઓ જ કરી શકે.

(૧૨)

એહ ભેદ જાણ્યા વિના, કંખા મોહ લહંત ॥જિ॥

ભગંતર પ્રમુખે કરી, ભાખ્યું ભગવઈ તંત ॥જિ॥

॥તુઆ ॥૧૭૬॥

ભાવાર્થ :- જેઓ ઉપર જણાવેલ ઐતિહાસિક સત્યતાને-સ્વીકારવાનો, ધન્કાર કરી પોતાની મતિ કદપનાએ-ધર્મ-અધર્મનો ભેદ (વિવેક) કરવા બંધ છે, તેવાઓને કાંક્ષા મોહનીય કર્મના ઉદય વર્તી, (૧૩) ભેદોથી શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં જણાવેલ છે. તે મુજબ, આજે તો વળી, કેટલાકો પ્રત્યક્ષપણે સૂત્રાદિ શાસ્ત્ર-વચનોને તરછોડીને કેવળ જૂઠું-કલ્પિત-સાણિક સુખદુઃખમાં પણ આંતિ મૂલક, પુણ્યકર્મ તેમજ પાપકર્મ સંબંધે પણ, વિષયોસિ જનક વિચાર-વાણી અને વર્તનને પ્રસિદ્ધિ આપનાર પત્રો-છાપાઓ, વિગેરેમાં આદર-પ્રીતિ ધરાવતા દેખાય છે. આથી તો સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિના પ્રધાન કારણરૂપ નવ તત્ત્વોનો નય-નિર્લેપ-પ્રમાણ સાપેક્ષ બોધ પ્રાપ્તિ માટેના, શાસ્ત્રો મોજુદ હોવા છતાં, તે પ્રતિ લાણવા-અણવાત્રારૂપ આદર-પ્રીતિવાળા જીવો આજે તો શોધવા પડે તેવી સ્થિતિ ઉપસ્થિત થઈ છે.

(૧૩)

પરિવાસિત વારી કરી, લેપન અશન અશેપ ॥જિ॥

કારણથી અતિ આદર્યા, પંચ કદપ ઉપદેશ ॥જિ॥તુઆ ॥૧૭૭॥

(૧૪)

વપગિમન નિવારીઓ, કારણે ભાખ્યું તેહ ॥જિ॥

હાણાંજે શ્રમણી તણું, અવલંબાદિક જેહ ॥જિ॥૦૮૫॥ ॥૧૭૮॥

(૧૫)

આધા કર્મોદિક નહિ, બંધ તણે એકંત ॥જિ॥

સુયગડે તે કેમ ઘટે, વિણ વૃત્યાદિક તંત ॥જિ॥૦૮૬॥ ॥૧૭૯॥

ભાવાર્થ :- આજે જેઓએ શુરૂપરંપરાએ ધર્મશાસ્ત્રોતું વાંચન, મનન તેમજ નિર્દિશ્યાસન કરેલું હોતું નથી, તેઓને પોત-પોતાની સ્વમતિ-કલ્પનાએ વિજ્ઞાનના સહારે, લોકાભિરુપ ત્રિચાર-વાણી-અને વર્તન કરવામાં લોક પ્રસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી જણાતી હોઈ, તેઓ શાસ્ત્ર, વચનોને ઉત્થાપવામાં જ મોટા ભાગે હર્ષ-ઉત્સાહથી પોતાની શક્તિનો દુર્બલ્ય કરતા હોય છે. કેમકે તેઓને શાસ્ત્રોના વિવિધ પ્રકારના પરંપર વિરોધી વચનોને, સંગત કરતાં આવડતું હોતું નથી, એટલે કે તેઓએ સ્વાદ્વાદ શૈલીએ-નિશ્ચય-વ્યવહાર ઉભય દષ્ટિએ તેમજ ઉત્સર્ગ અપવાદરૂપે ઉભય સ્વરૂપી આરાધકતામાં, અવિસર્વાદિભાવે શ્રદ્ધાન કરેલું ન હોવાથી, શાસ્ત્રો પ્રતિ, તેમજ શાસ્ત્રાર્થો પ્રતિ શાસ્ત્ર વચનોમાં તેઓમાં શ્રદ્ધા-બહુમાન ન હોવાથી, તેઓની શિષ્ય પરંપરામાં પણ વિપર્યાસયુક્તિ હોય છે. કેમ કે પ્રથમથી જ તેઓએ સ્વમતિ કલ્પનાને જ મહત્ત્વ આપેલું હોય છે. આથી તેઓમાં પોતાના શુરૂપ્રતિ, કે અન્ય કાંઈ ઉત્તમ જ્ઞાની આત્માઓ પ્રતિ, કાંઈ સદ્ભાવ હોતો નથી, તેથી કરીને તેઓમાં શાસ્ત્રોના પરંપર વિરૂદ્ધ વચનોમાં અવિરૂદ્ધતા જણવાની યથાર્થ યુક્તિ હોતી નથી, જેમકે શાસ્ત્રોમાં એકસ્થાને જણાવેલ છે કે, સાધુઓએ ઔપધાદિ-અશન દ્રવ્યો, તેમજ લેપ કરવા યોગ્ય યા માલિસ કરવા યોગ્ય દ્રવ્યોનો પણ સંગ્રહ કરવો નહિ. અર્થાત રાત્રે પોતા પાસે રાખી મૂકતા બેઠાંજે નહિ, જ્યારે અન્યત્ર એમ પણ જણાવેલ છે કે કારણુ વિશેષે રાખવામાં દોષ નથી, આ બન્ને વચનોમાં કાંઈ પણ સ્વરૂપમાં તેઓ શ્રદ્ધાવાન હોતા નથી.

વળી શાસ્ત્રોમાં વર્ષાઋતુમાં એટલે ચૌમાસી પર્યંપણા કલ્પમાં સાધુઓએ વિહારાદિ-ગમનાગમન કરવું નહિ એમ જણાવેલું છે, તે સાથે કારણુ વિશેષે વિહાર કરવાની છૂટ પણ આપી છે.

વળી શાસ્ત્રોમાં સાધુઓએ, સાધ્વીજી-મહારાજનું અવલંબન લેવું નહિ, એટલે કે તેમની સહાયતા લેવી નહિ એમ જણાવ્યું છે તે સાથે વળી કારણ વિશેષે, ત્રિધિ-પૂર્વક સહાયતા લેવી કલ્પે, એમ પણ અન્યત્ર કહેલું છે.

વળી શાસ્ત્રોમાં સાધુઓને આધાર્કર્માદિ આહાર લેવો કલ્પે નહિ, એમ જણાવ્યું છે. તેમજ અન્યત્ર કારણ વિશેષને અવલંબીને, કોઈ સાધુ આધાર્કર્માદિ આહાર ગ્રહણ કરતો હોય તો તેને જીનાજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનારો છે એમ પણ જણવો બેઠ્યો નહિ તેમજ જીનાજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન નથી કરતો એમ પણ કહેવું નહિ એમ શ્રી સૂયગડાંસૂત્રમાં સ્પષ્ટપણે જણાવેલું છે. આથી સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે આત્માર્થી આત્માઓએ કોઈ પણ શાસ્ત્રવચનમાં એકાંત સૂઢતા ધરવી નહિ, તેમજ તેનું ઉત્થાપન પણ કરવું બેઠ્યું નહિ. પરંતુ સર્વ વચનોને પોતપોતાના-ઠામે બેઠવા બેઠ્યો, એટલે કે જો યદ્દી આત્મશુદ્ધિમાં ઉત્તરોત્તર વધારો થાય, તે રીતે સમસ્ત શાસ્ત્રવચનોનું આલંબન લેવું બેઠ્યું.

(૧૬)

વિહરમાન ગણધર પિતા, જિન જનકાદિક બેહ ॥ જિં ॥

કમ વલી આવશ્યક તણો, સૂત્ર માત્રે નહિ તેહ ॥ જિં ॥

॥તુઝા ॥૧૮૦॥

ભાવાર્થ :-શ્રી જૈન શાસનને વિષે મૂળ સૂત્ર ગ્રંથોમાં વીશ વિહરમાન તીર્થંકરોનું સ્વરૂપ તેમના માતા-પિતાના નામ, નગરીના નામ, તથા લાંછન-પરિવાર-આદિનું કોઈ સ્વરૂપ જણાવેલું નથી, તેમજ વળી શ્રી ઋષભદેવાદિ તીર્થંકરોના માતા-પિતાના નામ તેમજ ગણધરાદિના પરિવાર પણ મૂળ સૂત્રોમાં નથી. એટલું જ નહિ પરંતુ મૂળ સૂત્રોમાં હાલમાં પરંપરાએ ચાલી આવતી આવશ્યક ક્રિયાઓનો તેમજ પ્રતિક્રમણનો વિધિ (અનુક્રમ) પણ જણાવેલો નથી. આ સિવાય ધણી બાબતો એવી છે કે જો મૂળ સૂત્રોમાં નથી. પરંતુ ટીકા-વૃત્તિ-ભાષ્ય-નિયુક્તિ આદિ પૂર્વાચાર્યો રચિત વિવિધ ગ્રંથોમાં વિસ્તારપૂર્વક જણાવાયેલી છે. આ સધળીએ હકીકતમાં તે તે ગ્રંથોને અપ્રમાણ માનવાથી દેવ-ગુરુ-ધર્મ પ્રત્યે કવી રીતે શ્રદ્ધા ટકાવી શકાશે? વળી શાસ્ત્રોમાં શ્રદ્ધા (સમ્યગ્દર્શન) વિનાની સર્વ ધર્મકરણી, તે-તો છાર ઉપરના લીંપણુ સમાન છે એમ સ્પષ્ટ જણાવેલ છે.

(૧૭)

અર્થ વિના કેમ પામિયે, ભાવ સકળ અનિબદ્ધ ॥ જિ० ॥

ગુરુ મુખ વાણી ધારતાં, હોવે સર્વ મુખદ્ધ ॥ જિ० ॥

॥ તુઝા ॥ ૧૧૮૧ ॥

ભાવાર્થ :- સૂત્રાર્થના બાણ એવા ગીતાર્થ-ગુરુ ભગવતોએ રચેલા અર્થોને ગુરુ પરંપરાએ-વિનય-બહુમાનાદિકે લાણતાં થકાં, સૂત્રાર્થનો મર્મ તેમજ તે સંબંધે પરંપરાએ આજ્ઞા આપતાં ભાવો-કે-જે સૂત્રોમાં નિબદ્ધ કરેલ ન હોય, તેનું પણ બાણપણું અવિરૂદ્ધપણે પ્રાપ્ત થાય છે, જેથી નિઃશંક બોધની પ્રાપ્તિ થતાં, શુદ્ધ આચરણાએ આત્મશુદ્ધિનો સમ્યગ્ અનુભવ થવા થકી-મોક્ષ પુરુષાર્થ પ્રતિ આદર બહુમાન સહ ઉદ્યમમાં અભિવૃદ્ધિ થતી હોય છે, અન્યથા-શંકા-કાંક્ષાદિકે કરીને તો, પ્રમાદાદિ દોષોની જ વૃદ્ધિ થતી હોય છે.

(૧૮)

પુસ્તક અર્થ પરંપરા, સઘળી જોહને હોય ॥ જિ० ॥

તે મુવિહિત અણુમાનતાં, કેમ રહેશે નિજ આથ ॥ જિ० ॥

॥ તુઝા ॥ ૧૧૮૨ ॥

ભાવાર્થ :- આથી સ્પષ્ટ સમજવું કે હાલમાં પણ, જે ઉત્તમ સંવિજ્ઞાપાક્ષિક ગીતાર્થ ગુરુભગવતો છે, અને જેઓએ ગુરુ પરંપરાએ વિધિપૂર્વક પંચાચારનું પાલન કર્યું છે, કરે છે, અને કરાવે છે, તેઓની પાસે શાસ્ત્રઅર્થો, તેમજ કાળાતુ સારી, અદ્ય પણ આત્માર્થે અવિરૂદ્ધ જે સમ્યગ્ દર્શન-આરિત્રાદિ ગુણોની સમૃદ્ધિ રહેલી છે, તેઓનો વિનય, ભક્તિ-બહુમાન સહ, આદર કરનાર આત્માર્થી આત્મા, અવશ્ય ગુણવૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાવાળો થશે, અન્યથા એકાકી-ભ્રાંતપણે-મતિકંદિપત ભાવે, ધર્માનુષ્ઠાનો કરનારાઓનો સંગ કરનાર્થી-નો, પોતાના તન-મન અને ધનાદિકે પુણ્યનો હાસ થવા થકી, બુદ્ધિમાં દેવ-ગુરુ-ધર્મતત્ત્વ સંબંધે વિભ્રમતા ઉત્પન્ન થશે.

(૧૯)

સદ્ગુરુ પાસે શીખતાં, અર્થ માહે ન વિરોધ ॥ જિ० ॥

હેતુવાદ આગમ પ્રતે, ભાગે જોહ મુખોદ્ધ ॥ જિ० તુઝા ॥ ૧૧૮૩ ॥

ભાવાર્થ :- છેવટે પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જી. દિનશિક્ષા આપતાં થકાં બાણવે છે, કે ઉત્તમ આત્માર્થી આત્માઓએ સૌ-પ્રથમ, સંવિજ્ઞ પાક્ષિક (મોક્ષ પુરુષાર્થો)

ગીતાર્થ (ઐટલે સૂત્ર અને અર્થનો જમને નિઃશંક બોધ છે તેવા) ગુરુ ભગવંત (ઐટલે હિતશિક્ષારૂપે અન્ય આત્માઓને ગુણો આપવામાં ઉજમાળ થયેલા હોય તેવા) પાસેથી સૂત્રાનુસારે-અર્થાગમરૂપ તત્ત્વબોધ (પ્રથમ તો પોતાના આત્માનું દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર, કાળ, જ્ઞાન અને ભવ સાપેક્ષ યથાર્થ સ્વરૂપનું બહુપણું કરીને તેમાં શ્રદ્ધાન કરવું તે) પ્રાપ્ત કરીને, તે પછી યથાશક્તિ આત્માર્થ સાધવા પ્રતિ ગુણ-સ્થાનક ક્રમશઃક્રમશઃ પ્રતિ-આત્મ શુદ્ધિ થઈ ઉજમાળ બનવું. જેથી નિર્વિવાદ-આત્મ-શુદ્ધિની પ્રાપ્તિ મુજબ ગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિ થશે, અન્યથા સ-સંભ્રમભાવે, કાલિકતાએ ધર્માનુષ્ઠાનો કરવાથી આત્મશુદ્ધિની કાંઈ પ્રાપ્તિ થતી નથી એમ બહુવું.

(૨૦)

- અર્થે મત ભેદાદિકે, જેહ વિરોધ ગણ્યંત ॥જિ॥

તે સૂત્રે પણ દેખશે, જો જોશે એકંત ॥જિ० તુઝં ॥૧૮૪॥

ભાવાર્થ :-જેઓને શુદ્ધ-સ્વાદ્વાદ શૈલીએ તત્ત્વબોધ કરવામાં તેમ જ કરાવવામાં પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ સંવિષ્ણ પાક્ષિક ગીતાર્થ ગુરુ ભગવંતનું આદ્યબન લીધેલું હોતું નથી. તેઓ સૌ-આત્મ હિતાહિત પ્રતિ નિર્પેક્ષ હોઈ, કાઠએક એકંત પક્ષમાં આગ્રહ ધરવાવાળા બને છે. તેમ છતાં તે થકી તેઓ પોતાને પરમ શ્રદ્ધાળુ માનતા હોય છે, પરંતુ આવા પાખંડીઓમાં શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ પ્રરૂપેક્ષ-આશ્રય તત્ત્વમાં હેયતા તેમ જ સંવર તત્ત્વમાં-ઉપાદેય બુદ્ધિ હોતી નથી, તેથી તેઓ જીનાજ્ઞા બાદ્ય પણે સ્વમતિ-કલ્પિત ધર્માનુષ્ઠાનો કરવાં થકી અન્ય-પ્રતિ-દ્વેષ-તેમ જ તિરસ્કાર બુદ્ધિ ધરતા હોય છે, પરંતુ જેઓએ ગુરુગમથી પરસ્પર વિરુદ્ધ એવા અર્થોને અવિરુદ્ધભાવે નિઃશંક પણે બહુયા છે, તેઓને પરસ્પર વિરુદ્ધ એવા સૂત્રવચનોને પણ અવિરુદ્ધતા આપવાની બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થયેલી હોય છે, આથી તો તેઓમાં સૂત્રો ઉપર અત્યંત બહુમાન ઉપજેલું હોવાથી તેઓની મતિ સમ્યક્ થયેલી હોય છે. અન્યથા એકંત પક્ષપાતીઓને તો સૂત્રોની તેમજ પ્રત્યક્ષ અબાધિત અર્થોની પણ અવગણના કરવી જ પડતી હોય છે.

(૨૧)

સંહરતા બણે નહિ, વીર કહે એમ કહ્ય ॥જિનજી॥

સંહરતા પણ નાણુએ, પ્રથમ અંગ છે જહ્ય ॥જિ० તુઝા ૧૮૫॥

(૧૨)

ઋષભકૃત અડ બેયણો, જંબૂ પન્નતિ સાર ॥જિ॥
બાર વલી પાઠાંતરે, મૂળ કહે વિસ્તાર ॥જિ॥ તુઝ ॥૧૮૬

(૧૩)

સત્તાવન સય મલ્લિને, મનનાણી સમવાય ॥જિ॥
આઠ સયા જ્ઞાતા કહે, એ તો અવર ઉપાય ॥જિ॥ તુઝ ॥૧૮૭॥

(૧૪)

ઉત્તરાધ્યયનને સ્થિતિ કહી, અંતર મુહૂર્ત જ્ઞન્ય ॥જિ॥
વેદનીયની બાર તે, પન્નવણામાં અન્ય ॥જિ॥ તુઝ ॥૧૮૮॥

(૧૫)

અનુયોગ દ્વારે કહા, જ્ઞન્ય નિક્ષેપા ચાર ॥જિ॥
જીવાદિક તો નવિ ધરે, દ્રવ્ય ભેદ આધાર ॥જિ॥ તુઝ ॥૧૮૯॥

ભાવાર્થ :- પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ હાલમાં શ્રી દેવર્દિંગણી ક્ષમાશ્રમણજીએ “આગમપૂથયલિહિયો” એ વચનાનુસારે તે વખતે પ્રાપ્ત સમસ્ત શ્રમણ શ્રી સંઘ ભેળો કરીને, જે-જે સૂત્રપાઠો જે-જે સ્વરૂપે સાધુઓને કંઠસ્થ હતા, તેને તે-તે સ્વરૂપમાં જ પુસ્તક-પાનામાં લખાવેલ છે. તેમાંથી પણ આજે તો અનેક પુસ્તક-પાનાનો વિચ્છેદ થયેલ છે. પરંતુ ત્યાર પછી થયેલ પૂર્વાચાર્યો લિખિત જે કોઈ પ્રાપ્ત મૂળ-સૂત્રો તેમજ તેના ઉપરની પૂર્વાચાર્યો રચિત-ટીકા-વૃત્તિ-નિર્યુક્તિ પ્રમુખ પંચાંગીના આધારે આજે પણ શ્રી જીનાજ્ઞાનુસારે શ્રી જૈનશાસન જયવંતુ વર્તે છે. આથી જોએને સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞા પ્રતિ અનન્ય બહુમાન પ્રગટેલું હોય છે, તેઓ તો મૂળ સૂત્રપાઠમાં પણ પરસ્પર ત્રિરોધી આળાપ-ઓ ભેદને તે પ્રતિ શંકિત ન થતાં, તેનું સમાધાન ગીતાર્થ ગુરુ ભગવંત પાસેથી મેળવવાની જીજ્ઞાસાવાળા હોય છે, કેમકે ઉત્તમ આત્માથી આત્માઓ, આત્માર્યે કદાપી મૃષા બોલતા હોતા નથી.

શ્રી કદપસૂત્રને વિષે દેવાનંદની કુક્ષીથી લઇને ત્રિશલાદેવીની કુક્ષીને વિષે ભગવાન શ્રી મહાવીરને સંહાર્યા, તે સંહરવાપણું વીર સ્ત્રીઓ બાણ્યું નહિ, એટલે બાણ્યું ન હતું-તેમ કહેવાયું છે. તે સાથે અન્યત્ર એમ પણ જણાવેલ છે કે ભગવાન મારું સંહરણુ થશે તે બાણ્યું, તેમજ સંહરણુ થઈ ગયા પછી સંહરણુ

થયું, તે પણ જાણે, પરંતુ સંહરણ કરાતો વર્તમાનકાલ ન જાણે એમ કહ્યું છે, જ્યારે શ્રી આચાર્યાંગ સૂત્રને વિષે તો સંહરણ કરાઈ રહ્યો છું તે પણ જાણે, એમ કહ્યું છે. આ રીતે પાઠ ભેદો છે, આ સંબંધે એ વિચારવું જરૂરી છે કે સર્વે દ્રવ્યો-સમયે-સમયે નિરંતર પારિણામિક ભાવે-ઉત્પાદ્વ્યય-ધ્રુવભાવમાં પરિણામ પામી રહ્યા છે, તેને સંપૂર્ણ ભાવે પ્રત્યેક સમયે ફક્ત કેવળી ભગવંતો જ જાણી શકે છે. જ્યારે કોઈ પણ હ્રસ્વસ્થ આત્માને, ઉપયોગ-પરાવર્તન અંતર્મુક્તકાલે હોય છે, એટલું જ નહિ-પરંતુ, હ્રસ્વસ્થ-જ્ઞાનીને-તો, જ્ઞેયને જાણવા માટે, તે-પ્રતિ ઉપયોગ મૂકવો પડે છે.

શ્રી જંબુદ્વીપ પન્નતિ સૂત્રમાં ઋષભકૃટને આઠ યોજન ઉંચો તેમજ મૂળમાં પણ આઠ યોજનનો કહ્યો છે. તેમ જ વળી તે સંબંધે શ્રી જંબુદ્વીપ પન્નતિમાં જ બીજો પાઠ છે, તેમાં ઋષભકૃટનો મૂળ વિસ્તાર બાર યોજનનો કહ્યો છે. આ રીતે પાઠભેદ છે. જેનું સમાધાન ટીકાથી થઈ શકે છે.

આગણીશમાં શ્રી મલ્લિનાથ તીર્થંકર પરમાત્માને (૫૦૦૦) મનઃપર્યવજ્ઞાની-જ્ઞાની સંપદા થઈ, તેમ શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રમાં જણાવેલું છે, જ્યારે શ્રી જ્ઞાતા-સૂત્ર મધ્યે શ્રી મલ્લિનાથ પરમાત્માને (૮૦૦) મનઃપર્યવજ્ઞાનીની સંપદા થઈ એમ કહ્યું છે. આ રીતે સૂત્રપાઠમાં ભેદ છે, જેનું સમાધાન ટીકાથી થઈ શકે છે.

વળી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રને વિષે વેદનીય કર્મના બંધની, જથ્થાથી અંત-મુક્તિની સ્થિતિ કહી છે, જ્યારે શ્રી પન્નતણા સૂત્રને વિષે વેદનીય કર્મના બંધની બાર મુક્તિની સ્થિતિ કહી છે. આ રીતનો પાઠભેદ છે. આનું સમાધાન પણ ગીતાર્થ શુર પાસેથી મેળવી શકાય છે.

વળી શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રને વિષે જથ્થાથી ચાર નિષેપે કરીને તો કોઈ પણ વસ્તુને જાણવી કહી છે અને વિસ્તારથી-જેટલી વિશેષ બુદ્ધિ હોય તેટલા નિષેપે કરીને વસ્તુને જાણવી એમ કહ્યું છે. પરંતુ ભાવ એટલો કોઈ પણ સ્વરૂપના પરિણામ-રહિત તો કોઈ પણ વસ્તુ, કોઈ પણ સમયે હોતી નથી તેથી જીવનો જાવરહિત એવો દ્રવ્ય નિષેપ કેવી રીતે કરશે ? આત્રે એ વિચારવું જરૂરી છે કે, કોઈ પણ દ્રવ્ય, કોઈ પણ સમયે પરિણામ (ભાવ રહિત તો હોતું નથી.) પરંતુ તેની સત્તાના સમસ્ત ત્રિકાળિક પર્યાયોને ધ્યાનમાં લઈને, તેને કોઈ પણ સમયે દ્રવ્ય નિષેપ વડે, દ્રવ્યરૂપ બોધ શકાય છે. આ માટે શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે....
“ગુણ પર્યાય વદ્-દ્રવ્યમ્” તેમજ પર્યાય સંબંધે પણ કહ્યું છે કે, “અનાદિરાદિમાંચ”

આથી જો કેવળ સૂત્રપાઠોને સ્વમતિ કદપનાએ એકતરફી પ્રમાણુ માનવામાં આવે તો અન્યત્ર પાઠ ભેદે વિરોધ આવશે, તે માટે સૂત્રોના સર્વ પાઠોતું અવિરુદ્ધ ભાવે અવધારણુ કરવા માટે, ટીકા-પ્રમુખ પંચાંગીની સહાયતાની, અનિવાર્ય-આવશ્યકતા છે-જે પૂર્વે સર્વે ગીતાર્થોએ સ્વીકારેલી છે આથી જ તો તેમનો (પૂર્વાચાર્ય રચિત ગ્રંથોનો) અનાદર કરવાથી શ્રી જીનાજ્ઞાનું પાલન પણ કેવી રીતે કરી શકાશે ? અર્થાત્ સૂત્ર તેમ જ પંચાંગીમાંથી કોઈની પણ અવગણના કરનાર-મિથ્યા ભતિવાળો આત્મા સર્વત્ર અવજીત જ હેખનારો અને અવજીત જ કરનારો થાય છે એમ બહુવું.

(૨૬)

એમ બહુવચન નયંત રે, કોઈ વાચના ભેદ ॥જિનજી॥

એમ અર્થે પણ બહુણીએ, નવિ ધરીએ મન ખેદ ॥જિનજી॥

॥ પુઝ ॥૧૬૦॥

ભાવાર્થ :- શ્રી જીનશાસનને વિષે પ્રત્યેક આત્મામાં સર્વ (ત્રિકાલિક) જ્ઞેયને બહુવાવાળો-જો જ્ઞાનગુણ છે તેને કેવળજ્ઞાન કહેલ છે. પ્રત્યેક આત્મામાં રહેલા તે એક મુખ્ય જ્ઞાન ગુણ ઉપર કર્મોના જ-જો આવરણો છે તેના અનેક ભેદોને મુખ્ય પાંચ ભેદ થકી શાસ્ત્રમાં જણાવ્યા છે તેમાં કેવળજ્ઞાન ગુણને ક્ષાયિક ભાવે જણાવેલ છે. જ્યારે બાકીનાં ચાર, તે ભતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન એ ચારેને ક્ષાયોપશમિક ભાવ સ્વરૂપે જણાવ્યા છે. આથી બહુવું કે શ્રુતજ્ઞાન ક્ષપ્તિ ક્ષયોપશમિક ભાવવાળી હોવાથી જોને-જોવો અને જોટલો ક્ષયોપશમ હોય તેને તેવું શુદ્ધાશુદ્ધજ્ઞાન હોય છે, આથી સમજવું કે પ્રત્યેક શ્રુતજ્ઞાનીમાં કંઈક ને કંઈક જે તરતમતા તો અવશ્ય હોય છે પરંતુ જેઓ કેવળજ્ઞાન સ્વરૂપને સમ્યક્ સ્વરૂપે બહુણે, તેમના વચનને-જોણખીને તેની પ્રમાણુતાએ-પોતાને આરાધકપણું બહુ છે તેઓ કદાપિ છદ્મસ્થોના વિચાર કે વાણી કે પ્રવર્તન-માત્રના ભેદને મહત્ત્વતા આપતા નથી, એટલે કે તેનો એકાંતે સ્વીકાર યા તો અનાદર કરતા નથી. આથી જેઓ સમ્યગ્ દષ્ટિવાન છે તેઓ તો શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોના વચનોને પોત-પોતાના ક્ષયોપશમાનુસારે-સ્વ-પર આત્મહિત પ્રતિ, નય-નિશ્ચય-પ્રમાણુ તેમજ લગ્નાદિક કરી, સાપેક્ષભાવે, યોજના કરવાવાળા હોય છે. આ સંબંધે શાસ્ત્રમાં પણ સ્પષ્ટ જણાવાયેલ છે કે “સમ્મદિ-દ્વિસ્સ સમ્મલ્લયં સિચ્છ-દિદ્વિસ્સ-

નિઃકલ્મસ” આથી સમ્યગ્ દષ્ટિવાન આત્માને સ્યાદ્-વાદ પ્રતિ નિર્વિવાદ આદર પ્રીતિ હોવાથી, તેને સમ્યગ્ આરાધના હોવાથી તેના શુદ્ધાનુભવ વડે-પરમ શ્રદ્ધાએ સમ્યક્-ચારિત્ર ગુણમાં પણ, તેને સ્થિરતા કરવાનું સુલભ બનતું હોય છે. અન્યથા બ્રાંતિ ત્રિશેષે સંકલ્પ-વિકલ્પે કરીને કેવલ કલેશ-કંકાશ તેમજ વિષય-કષાયનું, પોષણ કરાતું હોય છે.

(૨૭)

અર્થકારથી આજના, અધિકા શુભમતિ કોણ ॥જિનજી॥

તોલે અમિય તણે નહિ, આવે કહીયે લૂણ ॥જિનજી॥

॥તુઝા ॥ ૧૧૯૧॥

ભાવાર્થ :- જેમ સાકરની તોલે મીઠું આવી શકે નહિ (જે કે દેખવામાં તો કદાપિ બંને સમાન દેખાતા હોય) તેમ, જેઓએ આગમ સૂત્રના અર્થો તેમ જ તેના રહસ્યોને અણીને, સ્વ-પર આત્માના ઉપકાર અર્થે, સ્યાદ્વાદ રૌલીએ, નિરપૃહપણે-નિર્લભાને જ જે દીકા પ્રમુખ પંચાંગી-તેમજ પ્રકરણ, અંયાદિની રચનાઓ કરી છે તેની બરાબરી કરનારા તો નહિ-પરંતુ તે-તે અંથાના વાંચવાવાળા તેમજ અણનારા શાસ્ત્રજ્ઞો કે પંડિતો પણ આજે જણાતા નથી, તો પછી તે પૂર્વાચાર્યોની રચનાઓને કેવળ સ્વમતિ કલ્પનાએ મૃષા કહેનારાને તો, ખરેખર મૂર્ખ-શિરૌમણી પંડિતો જ અણવા બેઠે એ.

(૨૮)

રાજ સરિખું સૂત્ર છે, મંત્રી સરિખો અર્થ ॥જિનજી॥

એમાં એક હેલીઓ, દિયે સંસાર અર્થ ॥જિનજી॥

॥ તુઝા ॥ ૧૧૯૨॥

ભાવાર્થ :- ઉપર જણાવેલ હકીકતથી સમજાયું હશે કે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ પ્રરૂપેલ અર્થને, પરમ શ્રુતધર શ્રી ગણધરાદિ ગુરુ-ભગવંતોએ, તેની શ્રુત રૂપે રચના કરી, શિષ્ય-પ્રશિષ્યોને, કંઠસ્થ કરાવેલ હતા, તેને શ્રી દેવર્દિગણી ક્ષમા-શ્રમણજીએ કાળક્રમે પુસ્તક-પાનામાં લખાવેલ, જેના આધારે આજે આપણને અનંતી પુણ્યાર્થ એ જ પ્રાપ્ત થયેલ છે, (જટલા પણ સૂત્ર તેમજ અર્થ જે સ્વરૂપમાં) તેને મુખ્યપણે રાજ સરીખા અણીને, (એટલે તેનું ઉલ્લંઘન કરવું તે-કોઈ પણ રીતે આત્મહિતકારી નથી એમ અણીને) તેમજ તે-તે આગમ સૂત્રોના

ચૌદ પૂર્વધર-તેમ જ સ્થવિર ભગવંતોએ તેમજ પરમ ગીતાર્થ-ગુરુ ભગવંતોએ અદ્વૈતજ્ઞાની-બાળજીવો માટે, અર્થ પ્રદાયકતા લાણી જે-જે ત્રથાની રચનાઓ કરેલી છે, તેને મંત્રી (રાજાની આજ્ઞા) સમાન જાણીને, તે બંનેને એટલે કે સૂત્ર-અર્થને, પરસ્પર અવિરુદ્ધ ભાવે જોડતાં થકાં, આત્માર્થી આત્માઓને અવિસંવાદી બોધ પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે થકી આજે પણ મોક્ષાર્થી આત્માઓ, મોક્ષ પુરુષાર્થ સાધી રહ્યા છે, જે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતના વચનના અનુસારે પાંચમા આરાના છેડા સુધી ચાલુ રહેનાર છે. અત્રે એટલું ખાસ સમજવું જરૂરી છે કે માત્ર આગમ સૂત્રો તે કલે જે-જે સુખપાઠે હતા, તેને શ્રી દેવર્ધિગણી ક્ષમાશ્રમણજીએ પુસ્તકારૂઢ કર્યા છે, પરંતુ શ્રુતજ્ઞાન તો પુસ્તક પાનારૂપે શ્રી ઋષભદેવ ભગવંતથી લિપી (અક્ષર) રૂપે લખાતું વંચાતુ-લાણાતું ચાલ્યું આવેલું છે.

(૨૯)

જે સમતોલે આચરે, સૂત્ર અર્થસૂં પ્રીતિ ॥જિનજી॥

તે તુલુ કરણાયે વરે, સુખ જશ નિર્મલ નીતિ ॥જિનજી॥

॥તુઆ ॥૧૯૩॥

ભાવાર્થ :- છેવટે જણાવવાતું કે જે કોઈ આત્માર્થી આત્મા સ્વાદ્વાદ રૌલીએ સમ્યક્ (સમ) ભાવે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાને સૂત્ર અર્થથી તેમજ અનુભવથી તદ્દુભય સ્વરૂપે, યથાર્થ અવિરુદ્ધ ભાવે, અનુસરશે, તે-આત્મા, આત્મ-શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીને, નિર્મળ બનતો થકા, અન્ય આત્માઓને પણ આત્માર્થે ઉપકારક બની, મોક્ષ-માર્ગની આરાધકતાના પ્રવાહને અરણ્યક્ષિત રાખવાનાળો હોઈ ઉત્તમ યશને પ્રાપ્ત કરવા સાથે પરમ સુખને પણ પ્રાપ્ત કરવાનાળો થાય છે એમ જાણવું.

નવમી દાળ સમાપ્ત

નાદંસણિસ્સ નાણં, નાળેણ વિણા ન હંતિ ચરણગુણા,
અગુણિસ્સ નત્થિ મોક્ખો, નત્થિ અમુક્ખસ્સ નિવ્વાણં.

ઉ-૨૮, ગા-૩૦

અર્થ :- સમ્યગ્દર્શન શુણ્ણ વિના સમ્યક્ જ્ઞાન હોતું નથી, સમ્યગ્જ્ઞાન વિના સમ્યક્ચારિત્ર હોતું નથી, સમ્યક્ચારિત્ર વિના કર્મ ક્ષય થઈ શકતો નથી; અને કર્મનો ક્ષય કર્યા વિના કોઈ જીવ મોક્ષે ગયો નથી, જતો નથી અને જશે પણ નહિ

ઢાળ-૧૦મી

(૧)

જ્ઞાન વિના જે જીવને રે, ક્રિયામાં છે દોષ રે;
કર્મબંધ છે તેહથી રે, નહિ સમસુખ સંતોષ રે ॥૧૯૪॥

(૨)

પ્રભુ તુજ વાણી મીઠડી રે, મુજમન સહજ સુહાય રે;
અમીય સમી મન ધારતા રે, પાપ સવિ બંધ રે...

પ્રભુ તુજ વાણી મીઠડી રે ॥૧૯૫॥

ભાવાર્થ :- જે આત્માઓને આત્માના હિતાહિત સંબંધે કાંઈ પણ પ્રકારનું જ્ઞાનભાન નથી, તેમજ તે સંબંધી જેઓએ સ્વયં વિવેક કરવાની કોઈ બુદ્ધિ શક્તિ પ્રાપ્ત કરી નથી, અને પ્રાપ્ત કરવાનો લક્ષ પણ નથી, તેવા જડઅજ્ઞાની ક્રિયાવાદીઓ, જે-જે ધર્માનુષ્ઠાનો કરે છે, તે થકી તેઓને કાંઈ ગુણ પ્રાપ્ત થતો નથી, પરંતુ ઉલટાનું તેઓમાં વિષય-કષાય ભાવની વૃદ્ધિ થાય છે અને તેથી તેઓ તીવ્ર સંકલેશ ભાવે કરીને, વિશેષ પ્રકારે કર્મોનો બંધ કરીને ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં ભટક્યા કરે છે. કારણ કે શુદ્ધ-આત્મ-ઉપયોગે કરીને, આત્મભાવમાં સ્થિરતા કરવારૂપ, આત્મ શુદ્ધિ વડે, સમ સુખની પ્રાપ્તિએ, કર્મ નિર્જરા વડે, ભોક્ષના જે શાશ્વત સુખ પમાય છે, તેવા શુદ્ધ-ઉપયોગ રૂપ-ક્રિયા ધર્મ થકી તો, તેઓ (અજ્ઞાનીઓ) અતિ દૂર રહેલા હોય છે.

આ સંબંધે કહ્યું છે કે—

“આત્મા જ્ઞાન મયં દુઃસ્વ, માત્મજ્ઞાનેન હન્યતે;

તપસાઽઽપ્યાત્મવિજ્ઞાન હીનૈશ્ચે-ષ્ટું ન શક્યતે”

અર્થ :- પોતાને પોતાના આત્મ સંબંધીનું અજ્ઞાન-ભાવ પરંપરાના દુઃખો વધારે છે, આ અજ્ઞાન, ગમે તેટલો તપ કરનાથી દૂર કરી શકાતું નથી, પરંતુ આત્માના પંચવિધ ભાવમાં પરિણમન પામવા સંબંધી સાચું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાથી જ અજ્ઞાન દૂર થાય છે.

શ્રી હરિભદ્ર સૂરિજીએ જણાવ્યું છે કે, જે યોગ (મન-વચન-અને કાયાની) નિશુદ્ધિએ, આત્મા આત્મ-સાધના કરી, પોતામાં તિરોભાવે રહેલા જ્ઞાનાદિ ગુણોને, આવિર્ભાવે પ્રાપ્ત કરે છે, તેવો પાંચ આશય શુદ્ધિવાળો સમસ્ત યોગ, તે મુખ્ય-

પણે શ્રી જ્ઞાનાનુસારે મૈત્રાદિભાવ યુક્ત હોવાથી, મોક્ષના કારણભૂત હોય છે. આ પ્રમાણે શ્રી જ્ઞેશ્વર ભગવંતોનું કથન હોઈ, તેને મેં પણ યથાર્થ તરીકે સ્વીકારેલું હોઈ, તત્ત્વતઃ અજ્ઞાનીઓની, સમસ્ત પાપકારી (સાવધ) પ્રવૃત્તિઓ થકી અળગા રહેવાથી, તેનો તાપ મારા આત્મામાં પ્રવેશતો નથી, તેથી મને, પરમ-અમૃત રસના આસ્વાદરૂપ પરમ શુદ્ધ-આત્માનુભવનું આસ્વાદન પ્રાપ્ત થાય છે. એમ પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ.જીએ જણાવ્યું છે. કેમકે જ્ઞાન સંહિતની ક્રિયા (તપ) મોહનો ક્ષય કરવા અર્થે છે. જ્યારે અજ્ઞાની આત્મા-તપ જપાદિ ક્રિયા થકી મોહને ઢાંકી શકે છે-છૂપાવી શકે છે, પરંતુ મોહનો ક્ષય કરી શકતો નથી.

(૩)

લોક પંક્તિ કિરિયા કરે રે, મન મેલે અન્નાણુ રે;
ભવ ઇચ્છાના બેરથી રે, વિષુ શિવસુખ વિન્નાણુ રે.

પ્રભુ તુજ ૦ ॥૧૯૬॥

ભાવાર્થ :- પ્રથમ તો આત્માર્થ પ્રતિ-જે, અજ્ઞાની જીવો હોય છે. એટલે કે જન્મણે પદ્મ સ્થાનનું સ્વરૂપ (નવતત્ત્વ સ્વરૂપે) બાણેલું હોતું નથી, તેવા જીવો પ્રાયઃ લોક દેખાદેખી, લોકભક્તિરૂપ-ધર્માનુષ્ઠાન કરે છે, કેમકે તેઓમાં આત્માર્થ સાધક ઉપયોગરૂપ ક્રિયાશુદ્ધિ હોતી નથી, આથી તેઓ આ ભવ સંબંધી તેમજ પરભવ સંબંધી સાંસારિક (પાંચે ઇન્દ્રિયોના) વિષય સુખના અર્થો બનીને, અનેક પ્રકારે ઉચ્ચ કાય-કલેશરૂપ અનેકવિધ તપ-જપાદિ ધર્માનુષ્ઠાનો કરતાં હોય છે, પરંતુ તે થકી તેઓમાં કોઈ આત્મશુદ્ધિકારક જ્ઞાનાદિ ગુણોનો આવિર્ભાવ પ્રાપ્ત થતો નથી-કે જ થકી, તેઓ અંતર્બુદ્ધ દષ્ટિએ પોતાના આત્માને કર્મના બંધનમાંથી મુક્ત કરી શકે.

(૪)

કામ કુંભ સમ ધર્મનું રે, મૂલ કરી એમ તુચ્છ રે;
જન રંજન કેવળ લહેરે, ન લહે શિવતર ગુચ્છ રે...

પ્રભુ તુજ ૦ ॥૧૯૭॥

ભાવાર્થ :- શુદ્ધ ધર્મની આરાધના તો-કામ કુંભ સમાન હોઈ, તે થકી અનેક આત્માર્થ સાધક, આત્મિક ગુણોનો આવિર્ભાવ થાય છે. પરંતુ જીવો સાંસારિક સુખ માટે, તેમજ યશ-કીર્તિ માટે, ધર્માનુષ્ઠાન કરતાં હોય છે

તેમને તો તે થકી કેવળ લોક-રંજનતાએ, કોઈ પણ પ્રકારના માન-પાન સ્વરૂપે તુચ્છકૃણની પ્રાપ્તિ થતી હોય છે.

(૫)

કરૂણા ન કરે, હીનની રે, વિષુ પશ્ચિહાણુ સ્નેહ રે;

દ્રેષ ધરતાં તેહ સું રે, હેઠા આવે તેહ રે.. પ્રભુ તુજ ॥૧૯૮॥

ભાવાર્થ :- જ્યો લોકપંક્તિ-એટલે લોક રંજનનો ધર્મ કરતાં હોય છે તેઓમાં, પ્રથમ તો પ્રશ્નિધાનની જ શુદ્ધિ હોતી નથી, એટલે કે પ્રથમ તો તેઓમાં સ્વ-પર-આત્મ તત્ત્વ ઉપર કરૂણા દષ્ટિએ (આત્મ-તત્ત્વને) જન્મ-જરા અને મરણના દુઃખોમાંથી ઉગારનાની વૃત્તિ હોતી નથી. આથી તેઓ સૌ પોતપોતાના ધર્માનુષ્ઠાન પ્રતિના દષ્ટિ રાગે કરીને, અહંકારી બનેલા હોવાથી, અન્ય આત્માઓ પ્રતિ, તેઓ દ્રેષભાવ રાખતાં હોય છે. આથી તેઓ બાહ્યથી તો ધર્મ-કરણી કરતાં હોવા છતાં, રાગદ્રેષની વૃદ્ધિ કરતા હોવાથી, જ્ઞાનાદિ આત્મિક ગુણોથી ભ્રષ્ટ થતા રહે છે.

(૬)

એક કાજમાં નવિ ધરે રે, વિષુ પ્રવૃત્તિ થિર ભાવ રે;

છહાં તિહાં મોહડું ઘાલતાં રે, ધારે દોર સ્વભાવ રે...

પ્રભુ તુજ. ॥૧૯૯॥

ભાવાર્થ :-જ્યો પોતાના પારમાર્થિક હિતાહિત પ્રતિ મૂઢ-અજ્ઞાનીઓ છે, એટલે કે જ્યોને આત્મ-શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાનો લક્ષ હોતો નથી, તેઓને આત્માર્થ ઉપકારક અનુષ્ઠાન આદરવા રૂપ પ્રવૃત્તિ-પ્રતિ, કોઈ પ્રીતિ તો હોતી નથી, પરંતુ જ્યાં-જ્યાં-જેવા-જેવા-નિમિત્તો પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યાં ત્યાં તેઓ કેવળ સ્વાતુકૃણ પ્રવૃત્તિઓ જ કરતા હોય છે, જેથી તેઓમાં પૂર્વોત્તર ભાવે, કોઈ શુદ્ધિ-કારક સાધ-કતાનું પ્રકટીકરણ પણ, જોવા-આણવામાં આવતું નથી.

(૭)

ચિન્તા વિધન જય સાધુને રે, નવિ અવિચ્છિન્ન પ્રયાણુ રે;

કિરિયાથી શિવપુરી હોય રે, કેમ જાણે અન્નાણુ રે...

પ્રભુ તુજ. ॥૨૦૦॥

ભાવાર્થ :—જે કોઈ આત્માર્થ—સાધક આત્માર્થી—સાધુઓ હોય છે અને તે માટે—તેણે જે—જે ધર્મ—પુરુષાર્થ—યા મોક્ષ પુરુષાર્થ પ્રતિ આદર કરેલો હોય છે, તેમાં, જધન્ય, મધ્યમ તેમજ ઉત્કૃષ્ટ જે—જે વિધ્નો આવે તે વિધ્નોને પાર કરવાથી (આરભેલ અનુષ્ઠાનમાં સ્થિર રહેનાથી) ઈષ્ટાર્થ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે એમ તે જાણતો હોવાથી વિધ્ન જય કરી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે કરે છે. જ્યારે અજ્ઞાની આત્માઓ વિધ્નો આવેથી, પોતે આદરેલ અનુષ્ઠાન છોડી દે છે, યા તો તેમાં ખેદાદિ દોષ સંહિત વર્તે છે. પરંતુ સાધ્ય—સાધન દ્વારમાં નિઃશંક અનેલો જ્ઞાની આત્મા તો આદરેલ અનુષ્ઠાનને કદાપી છોડતો નથી, અને ઉદ્દટો તેમાં વિશેષ ઉજમાળ બને છે (અર્થાત્ પરિસહ—ઉપસર્ગોને સહન કરીને) મુક્તિના શાશ્વત સુખોને મેળવે છે.

(૮)

શીત તાપ મુખ વિધન છે રે, બાહ્ય અંતર વ્યાધિ રે;
મિથ્યા દર્શન એહની રે, માત્રા મૃદુ મધ્યાધિ રે...

પ્રભુ તુજ. ૧૨૦૧૧

ભાવાર્થ :—જેઓ સાધ્ય શૂન્ય ભાવે, કેવળ બાહ્ય ધર્મ ક્રિયા પ્રતિ આદર યુક્તિવાળા હોય છે, તેઓ શીત—તાપાદિ સહન કરવા રૂપ જધન્ય વિધ્ન તેમજ વ્યાધિ ઉપજવા રૂપ મધ્યમ વિધ્ન, તેમજ આદરેલ અનુષ્ઠાનમાં સિદ્ધિ હાથક પણાની ભ્રાંતિ (શંકા) ઉપજવા રૂપ ઉત્કૃષ્ટ વિધ્ન, આવે છતે, આદરેલ અનુષ્ઠાનથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે. તેઓ અનેક દોષોનું ભાજન બનતા હોય છે.

(૯)

આસન અશન જ્યાદિકે રે, ગુરૂ યોગે જય તાસ રે;
વિધન જોર એ નવિ ટળે રે, વગર જ્ઞાન અભ્યાસ રે...

પ્રભુ તુજ. ૧૨૦૨૧

ભાવાર્થ :—હવે ઉપર જણાવેલ વિધ્નોના જય કરવાના ઉપાયો બતાવે છે. પ્રથમ જે જધન્ય વિધ્નરૂપ શીત—તાપાદિ તેને આસન વિશેષમાં સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરવા થકી દૂર કરે, બીજું જે મધ્યમ વિધ્ન તે શરીરને વિષે વિવિધ વ્યાધિ સ્વરૂપ છે તેને આહાર—વિહારમાં વિવેક કરવા વડે દૂર કરે, અને ત્રીજું જે ઉત્કૃષ્ટ વિધ્ન છે તેને ઉત્તર સાધક રૂપ—ગુરૂના યોગે કરી, સમ્યગ્-બોધ પ્રાપ્ત કરીને દૂર

કરે, આ ત્રણે પ્રકારના વિધોનો જય કરવાવાળો આત્મા-આત્માર્થ સાધી શકે છે, એટલે કે આત્મિક ગુણોને આવિર્ભાવે પ્રાપ્ત કરવાવાળો થાય છે, અન્યથા અજ્ઞાની આત્મા, અજ્ઞાન તેમજ અવિવેકે કરી કેવળ આત્મ-વિકલ્પકતા પ્રાપ્ત કરે છે એમ અણુનું.

(૧૦)

વિનયે અધિક ગુણ સાધુનો રે, મધ્યમનો ઉપગાર રે;
સિદ્ધિ વિના હોવે નહી રે, કૃપા હીનની સાર રે...

પ્રભુ તુજ, ૧૧૨૦૩૧

ભાવાર્થ :-હવે આત્માર્થ સાધક આત્માને પ્રાથમિક સ્વરૂપે (વિધનજય કરવા વડે) જે આત્મિક ગુણોનો આવિર્ભાવ (સિદ્ધિ) પ્રાપ્ત થાય છે તેનું સ્વરૂપ જણાવે છે. પ્રથમ તો તે આત્મા-પોતાનાથી અધિક ગુણુજ્ઞાન આત્માઓનો યથાતથ્ય સ્વરૂપે વિનય કરવાવાળો થાય છે તેમજ મધ્યમ ગુણુવંત હોય, તેઓની સાથે આકર-પ્રીતિ ધરતો થકા-પરસ્પર-ગુણુવૃદ્ધિમાં-સહાયકતા આપે છે, તેમજ વળી જ્યો આત્મિક ગુણુમાં હીન હોય, તેમજ દીન થયેલા હોય, તેઓ પ્રતિ કરૂણા કરવાવાળો થાય છે.

(૧૧)

વિષ્ણુ વિનિયોગ ન સંભવે રે, પરને ધર્મે યોગ રે;
તેહ વિના જનમાંતરે રે, નહિ સંતતિ સંયોગ રે...

પ્રભુ તુજ, ૧૧૨૦૪૧

ભાવાર્થ :-ઉપર જણાવ્યા મુજબ જે આત્માઓએ ગુણુનો વિનિયોગ કરવાનું મુંઝરે ક્ષણ અણુનું છે, અને તેમાં શ્રદ્ધા કરી છે, તેઓ ઐત્રાદિ ભાવનાના યોગે કરી સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાદિ ગુણુનો અન્ય આત્માથી આત્માઓ પ્રતિ વિનિયોગ કરવાના આશયવાળા હોનાથી તેઓ પ્રતિ સમભાવ પૂર્વક નિર્દોષ ભાવે પંચાચારનું પાલન કરાવવામાં પણ, ઉદયમવંત રહેતા હોય છે, કેમકે તથાવિધ સંતતિ યોગે કરી, આ ભવમાં તેમજ પરભવમાં પણ સૌને, ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધ ભાવે, પંચાચારની પ્રાપ્તિ મુલભ બને છે.

ઉપર જણાવેલ પાંચ આશય શુદ્ધિ સહ જ્યોએ-સૌ પ્રથમ તો પદ્-સ્થાનનું સ્વરૂપ અણીને, તેમાં શ્રદ્ધા કરીને, યથાશક્તિ ધર્માશયન કરે છે, તેવા જ્ઞાનીઓને

જે રીતે આત્મિકશુણોનો, આનિર્વાન (સિદ્ધિ) પ્રાપ્ત થાય છે તેઓનું સ્વરૂપ જણાવ્યું.
હવે આત્માર્થે—શૂન્ય દષ્ટિવાળા અજ્ઞાની આત્માઓની ક્રિયાનું સ્વરૂપ ૫. પૂ. શ્રી
૫. ૬. ૭. શાસ્ત્રાનુસારે જણાવે છે.

(૧૨)

કિરિયામાં ખેદે કરી રે, દહતા માનની નાહિ રે;
મુખ્ય હેતુ તે ધર્મનો રે, જેમ પાણી કૃષિ માંહિ રે....

પ્રભુ તુજ. ૧૧૨૦૫૧

ભાવાર્થ :-હવે જે ક્રિયાનુષ્ઠાનો ચિત્તના આઠ દોષો સહિત કરાતા હોય
છે, તે થકી તે આત્માને શુદ્ધ પ્રણિધાન, એટલે કે તે ક્રિયામાં મનની (ચિત્તની)
દહતા (એકાગ્રતા) ન હોવાને લીધે, તે આત્માને ભાવ શુદ્ધિ (સાધ્ય-સાધનભાવ)
વગરની ક્રિયા થકી કોઈ ઈષ્ટાર્થ સિદ્ધિ (આત્મ શુદ્ધિ) પ્રાપ્ત થતી નથી, તે માટે
આઠે દોષોને ટાળવા માટે તેને વિસ્તારથી અગ્રે સમજાવવામાં આવે છે. તેમાં
પ્રથમ તો ખેદ દોષ એટલે ક્રિયા-કરતાં કરતાં થાક લાગવો તે, કમકે થાક લાગવા
વડે, (અજ્ઞાનતાએ) ચિત્ત, ક્રિયામાં સ્થિર રહેતું નથી. જેમ ખેતી માટે જમીનમાં
પાણીની સ્થિરતા-અનિવાર્ય છે, તેમ આત્માર્થ સાધવા માટે ચિત્તની સ્થિરતા
(મન-વચન-કાય યોગની) તેમજ એકાગ્રતા અનિવાર્ય છે એમ જણવું.

(૧૩)

બેઠા પણ જે ઉપજે રે, કિરિયામાં ઉદ્વેગ રે;
ચોગ દ્વેષથી તે ક્રિયા રે, રાજ વેઠ સમ વેગ રે...

પ્રભુ તુજ. ૧૧૨૦૬૧

ભાવાર્થ :-બીજો ઉદ્વેગ દોષ એટલે ક્રિયા કરે તો ખરો, પરંતુ તે રાજ-
વેદની જેમ કિરિયા કરે એટલે રાજના હુકમથી, જે કોઈ કામ મફત (બદલા વગર)
કરવું પડતું હોય તેમ કરે, એટલે કે જે-જે કિરિયા કરે છે તેમાંથી ક્યારે છુટું
(મુક્ત થાઉં) એવા ભાવથી કરે તેને પણ તેનું ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી.

(૧૪)

ભ્રમથી જેહ ન સાંભરે રે, કાંઈ અકૃત-કૃત કાળ રે;
તેહથી શુભ કિરિયા થકી રે, અર્થ વિરોધી અકાળ રે....

પ્રભુ તુજ. ૧૧૨૦૭૧

ભાવાર્થ :-અત્રે ત્રીજા જણાવેલ ભ્રમ દોષને ષોડશકને વિશે શ્રી હરિભદ્ર-
સૂરિજીએ પાંચમો જણાવેલ છે. જ્યારે અત્રે ત્રીજો જણાવતાં ચઠ્ઠાં પ.પૂ. શ્રી ય.ઉ.છ.
જણાવે છે કે, પોતાને જે ક્રિયા કરવાની છે તેના સ્વરૂપમાં જ જે ભ્રાંત છે એટલે
જે માત્ર દેખાદેખી-ગતાનુગતિએ શુભ ક્રિયા કરતો હોય છે તેથી પોતે શું કયું
અને શું કરવાનું હવે બાકી છે તેનું પણ કંઈ પણ બહુપણું નહિ હોવાથી
તે ક્રિયા-અર્થ વિરોધી એટલે કે ઈષ્ટાર્થ-પ્રતિ-શત્ય (મૂઠ) હોવાથી તે ક્રિયા
પણ દોષ રૂપ બની બય છે. ક્રિયાઓમાં દોષોના અનુક્રમ સંબંધે જે-જે
ફેરફારોગીતાર્થો દ્વારા જણાવાયેલ છે તેને સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માએ-દ્રવ્ય-
ભાવક્રિયાના ભેદથી અવિરુદ્ધ-અવધારવા જરૂરી છે.

(૧૫)

શાંતવાહિતા વિષુ હોવે રે, જે થોગે ઉત્થાન રે;
ત્યાગ થોગ છે તેહથી રે, અણુ છંડાતું ધ્યાન રે....

પ્રભુ તુજ. ૧૧૨૦૮૧

ભાવાર્થ :-ચોથો ઉત્થાન દોષ એટલે, અનધિકારે કરેલ ક્રિયામાં ઉત્સૂકતાનો
ડોળ કરે-અતિ માત્રાએ કરવા બય, તેથી ક્રિયાને બદલી પૂર્ણ કરવાની ઇચ્છા-
વાળો-હોય તે ઉત્થાન દોષયુક્ત હોવાથી, ક્રિયામાં આકરવાળો હોવા છતાં, તે પ્રતિ-
એકાગ્રતાએ-પ્રશાંત ચિત્તવાળો નહિ હોવાથી, કંઈપણ ધ્યાનાદિ ક્ષણ પામે નહિ.
કેવળ લોક રંજનતા વડે, બાહ્ય પ્રભાવના પ્રાપ્ત કરે.

(૧૬)

વિચે વિચે બીજાં કાજમાં રે, બંચે મન તે ખેપ રે;
ઉખણતાં ગિમ શાલિનું રે, ક્ષણ નહિ તિહાં નિર્લેપ રે....

પ્રભુ તુજ. ૧૧૨૦૮૧

ભાવાર્થ :-પાંચમો ક્ષેપ દોષ, તે-જે શુભ ક્રિયાનો આરંભ કર્યો હોય,
એટલે પ્રથમ આદરેલી ચાલતી શુભ ક્રિયામાં-મન સ્થિર રાખે નહિ, અને બીજી શુભ
ક્રિયા વચમાં ઇચ્છે યા કરે, તો તેને પણ તે ચાલુ ક્રિયા થકી, કોઈપણ ક્ષણ
પ્રાપ્ત થતું નથી, પરંતુ પ્રથમની ચાલુ શુભ ક્રિયામાં જ બીજી અનુક્રમે ઉપકારક
ઉત્તર શુભ ક્રિયા બે આદરે, તો તો જરૂર ઈષ્ટાર્થ ક્ષણ પામે, જેમકે ચોખા
(શાલિ)ના ધરૂ ને, એકવાર ઉખેડીને ફરીથી રોપીયે તો, ક્ષણ પામીયે, પરંતુ તેને

વારંવાર ઉખેડીને અથવા તો અન્યત્ર દેખાદેખી ફરીવાર યા તો બીજા ધાન્યને પણ ઉખેડી રોપવાથી કાંઈપણ ફળતું નથી, પરંતુ ઉલ્ટાની તે સમસ્ત ક્રિયા નિષ્ફળ બને છે.

(૧૭)

એક જ ઠામે રંગથી રે, કિરિયામાં આસંગ રે;
તેહજ ગુણ ઠાણે થિતિ રે, તેહથી ફળ નહિ અંગ રે...

પ્રભુ તુજ ॥૨૧૦॥

ભાવાર્થ :- હવે છઠ્ઠો આસંગ નામનો દોષ કહે છે, આવશ્યકાદિ જે કાંઈ ક્રિયા, હંમેશા પ્રથમથી જ સ્વરૂપે કરતો આવ્યો છે તે-એકજ સ્વરૂપે કર્યા કરે પરંતુ (એકજ વિધિએ-એકજ ભાવથી) કરતો રહે, પરંતુ તેમાં જરૂરી ઉત્તરોત્તર ગુણ વિશુદ્ધિની અપેક્ષા ન રાખે, તેને પણ તે એક જ સ્વરૂપવાળી ક્રિયાના આસંગદોષે કરી, એકજ ગુણસ્થાનકમાં સ્થિર રહેવા પછું પ્રાપ્ત થતું હોવાથી, ઉત્તરોત્તર ગુણ વિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી નથી, તેથી જ્યારે પણ વિધન આવશે-ત્યારે તેને, અવશ્ય તે-સ્થાનેથી નીચે જવા પછું પ્રાપ્ત થશે.

(૧૮)

માંડી કિરિયા અવગણી રે, બીજે ઠામે હર્ષ રે;
હઠિ અર્થમાં જાણીયે રે, અંગારાનો વર્ષ રે...

પ્રભુ તુજ ॥૨૧૧॥

ભાવાર્થ :- હવે શુભ ક્રિયામાં સાતમો જે અન્ય મુદ્દ નામનો દોષ તેનું સ્વરૂપ જણાવે છે, પોતે જ પ્રભુ-પૂજાદિ દ્રવ્યક્રિયા કરી રહ્યો હોય તે વખતે, ચિત્તમાં પ્રાયશ્ચિતાદિ કરવાનો અભિપ્રાય ધરતો રહે, અને પ્રાયશ્ચિતાદિ કરતો હોય, તે વખતે પ્રભુ પૂજા કરવાનો અભિપ્રાય રાખે, તેમજ વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરતી વખતે, શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવાનો અભિપ્રાય રાખે, અને આત્મ-સ્વરૂપનું ધ્યાન કરતી વખતે, પરદયાના પરિણામ ધરે, તેને અન્ય મુદ્દ દોષ જાણવો. આ દોષ કરાતી ક્રિયામાં અંગારાના વર્ષાદ સમ જાણવો, એટલે ક્રિયાના ફળને બાળી નાંખનારો જાણવો, કેમકે તેવી ક્રિયા સાધ્ય-સાધનદાવથી બ્રહ્મ થવા રૂપ હોય છે.

છે, તેમ શાંત અને ઉદાત્ત એ-એ ગુણ વિના શુભ ક્રિયાઓનો યોગ એટલે શુભ ક્રિયાઓ, પણ દુઃખદાઇ એટલે દોષ વૃદ્ધિ કરનારી થતી હોય છે.

(૨૧)

શાંત તે કષાય અભાવથી રે, જે ઉદાત્ત તે ગંભીર રે;
કિરિયા દોષ ત્યજી લહે રે, તે મુખ જશ ભર ધીર રે...

પ્રભુ તુજ ॥૨૧॥

ભાવાર્થ :- ઉપર જણાવેલ આઠ દોષ રહિત, તેમજ શાંત-અને ઉદાત્ત એ-એ ગુણ સહિત જે આત્માઓ આત્માથે-જે-જે શુભ કિરિયાઓ કરશે તે થકી તેઓ અવશ્ય પૂર્ણ થશવાળા સ્થિર ગુણોને પ્રાપ્ત કરવાવાળા થશે. શાંત ગુણ એટલે જમાં ક્રોધાદિ ચારે કષાયોની ઉગ્રતાનો છેદ કરાયેલો હોય, અને બીજો ઉદાત્ત ગુણ એટલે પર ભાવની આશંસા ત્યજીને કેવળ આત્મ-શુદ્ધિના લક્ષ્ય પૂર્વક સાધ્ય સાધન દાવે જે-જે ક્રિયા કરાતી હોય તે. આ બંને ગુણો પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય અજ્ઞાનીને, પોતાની સ્વચ્છંદાચારી શુભ ક્રિયાઓ પણ, ગર્વે કરી સંકલેશમાં વધારો કરનારી થાય છે.

હસમી ઢાળ સમાપ્ત

यत्र ब्रह्म जिनाचीं च कषायाणां तथा हति
साज्जवंधाः जिनाज्ञा च, तत्तपःशुद्धिमिष्यते

અર્થ : જ્યાં આત્માર્થ પ્રતિ, જીનેશ્વર ભગવંતની દ્રવ્ય-ભાવથી પૂજા કરાતી હોય, તેમજ તે થકી કષાયોની મંદતા થતી હોય, તેમજ શ્રીજીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાનુસારીતાનું પ્રાધાન્ય હોય, તેવો શુદ્ધ-તપ-કરવા ચોગ્ય છે.

જ્ઞાનસાર-તપાષ્ટકમ

ઢાળ-૧૧ મી

(૧)

એકવીશ ગુણ પરિણમે, જસ ચિત્ત નિત મેવ;

ધરમ રતનની યોગ્યતા, તાસ કહે તું દેવ ॥૨૧॥

ભાવાર્થ:-૫. પૂ. શ્રી ય ઉ. જીએ શાસ્ત્રધારે જણાવ્યું છે કે જે કોઈ આત્માથી આત્મા નીચે મુજબના એકવીશ ગુણો ધરાવતો હોય, તેનામાં આત્મ શુદ્ધિ-કારક, દેશવિરતિ ધર્મ-પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતા છે-એમ જાણવું, કેમકે શ્રાવકપણાને યોગ્ય-દ્રવ્ય શ્રાવકમાં, આ એકવીશ ગુણો હોવા જોઈએ, એમ પૂર્વાચાર્યોએ સ્વીકારેલું છે, આમ છતાં શ્રાવક શબ્દની ટીકા કરીને, પૂર્વાચાર્યોએ એ પણ જણાવેલ છે કે જેનામાં ધર્મ માર્ગ પ્રતિ શ્રદ્ધા પ્રગટેલી હોય, તેમજ ધર્મ-અધર્મ માર્ગનો-વિવેક કરવા-વાળો હોય, ઓટલે અધર્મથી અળગો રહેવાનો પ્રયત્ન કરતો હોય, તેમજ વળી ગીતાર્થ ગુરૂ ભગવંતની આજ્ઞાનુસારે, આત્મશુદ્ધિની ક્રિયા પણ કરતો હોય, આમ શ્રદ્ધા-વિવેક અને ક્રિયા એ ત્રણે ગુણે યુક્ત હોય, તેને શ્રાવક જાણવો જોઈએ, અન્યથા શ્રાવકપણું સ્થાપવું તે, શ્રીજ્ઞાનાનો ભંગ કરવા રૂપ છે.

(૨)

(૧) (૨) (૩) (૪)
ખુદ નહિ વળી રૂપ નિધિ, સૌમ્ય-જન પ્રિયજ ધન્ય;

(૫) (૬) (૭) (૮)
કૂર નહિ ભીરૂ વલી, અસહ સાર દખિન્ન ॥૨૧॥

(૩)

(૯) (૧૦) (૧૧)
લજ્જાગુણો-દયાગુણો, સૌમદિદિઠ-મધ્યસ્થ;

(૧૨) (૧૩) (૧૪) (૧૫)
ગુણરાગી સતકથી, મુપકૂળ દીર્ઘ-દર્શી અથ ॥૨૧॥

(૪)

(૧૬) (૧૭) (૧૮) (૧૯)
વિશેષજ્ઞ-વૃદ્ધાનુગત, વિનયવંત કૃતજ્ઞ;

(૨૦) (૨૧)
પરહિતકારી-લબ્ધલક્ષ, ગુણ એકવીશ પ્રમાણ ॥૨૧॥

હવે આ એકવીશ ગુણોનું વર્ણન કરે છે.

(૫)

ખુદ નહી તે જોહ મને, અતિ ગંભીર ઉદ્ધાર;

ન કરે જન ઉતાવલો, નિજ-પરનો ઉપકાર ॥૨૧૯॥

ભાવાર્થ :- પ્રથમ શુભ-અશુભતા, એટલે જનામાં છુદ્ધતા નથી તેવો, એટલે ગંભીર સ્વભાવવાળો, તેમજ ઉદાર વૃત્તિવાળો હોય-તેમ છતાં સહસાત્કારે (વિચાર્યા વગર ઉતાવળથી) કોઈ પ્રવૃત્તિ કરે નહિ.

(૬)

શુભ સંધયણી રૂપનિધિ, પુરણ અંગ ઉપંગ;

તે સમરથ સહે જે પરે, ધર્મ પ્રભાવન અંગ ॥૨૨૦॥

ભાવાર્થ :- (૨) રૂપનિધિ, તે પાંચે ઇન્દ્રિયો-તેમજ અંગ-ઉપંગો કરી ઉત્તમ-સંધયણુ તેમજ સંસ્થાનવાળો (રૂપવાળો) હોય, જ્યાં-પોતે મુખે ધર્મ કરેનો થકો, પરને (અન્યને) પણ સહજ ભાવે ધર્મનો પ્રેરક બની શકે.

(૭)

પાપ કર્મે વરતે નહિ, પ્રકૃતિ સૌમ્ય જગમિત્ત;

સેવનીક હોવે મુખે, પરને પ્રશમ નિમિત્ત ॥૨૨૧॥

ભાવાર્થ :- (૩) પાપ કર્મ વર્જિત-એટલે, નિષ્કારણ-હિંસાદિ ચોટા પાપો કરવાથી અણગો રહેવાવાળો હોય, માત્ર આજીવિકા અર્થે ઉદ્યમ કરે, પરંતુ તે પણ પરાક્રમે કરીને કરે નહિ, એટલે કે અન્ય જીવો પ્રતિ અબિહાનણો હોવાથી (વિશેષ પ્રકારે હિંસા થતી હોય તેવા) અન્ય જીવોને, કય કે ત્રાસ આપવાવાળા વ્યાપાર-ઉદ્યોગો ન કરે, પરંતુ વિશેષ કરીને અન્ય જીવોને મિત્ર (વિશ્વાસપાત્ર) બનવા ચોગ્ય (માયા-રહિત) વર્તન કરવાવાળો હોય.

(૮)

જન વિરૂદ્ધ સેવે નહિ, જન પ્રિય ધર્મે સૂર;

મલિન ભાવ મનથી તણ, કરી શકે અકૂર ॥૨૨૨॥

(૪) જન પ્રિય હોય-એટલે પ્રથમ તો લોક વિરૂદ્ધ-હિંસા-જુદા-ચોરી પ્રમુખ કાર્યો કરે નહિ, તેમજ દંઢ-પ્રતિજ્ઞાવંત હોય, જ્યાં લોકોને પ્રિય બનતો થકો, લોક વ્યવહારના ઉત્તમ કાર્યો કરવામાં પોતે પ્રધાનતા પામે.

(૫) અકૂર-હોય એટલે મનથી પણ કોઈનું અહિત કરવાનું વિચારે નહિ, જ્યાં લોક હિતના તેમજ ધર્મ-કાર્યો કરવાવાળો થઈ શકે.

(૯)

હજી પર લોક અપાયથી, બીહે ભીરૂક જેહ;

અપયશથી વળી ધર્મનો, આધિકારી છે તેહ ॥૨૨૩॥

(૬) પાપ ભીરૂ હોય, એટલે કે પાપ કાર્યો કરવાથી પોતાનો આત્મા આ લોકમાં એટલે આ ભવમાં તેમજ પરભવમાં, અનરથ વધ-બધનાદિ દુઃખમાં પડશે એમ બહુ ધર્મ-વિરૂદ્ધ, સમાજ-વિરૂદ્ધ તેમજ રાજ્ય-વિરૂદ્ધ, અકાર્યો કરવાથી અજગો રહેતો હોય, તે આત્મા લોક વ્યવહારરૂપ ધર્મ કરવાનો અધિકારી હોય છે. અન્યથા નિંદાને પાત્ર થાય છે.

(૧૦)

અસઠ ન વંચે પર પ્રતે, લહે કીર્તિ વિશ્વાસ;

ભાવસાર ઉદ્ધમ કરે, ધર્મ કામ તે ખાસ. ॥૨૨૪॥

(૭) અશઠ હોય :-દંભી માયાવી યા કપટી ન હોવાથી અન્યને કંઠે નહિ એટલે છેતરે નહિ, તેથી લોકો તેના ઉપર વિશ્વાસ મૂકનારા થાય તેથી તેની કીર્તિ પણ વધતી હોય, તેમ છતાં તે પોતાના આત્માનું હિત થાય તેવો ધર્મ કરે પરંતુ બીજાને ખુશ કરવા કે છેતરવા માટે ધર્મ કરે નહિ.

(૧૧)

નિજ કાર્ય છાંડી કરી, કરે અન્ય ઉપકાર;

સુ-દ્દખિન્ન જન સર્વને, ઉપાદેય વ્યવહાર. ॥૨૨૫॥

ભાવાર્થ :- (૮) સુ-દ્દાક્ષણ્ય ગુણ વાળો હોય, એટલે કેટલીક વખત પોતાનું સાંસારિક કામ છોડીને પણ, અન્ય જીવો પ્રતિ ઉપકારના કાર્યો કરે, તેમજ કેટલીક વખત વડીલોના અગ્રીતિકર વચનો પ્રતિ પણ, ગમ ખાઈ જવાના તેના ઉત્તમ-વિવેક વાળા વ્યવહારને જોઈને, બીજા ઉત્તમ આત્માઓને પણ તેના સહચારીપણા પ્રતિ ઈષ્ટત્વ બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે.

(૧૨)

અંગીકૃત ન ત્યજે-ત્યજે લજ્જાનુઓ અકાજ;

ધરે દયાળુ ધર્મની, દયા ચૂળની લાજ. ॥૨૨૬॥

ભાવાર્થ :- (૯) લજ્જાનુ-હોય એટલે આદરેલા પ્રત-પરચક્ષુઓનો ત્યાગ ન કરે તેમજ લોકવિરુદ્ધ હિંસાદિ પાંચ મોટા આશ્રવના કાર્યો નિઃશુકલાવે કરે નહિ.

(૧૦) દયાળુ-હોય, એટલે ધર્મનું મૂળ તો, અન્ય પ્રાણીઓ પ્રતિ દયા-ભાવ રાખવો તે છે. તેથી દયાધર્મની લાજ રાખે એટલે દયા (જયણા) સહિત સર્વ ધર્મ કાર્યો કરે.

(૧૩)

ધર્મ મર્મ અવિતત્ય લહે, સૌમ દષ્ટિ-મધ્યસ્થ;

ગુણ સંયોગ કરે સદા, વરજે દોષ અનર્થ. ॥૨૨૭॥

ભાવાર્થ :-(૧૧) મધ્યસ્થ-સૌમ્ય દષ્ટિ આત્મા કોઈપણ સ્વરૂપનાં લોક-વ્યવહારમાં હંકારહીન હોય, પરંતુ સમસ્ત લોકવ્યવહારના સંબંધે-પોતાના આત્માને ઉપકારી-ધર્મ-મર્મનો સ્વીકાર કરવાવાળો હોય-એટલે-કલહ-કંકાશથી અળગો રહી-જે રીતે પોતામાં ગુણ-વૃદ્ધિ થાય તે રીતે-સમપરિણામે વર્તે.

(૧૪)

ગુણ રાગી ગુણ સંગ્રહે, દૂસે ન ગુણ અનંત;

ઉવેખે નિર્ગુણ સદા, બહુમાને ગુણવંત. ॥૨૨૮॥

ભાવાર્થ :-(૧૨) ગુણ રાગી હોય, -એટલે આત્માર્થે ઉપકારક એવા સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપ પ્રમુખ ગુણે કરી યુક્ત હોય, તેના ઉત્તમ આત્માઓ પ્રતિ, -આદર-પ્રીતિ ભાવ રાખે, તેમજ પોતાને-પ્રાપ્ત, ગુણોને સ્થિર કરે, અને નવા ગુણો મેળવવા પ્રયત્ન કરે, કેમકે આત્મા-અનંતગુણોનો ધણી છે, એમ જાણી પોતા થકી અધિક ગુણવાન પ્રતિ-વિનય-ભક્તિ સહ બહુમાન કરવા વાળો હોય, પરંતુ તે ગુણી વડીલોમાં જો કાઠક નાનો દોષ હોય-તો-પણ, તે થકી તેમનો અનાદર કરે નહિ. તેમજ નિર્ગુણી આત્માઓ પ્રતિ, ઉપેક્ષા ભાવ ધરે એટલે તેમની નિંદા ન કરે, તેમજ સ્તવના પણ કરે નહિ, પરંતુ જેઓ દેશવિરતિ તેમજ સર્વવિરતિપણાનું યથાર્થ પાલન કરી રહ્યા છે, તેમનું બહુમાન કરતો રહે.

(૧૫)

અશુભ કથા કલુષિત મતિ, નાસે રતન વિવેક;

ધર્માર્થે સત કથા હુએ, ધર્મ નિદાન વિવેક. ॥૨૨૯॥

ભાવાર્થ :-(૧૩) સત્ કથી હોય એટલે-ધર્માર્થે સાધક ચાર પ્રકારના પ્રયોજન વાળી કથા-વાર્તાઓ કહેનાર હોય-તે માટે પ્રથમ તો તે-પોતે વિષય-કથાયને ઉદ્દીપન

કરવાવાળી તેમજ નિંદિત અશુભ કથાઓ, કે જેને સાંભળવાથી પણ પોતાની મતિ કલુષિત થવા થકી-પોતાને હિતાહિતના વિવેકથી બચે થવા પણ પ્રાપ્ત થતું હોય, તેવી કથા સાંભળે પણ નહિ. આ સંબંધે શાસ્ત્રમાં ૨૫૪ જણાવેલ છે કે ધર્માચરણથી યુક્ત ધર્મી આત્માઓની ધર્માર્થે ધર્મ-કથાઓ કહેવા-સાંભળવાથી આત્મામાં આત્માર્થ પ્રતિ વિવેક બુદ્ધિ આવે છે. અન્યથા મિથ્યાભાવની વૃદ્ધિ થાય છે.

(૧૬)

ધર્મશીલ અનુકૂલ યશ, સદાચાર પરિવાર;

ધર્મ સુપક્ષ વિધને રહિત, કરી શકે તે સાર. ૥૨૩૦॥

ભાવાર્થ :- (૧૪) સુપક્ષ-યુક્ત હોય, એટલે ધર્મશીલ-સદાચારી આત્માઓના સંસર્ગ (પરિવાર) વાળો હોય, એટલે તેમની સોખતમાં રહેવાવાળો હોય તેમજ તેમના વિચાર-વાણી અને વર્તનનો સંગી-રંગી હોય-તેથી ધર્માર્થ સાધવામાં, આવતા ત્રિભોજે કરીને રહિત બનેલો હોય, નિર્વિધ્ને-હર્ષ ઉત્સાહ સહિત આત્માર્થે કૃપકારી ગુણોની સુખે કરી (સાર) સાધના કરતો હોય છે.

(૧૭)

માઠે સવિ પરિણામ હિત, દીર્ઘ દર્શીકામ;

લહે દોષ-ગુણ વસ્તુના, વિશેષજ્ઞ ગુણધામ. ૥૨૩૧॥

ભાવાર્થ :- (૧૫) દીર્ઘદર્શી હોય :- આથી પોતે જે કોઈ ધર્મ કાર્ય કરવાનો ઉદ્દેશ કરે, તેમાં પરિણામે આત્મહિત સધાતું હોય તેવા જ કાર્યો કરે, પરંતુ પાછળથી પસ્તાવું પડે તેવા કાર્યો કરે નહિ.

(૧૬) વિશેષજ્ઞ હોય :- એટલે-પ્રત્યેક જડ-ચેતન વસ્તુમાં રહેલા ગુણ-દોષ સ્વરૂપી પ્રત્યેક ભાવોનો, યથાર્થ પણે જાણનારો હોય, અને તે જડ-ચેતન નિમિત્તો પ્રતિ ગુણ પ્રાપ્તિમાં અનુરૂપ ભાવે પ્રવર્તે, તેમજ દોષો પ્રતિ નિંદિત પણે ન પ્રવર્તે, અર્થાત્ સ્વ-પર ગુણ-દોષ પ્રતિ અવિવેકી ન બને.

(૧૮)

વૃક્ષાનુગત સુસંગતે, હોવે પરિણત બુદ્ધિ;

વિનયવંત નિયમ કરે, જ્ઞાનાદિકની શુદ્ધિ. ૥૨૩૨॥

ભાવાર્થ :- (૧૭) વૃક્ષાનુગત ગુણવાળો હોય :- એટલે કે જો આ પરિણત બુદ્ધિના ધણી છે એવા વૃક્ષ પુરૂષોની સોખત કરવાવાળો હોય તેમની પરિણત

બુદ્ધિને અનુસરવાવાળો હોય, (૧૮) વિનયવંત હોય એટલે કે જે થકી પશ્ચિ-
ણને ઇષ્ટાર્થ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ શકતી હોય, તેવા શુદ્ધ યાને સમ્યગ્-જ્ઞાન-દર્શન-
આરિરૂપ ક્રિયાની પ્રાપ્તિના મૂળરૂપ વિનય ગુણે કરી સહિત હોય, આવા વિનય
ગુણના અનેક મેદા પૂર્વે જણાવેલ છે.

(૧૯)

ગુણ જોડે ગુરુ આદરે, તત્ત્વ બુદ્ધિ કૃત જાણ;

પરહિત કારી પર પ્રતે, થાપે માર્ગ મુજબ, ૥૨૩૩૥

ભાવાર્થ :-(૧૯) કૃતજ્ઞી હોય-એટલે-પોતાના ઉપર-ઉપકારના કરનારો
સ્વજનો તેમજ ગુરુજનોના ઉપકારનો જાણ હોઈ-તેમના પ્રતિ-યથાયોગ્ય ભાવે
યોગ-ક્ષેમ કરવાની વૃત્તિવાળો હોય, તેમજ અન્ય-જડ-ચેતન દ્રવ્યોમાં રહેલા
ગુણ-અવગુણને જાણવાવાળો હોય, તેમજ જે થકી પોતાને આત્મ શુદ્ધિનો લાભ
પ્રાપ્ત થતો હોય તેવા સ્થાવર-જંગમ તીર્થાદિકોની યથાયોગ્ય સેવા-ભક્તિ કરનારો
હોય પરંતુ આશાતના કરે નહિ.

(૨૦) પરહિતાર્થકારી હોય-એટલે અન્ય જીવોને પણ શુદ્ધ-ધર્મમાર્ગમાં
જોડનારો હોય, કેમકે ધર્માચરણ થકી તો સર્વ આપણ ટળે છે, અને સર્વ
મંગળની પ્રાપ્તિ થાય છે એવી શ્રદ્ધા તેનામાં હોય છે, તેથી દાન-શીલ-તપ
તેમજ ભાવનારૂપ ધર્મવિરુદ્ધ સમસ્ત પ્રકારના અનાચારથી અળગો રહેનારો હોય છે.

(૨૦)

શાંખે લજે મુખે સકળ, લખ્ય લક્ષ શુભકાળ;

એમ એકવીશ ગુણે વર્યા, લહે ધર્મનું રાજ, ૥૨૩૪૥

ભાવાર્થ :-(૨૧) લખ્યલક્ષ-ગુણ વાળો હોય : એટલે શુદ્ધ-સાધ્ય-
સાધન દાવનો જાણનારો હોય, તેથી કરીને સમ્યગ્-જ્ઞાન-ક્રિયા થકી
આત્મધર્મનો યથાતથ્ય સ્વરૂપે આરાધક હોય, જેથી ઉત્તરોત્તર ગુણવૃદ્ધિએ
વધતો થકો-પરમ શાંતિરસે (ક્ષમાએ) કરી પરમાનંદપદની પ્રાપ્તિની
યોગ્યતા ધરાવનારો થાય છે, ઉપર જણાવેલ (૨૧) એકવીશ ગુણો યુક્ત
ઉત્તમ-આત્મા જીનાજ્ઞા યુક્ત ધર્મ-કરણી એટલે-દેશવિરતિ ધર્મ-તેમજ
સર્વવિરતિ ધર્મનું પાલન કરવાને યોગ્ય હોય છે એમ જાણવું, અન્યથા
ગુણરહિત આત્મા માયા સાહિત આડંબરીય પ્રવૃત્તિ કરતો થકો, પોતાના
આત્માને તેમજ અન્ય ભક્તજનોને પણ સંસારમાં દૂખાડનારો થાય છે
એમ જાણવું.

(૨૧)

પૂરણ ગુણ ઉત્તમ કહ્યો, મધ્યે પાદે હીન;

અર્ધહીન જથન્ય જન, અપર દરિદ્રી હીન. ॥૨૩૫॥

ભાવાર્થ :- ઉપર જણાવેલ (૨૧) એકવીશે ગુણે કરી સહિત આત્માને ઉત્તમ બાણે, તેમજ એક ભાગ શૂન્ય એટલે (૧૫) પંદર ગુણવાળા આત્માને મધ્યમ બાણે, તેમજ અર્ધ-હીન એટલે (૧૧) અગીયાર ગુણવાળા આત્માને જથન્ય ગુણવાળો બાણે, તેમજ તેથી ઓછો એટલે અગીયાર ગુણથી પણ ઓછા ગુણવાળને દરિદ્રી બાણે-એમ પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જીએ આ ગાથાથી સ્પષ્ટ પણે જણાવ્યું છે. આ સંબંધે શ્રી વંદિતાસૂત્રની ટીકામાં જણાવ્યા મુજબ ઉપર જણાવેલ (૨૧) ગુણોવાળા સાત શ્રાવકપણાને થોડા આત્માઓને, નીચે મુજબના (૪) ચાર વિભાગે કરી બાણવા જરૂરી છે.

નીચેના આઠ ગુણવાળાને, (૧)-સદ્રક પરિણામી બાણે.

(૧) અશુદ્ધ, (૨) પ્રકૃતિ-સૌમ્ય, (૩) અકૂરત્વ, (૪) સદાક્ષિણ્યત્વ, (૫) હયાણુ, (૬) મધ્યસ્થ-સૌમ્ય દષ્ટિ, (૭) વૃદ્ધાનુગત, (૮) વિનીત,

નીચેના છ ગુણવાળાને (૨)-વિશેષ નિપુણમતિ વાળો બાણે.

(૧) રૂપવંત, (૨) સુદીર્ઘ-દર્શી, (૩) વિશેષજ્ઞ, (૪) કૃતજ્ઞ, (૫) પરહિતાર્થકારી, (૬) લઘુ લક્ષત્વ.

નીચેના પાંચ ગુણવાળાને, (૩)-ન્યાય માર્ગમાં રતિવાળો બાણે.

(૧) ભીરૂત્વ, (૨) અશક્ત્વ, (૩) લજ્જાણુ, (૪) ગુણરાગી, (૫) સત્કંથી, નીચેના બે ગુણવાળાને, (૪)-દૃઢ પ્રતિજ્ઞાવંત બાણે.

(૧) લોકપ્રિય, (૨) સુપક્ષ-યુક્ત.

(૨૨)

અરજે વરજ પાપને, એહ ધર્મ સામાન્ય;

પ્રભુ તુજ ભક્તિ જશ લહે, તેહ હોએ જન માન્ય ॥૨૩૬॥

ભાવાર્થ :- જ આત્માઓ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ જણાવ્યાનુસારે સામાન્યે યથાશક્તિ-અદાર પાપ સ્થાનકની કરણી ત્યજીને આત્માવલંબી બનીને પ્રજ્ઞની વ્યાજ્ઞાનુસારે (સમ-પરિણામે) વર્તે છે તેઓ યદ્યપિ સામાન્ય લોક વ્યવહારમાં અરૂપ ગુણો ધરાવતાં હોવા છતાં પણ આ જગમાં ઉત્તમ પ્રકારના યશને પ્રાપ્ત કરવાવાળા થાય છે.

અગ્યારમી દાળ સમાપ્ત

ઢાળ-૧૨મી

(૧)

એકવીશ ગુણ જેણે લક્ષ્યા, જે નિજ મર્યાદામાં રહ્યા;
તેહ ભાવ આવક ના લહે, તસ લક્ષણ એ તું પ્રભુ કહે. ॥૨૩૭॥

ભાવાર્થ :- પૂર્વે જે દ્રવ્ય આવકના, એટલે ભાવ આવકપણું (દેશવિરતિ) પામવાને યોગ્ય આત્માના એકવીશ (૨૧) ગુણ જણાવ્યા તેથી જણાવું કે જે આત્માઓ એ એકવીશ ગુણની મર્યાદામાં વર્તતા હોય, તે આવકપણાની ક્રિયાએ કરી, પોતાના આત્માને—શુદ્ધ કરવાના ઉદ્ધેષે પ્રવર્તન કરતા રહે છે. તેઓના ક્રિયાગત (ભાવ આવકપણાના) છ (૬) લક્ષણો શાસ્ત્રાનુસારે વિસ્તારથી અત્રે પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જણાવે છે :- શ્રી જ્ઞાન શાસનને વિષે, કોઈ પણ વસ્તુને ચાર નિર્દેશથી જણાવના વડે, તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ જણી શકાય છે એમ કહ્યું છે તે અનુસારે—અત્રે દ્રવ્ય આવક તેમજ ભાવ આવકપણાના સ્વરૂપને, એટલે જાણે આત્માર્થ સાધવાને યોગ્ય છે, તેમજ જાણે આત્માર્થ સાધી રહ્યા છે એવા દ્રવ્ય આવકરૂપ ગૃહસ્થોનું સ્વરૂપ પૂર્વે (૨૧) લક્ષણોથી જણાવ્યું. હવે તેઓના ક્રિયાગત ભાવ—આવકપણાના છ લક્ષણો જણાવે છે :- દ્રવ્ય ભાવ નિર્દેશ સંબંધી શાસ્ત્રમાં જણાવેલ છે કે દ્રવ્યથી ત્રિવક્ષિત ભાવ કથયિત્ ભિન્ન પણ હોય છે. તેમજ અભિન્ન પણ હોય છે. આ માટે શાસ્ત્રમાં દ્રવ્યના લક્ષણ સંબંધી જણાવેલ છે કે— “દ્વં મઘં માવસ્ત ધૂમમાવં ચ જં જોગ” એટલે ભૂતભાવ તેમજ ભાવિ-ભાવનું (પરિણામનું) જે કારણ તેને દ્રવ્ય જણાવું. તેમજ ભાવ સંબંધે પણ સ્પષ્ટ જણાવેલ છે કે “વિવક્ષિત પરિણામો હિ માવઃ” દ્રવ્યોનો અપેક્ષિત પરિણામ તે ભાવ.

(૨)

(૧)

(૨)

(૩)

(૪)

કૃત વ્રત કર્મા શીલાધાર, ગુણવંતોને ઋજુ વ્યવહાર;

(૫)

(૬)

ગુરુ સેવીને પ્રવચન દક્ષ, આવક ભાવે એ પ્રત્યક્ષ ॥૨૩૮॥

ભાવાર્થ :- (૧) કૃત વ્રત કર્મા હોય (૨) શીલવંત હોય (૩) વિવક્ષિત ગુણ-વંત હોય (૪) ઋજુ વ્યવહારી હોય એટલે સરળ (નિષ્કપટ) સ્વભાવવાળો હોય,

ધર્મ ગુરૂની શુશ્રૂષા કરવાવાળો હોય (૬) પ્રવચન એટલે આગમ-શાસ્ત્ર જ્ઞાનમાં-અવિતત્ય બુદ્ધિવાળો હોય. આ છ લક્ષણોથી વ્યવહારપ્રત્યક્ષથી તેને શ્રાવક જણાવ્યો છે.

(૩)

શ્રવણ જાણણા ગ્રહણ ઉદ્ધાર, પડિસેવા એ ચાર પ્રકાર;
પ્રથમ ભેદના મન ધારીયે, અર્થ તાસ ઈમ અવતારીયે ॥૨૩૯॥

(૪)

બહુમાને નિમુણે ગીયત્ય, પાસે ભંગાદિક બહુ અત્ય,
જાણુ ગુરૂ પાસે વ્રત ગ્રહે, પાલે ઉપસર્ગાદિક સહે ॥૨૪૦॥

ભાવાર્થ :- ઉપર જણાવેલ છ (૬) લક્ષણ સહેલા, પ્રથમના કૃતવ્રત કર્માં લક્ષણના વળી નીચે મુજબના ચાર ભેદને, યથાર્થ સ્વરૂપે વિચારવા.

(૧) વ્રત-ધર્માદિકતું ગુરૂ મુખે સાંભળવું.

(૨) સાંભળ્યા પછી તેના-ભેદ-પ્રભેદને, વિધિ-નિષેધ ભાવ સંબંધી, પણ શાસ્ત્રથી અવિરૂદ્ધ ભાવે જાણવા.

(૩) વ્રતાદિકના સ્વરૂપને યથાર્થ જાણ્યા પછી યથાશક્તિ વ્રતો ગ્રહણ કરવા.

(૪) જે-જે વ્રતો જે-જે ભાગે લીધા હોય તેનું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન કરવું.

પ્રથમ તો ગીતાર્થ ગુરૂ વ્રતે બહુમાને કરી શ્રાવકના બારે (૧૨) વ્રતને (૧૪૭) એકસો સુહતાલીશ ભાગે યથાર્થ જાણે, તે પછી પોતાની પાળવાની શક્તિ પ્રમાણે વ્રત ગ્રહણ કરે, અને ઉપસર્ગાદિક આવે છતે પણ અધ્યંદ વ્રત પાળવાનો પ્રયત્ન કરે, શાસ્ત્રોમાં અનેક પ્રકારના ભાગો જણાવેલ છે, પરંતુ અને ઉપર જણાવેલ ભાગાનું કિંચિત્ સ્વરૂપ જણાવીએ છીએ.

(૧) મનથી પાપ કરવું નહિ.

(૨) વચનથી પાપ કરવું નહિ.

(૩) કાયાથી પાપ કરવું નહિ.

(૪) મનથી અને વચનથી પાપ કરવું નહિ.

(૫) મનથી અને કાયાથી પાપ કરવું નહિ.

(૬) મન-વચન અને કાયાથી પાપ કરવું નહિ.

- (૧) પાપ કરવું નહિ.
 (૨) પાપ કરાવવું નહિ.
 (૩) પાપની કરણીને અનુમોદવી નહિ.
 (૪) પાપ કરવું નહિ કરાવવું નહિ.
 (૫) પાપ કરવું નહિ અનુમોદવું નહિ.
 (૬) પાપ કરાવવું નહિ અનુમોદવું નહિ.
 (૭) પાપ કરવું નહિ, કરાવવું નહિ, અનુમોદવું નહિ.

ઉપર જણાવેલ ૭ ભાંગાને ૭ ભાંગે ગુણુતાં ૪૯ ભાંગા થાય. એ (૪૯) ભાંગાને ભૂત-ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણ કાળયક્રી ગુણુતાં $49 \times 3 = 147$ ભાંગા થાય છે.

(૫)

સેવે આયતણા ઉદ્દેશ, પરગૃહ ત્યજે અણુખલડવેસ;
 વચન વિકાર ત્યજે શિશુલીલ, મધુર ભણે એ ખટ વિધશીલ ॥૨૪૧॥

ભાવાર્થ :- હવે બીજા શીલવ્રત નામના લક્ષણને પણ છ પ્રકારે જણાવે છે.

(૧) જ્યાં સ્વધર્મી આત્માઓનો મેળાપ થતો હોય તેવા, કેવમંદિર-
 ઉપાશ્રયાદિ સ્થાનો પ્રતિ જવા-આવનાનો ખપી હોય.

(૨) કારણુ વગર પર ધરમાં બંધ નહિ.

(૩) વેશ :- (તસો પહેરવા તે) તે નાટકીયા જેવા, ઉદ્ભટ વસો પહેરે નહિ.

(૪) વચન :- તે જે થકી વિષય-પ્રપાચ ભાવ ઉત્પન્ન થાય તેવા વચનો ન બોલે.

(૫) હાસ્ય ઉપજવે તેવી કીડાઓ, તેમજ મરકરી કરવી તે ઇત્યાદિ ખાળ
 કીડાઓ કરે નહિ.

(૬) મધુર ભાષી હોય, જે ભાષા અન્યને હિતકારી હોય, અને સાંભળવી
 ગમે, તેવી ભાષા બોલે, પરંતુ નિદા-સ્તુતિના નિર્થક વચનો ન બોલે.

(૬)

આયતને સેવે ગુણુ પોષ, પર ગૃહગમને વાઘે દોષ;
 ઉદ્ભટ વેશ ન શોભા લાગ, વચન વિકારે બળે રાગ ॥૨૪૨॥

(૭)

મોહ તણો શિશુ લીલા લિંગ, અનર્થ દંડ અ છે એ અંગ;
કડિણ વચનનું જલ્પન જેહ, ધર્મીને નહિ સમ્મત તેહ ॥૨૪૩॥

ભાવાર્થ :- પૂર્વે જે બીજા શીલવ્રતના (૬) લક્ષણો જણાવ્યા તેને કાંઈક વિસ્તારથી આ બે ગાથાથી જણાવેલ છે.

(૧) ધર્મી પુરુષોને મળવાના સ્થાનો સેવવાથી ગુણ વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે,

(૨) પર-ધરમાં નહિ જવા વડે-તે થકી ઉત્પન્ન થતા લઘુતા આદિ દોષોથી બચે.

(૩) આછકલા વસ્ત્રો પહેરવાથી પોતાની શોભા ઘટ છે એમ જાણે.

(૪) વિકારી વચનો બોલવાથી રાગની વૃદ્ધિ થાય તેમજ ઉત્તમ લોકમાં હલકાઈ થાય તે માટે રાગ થાય તેવા વચનો આત્માર્થીએ બોલવા નહિ,

(૫) બાળકીડાઓ તે મોહનું કારણ છે, તેમજ અનર્થદંડ રૂપ પણ છે એટલે છેવટે તો સંકલેશ વધારનારી થાય છે તે માટે બાળકીડાઓ કરે નહિ.

(૬) દ્વેશકારી વચનો કે આકર્ષ-કૂડાં વચનો બોલવાથી હલકાઈ થાય માટે અન્યને સંતાપકારી વચનો બોલવા નહિ.

(૮)

ઉદ્ધમ કરે સદા સજ્જાય, કરણ વિનયમાં સર્વ ઉપાય;
અનભિનિવેશી રૂચી જિન આણુ, ધરે પંચગુણ એહ પ્રમાણુ
॥૨૪૪॥

(૯)

સજ્જાયે ધારે વૈરાગ્ય, તપ નિયમાદિક કરણે રાગ;
વિનય પ્રયુજે ગુણ નિધિ તણા, જેમ મન વાધે આદર ધણા
॥૨૪૫॥

ભાવાર્થ :- હવે દેશવિરતિધર શ્રાવકનું ત્રીજું લક્ષણ જે વિશિષ્ટ ગુણવંત હોય તેને પાંચ ભેદ કરી જણાવે છે.

એકે શ્રાવકમાં વૈર્થ-ઔદાર્ય-ગાંધીય આદિ અનેક ગુણો હોય છે તો પણ લોક વ્યવહારમાં ઉચિત એવા પાંચ ભેદને અગ્રે જણાવે છે.

(૧) સજ્જાથ કરે, એટલે શાસ્ત્ર-પ્રતિ-(વાચના-પૃચ્છના, પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા, અને ધર્મ કથારૂપ) એ પાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કરે.

(૨) છ પ્રકારના આવશ્યકાદિ ક્રિયા અનુષ્ઠાનો કરવામાં ઉદ્યમી હોય.

(૩) ગુર્વાદિનો વિનય કરવામાં ઉત્સુકતાવાળો હોય.

(૪) અનભિનિવેશી એટલે કોઈ પણ ધર્મના કામમાં પણ કદાચહી ન હોય.

(૫) શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞા પાળવા પ્રતિ ઉત્કટ રૂચી વાળો હોય.

હવે પૂર્વે જે ગુણવંત આવકના પાંચ લક્ષણ જણાવ્યા તેને જ કાંઈક હિતાહિત સ્વરૂપ વિશેષથી જણાવે છે.

(૧) સજ્જાથ કરવાથી વૈરાગ્ય ભાવની વૃદ્ધિ થાય.

(૨) અનુષ્ઠાનો કરવાથી, તપ-નિયમાદિ પ્રત્યે રાગ ભગે.

(૩) વિનયવંત હોય, વિનય કરતાં થકાં જ્ઞાનવૃદ્ધિ પશું પામે.

(૪) કદાચહ ન કરવા થકી ત્રણ શદ્યથી અળગા થવાય જેથી સત્યવચન પ્રતિ આદર ભગે.

(૫) શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞા પાળવાની રૂચી વધતાં થકાં સમ્યક્ત્વ ગુણની પ્રાપ્તિ સહ શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ થાય.

(૧૦)

અભિનિવેશી અવિતત્યગણે, ગીતારથ ભાષિત જે સુણે;

સદ્દેહણાચે સુણવા આહ, સમકિતનો મોટો ઉચ્છાહ. ૥૨૪૬॥

ભાવાર્થ :- સમકિતી આત્મા-અભિનિવેશી ન હોય એટલે દુરાચહી ન હોય તેણે કરી ગીતાર્થ ગુર કહે તેને પ્રમાણ માને, તેમજ ગીતાર્થના, વ્યાખ્યાન સાંભળવાને ખૂબ જ ઉત્સુક હોય.

(૧૧)

અવિતત્ય કથન અવંચક ક્રિયા, પાતિક પ્રકટન મૈત્રી પ્રિયા;

બોધ બીજ સહલાવે સાર, ચાર ભેદ એ ઝલુ વ્યવહાર ૥૨૪૭॥

ભાવાર્થ :- હવે ક્રિયાગત ભાવ આવકના ચોથા લક્ષણ-રૂપ ઝલુ વ્યવહારના ચાર ભેદ સમજાવે છે.

(૧) અવિતત્ય કથન, યથાર્થ—અવિસંવાદી વચન બોલે પરંતુ બીજને કબવા માટે મીઠા વચનો ન બોલે.

(૨) અવચક ક્રિયા કરે એટલે પોતાના આત્માને જે ગુણુકારી હોય તેવી ઉત્તમ ક્રિયા કરે પરંતુ પોતાનો આત્મા દુઃખી થાય, તેવી સાવધ ક્રિયાઓ કરે નહિ.

(૩) પાતિક પ્રગટન :- એટલે પાપ કરણીને પાપરૂપ બણી તેથી અળગો રહે, તેમ છતાં જે કોઈ પાપ કરણી પોતાથી થઈ હોય, તો તેનું યથાર્થ—પણે પ્રગટ સ્વરૂપે પ્રાયશ્ચિત્ત કરે.

(૪) જે કોઈ ઉત્તમ યા સમોવડીયા સાથે—મૈત્રી કરે, તે પણ નિષ્કપટ ભાવે કરે, પરંતુ તેમના પ્રતિ મનમાં દુર્ભાવ રાખે નહિ, ઉપર જણાવ્યા મુજબનો જે આચાર, તે જાન્યુ બ્યવહાર બણવો, આથી વિપરીત ભાવે વર્તે તો આત્મા સમ્યક્ત્વ ગુણથી બ્રષ્ટ થાય છે તેમ શાસ્ત્રમાં જણાવેલ છે.

(૧૨)

ગુરુ સેવી ચઉવિહ સેવના, કારણ સંપાદન ભાવના;
સેવે અવસરે ગુરુને તેહ, ધ્યાન યોગનો ન કરે છોહ, ૥૨૪૮૧

(૧૩)

તિહાં પ્રવર્તવે પર—પ્રતે, ગુરુ ગુણ ભાષે નિજ પર છતે;
સંપાદે ઔષધ (પ્ર)મુખ વલી, ગુરુભાવે ચાલે અવિચલી. ૥૨૪૮૨

ભાવાર્થ :- હવે ભાવ શ્રાવકનું ક્રિયાગત પાંચમું લક્ષણ તે ગુરુની શ્રદ્ધા કરે, તેને પણ ચાર ભેદથી જણાવે છે.

(૧) પોતે બંધે ગુરુની સેવા—ભક્તિ કરે.

(૨) બીજ પાસે ગુરુની યથાયોગ્ય સેવા—ભક્તિ કરાવે.

(૩) ગુરુને જરૂરી વસ્તુઓ સંપાદન કરી આપે.

(૪) અવસરોચિત ગુરુની સેવા—ભક્તિ કરે, કે જેથી સ્વ—પર ઉભય આત્માને આત્મ—વિશુદ્ધિ રૂપ ગુણોની વૃદ્ધિ થાય પરંતુ—આરાધનામાં અંતરાય ભૂત—થાય તેવી સેવા—ભક્તિ કરે નહિ.

હવે વિશેષથી કહે છે કે, ગુરુના ગુણોનું વર્ણન કરી અન્ય આત્માઓને પણ ગુરુ સન્મુખ કરી, ધર્મ માર્ગમાં બેઠે, તેમજ પોતે—તેમજ જરૂર હોય તો

અન્ય આત્માઓ સાથે ગળીને પણ ગુરૂને ઔપધાદિ પ્રમુખ એટલે સંયગોપ-
કરણની જરૂરીયાત મુજબ તેમને સંપાદન કરી આપે, તેમજ ગુરૂએ ખતાવેલા
માર્ગે ચાલે, એટલે ગુરૂની આજ્ઞાને, બહુમાને કરી માન્ય કરે.

(૧૪)

સૂત્ર અર્થ ઉત્સગ્ગવવાય, ભાવે વ્યવહારે સોપાય;
નિપુણ પણું પામ્યો છે જેહ, પ્રવચન દક્ષ કહીજે તેહ. ॥૨૫॥

(૧૫)

ઉચિત સૂત્ર ગુરૂ પાસે ભણે, અર્થ સુતીર્થે તેહનો મુણે;
વિષય વિભાગ લહે અવિવાદ, વળી ઉત્સર્ગ તથા અપવાદ. ॥૨૫॥

(૧૬)

પક્ષ ભાવ વિધિમાંહે ધરે, દેશ કાળ મુખ જેમ અનુસરે;
જાણે ગીતારથ વ્યવહાર, તેમ સવિ પ્રવચન કુશળ ઉદાર. ॥૨૫॥

ભાવાર્થ :- હવે ક્રિયાગત ભાવ શ્રાવકનું છટુંદું લક્ષણ તે પ્રવચન દક્ષ,
તેને પણ વિસ્તારથી (૬) છ બેદથી જણાવે છે.

(૧) સૂત્રને વિષે કુશળ એટલે સૂત્રનો જાણકાર હોય.

(૨) અર્થને વિષે કુશળ એટલે સૂત્રના અર્થનો પણ જાણકાર હોય.

(૩) ઉત્સર્ગ સૂત્રને વિષે ઉત્સૂત્ર યુક્તિવાળો હોય, એટલે મુખ્ય વિધિ માર્ગ
(સામાન્ય સ્વરૂપી)ને મુખ્ય પણે જાણે.

(૪) અપવાદ સૂત્રને વિષે અપવાદ યુક્તિવાળો હોય, એટલે કારણીક તેમજ
વ્યક્તિ વિશેષે જે સૂત્રને અનુસરનાનું હોય, તેને અપવાદ-વિશેષથી જાણે.

(૫) ભાવ શુદ્ધિનો જાણકાર હોય, એટલે ભાવ શુદ્ધિ તે સાધ્ય ભાવ,
અર્થાત્ નિશ્ચય શુદ્ધિમાં યથાર્થ દષ્ટિવંત હોય.

(૬) વ્યવહાર શુદ્ધિનો જાણકાર હોય એટલે જે થકી આત્મ શુદ્ધિ થાય,
તે વ્યવહારમાર્ગનો શાસ્ત્રાનુસારે વિધિ નિષેધ સ્વરૂપે આદરવા રૂપ વિધિનો
જાણનારો હોય.

ઉચિત સૂત્ર એટલે શ્રાવકને યોગ્ય, સૂત્ર-અર્થને સંવિજ્ઞ ગીતાર્થ-ગુરૂ
જાણવંત પાસેથી-વિનય-બહુમાન પૂર્વક જાણે, અત્રે ઉચિત સૂત્ર સંબંધે અમારે

જણાવનાતું એ છે, કે, જે થકી મુખ્ય ગુણ જે પ્રવચન દ્વક્ષ પાણું કે જેતું સ્વરૂપ ઉપર જણાવ્યું છે તે યથાર્થ રીતે ઘટે, તે સૂત્રો લેવા પરંતુ માયાની, પાખંડી સાધુઓ કહે તેમ અને તેટલું જ સમજવું, એવો અર્થ કરવો નહિ, કેમકે ઉત્સર્ગ-વિધિ માર્ગને ઉત્સર્ગે આચરવા રૂપ બધું, તેમજ અપવાદ-વિધિ માર્ગને અપવાદે આચરવા રૂપ જે બધું છે તેને તો પ્રશ્નિધાન હોઈ શકે છે. પરંતુ જેઓ મતિ કલ્પનાએ મોહ વશથી જે કાંઈ ક્રિયાઓ કરે છે, તેને તો તે ક્રિયા અહિતકારી થાય એમ જણવું.

ઉત્સર્ગ-અપવાદ માર્ગનો યથાતથ્ય સ્વરૂપે જણનાર આત્મા, જ્ઞાન થકી સાધ્ય શુદ્ધિ, તેમજ ક્રિયા થકી સાધન શુદ્ધિ બાવે, યથાયોગ્ય-સાધના કરતો થકી અવશ્ય તે સુ-સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે.

વળી દેશકાળાનુસારે પ્રાપ્ત છ આવશ્યકની કરણીની વિધિનો પણ યથાર્થ બજાવક હોય એટલે ગુરૂગમથી-દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવાદિ સાપેક્ષ સમસ્ત વ્યવહારનો બજાવક હોય, કે જે થકી યથાતથ્ય સ્વરૂપે આવશ્યક આચરવા થકી, આચરણ કરનાર આત્મામાં, અવશ્ય-આત્મિક ગુણોમાં-શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ-થતી હોય.

ઉપર જણાવેલા ભાવ શ્રાવકના છએ લક્ષણોને તેના પ્રતિભેદો સહિત શ્રાવકોએ યથાર્થ અવધારવા જરૂરી છે. કેમકે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે, એમ આગળની ગાથાથી પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જ એ જણાવેલ છે.

(૧૭)

કિરિયાગત એ ષટ્ વિધિ લિંગ, ભાષે તું જીનરાજ અભંગ;

એ વિધિ શ્રાવક જે આચરે, મુખ જશ લીલા તે આદરે. ૧૧૨૫૩૧

ભાવાર્થ :- શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ, આત્માર્થ સાધક દેશવિરતિધર ભાવ શ્રાવકના, કિરિયાગત એટલે સમ્યગ્-દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર રૂપ ઉપર જણાવેલા છએ લક્ષણોને, યથાર્થ અનિરુદ્ધ બાવે જેઓ અનુસરે છે, તે આત્માઓ પોતાના આત્માને વિષે સુખકારી આચરણાએ આચારી હોવાથી પરમ યશની લીલાને પ્રાપ્ત કરવાવાળા થાય છે.

ઢાળ-૧૩ અ

(૧)

ભાવ શ્રાવકના ભાવિયે, હવે સત્તર ભાવગત તેહો રે; નેહોરે-

પ્રભુ તુઝ વચને અવિચળ હોજો એ, ॥૨૫૪॥

ભાવાર્થ :- પૂર્વે ભાવ શ્રાવકના ક્રિયાગત છ (૬) લક્ષણ જણાવ્યા, હવે ભાવ શ્રાવકના ભાવગત (૧૭) સત્તર ગુણ જણાવીએ છીએ. જે આત્મામાં શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ જણાવેલા ગુણો પ્રતિ આદર ભાવ, તેમજ દોષો પ્રતિ-હેય યુક્તિ પ્રવર્તે છે, તે આત્મા હે પ્રભુ ! તારી આજ્ઞા પાળવા થકી અવશ્ય ઉત્તમ-તા (પ્રવર શ્રદ્ધાને) પામીને, મુક્તિના શાશ્વત સુખને મેળવવાવાળો થાય છે.

(૨)

ઇત્થી ચંચલ ચિત્તથી, જે વાટ નરકની મોટી રે; ખોટીરે-

છાડે એ ગુણ ધુરે, ગુણો-એ, ॥૨૫૫॥

ભાવાર્થ :- અત્ર ઇત્થી-એટલે ઇચ્છા તે ચંચલતા એવો અર્થ કરવાનો નથી પરંતુ ઇત્થી એટલે સ્ત્રી લેવી. તે કેવી છે-તો કે ચંચલ ચિત્તવાળી હોય છે. અનેક વિષય ભોગનું કારણ હોઈ, નરકગતિ-પ્રતિ લઈ જવાવાળી બાણી, તેથી તેને ખોટી બાણીને, તેનાથી દૂર-અળગો રહે, તે ભાવ શ્રાવકનો ભાવગત પ્રથમ ગુણ કહ્યો.

(૩)

ઇન્દ્રિય અપલ તુરંગને, જે કુધે જ્ઞાનની રાશિ રે; પાસે રે-

તે બીજો ગુણ શ્રાવક-ધરે-એ, ॥૨૫૬॥

ભાવાર્થ :- હવે જે પાંચે ઇન્દ્રિયોનાં ત્રેવીશ વિષયો છે, તેના વળી જે (૨૫૨) વિકારો છે, તે વિષય-વિકારો આત્માને-આત્મ ભાવથી (અંતર-વૃત્તિથી) અળગા રાખનારા છે એમ બાણીને, તે વિષયોથી અળગા રહેવા માટે જ્ઞાનરૂપી લગામ (ધોડાને કાણુમાં રાખનાર)ને ખૂબ જ મજબૂત રીતે ધારણ કરે, કેમકે જે લગામ હાથમાંથી છૂટી બય તો ઇન્દ્રિય રૂપી ઘોડો ગમે-તેમ પ્રવૃત્તિ કરે, એ માટે વિષયોથી નિવર્તાવે એવા-વિશિષ્ટ અધ્યાત્મ જ્ઞાનને, ધારણ કરે તે બીજો ગુણ બાણી.

(૪)

કલેશ તણું કારણ ધણું, જે અર્થ અસારજ બાણે રે, -આણેરે;
તે ત્રીજે ગુણ નિજ સંનિધિ એ... ॥૨૫૭॥

ભાવાર્થ :- હવે આ સંસારમાં વિષય-સુખમાં આસક્ત-લોકો, અર્થ તે ધનને એટલે જે થકી વિષય-લોગો પ્રાપ્ત કરી શકાય તેને મેળવવા માટે અનેક પ્રકારના પાપારંભો-કરતા જ રહે છે. પરંતુ ભાવ-શ્રાવક અર્થને-અનર્થનું મૂળ બાણે, એટલે અર્થ-તે ધનને અનેક પ્રકારના કલેશનું કારણ બાણીને, તેના યોગમાં હર્ષિત થાય નહિ-એટલું જ નહિ, પરંતુ તેના પરિગ્રહને પાપ સમજે એ-ત્રીજે ભાવ-ગુણ બાણવો.

(૫)

ભવ વિડંબના મય-અ-છે, વળી દુઃખ રૂપી દુઃખ હેતો રે, -ચેતો રે-
એમ ચોથો ગુણ અંગી કરે-એ..... ॥૨૫૮॥

ભાવાર્થ :- ભવ એટલે સંસાર કે જેમાં પ્રાણીઓને-અનિચ્છાએ અનિચ્છિત થોનિઓમાં જન્મ-મરણના દુઃખો અવશ્ય ભોગવવા પડતાં જ હોય છે. તેમજ બાહ્ય-સ્થૂળ જીવન તે પણ અનેક પ્રકારના ભય-શોકાદિથી વ્યાપ્ત હોઈ દુઃખમય જ છે, તેમજ વળી તે અનેક પ્રકારના આરંભ-સમારંભે કરી-કર્મબંધથી અવિચ્છિન્ન હોઈ, અનેક-ભવ-પરં-પરાને વધારનાર છે એમ બાણીને-ભાવ-શ્રાવકે-સંસારમાં સુખની પ્રાંતિએ લલચાવું બેઠાંએ નહિ. પરંતુ ચેતીને નિરંતર તે થકી અગગા થવાનો પરિણામ-એ ચોથો ભાવ-ગુણ બાણવો.

(૬)

ખીણ સુખ વિષય વિષોપમા, એમ બાણી નત્રી બહુ ઈહેરે;
ખીહેરે તેથી પંચમ ગુણ વર્યો એ... ॥૨૫૯॥

ભાવાર્થ :- હવે પાંચમો ગુણ તે, ઈંદ્રિયોના-વિષય સુખો તે, પ્રત્યેક આત્માને, શુદ્ધ અનંત પોતાના સહજ આત્મિક સુખથી શ્રદ્ધ કરનારા હોઈ, તેને વિષ સમાન-બાણીને, -તેમજ ક્ષણિક એટલે ક્ષણ માત્ર, સુખનો-આભાસ આપીને,

અનંતકાળ દુઃખ આપનારા છે એમ જાણીને, વિશેષતઃ તેને મેળવવાની કે ભોગવવાની ઇચ્છા માત્ર પણ કરે નહિ, એ રીતે વિષય સુખથી બીડતો રહે એ પાંચમો-ભાવ-ગુણ જાણવો.

(૭)

તીવ્રારંભ તજે સદા, ગુણ છૂટાનો સંભાગી રે; રાગીરે-

નિરારંભ જનનો ધણું એ...૥૨૬૦૥

ભાવાર્થ :- હવે તીવ્ર આરંભ તે-આકરા કષાયે કરી, ધણા જીવેને પીડા-કારી આરંભો, એટલે મન-વચન-કાળ યોગની જે સાવધ પ્રવૃત્તિ, તેનો ત્યાગી હોય, અને સર્વથા પાપ વ્યાપારનું અનારંભપણું જેમાં છે, એવા છદા ગુણ-સ્થાનકને પ્રાપ્ત કરવાનો અભિલાષી હોય, તે-ભાવ આવકનો છદો ગુણ જાણવો.

(૮)

માને સત્તમ ગુણ વર્યો, જન પાસ સદૃશ ગૃહવાસો રે;

અભ્યાસો રે-મોહ જીતવાનો કરે એ...૥૨૬૧૥

ભાવાર્થ :- હવે સાતમો ગુણ તે-ગૃહસ્થાવાસને, લોકના (સમાજના) બંધનરૂપ જાણીને એટલે, સ્ત્રી-ધન-પુત્ર-પૌત્રાદિ ઉપરના રાગને, બંધનરૂપ જાણીને અને રાગ છે તે દ્રેષ્ટનું કારણ છે, એમ જાણીને-રાગ-દ્રેષ રૂપ મોહ જીતવાને, ગૃહસ્થવાસમાં રહ્યો થકા પણ જનાજ્ઞાનુસારી-ઉચ્ચ કરતો રહે તે સાતમો ગુણ.

(૯)

અટ્કમ દંસણુ ગુણ ભર્યો, બહુ ભાંતે કરે ગુર ભક્તિ રે;

શક્તિ રે-નિજ સદ્દેશ્યાની ફેરવે એ...૥૨૬૨૥

ભાવાર્થ :- હવે આઠમો દર્શન ગુણ એટલે અદ્વાવંત હોય-તે થકી સુ-દે-સુ-ગુર-તેમજ સાધર્મિક બંધુઓની પોતાની શક્તિ અનુસારે-અવશ્ય ભક્તિ કરે, કે, જે-થકી પોતામાં ધર્મની શક્તિ વિસ્તરે.

(૧૦)

લોક સન્નાહવિ પરિહરે, બાણે ગાડરિઓ પરવાહો રે;

લાહોરે-એમ નવમા ગુણનો સંપન્ને એ...૥૨૬૩૥

ભાવાર્થ :- હવે ભાવ શ્રાવકમાં ભાવ થકી જે નવસો ગુણ હોય તે જણાવે છે. ભાવ શ્રાવક તો ઘણાં લોકોએ અવિચારી પણે-આચરેલા આચરણોનો, પરિહાર કરવાવાળો હોય પરંતુ ગાહરીયા પ્રવાહની માફક એટલે ટોળામાં જમ એક આગળતુ ઘેટું ચાલે છે તેમ આંખો મીંચીને બીજા ઘેટાઓ તેની પાછળ ચાલે છે, તેમ આત્માર્થ-શૂન્ય અવિચારિત કાર્યો કરવાથી-અળગો રહેનારો હોય,

(૧૧)

આગમને આગળ કરે, તે વિણ કુણ મારગ સાખી રે;

ભાખી રે-એમ કિરિયા દશમા ગુણ થકી એ ॥૨૬૪॥

ભાવાર્થ :- આત્માર્થ સાધનતા બણી જે-જે ક્રિયા કરે તે આગમ વચનને અનુસરીને કરે, એટલે શાસ્ત્રોક્ત વિધિ-પૂર્વક કરે, પરંતુ મતિ-કલ્પિત ભાવે-સ્વચ્છંદાચારે, સશસ્ત્ર ભાવે જે કાઈ ક્રિયાઓ કરાય તેથી આત્મશુદ્ધિ થાય નહિ એમ બણીને-આગળ શ્રુતને (શાસ્ત્રાજ્ઞાને) અનુસરે, તે દશમો ગુણ બણવો.

(૧૨)

આપ અબાધાયે કરે, દાનાદિક ચાર શક્તિ રે;

વ્યક્તિ રે-એમ આવે ગુણ ઇગીયારમો એ... ॥૨૬૫॥

ભાવાર્થ :- હવે ભાવ શ્રાવકનો ભાવ થકી અગીયારમો ગુણ જણાવે છે. આ ગુણને દાન, શીયળ, તપ, અને ભાવનારૂપ ચાર પ્રકારના ધર્મ પ્રતિ યથા શક્તિએ પ્રવર્તન કરે, પરંતુ શક્તિ ગોપવે નહિ તેમજ શક્તિનું ઉલ્લંઘન કરીને પણ ન કરે એટલે કે પોતાની શક્તિ અનુસાર ચાર પ્રકારના ધર્મ કરવાના ભાવવાળો હોય, તે અગીયારમો ગુણ બણવો

(૧૩)

ચિંતામણિ સારિખો લાહી, નવિ મુગ્ધ હસ્યો પણ લાગે રે;

ગાળે-નિજ ધર્મે એ ગુણ બારમો એ.... ॥૨૬૬॥

ભાવાર્થ :- આત્માર્થ સાધક, ચિંતામણિ રત્ન સરીખો, શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતે બતાવેલો ધર્મ કરતાં થકાં-આદરતાં થકાં, કોઈક મિથ્યાત્વી-અજ્ઞાની મૂર્ખ લોકો-તે પ્રતિ હાસ્ય-મજાકે યા મરકરી કરે-તો પણ, પોતે લજ્જા પામે નહિ, પરંતુ વધુ ઉત્સાહથી પોતાની શ્રદ્ધાને, મજબૂત કરવો થકા, ધર્માચરણને વળગી રહે, તે ભાવ શ્રાવકનો ભાવ થકી બારમો ગુણ બણવો.

(૧૪)

ધન ભવનાદિક ભાવમાં, જે નવિ રાગી નવિ દ્વેષી રે,
સમપેખીરે-તે વિકસે ગુણ તેરમે એ...॥૨૬૫॥

ભાવાર્થ :- હવે તેરમે અસ્ત-દ્વિષ, નામનો ગુણ જણાવે છે. આ ગુણવાળો ભાવ-શ્રાવક-ધન-ધર-વૈભવ પ્રતિ રાગવાળો પણ ન હોય, તેમ તેમાં સ્વ-પર સંબંધે અલ્પાધિક ભાવમાં દ્વેષ પણ ન ધરે, પરંતુ બંનેને કર્મ પરિણામ જણીને, બંનેમાં-અનાકુળ ભાવે, સમ-દષ્ટિ ધારણ કરે, એટલે પોતે બંનેમાંથી કોઈ પણ ભાવ સંબંધે તણાય નહિ.

(૧૫)

રાગ-દ્વેષ મધ્યસ્થનો, સમગુણ ચિદ્રમે ન બાધે રે;
સાધેરે-તે હઠ છાંડી મારગ ભલો એ...॥૨૬૬॥

ભાવાર્થ :- હવે ચૌદમે ગુણ તે-મધ્યસ્થ ભાવવાળો હોય એટલે-પોતે જ કોઈ જાણેલું-અનુભવેલું હોય તેને અન્ય પ્રતિ બળાત્કારે ન પ્રવર્તવે, તેમજ અન્યના અનુરૂપ વચનો-અને વર્તનનો પ્રગટભાવે તિરસ્કાર પણ ન કરે પરંતુ પોતે-પોતામાં દૃઢ રહે, તેમજ વળી અજ્ઞાનીઓના ધર્મ તત્ત્વ સંબંધી અસંબંધક ભાવનો, આદર પણ ન કરે, તેમ તિરસ્કાર પણ ન કરે, એ રીતે મધ્યસ્થ ભાવે વર્તે, પણ કદાચ તેમજ કલેશ-કંકાશ કરે નહિ.

(૧૬)

ક્ષણભંગુરતા ભાવતો, ગુણ પન્નરમે સેવતો રે;
સંતો રે-ન ધનાદિક સંગતિ કરે એ...॥૨૬૭॥

ભાવાર્થ :- હવે અસંબંધક નામે પંદરમે ગુણ, તે સર્વ ભાવોને ક્ષણ-ભંગુર માનતો થંકા, તન-ધન-જીવિતનો આત્મા પ્રતિનો યોગ અનિત્ય છે એમ જાણી-તેથી પર ધનાદિકની સંગતિ કરે નહિ તેમજ પોતે પણ પરિગ્રહ કરે નહિ તે ભાવ શ્રાવકનો પંદરમે ભાવગુણ જણાવે.

(૧૭)

ભાવ વિરતિ સેવે મને, ભોગાદિક પર અનુરોધે રે;
ઓધે રે-એમ ઉલ્લસે ગુણ સોલભો એ...॥૨૬૮॥

ભાવાર્થ :- હવે સોલસો ગુણ તે-પરાર્થકામોપભોગી, એટલે પોતે તો વિષય ભોગથી-વિરક્ત હોય, તેમ છતાં અન્યની ઈચ્છા-યા અતુકુળતાને કદાચિત્ આધીન થવાપણું પ્રાપ્ત થતું હોય તો, તેને પણ, અનિચ્છાએ કરીને એટલે-માત્ર દાક્ષિણ્યતાએ ભોગવે, તે ભાવ આવકનો સોલસો ભાવગુણ બાણવો.

(૧૮)

આજકાલ એ છાંદિશું, એમ વેશ્યાપરે નિઃસનેહોરે;
ગેહોરે-પર-માને-ગુણ સત્તરમે એ...૥૨૭૧૥

ભાવાર્થ :- જેમ વેશ્યા કોઈ પણ પુરુષને પોતાનો બાણતી નથી. પરંતુ ઉપરથી ખોટા રનેહ બતાવતી રહે છે તેમ ભાવ આવક પણ, ધરવાસને-પર-માને, એટલે ધર-કુટુંબ-ધન-ધાન્યાદિનો ત્યાગ કરીને, અણગારીપણે (સાધુપણે) વિચરવું ઈચ્છે, તે ભાવ આવકનો ધરવાસ છાંડતાનો ભાવ તે સત્તરમો ગુણ બાણવો.

(૧૯)

એ ગુણ વૃદ્ધે જે ભર્યા, તે આવક કહિયે ભાવે રે;
પાવે રે-સુજશપુર તુજ ભક્તિથી એ...૥૨૭૨૥

ભાવાર્થ : ઉપર જણાવેલ ભાવ આવકના-ભાવ થકી, સત્તર ગુણો જેને વિષે રહેલા છે, તે ભાવ આવકને, અસહભૂત-વ્યવહાર નયથી તો દ્રવ્ય-સાધુ પણું હોય-જે થકી તેને ભાવ સાધુ પણું પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકારી બાણવો, આથી તેને શ્રી જનાન્નાતુસારે-વર્તવારૂપ ભક્તિથી ઉત્તમ પ્રકારના જશકારી યાને શ્રેયઃકારી અનેક આત્મિક ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ બાણવું.

હવે ઉપર જણાવેલા ભાવગત સત્તર ગુણવાળો જે ભાવ આવક હોય, તે સાચું ભાવ સાધુપણું પામે છે, તે માટે હવે-તે ઉત્તમ ભાવ સાધુના સાત (૭) લક્ષણો ચૌદમી ઢાળમાં જણાવે છે.

તેરમી ઢાળ સમાપ્ત

ઢાળ-૧૪ ચૌદમી

(૧)

તે ભાવ સાધુ પણે-લહે, જે ભાવ શ્રાવક સાર;
તેહના લક્ષણ સાત છે, રાવિ જણે હો, તું-ગુણ ભંડાર

સાહેબજી ! સાચી તાહરી વાણી ॥૨૭૩॥

ભાવાર્થ :- શ્રી જીનેશ્વર ભગવતોએ સર્વજ્ઞ-અને સર્વદર્શીપણા વડે, સમસ્ત જગતનું ત્રિકાલિક સંપૂર્ણ સ્વરૂપ-જણીને, તેમજ દેખીને, તેને જે નિર્વિવાદ સ્વરૂપે પ્રકાશેલું છે, તેને જેઓએ પ્રથમ સમ્યક્ત્વ ગુણ પ્રાપ્ત કરીને, નિર્વિવાદ સ્વરૂપે સત્ય કરી જણ્યું છે, અને તે થકી જેમનામાં પૂર્વે જણાવેલ ભાવ શ્રાવકના ગુણોથી, અધિક ભાવ સાધુપણાના નીચે મુજબના (૭) સાત લક્ષણો પ્રગટેલા જણાય તેવા ઉત્તમ સાધુઓની જીન વચનને સત્ય માનનારા આત્માર્થી આત્માઓએ શ્રદ્ધા સહ-સંગત કરવી જોઈએ. તે માટે અત્રે તેનું કિંચિત્ સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવવામાં આવે છે.

(૨)

કિરિયા મારગ અનુસારણી, શ્રદ્ધા પ્રવર અવિવાદ;
ઝંભુ ભાવે પન્નવણિજગતા, કિરિયામાં હો, નિત્યે અપ્રમાદ,

સાહેબજી ! સાચી-તાહરી વાણી ॥૨૭૪॥

(૩)

નિજ શક્તિ સાર કાળનો, આરંભ ગુણ અનુરાગ;
આરાધના ગુરૂ આણની, જેહથી લાંહયે હો, ભવજલ તાગ,

સાહેબજી ! સાચી તાહરી વાણી ॥૨૭૫॥

ભાવાર્થ :- હવે ભાવ-શ્રાવકમાં પૂર્વે જણાવેલ ગુણોથી અધિક જે ભાવ સાધુના સાત (૭) લક્ષણો હોય, તેનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રાનુસારે જણાવે છે.

(૧) સર્વ અનુબંધનો. (ધર્મ-પુરુષાર્થ-તેમજ મોક્ષ પુરુષાર્થ) સુવિહિત પરંપરાએ પ્રાપ્ત, માર્ગને અનુસારે કરે, એટલે શ્રી જીનેશ્વર ભગવતે મોક્ષાર્થી આત્માઓ માટે પ્રવર્તવેલ જે માર્ગ, તેને-અનુસરવાવાળો એવો જે શ્રી ચતુર્વિંશ સંધ (સાધુ-સાધ્વી શ્રાવક-શ્રાવિકા) તેને અનુસારે, એટલે, તે થકી અતિસંવાદી ભાવે, પોતે-પોતાના તેમજ અન્યોના આત્મ હિતાર્થે પ્રવર્તે, પરંતુ તેનાથી

વિપરીત પણે ન પ્રવર્તે, એટલે-સ્વચ્છંદ્યારે અથવા તો શૂન્ય-મનસ્કભાવે, તેમજ ગતાનુગતિકતાએ પણ ન પ્રવર્તે તેને માર્ગાનુસારી પ્રવર્તન બાણુવું.

આ સંબંધે પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જીએ પોતે બાણુવેલ છે કે—

“મારગ અનુસારી ક્રિયા, છોદે સો મતિહીન;
કપટ ક્રિયા બળ જગ હગે, સો લી ભવબલ મીન”

(૨) પ્રવર શ્રદ્ધા એટલે અવિચળ શ્રદ્ધા :—તે શ્રી જીનેશ્વર ભગવતોએ જે મોક્ષ-માર્ગ બતાવેલો છે તેમજ પ્રવર્તાવેલો છે, તે-પ્રતિપૂર્ણ શ્રદ્ધા રૂપી વાળો હોય,

(૩) ઋહ્યુ સ્વભાવી એટલે પન્નવણિબળ સ્વભાવવાળો હોય :—તે આત્મા સરળ સ્વભાવતાના લક્ષણે કરી યુક્ત હોય, તેથી કદાપ્રહી ન હોવાને લીધે, આત્મ-હિતકારી ભાવો-પ્રતિ, સુખે બોધ પામવાવાળો તેમજ નિષ્કપટ ભાવે અનુસરવાવાળો હોય.

(૪) અપ્રમાદી હોય, એટલે જે-કોઈ ધર્માનુષ્ઠાન કરે, તે સંબંધે, શાસ્ત્રા-શાનુસારે-વિધિ-નિષેધ ઉભયને, યથાર્થ સ્વરૂપે અનુસરવાવાળો હોય, એટલે કેવળ એકાંતે વિધિને અનુસરવાવાળો, તેમજ એકાંતે કેવળ નિષેધ સ્વરૂપનો ત્યાગ કરવાવાળો ન હોય,

(૫) નિજ શક્તિ અનુસારે-ધર્માનુષ્ઠાનમાં આરંભી હોય એટલે પ્રવર્તનકારી હોય, અન્યથા કોઈપણ ધર્માનુષ્ઠાનમાં ખેદાદિ-દોષો-પ્રવર્તે છે તેથી કદ્યાણુ સંધાતું નથી.

(૬) પોતે જે કોઈપણ ધર્માનુષ્ઠાનમાં પ્રવર્તન કરે, તેમાં પોતે પોતાના આત્માનું હિત સાધવા માટે, પોતે તેમ કરી રહ્યો છે, એવા અનુરાગે કરી શુદ્ધ ઉપયોગ પૂર્વક પ્રવર્તે.

(૭) જે કોઈ ધર્માનુષ્ઠાન કરે, તે તેના બાણુકાર, તેમજ સિદ્ધ-પુરૂષની (શુરની) આજ્ઞાએ કરે, પરંતુ કેવળ પોતાની મનિ કલ્પનાનુસારે ન કરે.

(૪)

માર્ગ સમયની થિતિ તથા, સંવિજ્ઞ બુધની નીતિ;
એ દોઈઅનુસારે ક્રિયા, જે પાળે હો, તે ન લહે ભીતિ...

સાહેબજી ! સાચી તાહરી વાણુ. ૧૧૨૭૬૧

ભાવાર્થ :- હવે પૂર્વે જણાવેલ ભાવ સાધુના સાત લક્ષણ-માહેતું પ્રથમ લક્ષણ-જે માર્ગને અનુસારિણી ક્રિયા કરનારો હોય, તેને કાંઈક વિસ્તારથી સમજાવે છે. માર્ગ સમયની ચિતિ, એટલે હાલમાં પણ સમય એટલે શાસ્ત્ર-સિદ્ધાંત તે શ્રી જીનાગમને વિષે જણાવેલા જે પાંચ પ્રકારના વ્યવહાર છે, તેને સંવિજ્ઞ-ગીતાર્થ-ગુરુભગવંતોએ પરસ્પર અવિરુદ્ધ ભાવે અર્થાત્ પરસ્પર અનિષિદ્ધ ભાવે જે-જે રીતે-નીતિએ પૂર્વે આચરેલ હોય, તેમજ હાલમાં પણ જે ઉત્તમ સંવિજ્ઞ ગીતાર્થ ગુરુભગવંતો પ્રથમ શાસ્ત્રજ્ઞાને મુખ્ય પણે આગળ રાખીને, તેમજ ઉપર જણાવેલ રીતિ-નીતિ અનુસારે, પૂર્વાચાર્યોએ આચરેલ આચરણ તે પ્રતિ પણ અવિરુદ્ધ ભાવે જે-જે કોઈ ધર્મ પુરુષાર્થ-યા મોક્ષ-પુરુષાર્થ કરે છે, તેને અનુસરવું તે-માર્ગાનુસારિણી ક્રિયા બણવી. અન્યથા અસંવિજ્ઞ-અગીતાર્થોએ આગમ-વિરુદ્ધ-અવિચારી પણે જે-જે આચરણ કર્યું હોય તેમજ હાલમાં કરતાં હોય તેમાં ધર્મ્યુદ્ધિ સ્થાપવી બેઠાંએ નહિ.

હવે શ્રી જીનાગમને વિષે જે પાંચ પ્રકારના વ્યવહાર જણાવેલા છે તેનું કિંચિત્ સ્વરૂપ જણાવીએ છીએ.

(૧) આગમ વ્યવહાર :-એટલે આપ્ત પુરુષના વચનને અનુસરીને, જે કોઈ ધર્મ-પ્રવૃત્તિ કરવી તે, અત્રે આપ્ત પુરુષમાં શ્રી કેવળી ભગવંતો-તેમજ અતીંદ્રિય જ્ઞાની તે અવધિજ્ઞાની આદિ લેવા પરંતુ-કેવળ-વૈરાગી યા કેવળ બહુશ્રુત કે કચિ-એને લેવા નહિ.

(૨) શ્રુત વ્યવહાર :-એટલે અતીંદ્રિયજ્ઞાની ગુરુભગવંતોના વિરહ કાળે, શ્રી ગણધર ભગવંત રચિત-સૂત્રો તેમ જ તેને અનુસારે, પૂર્વાચાર્યોએ રચેલા ગ્રંથોને અનુસારે એટલે અવિરુદ્ધ ભાવે, પ્રવર્તન કરવું તે શ્રુત વ્યવહાર બણવો.

(૩) આજ્ઞા વ્યવહાર :-એટલે જેઓએ પૂર્વાચાર્યો રચિત-સૂત્ર-સિદ્ધાંતનો યથાર્થ-અવિરુદ્ધ બોધ પોતે પ્રાપ્ત નથી કર્યો પરંતુ જેમણે સિદ્ધાંતનો સાર બણ્યો છે તેવા આત્માઓની આજ્ઞાએ (નિશ્રાએ) યથાર્થ-અવિરુદ્ધ પણે જે પ્રવર્તન કરે છે, તેને-આજ્ઞા-વ્યવહાર બણવો.

(૪) ધારણા વ્યવહાર :-જે કાળે જે ક્ષેત્રે ગુરુ આજ્ઞાની (નિશ્રાની) બેગવાઈ ન હોય ત્યારે પૂર્વે પોતે આજ્ઞા-વ્યવહારી પણે જે-જે પ્રમાણે ગુરુ-આજ્ઞાએ

પ્રવર્તન કર્યું હોય, તેની-ધારણાએ કરીને, અતિરૂઢ ભાવે એટલે કે આજ્ઞાકારીત્વને અતિરૂઢ ભાવે અનુસરવું તેને ધારણુ-વ્યવહાર બાણવો.

(૫) છત વ્યવહાર :-સર્વ પ્રકારના વ્યવહારનું મુખ્ય પ્રયોજન જૈન શાસ્ત્રમાં રાગ-દ્વેષનો ક્ષય કરવો તે કહ્યું છે, તેથી જે-જે ભાગે-રાગદ્વેષનો ક્ષય કરાય એટલે-મુખ્ય પણે જે થકી પોતાના અંતરંગ કર્મ શત્રુઓ છતાય તેને છત વ્યવહાર બાણવો.

ઉપર જણાવેલ પાંચે વ્યવહારને જેઓ કથંચિત્ ભિન્ના ભિન્ન બાણીને તેને યથાયોગ્ય અનુસરે છે, તેઓને સવિજ્ઞ પાક્ષિક સાચા ગીતાર્થ મુમુક્ષુઓ (ભોક્ષાર્થી) આત્માઓ બાણવા. અન્યથા શાસ્ત્રાનુસારિતાના ઝોઠા નીચે માયાવી સ્વચ્છંદાચારી પાખંડીઓના પાશમાં પડવાથી તો અવશ્ય રાગદ્વેષની વૃદ્ધિ થાય છે તેમજ કલેશ-કંકાશની પણ પ્રગટ ભાવે વૃદ્ધિ જ થતી હોય છે.

(૫)

સૂત્રે ભણ્યું પણ અન્યથા, જુદું જ બહુગુણ બાણ;

સંવિજ્ઞ વિબુધે આચર્યું, કોઈ દિસે હો, કાલાદિ પ્રમાણ...

સાહેબજી ! સાચી-તાહરી વાણ, ૧૨૭૭ા

(૬)

કલ્પનું ધરતું ઝોલિકા, ભાજને દ્વરક દાન,

તિથિ પલ્લસણની પાલટી, ભોજન વિધિ હો, ઇત્યાદિ પ્રમાણ.

સાહેબજી ! સાચી-તાહરી વાણ, ૧૨૭૮ા

ભાવાર્થ :-સૂત્રોમાં સાધુઓને, આચરવા યોગ્ય જે-જે બાહ્ય સ્થૂલ આચાર બતાવેલો છે તેમાં કાળક્રમે પૂર્વે-મહાપુરુષો વડે-કારણુ વિશેષે આરાધનાને સ્થિર રાખતા માટે સાધુત્વને પોષક, જે-જે કાંઈ સ્થૂલ ફેરફારો કરવા સહિતનું આચરણુ કરવામાં આવ્યું હોય છે, તેમાં સૂત્રાનુસારિતા ન દેખાતી હોય તો પણ તે-પ્રતિ અરૂચી કરી દ્વેષ ભાવ ધરવો, તે યોગ્ય નથી.

આ સંબંધે પ્રથમ તો આજે જે કાંઈ ફેરફારો જણાય છે, તે સંબંધી કેટલાક અત્રે જણાવાય છે. ગોચરી જતાં, પાત્ર વિશેષમાં, તેને દોરી બાંધવા સંબંધે તેને ઝોળીમાં રાખવા રૂપે-કપડું ઢાંકવારૂપે, તેમજ ગોચરી જવા-આવવા સંબંધે, તેમજ માંડલીના વ્યવહાર સંબંધે તેમજ ત્રાદિ રાખવા સંબંધે, તેમજ ઉપકરણાદિ

રાખવા સંબંધે, તેમજ પર્યુષણાની, પાંચમની-સંતસરીને ચોથની કરી, તેમજ પુનમના પ્રતિક્રમણને, ચૌદશે કરવામાં આવે છે-તે, તેમજ સૂત્ર-અર્થને લાણવા સંબંધે, પદવી આપવા સંબંધી, ધત્યાદિ-અનેક ફેરફારો વાળો વ્યવહાર જે આજે પ્રગટ જોવાય છે તેમાં પણ મુખ્ય પાણે તો ગહાવતોનું રક્ષણ, તેમજ પાલન કરવાપણાની (દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળાદિ ભાવે) ભાવના રહેલી હોય છે, કારણ કે તે થકી સાધુતામાં રિચરતા પ્રાપ્ત થતી હોય છે, આથી જ તો, તે-વ્યવહારને-ઉત્તમ આત્માઓએ નિઃસંદેહ યોગ્ય જાણવો-તે યોગ્ય છે, અન્યથા સંયમના નામે પ્રમાદ પોષક આચારને, યોગ્ય જાણવો જોઈએ નહિ.

(૭)

વ્યવહાર પાંચે લાખીયા, અનુક્રમે જેહ પ્રધાન;
આજ તો તેમાં જીત છે, તે તજીએ હો, કેમ વગર નિદાન ...

સાહેબજી ! સાચી-તાહરી વાણ. ૧૨૭૯

ભાવાર્થ :-પૂર્વે શાસ્ત્રાનુમારિતાએ જે પાંચ પ્રકારના વ્યવહારનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે તેમાં પૂર્વ-પૂર્વનો વ્યવહાર અનુક્રમે પ્રધાન એટલે ઈષ્ટ જાણવો, પરંતુ આજે એટલે આજના કાળમાં પ્રધાનપણે એટલે બહુલતાએ સાધુઓને પ્રથમના ચાર પ્રકારના વ્યવહારની યથાતથ્ય જોગવાઈની પ્રાપ્તિ મુશ્કેલ હોઈ ઠાઈપણુ સાધુએ છેલ્લા-જીતવ્યવહારને તો છાંડવો જોઈએ નહિ. એટલું જ નહિ પરંતુ તે સાથે ઉપરના ચારે વ્યવહારને પણ યથાયોગ્ય ભાવે અનુસરવું જોઈએ. અન્યથા આજે જોયો સ્વમતિ-કદિપત ભાવે એકાંતે એકલા જીત વ્યવહારને જ પ્રમાણતા આપી શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ ચાલે “અધોઅધ પુલાયના ન્યાયે” પ્રવર્તન કરે છે તેવા સાધુઓને શાસ્ત્રોર્મા, પાસત્યા-કુશીલીયા ગણાવવા સાથે તેઓને અવંદનીક કક્ષા છે.

(૮)

શ્રાવક મમત્ત્વ અશુદ્ધવત્તી, ઉપકરણ વસતિ આહાર;
મુખશીલ જે જન આચરે, નવિ ધરિયે હો, તે ચિત્ત લગાર.

સાહેબજી ! સાચી-તાહરી વાણ. ૧૨૮૦

ભાવાર્થ :-પૂર્વે જે પૂર્વાચાર્યોએ, શુદ્ધ સંવેગી ભાવની રક્ષા અર્થે કરેલા દ્રવ્યાદિ સાપેક્ષ ફેરફારોને અવલંબીને, કેટલાક પાસત્યા-કુશીલીયા-કુશુરોઓએ પોતાના મતિ-કદિપત ભાવે-પોત-પોતાને ઈષ્ટ શાતાગારવ, રસગારવ, તેમજ રિદ્ધિ ગારવતાને

પુષ્ટિ આપવા જે-જે શાસ્ત્રાજ્ઞા વિરૂદ્ધ વર્તન કરેલ છે, અને આજે પણ વિવિધ સ્વરૂપે કરી રહ્યા છે, તેઓનું સ્વરૂપ પણ આ સાથે જણાવવામાં આવે છે. પ્રથમ તો તેઓ સૌ પોત-પોતાના દષ્ટિ રાગી શ્રાવકોમાં-મમત્વ ભાવને પુષ્ટિ આપવામાં વિશેષ પ્રકારે ઉદ્યમ કરતાં હોય છે. આથી વળી તેઓને ઉપકરણના બહાના નીચે, અનેકવિધ-પરિગ્રહ રાખવો સુલભ બનતો હોય છે. તેમજ વળી તે માટે વસતિના પણ પરિગ્રહ ધારણ કરતાં હોય છે. એટલે પોત-પોતાના શ્રાવકોના તેમજ ઉપાશ્રયોના પ્રતિબંધવાળા હોય છે. તેમજ આથી વળી આહાર-એટલે ગોચરી પ્રાપ્ત કરવા માટેની જે શાસ્ત્રાજ્ઞા છે, તેનો તો, તેઓ મૂળથી જ ધાત કરતાં થકાં, કાળાદિ ભાવોને આગળ કરીને પ્રગટપણે ત્રીજા મહાવ્રતનો ભંગ કરતાં હોય છે. ત્રીજા મહાવ્રત સંબંધે સાધુઓને તો ચારે અદત્ત ટાળવાનાં હોય છે. ખરેખર તો ઉત્તમ સાધુઓએ આહાર સંબંધે જે લોકોક્તિ છે એટલે કે “અન્ન એત્તુ” મન, મન એવી મતિ, અને મતિ એવી ગતિ, તેને પણ અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે.

આથી સ્પષ્ટ સમજવું કે જે કોઈ સાધુઓ ઉત્સર્ગ-અપવાદ સાપેક્ષ શાસ્ત્રાજ્ઞાને અવગણીને પોત-પોતાને મનકાવતી રીતે (સુખશીલ પણ) સાધુપણું પાળવામાં સાવધાન (માયાવી) હોય છે. તેઓને શાસ્ત્રોમાં પાપશ્રમણો કહેલા છે, તેથી તેઓની સેવા-ભક્તિ કરવાથી જે તીર્થનો એટલે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતે ભાષેલા સાચા ભોક્ષ માર્ગનો ઉચ્છેદ થતો હોય તો પણ શું તે પાપશ્રમણના પાપાચારના પાપમાં ભાગીદાર બનવાનું ઉત્તમ આત્માર્થી આત્માને ધષ્ટ હોઈ શકે? નહિ જ. તે માટે પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ-શારત્રાજ્ઞા અને સુનિહિત પરંપરાને અવિરૂદ્ધ ભાવે અનુસરે તેને ભાવ સાધુનાં પ્રથમ લક્ષણ રૂપ માર્ગાનુસારી ક્રિયાવાળો બાણવો.

(૯)

વિધિ સેવના અનિવૃત્તિ શુભ, દેશના ખલિત વિશુદ્ધિ;
શ્રદ્ધા ધર્મ ઇચ્છા ધણી, ચઉભેદે હો, એમ બણે સુબુદ્ધિ
સાહેબજી ! સાચી તાહરી વાણ, ૥૨૮૧॥

(૧૦)

દૃઢ રામ છે શુભ ભોજ્યમાં, જેમ સેવતાથે-વિરૂદ્ધ;
આપદમાં તે-છે બાણને, તેમ મુનિને હો, ચરણે તે શુદ્ધ.
સાહેબજી ! સાચી તાહરી વાણ ૥૨૮૨॥

ભાવાર્થ :- હવે ભાવ સાધુનું ખીબું લક્ષણુ તે, શ્રદ્ધા-પ્રવર. તેના ચારે બેઠે કરી શુદ્ધતા ધરે, તેમાં પ્રથમ (૧) વિધિ સેવના (૨) અવિતૃપ્તિ (૩) શુભદેશના (૪) ખલિત-વિશુદ્ધિ. એ ચારે બેઠે યુક્ત શ્રદ્ધા રૂચી તેને ચતુર એટલે ઉત્તમ આત્મા-થીઓ ભાવ સાધુનું ખીબું શ્રદ્ધા-પ્રવર રૂપ લક્ષણુ બણે છે.

હવે ભાવ સાધુને તે પ્રવર-શ્રદ્ધા નામના ખીબા લક્ષણમાંહે તો જ પ્રથમ બેઠ-તે વિધિ સેવના એટલે તમામ ધર્મ કરણી તે સમસ્ત પંચાચારની પ્રવૃત્તિ વિધિએ કરીને એટલે (૩૯) આચારે કરી, પરિશુદ્ધ પણે કરવાની ઇચ્છાવાળો હોય પરંતુ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળાદિ ભાવે કંઈક અશુદ્ધ એટલે અતિચાર સહિત કરાતી હોય તો-પણ, તે-તે અતિચારને દૂર કરવાની વૃત્તિવાળો હોય, અને યથાશક્તિ અતિચારો દાળતો-રહેતો હોય તો તેને ભાવથી વિધિ સેવના કરવાવાળો બણુવો, દષ્ટાંત તરીકે જેમ કોઈ ઉત્તમ સંસારી આત્માને પ્રથમથી જ ઉત્તમ ભોજનમાં જ પ્રીતિ હોય છે, તેમ છતાં કોઈક અવસરે જવું-તેવું અરૂચીકર ભોજન કરવું પડે તો-કરે ખરા, પરંતુ તેની ઇચ્છા તો ઉત્તમ ભોજનની જ હોય છે તેમ શ્રદ્ધા-પ્રવર થકી ભાવ સાધુ-સર્વધર્મ ક્રિયાઓ વિધિ પૂર્વક કરવાની ઇચ્છાવાળો હોય.

(૧૧)

જેમ તૃપ્તિ જગ પામે નહિ, ધન હીન લેતો રતન;

તપ-વિનય વૈયાવચ્ચ પ્રમુખ, તેમ કરતો હો, મુનિવર બહુચત્ન,

સાહેબજી ! સાચી-તાહરી વાણુ ॥૨૮૩॥

ભાવાર્થ :- જેમ સસારી આત્માઓ ભોગ સુખના કારણભૂત ધનને (રત્નાદિકને) ચેળવતા થકા તૃપ્તિ એટલે સંતોષ પામતા નથી તેમ ભાવ સાધુના શ્રદ્ધા-પ્રવર લક્ષણના ખીબા બેઠરૂપ, અવિતૃપ્તિમાં વર્તતો ભાવ સાધુ પણ, તપ-વિનય-વૈયાવચ્ચાદિમાં અવિરતપણે પ્રવર્તન કરતો હોય છે.

(૧૨)

ગુરૂની અનુજ્ઞા લેઈને, બણુતો પાત્ર કૃપાત્ર;

તેમ દેશના શુદ્ધિ દિએ, જેમ દીપે હો, નિજ સંયમ ગાત્ર,

સાહેબજી ! સાચી-તાહરી વાણુ ॥૨૮૪॥

ભાવાર્થ :- હવે શુદ્ધ દેશના નામના ત્રીજા બેઠનું સ્વરૂપ બણુવે છે. પ્રથમ તો પોતાના ગુરૂની આજ્ઞા લેઈને, અન્ય આત્માથી આત્માઓને ધર્મદેશના

આપે, તે પણ શ્રોતાઓને તેમજ શાસ્ત્રાર્થને-યથાર્થપણે હૃદયમાં અવલંબીને આપે, એટલે કે સ્વ-પર ઉચ્ચ આત્માનું હિત સધાય તેવી દેશના આપે એટલે કે મુખ્યપણે તો, તે-પોતાને સ્વ સ્વરૂપની શોધક અને અન્ય આત્માઓને તત્ત્વ યોધક બને, તેવી હોવી જોઈએ. પરંતુ ત્રિપથકપાયને ઉદ્દીપન કરનારી ન હોય, તેને ભાવ સાધુના પ્રવર શ્રદ્ધા નામના બીજ લક્ષણ આંહેલી ત્રીજે ભેદ તે શુભ દેશના જણાવે. ધર્મ દેશનાના ચાર પ્રકારો છે. (૧) આક્ષેપિણી (૨) ત્રિક્ષેપિણી (૩) સંવેગિની અને (૪) નિર્વેદિની. આ ચારે પ્રકારની ધર્મદેશના સૂતાર્થના જણાવે ગીતાર્થ-ગુરુભગવંતો આપવા સમર્થ હોય છે “અનુયોગકૃત આચાર્યઃ” એ સૂત્રથી-અ-યથા વ્યાખ્યાનના બહાને-વખાણ (સ્વસંબંધે) પ્રશસ્તી તેમજ પર-પ્રત્યયિક ભાવે કેવળ વિરોધ પ્રગટ કરાતો હોય છે.

(૧૩)

જે કદાચિત લાગે વ્રતે, અતિચાર પંક કલંક;

આલોચણે તે શોધતાં, મુનિ ધરે હો, શ્રદ્ધા નિઃશંક.

સાહેબજી ! સાચી-તાહરી વાણી ॥૨૮૫॥

ભાવાર્થ:- હવે ભાવ સાધુના બીજ લક્ષણ રૂપ પ્રવર શ્રદ્ધાના, ચોથા ભેદનું સ્વરૂપ જણાવે છે. આ ચોથો ભેદ શાસ્ત્રમાં “રૂપલિત-પરિશુદ્ધિ” નામે જણાવેલ છે. એટલે પોતે જનાના વિરૂદ્ધ-જે-જે પ્રવર્તન કર્યું હોય, એટલે કે પોતે જે-જે વ્રત નિયમો લીધા હોય તેનું યથાર્થ પાલન કરવા સંબંધે જે-જે અતિચારો રૂપ કાદવ વડે, પોતાનો આત્મા ખરડાયેલો હોય, તેને સૌ પ્રથમ દૂર કરે, કે જે થકી આત્મ ભાવમાં નિઃશંકતા પ્રાપ્ત થવા વડે, આત્મ વિશુદ્ધિના માર્ગે-આગળ વધી શકાય. અન્યથા આત્મ મલિનતાએ, આત્મશુદ્ધિ થઈ શકે નહિ, એમ જણીને ભાવ સાધુ શ્રદ્ધા પ્રવર નામના બીજ લક્ષણનો ચોથો ભેદ, તે ખલિત-વિશુદ્ધિને ધારણ કરે.

(૧૪)

શ્રદ્ધા થકી જે સર્વ લાહે, ગંભીર આગમ ભાવ;

ગુરુ વચને પન્નવણિજ્ઞ તે, આરાધક હો, હોવે સરળ સ્વભાવ.

સાહેબજી ! સાચી-તાહરી વાણી ॥૨૮૬॥

ભાવાર્થ :- હવે ભાવ સાધુનું ત્રીજું લક્ષણ તે પન્નવણિજ્ઞ સ્વભાવ વાળો હોય એટલે પ્રથમ તો તે ત્રણ શબ્દ રહિત હોવા થકી, સરળ સ્વભાવવાળો હોય, તેમજ પૂર્વે જણાવેલ શ્રદ્ધા-પ્રવરાદિ ભાવ સાધુના લક્ષણના ગુણે કરી સહિત હોય, તેથી તે આગમ તે-શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ પ્રરૂપેલ મોક્ષ માર્ગને (સ્વાદ્-વાદથી) યથાર્થ અનિરૂદ્ધ ભાવે જણાવવાળો હોય તેમજ યથાશક્તિ આરાધના કરવા પૂર્વક પ્રરૂપણા એટલે ધર્મ-દેશના પણ શુદ્ધ સરળ ભાવે એટલે માયા કપટ રહિતપણે આપવાવાળો હોય, આ પ્રમાણે પન્નવણિજ્ઞ એટલે જ્ઞાનુ-સરળ સ્વભાવી હોય, તે કદાપી કદાચહી તેમજ દુરાચહી ન હોય આથી તેને ભાવ સાધુના ત્રીજા પન્નવણિજ્ઞ લક્ષણવાળો જણવો.

(૧૫)

ષટ્કાય ધાત પ્રમત્તને, પડિલેહણાદિક યોગ;
જાણી પ્રમાદી નવી હોવે, કિરિયામાં હો, મુનિ શુભ સંયોગ.

સાહેબજી ! સાચી-તાહરી વાણુ ॥૨૮૭॥

ભાવાર્થ :- હવે ભાવ સાધુનું ચોથું લક્ષણ તે-ક્રિયામાં અપ્રમાદી હોય, એટલે પડિલેહણાદિક ક્રિયાનો કરનાર પણ, જો-તે, પ્રમાદ સહિત કરે તો, તેને છએ કાયની વિરાધના લાગે છે એમ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ કહેલું છે, તેથી-ઉપયોગ પૂર્વક વિધિ-સહિત તમામ-ક્રિયાઓ કરે, પરંતુ અનાભોગ પણે અથવા તો વેઠની માફક ન કરે

(૧૬)

જેમ ગુરૂ આર્ય મહાગિરિ, તેમ ઉજમે (ઉઘમે) બળવંત;
બળ અવિષય નવી ઉજમે, શિવભૂતિ હો, જેમ ગુરૂહીલંત.

સાહેબજી ! સાચી-તાહરી વાણુ ॥૨૮૮॥

ભાવાર્થ :- હવે ભાવ સાધુનું પાંચમું લક્ષણ તે પોતાની શક્તિ અનુસારે-વિશેષ ઉઘમે કરી આત્મ વિશુદ્ધિ સાધે, પરંતુ જો શક્તિને ઉલ્લંઘન કરીને વિશેષે કરીને સાધના કરવા બંધ તો, તેને જીનાજ્ઞાથી નષ્ટ-અષ્ટ થવાપણું પ્રાપ્ત થાય છે. આ માટે શાસ્ત્રમાં સ્થવિર આર્યમહાગિરિજીના વિશેષ ઉઘમને વખાણેલ છે. જ્યારે શિવભૂતિના શક્તિનું ઉલ્લંઘન કરીને કરાયેલા ઉઘમ વડે, તેને ગુરૂની હિલના કરી દિગંબર-ભાવનો આગ્રહ કરીને નિન્હવપણું પ્રાપ્ત કરેલ છે એમ જણાવેલ છે.

(૧૭)

ગુણવંતની સંજતિ કરે, ચિત્ત ધરત ગુણ અનુરાગ;
ગુણ લેશ પણ પરનો શુણે, નિજ દેખે હો, અવગુણ તરભાગ.

સાહેબજી ! સાચી-તારી વાણી ૫૨૮૬

ભાવાર્થ :- હવે જ્ઞાન સાધનું છઠું લક્ષણ તે શુદ્ધ આત્મિક ગુણોનો પક્ષપાતિ હોય, શાસ્ત્રમાં સાધુના લક્ષણમાં જે ચરણસિત્તરી તેમજ કરણસિત્તરીના ૭૦ + ૭૦ સિત્તર-સિત્તર ગુણો બતાવેલા છે. તેમાંથી જે-જે કાંઈ ગુણોની વિશુદ્ધિ જે-જે સાધુમાં વિશેષપણે દેખાય, તે ભાવે તેની સોબત કરે, અને તેનો વિનય-ભક્તિ-બહુમાને કરી આદર-સત્કાર કરે, અને પોતાને વિશિષ્ટ ગુણ રહિત બણતો થકા, ગુણીજનો પ્રતિ લઘુ ભાવે વર્તતો, થકા પોતાના સમસ્ત-તિરોભાવથી ગુણોને આવિર્ભાવે-પ્રાપ્ત કરવાવાળો થાય, અન્યથા અહંકાર ધરે તો, પ્રાપ્ત ગુણથી પણ નષ્ટ-બ્રષ્ટ થાય.

(૧૮)

ગુરૂ ચરણ સેવારત હોઈ, આરાધતો ગુરૂ આણ;
આચાર સર્વના ઝૂળ ગુરૂ, તે બણે હો. ચતુર સુબણ.

સાહેબજી ! સાચી-તાહરી વાણી ૫૨૮૭

ભાવાર્થ :- હવે જ્ઞાન સાધનું સાત (૭)મું લક્ષણ બણાવે છે.

જેમણે પૂર્વે-ગુરૂ સેવા કરીને, વિશિષ્ટ ગુણો પ્રાપ્ત કરીને-ગુરૂતા પ્રાપ્ત કરી છે, એટલે જેઓ અનેક ક્ષમાદિ-શુદ્ધ આત્મિક ગુણોની ખાણ સરીખા છે તેવા ઉત્તમ શરૂની-સેવા કરે, કેમકે, સર્વ આચાર તે પંચાચાર-તે પાળવા-પળાવવા સંબંધી જેઓ નિપુણ ઉદ્યમવંત હોય છે, તેઓ થકી અનેક આત્માઓ-પંચાચારનું પાલન કરવા થકી આત્માના જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર, તપ અને વીર્ય ગુણોને આવિર્ભાવે-પ્રાપ્ત કરવાવાળા થાય છે અને તે થકી સમ્યગ્ ભાવે કરી આત્મ-શુદ્ધિ કરી મોક્ષ-પદને પ્રાપ્ત કરવાવાળા થયા છે, થાય છે અને થશે એમ બણવું. આ માટે મોક્ષાર્થી આત્માઓએ એ ગુણ પ્રાપ્તિ માટે સમ્યગ્ ભાવે ગુરૂ સેવાએ, પંચાચારનું વિધિપૂર્વક પાલન કરતાં શીખી લેવું જરૂરી છે. અન્યથા હવામાં બાયકા ભરવા સમાન સ્વઅંદાચારીપણે યા તો ગતાનુગતિકતાએ-અજ્ઞાનીની નિશ્ચાયે ધર્મ ક્રિયાઓ કરવાથી ગુણ-પ્રાપ્તિ થતી નથી. પરંતુ ઉદ્દેશ-કલેશ-સંકલેશ વધે છે એમ ગણવું.

(૧૯)

એ સાત ગુણ-લક્ષણ વર્યો, જે ભાવ સાધુ ઉદાર;
તે વરે સુખ જશ સંપદા, તુજ ચરણે હો, જશ ભક્તિ અપાર,

સાહેબજી ! સાચી-તાહરી વાણી ॥૨૯૧॥

ભાવાર્થ :- સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતેએ ભાવ સાધુના ઉપર જણાવેલા જે સાત ગુણ-લક્ષણો જણાવ્યા છે. તેને સત્યપણે અવધારીને-તે સાતે ગુણોને ધારણ કરવામાં જે સાધુ ઉદ્યમત થશે, તે સાધુ ભક્તના પરમ સુખને પામના યોગ્ય સંપદા પામીને, ઉત્તમ યશકારી સિદ્ધપદને પ્રાપ્ત કરવાવાળો થશે એમ પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જીએ આ ચૌદમી ઢાળમાં શાસ્ત્રાર્થથી અવિરૂદ્ધ ભાવે જણાવ્યું છે.

હવે ઉપર જણાવેલા સાત લક્ષણવાળા ભાવ સાધુના-ખીજ પણ ભક્તિ બહુમાન કરવા યોગ્ય ગુણોનું સ્વરૂપ આ પદમી ઢાળમાં પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જી જણાવે છે.

ચૌદમી ઢાળ સમાપ્ત

जाणी कम्मस्स खयत्थमुट्ठियो यं ण हिंसाप;

अददि असदो हियत्थं, अप्पमत्तो-अवंगगो सो.

અર્થ :- ઉત્તમજ્ઞાની આત્માએ કર્મલ્લય કરવામાં ઉદ્યમ વંત રહેતા હે.ય છે. પરંતુ હિંસાદિયુક્ત કાર્યો કરવામાં ઉદ્યમી હોતા નથી. જે આત્મા પોતાના આત્મહિત પ્રતિ અશઙ્કભાવે-પ્રવૃત્તિ કરે છે. તે આત્મા અપ્રમત્ત ભાવમાં રહેવાવાળો હોવાથી-વિશેષ કર્મ બંધ કરતો નથી.

ઢાળ-(૧૫) પંદરમી

(૧)

ધન્ય તે મુનિવરા રે, જે ચાલે સમભાવે;
ભવ સાથર લીલાએ-ઉત્તરે, સંયમ કિરિયા નાવે.

ધન્ય તે મુનિવરા રે ॥૨૯૨॥

ભાવાર્થ :-જે ઉત્તમ પંચ મહાવ્રત ધારી મુનિ ભગવંતો અનુકુળ-પ્રતિકુળ ભાવોમાં સમભાવ ધારણ કરવા પૂર્વક, સંયમ કિરિયા રૂપી નાવમાં બેઠાં થકાં, અપ્રમત્ત ભાવે, પ્રવર્તન કરે છે, તેઓ સુખ-શાંતા પૂર્વક ભવસાગર તરી અંથ છે એમ બણવું.

(૨)

ભોગ પંકે તણ ઉપર બેઠાં, પંકજ પરે જે ન્યારા;
સિંહ પરે નિજ વિક્રમ શૂરા, ત્રિભુવન જન આધારા.

ધન્ય તે મુનિવરા રે ॥૨૯૩॥

ભાવાર્થ :-પાંચે ઈંદ્રિયોના ત્રેવીશે વિષયોના ભોગ સુખોજ છે તે આત્માને આત્માર્થથી ભ્રષ્ટ કરનારા છે એમ બણીને, પૌદ્ગલિક વિષય ભોગની વાંચાથી પણ અલગ રહે, અને તે સાથે ક્વચ્ચ પોતાની આત્મશુદ્ધિ માટે, પોતાના ક્ષયોપશમિક જ્ઞાનાદિ ગુણોને જીનાજ્ઞાના પાલનમાં હર્ષ-ઉત્સાહ પૂર્વક બેઠે, જે થકી તેઓ બીજા પણ અનેક ભવ્ય જીવોને (છ કાયના જીવોની રક્ષા કરવા રૂપી) ભોક્ષ-માર્ગમાં બેઠવાવાળા થાય છે. આ રીતે તેઓ ત્રણે જગતના જીવોને સુખ-શાંતિના સ્વરૂપે પરમ આધારભૂત દાતાર હોય છે એમ બણવું.

(૩)

જ્ઞાનવંત જ્ઞાની સુંમળતાં, તન-મન-વચ્ચને સાચા;
દ્રવ્ય-ભાવ-સુધા જે ભાળે, સાચી જીનની વાચા.

ધન્ય તે મુનિવરા રે ॥૨૯૪॥

ભાવાર્થ :-જેઓ ભોક્ષ-માર્ગ-પ્રતિ આત્માને જ્ઞાનાદિ ગુણે કરી પુષ્ટ કરવાની આકાંક્ષાવાળા હોય છે, તેના ઉત્તમ મુનિરાજે તો પોતાથી વિશેષાધિક જ્ઞાનાદિ ગુણે કરી ઉત્તમ મુનિરાજના યોગની વાંચાવાળા હોય છે. તેથી તેઓને ન્યાદે ન્યાદે વિશિષ્ટ જ્ઞાની ગુરુ ભગવંતોનો યોગ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે-

ત્યારે તેઓ પરંપરા સાચા ભાવથી, કાળાદિ સાપેક્ષ-દ્રવ્ય સાધુતા, તેમજ ભાવ સાધુતાની આલોચના કરતા રહી, વર્તમાન શાસનમાં સમ્યગ્ જ્ઞાનાદિ ગુણોની શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ થાય તેવી ધર્મ-દેશના આપવા સંબંધે એકમતિ સાધતા હોય છે.

(૪)

મૂળ ઉત્તર ગુણ સંગ્રહ કરતા, ત્યજતા ભિક્ષા દોષો;

પગ પગ વ્રત દૂષણ પરિહરતા, કરતાં સંયમ પોષો.

ધન્ય તે મુનિવરા રે ૥૨૯૫૥

ભાવાર્થ :-જનાજ્ઞાને અનુસરવાની ઇચ્છાવાળા મુનિ ભગવંતો, મૂળગુણ, તે ચરણસિત્તરી, અને ઉત્તરગુણ તે કરણસિત્તરી, તેમાં મૂળગુણમાં પાંચ મહાવ્રતાદિ અને ઉત્તરગુણમાં ગોચરી સંબંધી પિંડ-વિશુદ્ધિ આદિ ગુણોનો આશ્રય કરવામાં સાવધાન રહે, તેમ છતાં તેમાં જ-જે કાંઈ અતિચારાદિ દોષ ઉપજે, તેને-આલોચના-પ્રતિક્રમણ-પ્રાયશ્ચિતાદિ ભાવે કરી દૂર કરીને, શુદ્ધ-સંયમ માર્ગે પ્રવૃત્તિ કરે, પરંતુ કેવળ અપવાદ વચનનો આશ્રય લઇ આજે તો સર્વથા-અકુશ-કુશીલપણે અપવાદ સંયમ પ્રવર્તે છે એમ ન કહે ?

(૫)

મોહ પ્રતે હણતા, નિજ આગમ, ભણતા સદ્ગુરુ પાસે;

દૂષમ કાળે પણ ગુણવંતા, વરતે શુભ અભ્યાસે.

ધન્ય તે મુનિવરા રે ૥૨૯૬૥

ભાવાર્થ :-મોક્ષ પુરુષાર્થ પ્રતિ-ઉદ્ધમવંત મુનિ ભગવંતો, જોયો પોતાના આત્મામાંથી મોહના વિકારોને દૂર કરીને ઉત્તમ સદ્ગુરુ પાસેથી આગમ સૂત્ર-અર્થ અને તદુભયને એટલે વ્યવહારથી ગીતાર્થ પરંપરા અને નિશ્ચયથી પોતાના શુદ્ધ આત્માનુભવને યથાર્થ-અવિસંવાદી ભાવે-અહણ કરતાં થકાં, શુભ પરિણામે વર્તતા હોય, તેવા મુનિરાજોને આ દુષમ કાળમાં ઉત્તમ ગુણવાન જાણીને, તેમની સેવા-ભક્તિ-ખડુમાન કરવું, પરંતુ કેવળ પોતાની પ્રસિદ્ધિ અર્થે શ્રી જિન શાસનની હીલના થાય, તેવા જનાજા-વિરુદ્ધ કાર્યો કરવા નહિ.

(૬)

છટ્ઠું ગુણ ઠાણું ભવ અટવી, ઓલંધણ જેણે લહિઓ;

તપ્ત સૌભાગ્ય સકળ મુખ એકે, કેમ કરિ ભયે કહિઓ.

ધન્ય તે મુનિવરા રે ૥૨૯૭૥

ભાવાર્થ :—જેમણે શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ ધારણ કરીને, આ સંસારના સમસ્ત ભોગ વિહારોનો ત્યાગ કરી, સર્વ વિરતિધર બનીને (કરેમિ ભંતેની પ્રતિજ્ઞા લેધને) છઠ્ઠા ગુણસ્થાનને યોગ્ય-આચાર-વિચારોનો-આશ્રય કરેલો છે, તેના ઉત્તમ મુનિ ભગવંતોના અતિ અદ્ભુત-અનેકાનેક ગુણોનું વર્ણન કરવા કોઈ સમર્થ નથી, કેમકે તેઓ સદા સર્વ પ્રકારની-ધર્મકરણી શાસ્ત્રાનુસારે અપ્રમત્ત ભાવે કરતા રહી-સ્વ-પર આત્મ ભાવમાં આત્મિક ગુણોની શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ-સહ સર્વ પ્રકારે તુષ્ટિ-પુષ્ટિ કરતાં હોય છે.

(૭)

ગુણ ઠાણાની પરિણતી જેહની, ન છીપે ભવ જંબલે;
રહે શેલડી ઢાંકી રાખી, કે-તો, કાળ પરાળે,

ધન્ય તે મુનિવરા રે ॥૨૯૮॥

ભાવાર્થ :—જે-જે ગુણસ્થાનક યોગ્ય જે-જે પરિણતી ઐટલે, આત્માનું તથા-વિધ શુદ્ધશુદ્ધ પરિણમન, જેમ કદાપી લાંબો કાળ અછાનું (ઢાંકણું) રહી શકતું નથી તેમ ઉત્તમ આત્માઓની સંસાર-પાર કરવા માટેની, છઠ્ઠા ગુણ સ્થાનકને યોગ્ય-ચોક્ષ-પુરુષાર્થ પ્રતિની-પરિણામ-પ્રવૃત્તિ પણ, છાની (અગોચર) રહી શકતી નથી, જેમ ઉગતી શેલડીના ખેતરને પરાળ (ધાસ)થી ઢાંકવાથી શેલડીનું ઉગવાપણું ઢાંકી શકાતું નથી.

(૮)

તેહવા ગુણ ધરવા અણધીરા, જે પણ સૂધુ ભાખી;
જિન શાસન શોભાવે તે પણ, મુધા સંવેગ પાખી.

ધન્ય તે મુનિવરા રે ॥૨૯૯॥

ભાવાર્થ :—પૂર્વે ઉત્તમ સાધુઓના જે ચરણસિત્તરી અને કરણસિત્તરી આદિ ગુણો જણાવ્યા છે તેના ગુણો પ્રાપ્ત કરવા માટે જેઓ અણધીરા ઐટલે અસમર્થ હોય, તેમ છતાં, જે આત્માઓ યથાશક્તિ જયણાએ જીવન-જીવતાં ચકાં, પણ શુદ્ધ પ્રરૂપકપણાના ગુણો કરી શ્રી જૈન-શાસનને શોભાવે છે-ઐટલે સત્ય ચોક્ષ માર્ગ તે “સમ્યગ્-દર્શન-જ્ઞાન-આરિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ” એ સૂત્રાનુસારે, ભવ્ય આત્માઓને સૌ પ્રથમ તો (૬૭ બોલયુક્ત) સમ્યક્ત્વગુણને પ્રાપ્ત કરવાની પ્રરૂપણાએ કરી પ્રેરણા આપે છે. અને પોતે શુદ્ધ સંવેગી બનવાની ઇચ્છા રાખીને જેઓ શુદ્ધ

સંવેગી સાધુઓ છે, તેઓને-ભાવ પૂર્વક ત્રાંદ છે, (કેમકે શાસ્ત્રોમાં કૃતિકર્મકલ્પ, સાધુઓ માટે નિયત કહ્યો છે) આથી જ તો તેઓને શાસ્ત્રમાં સાચા સંવેગ-પાક્ષિકા કહી વંદનીક કહ્યા છે.

(૯)

સદ્દેહણા અનુમોદન કારણ, ગુણથી સંયમ કિરિયા;

વ્યવહારે રહિયા તે ફરસે, જે નિશ્ચય નય દરિયા.

ધન્ય તે મુનિવરા રે ॥૩૦૦॥

ભાવાર્થ :-હવે જણાવ્યા મુજબ ગુણોવાળા, જે સંવેગ-પાક્ષિક સાધુ આત્માઓ, વ્યવહારથી પોતાથી બનતી સયમ કિરિયા કરતાં થકાં-પણ, દૃઢ્યમાં શુદ્ધ સંવેગી બનવાની ઇચ્છા રાખતા હોવાથી, તેમને શુદ્ધ-સંવેગી સાધુ માર્ગની નિશ્ચયથી અનુમોદના ઘટે છે, તેથી તેઓને ભાવ સ્વરૂપમાં શુદ્ધ સંવેગી સાધુપણું વર્તે છે એમ જણવું, એમ શાસ્ત્રકારોએ જણાવ્યું છે.

(૧૦)

દુઃકર કારક થકી પણ અધિકા, જ્ઞાન ગુણે ઇમ તેહો;

ધર્મદાસ ગણી વચને લાહિયે, જેહને પ્રવચન તેહો.

ધન્ય તે મુનિવરા રે ॥૩૦૧॥

ભાવાર્થ :-આ સંબંધે શ્રી ધર્મદાસ ગણીએ-ઉપદેશ માળામાં કહ્યું છે કે જે મુનિઓ અનેકવિધ દુષ્કર વ્રત-તપ-જપાદિ અનુષ્ઠાનો કરે છે, તેના કરતાં જે સૂત્ર-સિદ્ધાંતના યથાર્થ જાણકાર છે, અને શુદ્ધ-પ્રરૂપણાએ કરી અનેક ભવ્ય આત્માઓને ષટ્-સ્થાનમાં શ્રદ્ધા ઉપજાવવા વડે, સમ્યક્ત્વ પમાડે છે, અને શાસનના અનુરાગી બનાવે છે, તેઓને સ-વિશેષ ઉત્તમ જાણવા જોઈએ. કેમકે સમ્યક્ત્વ પામેલો આત્મા, ચતુર્વિધ શ્રી સંધની યથાયોગ્ય ભક્તિ કરી, પોતાના આત્માને નિર્મળ બનાવે છે અને તે થકી શાસનને પણ શોભાવનારો થાય છે.

(૧૧)

સુવિહિત ગચ્છ કિરિયાનો ધોરી, શ્રી હરિભદ્ર કહાય;

એહ ભાવ ધરતો તે કારણ, મુજ મન તેહ સુહાય.

ધન્ય તે મુનિવરા રે ॥૩૦૨॥

ભાવાર્થ :- હવે ઉપર જણાવેલા અર્થ સંબંધી પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જી જણાવે છે કે-યદ્યપિ શ્રી જીનેશ્વર ભગવતોએ પ્રવર્તિત શ્રી ચતુર્વિધ સંબંધી ઐતિહાસિક કાર્ઠ એકમ અગિયારમી પરંપરા હાલમાં પ્રાપ્ત થતી નથી, તેમ છતાં શ્રી જીનશાસનને વિષે, અનેક મહા-પુરુષો થયા છે, તેમની શાસન-સેવાના જ-જ વિવિધ સ્વરૂપો આજે ઉપલબ્ધ થાય છે, તેને ઉવેષવાનું આજે તો કાર્ઠપણુ ઉત્તમ આત્માર્થી આત્માને, પોષાય તેમ નથી, કેમકે તેના આલંબને જ આજે આપણે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતના માર્ગને મેળવી શકીએ તેમ છીએ, આથી પ્રત્યેક આત્માર્થી-આત્માઓએ પોતા-પોતાને ઉપકારક આત્માઓ-પ્રતિ, કૃતજ્ઞ ભાવ પ્રદર્શિત કરવો ઉચિત હોઈ, અત્રે પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જીએ પ્રથમ તો ૧૪૪૮ અંથના રચયિતા શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીની ઉપજાહેર કરતાં થકાં જણાવે છે-કે, શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ પોતાને-શુદ્ધ સવેગી નહિ-પરંતુ સવેગ પાક્ષિક જણાવીને, શાસ્ત્રાર્થી-પ્રતિ જે બહુમાન પ્રદર્શિત કર્યું છે, તેથી તેમના પ્રતિ મારું હૃદય સસનેહ ભાવે ખૂબ જ હર્ષિત-પ્રભાવિત થયેલું છે. એમ આ અંથના રચ-યિતા-પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જીએ પોતા સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે.

(૧૨)

સંયમ ઠાણુ વિચારી જોતાં, જો ન લહે નિજ સાખે;

તો જૂઠું બોલીને દુરમતિ, શું સાધે ? ગુણ પાખે.

॥ ધન્ય તે મુનિવરારે ॥ ૧૩૦૩ ॥

ભાવાર્થ :- શ્રી જીનશાસનને વિષે સર્વ વિરતિધર આત્માનું છઠા શુભ-સ્થાનકનું જે સ્વરૂપ (સંયમ સ્થાનક) જણાવેલું છે. તેને પ્રત્યેક સાધુ-ભગવંતે પોતામાં દ્રવ્યથી તેમજ ભાવથી જે-જે સ્વરૂપે ઘટિત-અઘટિત જણાય તે ભાવે, તેનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ-અન્યથા ચૂપા-ભાવે કેવળ પોતામાં મોટાઈ સ્થાપવાથી આત્મ કલ્યાણ થતું નથી એમ સમજવું જરૂરી છે.

(૧૩)

નવિ માયા ધર્મે નવિ કહેણું, પરજનની અનુવૃત્તિ;

ધર્મ વચન આગમમાં કહિયે, કપટ રહિત મનવૃત્તિ.

॥ ધન્ય તે મુનિવરારે ॥ ૧૩૦૪ ॥

ભાવાર્થ :- જ્યોત્સના ક્રેવળ માયાએ કરીને અન્ય લેહિને પોતા-પ્રતિ આકર્ષણ ઉપજાવવા માટે વિવિધ પ્રકારની કષ્ટકારી-આઠંબર પ્રધાન ધર્મકરણી કરે છે તેમજ વિવિધ પદ્ધતિઓ ધારણ કરે છે તેને પરિણામે તો, તે-થકી શ્રી સંઘમાં સંકલેશની વૃદ્ધિ થાય છે, તે માટે શાસ્ત્રકારોએ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે-કે, ઠાઈપણુ ધર્મ-કરણી માયાએ કરીને, એટલે કપટ ભાવે કરવી બેઠકને નહિ, પરંતુ પોતાની શક્તિ (જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રના પરિણામ) અનુસાર, યથાયોગ્ય ધર્મકરણી કરવી, કે જથી પોતાનો આત્મા ઉત્તરોત્તર આત્મ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે અને મોહ માયાથી અળગો થાય, આ સંબંધે પ. પૂ. શ્રી. ઉદયરત્નજીએ સ્પષ્ટપણે જણાવેલું છે કે-

“સમકિતનું” મૂળ જાણીયેજી, સત્ય વચન સાક્ષાત;

સાચામાં સમકિત વસેજી, માયામાં મિથ્યાત્વરે, પ્રાણી...

મ-કરીશ, માયા-લગાર,

(૧૪)

સંયમ વિષુ સંચતતા થાપે, પાપ શ્રમણ ને ભાખ્યો;

ઉત્તરાધ્યયને સરલ સ્વભાવે, શુદ્ધ પ્રરૂપક દાખ્યો,

॥ ધન્ય તે મુનિવરારે ॥ ૧૩૦ ॥

ભાવાર્થ :- શાસ્ત્રમાં સર્વ વિરતિધર સાધુને સત્તર પ્રકારે સંયમ ધર્મનું આરાધન કરવાની આજ્ઞા છે. એટલે કે પ્રથમ પાંચે ઇન્દ્રિયોને વિષયોથી અળગી રાખવી, તેમજ પાંચ મહાવ્રતોનું-સમિતિ-ગુપ્તિ ધર્મે-પાલન કરવું, તેમજ તીવ્ર (જે બાહ્ય ભાવે પણ પ્રગટ જણાતા હોય તેવા) ક્રોધ-માન-માયા અને લોભ એ ચારે કષાય ભાવોનો ત્યાગ કરવો, તેમજ મન-ચયન-અને કાય યોગથી પ્રતિજ્ઞા લાગે થાય એટલે સાધુતાને લાંછન લાગે-તે રીતે પ્રવર્તન કરવું બેઠકને નહિ, આ સત્તર ભેદ સ્વરૂપી સંયમ-પ્રતિ જ્યોત્સનામાં આવી યુદ્ધિ પણ હોતી નથી, તેઓમાં સંયમી પણ સ્થાપવું, એટલે તેમને સાધુ કહેવા, તેમજ કહેવડાવવા, તે-શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાનો લાગ કરવા સમાન છે એમ જાણવું, પરંતુ જ્યોત્સના પ્રગટ પ્રમાણિકપણે-યથાશક્તિ જીનાજ્ઞાનુસારી, ધર્મકરણી કરતા હોય, પરંતુ પ્રરૂપણુ તો એટલે ધર્મ-દેશના તો શુદ્ધ આપતા હોય, એટલે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતે જણાવેલ-ચૌદે ગુણસ્થાનકના સ્વરૂપને, નિશ્ચય-વ્યવહારે કરી, યથાર્થ-અવિરૂદ્ધપણે જણાવતા હોય તેવા શુદ્ધ-પ્રરૂપકને ઉત્તરાધ્યયન મૂત્રમાં આરાધક કહ્યા છે.

(૧૫)

એક બાળપણ કિરિયા નયે તે, જ્ઞાન નયે નવિ બાળા;
સેવા યોગ્ય મુસંચતને તે, બોલે ઉપદેશ માળા.

॥ ધન્ય તે મુનિવરારે ॥ ૧૩૦૬ ॥

ભાવાર્થ :- ઉપરની હકીકતને અનુલક્ષીને, તે, શ્રી ઉપદેશ માળામાં જણાવેલ છે કે જે કોઈ શુદ્ધ પ્રરૂપક સંવિજ્ઞ-પાક્ષિક ગીતાર્થ હોય; તે-કદાચિત્ ધર્મક્રિયા સ્થુળ થકી ઓછી (મંદ) કરતા હોય, એટલે કે બાહ્ય ભાવે પોતાની યથાશક્તિએ તપ-જપ કરતા હોય તો પણ. તે-શુદ્ધ પ્રરૂપક ગીતાર્થની અદ્યપજ્ઞાની સંયમી સાધુએ પણ વૈયાવચ્ચ કરવી, આથી સ્પષ્ટ સમજવું જરૂરી છે કે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતે સ્થાપેલા મોક્ષ માર્ગમાં અજ્ઞાનપણે ધર્મક્રિયા કરવા કરતાં શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાનું પ્રથમ યથાર્થ જાણપણું કરવું-તે ઉત્તમ આત્માર્થી-આત્માઓ માટે વિશેષ ઉપકારક છે. આ માટે શાસ્ત્રમાં જણે-આદરે-અને પાળેની, અષ્ટભંગીનું જે સ્વરૂપ બતાવેલું છે તેમાં જાણના ચારે ભાંગા ઉત્તરોત્તર શુદ્ધ કદા છે. જ્યારે અજાણના ચારે ભાંગા અશુદ્ધ કદા છે તેનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ ગીતાર્થ ગુરૂની પાસેથી અવશ્ય સમજી લેવું.

(૧૬)

કિરિયા નયે પણ એક બાલ તે, જે લિંગી મુનિરાગી;
જ્ઞાન યોગમાં જસ મન વરતે, તે કિરિયા સૌભાગી.

॥ ધન્ય તે મુનિવરારે ॥ ૧૩૦૭ ॥

ભાવાર્થ :-અત્રે એ સમજવું જરૂરી છે કે-જે અજ્ઞાની આત્માઓ અજ્ઞાનપણે જીનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ વર્તે છે, તેના કરતા જે પોતે યદ્યપિ અદ્ય ક્રિયાવંત (ક્રિયાનયે બાળ) છે, પરંતુ જેનું મન-જ્ઞાન યોગે કરી શુદ્ધ જીનાજ્ઞા પાળવા પ્રતિ ઉત્સાહિત થયેલું છે તે આત્મા-શુદ્ધ-સંવેગી મુનિઓના આચાર-લિંગાદિ પ્રત્યે-સાચા બહુમાને કરી, આકર્ષણિયો રહેલો હોવાથી, તેને તે થકી યોગાવચંકતાએ ઉત્તમ સૌભાગ્યને પ્રાપ્ત કરવાવાળો જાણવો.

(૧૭)

બાહ્યદિક અનુકુલ ક્રિયાથી, આપે ઈચ્છા યોગી;
અધ્યાત્મ મુખ યોગ અભ્યાસે, કેમ નવિ કહિયે યોગી.

॥ ધન્ય તે મુનિવરારે ॥ ૧૩૦૮ ॥

ભાવાર્થ :- જે કોઈ આત્મા વિધિ-નિષેધ પ્રતિ આજ્ઞાની (બાળ) હોવા છતાં, કેવળ શ્રદ્ધાએ કરીને (જાણી નિશ્ચયે) ક્રિયા-અનુષ્ઠાનો કરે છે તેને પણ જો યોગ શાસ્ત્રમાં ઈચ્છા યોગી કહ્યો છે, તો પછી પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ જે જ્ઞાની-જ્ઞાનયોગે કરી, આત્મ શુદ્ધિ મારે, પરભાવને-પરસ્વરૂપે જાણી, અધ્યાત્મ એટલે આત્માભિમુખ થઈને વર્તે છે, તેને શું અધ્યાત્મ યોગી ન કહેવાય ? અર્થાત્ તેને તો આત્મ-શુદ્ધિના અભિલાષે કરી યાને ઈચ્છાએ કરી, અવશ્ય અધ્યાત્મ યોગી જાણવો જોઈએ.

(૧૮)

ઉચિત ક્રિયા નિજ શક્તિ છાંડિ, જે અતિ વેગે ચઢતો;
તે ભવથિતિ પરિપાક થયા વિણ, જગમાં દિસે પડતો.

॥ ધન્ય તે મુનિવરારે ॥ ૧૩૦૯ ॥

ભાવાર્થ :- જે કોઈ-આત્મા, બાહ્ય સ્વરૂપે તો, પોતાની તન-મન અને ધનાદિની શક્તિ, અને અભ્યંતર ભાવે પોતાના-સમ્યગ્-જ્ઞાન-દર્શન-આરિત-તપ આદિ ગુણોની પરિણતિ, એ-બંને શક્તિને, યથાસ્થિત સ્વરૂપે જાણ્યા સિવાય, જે કોઈ વિશિષ્ટ કાર્ય કરવાનો આરંભ કરે છે, એટલે કેવળ ઉત્સાહમાં આવીને, પોતાની શક્તિના પ્રમાણથી અધિક-કાર્ય કરવા અય છે, તે આત્મા છેવટે તો અવશ્ય તે થકી વિનાશને પામે છે-એમ જગતમાં પ્રત્યક્ષ જણાય છે-તે મારે ઉત્તમ આત્માથી આત્માએ પણ, પોતાની સસાર પ્રતિ-ત્યાગની એટલે વિષય-વાસનાઓથી-મુક્ત પરિણતિના કથોપશમભાવને (પ્રમાણને) સારી રીતે જાણીને યથાશક્તિ હેથોપદેશતાના માર્ગે આગળ વધવું ઉચિત છે, અન્યથા વ્રત-પચ્ચક્ષ્ણા-ભુરૂપ ત્યાગ, તેમજ આદર બંને પણ પરિણામે અનર્થકારી થાય છે.

શ્રી જૈનશાસનને ત્રિષે, આત્મ-વિશુદ્ધિના અધિકાર સબધે-(૧૪) ચૌદ ગુણુ-સ્થાનકોનું સ્વરૂપ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ બતાવેલું છે તેમાં (૧) પહેલું (૪) ચોથું (૫) પાંચમું (૬) છઠ્ઠું અને (૧૩) તેરમું એ પાંચે ગુણુસ્થાનકને યોગ્ય-

વ્યવહાર, શાસ્ત્રોમાં વિરતારથી સ્પષ્ટપણે જણાવવામાં આવેલો છે તેમજ એ પાંચે અને બાકીના નવે ગુણસ્થાનકોની આત્મ-ત્રિશુદ્ધિના ઉત્તરોત્તર અંતરંગ ત્રિશુદ્ધ સ્વરૂપને કર્મના બંધ-ઉદ્ધય-ઉદ્ધારણા અને સત્તાના સ્વરૂપ વિશેષથી પણ યથાર્થ-અવિરૂદ્ધ ભાવે જણાવેલ છે, એટલે-કે બાહ્ય તેમજ અભ્યંતર અને પ્રકારની આત્માની-ઉપાદાન શક્તિને યથાર્થ-અવિરૂદ્ધ ભાવે જણાવેલ-સાધ્ય સાધનદાનને-અનુ-સરનારો આત્મા કલ્યાણ સાધી શકે છે એમ જણવું અન્યથા-શુભઆશયે કરેલી ધર્મ ક્રિયા થકી પણ, પોતેજ-પોતાના આત્માને, અનેક પ્રકારના અનર્થોનું ભાજન બનાવનારો થાય છે એમ જણવું-આ માટે કહ્યું છે કે—

“જે વ્યવહાર મુક્તિ મારગમાં, ગુણકાણાને લેખેજ;
અનુક્રમે ગુણ શ્રેણીનું ચઢવું, તેહી જ જીવનર રેખેજ”

(૧૬)

માથે મોટાઈમાં જે મુનિ, ચત્તવે ડાકે ડમાલા;
શુદ્ધ પ્રરૂપણુ ગુણવિણુ ન ધટે, તસ ભવ અરહટ માલા.

॥ ધન્ય તે મુનિવરારે ॥ ૧૩૧૦ ॥

ભાવાર્થ :- જે કોઈ સાધુ (મુનિ) કેવળ પોતાની મોટાઈનું પ્રદર્શન કરતો થકા, પોતાના ભક્ત-જનોની પાસે ઉત્સૂર પ્રરૂપણુ કરતો થકા અનેક પ્રકારના ઉત્સવ-મહોત્સવ આદિના કાર્યો કરાવતો થકા વિચરે છે. પરંતુ પોતે તો પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયાદિ વડે, શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની વાણીનું પાન-કરતો નથી, તેમજ પોતાના ભક્ત જનોને પણ શ્રી જીનવાણીને-સાંભળવા-સણવાની યોગ્ય-યોગ્યતા સંબંધે યુક્તિ-પ્રયુક્તિએ કરી મનાઈ કરી અળગા રાખી, અજ્ઞાની રાખી રહેલ છે. આથી તો તેઓ ત્રિષય-કષાયથી અળગા રહેવાની વાતથી પણ, વેગ-બાજ રહેના હોય છે અને ધર્મના બહાને ત્રિષય-કષાયનું પોષણ કરતા રહેતા હોવાથી તેઓને સસાર પરિશ્રમણુની એટલે સમારમાં મટકવાપણુની સ્થિતિમાં વધારો થતો હોય છે.

(૨૦)

નિજ ગણ સંચે-મન નવિ ખંચે, ગ્રંથ ભણી જન વંચે; .ત્વ
હુચે કેશ ન મુચે માયા, તો પ્રત ન રહે પંચે..... ગમે
ધન્ય તે મુનિવરારે ॥૩॥

ભાવાર્થ :-કેટલાક સાધુઓ કેવળ પોતાના ગચ્છના મમત્વનાળા-સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ પ્રતિ-આદર-બહુમાન-પ્રીતિ ધરતા રહી-તેઓને પણ કેવળ પોતા-પ્રતિ-અનુગમ ઉપજવતા રહે છે અને માત્ર તેઓ-પરસ્પર સૂત્રાદિ પાઠનું કેવળ લોકભક્તિ અર્થે વાંચન-શ્રાવણ કરતાં રહે છે. પરંતુ મનને હિંસાદિ પ્રવૃત્તિથી તેમજ-વિષય-કપાયાદિથી નિવર્તાવવા પૂર્વક ક્ષયોપશમિક જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ ગુણોની વૃદ્ધિ કરવાનો કયારેય લક્ષ પણ ધરતા નથી અને તેમ છતાં કેટલાક સાધુઓ તો કેશનો લોચાદિ તેમજ ઉચ્ચવિહારાદિ કષ્ટ ક્રિયાઓ કરવા વડે પોતાનામાં વિશિષ્ટ-સાધુપણાનો આરોપ કરી, અને ભોળા જીવોને પોતા તરફ આકર્ષવા માટે કેવળ માયાયે કરી અનેકવિધ ધર્માનુષ્ઠાનોના બાહ્ય આડંબરો પ્રતિ ઉત્સુક રહેતા હોય છે. તેઓ તે થકી પાંચે વ્રતોથી સાચેજ નષ્ટ-ક્ષષ્ટ થતા હોય છે.

(૨૧)

યોગ ગ્રંથના ભાવ ન જાણે, જાણે તો ન પ્રકાશે;
ફોગટ મોટાઈ મન રાખે, તસ ગુણ દૂર નાસે.....

॥ ધન્ય તે મુનિવરારે ॥ ૧૩૨૨ ॥

ભાવાર્થ :- શ્રી જૈન આગમાનુસારે સ્થાન-ઉર્ણ-અર્થ-આલંબન અને નિરાલંબન એ પાંચ પ્રકારના યોગે કરી જ્ઞાનાચાર-દર્શનાચાર-ચારિત્રાચાર-તપાચાર અને વીર્યાચારમાં સમ્યક્-પ્રકારે એટલે પાંચ લક્ષણે કરી સહિત-પટ્ટસ્થાનમાં શ્રદ્ધા કરીને છ આચર્યકમાં પ્રવૃત્તિ કરીને, જેઓ પોતાના આત્મા ઉપર લાગેલા અષ્ટવિધ કર્મોના આવરણો દૂર કરવા વડે, પોતામાં સત્તાગતે રહેલા, અનંત જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપ-વીર્યાદિ ગુણોને, આવિર્ભાવે પ્રાપ્ત કરવા માટે ઉપર જણાવ્યા મુજબ શાસ્ત્રાનુસારે-વિધિ-નિષેધનું પ્રથમ જણપણું કરીને, એટલે ગુણસ્થાનાનુસારે વ્યવહારમાં (૪) થા ગુણકાણે ઇચ્છાયોગ (૫) પાંચમા ગુણસ્થાનકે યથાશક્તિ પ્રવૃત્તિયોગ (૬) છઠા ગુણસ્થાનકે સ્થિરતાયોગ અને (૧૩) તેરમે ગુણસ્થાનકે સિદ્ધિ યોગની પ્રધાનતા વિચારીને તથાવિધ યથાયોગ્ય પ્રયત્ન કરતાં નથી, અને કેવળ પોત-પોતાની મનમાની ક્રિયાની મોટાઈમાં રાચી રહ્યા છે. એટલે આચાર્ય-ઉપાધ્યાય-સાધુ-શ્રાવકાદિ-બાહ્ય અલ કારો ધારણ કરીને, લોકોને તેમજ પોતાના આત્માને પણ છેતરી રહ્યા છે, તેઓને-નિર્ગુણી જણાવે તેઓનો-આત્માથી આત્મા-ઓએ-સંગ પણ કરવા બેઠાએ નહિ.

(૨૨)

મેલે વેશે મહિયલ મહાલે' બક પરે નીચો ચાલે;

જ્ઞાન વિના જગ ધંધે ધાલે, તે કેમ મારગ ચાલે.

ધન્ય તે મુનિવરા રે ॥૩૧૩॥

ભાવાર્થ :—ઉપર જણાવ્યા મુજબ જ્ઞાન—રહિત—એવા કેટલાક સાધુઓ જેઓએ પ્રથમથી જ કપટ ક્રિયાનો આશ્રય કરેલો છે. તેઓ કેવળ અત્યંત મલીન વસ્ત્રો પહેરતા હોય છે. તેમજ કેટલાક સાધુઓ લોક દૃષ્ટે તે વારે બગલાની પેટે નીચું બેઠને ચાલે (એટલે—અન્યને બધું પોતે ધર્મસમિતિનું પાલન કરવામાં સાવધાન છે એવું દેખાડે) પરંતુ પોતે ગ્રીતાર્થની નિશ્ચયે શાસ્ત્ર ભણવાનો ખપ કરે નહિ તેમજ અન્યને પણ શ્રી જેન—શારંગીના અર્થના આચાર—વિચારને જણાવે નહિ. અને બહુજન હિતાય લોકહિતના નામે લોકભક્તિ કરવા રૂપે, એટલે કેવળ અર્થ—પુરુષાર્થ—તેમજ કામ પુરુષાર્થ પોષક ધર્માનુષ્ઠાનો મોટા આડંબર પૂર્વક કરતા—કરાવતા હોય છે તેવા સાધુઓને તો શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ પ્રવર્તાવેલ મોક્ષ માર્ગ પ્રતિ શ્રદ્ધાવાળા પણ કેવી રીતે કહી શકાય ? અર્થાત્—માયાવી—અજ્ઞાનીઓ થકી તો, શ્રી જીનાબાનું પાલન તેમજ અન્ય જીવોને જીનાજ્ઞામાં પ્રવર્તાવવાપણું કશાપિ શક્ય હોતું નથી એમ બહુવું.

(૨૩)

પર પરિણુતિ—અપની કરી (પોતાની) માને, વરતે આરત ધ્યાને;

બંધ મોક્ષ કારણ ન પીછાને, તે પહેલે ગુણ ઠાણે.....

ધન્ય તે મુનિવરા રે ॥૩૧૪॥

ભાવાર્થ :—પરિણુતિ પોતાની માને, એટલે કે—અન્ય જીવ યા અજીવ રૂપ પર દ્રવ્યના વિશિષ્ટ—અત્કારિક પરિણામમાં આસક્તિ ધરતો રહે, અને તે થકી—નિરંતર આરંભ—પરિગ્રહાદિમાં ઉજમાળ રહેતો થકા—આર્ત—રૌદ્ર ધ્યાનમાં વર્તતો છતો, તીવ્ર કર્મબંધ કરતો રહે અને મોક્ષ-માર્ગના કારણ ભૂત-જ્ઞાન-ધર્મ—આરિત્રાદિ ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા પ્રતિ, એટલે તેમાં શુદ્ધ—વૃદ્ધિ કરવા થકી—આત્માને—તુબ્ધ—પુબ્ધ કરવાનો ઉદ્દેશ ન કરે, તેવા આત્માઓને પ્રથમ—મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મનો બંધ કરવાવાળા બહુવા, તેમજ વળી જેઓ બાહ્ય ભાવમાં ગમે

તેવી કષ્ટકારી-ધર્મકરણી કરતાં હોય તો પણ જે આત્માઓ, અન્ય-આત્માઓની-શુભ-અશુભ ક્રિયાઓમાં-રાગ-દ્વેષ કરતા હોય, તેમજ અન્ય આત્માઓના-સુખ-દુઃખમાં હર્ષ-શોક ધરતાં રહેતા હોય તેમજ પોતાને ઈષ્ટાનિષ્ટ પ્રાપ્ત-અપ્રાપ્ત જડ-ચેતન દ્રવ્યના સંયોગ-વિયોગમાં પણ રતિ-અરતિ ધરતાં થકાં રાગ-દ્વેષ કરી કેવળ પર દ્રવ્ય પરિણામમાં જ પોતાનું ચિત્ત પરોવેલું રાખતા હોય છે. તેવાં આર્ત રૌદ્ર ધ્યાની આત્માઓ પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ બાહ્ય સ્વરૂપથી ગમે-તેવી-હમ-ધર્મક્રિયાઓ કરતાં હોય તો પણ, તેઓને પોતાના આત્મ-હિત પ્રતિ એટલે પોતાના આત્માને કર્મના બંધનથી મુક્ત કરવાના ઉપાયો પ્રતિ-વાસ્તવિક રીતે તો દુર્બુદ્ધિ એટલે વિપરીત-મતિ હોવાથી, તેઓને પ્રથમ મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે વર્તનારા જણવા.

(૨૪)

કિરિયા લવ પણ જે જ્ઞાનિનો, દષ્ટિ ચિરાદિક લાગે;

તેથી મુજશ લહિજે સાહિબ, સીમંધર તુઝ રાગે.....

ધન્ય તે મુનિવરા રે ॥૩૧॥

ભાવાર્થ :-અત્રે કિરિયાલવ એટલે બાહ્ય સ્વરૂપે થોડી કિરિયા-પણ જ્ઞાનીની એટલે સમ્યગ્ દષ્ટિ આત્માની-જે ધર્મકરણી-તે-તો, તે-આત્માને અવશ્ય ઉપકારક થાય છે એમ કહ્યું છે કેમકે અજ્ઞાની એટલે સમ્યક્ત્વ રહિત-આત્માની બાહ્ય ભાવમાં મોટા સ્વરૂપની ધર્મક્રિયા પણ શુદ્ધ ઉપયોગવાળી નહિ હોવાથી, તે આત્મ શુદ્ધિનું કારણ બનતી નથી. આ સંબંધે યોગ શુદ્ધિની ભૂમિકાએ પણ (૫) પાંચમી સ્થિતિ દષ્ટિ-ચક્રી, ઉપરની દૃષ્ટિનો યોગ, આત્મ-શુદ્ધિનો હેતુ કહ્યો છે તેમજ સ્થાન-ઉર્ણ-અર્થ-આલંબન અને નિરાલંબન એ પાંચે યોગમાં પ્રથમના બેને ક્રિયાયોગી તેમજ પાછળના ત્રણ બેદવાળાને જ્ઞાનયોગી કહ્યા છે, આથી સ્પષ્ટ સમજવું જરૂરી છે કે જે આત્મા-પરભાવની આસક્તિ તેમજ આશંસા રહિત-આત્મ શુદ્ધિના લક્ષ્યપૂર્વક, શુદ્ધ-સાધ્ય-સાધન દાવે જે-જે કોઈ ધર્મ કરણી કરે છે તે થકી તે આત્મા-આત્મ વિશુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવાવાળો થાય છે. આ રીતે જણાવીને પ. પૂ. શ્રી. ય. જી. ઉ. એ કહે છે કે શ્રી સીમંધર-પરમાત્મા ! તમારી-શીખને અનુસરવાવાળા અવશ્ય-સુચના આપવાવાળા શુદ્ધ આત્મિક ગુણોને પ્રાપ્ત કરવાવાળા થાય છે. આ રીતે આ ઢાળમાં

આત્માર્થ સાધવા માટે ત્રણ શત્રુ રહિત એવી શુદ્ધ-ક્રિયા અને જ્ઞાન-શુદ્ધિ બંનેની પરસ્પર-અવિરૂદ્ધતારૂપ સાપેક્ષ ભાવની અનિવાર્ય આવશ્યકતા જણાવી. હવે સોળમી ઢાળમાં એ બંને પ્રકારની શુદ્ધિમાં સ્વ-પર-સંબંધે ભેદ જ્ઞાનની આવશ્યકતાની અનિવાર્યતા જણાવે છે.

આ માટે કહ્યું છે કે :-

ये यावन्तो ध्वस्तवन्वा अभूवन्, भेदज्ञानाभ्यास एवात्र मूलम् ;

ये यावन्तोऽध्वस्त बन्वा भ्रमन्ति भेदज्ञाना भावएवात्र बीजम्.

અર્થ :- (૧) આજ સુધીમાં જે આત્માઓ કર્મના બંધનથી સર્વથા મુક્ત થયા છે, થાય છે, અને થશે તેના મૂળમાં ભેદ જ્ઞાનનો અભ્યાસ મુખ્ય બાબો તો તેમજ જે-જે આત્માઓ હજી સુધી સંસારમાં ચારે ગતિમાં ભ્રમણ (ભ્રમ-મરણ) કરી રહ્યા છે, તેનું કારણ તેમનામાં ભેદ જ્ઞાનના અભાવનું બીજ (મિથ્યાત્વ) પડેલું છે તેમ બાબુ.

—ક્રિતિ ઢાળ-૫૬૨મી સમાપ્ત—

जहां सुइ समुत्ता पडिवावि न विणस्सइ;

तहा जीवे समुत्ते संसारे न विणस्सइ.

અર્થ :- દોરો પરાવેલી સોય, પડી જવાથી જોવાઈ હોય તો પણ તે સહેલાઈથી જડી બચ છે તેમ સમ્યક્ શ્રુત જ્ઞાનરૂપી દોરાથી પરાવાયેલા છવ, સંસારમાં જોવાઈ જતો નથી.

सयं सयं पसंसता गरहता परं वयं;

जउ तत्थ विउस्संति संसारं ते विउस्सिया.

અર્થ :- જેઓ (નય-પ્રમાણ જ્ઞાનના વિવેક વગર) પોતે-પોતાના વચનની કેવળ પ્રશંસા કરતા રહેતા હોય છે. અને અન્યના વચનોની કેવળ નિન્દા કરવામાં જ બંધાયેલા હોય છે તેઓ આ સંસારમાં બંધાયેલાં રહે છે.

દાળ-૧૬ મી

(૧)

સ્વામી સીમંધરા તું ભલે ધ્યાઈએ,
આપણે આત્મા જેમ પ્રગટ પાઈએ;
દ્રવ્ય ગુણ પજ્જવા, તુજ યથા નિર્મલા,
તેમ મુજ શક્તિથી, જઈવિ ભવ શામળા ॥૩૧૬॥

ભાવાર્થ :-હવે આ સોળમી દાળમાં પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જી ભવ્ય આત્માને જે રીતે શુદ્ધ જ્ઞાન અને શુદ્ધ ક્રિયાની એટલે આત્મા પોતે-પોતા થકી પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ આવિર્ભાવે પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તે દાવ (યુક્તિ) દેખાડે છે.

પ્રથમ તો પરમ શુદ્ધ-પરમાત્મ સ્વરૂપી શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માએ, તે શ્રી સીમંધર સ્વામી આદિ, તેમજ બીજા શ્રી સિદ્ધ પરમાત્માએ, જેમણે-પોતાના સકળ કર્મોના ક્ષય કરી મોક્ષ-પદ પ્રાપ્ત કરેલું છે. તેઓનું ધ્યાન કરે એટલે જેમણે-જેમણે-જે-જે સ્વરૂપથી (શુદ્ધ ભાવાલંબનથી) પોતાના આત્મગુણ નિશુદ્ધિની સાધના કરેલી છે. તેમને-તે-તે ગુણશ્રેણી સ્વરૂપથી તેના સમસ્ત હેતુઓ, (કાર્ય-કારણ ભાવ) સહિત દષ્ટાંતથી-યથાર્થ-અવિરૂદ્ધ ભાવે, સંવિજ્ઞ પાક્ષિક ગીતાર્થ શુર ભગવંતના યોગ થકી અવધારીને-અવલંબીને, તે-થકી-પોતાના આત્માને તથાવિધ શુદ્ધાશુદ્ધ સ્વરૂપે જાણખીને પછી, પૂર્વે જે જે આત્માઓએ પોત-પોતાની આત્મ શુદ્ધતાને સમ્યગ્ ભાવે અવલંબીને અર્થાત્ (શુદ્ધ ક્ષયોપશમિક સ્તનત્રયીના એકત્વ ભાવે કરી જે-જે-ભાવે પોતાની સત્તાગતે રહેલી પૂર્ણ શુદ્ધતાને-(રાતિ-અધાતિ કર્મોના સર્વથા ક્ષય કરી) ક્ષાયિક ભાવે, સ્વાધીન પણે-પ્રાપ્ત કરેલ છે તે-માર્ગ સ્થિતિનું (ગુણ સ્થાનક કમારોહણ સ્વરૂપનું) અવલંબન લેવું. તેને શુદ્ધ પરમ ભાવનું ધ્યાન બજાવું. આ રીતે આત્મ શુદ્ધ્યે શુદ્ધ પરમાત્મ ભાવને પામેલા પરમાત્માઓનું ધ્યાન-કરવાથી, નિશ્ચયથી પોતાનો આત્મા પણ અનુક્રમે તથાવિધ પરમાત્મ ભાવને પ્રાપ્ત કરવાવાળો થાય છે, એમ બજાવું.

આ સંસારમાં દેવ, મનુષ્ય, તિર્થંકર અને નારકી એ ચારે ગતિમાં કર્માધીનપણે જન્મ-મરણને પ્રાપ્ત કરવાવાળા સર્વે સંસારી જીવો, મૂળ સ્વરૂપે તો, એટલે આત્મ દ્રવ્યપણે શુદ્ધ સત્તાએ કરીને તો, પરમાત્મ-સ્વરૂપી છે. તથાપિ-અનાદિ કાળથી સ્વ-સ્વ કર્માનુસારે ચારે ગતિમાં ભટકયા કરે છે. કારણ કે તેઓએ પોતે-બંને જ

યોગ અને કષાયે કરી કર્મોના બંધનો વડે પોતાના આત્માની અનંત-ગુણની, શુદ્ધતાને મહિન કરેલી છે, તથાપિ પ્રત્યેક જીવને સર્વ પ્રદેશે પોતાની આત્મસત્તા (શક્તિ) અંશે તો, નિરાવરણ હોય છે જ. એટલે કે પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોનો અદ્વપાધક ક્ષયોપશમ તો, દરેક જીવને અવશ્ય હોય છે જ, આથી જ તો પ્રત્યેક આત્મા પોતે-પોતાના જ્ઞાનાદિ ભાવે સમસ્ત પરિણુમનનો કર્તા-લોકતા અને જ્ઞાતા હોય છે અન્યથા જીવ દ્રવ્ય સર્વથા-અજીવ થઈ બચ, જે કદી બન્યું નથી, બનતું નથી, બનશે પણ નહિ, કેમકે કોઈ પણ મૂળ દ્રવ્ય અનાદિ-અનંત અનુત્પન્ન હોઈ (નિરંતર ઉત્પાદ, વ્યય તેમજ ધ્રુવ ભાવમાં પરિણામ પામતું હોવા છતાં) નિત્ય-અવિનાશી હોય છે. આમ છતાં પ્રત્યેક દ્રવ્ય પ્રત્યેક સમયે-સમયે અનેકવિધ હેતુઓ સાપેક્ષ ત્રિવિધ પરિણુમનને પ્રાપ્ત કરતું હોઈ, તે-તે સમયાનુવિધ પરિણુમન સ્વરૂપે તો અનિત્ય હોય છે એટલે કે ઉત્પાદ વ્યય સ્વરૂપે વિનાશી હોય છે આથી સમજવું કે સ્વ-સ્વ ગુણોમાં પરિણામી પ્રત્યેક આત્મા, દ્રવ્યને નિત્ય છે, તેમજ પર્યાય સ્વરૂપે અનિત્ય છે. આથી સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે સ્વ-સ્વ ગુણોના સમુદાય રૂપ પ્રત્યેક દ્રવ્ય, પ્રત્યેક કાળે ગુણ પર્યાયવત્ (એટલે કે ગુણ સત્તાએ નિત્ય અને પરિણુમન સ્વરૂપે અનિત્ય) હોય છે. આ રીતે દ્રવ્ય-ગુણ અને પર્યાય એ ત્રણે નિત્યાનિત્ય ભાવે બિન્નાભિન્ન હોવા છતાં દ્રવ્યત્વ સ્વરૂપે તો એક છે, તેમજ પોત-પોતાના અનેક ગુણના (અનેકવિધ-પરિણુમન સ્વરૂપે) પર્યાય સ્વરૂપે અનેક સ્વરૂપીપણું છે. ઉપર જણાવેલ પરસ્પર વિરૂદ્ધ એવા સર્વભાવો પ્રત્યેક દ્રવ્યમાં એકી ભાવે રહેલા હોવા છતાં કથંચિત્-અપેક્ષા વિશેષે આધાર આધેય સ્વરૂપે રહેલા હોય છે એમ બહુવું. આ સાથે આ પણ સમજવું જરૂરી છે કે કોઈ પણ આત્મ દ્રવ્યના મૂળ ગુણો તો સહભાવી એટલે યાત્ર દ્રવ્યભાવી અર્થાત્ ત્રણ કાળે નિત્ય શાશ્વત હોય છે. જ્યારે પર્યાયો-તો ક્રમભાવી સ્વરૂપે પ્રત્યેક સમયે સમયે બિન્ન બિન્ન હોય છે તેમ છતાં આત્મદ્રવ્યના પર્યાય પરિણુમન સ્વરૂપે તો કથંચિત્ અભિન્ન હોય છે. જ્યારે બે બિન્ન દ્રવ્યોના એટલે આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણો સાથે પુદ્ગલ દ્રવ્યોના પરિણુમનરૂપ તે વિભાવ પર્યાયો તો સ્વ-કાળ પૂરતાં જ તથા સ્વરૂપે નિત્યા નિત્ય હોય છે. આથી એ સમજવું જરૂરી છે કે વિભાવ પર્યાયોને તો કોઈ ત્રિકાલિક નિત્ય-અવસ્થિત સ્વરૂપ હોતું નથી કેમકે પુદ્ગલ દ્રવ્યના સયોગ સબધરૂપ આધાર નાટ થયે છતે તે સબધી પર્યાયનું નશ્તવ અવશ્ય ભાવી બહુવું આથી એ સમજવું જરૂરી છે કે પ્રત્યેક સત્-વસ્તુ (જડ-ચેતન દ્રવ્યો સ્વતઃ

તેમજ: પરત:) કથંચિત્ ઉત્પાદ્-વ્યય-ધ્રુવ સ્વરૂપી-નિત્યાનિત્ય છે આથી પ્રત્યેક સંસારી આત્માર્થી આત્માએ આ વાત નિઃશંકપણે સમજવી જરૂરી છે કે હાલમાં પોતે કર્મના બંધનમાં જકડાયેલો છે, તેને કર્મના બંધનથી મુક્ત કરવા માટે પરમ-શુદ્ધ-પરમાત્માના-દ્રવ્ય-શુણ્ય-પર્યાય પરિણમનનું પોતાના ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન-દર્શન-આરિત્યાદિ શુભો વડે આલંબન લઇને પોતે જ પોતામાં સત્તાગતે રહેલા પરમાત્મ ભાવને આવિર્ભાવે સ્નાહિનપણે, (ક્ષાયિક ભાવે) પ્રાપ્ત કરવાનો ઉદ્યમ કરવો જોઇએ.

(૨)

આર છે ચેતનાની દશા અવિતથા,

બહુ શયન શયન જગરણ ચોથી તથા;

ભિચ્છ, અવિરત, સુયત, તેરમે-તેહની,

આદિ ગુણકણે નયચક્રમાંહે શુણી. ॥૩૧૭॥

ભાવાર્થ :- શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ સકળ સંસારી આત્માઓના કર્મોદ્ધય-જન્ય ચૌદ (૧૪) માર્ગણા રચાનો જણાવ્યો છે. તેમજ આત્મ-સ્વરૂપની શુદ્ધ-શુદ્ધતા વિશેષે ચૌદ (૧૪) શુણ્સ્થાનકોનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. તે ચૌદે (૧૪) શુણ્સ્થાન સંબંધી, અત્રે માત્ર તેઓમાં આરાધક ભાવ એટલે એક-પુરુષાર્થ પ્રતિના ઉદ્યમના સ્વરૂપને, આર-નિદ્રાના સ્વરૂપ વિશેષથી જણાવાયેલ છે.

પ્રથમના ત્રણ શુણ્સ્થાનક વર્તી જીવોને બહુશયન એટલે નિદ્રામાં સૂતેલા જણવા, કેમકે તેઓ આત્માર્થને જણુતા નથી, અને સાધતા પણ નથી, તેમજ ચોથા-અવિરત સમ્યગ્ દષ્ટિ શુણ્સ્થાનકવર્તી જીવોને, બીજી શયનદશા, તે-સુસ્વપ્ન-લબ્ધવત્, તંદ્રા દશામાં વર્તતા જણવા, કેમકે તેઓ આત્માર્થને કંઈક જણે તો છે પરંતુ તેઓ આત્માર્થ સાધવાનો કોઈ ઉદ્યમ કરતા નથી, વળી જો આત્માર્થને જણે છે અને આત્માર્થ સાધવાને યથાશક્તિ ઉદ્યમ પણ કરી રહેલા છે, તેવા પ-૬-૭ તેમજ ૮-૯-૧૦-૧૧-૧૨ શુણ્સ્થાન વર્તી જીવોને, બાહ્ય-અભ્યંતર સ્વરૂપે ત્રીજી જગરણ દશામાં વર્તતા જીવો જણવા, તેમજ ચોથી જિજગર દશા તે દર્શના-વરણીય કર્મના તેમજ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના સર્વથા ક્ષય થકી, તેરમા શુણ્સ્થાનવર્તી સયોગી-કેવળીને તેમજ ચૌદમે શુણ્સ્થાનકે અયોગી-કેવળી ભગવંતોને હોય છે, પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જી. એ આ વાત નય ચક્રમાંથી જણાવેલ છે, એમ જણવું, તેમ છતાં,

બહુશ્રુતોએ આ ચાર પ્રકારની દશાને, યથાતથ્ય સ્વરૂપે જેમ ધટે તેમ આત્માર્થ-
સાધનતામાં, ઉત્તરોત્તર-વિશુદ્ધતા પ્રતિ યોજવી.

(૩)

ભાવ સંયોગ જા, કર્મ ઉદયાગતા,
કરમ નવિ, જીવ નવિ, મૂલ તે, નવિ-છતા;
ખડીયથી ભિત્તિમાં જેમ હોય-સ્વેતતા,
ભિત્તિ નવી ખડીય નવી તેહ બ્રમસંગતા ॥૩૧૮॥

ભાવાર્થ :- આત્મ-તત્ત્વ યદ્યપિ સ્વરૂપે તો, અનંત-જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ અનંત શુણોના પુંજરૂપ, અરૂપી, અસંખ્યાત પ્રદેશમય, અખંડ-અક્ષય-અમુરૂલદ્રુ શુણમય, સ્ફૂટિક રત્ન જેવો નિર્મળ છે, તથાપિ કર્મ સંયોગે વિવિધ-પર્યાય સ્વરૂપે, આ સંસારમાં ચારગતિમાં જન્મ-મરણ કરતો થકા ભમ્યા કરે છે આ કર્મ તે જડ કાર્મણુ વર્ગણુઓને પ્રથમ તો પોતે જ મિથ્યાત્વાદિ હેતુઓ વડે ગ્રહણ કરી, વિવિધ કર્મરૂપે પરિણામ પમાડી, તેને પોતાના આત્મ પ્રદેશની સાથે, ક્ષીર-નીરવત્ એકાકાર સ્વરૂપે સંયોગી કરેલી હોય છે, આથી જ તે તો વિવિધ કર્મોના ઉદયાનુસારે, આત્માને આ સંસારમાં તથાવિધ-સ્થાન-સ્વરૂપની (ગતિ-ભતિસ્વરૂપની) પ્રાપ્તિ થાય છે, આ કર્મ વર્ગણુને પ્રત્યેક સંસારી આત્માઓ, પ્રથમ તો પોત-પોતાના તીવ્ર-મંદ-યોગ પ્રવર્તન ત્રે અદ્યાધિક પ્રમાણમાં ગ્રહણ કરે છે અને તે યોગ પ્રવર્તનમાં જે-જે સ્વરૂપનો સંકલેશ એટલે રાગ-દ્વેષનો પરિણામ હોય છે, તે સુબળ ગ્રહણ કરેલ કાર્મણુ વર્ગણુમાં તેજવળતે પ્રકૃતિ-સ્થિતિ-રસ અને પ્રદેશ-બંધ એમ ચતુર્વિધ સ્વરૂપની રચના કરીને તેજ સમયે આત્મ પ્રદેશની સાથે બધ કરે છે. આથી તે કર્મો ઉદયમાં આવેથી તે જીવને તથા પ્રકારનો વિપાક આપે છે. આમ છતાં કર્મ-પરિણામ તે મૂળ સ્વરૂપે આત્માનું સ્વરૂપ નથી, તેથી કોઈપણ આત્માની, કોઈપણ કર્મ પરિણામ રૂપે-કાયમ માટે, તે સ્વરૂપે સ્થિતિ હોતી નથી. પરંતુ તત્ત્વજ્ઞાંત આત્માઓ તે કર્મજન્ય પરિણામ (સ્વરૂપ)ને પોતાનું સાચું સ્વરૂપ માની તેમાં સુખ-દુઃખના વિકલ્પે કરી ચૂઢ ભાવે, રાગ-દ્વેષ કરતાં થકાં, વિશેષ પ્રકારે નવિન કર્મબંધ કર્યા કરે છે આ રીતે સંસારી આત્માઓ પોતાના રાગ-દ્વેષ રૂપ ભાવ કર્મ તેમજ યોગ કર્મ કરી નવીન કાર્મણુ વર્ગણુને ગ્રહણ કરવા સાથે પ્રદેશ-પ્રકૃતિ-સ્થિતિ તેમજ અનુભાવ (રસ) રૂપે દ્રવ્ય કર્મોનો

આત્મ પ્રદેશોની સાથે-જે બંધ કરે છે, તે-દ્રવ્ય કર્મના ઉદયાનુસારે પ્રત્યેક સંસારી જીવને, તથાવિધ-સ્થાન સ્વરૂપ (જન્મ-જીવન અને મરણ) ની પ્રાપ્તિ થાય છે, આ રીતે દ્રવ્યકર્મથી-ભાવકર્મ અને લાવકર્મથી દ્રવ્યકર્મના બંધનમાં જકડાયેલા સંસારી-આત્માઓ અનાદિ કાળથી અજ્ઞાન અને સમોહે કરી તેને પોતાનું સાચું સ્વરૂપ માની ફરીફરીને કર્મની પરાધીનતામાં જકડાઈ સંસારમાં ભટકયા કરે છે. પરંતુ જે વારે જે કોઈ આત્માને સમ્યગ્જ્ઞાન થાય છે, તેને આ સત્ય સમજાય છે કે મારો આત્મા તો સમસ્ત કર્મ પરિણામથી ભિન્ન છે, આ સ્વરૂપ સમજવા માટે આ દૃષ્ટાંતને યથાર્થ સમજવાની જરૂર છે. જેમકે, કોઈ ઈંટોની ભીંત ખડી ચુનાથી ધોળી સફેદ કરી હોય, પરંતુ અંદર રહેલી સમસ્ત ઈંટો કાંઈ ધોળી બની નથી, છતાં ભીંત ધોળી દેખાય છે. અને ધોળી કહેવાય પણ છે, જ્યારે હકીકતમાં તો ધોળાશ તે કાંઈ સમસ્ત ભીંતમાં નથી અર્થાત્ ભીંત એટલે અંદરની ઈંટો તે કાંઈ ધોળી બની નથી, માત્ર ઉપરથી ધોળી યા તો જુદા-જુદા રંગે-રંગવાથી જુદા જુદા કાળે (સમયે) જેવી રંગેલી હોય તેવી લાગે છે, પરંતુ વસ્તુતઃ તો સમસ્ત ભીંત તે કાંઈ તે રંગવાળી બનતી નથી, તેમજ ધોળાશ યા વિવિધ રંગો, તે કાંઈ, ભીંતરૂપ હોતા નથી, પરંતુ લોકવ્યવહારમાં તે-તે ભાવે તેનું આરોપણ કરાયેલું હોય છે. એટલે ભીંત ધોળી છે, દાલ છે, પીળી છે, એમ કહેવાય છે.

પૂર્વે જે ભીંત ઉપરની ખડીના (રંગના) દૃષ્ટાંતે, જીવ અને કર્મનો સંબંધ જણાવ્યો, તે છદ્મરથ આત્માઓને આઠ્ઠ સંસારી આત્માના આરે ગતિમાં ચિત્ર-વિચિત્ર સ્વરૂપે ભસવાપણાના સ્વરૂપને લઈને જણાવેલ છે. પરંતુ આત્મા અને કર્મનો સંબંધ તો ક્ષીરનીરત્ન (એકાકાર) છે. તેમ છતાં તે સંયોગ સંબંધ હોઈ, તેનો વિયોગ પણ થાય છે, અને આત્મતિક ભાવે કરી પણ શકાય છે. આ સ્વરૂપને શ્રી કેવળી ભગવતોએ પોતાના કેવળજ્ઞાને કરી, (જીવ દ્રવ્ય તેમજ અજીવ દ્રવ્યને પ્રત્યક્ષ ભાવે) જણીને જણાવેલ છે.

(૪)

દેહ નવિ વચન નવિ જીવ નવિ, ચિત્ત છે,
કર્મ નવિ રાગ નવિ દ્વેષ નવિ ભિત્ત છે;
પુદ્ગલી ભાવ પુદ્ગલપણે પરિણમે,
દ્રવ્ય સવિ જીવુઆ એકે હોવે કિમે ? ॥૩૧૯॥

ભાવાર્થ :—ઉપર જણાવ્યા મુજબ કર્મ સંયોગે પ્રાપ્ત શરીર દ્વારા એટલે કે મન-વચન-કાય યોગ દ્વારા કરાતી જીવની સમસ્ત પ્રવૃત્તિ તે મૂળ સ્વરૂપે આત્મ-તત્ત્વનું કાર્ય નથી, પરંતુ આત્માએ ગ્રહણ કરેલા કર્મોના ઉદયજન્ય-આત્માનું ઔદયિક પરિણમન છે અને તે થકી આત્મા નવીન કર્મબંધ કરે છે. આ સ્વરૂપમાં અવળી બુદ્ધિવાળા મિથ્યાદષ્ટિ આત્માઓ, પોતાના અજ્ઞાન અને સંજોડે કરી, ક્રોધદયજન્ય પરિણામને પોતાનું સ્વરૂપ માની, તેમાં અહમ્ અને સમત્વ ભાવે કરી, વિશેષ સ્વરૂપે રાગ-દ્વેષ કરીને, અષ્ટવિધ કર્મના બંધનો પ્રાપ્ત કરે છે. તે માટે સૌ પ્રથમ સમ્યગ્ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પ્રત્યેક આત્માએ પોતાના આત્માના-શુદ્ધ સ્વરૂપનું તેમજ આત્મ પરિણામ સાથે કર્મપરિણામી જડ-પુદ્ગલ દ્રવ્યોના સંયોગ સંબંધી, સશ્લિષ્ટ ભાવે શરીરને, તેમજ અસંશ્લિષ્ટ ભાવે, પ્રાપ્ત સ્ત્રી-પુત્ર-ધનાદિકના સંયોગને યથાતથ્ય ભિન્નાભિન્ન સ્વરૂપને નય-નિર્લેપ પ્રમાણથી અવિસંવાદિ ભાવે જણવું જરૂરી છે. અન્યથા તેમાં (જડ-ચેતનનો) સાચો વિવેક કરવો શક્ય બની શકતો નથી, આ માટે પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જી. એ પોતે જ જ્ઞાનસારમાં જણાવ્યું છે કે—

“ મિથો યુક્ત પદાર્થાનામ, સંક્રમ ચમત્ક્રિયા;
ચિન્માત્ર પરિણામેન, વિદુર્વૈવાલ્લભ્યન્તે ”

અર્થ :—બાહ્ય ભિન્ન ધન-સંપત્તિના યોગ-અયોગ સંબંધે તેમજ આત્માથી અભિન્ન શરીર સંબંધી મન-વચન-કાય યોગની શુભ-અશુભ પ્રવૃત્તિમાં હેતુભૂત-આત્મ-પરિણામ (ચિત્ત તે મનની ચ અળતા) તે શુદ્ધ આત્મ-પરિણામ નથી પરંતુ પુદ્ગલજન્ય અર્થાત્ કર્મોદય જન્ય (ઔદયિક ભાવનો) આત્મ-પરિણામ છે એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે, કેમકે આત્મા તે-તે સંબંધથી અળગો થતો પ્રત્યક્ષ જોવાય છે તેમજ અનુભવાય પણ છે, આથી જ તો આ ખાસ સમજવું જરૂરી છે કે, પ્રત્યેક જડ-ચેતન દ્રવ્યો, નિશ્ચય-સ્વરૂપે તો, પોત-પોતાના ગુણ-ધર્મમાં જ નિરંતર પરિણામ પામતાં હોય છે એટલે કે આત્મ-તત્ત્વ જ્ઞાનાદિ ગુણ-ધર્મમાં, તેમજ જડ-પુદ્ગલ દ્રવ્ય (વર્ણ) ગંધ-રસ-સ્પર્શદિ ગુણ ધર્મો પુરણ-ગલન ભાવમાં પરિણામ-પામ્યા કરે છે, તેમ છતાં તે બંને દ્રવ્યોમાં વ્યવહારથી પર-પરિણામીપણું હોવાથી વ્યવહારે, જન દ્રવ્યો અને પુદ્ગલ દ્રવ્યોના સંયોગિક ગુણ ધર્મોના પરિણમનો (પર્યાયો)

આ જગતમાં વ્યવહાર પામતાં પ્રત્યક્ષ જોવાય છે. એટલે કે, તેઓના સંયોગ-વિયોગો પ્રત્યક્ષ જોવાય છે. આથી એ પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે સંયોગ સંખ્યોનો વિયોગ અવશ્ય થાય છે, પરંતુ આત્મ તત્ત્વમાં પોતાના જે સહભાવી અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણો છે, તેનો વિયોગ આત્મામાંથી ક્યારેય થતો નથી. તેમજ કોઈપણ આત્મા-કોઈપણ અન્ય આત્મા સાથે-યા તો જડ-દ્રવ્ય સાથે ક્યારેય-એકત્વપણું પામતો નથી.

(૫)

પંથી જન હુંટતાં, ચોરને જેમ ભણે,
વાટે કો હુંટિયે, તેમજ મૂઠો-ગિણે;
એક ક્ષેત્રે મળ્યા, અણુતણી દેખતો,
વિકૃતિએ જીવની, પ્રકૃતિ ઉલેખતો ॥૩૨૦॥

ભાવાર્થ :—જેમ કોઈ રસ્તે ચોરે કોઈકને હુંટી લીધો હોય, અથવા તો જેમ હુંટાડેઓએ કોઈક ગામમાં ધાડ પાડી, તે ગામ હુંટી ગયા હોય, અથવા તો કોઈક ગામ આગમાં બળી ગયું હોય તેને જેમ લોકો આ રસ્તો લૂંટે છે, અથવા તો હું હુંટાયો એમ કહે છે, પરંતુ હકીકતે તો—તે રસ્તે રહેલા ચોરો, લોકોની ધનાદિ-મિલકત હુંટે છે. તેમજ આ ગામ હુંટાયું યા બળી રહ્યું છે, એમ કહેવાય છે. પરંતુ હકીકતે તો, તેમાં રહેલી માલ-મિલકત હુંટાઈ છે, યા બળી રહી હોય છે, આ પ્રમાણે એક જ ક્ષેત્રમાં એટલે એક જ આકાશ પ્રદેશમાં રહેલા જડ—ચૈતન રૂપ સિન્ન-સિન્ન દ્રવ્યો, જો કે પ્રત્યેક પોત-પોતાના ભાવોમાં જ પરિણામ પામી રહેલા હોય છે, તેમ છતાં—અન્યોન્ય આશ્રયે રહેલા ઉભય દ્રવ્યોના—એકત્વિક પરિણામમાં, પૂર્વે જણાવેલ લોક વ્યવહારના ઉપચાર વચનને, ઉપચાર સ્વરૂપે નહિ સમજનારા મૂઠ અજ્ઞાની આત્માઓ, સ્વ-પર આત્મતત્ત્વના જ્ઞાનાદિ ગુણ પરિણમનને અવગણીને કેવળ પુદ્ગલ દ્રવ્યોના—શુભાશુભ સંયોગ-વિયોગમાં સુખ દુઃખની કલ્પનાઓમાં રાચતા રહે છે. જ્યારે ઉત્તમજ્ઞાની આત્માઓ—તેને કર્મ પરિણામ રૂપે—પર સ્વરૂપે જાણીને તે થકી ઉદાસીન રહી, ઉલટાની આત્મ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે, “આ ભાવના સંખ્યે તત્ત્વાર્થે સૂત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવવામાં આવેલ છે કે”

“જગત્ કાય સ્વભાવૌ ચ સંવેશ વૈરાગ્યાર્થમ્”

(૬)

દેહ કર્માદિ સવિકાળ પુદ્ગલ તણાં,
જીવના તેહ વ્યવહાર માને ધણાં;
સયત્ત ગુણકાણ જીઅકાણ સંયોગથી,
શુદ્ધ પરિણામ વિણ જીવકારય નથી. ॥૩૨૧॥

ભાવાર્થ :-આત્માને દેહનો સંબંધ તેમજ દેહ દ્વારા થતું કાર્ય-તે મન-વચન-કાયયોગાદિની પ્રવૃત્તિ-તે સર્વે પુદ્ગલ દ્રવ્યના પરિણામ સ્વરૂપ છે. તેમ છતાં કેટલાકો તેને, આત્મ તત્ત્વનું સાચુ-શુદ્ધ વ્યવહાર્ય સ્વરૂપ સમજે છે. પરંતુ તેમનું તેમ માનવું તે મિથ્યા છે, કેમકે તે-આત્મ-તત્ત્વની મૂળ પ્રકૃતિનું પરિણામ સ્વરૂપ નથી પરંતુ તે કર્મ સંયોગી વિકૃતિ રૂપ પરિણામ છે. એમ પૂર્વે પાંચમી ગાથાના અર્થમાં સ્પષ્ટ જણાવાયુ છે, આથી જ તો ચૌદે શુણ્ણસ્થાનક સ્વરૂપી આત્મ સ્વરૂપ, તેમજ સકળ જીવરચાનક તે, ચૌદ માર્ગણા સ્થાન સ્વરૂપી આત્મ સ્વરૂપ, તે આત્માનુ પરમ-શુદ્ધ સ્વરૂપ નથી, પરંતુ સકળ કર્મોના ક્ષય કરી, જ્યારે આત્મા પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપે સિદ્ધત્વને પ્રાપ્ત કરી-યોતાના અનંત-અક્ષય-જ્ઞાનાદિ ગુણોમાં અવ્યાપાધપણે સાદિ અનંતરે ભાંગે પરિણામ પામતો રહે છે, તે જ તેનું પરમ શુદ્ધ સ્વરૂપ છે. એમ જણવું જરૂરી છે. અન્યથા ક્ષાયોપશમિક તેમજ ઔદયિક ભાવમાં ઉપચારે પૂર્નાપર ભાવે-તરતમતાએ શુદ્ધ શુદ્ધતા વિચારવી; પરંતુ જ્યાં સુધી આત્મા કર્મના લેશ માત્ર સંબંધવાળો છે, ત્યાં સુધી તેને પરમ અવ્યાપાધ પરિણામન હોતું નથી, એમ જણવું. આથી સમજવાનું એ છે કે, ક્ષાયોપશમિક વ્યવહાર તોડવા યોગ્ય નથી, પરંતુ તે માંહેલા ઔદયિકભાવનું સ્વરૂપ છોડના યોગ્ય છે, એટલે કે ઔદયિકભાવમાં રાગ-દ્વેષ કરવો યોગ્ય નથી એમ જણી, તે-સંબંધે વિવેકી બની ઔદયિકભાવ પ્રતિ ઉદ્ધાસીન રહેવા પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે, કે જેથી આત્મ શુદ્ધિ થાય.

(૭)

નાણુ દંસણુ ચરણુ શુદ્ધ પરિણામ જે,
તંત જોતાં ન છે જીવથી ચિન્ત એ;
રત્ન જેમ જ્યોતિથી કાર્ય-કારણ પણે,
રહિત એમ ચોકતા, સહજ નાણી મુણે ॥૩૨૨॥

ભાવાર્થ :—સ્તનને જન્મ તેની કાંતિનું સ્વરૂપતઃ અભિન્નપણુ અનાદિ-અનંત ભાંગે હોય છે અર્થાત્ તે બનેમાં કાર્ય-કારણભાવી પૂર્વાપરપણું કયારેય હતું નહિ-હોતું નથી-તેમજ હોઈ શકે પણ નહિ. કમકે સ્તન અને તેની કાંતિ સહજ સ્વરૂપે ગુણુ-ગુણી ભાવે એકી સાથે જ (આવિર્ભાવ-તીરોભાવ સ્વરૂપે) રહેલા હોય છે, તેમજ આત્મા પણ પોતાના અનંત-અક્ષય જ્ઞાનાદિ ગુણોમાં સહજભાવે આવિર્ભાવ-તીરોભાવ સ્વરૂપે પણુ) અભિન્ન પરિણામી છે. પરંતુ કોઈપણુ આત્મા કયારેય-અર્થાત્ કોઈપણુ કાળે પોતાના ગુણુ પરિણુમન ભાવથી કયારેય ભિન્ન હતો નહિ, અને થશે પણુ નહિ એમ ખણુવું, પરંતુ હાલમાં ત્રિવિધ પ્રકારનાં કર્મના આવરણને લીધે પ્રત્યેક સંસારી આત્માઓમાં ભિન્ન-ભિન્ન સ્વરૂપે પોતાના આત્માની કાંતિ અર્થાત્ જ્ઞાનાદિ ગુણોનું સહજ શુદ્ધ સ્વરૂપ કર્મ (પુદ્ગલ) પરિણામ વડે જે આવરણેલું છે, તે શુદ્ધ ક્ષયોપશમિક ભાવ વડે, નિઃશકપણે સમજાય છે.

(૮)

અંશ પણુ નવિ ધટે, પૂરણુ દ્રવ્યના,
 દ્રવ્ય પણુ કેમ કહું, દ્રવ્યના ગુણુ વિના;
 અકલ ને અલખ એમ જીવ અતિ તંતથી,
 પ્રથમ અંગે વંદિઓ, અપહને પદ નથી ॥૩૨૩॥

ભાવાર્થ : પૂર્વે જણાવેલા આત્માના-કર્મસંયોગી-દેહાદિ-પરિણુમન (પર્યાયો) તેમજ યોગ પરિણુમન તેમજ રાગ-દ્વેષાદિ પરિણુમન આદિ પ્રત્યક્ષ અનુભવાતા જે-જે સ્વરૂપો છે, તે-તમામ પર્યાયો નિશ્ચય શુદ્ધનયની દષ્ટિએ, આત્માના નથી, તેમજ આત્માના અશરૂપ પણુ નથી, કેમકે આત્મા તો પૂર્ણ અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણો સહિત અખડ અવિનાશી અરૂપી દ્રવ્ય છે, તેથી તેનું સાચું સ્વરૂપ તે કોઈ ઈંદ્રિયાર્થક જ્ઞાનથી જણાય નહિ. ત્રણી શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્યમાં-કોઈ અન્ય દ્રવ્યનું કયારેય મળવાપણું પણુ હોતું નથી પરંતુ અનાદિથી (ખાણુમાં માટી અને સોનાના એકી સાથે હોવાપણાની જેમ) કર્મ સંયોગ સંબંધે સંસારી આત્મા કર્મીની પણે, ચતુર્ગતિ રૂપ સંસારમાં ભ્રમતાં થઈ જુદા-જુદા રૂપરાગો, તેમજ યોગ કર્મે કરી વિવિધ ગ્રેષ્ટાઓ કરતો બેવાય છે, તેમજ તે-તે વિવિધ કર્મ- (જડ-પુદ્ગલ દ્રવ્યો)ના ત્રિયોગ થકી, આત્માને કર્મ પરિણામથી અળગો થતો

પણ પ્રત્યક્ષ જોવાય છે અને જણાય છે આથી સ્પષ્ટપણે એ સમજવું જરૂરી છે કે, આત્મા તો—સર્વ પ્રકારના કર્મ પરિણામન ભાવથી (પર પરિણામીભાવથી) તત્ત્વતઃ સિન્ન છે. આ સ્વરૂપમાં શ્રદ્ધા કરીને ઉત્તમ આત્માથી—આત્માઓ—પોતાની પરમશુદ્ધ અનંત આત્મ સત્તાને કર્મના બંધનમાંથી છોડાવી, પૂર્ણ શુદ્ધ અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણોમાં સ્વાધીનપણે (ક્ષાયિક ભાવે) પરિણામ પામવારૂપ સિદ્ધપણાને પ્રાપ્ત કરવા માટેનો નિરંતર ઉદ્યમ કરે છે, આ સંબંધે પૂર્વે જે અનંતા આત્માઓએ જે રીતે સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત કરેલ છે, તે રીતે તેમજ તેમના બતાવેલ માર્ગને—અનુસરીને, જે કોઈ આત્માઓ કર્મપરિણામ જન્ય સ્વરૂપ વિશેષથી સિન્ન, પોતાની અનંત—અક્ષય—જ્ઞાનાદિ અરૂપી ગુણ સત્તાનું ધ્યાન ધરવા પૂર્વકે સ્વ—સ્વરૂપમાં રમણતા કરતા રહેશે, તે આત્માઓ નિશ્ચેથી પરમાત્મપદ—પ્રાપ્ત કરી, મુક્તિના શાશ્વત સુખોના, સાદિઅનંતમે ભાગે—ભોક્તા બનશે.

(૯)

શુદ્ધતા ધ્યાન એમ નિશ્ચયે આપનું,
તુજ સમાપત્તિ ઔષધ સકળ પાપનું;
દ્રવ્ય અનુયોગ સંમતિ પ્રમુખથી લહી,
ભક્તિ—વૈરાગ્યને, જ્ઞાન ધરિયે સહી, ॥૩૨૪॥

ભાવાર્થ : પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ પરમ શુદ્ધ, સિદ્ધ પરમાત્માના ધ્યાના-વલંબન વડે, જે કોઈ આત્માથી આત્માઓ, કર્મ—પરિણામથી પોતાની આત્મ સત્તાની સિન્નતાને, તેમજ શુદ્ધતાને, યથાર્થ જણીને, તેમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા કરીને, પછી પૂર્વે જે—જે આત્માઓ જે—જે ભાવે આશ્રવ ભાવોનો ત્યાગ કરીને, જે—જે ભાવે—સંવર—નિર્જરાનો આદર કરીને સિદ્ધિપદને વરેલા છે, તે માર્ગને યથાશક્તિ અવિરૂદ્ધભાવે અનુસરવા વડે, સિદ્ધિપદ પ્રાપ્તિનું ધ્યાન ધરતા રહે છે, તે આત્માઓ નિશ્ચેથી અનુક્રમે પોતાના તમામ કર્મના બંધનો તોડીને સિદ્ધિ પદને પ્રાપ્ત કરે છે આ માટે સૌ પ્રથમ મુમુક્ષુ આત્માઓએ, દ્રવ્યાનુયોગના અંથે તે સંમતિતકાદિના ભાવોને ધારણ કરીને, જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય ભાવે, પોતાના શુદ્ધ આત્મ—તત્ત્વની (કર્મના બંધનને તોડવારૂપ) આરાધના કરવા માટે, વિશક્તિભાવે પદ કારકતાએ

સ્તવત્રિણી વિશુદ્ધિમાં ઉદયમી (લીન) બનવું જરૂરી છે. આ સંબંધે પ. ૫. અધ્યાત્મયોગી શ્રી આનંદધનજીએ સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે .

“યુજન કરણે હો અંતર તુજ પડયો રે, ગુણ કરણે કરી ભંગ;”
અંથ ઉક્તે કરી પંડિત જન કહ્યો રે, અંતર ભંગ મુઅંગ.”

અર્થ :-કેવળ મન-વચન-કાય યોગની શુદ્ધાશુદ્ધતાએ તો આત્મા શુભાશુભ કર્મબંધ કરી સંસાર વધારતો રહે છે. જ્યારે પરમશુદ્ધ ક્ષાયિકભાવમાં પરિણામ પામી રહેલ એવા સિદ્ધ પરમાત્માનું સમભાવે કરી ધ્યાન કરવા વડે પોતાના કર્મના આચરણને તોડીને જ્ઞાનાદિ અનંત સ્વગુણ સત્તાને, સ્વાધીન ભાવે પ્રાપ્ત કરનારો સમાધિસ્થ આત્મા પોતે એકાકી પોતાની સહજ શુદ્ધ અજર-અમર-અનંત-અક્ષય-સંપદાનો અન્યાબાધપણે ભોક્તા બને છે.

(૧૦)

જેહ અહંકાર મમકારનું બંધન,
શુદ્ધ નય તે દહે દહન જેમ ઈંધન;
શુદ્ધ નય દીપિકા મુક્તિ મારગ ભણી,
શુદ્ધ નય આપ છે સાધુને આપણી ॥૩૨૫॥

ભાવાર્થ :-કેવળ શુભાશુભ યોગ ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિમાં જ બે-આત્મ-શુદ્ધિની કારકતાનું લક્ષ છે, તો તે ક્રિયાઓ-અહંકાર અને મમત્ત્વની પોષક બની-રાગ-દ્વેષની વૃદ્ધિ કરવાવાળી થાય છે. તે માટે સૌ પ્રથમ ક્ષાયિકભાવની આત્મ શુદ્ધિના સાધ્યને લક્ષમાં રાખીને, શુદ્ધ ક્ષયોપશમ ભાવની મુખ્યતાએ મન-વચન-કાયયોગની પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ રૂપ નિમિત્તતાએ-હિતરોત્તર વિશુદ્ધ આત્મ-પરિણામે આત્મશુદ્ધિરૂપ સાધ્યને સાધ્યતો-આત્મા જેમ બળતાં લાકડા (અગ્નિ)માં નાંખેલી વસ્તુ ભસ્મીભૂત થઈ બચે છે, તેમ હવે જણાવ્યા મુજબ શુદ્ધ-સાધ્યલક્ષી આત્માથી આત્મા પરમ યોગ શુદ્ધિએ-નિયોગ રૂપ અગ્નિમાં સમસ્ત સંચિત કર્મોને બાળીને, નિર્મળ થાય છે. આ સંબંધે ઉત્તમ સાધુ ભગવંતોએ તો, સૌ પ્રથમ શુદ્ધ-નિશ્ચય શુદ્ધિનું આલંબન લેઈને આત્માર્થ-સાધવાનો ઉદ્યમ કરવો જોઈએ. અન્યથા-સમસ્ત-યોગ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિરૂપ સાધના કેવળ સંસાર વધારનારી થાય છે, એમ જાણવું.

નિયોગ સાધનાનું સ્વરૂપ જાણવા માટે જ્ઞાનસારનું-નિયાગાષ્ટક જોવું,

(૧૧)

સકળગણિ પિટકનું સાર જેણે લહ્યું,
તેહને પણ પરમ સાર એહજ કહ્યું;
ઓઘ નિર્યુક્તિમાં એહ વિણ નવિ મિટે,
દુઃખ સવિ વચન એ પ્રથમ અંગે ઘટે. ॥૩૨૬॥

ભાવાર્થ :—ઉપર જણાવેલ સાધ્ય-સાધન દાવે આત્મ શુદ્ધિરૂપ પરિણામની કર્મ બંધનને તોડવા માટે જે અનિવાર્ય હેતુ છે, તે સ્વરૂપને જણાવતાં થકાં, શ્રી ઓઘ નિર્યુક્તિમાં, તેમજ શ્રી આચારાંગ સૂત્રમાં પણ, જણાવાયેલ છે કે જેમણે સકળ ગણિ પિટક એટલે ચૌદપૂર્વના સારને અણ્યો છે, એવા ઉત્તમ આત્માથી—આત્માઓએ પોતાના—સાધ્ય-સાધન દાવના પરિણામમાં પ્રથમ નિભાવ-પરિણમનરૂપ અશુદ્ધતા ટાળીને સ્વસ્વભાવમાં પરિણામ પામવારૂપ શુદ્ધતા પ્રાપ્ત કરવાની આવશ્યકતાને અનિવાર્ય બણે છે. અર્થાત્ પોતાના આત્મ-ભાવનું (સમ્યગ્-જ્ઞાન-દર્શન—આરિત્રાદિનું) સમસ્ત પરિણમન, આત્માર્થ સાધવા પ્રતિ-પ્રવર્તાવવું એજ આત્મશુદ્ધિનો સાચો એકમાત્ર છે, એમ બણે છે. અન્યથા આત્માર્થ-શૂન્યપણે કેવળ મન-વચન-કાય યોગની શુભાશુભ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિથી આત્મશુદ્ધિ થતી નથી, એમ તેઓ નિઃશંકપણે બણતા હોય છે.

(૧૨)

શુદ્ધ નય ધ્યાન તેહને સદા પરિણમે,
જેહને શુદ્ધ વ્યવહાર હીયડે રમે;
મક્ષિન વસ્ત્રે યથા રાગ કુંકુમ તણે,
હીન વ્યવહાર ચિત્ત એહથી નવિ ગુણે ॥૩૨૭॥

ભાવાર્થ :—હવે આત્માર્થી—આત્માઓને આત્માના પરમ શુદ્ધ-સ્વરૂપના ધ્યેયના લક્ષ્યને અવિચળ રાખવાનો ઉપાય બતાવતાં થકાં પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જી જણાવે છે કે—જે આત્માઓ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ એકાધારી આત્માઓ માટે બતાવેલ તેમજ શ્રી ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરીને પ્રત્યક્ષપણે પ્રવર્તાવેલ, પંચાચારમાં, અતિચાર રહિતપણે પ્રવર્તે છે તેઓ કદાપિ આત્મ શુદ્ધિના સાધ્યથી ચલિત થતા નથી એટલું જ નહિ પરંતુ તે થકી ઉત્તરોત્તર આત્મ નિશુદ્ધિને પ્રગટ ભાવે અનુભવતાં થકાં શુદ્ધ સાધ્ય સાધન દાવમાં નિઃશંક ભાવે યથાતથ્ય વીર્યોદ્ઘાસ

વડે પ્રવર્તન કરવા વડે ઈષ્ટાર્થ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવાવાળા થાય છે. આમ છતાં જ્યો પ્રથમ નિશ્ચય દષ્ટિને દૃઢ્યમાં સ્થાપ્યા વગર શ્રી જીનાજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને, જે કાંઈ શુભા-શુભ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિમાં પ્રવર્તે છે, તેઓમાં જેમ મલીન વસ્ત્ર ઉપર રંગ બેસે નહિ તેમ આત્મ શુદ્ધિ રૂપ સમ્યગ્-જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રનો કાંઈ શુદ્ધ પરિણામ ઉત્પન્ન થતો નથી કિંતુ સન્નિરોપ દુરાચરીતા વધતી જતી હોય છે. અને તે થકી તેઓ સ્વ-પરમાં રાગ-દ્વેષની વૃદ્ધિ-કરતાં-કરાવતાં રહી તથારૂપ મિથ્યાભાવમાં રાચતા હોય છે.

(૧૩)

જેહ વ્યવહાર સેહી પ્રથમ છાંડતાં,
એક એ આદરે આપમત માંડતાં,
તાસ ઉતાવળે નવિ ટળે આપદા,
શુદ્ધિત ઇચ્છાએ ઉંઘર ન પાકે કદા ॥૩૨૮॥

(૧૪)

ભાવ લવ જેહ વ્યવહાર ગુણથી ભળે,
શુદ્ધનય ભાવના તેહથી નવી ચળે;
શુદ્ધ વ્યવહાર ગુરૂયોગ પરિણતપણું,
તેહ વિણ શુદ્ધ નયમાં નવિ તે ધણું ॥૩૨૯॥

ભાવાર્થ :—જ્યો જૈન નામ ધરાવીને, શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાએ વ્યવહાર શુદ્ધિના અનુક્રમ મુજબ-પ્રથમ જ્ઞાનાચારનું સેવન કરી, પછી તેમાં દર્શનાચાર-શ્રદ્ધા પ્રાપ્ત કરીને, પછી ચારિત્રાચાર, તપાચારમાં પ્રવર્તવું જોઈએ, એ સૂત્ર સિદ્ધાંતના સ્વરૂપનો અનાદર કરીને, જ્યો કેવળ પોતાની મતિ કલ્પનાએ, લોક દેખાદેખી લોક-રંજનાર્યે બાહ્ય વ્યવહાર શુદ્ધિ રૂપ ચારિત્રાચાર તેમજ તપાચારનું આચરણ કરે છે તેઓએ પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ શુદ્ધ નિશ્ચય દષ્ટિ (એટલે આત્મ શુદ્ધિનો લક્ષ) પ્રાપ્ત કરેલ ન હોવાથી, તેઓમાં આત્મ શુદ્ધિ કરવાની ઓધે કરીને ઈચ્છા હોય તો પણ તેમની ઉતાવળે એટલે, વ્યવારના અનુક્રમને તોડીને કરતા ચારિત્રાચાર-તેમજ તપાચારના વ્યવહારથી કાંઈ આત્મ શુદ્ધિ થતી નથી એમ બહુવું.

તેમજ વળી આ સાથે એ પણ બહુવું જરૂરી છે કે-જમને ભાવલવ, તે આત્મ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાનો, કિંચિત્ પરિણામ પ્રાપ્ત થયો છે, તેઓએ પણ,

પોતાના તે પરિણામની શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ અર્થે સુગુરુનો યોગ પ્રાપ્ત કરીને યથાશક્તિ-ચારિત્રાચાર તેમજ તપાચારનું સેવન કરતાં રહેવું જરૂરી છે. અન્યથા ગુરુ તત્ત્વનો અનાદર કરીને સૂત્ર-અર્થ શૂન્યપણે સ્વમતિકદિપત ભાવે આત્મ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાનો પરિણામ, તે-મિથ્યા (વંધ્ય) અણુવો. ઉપર જણાવ્યા મુજબ જે કોઈ આત્માઓ પ્રથમ જ્ઞાન-દર્શન ગુણને પ્રાપ્ત કરીને આત્મ શુદ્ધિ કરવાનો (લક્ષ) ધ્યેય પ્રાપ્ત કરીને આત્મ શુદ્ધિના ઉપાય રૂપે-ચારિત્રાચાર-તપાચારમાં સુગુરુની નિશ્રાએ, યથાશક્તિ પ્રવર્તન કરશે, તેઓ નિશ્ચયથી પોતાના સત્તાગત (તીરોભાવી) શુદ્ધ-આત્મ સ્વરૂપને, કર્મના બંધનથી મુક્ત ઠસવી, પોતાના આત્મ સ્વરૂપને (ક્ષાયિક ભાવે) સંપૂર્ણ સ્વાધીનભાવે પ્રાપ્ત કરવાવાળા થશે.

(૧૫)

કોઈ નવિ ભેદ જાણે અપરિણત મતિ,
શુદ્ધ નય અતિહિ ગંભીર છે તે વતી;
ભેદ લવ જાણતાં કેઈ મારગ તજે,
હોય અતિ પરિણતી, પરસમય સ્થિતિ ભજે ॥૩૩૦॥

ભાવાર્થ :- પ્રથમ તો જે અજ્ઞાનીઓએ આત્મ શુદ્ધિનો લક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો નથી, તેમજ શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ બતાવેલ ગુણ સ્થાનક ભેદ-વિધિ-નિષેધનું સ્વરૂપ જાણ્યું નથી, આદ્યું નથી અને પાળ્યું પણ નથી એવા અપરિણામી જીવો ગમે તેટલી શુભ ક્રિયાઓ કરે, તો પણ તેઓ, કદાપિ તે થકી કોઈ આત્મ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, પરંતુ જેઓએ જન શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરીને, પદ સ્થાનનું સ્વરૂપ જાણ્યું છે, એટલે કે સંગ્રહ નયે કરીને, આત્માની તીરોભાવી શુદ્ધ સત્તાને જાણવા સાથે કર્મ પરિણામી વર્તમાન અશુદ્ધતાને પણ યથાર્થ સ્વરૂપે જાણી છે. તેમ છતાં પણ જેઓ પોતાની શુદ્ધ સત્તાને, શુદ્ધ-વ્યવહાર વડે, નિશ્ચય શુદ્ધતાને આભિર્ભાવે પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાય રૂપ, સુગુરુની આજ્ઞાએ શુદ્ધ-વ્યવહારમાં પ્રવર્તન કરવાનું છેાડી દઇને કેવળ પોતાની મનસ્વી રીતે અર્થાત્ કેવળ શુદ્ધ નિશ્ચય નયના સ્વરૂપના શાશ્વિક વ્યવહાર વડે જ પોતાની આત્મ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાની ઉત્કંઠા રાખે છે, પરંતુ વ્યવહાર સ્વરૂપે તો કેવળ વિભાવમાં રાખ્યા કરે છે. તેવા અતિપરિણત મતિવાળા જીવો પણ કદાચી આત્મ-શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી.

પૂર્વે અમોએ જ્ઞાન નયે એકાંત નિશ્ચય દૃષ્ટિવાળાને અતિ પરિણામી, તેમજ નિશ્ચયદૃષ્ટિ શૂન્ય વ્યવહારવાળાને, અપરિણામી જીવો જાણાવ્યા છે. તેમજ ક્રિયા નયે એકાંત ઉત્સર્ગ માર્ગે જ પ્રવર્તન કરવું જોઈએ એમ સમજનારને અપરિણામી, તેમજ ઉત્સર્ગ માર્ગનો અપલાપ કરી કેવળ અપવાદ માર્ગે જ પ્રવર્તન કરે છે તેઓને અતિ પરિણામી જીવો જાણાવ્યા છે. આ રીતે જ્ઞાન તેમજ ક્રિયા બંને નયમાં પણ ઉપર જાણાવ્યા મુજબ એકાંત-આગ્રહી, એવા અતિ પરિણામી, તેમજ અપરિણામી જીવોને આરાધક જાણવાના નથી, પરંતુ જોએ સમ્યક્પણે-પરસ્પર સાપેક્ષ ભાવે “જ્ઞાન ક્રિયામ્યામ્ મોક્ષઃ” એ સૂતાર્થમાં સમ્યગ્ ભાવે યથાર્થ પરિણામી છે તેઓને આત્મ શુદ્ધિની કારકતાએ નિષ્કેથી આરાધકપણું હોય છે-એમ જાણવું અન્યથા જ્ઞાન-ક્રિયાના એકાંત પક્ષપાતી જીવો-અનાદિથી સંસારમાં રજીળે છે, અને રજીળતા રહેશે એમ જાણવું.

(૧૬)

તેહ કારણ થકી સર્વ નય નવિ કહ્યા,

કાલિક શ્રુત માંહે ત્રીન પ્રાયે લહ્યા;

દેખી આવશ્યકે, શુદ્ધ નય ધૂરે ભણી;

જાણિયે ઉલટી રીતિ યોદિક નણી. ॥૩૩૧॥

ભાવાર્થ :-ઉપર જાણાવ્યા મુજબ શુદ્ધ સંગ્રહ નયની દૃષ્ટિએ આત્માની જે પરમ શુદ્ધતા છે તેને શુદ્ધ નિશ્ચય નય સ્વરૂપે સમજી લેવાની ભ્રાંતિએ અજ્ઞાની આત્માએ અતિ પરિણામીપણું પામી ન જાય તેમ વિચારીને, શ્રવેતામ્બર-મૂર્તિ-પૂજક તપગચ્છાદિ-ગચ્છામાં, પ્રથમના ત્રણ નયના સ્વરૂપને એટલે નૈગમ-સંગ્રહ અને વ્યવહાર નયના સ્વરૂપને મુખ્યપણે કહેનારા-કાલિક શ્રુતનો જેમાં મુખ્યપણે-છ (૬) આવશ્યકની-કરણી, કરવા-કરાવવાનો વિધિ બતાવેલો છે તેનો અભ્યાસ પ્રથમ કરાવવામાં આવે છે, જ્યારે-યોદિક એટલે દિગમ્બર પરંપરામાં આથી ઉલટી રીતે, એટલે કે તેઓને પ્રથમ પાછળના ચાર નય, તે ઋણુસૂત્ર-શબ્દ-સંલિપ્ત અને એવંજૂન નયે કરીને સંસારી આત્માઓની આત્મ પરિણામ-પરિણતિનું જે શુદ્ધશુદ્ધ સ્વરૂપ છે. તેને પ્રથમ સમજાવવામાં આવે છે, અને પ્રત્યેક આત્માને શુદ્ધતા પ્રાપ્ત કરવા માટેના ઉપાયરૂપ વ્યવહારને, દરેક દરેક જીવોને પોત-પોતાની શક્ય મરજી ઉપર છોડી દેવામાં આવે છે.

શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ પ્રરૂપેલ અર્થને જણાવનારા, સૂત્ર-સિદ્ધાંતમાં તેા, સાતે નયના સ્વરૂપને, જ્ઞાન-ક્રિયા સાપેક્ષ સાધ્ય-સાધન દાવે, ઉત્સર્ગ-અપવાદ સ્વરૂપે, યથાર્થ અવિરૂદ્ધ ભાવે આરાધતો-આત્મા, આત્માર્થ સાધી શકે છે એમ સ્પષ્ટ જણાવેલું છે. અન્યથા ત્રયમ જણાવ્યા મુજબ એકાંત પક્ષપાતી જીવોને-અપરિણામી તેમજ અતિપરિણામી જીવો જણાવેલ છે.

(૧૭)

શુદ્ધ વ્યવહાર છે ગચ્છ કિરિયા થિતિ,
દુરૂપસહ જાવ તીરથ કહું છે નીતિ;
તેહ સંવિજ્ઞ-ગીતાર્થથી સંભવે,
અવર એરંડ સમ કોણુ જમ લેખવે. ૥૩૩૨૥

ભાવાર્થ :- ઉપર જણાવ્યા મુજબ સ્પષ્ટતા કરીને, આ ગાથાથી પ્ર. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જણાવે છે કે-ચરમ-તીર્થપતિ સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રી મહાવીર પરમાત્માએ જણાવ્યું છે કે, તેમનું શાસન એટલે તેમણે સ્થાપેલ શ્રી ચતુર્વિંશ સઘની પરંપરા અર્થાત્ મોક્ષપદની આરાધના, આ પાંચમા આરાના છેડા મુધી, છેલ્લા દુરૂપસહ સૂરિ મુધી ચાલુ રહેવાવાળી છે. આ માટે શાસનપતિ શ્રમણુ ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીજીએ સ્થાપેલ શાસનને અદ્વેષ ભાવે અનુસરવું એ પ્રત્યેક આત્માર્થી-આત્મા માટે-મોક્ષ-માર્ગની આરાધના-પ્રતિનું અનિવાર્ય-અંગ છે એમ જણાવ્યું. આથી સ્પષ્ટ સમજવું કે સંવિજ્ઞ પાક્ષિક-ગીતાર્થ-ગુરુભગવંતને અનુસરતા, એના સમસ્ત ચતુર્વિંશ શ્રી સંઘને આરાધકપણું છે. અન્યથા મતિકદ્વિપત ભાવે પ્રવર્તન કરનાર આત્માઓ તો સ્વચ્છંદાચારે ઉદ્દટ્ટી વિરાધકતા ઉપાજે છે.

(૧૮)

શાસ્ત્ર અનુસાર જે, નવિ હઠે તાણિએ,
નીતિ તપ ગચ્છની તે ભલી જાણિએ;
જીત દાખે જીહાં સમય સારુ બુધા,
નામ ને ઠામ કુંભતે નહિ જસ મુધા. ૥૩૩૩૥

ભાવાર્થ :- છેવટે-નિષ્કર્ષ રૂપે પ્ર. પૂ. શ્રી ય. ઉ.જીએ જણાવ્યું છે કે-જે કોઈ આત્મા. શાસ્ત્રાર્થને અવિરૂદ્ધ ભાવે અનુસરે છે, અને અન્ય-આત્માર્થી

આત્માને પણ કોઈ પણ જાતના-કદાચહંમાં નાંખતા નથી તેવા ઉત્તમ આત્માઓનો સંગ કરવાથી-આત્માયે સંધાય છે એમ જાણવું. કેમકે મોક્ષાથી આત્માઓ તો શાસ્ત્રાર્થને અનુસરીને મોક્ષ-પુરુષાર્થ-આદરતા હોવાથી તેઓ-દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ સંબંધી યથાર્થ અનિરૂદ્ધ-વ્યવહારનો આશ્રય કરવાવાળા હોય છે. શ્રી જૈન-સિદ્ધાંતાનુસારે પાંચ પ્રકારના વ્યવહારો યથાર્થાને-પરસ્પર-ભિન્ના-ભિન્ન સ્વરૂપે પ્રવર્તન પામતાં હોય-તો, ત્યાં સમ્યક્-ચારિત્ર કલ્પું છે. અન્યથા કોઈ પણ વ્યવહારના એકાંત પક્ષપાતમાં રાચવું તે મિથ્યા દુરાચારીપણુ જાણવું.

ઉપર જણાવેલા અર્થને પોતા-સંબંધે જોડતાં થકાં પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જ એ જણાવ્યું છે કે હાલમાં મેં શ્રી જૈન શ્લે-પૂ. તપગચ્છમાં શ્રી જીનેશ્વર ભાષિત સૂત્રાર્થ-સંબંધે નીતિ-રીતિનું સુખ્યપણુ અનુસરણ થતું જોયું છે, જાણ્યું છે અને યથાશક્તિ પાલન પણ કર્યું છે તે થકી એ પરંપરામાં જ રીતે મોક્ષ માર્ગની અવિરૂદ્ધતા છે, તેને મેં નિર્દોષ ભાવે જણાવી છે.

(૧૯)

નામ નિર્મળ છે પ્રથમ જોહનું કલ્પું,
પ્રથમ અડ પાટ લગે ગુરૂ ગણે સંગ્રહું;
મંત્ર કોટી જપી નવમ પાટે યદ્ય,
તેહ કારણ થયું નામ કોટિક તદ્ય. ॥૩૩૪॥

(૨૦)

પનરમેં પાટે શ્રી ચન્દ્રસૂરે કર્યું,
ચંદ્ર ગચ્છ નામ નિર્મળ પણે વિસ્તર્યું;
સોલમે પાટ વનવાસ નિર્મમ મતિ,
નામ વનવાસી સામંત ભદ્રો યતિ. ॥૩૩૫॥

ભાવાર્થ :- શ્રમણ ભગવંત શ્રી મહાવીર સ્વામીજીની પાટે, તેમના પાંચમા ગણધર શ્રી મુધર્મા સ્વામીજી બેઠા હતા, તે પાટે, આઠપાટ લગી થયેલાં આચાર્યો નિર્મળ-ગચ્છીઓ કહેવાયા છે, તે પછી નવમી પાટે સુસ્થિત અને સુપ્રતિબદ્ધ નામના બંને આચાર્યોએ-સૂરિમંત્રનો એક કોડવાર જાપ કરેલો, તેથી તેમનાથી કોટિક-ગચ્છ આલ્યો હતો, તે પછી પદ્મમી પાટે, ૧૪ મી પાટે આવેલ વજ્ર-નો : ॥૩૩૪॥ જોએ ૧૨ મી પાટે આવેલ સારા નવ પર્વધર વજ્ર સ્વામીના

શિષ્ય હતા. તેમના ચાર શિષ્યોમાંથી ચંદ્ર નામના આચાર્યથી ચંદ્ર-ગચ્છ આહ્યો છે, તે પછી સોળમી પાટે નિર્મમત્વ ભાવે વનવાસમાં રહેલા સામંત ભદ્રયતિએ કરી વનવાસી ગચ્છ પ્રવર્તેલ છે.

(૨૧)

‘પાટ છત્રીશમે’ સર્વ દેવાભિધા,
સૂરિ વડ ગચ્છ તિહાં નામ શ્રાવણે સુધા;
વડતલે સૂરિપદ આપીઓ તે વતી,
વલીય તસ બહુ ગુણે જેહ વાધ્યા યતિ. ॥૩૩૬॥

ભાવાર્થ :- તે પછી અનુક્રમે પાંત્રીશમી પાટે, ઉદ્યોતન સૂરિ થયા છે. તેમણે વડ-વૃક્ષની નીચે એકી સાથે આઠ મુનિઓને આચાર્ય પદની આપી છે. તેમનાથી વડ-ગચ્છ નીકળ્યો છે, અને તેમનાથી ધણા યતિઓનો (સાધુ-ઓનો) માર્ગ પ્રવર્તેલ છે. તે-થકી (૮૪) ચોર્યાશી ગચ્છો તે વારે પ્રવર્તતા હતા. તે પછી-

(૨૨)

સૂરિ જગ ચંદ્ર જગ સમરસ ચંદ્રમા,
જેહ ગુરૂ પાટે ચઉ અધિક આલીસમા;
તેહ પામ્યું તપા નામ બહુ તપ કરી;
પ્રગટ આઘાટ પુરિ વિજય કમલા વરી. ॥૩૩૭॥

ભાવાર્થ :-ચુંવાલીશ (૪૪) મી પાટે જગત્ચંદ્ર સૂરિ થયા છે. તેમણે વર્દમાન આય બિલતપ, વિશેષ કરેલ તેથી રાણા-(રાજા) એ તેમને તપા નામનું બિરૂદ આપેલું તેથી તેમનાથી તપ-ગચ્છની શાખા નીકળી છે. વળી તેમણે વાદ-ત્રિવાદમાં જીત મેળવી હીર બતાવ્યું હતું તેથી રાણાએ તેમને હીરલાનું બિરૂદ પણ આપ્યું હતું.

(૨૩)

એહ ષટ નામ ગુણ હામ તપ ગણ તણા,
શુદ્ધ સદ્દેહણ ગુણ રચણ એહમાં ધણા;
એહ અનુગત પરંપર ભણી સેવતા,
જ્ઞાન યોગી વિબુધ પ્રગટ જગ-દેવતા. ॥૩૩૮॥

ભાવાર્થ :-ઉપર જણાવ્યા મુજબ પ્રથમ (૧) નિર્ગ્થ ગચ્છ (૨) કોટિક ગચ્છ (૩) ચંદ્રગચ્છ (૪) વનવાસી ગચ્છ (૫) વડે-ગચ્છ (૬) તપ-ગચ્છ એ રીતે તપગચ્છની પરંપરા જણાવી-જેમાં પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ અનેક ગચ્છોમાં અનેક મહા-પુરૂષો જ્ઞાનીઓ થઈ ગયા છે, જેમના નામો અન્યત્ર જોવામાં આવે છે. તે અનુસાર તેમના અનુયાયી જ્ઞાનીઓને, આજે પણ જગતના તમામ ઉત્તમ પુરૂષો પૂજે છે.

(૨૪)

કોઈ કહે મુક્તિ છે, વીણતાં ચીંથરાં,

કોઈ કહે સહજ જમતાં ધર દહિથરાં;

મૂઠ એ દોય તસ ભેદ જાણે નહિ;

જ્ઞાન યોગે ક્રિયા સાધતા તે સહી. ॥૩૩૯॥

ભાવાર્થ : પૂર્વે જ-નિશ્ચય નય દષ્ટિનું તેમજ વ્યવહારનય દષ્ટિનું સ્વરૂપ જણાવ્યું, અને તે બંનેમાં એકાંત પક્ષે અતિપરિણતપણું તેમજ અપરિણત પણું પણ સમજાવ્યું. હવે તે બંનેમાં પૂર્વાપર ભાવે જેઓ એકાંત પક્ષમાં રાચતા રહે છે, તેવા મૂઠ-મિથ્યાવાદીઓનું સ્વરૂપ જણાવતાં થકાં પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જીએ આ ગાથાથી સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે, પ્રથમ તો જેઓ નિશ્ચય દષ્ટિ શૂન્ય કેવળ વ્યવહાર શુદ્ધિ વડે, એટલે પડિલેહણાદિ તેમજ પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયાઓ વડે, તેમજ કેવળ કાય કલેશરૂપ તપ-જપે કરી, નગ્ન ભાવે વિચરવાથી અથવા તો ફાટયા-તૂટયાં વસ્ત્રાદિક પહેરવા થકી-ભોક્ષ માર્ગ સધાય છે, એમ માને છે. જ્યારે બીજા કેટલાકો જેઓ કેવળ આત્મ શુદ્ધિના લક્ષને કેવળ વાણી દ્વારા, આગળ ધરીને, મન માન્યા વિષય ભોગ-ભોગવતાં થકાં પણ ભોક્ષ-માર્ગ સધાય છે, એમ માને છે, તેઓ બંને પણ, આત્માર્થ સાધી શકતા નથી એમ જાણવું. કેમકે શ્રી જૈન સૂત્ર સિદ્ધાંતાનુસારે તો, પ્રથમ ભોક્ષ-માર્ગનું જ્ઞાન શ્રદ્ધાન પ્રાપ્ત કરીને, પછી તેને યથાર્થ અવિરૂદ્ધ ભાવે-અનુસરવાથી ભોક્ષ-પ્રાપ્ત થાય છે એમ સ્પષ્ટ જણાવેલું છે.

(૨૫)

સરળ ભાવે પ્રભો ! શુદ્ધ એમ જાણતાં,

હું લહું મુજરા તુજ વચન મન આણતાં;

પૂર્વ મુવિહિત તણા અંથ જાણી કરી,

મુઝ હોજો તુઝ કૃપા વવપયોનિધિ તરી. ॥૩૪૦॥

ભાવાર્થ :-છેલ્લે પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જી જણાવે છે કે પ્રભુ ! મેં આપની સર્વ-જીવ હિતકારિણી વાણીનું સ્વરૂપ સુનિહિત પૂર્વાચાર્યોએ રચેલા જે-જે ગ્રંથો મારા વાંચનામાં આવ્યા છે. તે થકી સરળ ભાવે એટલે કપટ રહિત-એકાંત પક્ષપાતીપણું ટાળીને મને જે સ્વરૂપે (સ્પષ્ટવાદ-સ્વરૂપે) સમજાયું-તેને યથાર્થ પણે, તારી ભક્તિ કરવા રૂપે મેં પ્રકાશ્યું છે. તો મને તથાવિધ સત્યતાને અનુસરવા વડે, તારી કૃપાએ-સેક્ષ-માર્ગની અખંડ સાધના પ્રાપ્ત થશે એમ જાણું છું.

સોળમી દાળ સમાપ્ત

दुःखं णज्जइ अप्पा, अप्पाणाजण भावणं दुःखं;
माविगव सहाव पुरिसो, विसपसु विरच्चइ दुःखं.

અર્થ :-પ્રથમ તો આત્મતત્ત્વનું સાચું સ્વરૂપ જાણવું હુકર છે, અને જાણ્યા પછી, પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કરવાની ભાવના કરવી હુકર છે, અને પોતાના આત્મની શુદ્ધિ કરવાની ભાવના વાળાને પણ, પોતાના આત્માને વિષયોથી અળગો કરવો મુશ્કેલ છે.

દાળ સત્તરમી (૧૭)

(૧)

આજ જનરાજ મુજ કાજ સિદ્ધા સવે,
 વિનતી માહરી ચિત્તધારી,
 માર્ગે જો મેં લલ્લો તુજ કૃપા રસ થકી,
 તો હું સંપદા પ્રગટ સારી...આજ૦ ૧૧૩૪૧॥

ભાવાર્થ : પૂર્વે પોતાને, સ્વાદ્વાદ સ્વરૂપે શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્માએ પ્રકાશેલ મોક્ષ-માર્ગની જ સ્વરૂપે યથાર્થ-શ્રદ્ધા પ્રતીતિ તેમજ રૂચી હૃતપન્ન થઈ છે, તે સ્વરૂપે યથાર્થ પ્રકાશન કરવાના હર્ષ થકી પ. પૂ. શ્રી ય. હ. જીએ જણાવ્યું છે કે શ્રી વીતરાગ-પરમાત્માની કૃપારૂપ સમસાવની પ્રાપ્તિ વડે, મેં આ રચના કરી છે.

(૨)

વેગળો મત હું દેવ, મુજ મન થકી,
 કમલના વન થકી જેમ પરાગો;
 ચમક પાપણુ જેમ લોહને ખેંચસે,
 મુક્તિને સેહેજ તુજ લક્ષિત રાગો...આજ૦ ૧૧૩૪૨॥

ભાવાર્થ :- વળી પણ કહે છે કે શ્રી વીતરાગ-પરમાત્મા ! હવે મારે તમારા જીવું મારું શુદ્ધ પરમાત્મપણું પ્રાપ્ત કરવું છે, તે માટે જેમ, કમળના વન થકી કમળવાસ ફર રહેતી નથી, તેમ મારી સાધનામાં-આપ હરપણે સાધ્ય રૂપે હાજર રહેશો.

(૩)

તું વસે જો પ્રભુ હર્ષભર હીયલડે,
 તો સકળ પાપના અંધ તૂટે;
 ઉગતે ગગન સૂર્ય તણે મંડલે,
 દહ દિશિ જેમ તિમિર પડલ ફૂટે...આજ૦ ૧૧૩૪૩॥

ભાવાર્થ :- વળી પણ કહે છે કે જો પ્રભુ તું મારા કૈયામાં અવિસંવાદી સાધ્ય સ્વરૂપે-સ્થિર રહે તો, મારા સકળ મોહના આવરણો ફર થઈ જાય, જેમ સૂર્ય ઉગે તે વારે સકળ અંધકારના પડળો ફર થઈ જાય છે તેમ,

(૪)

સીંચજે તું સદા વિપુલ કરૂણા રસે,
મુજ મને શુદ્ધ મતિ કલ્પવેલી;
નાણુ-દસણુ કુસુમ ચરણ વર મંજરી,
મુક્તિ દળ આપશે તે અકેલી.....આજ૦ ૧૧૩૪૪૧

ભાવાર્થ :- વળી પણ કહે છે કે-હે પ્રભુ-તું મારા હૃદયમાં વાસ કરીને મારા મનને, કરૂણા રસે કરી નિરંતર સિંચન કરતો રહેજે, કે જ થકી હું મારા શુદ્ધ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ ગુણોમાં રમણુતા કરતો રહું. કેમકે તથાસ્વરૂપી એકત્વતાએ હું મોક્ષ-પદને નિશ્ચેથી પામીશ એવી મારી શ્રદ્ધા છે.

(૫)

લોક સન્ના થકી લોક બહુ વાહિલો,
રાહિલો દાસ તે સવિ ઉવેખે;
એક તુઝ આણુસું જેહ રાતા રહે,
તેહને એહ નિજ મિત્ર દેખે.....આજ૦ ૧૧૩૪૫૧

ભાવાર્થ :- વળી પણ પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જ કહે છે કે, ધર્મ-અર્મમાં મૂઠ-અજ્ઞાનીઓ તો, લોક-દેખાદિથી લોકરંજનના લોક ભક્તિરૂપ ધર્મમાં ગાઠરિયા પ્રવાહની જમ વેલા થકીને-પોત-પોતાના વિષય-કપાયોને પોષતા રહે છે, પરંતુ હું તો હે શ્રી વીતરાગ પરમાત્મા ! તે પ્રરૂપેલા સંયમ (સત્તર પ્રકારના)ને સાચો મોક્ષ માર્ગ જણાવે, તેનો રાગી (આરાધક) થયો છું, તેથી કરીને હું તો કેવળ સાચા સંયમી આત્માઓને મારા સાથી જણું છું. આ સંબંધે પ. પૂ. અર્ધ્યાત્મ યોગીરાજ શ્રી આનંદધનજીએ પણ જણાવ્યું છે કે,

“સૂત્ર અનુસાર જે ભાવિક કિરિયા કરે,
તેહનો શુદ્ધ ચારિત્ર પરીખો.”

(૬)

આણુ જીન ભાણુ તુજ એક હું શીર ધરે,
અવરની વાણી નવિ કાને સુણિએ;
સર્વ દર્શન તણું મૂળ તુજ શાસન,
તેણે તે એક સુવિવેક સુણિએ.....આજ૦ ૧૧૩૪૬૧

ભાવાર્થ :- વળી પણ પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જ કહે છે કે હે પ્રભુ ! જે તારું શાસન પામીને, સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની વાણી સાંભળીને બળ્યું છે તે થકી આત્મ સિદ્ધિ અર્થે સકળ શુદ્ધ સમ્યગ્ દષ્ટિએ અર્થાત્ સ્વાદ્વાદ દષ્ટિએ પ્રવર્તતા એવા તારા શાસનની સેવા કરવાની (વ્યવહારથી) તારી આજ્ઞા હું માન્ય કરું છું.

(૭)

તુજ વચન રાગ, મુખ-સાગર, હું ગણું,
સકળ સુર-મનુજ મુખ એક બિંદુ;
સાર કરજો સદા દેવ સેવક તણી,
તું સુમતિ કમલિનીવન દિણિંદ્ર.....આજ્ઞ ॥૩૪૭॥

ભાવાર્થ :- પૂર્વે જણાવ્યા અનુસાર પ્રભુ વચન ઉપરના પરમ વિશ્વાસે કરી પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જ કહે છે કે, હવે મને મોક્ષ-પ્રાપ્તિ માટેનો મારા દૃઢ્યમાં જે હર્ષ-ઉમંગ પ્રગટ્યો છે, તે થકી હું આ સંસારમાં દેવના તેમજ મનુષ્યના મુખોને તુજ બળું છું તો હે પ્રભુ ! તમે અને તમારી આજ્ઞામાં રહેવાનો નિરંતર પ્રકાશ આપતા રહી મારી સાર સંભાળ રાખતા રહેજો.

(૮)

જ્ઞાન યોગે ધરી તૃપ્તિ નવિ લાજીએ,
ગાજીએ એક તુજ વચન રાગે;
શક્તિ ઉલ્લાસ અધિકો હુસે તુજ થકી,
તું સદા સકળ મુખ હેત બજે...આજ્ઞ ॥૩૪૮॥

ભાવાર્થ :- ઉપર જણાવેલા સમસ્ત વચનોના મુખ્ય ભાવને જણાવતાં થકાં પ. પૂ. શ્રી. ય. ઉ. જ આ ગાથાથી જણાવે છે કે, પ્રથમ જ્ઞાન યોગે કરી એટલે તમારી-મોક્ષ માર્ગે, પ્રવર્તન કરવા માટેની શુદ્ધ-સ્વાદ્વાદ શૈલીવાળી આજ્ઞાનું બળપણું કરીને, તથાવિધ-વિધ-નિષેધમાં યથાર્થ અવિરુદ્ધ ભાવે પ્રવર્તન કરતો-આત્મા, આ સંસારમાં લજ્જા પામતો નથી એટલું જ નહિ પણ-ગાજતો એટલે શોભા પામવાવાળો થાય છે. આથી વળી બીજા અનેક આત્માઓમાં પણ મોક્ષ માર્ગને અનુસરવાનો વિશેષ સ્વરૂપે ઉલ્લાસ પ્રગટે છે, તેમજ તેઓના અનેકવિધ શુભ-વ્યવહારે કરીને-

બીજા અનેક ભવ્ય આત્માઓને પણ યથાશક્તિ જૈન-માર્ગને, અનુસરવાની ભુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

(૯)

વડ તપાગચ્છ નંદન વને સુરતરૂ,
હીર વિજયો જયો સૂરિ રાયા;
તાસ પાટે વિજયસેન સૂરિ સરૂ,
નિત નમે નરપતિ જસ પાયા.....આજા ૥૩૪૯૥

ભાવાર્થ:-હવે પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જી. પોતાની ગુરૂ પરંપરા જણાવે છે. વડ ગચ્છની અનેક શાખાઓમાં શ્રી જગન્નંદ્ર સૂરિશ્રી તપ ગચ્છની શાખા પ્રસિદ્ધ થઈ છે. તેમાં શ્રી હીરવિજય સૂરિ અનેક આચાર્યોમાં રાજા સરિખા થયા છે. તેમની પાટે વિજયસેન સૂરિ થયા છે. જેમને રાજા પાદશાહો નમસ્કાર કરતા હતાં.

(૧૦)

તાસ પાટે વિજય દેવ સૂરિ સરૂ,
પાટ તસ ગુરૂ વિજય સિંહ ધોરી;
જસ હિત શીખથી માર્ગ એ અનુસર્યો,
જેહથી સવિ ટલી કુમતિ ચોરી...આજા ૥૩૫૦૥

ભાવાર્થ:- વિજયસેનસૂરિની પાટે, વિજય દેવસૂરિ થયા છે અને તેમની પાટે, વિજયસિંહ સૂરિ થયા છે તેમની પાસેથી જે શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતે ભાષેલો શુદ્ધ સંવેગી સાધુ-ધર્મને જાણીને, તમામ પ્રકારની કુમતિને ટાળીને-જે શ્રી ય. ઉ. જી.એ શુદ્ધ સંવેગી સાધુ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો છે, અને યથાશક્તિ સંયમ-માર્ગને અનુસરવાનો પ્રયત્ન પણ કર્યો છે.

(૧૧)

હીર ગુરૂ શીસ અવતંસ મોટો હુઓ,
વાચકારાજ કલ્યાણ વિજયો;
હેમ ગુરૂ સમ વડે શબ્દ અનુશાસને,
શીસ તસ વિબુધવર લાલ વિજયો...આજા ૥૩૫૧૥

ભાવાર્થ :- હીર સૂરિના સમુદાયમાં, કલ્યાણ વિજય ઉપાધ્યાય થયા છે જેઓ શબ્દાનુશાસનમાં હેમચંદ્રસૂરિ જેવા જ્ઞાની હતા, તેમના શિષ્ય લાલ વિજય પંરિત શિરોમણી હતા.

(૧૨)

શીસ તસ જિત વિજય જયો વિબુવધર,
નય વિજય વિબુધ તસ મુગુર ભાયા;
રહિય કાશી મઠે જેહથી મેં ભલે,
ન્યાય, દર્શન વિબુલ ભાવ પાયા...આજ૦ ૧૧૩૫૨૧

ભાવાર્થ :- તે લાલ વિજય પંરિતના વળી પંરિતોમાં શીરામણી એવા એક જીતવિજયજી અને બીજા નયવિજયજી એ બે શિષ્યો હતા, તેમાં મારા દીક્ષા ગુરૂ તો શ્રી જીતવિજયજી હતા અને વિદ્યા ગુરૂ શ્રી નયવિજયજી હતા. જેમની કૃપા થકી હું કાશીએ-અભ્યાસ કરવા ગયો હતો, અને ત્યાંથી મેં ષડ્-દર્શનની વિવિધ ન્યાય દૃષ્ટિનો અભ્યાસ કર્યો હતો.

(૧૩)

જેહથી શુદ્ધ લહિયે સકળ નય નિપુણ,
સિદ્ધ સેનાદિ કૃત શાસ્ત્ર ભાવા;
તહ એ મુગુર કરણાપ્રભો મુજ મુગુણ,
વયણ રચણાયરી મુજ નાવા...આજ૦ ૧૧૩૫૩૧

ભાવાર્થ :- ઉપર જણાવ્યા મુજબ શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા થકી હે શ્રી જીનેશ્વર પરમાત્મા, તમારી સ્યાદ્વાદ સ્વરૂપી અવિસંવાદી વાણીને મેં નય-નિષેપ પ્રમાણ-સંત ભંગાદિ સ્વરૂપે પૂરે થઈ ગયેલા પરમ-મહર્ષિઓ, તે શ્રી સિદ્ધ-સેનાદિ કૃત સમ્મતિ તર્ક તેમજ તત્ત્વાર્થોદિ સૂત્રો થકી યથાર્થ અવિરૂધ્ધ ભાવે અહણુ કરી છે, તો તે અખંડ શુદ્ધ, રચણાયરી-નાવારૂપ-મારી શુદ્ધિ, જરૂરથી તમારી શુદ્ધ આજ્ઞાતું અખંડ પાલન કરનારી બનશે.

સત્તરમી દાળ સમાપ્ત

કલશ

ધમિ સકળ સુખકર દુરિત ભયહર, સ્વામી સીમંધર તણી;
એ વિનતિ જે સુણે ભાવે, તે લહે લીલા ધણી.
શ્રી નય વિજય બુધ ચરણ સેવક, જશવિજય બુધ આપણી,
રૂચિ શક્તિ સાર પ્રગટ થીમી, શાસ્ત્ર મર્યાદા ભણી, ૧૧૩૫૪૧

ભાવાર્થ :-છેવટે પ. પૂ. શ્રી ય. ઉ. જીએ જણાવેલ છે કે મુખ્યપણે તો મેં મારા ક્ષયોપશમાનુસારે મારી રૂચીને પ્રેરણા કરવા માટે, શ્રી સીમંધર સ્વામીની સ્તવના રૂપે, શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ મોક્ષાર્થી આત્માઓ માટે પ્રકાશેલ, ત્રિકાળાબાધિત મોક્ષ-માર્ગને, જણાવનારા શાસ્ત્રોને, અનુસરીને અવિરૂદ્ધ ભાવે, આ સ્તવનની રચના કરી છે, તેને જે કોઈ ભગ્ય આત્મા શુદ્ધભાવે કરી, આત્મ હિતાર્થે સાંભળશે યા ભણુશે તે આત્મા શુદ્ધ-આત્મિક મુખને અવશ્ય પ્રાપ્ત કરશે.

જપો ત મુવિત ન તપો દ્વિમંદં,
ન સંયમો નાપિ દમો ન મૌનમ્ ;
ન સાધનાદિક પવનાદિકસ્ય,
કિન્ત્વેક મન્તઃકરણં સુદાન્તમ્.

ભાવાર્થ :-ઉપરના શ્લોકના અર્થ સંબંધમાં શ્રી આચાર્યજી સૂત્રમાં રૂપે જણાવેલ છે કે—

“ઉપસમસાર સામણ્યમ્”

સુવિચાર શ્રદ્ધેય પ્રશ્નોત્તર વાટિકા

શ્રી વીતરાગેશ્વરો નમઃ

પ્રશ્નકાર-મેક્સિકન પ્રોફેસર

ઉત્તરકાર-શાંતિલાલ કેશવલાલ

જૈન સાહિત્ય સભા : યુલિયન એક્ષચેન્જ બીલ્ડીંગ, રૂમ નં. ૫૫, સુબંધ નં. ૨ ના તરફથી મેક્સિકન પ્રોફેસરના (૨૧) પ્રશ્નોની યાદી પ્રચારવામાં આવેલી હતી, (૧) જે ઇસ્વીસન ૧૯૫૬ ના બન્યુઆરી મહિનામાં યુનેસ્કો દ્વારા મનીલામાં (ફિલીપાઇન્સમાં) ધાર્મિક પરિષદ ભરાયેલી તેમના દ્વારા પૂછાયેલી પ્રશ્નાવલીને જૈન સાહિત્ય સભાની વિદ્વાન સંપત્તિ સમિતિએ તેના ઉત્તરો માંગતી બહાર માંગણી કરી હતી, અથવા આવા અસંબંધિત પ્રચાર પ્રશ્નો પ્રતિ ઉદાસીન રહેવું એજ ઉચિત હતું, તથાપિ સમસ્ત જૈનો પ્રતિ ઉત્તર માંગતી આ બહાર બહારાતે મને આ ઉત્તર આપવા રૂપ પ્રયાસ કરવાની ફરજ પાડી હતી-જે અમેાએ તે વખતે પત્રિકારૂપે પ્રસિદ્ધ કરેલી, તેની આ બીજી આવૃત્તિ છે.

સંપ્રતિ દુપમાઃ કાલે, દશમાશ્વર્ય માવતઃ,

વિરુદ્ધાચારિણો લોકા, વર્તન્તે વ પદે પદે;

સત્પરુપણયા મુગ્ધા, ધર્મ મર્મ વદન્તિ નઃ

તેપાં જ્ઞાપનાયૈવ, કૃતં પ્રશ્નોત્તરં મયા (૧)

દુઃખમ કાળમાં જેમ અનેક બાબતોમાં ગીલેટ ચઢાવવા જેવું એટલે કૃત્રિમ વિશેષતા આપવાનું વિજ્ઞાન-વિકસતું બાથ છે, તેમ અધર્મના સ્વરૂપોને ધર્મરૂપે ગણાવવાના પ્રચાર-પ્રયાસો થઈ રહ્યા છે. તેમજ શુદ્ધ ધર્મના સ્વરૂપને અધર્મરૂપે ઓળખાવવાની યુક્તિ-પ્રયુક્તિઓ થોભઈ રહી છે. તેને અર્થાથ સ્વરૂપે કિંચિત્ આ પ્રશ્નોત્તરીમાં રજૂ કરવામાં આવી છે. આની ઉત્તમ ધર્માર્થીઓએ દંઢધારણા કરી લેવી એવી મારી નમ્ર વિનંતી છે.

અરમતીર્થપતિ વીતરાગ, સર્વજ્ઞ શ્રીમહાવીરસ્વામીજીએ પ્રરૂપેલ શુદ્ધ ધર્મને આરાધ્યભાવી આજ્ઞાવતી જૈનબંધુઓ મેક્સિકન પ્રોફેસરના પ્રશ્નોના આ ઉત્તરને સિદ્ધાંતથી અવિરૂદ્ધ બાણવા પ્રયાસ કરે એ જ અર્થર્થના.

પ્રશ્ન-(૧) તમારો ધર્મ તમારા અનુયાયીઓને ધાર્મિકવસ્તુને બાધ ન આવે એ રીતે વૈજ્ઞાનિક વિકાસનેા અસ્થાસ અને ઉપયોગ કરવાની છૂટ આપે છે ?

ઉત્તર-(૧) જૈનો સકળ જગતના સર્વ જીવોના (વિકાસ-પ્રક્રિયા) પુરૂષાર્થને ચાર વિભાગથી બહે છે. તે આ પ્રમાણે (૧) ધર્મપુરૂષાર્થ (૨) અર્થપુરૂષાર્થ (૩) કામપુરૂષાર્થ (૪) મોક્ષપુરૂષાર્થ. આ ચાર પુરૂષાર્થમાં, ધર્મપુરૂષાર્થને મોક્ષપુરૂષાર્થના

કારણજાણે બાણે છે. અને અર્થપુરુષાર્થને કામપુરુષાર્થનું કારણ માને છે માટે આત્મહિતની દૃષ્ટિએ અર્થપુરુષાર્થ તથા કામપુરુષાર્થ બંનેને ત્યાગ્ય બાણે છે અને ધર્મ પુરુષાર્થ તથા મોક્ષપુરુષાર્થ બંનેને આદરવાયોગ્ય ગણે છે.

પ્રશ્ન-(૨) પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં વર્તમાન સમાજ રચનાની અંદર થઈ રહેલા ફેરફારની તમારા ધર્મ પર સુખ્ય અસરો શું થઈ છે ?

ઉત્તર-(૨) સકળ જગતના સર્વકાળે થતા સ્પષ્ટતાઓ ફેરફારોને તેના હેતુઓ સાથે તેના સાર-અસાર સ્વરૂપથી યથાર્થ જાણવા માટે-આ હકીકતને સંવિદ્ ગીતાર્થ શુર પાસેથી સમજવા પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે. કેમકે સકળજગતના સર્વભાવોની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયના પાગિણામિક, ઔદયિક, ક્ષયોપશમિક અને ક્ષાયિક ભાવો (ફેરફારો)ને દ્રવ્ય, હેતુ, કાળ, લવ અને લાવના સંબંધથી તેઓ જ યથાર્થ (અવિરુદ્ધ) બાણે છે.

પ્રશ્ન (૩) જગતના લોકોમાં ઐક્યની જરૂરી ભૂમિકા રચાય તે માટે તમારો ધર્મ જુદી જુદી સંસ્કૃતિઓમાં રહેલા આધ્યાત્મિક તત્ત્વોની ભગૃતિ માટે પ્રોત્સાહન આપે છે ખરી ?

ઉત્તર-(૩) જૈનો જગતના સર્વભાવોની અનેકવિધ-વિવિધ અવસ્થાઓમાં પશુ તેઓ પ્રતિ મૈત્રી, પ્રમોદ, માધ્યસ્થ, અને કારણ્ય લાવનાની વર્તના વડે, સ્પષ્ટીઐક્ય તાસાધક-આધ્યાત્મિકભગૃતિના નિરંતર પ્રોત્સાહક છે.

પ્રશ્ન-(૪) તમારા ધર્મમાં ધ્યાન અને મંત્રને લગતી જે હકીકતો જણાવી છે તેની તેના અનુયાયીઓના રોજના જીવન પર કોઈ વાસ્તવિક અસર થાય છે ખરી ?

ઉત્તર-(૪) જે જે જીવોને જેવી જેવી શુદ્ધાશુદ્ધ રૂપી હોય છે, તે તે જીવોનું તેને અનુસરતું પ્રવર્તન હોય છે. અને જે જે જીવોનું જેવા પ્રકારનું શુદ્ધાશુદ્ધ પ્રવર્તન છે તેને તેવો શુદ્ધાશુદ્ધ અનુભવ હોય છે.

પ્રશ્ન-(૫) તમારો ધર્મ સાધુ જીવનને લગતાં ત્યાગ અને નિગ્રહને લગતાં મંતવ્યો તથા વિશિષ્ટ ધાર્મિક સમાજોના સ્વસ્થપદ વિષે શો ખ્યાલ ધરાવે છે ?

ઉત્તર-(૫) જૈનો પર પ્રત્યયિક સંબંધના લાવવાળા કોઈપણ વિશિષ્ટ પદને કુલ્લક બાણતા થકાં, તથાસ્વરૂપના ત્યાગી-ઉત્તમ આત્માઓના પરમ આત્મશુદ્ધિ સ્વરૂપના પાંચ વિશિષ્ટ પદોને શાશ્વત બાણે છે. અને તેને જ આરાધ્ય ગણે છે.

પ્રશ્ન-(૬) વ્યક્તિના જીવનમાં ન્યારે જન્મ-મરણ, દુઃખ-સુખ અને જીવનના ક્ષેત્રને લગતાં મૂળભૂત પ્રશ્નો ખડા થાય છે ત્યારે તમારો ધર્મ તેમાં શું ભાગ લખે છે ?

ઉત્તર-(૬) નિષ્કાશૂન્ય ધર્મવિહીનજીવોના જીવનમાં કોઈ કાળે દુઃખોનો (પ્રશ્નોનો) અસંભવ નથી, તેમજ ધર્મીઆત્માઓના જીવનમાં દુઃખનો દર કે સુખનો લોભ હોતો નથી.

પ્રશ્ન-(૭) તમારો ધર્મ ધનસંગ્રહ પ્રત્યે કેવું વલણ ધરાવે છે અને આ જગતમાં મનુષ્યને માટે કઈ જાતની પ્રગતિની કલ્પના કરે છે ?

ઉત્તર-(૭) ધનનો સંગ્રહ મનુષ્યના સ્થળ જીવનની પ્રગતિમાં સહાયક છે, તેમજ શુદ્ધધર્મની પ્રગતિમાં બાધક છે. મનુષ્ય જીવનની પ્રગતિ ધર્મની પ્રગતિ વડે અંકાય અને ધર્મની પ્રગતિ જીવનમાંથી અધર્મીપણાના સ્વરૂપને દૂર કરવા વડે અંકાય.

પ્રશ્ન-(૮) વીસમી સદીમાં વિજ્ઞાન અને ઉદ્યોગ ધંધાના ક્ષેત્રમાં થયેલા વિકાસે બુદ્ધિમાનો માટે જે કાયદાઓ ઉભા કર્યા છે તેમાં તમારો ધર્મ શું વલણ ધરાવે છે.

ઉત્તર-(૮) બુદ્ધિમાનોમાં પણ જ્યારે જ્યારે વિષય ભોગોની વાસનાઓને વિકસાવતું વિજ્ઞાન વિકસતું જાય છે, ત્યારે ધર્મના શુદ્ધ સ્વરૂપનો હાસ થતો જાય છે.

પ્રશ્ન-(૯) પ્રાચીન સમાજ રચનાની પ્રજ્ઞાવિકામાં આધુનિક કાળે જે ફેરફારો થઈ રહ્યા છે તેના પ્રત્યે તમારો ધર્મ કેવું વલણ ધરાવે છે ? તે આ ફેરફારોનો નિષેધ કરે છે, તે પ્રત્યે ઉઠાસીન રહે છે, કે તેની હિમાયત કરીને તેનું આધ્યાત્મિક મૂલ્યાંકન કરે છે ?

ઉત્તર-(૯) કોઈ પણ કાળે સાચી આધ્યાત્મિકતા વડે, ધર્મીસમાજમાં તાર્વિક અસમાનતા હોતી નથી.

પ્રશ્ન-(૧૦) મૂળજૂત સમાજરચના જેવી કુટુંબ પ્રથામાં થઈ રહેલા ફેરફારો અંગે તમારો ધર્મ પરંપરાગત મૂલ્યાંકનોનો સ્વીકાર કરે છે ? કે તેનું તદ્દન નડું મૂલ્યાંકન કરે છે ? જો તે આવું મૂલ્યાંકન કરતો હોય તો તે કયા પ્રકારનું છે અને તે પિતા માતા અને બાળકના બનેલા કુટુંબનું કયા પ્રકારનું વિશેષ મૂલ્યાંકન કરે છે ?

ઉત્તર-(૧૦) જગતમાં સર્વજીવોની અનેકવિધ વિવિધતા વડે અનેક પ્રકારની સમાજરચના સર્વકાળે હોય છે. તેમાં ધર્મ કોઈને બાધા ઉપજાવતો નથી. પરંતુ પ્રત્યેક વિવિધતામાં પણ ધર્મ, ધર્મીશથી ભેદાદ્ય, પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપની એકવિધતા વડે શુદ્ધતા અને ઐક્યતા લાવે છે.

પ્રશ્ન-(૧૧) તમારો ધર્મ નીચેના પ્રશ્નોનો ઉકેલ કેવી રીતે કરે છે ?

અ-ઉદ્યોગીકરણને લીધે પવિત્ર લક્ષણો ધરાવતા સમાજનો થઈ રહેલો નાશ

આ-ખેતીવાડીની પ્રથામાં થઈ રહેલા અનેકવિધ સુધારા

ઇ-ઉદ્યોગ ધંધાના વિકાસ સાથે વધી રહેલું બેકારીનું પ્રમાણ.

ફ-મિશ્ર લગ્નો.

ઉત્તર-(૧૧) અ-ઉદ્યોગીકરણને લીધે નહિ, પરંતુ સુસંસ્કૃતિનું ઉન્નત્તર કરવા વડે સુખ-શાંતિના કારણરૂપ પવિત્ર લક્ષણ ધરાવતા સમાજનો નાશ થઈ રહ્યો છે,

જા-કોઈ પણ ફેરફારને સુધારા કે કુધારા સ્વરૂપે જાણવા માટે “નીવડે વખાણુ” એ ઉક્તિને ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ.

ફ-ઉદ્યોગમાં ધંધના (અપ્રમાણિકતાના) વિકાસથી ગેઈમાની, બેકારી અને ગેઈજગતી વધે છે.

ફ-મિશ્રલગ્ન એટલે વિજાતીય જોડકા.

પ્રશ્ન-(૧૨) તમારા ધર્મનું વલણ નીચેના પ્રશ્નો અંગે કેવું છે ?

જ-ઉત્પાદન વધારવા માટે વ્યક્તિઓની ભૌતિક જરૂરીયાતોમાં વધારો કરવો.

જા-રાષ્ટ્રની ઝડપથી વધી રહેલી વસ્તી અને આમ જનતાની વસ્તીમાં થઈ રહેલો વધારો.

ફ-સામાજિક ન્યાય મેળવવાના પ્રયત્નોમાંથી ઉભી થતી સમસ્યાઓ.

ઉત્તર-(૧૨) અ-ભૌતિક જરૂરીયાત અને ઉત્પાદન કોઈપણ કાળે, કોઈપણ સ્થાને અપ્રમાણુ હોતા નથી.

જા-કોઈ પણ સ્થાનમાં વસ્તીનો વધારો કે ઘટાડો ઇષ્ટ કે અનિષ્ટ હોવાના કારણો કયા છે ? તેને પ્રથમ સાચા સ્વરૂપે જાણી પછી વિવેક દૃષ્ટિ વાપરવી જોઈએ.

ફ-ઉત્તમ આત્માઓને સમાજ પાસેથી કોઈ ન્યાય મેળવવાનો હોતો નથી. પરંતુ સમગ્ર જગતને પેતાના જીવનથી ન્યાય આપવાનો હોય છે.

પ્રશ્ન-(૧૩) તમારો ધર્મ સમાજની દરેક વ્યક્તિમાં નાગરિકની ભાવના અને જનતા પ્રત્યેની જવાબદારીનું ભાન જાગ્રત કરે છે ખરો ?

ઉત્તર-(૧૩) ધર્મી આત્માઓ ખીજ ધર્મી કે અધર્મી આત્માઓ પ્રત્યેની યથાર્થ જવાબદારીના સાચા ભાન સહિત સહા જાગૃત હોય છે.

પ્રશ્ન-(૧૪) તમારો ધર્મ વર્તમાન યુગના જુદા જુદા આધ્યાત્મિક અને સાંસ્કૃતિક પ્રવાહો વચ્ચે વિચાર વિનિમય કરવાની જરૂર પર ભાર મૂકે છે ખરો ? તે દરેક પ્રમાણભૂત સંસ્કૃતિઓમાંથી કાયમી અને વિશ્વ વ્યાપી તત્વોને શી રીતે બહાર લાવે છે ?

ઉત્તર-(૧૪) આધ્યાત્મિકતાનો વિનિમય થઈ શકતો નથી તેમજ સકળ તત્વો સફ-અસફ સ્વરૂપે જગતમાં સદા સર્વત્ર વ્યાપી છે. પરંતુ આંધળાને જેમ પ્રકાશનું સ્વરૂપ સમજાવવું અશક્ય છે, તેમ શુદ્ધ તત્વોની શ્રદ્ધાથી ઘ્રષ્ટ થયેલાઓને વસ્તુ તત્વનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવવું અશક્ય છે.

પ્રશ્ન-(૧૫) તમારા ધર્મનું પાલન અને સત્ય શોધનની ઇચ્છા તમને અન્યની ધાર્મિક જાગૃતિ સાથે સહનશીલ થવાનું શીખવે છે ખરો ? અને તે તમને કેટલીક સમાન બાબતોમાં બીજા ધર્મવાળાની સાથે રહીને કામ કરવાની મંજુરી આપે છે ખરો ?

ઉત્તર-(૧૫) શુદ્ધ યમ-નિયમાદિ ધર્મના પાલન પૂર્વકનું-પરમસત્યનું શોધન. સ્વ-પર શુદ્ધિકારક જ હોય છે.

પ્રશ્ન-(૧૬) તમારો ધર્મ બધા મનુષ્યોના બ્રાતૃભાવને ઉત્તેજન આપે છે ખરો ? જો આપનો હોય તો તે માનવ સમાજની આગળ કયા આદર્શો રજૂ કરે છે ?

ઉત્તર-(૧૬) જૈન ધર્મમાં બહાત્કારે કે ભીખારીપણે ભાગ માંગવા માત્રના બ્રાતૃભાવને સ્થાન નથી પરંતુ જૈનો ઉત્તમ આદર્શની અસિદ્ધિના કારણોના વિનિમયપણાવડે શુદ્ધ બ્રાતૃભાવને સદા, સર્વત્ર ઉત્તેજન આપનાર હોય છે.

પ્રશ્ન-(૧૭) એવી માન્યતાનો સામાન્ય રીતે સર્વત્ર સ્વીકાર કરવામાં આવે છે, કે વિજ્ઞાન ઉદ્યોગના યુગ પહેલાં માનવ સંસ્કૃતિનું ઘડતર કરવામાં ખાસ કરીને પૂર્વમાં ધર્મે મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો હતો, તો હાલની રચનાત્મક કળા, સ્થાપત્ય, શિલ્પ, ચિત્રકળા, નવલકથા અને વર્તમાન લેખન-શૈલી પર તેની શી અસર થઈ છે ?

ઉત્તર-(૧૭) ધર્મ સદા સકળ કળાઓનો પોષક અને રક્ષક છે. તેમજ અધર્મ નિરંતર સકળ કળાઓનો શોષક અને ભક્ષક છે.

પ્રશ્ન-(૧૮) વિશ્વ સમાજની રચના પ્રત્યે પ્રગતિ કરવા માટે જુદા જુદા ધર્મો કયાં સુધી અને કેવાં સાધનોથી ફાળો આપી શકે તેમ છે ?

ઉત્તર-(૧૮) પ્રશ્ન બીજાના જવાબમાં જે સ્વરૂપને ગીતાર્થ શુરુ ભગવંત પાસેથી બાણી લેવા સૂચન કર્યું છે, તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજવાથી જ આ પ્રશ્નનો સાચો ઉત્તર પ્રાપ્ત થઈ શકે.

પ્રશ્ન-(૧૯) તમારા ધર્મનું નીચેના પ્રશ્નો પ્રત્યે કેવું વલણ છે ?

જ-વર્તમાન સમાજમાં કુટુંબની સ્થિતિ અને ધર્મ તેમાં બાળકોની કેળવણી અને પત્નીનું સ્થાન.

જા-અણુવિકસિત દેશોમાં ચાલી રહેલો અર્ધ ભૂખમરો

ઉત્તર-(૧૯) જ-સર્વજીવોને ધર્મના યથાતથ્ય સંબંધથી ભિન્નભિન્ન સ્વરૂપ, સ્થાન, સ્થિતિ અને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

જા-કોઈ પણ સ્વરૂપનું અજ્ઞાન, તે તે સ્વરૂપ સંબંધી દુઃખનું કારણ બન્યું છે.

પ્રશ્ન-(૨૦) ઉદ્યોગ ધર્માભય બનેલી દુનિયામાં ધર્મ અને ધ્યાનના સ્થાન પરત્વે તમારા ધર્મનું દૃષ્ટિબિંદુ કેવું છે ?

ઉત્તર-(૨૦) ધર્મનું સ્વરૂપ અદૃષ્ટ મૂળ સમાન છે, જેમ અદૃષ્ટ એવા મૂળથી જ વૃક્ષના થડ, ડાળા, પત્ર, ફૂલ, ફળ વિગેરે વિવિધ અંગો પોષાય છે, તેમ જગતના સર્વ શુદ્ધ વ્યવહારોના મૂળમાં ધર્મ રહેલો હોય છે જ.

પ્રશ્ન-(૨૧) અન્ય ધર્મો કે વાદોએ પ્રેરેલી ભિન્નભિન્ન સંસ્કૃતિઓ વચ્ચેની સહાનુભૂતિભરી પ્રશંસાને તમારો ધર્મ કઈ દૃષ્ટિએ નિહાળે છે ?

ઉત્તર-(૨૧) શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ પ્રરેપેલ વીતરાગ ધર્મને જૈનો, આનાકાંક્ષિત, અક્ષય, અભેદ, અચળ અને અબાધિત સ્વરૂપે બાણે છે.

વીરસંવત ૨૫૧૧-વિક્રમ સંવત ૨૦૪૧ સન-૧૯૮૫ સુરેષુ કિં બહુના
દ્વિ. સિદ્ધાંત પાશ્વિક પંડિત શાંતિલાલ કેશવલાલ

મોક્ષાર્થ સાધક સમ્યક્ત્વ ગુણના (અન્નચ-વ્યતિરેકભાવે) શાસ્ત્રાનુસારી (૬૭) મોક્ષની, પ-પૂ-ગ્રી-ય-ઉ-જ રચિત-સજ્જાય, આત્માથી આત્માએ, સદ્ગુરુ પાસે અર્થ સહિત કંઠસ્થ અવધારવી અનિવાર્ય-આવશ્યક છે.

ઢાળ (૧) લી-ચાર પ્રકારની સદહણા

ચઉ-સદહણા, તિ-લિંગ છે, દશવિધ-વિનય વિચારો રે;
ત્રણ-શુદ્ધિ, પણ-દ્વંપણાં, આઠ-પ્રભાવક ધારો રે;

ચુટક

પ્રભાવક-અડ, પંચ-ભૂષણ, પંચ-લક્ષણ જાણીયે,
પદ્-જયણા, પદ્-આગાર ભાવના, છવિવહા મન આણીયે;
પદ્-ઠાણ સમક્રિતતા સડસડ, લેદ એહ ઉદાર એ,
એહનો તત્ત્વ વિચાર કરતાં, લહીએ ભવ પાર એ,

ઢાળ (૧) ચાલુ

ચઉવિહ સદહણાં તિહાં, જીવાદિક પરમત્યો રે;
પ્રવચનમાંહિ જે ભાખ્યા, લીએ તેહનો અત્યો રે.

ચુટક

તેહનો અર્થ વિચારીએ, એ પ્રથમ સદહણા ખરી;
ખીજ સદહણા તેહની જે, જાણે મુનિ ગુણ જવહરી.
સંવેગ રંગ-તરંગ ખીલે, માર્ગ શુદ્ધ કેહે-મુધા;
તેહની સેવા કીજીએ જીમ, પીજીએ સમતા-મુધા.

ઢાળ (૧) લી ચાલુ

સમક્રિત જેણે ગ્રહી-વચુ, નિન્હવ ને અહાછન્દારે;
પાસત્યા ને કુશીલિયા, વેપવિહંગક-મંદારે.

ચુટક

મંદા-અન્નાણી, દૂર છંડો, ત્રીજ સદહણા કહી;
પરદર્શનીને સંગ ત્યજીએ, ચોથી સદહણા કહી.
હીણાતણે જે સંગ ન ત્યાજે, તેહનો ગુણ નવિ રહે;
જયુ જલધિજલમાં ભગ્યુ, ગંગા-નીર, લૂણ પણુ લહે.

ઢાળ (૨) જ-ત્રણલિંગ

ત્રણ લિંગ સમક્રિત તણાં રે, પહેલુ શ્રુત અભિલાપ;
જેહથી શ્રોતા રસ લહે રે, જેહવો સાકર-દ્રાક્ષ રે,
ગ્રાણી ધરીએ સમક્રિત રંગ.

જિન લહીએ સુખ અલગ રે, પ્રાણી ! ધરીએ સમકિત રંગ.
 તરૂણ-સ્ત્રી-સહ પરિવર્યો રે, ચતુર ભાવે સુરગીત;
 તેહથી રાગે અતિઘણે રે, ધર્મ મુણવાની (રીત) પ્રીત રે. પ્રાણી ?
 ભૂખ્યો-અટવી ઉતરી રે, ચહે-ઘેબર દિજ-ચંગ;
 ધ્રુજે તિમ જે ધર્મને રે, તેહિજ બીજું દિંગ રે પ્રાણી ?
 વૈયાવચ્ચ ગુરૂ-દેવતું રે, ત્રીજું દિંગ ઉદાર;
 વિદ્યાસાધક-પરે, કરે રે, આગસ નવિય લગાર-રે. પ્રાણી ?

ઢાળ (૩) જ દશલેહ-તે, દશ જણુનો (૫) પાંચ પ્રકારે વિનય કરે
 અરિહંત તે જિન વિચરતાજી, કર્મ ખપી હુઆ સિદ્ધ;
 ચેદ્ય જિન પડિમા કહીજી, સૂત્ર સિદ્ધાંત પ્રસિદ્ધ.
 ચતુરનર ! સમજો વિનય પ્રકાર, જિન લહીએ સમકિત આર-ચતુર
 ધર્મ ક્ષમાદિક ભાખિયોજી, સાધુ તેહના ગેહ;
 આચારજ-આચારનાજી, દાયક નાયક જેહ-ચતુર
 ઉપાધ્યાય તે શિષ્યનેજી, સૂત્ર ભણાવણહાર;
 પ્રવચન સંઘ વખાણીએ જી, દર્શન સમકિત આર-ચતુર
 ભગતિ બાણ પ્રતિપત્તિથી જી, હૃદય પ્રેમ બહુમાન;
 ગુણથુતિ અવગુણ ઠાંકવાજી, આશાતનની હાણ-ચતુર
 પાંચ લેહે એ દશ તણોજી, વિનય કરે અનુકૂલ;
 સ્ત્રીએ તેહ સુધારસેજી, ધર્મ વૃક્ષનું મૂળ-ચતુર

ઢાળ (૪) થી ત્રણ પ્રકારે શુદ્ધિ
 ત્રણ શુદ્ધિ સમકિત તણી રે, તિહાં પહેલી મન-શુદ્ધિ રે;
 શ્રી જિન ને જિનમત વિના રે, જૂઠ-સકળ, એ-શુદ્ધિ રે;
 ચતુર ! વિચારો ચિત્તમારે.
 જિન ભગતે જે નવિ થયું રે, તે બીજથી કેમ ? થાય રે
 એણું જે મુખે ભાખીયે રે, તે વચન-શુદ્ધિ કહેવાય રે; ચતુર;
 છેલો-લેલો વેદના રે; જેહ-સહેતો અનેક પ્રકાર રે;
 જિન-વિષ્ણ પર-સુર નવિ નમે રે, તેહની કાયા-શુદ્ધિ ઉદાર રે, ચતુર

ઢાળ (૫) મી—પાંચ દૂષણ પરિહરો
 સમકિત-દૂષણ પરિહરો, તેહમાં પહેલી છે શંકા રે
 તે જિન વચનમાં મત-કરો, જેહને છે-સમ, નૃપ-રંકા રે
 સમકિત-દૂષણ પરિહરો.

કંખા તે કુમતની વાંછના, બીજુ દૂષણ ત્યજીએ;
પામી સુરતરૂ પરગઢો, કિમ ? બાહિલ ભજીએ, સમકિત.
સંશય ધર્મનાં ફળતણો. તે વિતિગિચ્છા નામે;
ત્રીજી દૂષણ પરિહરો, નિજ-શુદ્ધ, પરિણામે સમકિત.
મિથ્યામતિ-ગુણ વણનાં ટાળો ચોથો દોષ;
ઉનમાગી શુણતાં હુંવે, ઉન્માગના પોષ; સમકિત.

ઢાળ (૬) ટૂંકી-આઠ પ્રકારના-પ્રભાવક

આઠ પ્રભાવક પ્રવચનમાં કહ્યા, પવચણી (પ્ર-વચનીક) ધુરિ બાણ;
વર્તમાન ક્રુતના-અર્થનો જે, પાર લહે ગુણ બાણ;

ધન ધન શાસન મંડન સુનિવરા.

ધર્મકથી તે બીજો બણીએ, નંદિપેણુ પરે જેહ;
નિજ ઉપદેશરે-મુઝવે, ટાળી હૃદય સંદેહ;-ધનધન
વાદી ત્રીજો રે-જે-તર્ક-નિપુણ, મહલવાદી પરે જેહ;
રાજકારે રે-જય કમલા વરે, ગાજ'તો જિમ મેહ-ધનધન
ભદ્રબાહુ પરે જેહ સુ-નિમિત્ત કહે, પરમત જીપણકાજ;
તીમ નિમિત્તી રે ચોથો બણીએ, શ્રી જિનશાસન રાજ-ધનધન
તપ ગુણે ઓપે રે, રોપે ધર્મને, ગોપવે નવિ જિન આણ;
સમતા શોધ'તો, નવિ કોપે કદા, પંચમ, તપસીને બાણ-ધનધન
છટ્ઠો, વિદ્યા રે-મંત્ર તણો બલિ, જિમ શ્રી વચર સુણિંદ;
સિદ્ધ, સાતમોરે, અંજન યોગથી, જિમ કલિકે સુનિચ'દ-ધનધન
કાવ્ય, સુધારસ મધુર અર્થ ભર્યા, ધર્મ-હેતુ કરે જેહ;
સિદ્ધસેન પરે રાજ-રીઝવે, અટકમ, કવિવર તેહ...ધનધન
જવ નવિ હોવે પ્રભાવક એહવા, તવ, વિધિ શુ-અનેક;
ભત્રા-પૂજાદિક કરણી કરે, તેહ પ્રભાવક છોક-ધનધન

ઢાળ (૭) મી સમકિતના પાંચ ભૂષણો

સોહે સમકિત જેહથી, સજિ ! જીમ આભરણે દેહ;
ભૂષણ પાંચ તે મન વસ્ત્રાં, સજિ ! તેહમાં નહિ સંદેહ;
સુજ સમકિત-રંગ અચળ હોજો રે;
'પહેલું' કુશળપણું' તિહાં, સજિ ! વંદન ને પચ્ચદ્ગણાણ;
કિરિયાનાં વિધિ અતિ ઘણો, સજિ ! સાચવે જેહ સુ-બાણ....સુજ.
બીજી તીરથ સેવના, સજિ ! તીરથ, તારે-જેહ;
તે બીતારથ સુનિવરા, સજિ ! તેહશુ' કીજે-નેહ...સુજ.

ભગતિ કરે ગુરુદેવની, સખિ ! ત્રીજી ભૂપણ હોય;
કિણુહિ ચલાવ્યો નવિ ચલે, સખિ ! ચોથું એ ભૂપણ બેય... સુજ.
જિન શાસન અનુમોદના, સખિ ! જેહથી સંત-રીઝંત;
કીજે તેહ પ્રભાવના, સખિ ! પાંચમું ભૂપણ ખંત... સુજ.

દાળ (૮) મી અંતરંગ-પાંચલક્ષણ

લક્ષણ પાંચ કલાં સમકિત તણાં, ધુરિ ઉપશમ અનુકૂળ; સુગુણનર૦
અપરાધીરયું પણ નવિ ચિત્ત થકી, ચિંતનીએ પ્રતિકૂલ;

સુગુણનર ! શ્રી જિનભાષિત વચન વિચારીએ.

સુરનર સુખ જે દુઃખ કરી લેખવે, વંછે શિવસુખ એક; સુગુણનર
બીજી લક્ષણ તે અંગીકરે, સાર-સવેગશું ટેક; સુ-શ્રી જિન૦
નારક ચારક સમ, ભવઉભયો, તારક જાણીને ધર્મ; સુગુણનર
ચાહે નિકલવું નિર્વેદ તે, ત્રીજી લક્ષણ મર્મ; સુ-શ્રી જિન
દ્રૌય થકી દુઃખિયાની જે દયા, ધર્મીણીની રે-ભાવ; સુગુણનર
ચોથું લક્ષણ અનુકંપા કહી, નિજ શકતે મન-ભાવ; સુ-શ્રી જિન
જે જિન ભાખ્યું તે નહિ અન્યથા, એહવો જે દદ રંગ; સુગુણનર
તે આસ્તિકતા લક્ષણ પાંચમું, કરે કુમતિનો એ ભંગ; સુ-શ્રી જિન

દાળ (૯) મી છ (૬) પ્રકારે જતના કરે

પરતીથી-પરના સુર તેણે, ચૈત્ય ત્રહ્યાં વળી જોડ;

વંદન પ્રસુખ નિહાં નવિ કરવું, તે જયણા પદ લેદ રે

ભવિકા ! સમકિત ચતના કીજે

વંદન તે કર ચોજન કહિએ, નમન તે શીશ નમાડયે;

દાન કષ્ટિ આન્નાદિક દેવું, ગૌરવ ભગતિ દેખાડે રે; ભવિકા !

અનુપદાન તે તેહને કહીએ, વારંવાર જે દાન;

દોષ કુપાત્રે પાત્ર મતિએ, નહિ અનુકંપા માન રે; ભવિકા !

આણુ બોલાયે જેહ બોલાવું, તે કહીએ આલાપ;

વારંવાર આલાપ જે કરવો, તે જાણો સંલાપ રે; ભવિકા !

એ જયણાથી સમકિત દીપે, વહી દીપે વ્યવહાર;

એહમાં પણ કારણથી જયણા, તેહના અનેક પ્રકાર રે; ભવિકા !

દાળ (૧૦) મી શુદ્ધ વ્યવહાર સંખધે છ (૬) આગાર

શુદ્ધ ધર્મથી નવિ ચલે, આતિ દદ ગુણ આધાર-લક્ષના

તો પણ જે નહિ એહવા, તેહને એ આગાર-લક્ષના

બોલ્યું તેહવું પાળીએ, દંતીદંત સમબોલ-લક્ષના

સમજન પ્રતિ દુર્જન ઘણા, કચ્છપ કોટિને તોલ-લલના
રાજા નગરાદિક ધણી, તસ શાસન અભિયોગ-લલના
તેહથી કાર્તિકની પરે, નહિ મિથ્યાત્વ સંયોગ-લલના
મેળો-જનગણનો કહ્યો, બળ-ચોરાદિક બાલુ-લલના
ક્ષેત્ર પાલાદિક દેવતા, તાતાદિક-ગુરુ ધાત-લલના
વૃત્તિ દુર્લભ-આજીવિકા, તે-લીપલુ કાંતાર-લલના
તે હે તે દૂધલુ નહિ, કરતાં અન્ય આચાર-લાલના
ઢાળ (૧૧) મી સમ્યક્ત્વ ગુણમાં શુદ્ધિ-વૃદ્ધિના કારણરૂપ (૬) છ ભાવના
ભાવી જે-રે, સમકિત જેહથી રૂઝડું, તે ભાવના રે-ભાવો, મન કરી પરવડું;
જો સમકિત છે, તાલું-સાલું મૂલ રે, તો વ્રતતરૂ દીઓ રે શિવકૃણ અનુકૂલ રે

તુલ્ય

અનુકૂલ મૂલ રસાલ સમકિત, તેહ વિષુ મતિ અંધ રે,
જે કરે કિરિયા-ગભા ભરિયા, તેહ જૂઠા ધંધ રે;
એ પ્રથમ ભાવના ગુણો રૂઝડી, સુણો બીજી ભાવના,
બારણું સમકિત-ધર્મપુરનું, એહવી તે પાવના.

ઢાળ (૧૧) મી-ચાલુ

ત્રીજી ભાવના રે સમકિત જો દલ સહી, તો મોટો રે ધર્મપ્રસાદ હશે નહિ;
પાયે જોટો રે મોટો મંડાલુ ન શોભીઓ, તેણે કારણુ રે સમકિત શુ ચિત્ત થોભીયે.

તુલ્ય

થોભીઓ ચિત્ત નિત્ય એમ ભાવી, ચોથી ભાવના ભાવીઓ,
સમકિત-નિધાન, સમસ્ત ગુણનું, એહવું મન લાવીઓ:
તે વિના છુટાં રત્ન સારિખા, ગુણુ-મૂળ-ઉત્તર સવે,
કિમ રહે ? તાકે જેહ હરવા, ચોર ચઢે-ભવો ભવે.

ઢાળ (૧૧) મી ચાલુ

ભાવો પંચમી રે ભાવના, શમ-દમ સાર રે,
પૃથ્વી પરે રે સમકિત તસ આધાર રે;
છટ્ઠી ભાવના રે ભાજન સમકિત જો મિલે,
તો શ્રુત-શીલનો રે રસ-રંગ નવિ ગળે.

તુલ્ય

નવિ ગળે સમકિત ભાવના રસ, અભિય સમ સંવર તણો,
પડ્ ભાવના એ કહી, એહમાં, કરે આદર અતિ ઘણો:
ધર્મ ભાવતાં પરમાર્થ જલનિધિ, હોય નિતુ ઝાકમઝોલ ઓ.
ધન પાવન પુણ્ય પ્રભાવ પ્રગટે, ચિદાનંદ કલ્લોલ ઓ.

ઢાળ (૧૨) મી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિના હેતુભૂત પદ્ધત્થાનીય બોધનું કિંચિત્-સ્વરૂપ

કરે જિહાં સમક્રિત, તે-થાનક, તેહનાં પદ વિધ કહીયે રે,
તિહાં પહેલું થાનક છે, ચેતન, લક્ષણ આતમ લાહી રે,
ખીરનીર પરે પુદ્ગલ મિશ્રિત, પણ છે, તેહથી અલગો રે,
અનુભવ હંસ ચંચૂ ભો લાગે, તો નવિ ભાવે બિલગો રે,
બીજું થાનક નિત્ય આતમા, જે અનુભૂતિ સંભારે રે,
જીમ પાસન સહ બાળક વર્તે, પૂર્વ ભવ-અનુસારે રે,
દેવ મનુજ નરકાદિક તેહના, છે અનિત્ય પર્યાયા રે,
દ્રવ્ય થકી અવિચલિત અખંડિત, નિજ ગુણ આતમ રાયા રે,
ત્રીજું સ્થાનક ચેતન કર્તા, કર્મ તણો છે, યોગે રે,
કુંભકાર છે કુંભતણો જીમ, દંડાદિક સંયોગે રે,
નિશ્ચયથી નિજ ગુણનો કર્તા, અનુપચરિત વ્યવહારે રે,
દ્રવ્ય કર્મથી નગરાદિકનો, તે ઉપચારે પ્રમાણો રે,
ચોથું થાનક 'ચેતન લોકતા', પુણ્ય પાપ ફળ કેરો રે,
વ્યવહારે તિમ નિશ્ચય દષ્ટે, ભુજે નિજ ગુણ ન્યારો રે,
પાંચમું થાનક છે પરમ પદ, અનંત અક્ષય સુખ સ્વામી રે,
દેહ રહિત પણ નિજ ગુણ શુદ્ધે, અવિચળ-સિદ્ધિ-વિલાસી રે,
છઠ્ઠું થાનક મોક્ષતણો છે, સંજમ-જ્ઞાન ઉપાયો રે,
ભો સહજે લહીએ તો સઘળે, કારણ નિષ્કળ હોવે રે,
કહે જ્ઞાનનય જ્ઞાન જ સાચું, તે વિણ જૂઠી ફિરિયા રે,
ન લહે રૂપ રૂપ અભણે, છીપ ભણી જે ફિરિયા રે,
કહે ક્રિયાનય ફિરિયા વિણ જે, જ્ઞાન તેહ શું કરશે રે,
જલ પેસી કર-પદ ન હલાવે, તારૂ તે કિમ તરશે રે,
દૂષણ ભૂષણ છે ઇહાં બહુલા, નય એકેકને વાદે રે,
સિદ્ધાંતી તે બિહું નય સાધે, જ્ઞાનવંત અપ્રમાદે રે,
ઈણિ પરે ૬૭ સહસ્રકે ગોલ વિચારી, જે સમક્રિત આરાહે રે,
રાગ દ્વેષ ટાળી મન વાળી, તે શમ સુખ અવગાહે રે,
જેહનું મન સમક્રિતમાં નિશ્ચલ, કોઈ નહીં તસ તોલે રે,
શ્રીનય વિજય વિશુદ્ધ પય સેવક, વાચક જસ ઈમ બોલે રે,
શિવમસ્તુ સર્વ જગત, પરહિત નિરતા ભવનુ ભૂત ગણા:
હોપા: પ્રયાનુ નાશ, સર્વ સુખી ભવનુ લોકા:

નોટ : શુદ્ધિપત્રમાં ન આવેલ પ્રેસ-ટોપ-ભૂલોને સુઝવાંચકાએ સુધારી લેવી.

સિદ્ધાંત પાશ્વિક પંડિત શાંતિલાલ કેશવલાલના જયજીનેન્દ્ર સ્વીકારશે.

